

Le petit Bruges

The background of the cover is a painting of a medieval town. In the foreground, a canal reflects the buildings. The buildings are multi-story, with red-tiled roofs and small windows. In the background, a tall church tower with a dome is visible against a pale sky. The overall style is that of a historical painting.

De roemruchte geschiedenis van de
oude stad Oudenaarde

Schilderij
Edmond Van de Vyvere

Janick Vanmelkebeke

‘LE PETIT BRUGES’

De roemruchte geschiedenis van de oude stad Oudenaarde
(als onderdeel van de vaderlandse geschiedenis)
vanaf de prehistorie tot en met de Eerste Wereldoorlog

door *Janick Vanmelkebeke*

versie 05/01/2019

INHOUD

Prehistorie

De Gallo-Romeinse tijd

De Frankisch-Merovingische periode (5de eeuw-751)

Onder de Karolingers (751-987)

Het ontstaan van de stad

De late Middeleeuwen in Vlaanderen (987-1384)

De twee kerken van Oudenaarde

Het Spei

De eeuw van de Bourgondiërs (1384-1482)

De politieke gezagsdragers van Oudenaarde en Pamele

De Oudenaardse economie in de late middeleeuwen

De ambachten/neringen

Rechtspraak in de kasselrij Oudenaarde

Het religieuze leven

Arm en ziek

De Habsburgse periode (1482-1555)

Stadhuis en lakenhal

Hanske de Krijger

De refuge van de abdij van Ename

Filips II en de scheiding van de Nederlanden (1555-1598)

Hoe zag Oudenaarde eruit in de 16de eeuw?

De Oudenaardse wandtapijten

De schuttersgilden en de stedelijke feesttraditie

De Spaanse Nederlanden tot aan het einde van de Tachtigjarige oorlog (1598-1648)

De contrareformatie

Adriaen Brouwer (1605-1638)

De familie De Pape in de 17de eeuw

De pest

De Spaanse Nederlanden als slagveld van Europa (1648-1713)

De kasselrij Oudenaarde

Vauban (1633-1707)

De slag bij Oudenaarde (11 juli 1708)

De Oostenrijkse Nederlanden (1713-1793)

De maquette van Nicolas de Nézot

Raepsaet Oostenrijkse periode

De plattelandsopstand van 1790

De Franse tijd (1794-1814/15)

De conscriptie en loting

Françoise Marie Long

Jan Jozef Raepsaet tijdens de Franse periode

Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1814/15-1830)

Bartholomeus De Rantere

Jan Jozef Raepsaet tijdens de Nederlandse tijd

De periode 1830-1914

Baron Charles Liedts

De Oudenaardse brouwerijen in de 19de en 20ste eeuw

De spoorwegen - Het station van Oudenaarde (Bevere)

Buurtspoorwegen

Een mooi stukje industriële archeologie
Een duister stukje geschiedenis met een belangrijke Oudenaardse inbreng
Koning Leopold II (1835-1909)
Het college
Le petit Bruges
De 'grootte' oorlog (1914-18)
Helden van de oorlog
In het verzet
Een 'goeie' Duitser moet vluchten

Bibliografie

'Stadhuis van Oudenaarde' (lithografie) door Gustave Simonau (1810-1870)

De prehistorie

In veel geschiedenisboeken over Vlaanderen of over onze steden en dorpen, wordt er bitter weinig aandacht besteed aan onze vroegste geschiedenis. De prehistorie blijft veelal een onbeschreven blad. De grote vraag is natuurlijk wanneer de eerste mensen in onze streken verschenen?

Het paleolithicum

De oudste vondsten van de door de mens vervaardigde voorwerpen stammen uit het **oud paleolithicum**. Mogelijks zijn deze voorwerpen 400.000 jaar oud. Dit is relatief recent als men bedenkt dat er in Afrika 2,5 miljoen jaar oude menselijke fossielen en werktuigen gevonden zijn.

Voor wat betreft het **middenpaleolithicum** (250.000 tot 35.000 jaar geleden) zijn er al wat meer overblijfselen van vuursteenbewerking gevonden. De meeste dateren uit het eerste deel van de laatste ijstijd (tussen 80.000 en 35.000 jaar geleden). De bewoners waren vermoedelijk neanderthalers (*homo sapiens neanderthalensis*). Deze jagers leefden in het toenmalige toendralandschap tussen de wolharige neushoorns, mammoeten, paarden en rendieren. De middenpaleolithische mens installeerde zich in de alluviale vlakten van de toenmalige Vlaamse rivieren, dus ook van onze Schelde. Hij betrok er kortstondige, misschien seizoensgebonden kampplaatsen. Het zich voorzien van voedsel was de primaire bekommernis. De vroegste menselijke aanwezigheid in de streek rond Oudenaarde dateerde uit deze tijd. Zo werden in Ruijn resten van een tijdelijk kampement van nomadische neanderthalers gevonden. Ook vondsten te Huise en Ronse wijzen op de menselijke aanwezigheid tijdens deze vroege periode.

Uit het tweede deel van de laatste ijstijd (35.000 tot 15.000 jaar geleden), zijn er in Vlaanderen geen vindplaatsen bekend. Het klimaat tijdens de **jong paleolithische periode** is gedurende 20.000 jaar ongetwijfeld veel te koud geweest voor menselijke aanwezigheid. Tijdens de ontzandingswerken aan de Donk in Bevere werden tal van beenderen van de ijstijdfauna opgespoten, maar deze konden niet in verband gebracht worden met menselijke activiteiten.

Vanaf 15.000 jaar geleden verbeterde langzaam het klimaat. De Schelde veranderde geleidelijk van een woeste rivier in een kalme waterloop. Bij overvloedige regen of smeltende sneeuw of ijs zat er wel nog veel stroming op de Schelde. In vlakke gebieden ontstond er kans op meandervorming. Dit was ook het geval in het gebied van het latere Oudenaarde. Opnieuw vinden we zeldzame sporen van het menselijk leven in onze contreien. Omdat de bestaande klimaatomstandigheden nog steeds ongunstig waren, kwam het nog niet tot een kolonisatie van onze gewesten. Deze periode werd gekenmerkt door een snelle afwisseling van warmere en koele periodes. Enkele boomsoorten konden zich weer ontwikkelen. De Schelde kreeg in deze tijd haar meanderende verloop.

Pas enkele duizenden jaren later maakten kleine jagersgemeenschappen opnieuw talrijke kampementen. Deze prehistorische cultuur noemt men het Tjongeriaan. Deze mensen leefden opnieuw langs waterlopen of waterplassen. De Tjongerianen leefden naar schatting gedurende 3 millennia lang in onze streken.

De mens werd een actieve jager die tijdens zijn jaarlijkse trektocht vooral op kuddedieren (rendieren, paarden, ...) joeg. In Ruijn werd een vindplaats van jagers-verzamelaars blootgelegd waarbij een haard werd gevonden met daarrond honderden fragmenten vuursteen (12 tot 11.000 jaar geleden). Vermoedelijk werden hier silexwerktuigen vervaardigd.

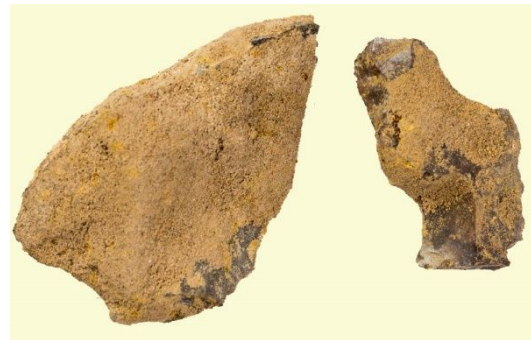
In het centrum van Oudenaarde werden bij de opgravingen van 2016, onder alle middeleeuwse sporen, in een duin, vuurstenen artefacten gevonden die dateren uit het finaal paleolithicum.

Het mesolithicum: jagers-voedselverzamelaars

Omstreeks 11.000 jaar geleden, trad in onze streken de definitieve klimaatsverandering in. De steppe van de late ijstijd werd snel een open boslandschap. 4.000 jaar later beheersten loofwouden, moerassen en vennen het landschap. De stenen werktuigen uit deze tijd zijn kleiner en zorgvuldiger vervaardigd. De jachtgewoonten zijn ook duidelijk veranderd. Zo was het jagen met pijl en boog handiger dan het gebruiken van werpspiesen.

Ongeveer 10.000 jaar geleden vestigden zich groepjes jagers-verzamelaars langs de Schelde-oever om er te jagen, te vissen en te verzamelen. In Bevere werden bij grootschalige ontzandingswerken aan de Donk (ophoging in zand te midden van een moeras) 4 mesolithische sites gelokaliseerd, die talrijke vuurstenen artefacten als spitsen en microklingen uit het midden- en laatmesolithicum opleverden. Tevens werd een tijdelijke kampeerplaats van jagers-verzamelaars gevonden, die misschien zelfs maar eenmalig gebruikt werd. Ook bij graafwerken aan de Coupure werden een viertal vroeg- en laatmesolithische concentraties gevonden.

Bij een archeologisch vooronderzoek voor de bouw van een nieuwe stuw in Kerkhove (*zie foto onder*) zijn talrijke vuurstenen artefacten (waaronder diverse stekers, schrabbers en pijlpunten), botresten en ander organisch materiaal gevonden. Deze tonen aan dat hier in het mesolithicum jagers-verzamelaars erg actief waren.

**Links: opgravingen anno 2016 in Kerkhove
Boven: gevonden vuurstenen artefacten in het centrum van Oudenaarde, eveneens anno 2016**

Bij de opgravingen in 2016 in het centrum van Oudenaarde werden daar sporen van deze jagers-verzamelaars gevonden. Ze stopten hier waarschijnlijk om hun rendierjacht te organiseren. Ze leefden in tijdelijke kampementen en leefden, een beetje zoals de indianen, in een vrij geordende en uitgebreide leefgemeenschap. De grote rondtrekkende rendierkuddes bepaalden de trekroutes van de jagers. Ze waren afhankelijk van de jacht op deze dieren en maakten in hun kampen werktuigen zoals pijlpunten uit vuursteen of silex. In Oudenaarde werden afgebroken resten vuursteen en enkele achtergelaten werktuigen gevonden. Het feit dat er in een middeleeuws stadscentrum prehistorische vondsten werden gedaan, is eerder uniek. De middeleeuwse sporen wissen normaliter nagenoeg alle oudere sporen uit.

Het aantal nederzettingen alsook hun omvang groeide gestaag, wat getuigt van een aanzienlijke toename van de bevolking in onze gewesten. Een groot aantal vindplaatsen dicht bij elkaar, laat veronderstellen dat kleine groepen jagers-verzamelaars regelmatig de

Scheldevallei bezochten op zoek naar voedsel en zich tussen de verschillende kampen verplaatsten.

In 2016 werden door SOLVA (Dienst archeologie), tijdens opgravingen in het centrum van Oudenaarde, sporen van jagers-verzamelaars blootgelegd

Het neolithicum: het boerenbedrijf - de eerste landbouwers

De evolutie van een leefwijze waarin niet langer aan jacht en pluk, maar aan veeteelt en akkerbouw werd gedaan, is een zeer langzaam proces geweest. De mens was geen trekker meer die van plaats naar plaats trok om voedsel te verzamelen en te jagen. Hij bleef op één plaats om gewassen te verbouwen en dieren te kweken. Bij ons gebeurde dit vanaf ongeveer 5.800 jaar geleden. De oorsprong van deze vernieuwing lag in het Nabije Oosten. De autochtone jagersgemeenschappen werden na verloop van tijd in het landbouwwezen opgenomen of gingen zelfs spontaan over tot voedselproductie.

In de streek rond Oudenaarde zijn van deze eerste boeren sporen van diverse nederzettingen gevonden. Deze situeerden zich op de heuvels of op de flanken van deze heuvels (Wortegem-Petegem, Ooike en Huise aan de linkerkant van de Schelde; Melden,

Edelare, Volkegem, Ename 'Berg' en Welden aan de rechterkant). De site van Schorisse, waar door diverse onderzoekers heel wat silexmateriaal werd verzameld, kan als typevoorbeeld beschouwd worden.

Ook in de vallei van de Schelde werden diverse nederzettingen gevonden. Aan de Donk te Bevere werden 6 sites in kaart gebracht die onder te brengen zijn in verschillende fasen van het neolithicum. Naast vuursteenartefacten en keramiek, werd een rijke verzameling dierenbeenderen en hertshoornen hakken, verwant met de Michelsbergcultuur en de klokbeercultuur, aangetroffen. Deze valleisites zijn gekenmerkt door de kleine oppervlaktes, de afwezigheid van herkenbare structuren en het sterk afwijkende vondstenmateriaal.

*Gepolijste vuurstenen bijl uit het neolithicum
De Donk - Oudenaarde (PAM Velzeke)*

*De Donk was vroeger gemeenschappelijke
weidegrond - Door de zandwinning voor de aanleg
van de N60 ontstond de huidige vijver*

In het centrum van Oudenaarde werden vuurstenen artefacten uit deze periode gevonden.

Er is ongetwijfeld een verband tussen de vallei- en de heuvelsites. De hoogtesites kunnen we als de eigenlijke nederzettingen beschouwen. In de vallei zijn dan de tijdelijke kampen waar men het vee liet weiden en waar men joeg. Er was een bijna dagelijkse beweging van personen van de heuvels naar de vallei en terug. Dit getuigt van een goede organisatie van zodra de eerste landbouwers en veetelers zich in onze streek kwamen settelen.

De nederzettingen uit deze tijd hadden toen meestal een versterkt karakter en werden veelal door grachten, wallen en palissades omringd.

Sporadisch werden vondsten gemeld uit de Seine-Oise-Marne-cultuur (5.700-3.800 jaar geleden).

De metaaltijd: brons- en ijzertijd

De kennis van de metallurgie ontstond in het Nabije Oosten en verspreidde zich vanaf de 2de helft van het 3de millennium v.C. over Europa. Met het introduceren van brons als grondstof komen we in de metaaltijden terecht. Aan de Donk en op enkele andere plaatsen werden sporen gevonden die in de overgangperiode gesitueerd kunnen worden. Degenen die de ertsvoorraden in bezit hadden en de kennis hadden om de ertsen te bewerken, monopoliseerden de handel en werden een soort 'aristocratie', een leidende groep.

Vlaanderen maakte voor het eerst kennis met het metaal tegen het einde van de jonge steentijd, net vóór 2.000 v.C.

In de **vroege bronstijd (2.000-1.800 v.C.)** werden via het Scheldedal bronzen voorwerpen, wapens, alaan en sieraden aangevoerd, uit onder andere Bretagne en de Britse eilanden. Lokale metaalbewerking was nagenoeg onbestaande. In Kluisbergen werd een grafcirkel uit

de bronstijd ontdekt. In Wortegem-Petegem werd via luchtfoto's een circulaire structuur waargenomen (vroege tot middenbronstijd). Misschien hebben we hier te maken met een grafheuvel.

Vooraf tijdens de **middenbronstijd (1.800-1.200 v.C.)** groeide de Hilversumcultuur in onze contreien. Er werden hier dan ook zaken gevonden die gerelateerd kunnen worden aan deze cultuur.

De **late bronstijd (1.200-700 v.C.)** wordt ingevuld door de urnenveldencultuur. Deze nieuwe cultuur verspreidde zich langs 2 routes naar onze streek, namelijk langs de Rijnvallei en via Noordoost-Frankrijk langs de bekkens van Maas en Schelde. Er waren 2 strekkingen van de urnenveldencultuur in onze streken, namelijk de Vlaamse in het Oost-Vlaamse Scheldebekken en het Waasland, en een Kempense. De Vlaamse was voornamelijk op het Noorden van Frankrijk georiënteerd.

Uit de Schelde werden in onze streek veel mooie bronzen voorwerpen opgebaggerd (pijlpunten, spelden en hielbijlen). Deze dure importproducten werden ritueel in de rivier gegooid. Het bezit van veel bronzen voorwerpen gaf aan de eigenaar een zekere status. Er was een zekere wedijver tussen machtsgroepen of personen, die zich uitte in het in de Schelde werpen van deze voorwerpen. Er ontstond in deze tijd een kloof tussen arm en rijk.

Bronzen hielbijl - Melden (PAM Velzeke)

In de late bronstijd kwam er een breuk met het verleden. De nederzettingen werden kleiner. De doden werden niet langer begraven in monumentale grafheuvels maar op uitgestrekte grafvelden van kleine begravingen. De materiële cultuur veranderde en het aantal rivierdeposities nam spectaculair toe. Er was geen duidelijke verklaring voor deze veranderingen. Deze grote veranderingen leidden de vroege ijzertijd in en veel van de kenmerken leefden door tot aan de verovering door het Romeinse Rijk.

De **ijzertijd** begon circa 700 v.C. Dit wil niet zeggen dat de mensen het brons van dag op dag inruilden voor ijzer. De omschakeling gebeurde zeer geleidelijk.

Pot uit de vroege ijzertijd - late bronstijd (© PAM Velzeke)

Brons is mooi, stevig en niet moeilijk te vervaardigen. Waarom schakelde men dan over op ijzer? Ijzer roest sneller en is moeilijker te produceren. Ijzer was, in tegenstelling tot brons, een grondstof die overal in Europa te vinden was. Uit het moerasijzererts kon een smid een klomp ijzer winnen, als grondstof voor het vervaardigen van ijzeren voorwerpen. Brons is een legering van koper en tin. Deze twee ertsen waren redelijk zeldzaam en bij ons niet te vinden. Men was aangewezen op import. Ijzer is veel sterker en soepeler dan brons. Brons plooit niet maar breekt. Ijzer kan men smeden, herstellen en hersmeden.

De kloof tussen arm en rijk werd verder uitgediept tijdens de ijzertijd. Er ontstond een echte standenmaatschappij. Waar het ritueel deponeren van metalen voorwerpen elders uitzonderlijk was, bleef men in de regio Oudenaarde metalen voorwerpen in de rivier dumpen. Te vermelden vondsten zijn een antennedolk, een paradewapen uit het einde van de vroege ijzertijd, en 2 zwaarden met schede uit de late ijzertijd. Er vormde zich een sociale elite, die status en prestige wilde tonen door het bezit van wapens en mediterrane luxevoorwerpen (zelfs tot in het graf). Er groeide een nieuwe aristocratie, een groep van lokale heersers. De afstammelingen stelden zich later open voor het nieuwe cultuurmodel van de Kelten.

Deze evolutie begon bij het begin van de **middenijzertijd** (475/450-250 v.C.) en liep door in de **late ijzertijd** (ca. 250-50 v.C.). Deze periodes samen worden ook de La Tène-periode genoemd.

Gegevens over de huizen, boerderijen en schuren uit die periode in onze streek werden onder meer teruggevonden in Kruishoutem en Huise-Lozer.

In de La Tène-periode werd 'België' onder meer bewoond door Kelten die ook terug te vinden waren in het grootste deel van 'Frankrijk'. Ze onderhielden handelsbetrekkingen met

de mediterrane wereld en vooral met de Etrusken. De Kelten bouwden versterkte burchten.

Sommige nederzettingen vormden echte stedelijke centra. Vanaf 150 v.C. werden in de Belgische gebieden de eerste Keltische munten geslagen. Dit wijst op een sterke integratie van de Keltische gebieden in de economie van de oudheid.

Kelten uit de La Tène-periode

De Kelten kenden een sociale hiërarchie. De aristocratie bestond uit grootgrondbezitters die de leiding hadden. Het koningschap werd geleidelijk aan afgeschaft ten voordele van een raad van ouden waarin de notabelen zitting hadden. Elke notabele had gewapende mannen en dichters in dienst. Deze waren via een systeem van 'cliëntelisme' afhankelijk van de notabelen. Deze soldaten en barden maakten samen met de druiden en ambachtslieden ook deel uit van de aristocratie.

Het grootste deel van de bevolking bestond evenwel uit boeren die in dienst stonden van de grootgrondbezitters. De slaven vormden de laagste klasse. Dit waren meestal krijgsgevangenen of slachtoffers van razzia's. De landbouwtechnieken waren er tegen het einde van de ijzertijd sterk op vooruit gegaan. De aarde werd omgeploegd met een ploegschaar en een rister. Deze ploeg werd getrokken door ossen en kon diep in de zware grond doordringen.

De druiden, barden en waarzeggers hadden een grote geestelijke maar ook een wereldlijke macht. Zij waren naast priester ook rechter. De Kelten geloofden in de onvergankelijkheid van de ziel en in de wedergeboorte.

Een aantal plaatsnamen in onze streek zijn Keltische plaatsnamen of toponiemen die dateren uit een periode van méér dan 3 eeuwen vóór onze jaartelling. In Mater schuilt het Keltische Matrona, de vroegere naam van Amelbergabek. Ook Bevere is in oorsprong Keltisch, Bebhru-ana, beek waar bevers wonen (of is het bruine beek?). Eine (Agina) en Melden (Milna, Mel) zijn in oorsprong ook Keltische beeknamen.

Dat zoveel beekjes een Keltische naam hebben, toont aan dat er een relatief belangrijke bewoning was in onze streek.

De verovering van Gallië door Caesar maakte een einde aan de ijzertijd in België.

De Gallo-Romeinse tijd

In de periode 58-51 v.C. voerde Julius Caesar een aantal veldtochten om Gallië in te lijven bij het Romeinse Rijk. De Galliërs woonden tussen de Garonne en de Seine-Marne. Eenmaal de verovering van dit gebied een feit was, zat hij met een probleem. Hij mocht enkel optreden in Gallië en niet daarbuiten. Hij wilde het Romeinse Rijk koste wat kost uitbreiden tot aan de Rijn. Deze rivier moest de grens vormen met de Germaanse gebieden. Caesar opperde dat Gallië, het land van de Kelten, groter was dan eerst gedacht. Er woonden immers nog Galliërs ten noorden van de Kelten. Dit gebied noemde hij Belgium en de inwoners Belgae. Het is maar de vraag of deze zich allemaal Galliërs voelden. De stammen in onze streken waren hoofdzakelijk half Germaans half Keltisch. De stammen in het zuidelijk deel van Belgium waren Gallisch.

De strijd tegen de Belgische volksstammen leidde tot een ware volkerenmoord op sommige stammen, zoals bijvoorbeeld de Eburonen en de Aduatucen. Met de toestemming van de Romeinen vestigden zich Germaanse stammen in de vrijgekomen gebieden.

Uit de Gallo-Romeinse periode vinden we in onze streek slecht 2 toponiemen terug, namelijk Kaster en Oosse, beiden in Mater. Kaster duidt op een castrum, een versterking. Oosse gaat terug op Aucius en werd gebruikt om een Romeinse villa aan te duiden. Hier lag dus dicht tegen elkaar een Romeinse versterking en een Romeinse landbouwnederzetting.

Kaster in Mater lag strategisch gezien op een plaats waar een groot deel van de Scheldevallei kon overschouwd worden, waaronder de plaats waar de Romeinse weg Tienen-Velzeke-Kortrijk de Schelde overstak. 10 km stroomopwaarts lag Kaster bij Kerkhove. Daar lag op een heuvel een versterking met zicht op de Schelde-overgang van de heerweg Bavai-Brugge en Boulogne-Tongeren.

10 km stroomafwaarts lag op een heuvel in Semmerzake een Romeinse versterking. We hebben hier duidelijk te maken met een systematisch net van versterkte plaatsen die vanop strategische punten de Scheldevallei beheersten.

Voor de Gallo-Romeinse periode zijn er heel wat vondstmeldingen. Losse vondsten zoals Romeinse dakpannen, tegels en vooral munten werden gesignaleerd in Ename, Kruishoutem, Nederename, Volkegem, Edelare, Melden, Elsegem, Petegem, Moregem, Bevere en Oudenaarde, dus over de ganse streek verspreid. Bij de uitzavingen aan de Donk in Bevere werden Gallo-Romeinse bewoningssporen uit de 1ste tot de 3de eeuw ontdekt. In de meerperiodensite van Melden werden eveneens bewoningssporen uit die tijd gevonden (luxe vaatwerk, gebruiksaardewerk, munten, bouwmaterialen en een aanlegsteiger aan de oude Scheldebodding). Er zijn ook sporen gevonden van een agrarische nederzetting in de wijk Duisbeke in Mater, alsook van verschillende rurale bewoningkernen of villa's op het grondgebied Mater-Volkegem in de omgeving van het Bos 't Ename. De vondst van een muntschat op de Koppenberg te Melden tijdens de Eerste Wereldoorlog, getuigt van een instabiliteit op het einde van de 3de eeuw als gevolg van de eerste invallen van de Germanen. De nederzettingen van Mater 'Duisbeke' en Melden bleven zeker tot de Karolingische periode bewoond.

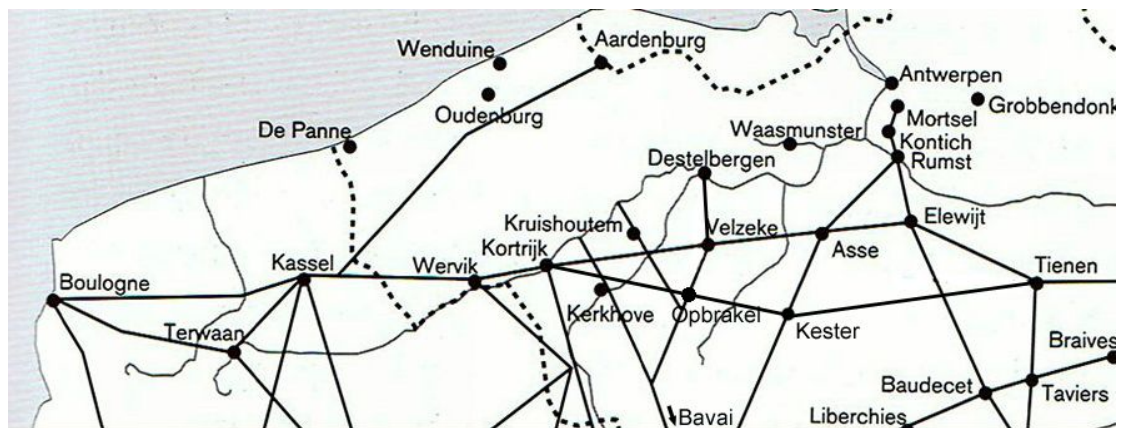
Administratief

Administratief viel het huidige België eerst onder de provincie Gallia Belgica, later maakte het deel uit van de provincies Belgica Prima, Belgica Secunda en Germania Inferior. Deze provincies werden verder ingedeeld in civitates, districten. Sociaal kwam er een vermenging tot stand tussen de oorspronkelijke bevolking, inwijkelingen en Romeinse soldaten. De Gallische aristocratie bestuurde de civitates. Zij paste zich aan de Romeinse levensstijl aan. Deze was luxueuzer dan de Keltische. Een civitas had een hoofdplaats en verschillende grotere agglomeraties (vici) die ook administratieve en economische taken hadden. Territoriaal gezien, vond de civitas haar oorsprong in de vroegere stamgebieden. Vandaar

ook hun Romeinse benamingen *civitas Menapiorum*, *civitas Nerviorum*, ... De huidige provincies West- en Oost-Vlaanderen behoorden tot de *civitates* van de Menapiërs en van de Nerviers, met als respectievelijke hoofdsteden *Castellum Menapiorum* (Cassel) en *Bagacum* (Bavay). Bavay was een knooppunt van diverse Romeinse wegen. De grens tussen de beide *civitates* werd gevormd door de Schelde. Wat later 'Oudenaarde-stad' zou worden, lag aan de linkerkant van de Schelde in Menapisch gebied.

Wegennet

Er werd een uitgebreid wegennet aangelegd en er werden havens gebouwd (bv. Boulogne). Het doel was om snel troepen naar de Rijn te kunnen sturen en om via een vloot de bedreigingen van overzee te weren. De viae verschaften het leger immers de absolute controle over het rijk. Ze zorgden voor een grote mobiliteit van personen, goederen en gedachtegoed. Elke zone van het wegennet had een eigen administratie die onder de bevoegdheid van een prefect viel. Op de wegen bevond zich om de 10 mijl een wisselplaats (*mutatio*). Om de 30 mijl lag een *statio* of *mansio* die voorzien was van logeerkamers, stallingen voor wisselpaarden, rytuigen en een smidse.

Het Oudenaardse lag een beetje in een hoek van 2 grote Romeinse wegen, namelijk. de weg Boulogne-Tongeren en de weg Bavai-Gent. Slechts één belangrijke Romeinse weg doorkruiste Oudenaards gebied. Het was de weg Kortrijk-Velzeke-Tienen. Deze weg liep volgens Berings via de Rekkemstraat naar de Schelde om, op de plaats waar het Scheldealluvium het smalst was, de oversteek te doen. De weg sloot op de linkeroever in Bevere aan op het tracé over de Kortrijkstraat en de Kortrijkse Heerweg. De weg liep verder over Moregem en Anzegem naar Kortrijk.

Velzeke lag op het kruispunt van 2 Romeinse wegen, deze van Boulogne-Tongeren-Keulen (over Kortrijk, Asse, Tienen) en deze van Bavay naar Gent. Het was een vroeg-Romeinse legerplaats die een defensief systeem had, bestaande uit spitsgrachten, een aarden wal en een houten palissade. Vermoedelijk werd het opgericht ten tijde van keizer Augustus. Het diende als uitvalsbasis voor de pacificatie van Noord-Gallië of om het vrije Germanië bij het Romeinse Rijk in te lijven. De vicus van Velzeke is waarschijnlijk gegroeid uit de handelskern die zich bij het

legerkamp had gevestigd. In de Paddestraat, ooit een onderdeel van de Romeinse weg Boulogne-Keulen, vinden we het Provinciaal Archeologisch Museum (Erfgoed-centrum) (zie foto). Het museum verzamelt en bewaart voorwerpen en gegevens vanaf de prehistorie tot

heden en informeert het publiek op een eigentijdse en dynamische manier over deze collecties en de daarmee samenhangende inzichten. <http://www.pam-ov.be/velzeke>

Een ander kruispunt van 2 wegen was Opbrakel. De weg Kortrijk-Kester-Tienen kruiste hier de weg Bavay-Gent.

Er bestonden uiteraard ook nog oude regionale, kronkelende en onverharde paden. Bepaalde ijzertijdroutes bleven zelfs tot na de veroveringen in gebruik. Zo bestond er een weg van Gent naar Doornik, die waarschijnlijk reeds bestond van vóór de Romeinse bezetting en langs de linkeroever van de Schelde liep. Deze weg kwam van Gent, doorkruiste Zingem (via de huidige Heirweg), Heurne, Eine (Gentstraat) om over te gaan in de Doornikse Heerweg te Bevere richting Doornik.

Bij opgravingen in 2015-16 werd in Kerkhove nabij de Schelde een weg uit de Romeinse periode gevonden. Deze bestond uit 2 greppels met daartussenin opgehoopte aarde en daarbovenop houten balken en beschoeiing. Het is dus geen grote heirbaan, maar een weg om het toenmalige moerassige landschap te doorkruisen. Houten resten blijven uiteraard vrij zelden bewaard, maar de natte ondergrond liet dit in deze site wel toe,

Handel

De Romeinse wegen, die in den beginne voor militaire doeleinden werden aangelegd, ontwikkelden zich al snel tot slagaders van het handelsverkeer. Alle delen van het Rijk stonden met elkaar in verbinding. De Pax Romana, de Romeinse vrede, was zeer gunstig voor de economie. De producten werden vervoerd langs de nieuwe wegen maar ook over zee en via de rivieren. Het uitgebreide wegennet was verbonden met de waterwegen. De Schelde speelde een belangrijke rol in het handelsverkeer. In onze streek zijn er sporen gevonden van Romeinse overslaghavens. De havens van Kerkhove en Melden stonden in voor de overslag van goederen. De site van Melden was zo'n 16 tot 18 hectare groot en was een lokale overslaghaven waar producten van de schuiten werden afgeladen en via de landwegen verder werden getransporteerd, en omgekeerd. Een andere en nog belangrijker haven (én verdeelpunt) was deze van Kerkhove, gelegen langs de Schelde en op een kruispunt van wegen.

Langs de Romeinse heirbanen ontstonden kleinere handelsplaatsen, die steunden op lokale ambachten. Echte steden waren er weinig. Gallische industriële en landbouwproducten werden uitgevoerd. De Belgische gebieden waren overwegend agrarisch. Onze streek was gespecialiseerd in de export van graangewassen, onder andere naar de legers aan de Rijn.

In Zuid-Oost-Vlaanderen waren er heel wat grote agrarische bedrijven die naar Romeins model werden gebouwd (villa) en al snel in het bezit kwamen van de inheemse elite. Met de Romeinen kwamen nieuwe landbouwtechnieken naar het noorden. De Romeinse landbouwhervormingen leidden tot een grotere productie. In de grote landbouwbedrijven werkten veel slaven. Grond werd gepacht en verpacht. Meestal bevonden er zich op de grote domeinen ook ateliers en zelfs baden. Op onze vruchtbare gronden werd graan verbouwd. Daarnaast deed men ook aan veeteelt. Het graan werd vaak verkocht aan de Rijnlegioenen. Tot op heden zijn er een 200-tal landbouwbedrijven gekend. Dit bewijst dat Zuid-Oost-Vlaanderen tijdens de Gallo-Romeinse periode heel dichtbevolkt was.

Vondsten laten ons vermoeden dat er in het Oudenaardse nog veel Romeinse vindplaatsen in de grond verscholen zitten. De vallei van de Schelde was droog genoeg om in cultuur gebracht te worden. Dit wordt aangetoond door de grote Romeinse site aan de Donk. Deze concentratie aan vondsten wijst op een bloei van deze streek. Tijdens recente opgravingen werden in het historische centrum van Oudenaarde in zandwinningsputten scherven van

Romeins aardewerk gevonden (zie foto). Deze vondst wijst op een Romeinse aanwezigheid op de plaats waar eeuwen later de stad zou ontstaan.

Met de invallen van de Germanen vanaf het begin van de 3de eeuw na Christus kwam aan de welstand van de Romeinen een einde. Laat-Romeinse sporen zijn zeldzaam. Kerkhove vormt hierop een uitzondering. Het waren harde tijden waarin de economie volledig instortte en de bevolking daalde.

Godsdienst

Op godsdienstig gebied werd de macht van de druiden sterk ingeperkt omdat zij de verdedigers waren van het Gallische particularisme. Hun offerpraktijken werden verboden. De Keltische goden werden langzaam met de Romeinse gelijkgesteld en geromaniseerd. Op het einde van de tweede eeuw werden de Oosterse godsdiensten ook in de Lage Landen populair. Grafheuvels of tumuli zijn in Zuid-Oost-Vlaanderen niet te vinden. Hier werden de overledenen meestal bijgezet in een brandrestengraf.

Na de verovering van onze gebieden werd het romaniseringsproces ingezet. Het Keltische leefpatroon bleef zich echter doorzetten tot 50 jaar na de verovering. Het zou zelfs 100 jaar duren vooraleer de romanisering volledig tot het platteland was doorgedrongen. Geleidelijk aan onderworpen de Romeinen ons aan de Romeinse cultuur, gewoonten en taal (het Latijn). Gallië werd op den duur geromaniseerd en nam grotendeels de Romeinse cultuur en de katholieke godsdienst over. Na de val van het Romeinse Rijk in 476 viel het Latijn als standaardtaal uiteen in de Romaanse talen.

De ondergang van het Romeins gezag

PAM Velzeke

Tegen het einde van de 2de eeuw kwamen er tekenen van verzwakking. Rond 173-174 waren er de invallen van de Chauken die van over de Rijn kwamen.

Vanaf de 3de eeuw ging het bergaf. Er dook een economische crisis op en de munt werd gedevalueerd. Het grootgrondbezit nam toe. De gronden werden meer en meer bewerkt door horigen of pachters in plaats van door slaven. De Germanen, die zich 2 eeuwen stil hadden gehouden, begonnen opnieuw het Romeinse Rijk te bedreigen. Vanaf het einde van de 2de, maar vooral in de 3de eeuw werd Noord-Gallië meer en meer geteisterd door invallen en plundertochten van de Germanen. Door hun voortdurende aanvallen werden de wegen onveilig en de economie ging nog meer achteruit. De Romeinse grensgebieden werden geplunderd. De gewone pachters werden hiervan het slachtoffer en zij kwamen in grote moeilijkheden. De industriële activiteit nam sterk af door een gebrek aan afzetgebieden.

In het binnenland werden op de heerbanen wachtposten opgericht en de steden werden versterkt. Militaire eenheden patrouilleerden over de heerbanen en er werd een verdedigingsgordel tegen de Saksische zeerovers aangelegd.

De streek ten noorden van de weg Bavai-Tongeren-Keulen was na de invallen van de Germanen sedert de tweede helft van de 3de eeuw ontvolkt. In de loop van de 4de eeuw kwamen er zich opnieuw mensen vestigen, meer bepaald Germanen. In onze streek werd de Germaanse bewoning bevestigd door vondsten in Asper. Deze nieuwkomers brachten hun eigen bouwstijl, woningtypes (hutkommen), sieraden en leefpatronen mee. Er was een steeds grotere vermenging van Germaanse elementen in de laat-Romeinse maatschappij van Noord-Gallië.

Geleidelijk aan kreeg de samenleving een Germaans tintje. De Germanen vestigden zich op het platteland en werden ook in het leger ingezet.

In 406 werd de Rijn overspoeld door Germanen, Vandalen, Sueven en Burgonden. Dit betekende het einde van de Romeinse bezetting in onze streken.

Romeinse vondsten (kruikamfoor en bronzen mantelspeld) - Kruishoutem-Kappellekouter (© PAM Velzeke)

De Frankisch-Merovingische periode (5de eeuw - 751)

In Gallië kwam reeds in 406 een einde aan de Romeinse bezetting. 70 jaar later zou Rome zelf vallen.

Vanaf de 3de eeuw was er reeds een terugval merkbaar. De Franken (een verzameling Germaanse stammen die langs de Rijn woonden) hielden plundertochten in het Romeinse Rijk. Sommige Franken werden daarbij gevangengenomen. Ze kregen pas hun vrijheid terug als ze dienst namen in het Romeinse leger of als ze in dunbevolkte gebieden de landbouwgronden bewerkten. Er was een duidelijke vermindering van de bevolking in onze streken. In deze periode werden veel nederzettingen verlaten. Het grootste deel van de villae was herleid tot puin. De Romeinen verkeerden in een politiek onstabiele situatie. Dit alles zorgde voor een economische terugval. Klimatologische veranderingen met natuurrampen tot gevolg en het uitbreken van epidemieën zorgden voor het mislukken van diverse oogsten. Stilaan ontvolkte Gallië, met in de 4de eeuw een grote toename van het bos tot gevolg.

Laat het duidelijk zijn dat niet iedereen vertrok. Een belangrijk deel van de Gallo-Romeinse bevolking bleef gewoon. De bevolking werd reeds aangedikt in de 4de eeuw toen volledige Frankische stammen zich in de West-Romeinse provincie Belgica kwamen vestigen. Vanaf de 5de eeuw kwamen nog meer groepen Germaanse kolonisten naar onze streken. De Franken controleerden stilaan zowel Noord-Gallië als het Rijnland.

Na de vermenging van de Frankische kolonisten met de Gallo-Romeinse bevolking werden deze Merovingers genoemd.

Onderzoek heeft getoond dat de grafvelden van de Merovingers vaak te vinden zijn daar waar een Romeinse villa voorkwam. De graven werden vaak in het puin van de villa teruggevonden. De reden kan een praktische reden zijn, namelijk dat deze grond vaak de minst vruchtbare grond was. Het kan ook zijn dat de elite haar status wou tonen door te worden begraven in de resten van vergane glorie. De mogelijkheid, dat er vaak een bewoningscontinuïteit was tussen de Romeinse en Merovingische periode, kan ook een reden zijn. Waar Merovingische graven terug te vinden zijn, zijn er ook nederzettingen geweest. De villae werden op de meest gunstige plaatsen gebouwd. Het is dan ook aannemelijk dat de Merovingers zich ook rond deze gronden en vroegere villae vestigden.

Het is meer dan waarschijnlijk dat de Romeinse wegen na de val van Rome in gebruik bleven. Er was evenwel geen centraal geregeld onderhoud van de wegen meer. De Romeinse verkeersassen bleven een belangrijke rol spelen. Wegen en knooppunten van wegen trokken vaak mensen aan. Het is daarom niet verwonderlijk dat een groot deel van de Merovingische sites langs Romeinse wegen terug te vinden zijn.

De eerste Frankische kolonisten waren veetelers. Ondanks het feit dat ze zich vaak op dezelfde plaatsen als de Romeinen vestigden, zochten ze ook nieuwe oorden op. Het ging hier veelal over lager gelegen gebieden. Akkerbouw zal ook al bestaan hebben in deze periode, maar veelal tijdelijk. Het was pas vanaf de Karolingische periode dat er een uitbreiding was naar permanent akkerland. Tijdens de Merovingische periode was er een belangrijk aandeel van bos in het landschap.

Merovingische dynastie (441-751)

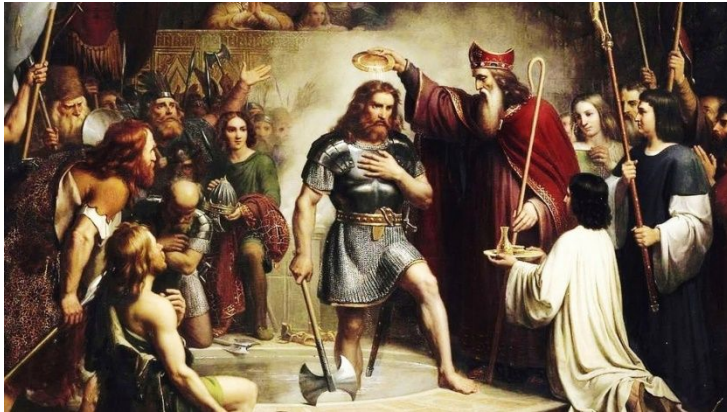
Merovech (447-458)
Childerik I (458-482)
Clovis I (482-511)
Childebert I (511-558)
Chlothar I (558-562)
Charibert (562-566)
Sigebert I (562-575)

Chilperik I (566-584)
Chlothar II (584-628)
Dagobert I (628-637)
Clovis II (637-655)
Chlothar III (655-668)
Childerik II (668-674)
Dagobert II (674-678)

Theuderik III (674-691)
Clovis III (691-695)
Childebert II (695-711)
Dagobert III (716-716)
Chilperik II (716-721)
Theuderik IV (721-737)
Childerik III (743-751)

De Franken vormden aanvankelijk geen echte eenheid. Het Frankisch gebied bestond uit verschillende koninkrijkes, die elk bestuurd werden door een familie- of stamhoofd.

Rond 450 wist één familie binnen de Franken de macht naar zich toe te trekken en behoorden bijna alle stamhoofden van de Franken ten westen van de Rijn tot dezelfde familie, namelijk deze die afstamde van de legendarische voorvader Merovech. De meest tot de verbeelding sprekende leider was de befaamde Clovis. Deze trouwde met Clotildis, de christelijke dochter van de Bourgondische koning. Hierdoor stemde hij de

christelijke Gallo-Romeinse onderdanen gunstig. Hij bekeerde zich tot het christendom uit eerder politieke en praktische overwegingen (*zie foto doopsel van Clovis*). Ondanks het feit dat de top van de bevolking zich bekeerde, duurde het nog eeuwen vooraleer de gehele bevolking gekerstend was. Aangezien de christelijke monniken vrijwel de enige geleerden waren in de vroegmiddeleeuwse wereld, was steun van de katholieke kerk van groot belang voor het bestuur van de Germaanse rijken.

De christelijke Kerk behield veel van de Romeinse gebruiken. Zo bleef het Latijn in het Westen de taal van de Kerk. De Frankische koningen maakten dankbaar gebruik van geestelijken om een deel van hun wetten te laten opschrijven. Bisschoppen en abten werden zelfs belangrijke raadgevers.

De zonen van Clovis zetten de veroveringen van hun vader verder. Uiteindelijk controleerden de Franken gans Gallië en het Rijnland. Dit gebied vormde het Frankische koninkrijk. Vanaf de 6de eeuw beschouwde men alle inwoners van het Frankische Rijk, ongeacht hun taal of afkomst, als Franken.

Het gezag van een Merovingische koning was absoluut. Het rijk was een persoonlijk bezit waarover hij vrij kon beschikken. Om het uitgestrekte gebied beter te kunnen besturen waren er districten (*pagi/gouwen*). Aan het hoofd stond een graaf of comes die het algemeen bestuur uitoefende. Oudenaarde behoorde tot de *Pagus Cutracensis* (Kortrijk).

In de eeuwen na de dood van Clovis viel het rijk opnieuw uiteen. De macht van de Merovingische koningen begon vanaf de 7de eeuw af te nemen. De koningen organiseerden nog maar zelden veroveringstochten en verwierven geen prestige meer op het slagveld. Zij verarmden doordat zij medewerkers voor hun trouw beloonden met landerijen en andere rijkdommen. Na verloop van tijd bestuurden rijke hofmeiers de vorstendommen in plaats van de koningen. Een hofmeier was oorspronkelijk een soort beheerder van de koninklijke bezittingen. De hofmeiers werden evenwel steeds machtiger en uiteindelijk werden de Merovingische koningen vervangen door de Karolingen, de afstammelingen van hofmeier Karel Martel.

Kerstening

In de 3de eeuw ontstonden binnen het Romeinse Rijk de eerste kloosters waar verschillende geestelijken samenleefden. Het aantal kloosters breidde zich ook in de Merovingische tijd uit. Het Frankische Rijk telde honderden abdijen die georganiseerd waren volgens bepaalde leefregels.

In onze streken kenden we vóór de 7de eeuw echter geen enkele abdij. Vanaf de 7de eeuw was er een ware klooster/abdij-explosie. De kloosters uit het eerste millennium waren in niets

te vergelijken met de grote gebouwen die wij nu kennen. Het waren omheinde terreinen met enkele gebouwen erop (hutten, een waterput, stallen en een godshuis). Het waren evenwel belangrijke centra voor de verspreiding van het geloof. Ook de adel speelde door giften en het schenken van voorrechten een grote rol in het ontstaan van de eerste abdijen. Door hun aantrekkingsgraad gingen mensen zich in de omgeving van abdijen vestigen en ontstonden nieuwe dorpen.

Ook werden er kerken en kapellen gebouwd. De bevolking nam toe waardoor veel mensen te ver van de moederkerk woonden. Het bouwen van dochterkerken drong zich op.

In de Merovingische periode werd de basis gelegd van de kerstening van onze gewesten. De kerkprovincie Reims werd verdeeld in 3 bisdommen waaronder Kamerijk-Atrecht en Doornik-Noyon, waarbij de oude bestuurlijke opdeling van Romeins Gallië, met de Schelde als grens tussen de bisdommen Kamerijk ten oosten en Doornik ten westen, behouden bleef.

In de 6de en 7de eeuw slaagden missionarissen erin om het grootste deel van de Germaanse koningen tot het christendom te bekeren. Vanaf de 7de eeuw was, met de steun van koning Dagobert, de Heilige Amandus als zendeling werkzaam in het Scheldebekken. Deze missionering verliep dikwijls tegen de zin van onze voorouders, die hun oude zeden en rituelen maar moeizaam loslieten. Rond 650 stichtte hij nabij de samenvloeiing van de Schelde en de Leie de Gentse abdijen van Sint-Baafs en Sint-Pieters die later uitgroeiden tot de machtigste in Vlaanderen. Langs de Schelde vinden we nog een hele reeks kerken die aan Petrus zijn toegewijd. Het was Petrus die aan Amandus was verschenen en zijn zendingsoverdracht had gegeven.

Naast de verering van de Heilige Amandus is die van de Heilige Martinus van Tours, een Romeins legerofficier, zeer typisch in onze streken.

De meeste patroonnamen in het gebied laten een vroegmiddeleeuwse stichting vermoeden.

Uit de legende van de Heilige Amandus, de apostel van Vlaanderen:

'In Gent gooide de door God gezonden man het altaar van de Romeinse god Mercurius al gauw omver en op het puin liet hij de Sint-Pieterskerk bouwen.

Daarna zette de vurige priester voet aan wal in Pamele, maar werd er niet zo gastvrij onthaald.

De plaatselijke inwoners aanbaden de Germaanse goden en waren helemaal niet onder de indruk van de gedreven man. Integendeel, met rebels geduw en getrek daagden ze hem uit, terwijl ze hem bespotten. De man nam de biezen en stak de rivier over.

Aan de andere oever, in Oudenaarde, kreeg hij meer gehoor en werd zijn goede woord aanvaard. Vooraleer hij vertrok, bouwde hij er een kerk, een eenvoudige kapel van aarde en stro'.

Boven: predikende Heilige Amandus
Rechts: de Heilige Martinus deelt zijn mantel

Blijkbaar heeft de Heilige Amandus een kapel laten bouwen op pre-Oudenaards grondgebied (van een stad met de naam Oudenaarde was immers op dat moment nog geen sprake). Als

dit inderdaad het geval is geweest, dan gaat het ongetwijfeld over de vroegere Sint-Amanduskapel, de oudste bidplaats van de stad, die ten oosten van de latere Hoogstraat en ten noorden van het latere Pompstraatje lag. Ter hoogte van de huidige Nederstraat lag de Sint-Amandsplas, een moeras.

De Merovingische kolonisatie van Zuid-Oost-Vlaanderen

In Asper, Velzeke-Buzegem, Denderwindeke, Semmerzake en Kruishoutem werden begraafplaatsen gevonden die ongetwijfeld bij een Merovingische nederzetting hoorden. De begraafplaatsen waren eerder bescheiden omdat de nederzetting slechts uit enkele families bestond. De vondsten wijzen op een verspreide Merovingische bewoning die zich buiten de huidige dorpskernen situeerde. Te Kruishoutem (Kappellekouter) zijn de vroegmiddeleeuwse bewoningssporen afkomstig van een tweeschepige laat-Merovingische constructie en een jonger éénschepig gebouw.

Dat de Merovingische vondsten zo schaars zijn, kan gedeeltelijk toegeschreven worden aan het feit dat Merovingische nederzettingssporen vaak niet herkend worden, maar vooral door de gebrekkige kennis van het gewone gebruiksarsenaal uit die periode.

De vaststelling dat in het Midden-Scheldegebied er veel plaatsnamen zijn die eindigen op -ingum, -ingasen (inga) -haima (de gemeenten eindigend op -gem) bevestigt dat er hier Merovingische nederzettingen zijn gesticht.

Er was een zekere sociale gelijkheid. Er is geen onderscheid in de rijkdom van de grafgoederen waar te nemen. Enkel wanneer het een chef betrof, werd deze begraven met een langzwaard, als teken van een zekere status. De samenleving was gebaseerd op klein geërfd grondbezit van vrije boeren.

Vanaf 600 tekende er zich een verandering af. Er ontstonden grote landbouwdomeinen, de villae. Een villa omvatte honderden hectaren grond. Het landgoed werd via ondergeschikten door één familie en vanuit één grote hoeve uitgebaat. De kleine boeren werden minder in aantal. Ze verkochten (gedwongen of niet) hun bezit aan de grootgrondbezitters en plaatsten zichzelf en hun goederen onder hun bescherming.

In Beerlegem werd een Merovingisch rijengraf met 225 graven ontdekt, alsook een houten grafkamer uit de 6de-7de eeuw. Deze begraafplaats illustreert de tweeledige domaniale structuur. Er werden 4 doden (onder lage grafheuvels) bijgezet. Ze behoorden tot de aristocratische bovenlaag van het villadomein dat hier dichtbij lag. De arme graven behoorden toe aan horigen en slaven die op het domein werkten. Naast arme en rijke mensen, had men ook nog mensen met een relatieve welstand, namelijk de boeren met een halvrrije of vrije status.

Twee Merovingische vondsten:
een ijzeren lanspunt (Tjolleveld-Asper) en een
tuimelbeker (Beerlegem) - © PAM Velzeke

In het PAM in Velzeke worden heel wat Merovingische grafvondsten uit Beerlegem tentoongesteld

Niet zo ver verwijderd van Oudenaarde, zij het niet meer in Oost-Vlaanderen, namelijk in Kerkhove, werden sporen van een kleine Merovingische nederzetting en begraafplaats gevonden. Dit zijn de eerste nederzettingssporen uit deze periode in België. De Frankisch-Merovingische nederzetting met aansluitende begraafplaats dateert uit de 6de tot vroege 8ste eeuw (tweebeukig hallehuis, een schuurtje, silo's en enkele spijkers, dit zijn vierhoekige constructies met verhoogde vloer, gelegen op 4 tot 6 palen).

De Merovingische vondsten van Kerkhove kunnen bekeken worden in het Regionaal Archeologisch Museum a/d Schelde (RAMS) (zie foto).

Het museum herbergt de grootste collectie archeologische vondsten uit het West-Vlaamse deel van de Scheldevallei. Het focust op objecten die dateren uit het paleolithicum, over de Romeinen tot de tijd van de Merovingers.

<http://vobow.be/RAMS/index.html>

In Oudenaarde-stad zelf zijn er geen sporen van een Merovingische nederzetting gevonden.

Onder de Karolingers (751-987)

De dynastie van de Karolingers

Pepijn de Korte (751-768)

Karloman (768-771)

Karel de Grote (768-814)

Lodewijk de Vrome (814-840)

Karel de Kale (840-877)

Lodewijk de Stamelaar (877-879)

Lodewijk III (879-882)

Karloman van Frankrijk (882-884)

Karel de Dikke (884-887)

Odo I (887-898)

Karel de Eenvoudige (898-922)

Robert I (922-923)

Rudolf I (923-936)

Lodewijk IV (936-954)

Lotharius (954-986)

Lodewijk de Doeniet (986-987)

Karel Martel (circa 689-741) was hofmeier van het Frankische Rijk. Hij reorganiseerde het Frankische leger en bestuur en wist daarmee met succes zowel zijn binnenlandse als buitenlandse tegenstanders te bedwingen. Zijn macht werd zo groot dat hij de plaats van de Merovingische koningen innam, zonder zichzelf tot koning uit te roepen. Karel wordt beschouwd als stamvader en naamgever van de Karolingers.

Zijn zoon Pepijn de Korte was eveneens hofmeier maar werd met de hulp van de paus in 751 als koning gezalfd en werd de eerste Karolingische vorst (°714-†768). De paus steunde de Karolingers in ruil voor hulp tegen de Langobarden, een Germaans volk dat Noord-Italië veroverd had. De laatste Merovingische koning werd op last van paus Stephanus afgezet. Zijn haar werd geschoren en hij werd in een klooster opgesloten. De Merovingers hadden geen enkel machtsmiddel meer. Het enige wat de koning nog overbleef, was dat hij op zijn troon zat om de rol van regeerder te spelen zoals men hem had voorgedaan of had opgedragen. Behalve de loze koningstitel en de krappe vergoeding die de hofmeier hem gaf, had de vorst geen enkel bezit, met uitzondering van een enkel landgoed met een zeer kleine jaarlijkse opbrengst.

De Karolingers versterkten het koninklijk gezag en breidden het Frankische Rijk verder uit. De Frankische koning had alle macht en beschouwde het rijk als zijn persoonlijk bezit. De koning was de hoogste bestuurder, wetgever en rechter. Hij regeerde niet vanuit een vaste hoofdstad. Het koninklijk hof verbruikte meer voorraden dan één landgoed kan voortbrengen. De hele hofhouding reisde daarom van het ene landgoed naar het andere. Dit was gemakkelijker dan de voorraden te verplaatsen.

In 768 werd Karel de Grote (°742-†814) koning. Hij was een begaafd staatsman, een bedreven militair en een fanatiek christen met een krachtige persoonlijkheid.

De kroning van Karel de Grote

Onder zijn bewind werd het Frankische rijk aanzienlijk uitgebreid. Op kerstdag van het jaar 800 werd hij zelfs door de

paus tot keizer van het West-Romeinse rijk gekroond. Hij ondernam een 25-tal militaire expedities om zijn immense rijk te beschermen of uit te breiden. Hij trok regelmatig op veroveringstocht. Dit zorgde ervoor dat zijn krijgers en bestuurders hem trouw bleven. Ze wilden immers de kans op een grote oorlogsbuit niet laten schieten.

Op bestuurlijk vlak koos hij voor de decentralisatie. Zijn rijk werd ingedeeld in gouwen of graafschappen, waar gouwgraven of hertogen de bevelen van de koning uitvoerden. Elk volk kon in zijn gouw zijn eigenheid bewaren, terwijl alle gouwen samen onderworpen waren aan de wetten van de keizer (de capitularia). In de grensgebieden richtten de Karolingers marken

op. Een mark werd bestuurd door een markgraaf. Markgraven hadden dezelfde taken als een gouwgraaf, maar hadden ook nog het bevel over een Frankisch leger. Onder Karel de Grote controleerden zendgraven of de plaatselijke bestuurders de bevelen van de koning opvolgden.

Na een regeerperiode van 46 jaar werd Karel opgevolgd door zijn zoon Lodewijk de Vrome. Deze had meer interesse voor godsdienstige zaken en verwaarloosde het bestuur van zijn rijk. Hij voerde zelden oorlog en controleerde de plaatselijke bestuurders minder. De slechte staat van het wegennet en de uitgestrektheid van het rijk bemoeilijkten de contacten. De lokale bestuurders deden meer en meer hun zin.

Aangezien de traditionele Germaanse patrimoniale opvatting was blijven bestaan, werd na Lodewijks dood het rijk onderverdeeld onder zijn 3 zonen (verdrag van Verdun in 840). Deze verdeling zou later leiden tot het ontstaan van onze stad. Karel de Kale kreeg West-Francia, Lodewijk de Duitser kreeg Oost-Francia en Lotharius erfde Midden-Francia en de keizerstitel. De Schelde vormde de natuurlijke grens tussen West- en Midden-Francia. Het pre-Oudenaards gebied lag links van de Schelde en behoorde aldus tot West-Francia en het pre-Pamelegebied lag rechts van de stroom en behoorde tot Midden-Francia.

Het Karolingische rijk anno 843

Het koninkrijk gezag stortte met de tijd in. Er ontstond een soort van provinciaal particularisme.

Met de dood van de West-Frankische koning Louis le Fainéant in 987 kwam een einde aan de dynastie van de Karolingers.

Een heropleving van de cultuur

Enkele grote abdijen en het koninklijk hof speelden een belangrijke rol in de heropleving van de cultuur vanaf de 8ste eeuw. Geleerden schreven er boeken en verzamelden zoveel

mogelijk klassieke literatuur. Abdij- en kathedraalscholen onderwezen de 7 vrije kunsten (filosofie, redenaarskunde, literatuur, meetkunde, rekenkunde, muziek en astronomie). Kunstenaars en bouwmeesters vervaardigden op basis van Romeinse voorbeelden nieuwe beeldhouwwerken en gebouwen. De heropleving kende evenwel haar beperkingen. Buiten het hof en de abdijen waren weinig geleerden en kunstenaars actief. De 7 vrije kunsten werden veelal slechts gedeeltelijk aangeleerd.

De Noormannen

In de 9de eeuw werden onze contreien geteisterd door invallen van de Noormannen. Deze zijn de geschiedenis ingegaan als onverschrokken zeelieden en niets of niemand ontziende vechters. Feit is dat ze vanuit Scandinavië oorspronkelijk in onze contreien opdoken op zoek naar vruchtbaar land. Hun bevolking was toegenomen en er was te weinig voedsel om iedereen te voeden. De Noormannen die naar hier kwamen, waren voornamelijk Denen. Zij kwamen met lichte, wendbare schepen die hen op zee een overwicht gaven op de Franken. De kleine snelle snekken waren bovendien ook geschikt om diep landinwaarts te varen.

In 820 zetten de Noormannen met 13 drakars en 650 Vikings de aanval in op de Vlaamse kust. Hun aanval werd echter afgeslagen door de Karolingische graven. In 834 voeren ze de Schelde op en overvielen ze Antwerpen dat werd leeggeplunderd. Tussen 840 en 860 kwamen steeds meer benden Vikingen onze streek teisteren. In 851 werd Gent in brand gestoken en in 852 werd de gehele Scheldevallei geplunderd.

In de periode 879-880 sloegen de Vikingen hun winterkamp op in Gent. Van daaruit organiseerden zij plundertochten (*zie tekening*). Hierbij werd onze Scheldevallei nogmaals systematisch geplunderd. De Vikingen waren op zoek naar rijkdom. Ze waren aangetrokken door het goud en zilver dat zich in de kerken en kloosters bevond. De kloosters werden leeggeroofd en vaak in brand gestoken. In Zuid-Oost-Vlaanderen waren de abdijen en kloosters van Petegem, Dikkelvenne, Zegelsem en Ronse dit trieste lot beschoren. De monniken werden gevangengenomen en meegenomen als slaven.

'880: In dit jaer ... deden de Noortmannen eenen inval in dit land, vermoordende de inwoonders die zij krijgen konden, verbrandende onder andere het klooster van Ronsse, Peteghem en de borgt van Audenaerde, maer korten tijd naer dien wierd die ersteld en meer huijsen daar ontrent gemaekt.' MSS. *Kronijke van Audenaerde en MSS. Van den Brouke.*

De Frankische bevolking was getraumatiseerd door deze invallen, vandaar dat tot op de dag van vandaag sterke verhalen over deze Vikingen verteld worden. In 892 verlieten de Noormannen onze streken.

Ontstaan van het graafschap Vlaanderen

De geschiedenis van Vlaanderen begint met de Noormannen. De Karolingische vorsten hadden de verdediging van de Scheldevallei opgedragen aan Balduinus Ferreus, zoals hij in de oudste kronieken heet, de ijzeren Boudewijn (Boudewijn met de Ijzeren Arm), een man die zich met geweld een weg baande. Een dochter van Karel de Kale, koning van West-Francia, was weduwe geworden. Boudewijn ontvoerde haar en nam haar tegen de zin van de koning tot vrouw. De geestelijkheid bemiddelde en Boudewijn werd uiteindelijk dan toch als schoonzoon van Karel de Kale aanvaard.

Als teken van verzoening kreeg Boudewijn van Karel de Vlaanderengouw (het gebied rond de stad Brugge) om te besturen. Dit was in de ogen van Karel een onbetekenende functie. Vlaanderen lag namelijk in een uithoek van zijn koninkrijk en werd geteisterd door de Noormannen. Boudewijn wist de aanvallen van de Vikingen echter af te slaan en bleek een succesvol bestuurder. Hiervoor werd hij in 870 beloond met een uitbreiding van zijn bezit, waardoor hij **de eerste graaf, Boudewijn I**, werd van geheel Vlaanderen en Ternois. Hetzelfde jaar werd hij lekenabt van de Sint-Pietersabdij in Gent. Op het einde van zijn leven trok hij zich terug en werd monnik in de abdij van Sint-Bertinus, waar hij ook werd begraven.

Volgende **Vlaamse graven** situeerden zich nog in het Karolingische tijdvak: **Boudewijn II (879-918)**, **Arnulf I (918-962)**, **Boudewijn III (medegraaf met zijn vader Arnulf I) (958-962)**, **Arnulf I (regeerde opnieuw na de dood van zijn zoon Boudewijn III) (962-965)**, **Arnulf II (965-988)**.

Feodaliteit (leenstelsel)

Koning noch keizer bleken in staat om het geweld van de Noormannen met succes te bestrijden. Het gebied dat zij moesten bestrijden was te groot en hun gezag te zwak. Hierdoor droegen de aanvallen van de Noormannen bij tot het ontstaan van de feodaliteit. Twee begrippen zijn hier van belang: suzerein en vazal.

De opperste suzerein of leenheer was de koning of de keizer. Wanneer deze niet meer kon instaan voor de verdediging van het land deed hij een beroep op een vazal of een leenman. Aan dergelijke leenman stond de vorst een gebied (een leen) af, waarover de vazal de heerschappij kreeg. In dat gebied stelde de vazal de wetten, inde hij belastingen en was hij verantwoordelijk voor de openbare orde en de verdediging tegen indringers van buitenuit. Deze overeenkomst tussen suzerein en vazal berustte op de plechtige belofte van de vazal om zijn suzerein trouw te zijn en hem zo nodig hulp te bieden. In het feodale systeem kon een vazal of leenman op zijn beurt optreden als suzerein of leenheer, wanneer hij een deel van zijn gebied weer afstond aan een leenman. Men kon niet alleen tegelijkertijd leenheer en leenman zijn, maar ook leenman van twee of meer lenen.

Als men mee op oorlogspad ging, kregen de vazallen een wapenuitrusting en een deel van de buit.

Lijfeigenschap

In de middeleeuwen was de maatschappij strikt georganiseerd. Onderaan de ladder stonden de lijfeigenen of laten. Zij waren verbonden met de grond waarop zij geboren waren. Zij werkten in dienst van de heer die de grond bezat. Eén stuk van deze grond hield de heer voor zichzelf, andere stukken gaf hij in pacht aan de boeren, die in ruil hiervoor een deel van de landbouwopbrengsten aan de heer moesten geven.

Op de eigen grond van de heer moesten de lijfeigenen karweien verrichten en voor het gebruik van de molen of de bakoven betalen.

Economisch - cultureel

De Karolingische periode was een periode van voorspoed. De economische activiteiten, zowel de landbouw, de vroege nijverheid en de handel, kenmerkten zich tijdens deze periode

door hun kortstondig en nomadisch karakter. De stedelijke bewoning ging er op achteruit, maar de veeteelt en de handel kenden duidelijk een ontwikkeling. De rivierstreken ontwikkelden zich het spectaculairst. Langs de Schelde was er een druk handelsverkeer. De boeren konden wol verkopen dat verder bewerkt en gekleurd werd op de grote domeinen.

Cultureel was er een grote opbloei. In de kloosters vierde de schrijfkunst hoogtij. Het Latijn keerde in de Karolingische renaissance terug. Onder de Karolingers werd het Latijn gered, alsook de klassieke cultuur. Er werd een aanzienlijke vooruitgang geboekt in het niveau van het onderwijs en meer bepaald in de christelijke scholen.

Karolingische sporen in het Oudenaardse

Er werd geschreven dat naar alle waarschijnlijkheid Heurne deel uitmaakte van een rij versterkte torens aan de Schelde ten tijde van de Noormannen. Archeologische opgravingen wijzen evenwel maar op een occupatie sinds de 11de en 12de eeuw. De woontoren van 'Hof ten Toren' (de toren van het Torregood) werd verondersteld uit dezelfde periode te stammen, doch archeologisch onderzoek wees uit dat de toren uit de tweede helft van de 14de eeuw dateert. Waarschijnlijk stond een oudere toren op een andere plaats en zijn de sporen hiervan tot op heden nog niet blootgelegd.

In Mater (Duisbeke) werden sporen van Karolingische potten gevonden.

In Wortegem werden in 2014 achter het gemeentehuis een wegtracé uit de Merovingische periode en een aantal Karolingische grachten gevonden, die de vroegmiddeleeuwse aanwezigheid op deze locatie bevestigen.

De opgravingen in Wortegem werden uitgevoerd door SOLVA (Intergemeentelijk samenwerkingsverband voor ruimtelijke ordening en socio-economische expansie). SOLVA heeft sinds 2008 een eigen archeologische dienst die zowel bureaustudies als archeologisch onderzoek uitvoert (foto © SOLVA).

<http://www.so-lva.be/>

In Petegem bevond zich een belangrijke Karolingische site, die de heren van Petegem verder uitbouwden tot hun verblijfplaats met feodale burcht. Karel de Kale had hier één van zijn residenties (*zie volgend hoofdstuk over het ontstaan van Oudenaarde*).

2 Karolingische vondsten uit de streek

Links: Bronzen schijffibula met kruis - Kapellekouter Kruishoutem (© PAM Velzeke)

Rechts: Zilveren munt Lodewijk de Vrome - Melden (© Pam Velzeke)

Het ontstaan van de stad

De naam Oudenaarde

Wat is nu de betekenis van de naam Oudenaarde? Het woord bestaat uit de 2 delen 'ouden' en 'aard'. **Aard** zou '**weide aan een rivier**' of '**aanlegplaats**' betekenen. Aard is een verheven terrein dat tot de oever reikt. Het steekt boven het alluvium uit en het komt steeds voor aan de buitenzijde van een meander op de plaats waar de uitschuring het grootst is geweest en waar de holle buitenoever veelal steil en stabiel is. Waar een aard is, is ook een 'ham'. Het is het terrein binnen de meander, de bolle binnenoevers die over het algemeen zacht hellend en onstabiel is. Dit samengaan van aard en ham is hier in Oudenaarde ook het geval. De gunstige aard overstromde niet en liet bewoning toe. De aard leende zich ook als gemene weide. De ham overstromde wel. In Oudenaarde was het, na de bouw van het spei, bij bepaalde overstromingen, voor de schepen zelfs mogelijk om via het overstromingsgebied dit spei te ontwijken.

Aard heeft echter ook een tweede betekenis/functie in een vóór-stedelijke context, namelijk aanlegplaats. In Gent vinden we hiervan een paar voorbeelden terug.

Wat betekent het element **ouden**? Er zijn 2 mogelijkheden.

Een eerste is '**hoog**' (hoog gelegen, verheven boven), wat perfect aanvaardbaar is, gezien de ligging. Eveneens aanvaardbaar is de tweede interpretatie, namelijk '**oud**', dit is oud in jaren. Het oudste Oudenaarde lag op een plaats aan de Burgschelde waar eveneens de Turris Aldenardensis stond, tegen de latere Garenmark, de oudste markt van Oudenaarde.

De Schelde, grens tussen 2 rijken

De Schelde als scheidingslijn tussen 2 machtsblokken en 2 vroeg-middeleeuwse domeinen die langs beide kanten van de Schelde tegenover elkaar geplaatst waren, speelden een cruciale rol in het ontstaan van onze stad.

Beide domeinen waren van groot belang.

Zoals vermeld in het vorige hoofdstuk werd in 843 na de dood van Lodewijk de Vrome (die de zoon van Karel De Grote was), het Karolingische rijk verdeeld onder zijn 3 zonen. Karel de Kale kreeg West-Francia (het latere Frankrijk), Lodewijk de Duitser kreeg Oost-Francia (het latere Duitsland) en Lotharius erfde Midden-Francia (streek uit van Friesland tot Midden-Italië) alsook de keizerstitel. De Schelde vormde de scheidingslijn/grens tussen West- en Midden-Francia. Tevens was het de scheiding tussen de bisdommen Doornik op de linkeroever en Kamerijk op de rechteroever. In 923-928 kwam Midden-Francia in handen van het Ottoonse rijk. De Oost-Frankische keizer en de Frankische koning kwamen aan de Schelde oog in oog te staan. Het gevolg was dat plotseling Enname en Petegem van groot belang werden.

Op de linker Schelde-oever: Het koningshof van Petegem.

Domein

In de vroege middeleeuwen ontstond een domein dat het bezit was van Karel de Kale, koning van West-Francia. Het strekte zich in de kern uit over Petegem, Oudenaarde en Eine. De Karolingische 'Villa Petegem' lag halverwege de vroegmiddeleeuwse wooncentra Doornik en Gent. De ligging was van groot strategisch belang. Het bestuurscentrum van het domein bevond zich in Petegem. Eind 859/begin 860 hielden de missi van het bisdom Noyon-Doornik hier een vergadering met maaltijd. De missi waren mannen aan wie Karel de Kale eerder opdracht had gegeven de orde te doen handhaven in dit bisdom. De lekenabt

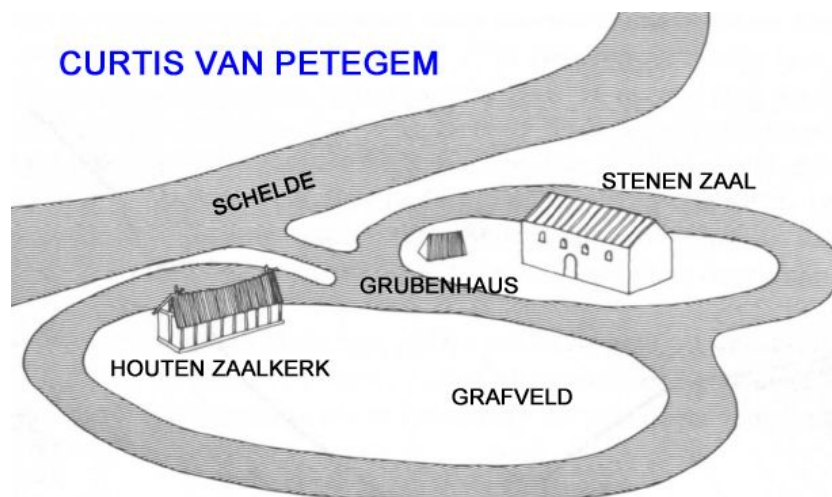
Adalelm van Laon, tevens een topadviseur van de koning, was hier aanwezig. Hij was vermoedelijk de organisator van de vergadering. Afwezig was bisschop Immo, die in 859 ontvoerd was door de Noormannen.

In 864 was er weer een vergadering in Petegem. Karel de Kale was hier nu persoonlijk aanwezig voor overleg. Hij ondertekende een overeenkomst met de Sint-Baafsabdij waarvan Adalelm van Laon lekenabt was. Het akkoord bevestigde de bezittingen van de abdij. Tevens aanwezig was bisschop Reinhelmus, de opvolger van de ondertussen vermoorde bisschop Immo. Dit illustreert het grote belang van dit Karolingische koningshof. Er mag worden aangenomen dat behalve deze 2 gekende vergaderingen er heel wat meer vergaderingen in het koningshof zijn doorgegaan.

Curtis van Petegem

In 1976-1979 werden in 4 opgravingscampagnes (gehouden door de Nationale Dienst voor Opgravingen onder leiding van Dirk Callebaut) de Karolingische curtis in Petegem blootgelegd. Deze lag op de linkeroever van een thans afgesneden Scheldemeander. De bewoningsgeschiedenis gaat meer dan waarschijnlijk terug tot de 8ste eeuw toen vlak tegen de Schelde een houten woonhuis en een bijgebouw werd gebouwd. In een tweede bewoningsperiode in de 1ste helft van de 9de eeuw werd het woonhuis door een stenen zaal met Grubenhaus vervangen. Ten oosten van de stenen zaal werd een grafveld aangelegd met een houten zaalkerk (later vervangen door een stenen éénbeukige kerk). In het 3de kwart van de 9de eeuw werd tegen de stenen zaal een kamer van Doornikse kalksteen en een houten keuken aangebouwd. De site werd in die periode door een achtvormige gracht omgeven. De indeling in aula, camera en capella is kenmerkend voor een vroegmiddeleeuwse residentie. De curtis lag op een belangrijke economische plaats tussen de Schelde en de Romeinse weg Doornik-Gent.

Het was een voor die tijd luxueus residentieel verblijf. Hier gebeurden de ontvangsten, werd politiek overleg op hoog niveau gehouden en werd recht gesproken.

*De curtis tijdens de tweede bewoningsperiode
(bewerkte tekening van Dirk Callebaut)*

De Karolingische eigenkerk werd vanaf het 4de kwart van de 11de eeuw door een kanunnikenkapittel bediend. De Sint-Diederiksabdij (bij Reims) nam de parochiale rechten over en de kanunniken werden door monniken vervangen. Het grafveld werd opgegeven toen Gwijde van Dampierre in 1291 de parochiekerk en de begraafplaats naar het huidige dorpscentrum verhuisde.

Koninklijke ambtenaren

Deze curtis stond onder het toezicht van de gouwgraaf, die een koninklijk ambtenaar was. Het Karolingische gezag brokkelde heel snel af. De lokale ambtenaren profiteerden hiervan en eigenden zich koninklijke bezittingen toe. Ook het koningshof in Petegem bleef niet in handen van de koning maar kwam in bezit van de adellijke familie gekend als 'de heren van Petegem'. De eerste die zich zo noemde, was Ingelbert (begin 11de eeuw). Hij zou een belangrijke rol spelen in de ontstaansgeschiedenis van de stad Oudenaarde. Het hof bleef zijn residentiële rol vervullen tot in de 12de eeuw toen de residentie afbrandde. De heren van Petegem bouwden het domein in de loop van de 13de eeuw verder uit met een versterkte burcht.

Dé koninklijke ambtenaar bij uitstek was de reeds vernoemde stamvader van de Vlaamse graven Boudewijn I. Toen hij in 861 de dochter van Karel de Kale schaakte, was Karel zierend, doch Boudewijn was niet onder de indruk. Hij haalde zelfs, dankzij onder meer de tussenkomst van de paus, zijn slag thuis. Hij ontving van de koning enkele publieke functies. Zijn zoon Boudewijn II en diens opvolger Arnulf I breidden stelselmatig het graafschap Vlaanderen uit.

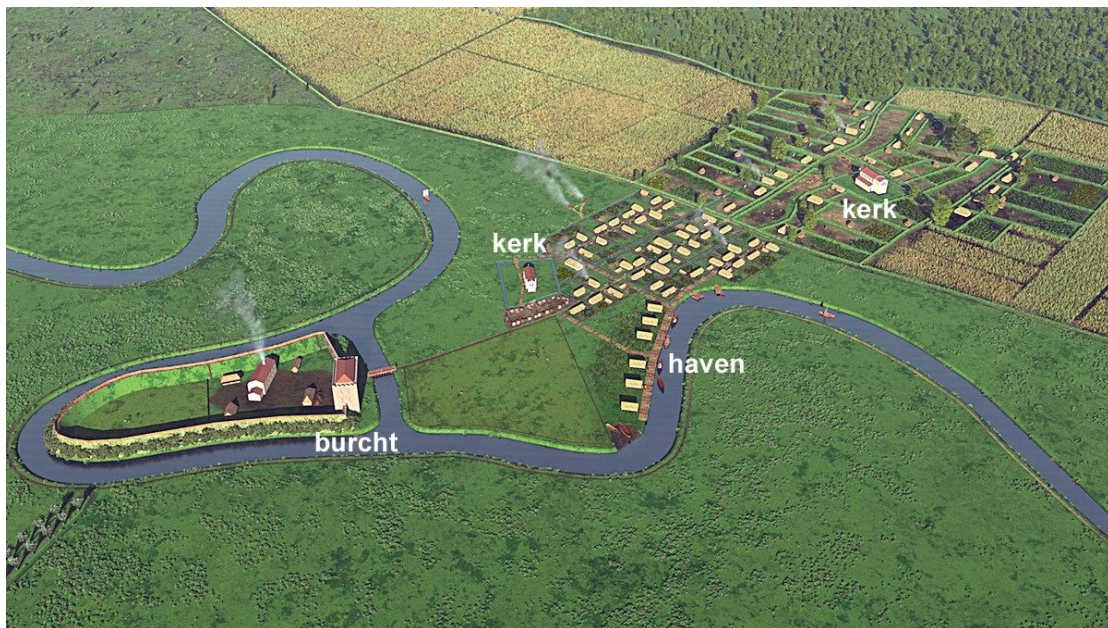
Op de rechter Schelde-oever: De uitbouw van een versterking in Ename

Aan de andere zijde van de Schelde bevond zich eveneens een vroegmiddeleeuws domein (Villa Iham) dat zich uitstrekte over de huidige gemeenten Ename en Nederename. Niets deed vermoeden dat zich hier een groot project zou ontwikkelen. De weduwe van Boudewijn III (graaf van Vlaanderen) Mathilde huwde rond 962-963 met Godfried van Verdun. Keizer Otto I gaf aan hen de toestemming om op een zandlemige landtong, omgeven door een meanderende Schelde, een markt op te richten, een haven aan te leggen en tolrechten te heffen. Ter bescherming werd in 974 op de strategische landtong een versterking, een burcht gebouwd. Een grote gracht van 18 meter breed en 140 meter lang sloot de landzijde af. De bouw van deze versterking kaderde in een afgrendeling van de rechterzijde van de stroom. Otto II reorganiseerde het grensgebied langs de Schelde. Hij richtte hier 3 markgraafschappen op, namelijk Valenciennes, Ename en Antwerpen. De markgraven waren belast met de organisatie van de rijksverdediging.

De zoon van Mathilde en Godfried, Herman van Verdun (†1029), realiseerde een groot bouwproject. In de burcht werd een grote stenen toren en zaal gebouwd. In deze zaal werd net zoals in Petegem recht gesproken, werden officiële ontvangsten gedaan en werd overleg op hoog niveau gepleegd. Binnen de muren van de versterking bevond zich een castrale kerk. Buiten de burcht, die door een kroniekschrijver het allersterkste kasteel werd genoemd, werden in de aanpalende nederzetting 2 kerken gebouwd, de Sint-Salvator- en de Sint-Laurentiuskerk. De castrale kerk werd bediend door enkele kanunniken. Op die manier had de burchtheer enkele geletterden rond zich die zijn administratie konden doen. De burcht, de haven en de markt trokken mensen aan zodat Ename uitgroeide tot een echt handelsstadje.

We kunnen vermoeden dat het uitbouwen van de versterking in Ename een reactie was op het feit dat aan de andere kant van de Schelde zich een verandering in het binnenlands bestuur voordeed. Om zijn macht te consolideren of te versterken had Boudewijn IV (†1035) een aantal keizerlijke gebieden ten westen van de Schelde aan het graafschap toegevoegd, namelijk het eiland Walcheren en de Vier Ambachten (Assenede, Boekhoute, Axel en Hulst). Op het einde van de 10de eeuw had hij het graafschap ingedeeld in burggraafschappen. Twee van de burggraafschappen lagen langs de Schelde, namelijk Doornik en Gent. Voelde het Ottoonse rijk dit aan als een bedreiging? Feit is dat de bedreiging reëel was. In 1034 werd de burcht immers door Boudewijn IV ingenomen en vernield. Pas in 1047 kwam Ename en het noordelijk deel van het markgraafschap Ename effectief in handen van graaf Boudewijn V.

Deze voerde voor zijn kinderen een bewuste huwelijkspolitiek. Zo werd onder meer zijn dochter uitgehuwelijkt aan Willem de Veroveraar, de hertog van Normandië, die in 1066 Engeland inpalmde. In 1051 werd door een gearrangeerd huwelijk Henegouwen aan Vlaanderen toegevoegd.

Ennema anno 1020 – © Daniel Pletinckx – Visual Dimension

Het gebied tussen Schelde en Dender was nu volledig Vlaams geworden en is gekend als Rijksvlaanderen. Het werd in leen gehouden van het Duitse Rijk. Kroonvlaanderen lag aan de linkeroever en was een leen van de Franse kroon. In 1063 werd, op initiatief van graaf Boudewijn V en met de directe medewerking van Arnulf van Oudenaarde, op de plaats van de burcht een abdij opgericht. De plaats werd geheiligd zodat deze niet meer kon gebruikt worden om opnieuw een vesting te bouwen.

Het ontstaan uit het Karolingisch koningshof van Petegem

In de 10de en 11de eeuw was de landbouwproductie sterk toegenomen. Er kwam een overschot. Hierdoor kon een deel van de bevolking zich specialiseren in gedifferentieerde marktgerichte activiteiten. Grote domeinen zoals Ennema ontwikkelden zich nu ook marktgericht. De tijd van uitsluitend zelfvoorziening was voorbij.

Uiteraard voltrok deze trend zich ook aan de overzijde van de Schelde in het Karolingische koningsdomein van Petegem. Hier werd een ideale plaats gezocht waar men dit commerciële gebeuren kon inplanten. Men vond binnen het domein, dat zich uitstreckte van Petegem tot Eine, een plek waar de grond nogal drassig was en niet geschikt voor landbouw. Het was een verheven plaats die tot aan een buitenbocht van de Schelde reikte. Het stak boven het alluvium uit zodat het voor bewoning geschikt was. Het was van essentieel belang dat het terrein aangesloten was op de Schelde voor het vervoeren van goederen via de Schelde en voor het heffen van tol. Deze plaats werd Oudenaarde genoemd.

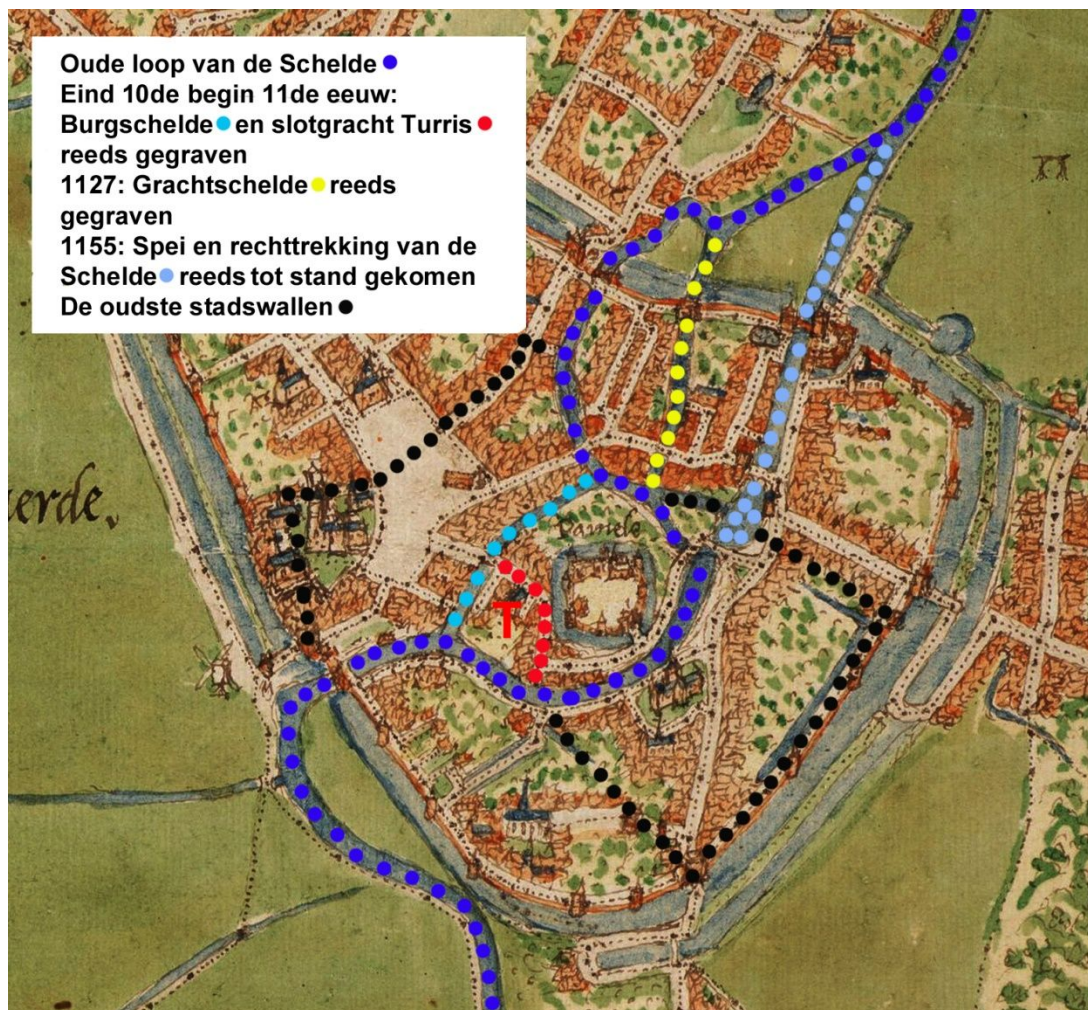
Het is dus ook normaal dat geen enkel Oudenaards microtoponiem binnen de oude vesten van de stad naar vroegere landbouwactiviteiten verwijst. Buiten de vesten komen microtoponiemen wel voor. Zo is er de Puimere in de omgeving van de oude hospitaalsite bij de Eindries (de kikkermoerasplas). De poelen werden in de loop der tijd opgevuld omdat ze de stadsontwikkeling tegengingen. Binnen de vesten was er een Sint-Amandsplas (waar nu de Nederstraat is).

De stadskernen Oudenaarde en Pamele zijn ontstaan op verhogingen in de alluviale vlakte.

De Turris en de eerste stadontwikkeling - Gelijkenis met Ename

In 1030 riep graaf Boudewijn IV in Oudenaarde de godsvrede uit. Dit moest voor orde en rust zorgen. Oudenaarde moet blijkbaar toen al de nodige infrastructuur gehad hebben om een dergelijk belangrijk evenement mogelijk te maken. De top van de Vlaamse adel en clerus, waaronder Hugo, bisschop van Noyon-Doornik, was op dat moment in Oudenaarde aanwezig. De kloosters lieten hun beste relieken zien. Op dat moment moet de Sint-Walburgakerk bestaan hebben als onderdeel van een grafelijk complex. Door het uitroepen van de godsvrede zorgde hij ervoor dat hij, tegen al wie de godsvrede schond, kon optreden. Dit machtsvertoon moet ongetwijfeld indruk gemaakt hebben op de vijand op de rechteroever van de Schelde.

De **Turris** van Oudenaarde, een versterkingstoren, was gelijkaardig aan deze in Ename. Deze was gelegen in een meanderbocht van de Schelde waarvan de landzijde door een gracht, namelijk de Burgschelde (gegraven in functie van dit castrum?), is afgesloten. De oudste sporen zijn te situeren tussen 1016 en 1041. De toren stond in het zuidwesten op het eiland. Een andere gracht sloot de toren van de rest van het eiland af. In 1064 werd de Turris Aldenardensis voor het eerst vermeld. Deze was toen in handen van de kleinzoon van Ingelbert van Petegem, namelijk Arnulf van Oudenaarde. De toren was er, net zoals die van Gent en Doornik, gekomen als reactie op de verdedigingsgordel Antwerpen-Ename-Valenciennes. Deze grafelijke burcht werd in leen gegeven aan Hugo van Oudenaarde. In 1127 was er sprake van een stenen toren.

*Schets waterwegen en eerste omwalling na het ontstaan van de stad
(aangeduid op 16de-eeuwse kaart Van Deventer)*

De gelijkenis met de toren van Ename is opmerkelijk. In Ename lag de burcht ook in een hoek in een Scheldebocht en werd de open zijde door een gracht afgesloten. Naast het castrum ontwikkelde zich in Ename een zone met houtbouw. Er werd handel gedreven en er waren artisanale activiteiten. Er lag een haven aan een Scheldebocht en er waren 2 kerken buiten de burcht.

Ook in Oudenaarde ontwikkelde zich een gebied dat aansloot bij de burcht. De toren zal waarschijnlijk ook handelaars en ambachtslui aangetrokken hebben. Er was een markt (gekend als de Vismarkt of Garenmarkt) en aansluitend een kerk, de Sint-Walburgakerk. Op de markt stond een eerste hal en vismijn, toegestaan in een oorkonde van graaf Thomas. Ten noorden van de kerk, buiten de kerkhofmuur, werden sporen uit de 10de en begin 11de eeuw teruggevonden. Dit zijn de vroegste sporen van de ontwikkeling van Oudenaarde. Een eerste stadsomwalling werd aangelegd. Deze bestond uit een aarden wal en een gracht van 500 meter. Deze sloot aan op de Schelde die een natuurlijke barrière vormde. De omwalling liep van aan de Sint-Walburgakerk, dwars over de markt, door de Einestraat, tot aan de Schelde aldaar. Het omsloot de eerste bewoning langs de Garenmarkt, het zuidelijke deel van de huidige Markt, de Broodstraat tot de Grachtschelde die ten behoeve van verschillende watermolens gegraven werd. Hierdoor kreeg het oudste stadscentrum van Oudenaarde, dat 5 à 6 hectaren groot was, een rechthoekige vorm.

In Ename en Oudenaarde heeft zich een gelijkaardige evolutie voorgedaan. Het betreft in beide gevallen een site met een versterking gekoppeld aan een markt en kerk.

De naam Oudenaarde zou oorspronkelijk geslagen hebben op het kleine eilandje waar de Turris stond. Later werd de naam Oudenaarde gegeven aan de gehele stedelijke ontwikkeling.

Een tweede burcht?

Er werd steeds aangenomen dat Oudenaarde maar 1 burcht had, namelijk de Turris Aldenardensis. Er werd echter beschreven dat Boudewijn V in 1053 een steen, samen met een burchtkapel, liet optrekken. Het gaat hier meer dan waarschijnlijk over een tweede burcht die de graaf voor zichzelf behield. Het Steen was in feite de verblijfplaats van de vertegenwoordiger van de graaf, de burggraaf van Oudenaarde. Hij had geen familiale banden met de heren van Oudenaarde en had vermoedelijk enkel een militaire functie. Reingot, castellani de Oldenardo, werd als eerste burggraaf vermeld.

We kunnen stellen dat Boudewijn IV in 1023 en Boudewijn V in 1053 elk een burcht lieten oprichten. De eerste werd door de graaf in leen gegeven aan de heren van Oudenaarde en de tweede behield hij. Aan de tweede burcht werd een kapel gebouwd die toevertrouwd werd aan de abdij van Corbie, waar de graaf zelf voogd was. Deze grafelijke burcht lag in de buurt van het (latere) hospitaal bij de Walburgakerk. Het Steen van Engeland werd genoemd naar de schoonzoon van graaf Boudewijn, Willem de Veroveraar, hertog van Normandië, die met de hulp van Vlaamse troepen Engeland veroverd had.

Door de bouw van het Bourgondisch kasteel in de 14de eeuw werd het Steen overbodig en verloor het zijn functie van prinsenhof. Het werd tenslotte aan het hospitaal geschonken.

De eliminatie van Ename

Vooraleer een stad te worden, diende Ename uitgeschakeld te worden. Ename kreeg echter volop de steun van de Ottoonse keizers.

Aan de andere kant van de Schelde had graaf Boudewijn IV de ambitie om zijn gebied uit te breiden over de Schelde. Hij gaf alle steun aan Ingelbert van Petegem en zijn clan. Boudewijn IV zorgde voor een binnenlandse reorganisatie (993-994).

Hij gaf in ieder geval het prille Oudenaarde een zeker prestige door het uitroepen van de godsvrede in 1030 hier te laten doorgaan.

De clan/familia van Petegem steunde voor de 100 procent de veroveringspolitiek van de graaf. Reeds in 1047 nam graaf Boudewijn V de burcht in bezit. Het gebied tussen Schelde en Dender werd officieel bij het graafschap Vlaanderen ingelijfd.

Als dank voor hun trouw en medewerking werden de heren van Petegem, Oudenaarde en Eine beloond met de erkenning als pares cimitis, als gelijken van de graaf. Zij verwierven een topositie binnen de Vlaamse adel. De heren van Oudenaarde werden het machtigst omdat ze economisch het sterkst stonden, mede door de stedelijke ontwikkeling van Oudenaarde en later Pamele. De heer van Oudenaarde kreeg het tolrecht langs de Schelde tussen Bossuit en Gavere. Deze tolinkomsten waren beduidend hoger dan de inkomsten van de andere heerlijkheden.

Tenslotte werd de kleinzoon van Ingelbert, Arnulf van Oudenaarde, ondervoogd van de benedictijnenabdij van Ename, de abdij die door Boudewijn V na de definitieve inbezitting van Ename in 1063 werd gesticht. Ename was uitgeteld. Van bij de stichting kreeg de abdij een wijntol die in Ename geheven werd. In 1154 schonk Arnulf II van Oudenaarde een tol (die in Oudenaarde geheven werd) aan de abdij.

Door de verovering van het graafschap Ename door de graaf van Vlaanderen, hebben vooral de heren van Oudenaarde en Gavere een enorme bezitsuitbreiding genoten.

In de 11de eeuw werd in de heerlijkheid Eine, dicht bij de Schelde, een burcht gebouwd. Deze burcht met een 'eigenkerk' werd omgeven door een achtvormige gracht. De bouw stond vermoedelijk ook in functie van de veroveringspolitiek van de Vlaamse graven.

Hugo, eerste heer van Oudenaarde

De Villa Petegem werd na de dood van Ingelbert II († vóór 1034/58) verdeeld onder zijn 3 zonen: Ingelbert III heer van Petegem, Alard heer van Eine en Hugo heer van Oudenaarde. In 1038 werd een Hugo Aldenard(ensis) voor het eerst vermeld. Ingelbert III kreeg de belangrijkste stukken. Alard kreeg een uitgestrekt gebied waarvan Eine en Heurne de kern waren.

In oppervlakte was het deel van Hugo het kleinste. De parochie van Walburga was amper circa 100 hectaren groot en veruit de kleinste. Eine was bijna negen maal zo groot.

De gronden in Petegem en Eine werden grotendeels als landbouwgrond gebruikt. In Oudenaarde werden meer commerciële activiteiten verricht. De heerlijkheid Oudenaarde ontwikkelde zich tot een stad terwijl de anderen een dorp bleven.

De heer van Pamele, 'later gezegd Oudenaarde' was zeker niet de belangrijkste en enige eigenaar in Oudenaarde. De pre-stedelijke kern van Oudenaarde werd blijkbaar zelfs nog eens verdeeld onder de 3 erfgenamen van Ingelbert II. Er is een vermoeden dat de heer van Eine ook een deel van de stad had, namelijk een gebied dat moet aangesloten zijn geweest op zijn domein Eine en waarschijnlijk reikte tot op de plaats waar de goederen werden in- en uitgeladen in de Einestraat.

De ontwikkeling tot stad

De stad ontwikkelde zich eerst ten noordwesten van de Turris. Er ontstond een handelsnederzetting en woonkern bij de Sint-Walburgakerk. De eerste markt was de Vismarkt (of Garenmarkt). Deze werd later gedeeltelijk volgebouwd. In 1127 was er reeds sprake van een oppidum (versterkte stad). De handelsnederzetting was toen reeds versterkt.

Er wordt gesteld dat Oudenaarde als handelsplaats pas belang kreeg na het verdwijnen van de stedelijke ontwikkeling van Ename en de verplaatsing van het Enaamse handelsgebeuren naar Oudenaarde. Het ontstaan van Oudenaarde zou het gevolg zijn van een politiek-militaire strategie. Handelsmotieven speelden later pas mee.

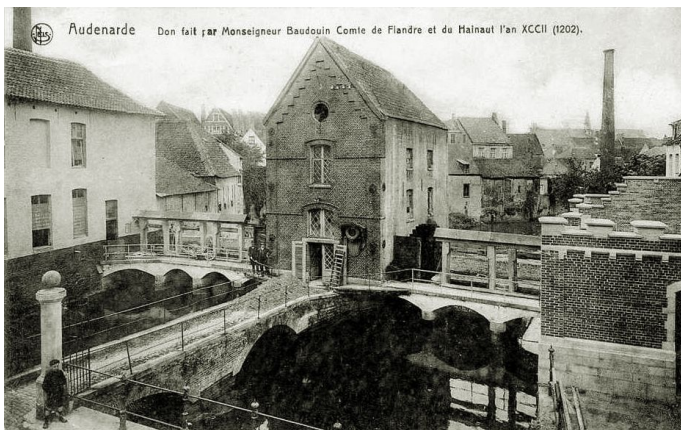
Het is echter niet onmogelijk dat handel toch een tweede factor is in het ontstaan van de stad. De stad ontstond immers op één van de meanders van de Schelde op de plaats waar deze moeizaam bevaarbaar was en de lading van de boten moest worden afgeladen en opgeladen voorbij een moeilijk bevaarbaar stuk. De oudste laadplaatsen lagen aan de Meerspoort en in de Einestraat.

De Schelde was een trage rivier met een klein verval en werd al vroeg voorzien van stuwsluizen en watermolens. Het Spei, een stuwsluis met molen, werd opgericht door de heer van Oudenaarde die tolheffer was.

De Grachtschelde was in het begin van de 12de eeuw reeds gegraven en overbrugd. Het graven was ingegeven geweest door economische motieven. Een stad die groeide, had energie nodig. Daarvoor waren watermolens nodig. De uitbreiding van het aantal watermolens was, wegens het gebrek aan een voldoende debiet, enkel mogelijk door het graven van zijarmen. Men moest op een kunstmatige manier niveauverschillen aanbrengen. Aan beide uiteinden van de Krekelput, op de Burgschelde en de Grachtschelde, bevonden zich de Tweemolen en de Grachtmolen. Deze werden opgericht door de baron van Pamele.

Welke hachelijke situatie het afvaren in Oudenaarde wel kon zijn, illustreert deze tekst uit 1155:

'Ze kwamen aan de stad Oudenaarde genaamd. Daar is een plaats waar molens en stuwen, die het water op zijn doortocht opnemen en teruggeven, de reis angstaanjagend en gevaarlijk maken. Opdat de boot zou kunnen passeren, moet hij er met heel sterk touw aan een paal worden vastgebonden totdat het reservoir overloopt en doorgang biedt. Met zo een voorzichtigheid en concentratie, werd het schip dus naar de afgrond en de bruisende waterval geleid, naar beneden gestuwd, en midden het hevige gekolk werd het aan zijn lot overgelaten. De touwen losten, de kabels braken, alle inspanningen waren tevergeefs. Het schip, door de stromingen meegenomen, stortte in de geweldige stroom, zich nu eens opwaarts richtend, zich dan weer in de diepte stortend. Door de waterstroom en de kracht van het klotsen voortgestuwd naar de nabije brug, bonkte het tenslotte tegen een sterke en stevige peiler die de brug ondersteunde. Deze peiler brak; het schip zelf, gepasseerd zonder enige schade, zette zijn reis vrij en veilig verder.'

Hieruit blijkt dat molens de afvaart van de boten extra moeilijk maakten. Er wordt tevens aangenomen dat het hier over het Spei (aan de huidige Louise-Mariekaai) gaat.

De Burgschelde aan de Tweemolen (postkaart)

Dit kan echter in vraag gesteld worden. Karl Van Hoecke poneert dat het hier over een ander en vroeger spei gaat, dat gelegen was aan de

Viermolen. De Viermolen (later Tweemolen genoemd) stond in het midden van de oudste bedding van de Schelde voorbij de plaats waar de smalle oude Schelde en de Burgschelde samenvloeden en net vóór een verbreding van de Schelde in de vorm die sterk doet denken aan de latere speikom. Deze verbreding achter de Viermolen was meer dan waarschijnlijk de oudste speikom van Oudenaarde. De latere speikom is ontstaan door een aftakking van de oude Scheldeloop. De latere nieuwe speikom zal niet meer zo gevaarlijk geweest zijn als de eerste.

De genoemde infrastructuurwerken laten veronderstellen dat de stedelijke ontwikkeling van Oudenaarde zich op een eeuw tijd langs de Schelde en de Broodstraat had ontwikkeld en

ook op het eiland tussen de Grachtschelde en de Schelde. Deze stedelijke ontwikkeling op het eiland (vooral het belang hiervan) zorgde voor een dispuut tussen het bisdom Doornik en Kamerijk (zie verder).

In 2014 werden bij opgravingen in de Broodstraat, ter hoogte van de Krekelpuut, fundering van een brug over de voormalige Scheldeloop en eraan vasthangende muren van 2,5 meter dikte gevonden. Het gaat hier over de Hoofdelloose Poort, één van de voornaamste poorten die toegang tot de stad verleende. De brug en poort werden tussen 1125 en 1175 gebouwd. De brug werd later in de 15de eeuw (na 1430) gedeeltelijk afgebroken voor landwinning op en kanalisatie van de Schelde.

In 2016 werd, bij opgravingen op en rond de Markt, vastgesteld dat de begraafplaats rond de Sint-Walburgakerk in de 12de eeuw verkleinde. Tegelijkertijd werd het terrein afgegraven en legden de toenmalige bewoners een gekasseide weg aan, die vanuit de Meerspoortsteeg richting de Einestraat liep. Een weg die vanuit de Voorburg kwam, sloot hierbij aan. Deze planmatige aanpak wijst op het initiatief van een plaatselijke heer. Opmerkelijk is dat langs deze wegen zich tal van kuilen bevonden die verband houden met de zandwinning en activiteiten gelinkt aan woonerven zoals beerkuilen, afvalkuilen en kadaverbegravingen. Daardoor kan aangenomen worden dat de huidige Meerspoortsteeg zeker tot deze middeleeuwse situatie teruggaat.

Langs de middeleeuwse straten zijn in de jaren die volgden huizen gebouwd en tuinen aangelegd. In deze tuinen werden gedurende de 13de eeuw grote, zeer diepe kuilen gegraven. Ook hier vermoeden de archeologen dat het om zandwinningskuilen gaat. Deze kuilen werden later als afvaldump gebruikt. Zo werd er aardewerk, bot, leer, ... in deze kuilen gevonden.

Tijdens de opgravingen stuitte men onverwachts op een grote houten ton. De verrassing was compleet toen men een menselijk skelet in de ton aantrof (zie foto © SOLVA). Het skelet was van een man van tussen de 40 en 55 jaar, 1,78 meter groot en met een open rug. Er werden geen sporen gevonden die de doodsoorzaak kunnen vaststellen. Feit is dat het skelet uit de 10de of begin 11de eeuw stamt. Hiermee is deze 'Abraham' de oudste Oudenaardist die ooit gevonden werd.

Eind 13de eeuw werd de stadsversterking uitgebreid en werd de Grote Markt aangelegd. Dit wordt gestaafd door de eerder genoemde opgraving want er werd immers een dikke zwarte laag (rond 1300) over de kasseiweg gevonden. Deze locatie vervulde voortaan een centrale rol als markt in de stad.

In 1279 was er naast de Grote Markt reeds sprake van de Hoog- en de Neerstraat tot aan de Beverepoort. De terreinen van de markt, de Hoogstraat en de Neerstraat werden reeds genivelleerd en gebruiksklaar gemaakt eind 12de en begin 13de eeuw.

Het is ook in de 13de eeuw dat de grote stadsomwalling werd uitgevoerd. De beide steden Oudenaarde en Pamele werden samen omweld door een gracht en aarden wal van ongeveer 2,5 kilometer lang. Rond 1290 werd een stenen stadsmuur opgetrokken. De muur telde 5 grote toegangspoorten. In 2008 werd bij opgravingen op de Ham een stenen muur van 1 meter breed gevonden. Dit was een restant van de stadsmuur die gebouwd was op

pijlers die door middel van een boog verbonden waren. Dit zorgde voor een stabiele fundering. De muur was blijkbaar ingegraven in een aarden wal.

Er werden in de Hoogstraat en rond de Markt sporen van bewoning en werkzaamheden uit de 13de eeuw teruggevonden. De stenen woningen die zich rondom de 'kleine markt' bevonden, onder meer op de plaats van het latere Vleeshuis, de Boudewijntoren, het Huis van Margaretha van Parma en een vijftal woningen aan het 'gat in de Markt', zijn iets ouder, uit de 12de en begin 13de eeuw.

De Sint-Walburgakerk/parochie

De graven van Vlaanderen stichtten de Sint-Walburgakerk en bezaten tijdens de middeleeuwen het patroonschap van de Sint-Walburgakerk. Dit patronaatschap leverde de graaf allerlei inkomsten op. Hij had evenwel ook de plicht tussen te komen bij restauraties van de kerk. De Sint-Walburgaparochie werd gedeeltelijk afgesplitst van de parochies Eine en Bevere.

In 1027 schonk de bisschop van Doornik aan Boudewijn IV 12 altaren voor de duur van drie generaties, waaronder één voor Oudenaarde (*'van welcken den biscop den voorseyden Bauduwin ghegheven twalf autieren in Vlaenderen, in dewelcke waeren Audenaerde ende Eyne'*). Dit altaar wordt automatisch toegewezen aan de Sint-Walburgakerk, daar waar de Sint-Amanduskapel wel eens de oudste parochiekerk zou kunnen zijn geweest. De Sint-Amanduskapel die tussen de Hoog- en de Nederstraat stond, wordt veelal beschreven als de oudste bidplaats van Oudenaarde. Er werd zelfs geopperd dat de kapel het rechtstreekse gevolg was van het kersteningwerk van de Heilige Amandus in onze Scheldestreek. Er bestaat evenwel een vermoeden dat deze kapel werd afgesplitst van een grotere parochie. De vraag is of de oorspronkelijke kerk van Eine gewijd was aan Sint-Amandus en zij de moederkerk was van de Sint-Amanduskapel in Oudenaarde en van de kerk in Heurne?

In 1030 werd de kerk van Oudenaarde, in aanwezigheid van de graaf en de bisschop en tal van prominenten, begiftigd met een aantal relieken. Daaronder bevond zich vermoedelijk ook een reliek van de Heilige Walburga.

Vermoedelijk is de Walburgakerk post-Karolingisch van oorsprong. Misschien was de kerk wel een burchtkapel/kerk en maakte deze deel uit van een grafelijk burchtcomplex. De naam Walburga vindt men ook terug als patroonheilige van kerken in Veurne en Brugge die men aantreft in grafelijke residenties. Feit is dat rond de kerk een grachtstructuur werd gevonden. Een grachtstructuur rond een kerk wijst meestal op de aanwezigheid van een versterking.

Ontstaan en ontwikkeling van Pamele

Op de rechteroever van de Schelde was er weinig of geen bewoning zolang de burcht van Oudenaarde op vijandig gebied lag. Pas toen Boudewijn V in 1047 het gebied ten oosten van de Schelde definitief in bezit kreeg, viel de dreiging van de burcht weg. De burcht ging zelfs steeds meer bij de rechteroever horen. De burcht werd door de graaf immers in leen gegeven aan iemand die zich heer van Oudenaarde mocht noemen. Als gevolg van de verovering van Rijks-Vlaanderen ontving deze heer een groot grondgebied in leen op de rechter Schelde-oever (grote delen van Melden, Leupegem, het latere Pamele, Volkegem, Naderename, Welden en uiteraard Ename). Later werd het deel van Ename grotendeels aan de daar gestichte abdij gegeven.

Op de linker Schelde-oever hield de graaf, alles wat ten westen van de Burgschelde lag, voor zichzelf.

Er kwam op de rechteroever, binnen de heerlijkheid van de heren van Oudenaarde, een tweede handelsnederzetting tot ontwikkeling. Het was een novus burgus waar handelaars en ambachtslui woonden. De Schelde vormde in die tijd de grens tussen de bisdommen Doornik en Kamerijk. Oudenaarde had reeds een kerk. De rechteroever had behoefte aan een eigen

bidplaats en kon dus niet achterwege blijven. Er werd een kerk ter ere van Onze-Lieve-Vrouw gebouwd op grond geschonken door graaf Robrecht II en die op zijn vraag door bisschop Odo van Kamerijk in 1110 werd gewijd, in aanwezigheid van heel wat prominenten. Het oude parochiale centrum, waaronder deze nieuwe nederzetting ressorteerde, was dat van Volkegem. Het centrum van Volkegem lag enkele kilometers verder op een heuvel. Daarom werd de nieuwe kerk bij de wijding direct tot parochiekerk bevorderd. De parochie werd uit het grotere landelijke parochiale gebied van Volkegem genomen. De geestelijke zorg kwam in handen van de monniken van de abdij van Ename. De abdij van Ename had het patronaatschap over de kerk. Oorspronkelijk viel de parochie Pamele onder de dekenij Ronse om later zelf dekenij te worden van 32 landelijke parochies. Naast de kerk waren er ook kapellen die gebruikt werden door corporaties en gebuurtten.

Het gebied tussen de oude Scheldeloop (later Burgschelde genoemd) en de rechtgetrokken Schelde vanaf het Spei was ook grondgebied Pamele. In 2015 werden in dit gebied langs de Marlboroughlaan, ter hoogte van de Tussenbruggen, archeologische opgravingen gedaan. Hier stond een huizenblok waarvan de achtergevels tegen de huidige Schelde kwamen. De Tussenbruggen lag net als de Broodstraat op de route naar de oudste oversteekplaats van de Schelde. De oudste gevonden sporen in deze stadswijk dateren uit de 12de eeuw.

In dezelfde eeuw kreeg Pamele van Gijselbrecht II, heer van Oudenaarde, een stadskeure (stadsrechten). Het ongeschreven recht werd in 1166 bevestigd in geschreven recht. In een oorkonde bevestigde hij de costuymen die reeds door zijn avus (voorvader Arnulf II) circa 1100 aan de villa de Pamele juxta turrim nostram Adernardensem werden geschonken. De naam Pamele werd dus in 1160 gebruikt in documenten, daar waar de eerste vermelding van Pamele als stad niet ouder is dan 1226.

Oudenaarde kreeg in 1189, in navolging van de Grote Keure, haar eerste geschreven stadsrecht.

De nieuwe stad Pamele kreeg in de 12de eeuw een eigen omwalling. Bij opgravingen op het Raesaetplein in 2012 werd een gracht van minstens 15 meter breed als onderdeel van de omwalling gelokaliseerd.

Het domein Pamele werd in 1225 door gravin Johanna tot baronie verheven. Arnulf IV, heer van Pamele-Oudenaarde, werd op deze manier bedankt voor bewezen diensten als baljuw van Vlaanderen en als grafelijk raadgever. Arnulf IV, eerste Ber van Vlaanderen, schonk een jaar later Pamele dezelfde rechten als deze die Filips van den Elzas in 1189 aan Oudenaarde had geschonken. Hij was leenheer van meer dan 150 vazallen en zelf vazal van graven, hertogen en koningen.

Door de tweede grote stadsomwalling werden zowel Oudenaarde als Pamele omsloten. Dit gebeurde in de late 13de eeuw.

Instellingen en gewoonten liepen gelijk met deze van Oudenaarde. Vanaf de 13de eeuw voltrok zich een proces waarbij de Oudenaardse instellingen meer en meer gingen domineren. Zo ging de criminele rechtspraak in 1226 reeds naar Oudenaarde. De graaf van Vlaanderen verenigde in 1384 de baljuwschappen van Pamele en Oudenaarde. Er bleef echter gedurende de 15de en 16de eeuw nog steeds een baljuw voor Pamele bestaan. Voor wat de civiele rechtspleging betreft, behielden de baron en hun gezwoorenen hun rechten, doch ze dienden vanaf eind 15de eeuw hun instructies bij die van Oudenaarde te halen. De bestraffing van delinquenten en het uitvaardigen van ordonnanties werd een Oudenaards voorrecht, maar onder controle van de baljuw van Pamele. Vanaf 1535 mochten in Pamele geen veroordelingen meer worden uitgevoerd. In 1593 tenslotte verloor Pamele zijn stedelijk statuut en werd het ingelijfd bij Oudenaarde. Vanaf de herverdeling van de bisdommen in de Nederlanden vanaf 1559, maakte Pamele deel uit van het bisdom Gent en behoorde het tot de dekenij Oudenaarde. Voorheen had Pamele een eigen dekenij.

Pamele had niet alleen een stedelijke kern maar ook een groot landelijk gebied. In de wijk Pamele werden in de tuin van het Huis de Lalaing sporen gevonden van 13de-eeuwse ijzersmelting en van een 14de-eeuws pottenbakkersatelier met ovens. De klei, de grondstof voor deze pottenbakkers, was in de alluviale vlakte van de Schelde genoeg te vinden. De ligging bij een belangrijke waterweg zorgde er voor dat ze hun potten vlot aan de man konden brengen. Aangezien het pottenbakken seizoensgebonden was, deden de pottenbakkers ongetwijfeld eveneens aan landbouw gezien de ligging aan de rand van een agrarische zone. Het verdwijnen van de pottenbakkers is het gevolg van het rechte trekken van de Schelde en de daaruit resulterende ontwikkeling van residentieel gebied langs de nieuwe rivierloop.

De grens tussen Oudenaarde en Pamele

In een akte uit 1110 die uitging van de bisschop van Kamerijk werden de grenzen tussen de parochies Oudenaarde en Pamele vastgelegd. In de tekst stond dat 'alles wat de loop van de Schelde, die langer duurt, scheidt van de aan deze zijde gelegen grenspaal, met de weide die er aan paalt ...' bij Pamele hoorde. De oude Scheldeloop vormde dus de grens tussen de parochies Oudenaarde en Pamele, doch er behoorde nog een weide bij Pamele. Deze weide was het eiland tussen de Schelde en de Burgschelde. Dit eiland dat in het graafschap Vlaanderen lag, werd bij akte bij het bisdom Kamerijk gevoegd. Het eilandje binnen het eiland waarop de Turris stond, werd niet mee overgedragen naar Pamele en behoorde tot de parochie Sint-Walburga.

In 1117 was er een grensdispuut waarbij uiteindelijk de bisschop van Doornik moest instemmen met het feit dat hij geen aanspraak kon maken op het kunstmatige eiland, dat tussen de natuurlijke Schelde en de gegraven Grachtschelde lag.

Vroegere ingang van de Burgschelde aan de Smallendam

Opmerkelijk is dat er in de Burgschelde, achter een paar huizen van de Graanmarkt (onder andere het Bogaerden huus), een eilandje lag, 'Audenaerde' geheten. Het was een leen van de baronie van Pamele maar maakte van oudsher deel uit van het grondgebied van Oudenaarde. Vanaf dit eilandje tot aan de Tweemolen aan de Broodstraat stond er een muur in het midden van de Burgschelde als aanduiding van de grens tussen Oudenaarde en Pamele. Tot einde 15de eeuw lag er op het eilandje een tuin (lochting). Later werd er een kasteeltje (torreken) op gebouwd. Vanaf de 17de eeuw is er sprake van een prieeltje, een huis van 'plaisantie'. Er liep een loopbrug naar het huis Vander Meere aan de Garenmarkt. Wanneer het eilandje verdween is niet gekend.

Er wordt aangenomen dat de Burgschelde een gegraven gracht was. De loop van de Burgschelde was eerder rechtlijnig. De monding van de Burgschelde in de Schelde was loodrecht.

Toch kan het voor de hand liggen dat de Burgschelde een arm van de Schelde was, namelijk een minder belangrijke aftakking dan deze die meer naar het oosten lag. De Schelde liep langs de lichte grondverhoging waarop later Oudenaarde zou ontstaan. Door het uitschuren van de rechteroever is de grotere Scheldearm stilaan door de tijden heen naar het oosten opgeschoven. Er ontstond op deze manier een eiland van alluviale gronden tussen de twee armen. De grote Scheldearm werd de rijksgrens. De kleine Scheldearm (Burgschelde) werd de grens tussen de parochie Oudenaarde en Pamele.

De late Middeleeuwen in Vlaanderen (987-1384)

Graven van Vlaanderen:

Boudewijn IV (988-1035)

Boudewijn V (1035-1067)

Boudewijn VI (1067-1070)

Arnulf III (1070-1071)

Robrecht I (1071-1093)

Robrecht II (1093-1111)

Boudewijn VII (1111-1119)

Karel I (1119-1127)

Willem I (1127-1128)

Diederik I (1128-1168)

Filips I (1168-1191)

Margaretha I (1191-1194)

Boudewijn IX (1194-1205)

Johanna I (1205-1244)

Margaretha II (1244-1278)

Willem II (1246-1251)

Gwijde I (1278-1304)

Robrecht III (1305-1322)

Lodewijk I (1322-1346)

Lodewijk II (1346-1384)

Strubbelingen met Frankrijk

Graaf Boudewijn VI volgde zijn vader op in 1067. Hij was graaf van Vlaanderen én van Henegouwen. In 1070 werd hij opgevolgd door zijn broer Robrecht de Fries die zich de erfenis van zijn schoonzuster toe-eigende. Hoewel hij leenheer was van de Franse koning, was hij uitermate anti-Frans maar ook anti-feodaal. Hij versloeg in 1074 in de slag bij Kassel de Franse koning Filips I en de coalitietroepen van Arnold III (de rechtmatige graaf van Henegouwen). Hij maakte van Brugge de hoofdstad van het graafschap Vlaanderen. Zijn opvolgers volgden zijn koers niet (1070-1119), maar Karel de Goede deed dat echter wél.

Karel volgde in 1119 Boudewijn VII Hapkin op. De kinderloze Boudewijn had immers kort vóór zijn dood zijn neef prins Karel van Denemarken (de Goede) aangewezen als zijn troonopvolger. De moeder van Boudewijn, Clementina, verzette zich tegen de opvolging en wilde Willem van Ieper (van Loo) als opvolger van haar zoon. Er werd een groot leger gevormd en in november 1119 deed Willem zijn intrede in Oudenaarde. Hij liet een aantal inwoners mishandelen en de baljuw Iderus doden. Een jaar later staken de troepen van Clementina de stad in brand. Pas in 1122 slaagde Karel de Goede erin het leger rond Clementina te verslaan. Karel werd uiteindelijk in 1127 in de Sint-Donaaskerk te Brugge vermoord.

Na de dood van Karel de Goede deed Boudewijn IV van Henegouwen, een achterkleinzoon van de Vlaamse graaf Boudewijn V, beroep op zijn oude rechten op het graafschap Vlaanderen en bezette hij onder meer Oudenaarde. Frankrijk schoof echter zijn kandidaat naar voor, namelijk Willem Clito (1127-1128), ook soms Willem van Normandië genoemd. Deze belegerde het bezette Oudenaarde en op 1 mei 1127 werd Oudenaarde ingenomen. Heel wat bewoners vluchtten naar de kerk. De stad werd tot aan de stenen toren in brand gestoken. Zo'n 300 mensen werden in de kerk levend verbrand. Een aantal edellieden en steden (onder meer Gent en Brugge) schoven een derde kandidaat naar voren, namelijk Diederik van den Elzas (kleinzoon van Robrecht de Fries). Deze zou in 1128 de volgende graaf van Vlaanderen worden.

Oudenaarde herrees vlug uit zijn as en in 1150 werd het oorspronkelijke Sint-Walburgakerkje vervangen door een grote vroeg-gotische hallenkerk.

Het geslacht van den Elzas

Bloei

Het graafschap Vlaanderen kende een bloei tijdens de regering van het geslacht van den Elzas. Graaf Diederik (1128-1168) bracht het Land van Aalst onder zijn controle en liet zijn gezag erkennen over de Zeeuwse eilanden. Op die manier kon vrij verkeer in de Scheldedelta gegarandeerd worden, wat uitermate belangrijk was voor de Vlaamse handel. Diederik van den Elzas nam maar liefst aan 4 kruistochten deel. Zo bracht hij de relikwie van het Heilig Bloed mee uit het Heilig Land. Vooraleer hij voor de vierde maal op kruistocht

vertrok, verzamelde hij in 1165 in Oudenaarde de Staten-Generaal, bestaande uit vertegenwoordigers van de 3 standen.

Filips van den Elzas (1168-1191) volgde zijn vader op en voerde dezelfde politiek. Zolang de steden zijn grafelijk gezag erkenden, bevorderde hij de ontwikkeling van hun instellingen en kwam hij op voor hun belangen. Hij hield echter toezicht door zijn grafelijke ambtenaren, de baljuws. Hij voer een krachtdadige, stedelijke politiek waarbij zijn graafschap evolueerde tot een moderne staat.

Hij was de voornaamste territoriale vorst in Frankrijk en een hervormer op juridisch, economisch en politiek gebied. Filips trouwde in 1159 met Elisabeth van Vermandois, waardoor hij het graafschap Vermandois en de afhankelijkheden Amiens en Valois verkreeg en zo zijn graafschap uitbreidde tot aan het Île de France, het Franse kroondomein. Hij hertrouwde in 1184 met Mathilda, dochter van koning Alfons I van Portugal. Beide huwelijken bleven kinderloos.

In 1180 liet Filips het Gravensteen op de funderingen van het oude kasteel herbouwen. Het kasteel deed vervolgens dienst als verblijfplaats voor de graven. Hij gaf aan Vlaanderen zijn leeuw en het huidige wapenschild.

De jonge Franse koning Filips II August, die onder Filips voorging stond, huwde in 1180 met Isabella van Henegouwen, nicht van Filips van den Elzas. Als huwelijksgift kreeg Isabella het zuidelijke deel van Vlaanderen (Artesië). De Franse koning was iemand met haar op zijn tanden en zorgde voor gebiedsuitbreiding. De graaf moest in 1182 Valois afstaan en in 1185 een groot deel van Vermandois.

In 1189 verleende Filips van den Elzas Oudenaarde haar eerste geschreven stadsrecht in navolging van de Grote Keure die in de jaren 1170 aan de belangrijkste Vlaamse steden als Gent, Brugge, Atrecht en Leper werd opgelegd. De inwoners werden vrijgesteld van hun heerlijke verplichtingen tegenover de graaf en vielen niet meer onder de grafelijke rechtspraak. De stad kreeg een eigen schepbank die instond voor het bestuur van de stad en bevoegd was in de rechtspraak. Op de plaats van het huidige stadhuis werd een belfort opgetrokken.

Tijdens zijn tweede kruistocht naar het Heilig Land, bij de belegering van Akko in 1191, stierf Filips aan de pest.

Op het einde van de 12de eeuw werd Oudenaarde versterkt en werden 4 poorten vermeld, namelijk de Beverepoort in het noorden, de Einepoort in het oosten, de Hoofdloze poort in het zuiden en de (oude) Meerspoort in het westen. Op de Schelde werden een stuwsluis (Spei), een houten brug en verschillende watermolens vermeld.

De kruistochten

Tijdens de bedevaartstochten naar het Heilig Land kwam geweld weinig voor. Het was zelfs verboden voor boetelingen om wapens te dragen. Rond 1.000 jaar na de kruisiging van Christus was Palestina echter voor reizigers zeer onveilig geworden. Lokale heersers bestreden elkaar en rovers vielen pelgrims lastig.

Middeleeuwse illustratie van de strijd tussen de kruisvaarders en de Arabieren tijdens de eerste kruistocht

De eerste kruistocht werd na het Concilie van Clermont door paus Urbanus II in 1095 gelanceerd. De oosterse orthodoxe patriarch van Constantinopel had een brief aan paus Urbanus II gestuurd waarin hij hulp vroeg tegen de mosliminvallen. De paus riep toen alle christenen in heel Europa op om het Heilig Land, en meer in het bijzonder Jeruzalem, van de moslims terug te winnen. Achterliggende redenen waren de moslims uit Europa houden en de rooms-katholieke en oosters-orthodoxe kerk met elkaar verenigen. Na een intensieve campagne van paus Urbanus II en zijn kruistochtpredikers waren ruim 100.000 mensen vervuld geraakt van de gedachte 'Deus lo vult' (God wil het) en hadden gehoor gegeven aan de pauselijke oproep.

Veel ridders hadden een leven vol geweld achter de rug en op kruistocht gaan was een manier om boete te doen. Volgens de Kerk zouden ze hun tijd in het vagevuur kunnen inkorten als ze boete deden voor hun zonden. De angst voor de dood en het hiernamaals was groot. Veel edellieden gingen daarom op latere leeftijd in het klooster. Maar het idee van een heilige oorlog sloeg aan. Er zijn voorbeelden bekend van ridders die hun kloostergelofte al hadden afgelegd toen paus Urbanus II met zijn oproep kwam, en alsnog op kruistocht gingen.

De kruisvaarders van de eerste kruistocht vertrokken in 1096 onder leiding van Godfried van Bouillon en wisten Jeruzalem uiteindelijk in 1099 te heroveren na een beleg van anderhalve maand. Op hun tocht naar Jeruzalem stichtten de kruisvaarders in verschillende steden in het Midden-Oosten koninkrijkes voor zichzelf. Slechts 10.000 kruisvaarders bereikten uiteindelijk de muren van Jeruzalem. De rest was omgekomen, teruggekeerd of had zich onderweg ergens gevestigd. Om van Jeruzalem een volledige christelijke stad te maken, werden de 20.000 inwoners, zowel moslims als joden, vermoord. Het werd als een rechtvaardige straf van God beschouwd dat deze plaats verzadigd was van het bloed van de ongelovigen. De Arabische wereld was verontwaardigd door deze barbaarse moordpartij.

De legende wil dat in Oudenaarde zich strijders verenigden voor deze eerste kruistocht. In 1096 nam men het kruis en de wapens op en ging men op weg onder leiding van de jonge Arnold, zoon van de heer van Oudenaarde. De groep sloot zich in Constantinopel aan bij het leger van kruisvaarders, met wie ze het land van Sauria en Cilicië, gelegen in het huidige Turkije, doorkruisten. Antiochië werd ingenomen na een overwinning op de Sarrazijnse emir Korboya. Eenmaal de heilige stad bereikt, werd deze bezet, tussen de poort van Herodes en deze van Cedar, en uiteindelijk veroverd.

Na de inname van Jeruzalem keerden de meeste strijders die deze expeditie overleefd hadden terug naar hun thuishaven. Arnold van Oudenaarde bleef echter ter plaatse. In 1106, na de slag van Rama, zocht Arnold buiten het kamp van de kruisvaarders in de vlaktes van Ascalon naar zijn schildknaap. Hij viel in een nederlaag en vond de dood. 3 dagen na zijn dood brachten de muzelmannen zijn hoofd naar het kamp van de kruisvaarders. Er zat een brief bij dit lugubere geschenk: '*...dat de dood van degene van wie we het hoofd terugsturen ons een overwinning oplevert...*' Het lichaam van de held van Oudenaarde werd later teruggevonden en overgebracht naar Jeruzalem waar het in de Onze-Lieve-Vrouwekerk in de vallei van Josaphat werd begraven.

Bijna 100 jaar regeerden de kruisvaarders over het koninkrijk Jeruzalem. In 1187 werden echter de christelijke legers in Palestina verslagen door Saladin, de Koerdische heerser over Egypte en Syrië. Na dit verlies van Jeruzalem werden 2 eeuwen lang onafgebroken kruistochten ondernomen, met wisselend succes, soms onder keizerlijke leiding, soms onder de vlag van lokale vorsten, en soms zelfs met een volkslegertje na de oproep van een charismatische geestelijke. Tienduizenden, zowel christenen als moslims en Joden, stierven tijdens deze godsdienstoorlogen. Nooit zouden de kruisvaarders echter het succes van de eerste kruistocht kunnen herhalen.

De meeste historici gaan ervan uit dat er 7 kruistochten naar het Midden-Oosten zijn geweest. Over het juiste aantal is geen eensgezindheid, want naast de veroveringstochten naar Palestina werd de heilige oorlog ook gebruikt tegen andere vijanden van de kerk.

Een wetenswaardig feit is dat Franciscus van Assisi (1181-1226), nadat hij zelf ten tijde van de vijfde kruistocht op bezoek was geweest bij de sultan van Caïro, verklaarde dat de moslims in het Heilige Land niet gedood maar bekeerd dienden te worden. Zijn volgelingen gingen bijgevolg ook op zending bij de moslims. Hun zending was evenwel eerder een martelaarschap. Zo gingen ze bijvoorbeeld midden op de markt staan en riepen dat Mohammed een bedrieger was. Het gevolg van zoveel euvele moed was vaak een gruwelijke dood.

Het huis Vlaanderen

Boudewijn IX: een man met een missie

Boudewijn IX erfde in 1194 Vlaanderen en een jaar later ook Henegouwen. Hij huwde met Maria van Champagne. Ze kregen 2 kinderen, Johanna en Margaretha. Hij wilde zijn gebieden beschermen tegen de Franse koning en sloot daarom enkele akkoorden met de Engelse koningen en de Duitse keizer.

Hij was een goede huisvader voor Vlaanderen en hij bevorderde de economie. Door zijn Engelse koers kon wol worden ingevoerd uit Engeland. Deze wol was essentieel voor de Vlaamse linnennijverheid. Een gebrek aan wol betekende werkloosheid, armoede en sociale onrust. Sinds de 11de eeuw beleefde de Vlaamse lakenindustrie haar opgang. Technologische vooruitgang en de internationale handel, waarvan het graafschap één van de centra was, droegen hiertoe bij. De kruistochten zorgden ervoor dat het Vlaamse laken bij de leiders en de hoge adel van veel landen bekend raakte.

Verder hernieuwde hij stadskeuren. De baljuw kreeg als zijn vertegenwoordiger heel wat macht. Boudewijn zette duidelijk de politiek van Diederik en Filips van den Elzas verder. Hij was een verzoener in geschillen tussen de abdijen en de lekenheren. Hij nam een aantal abdijen in bescherming en stelde ze zelfs vrij van belastingen. In die tijd werd West-Europa geplaagd door epidemieën (pestilentia). Boudewijn IX trof een aantal maatregelen om de zwakken en de minstbedeelden te helpen. De lokale overheden dienden initiatieven te nemen die leidden tot de oprichting van hospitalen.

In 1198 kwam de graaf naar Oudenaarde om de stad te bedanken voor de hulp die geboden werd bij de oorlog tegen Holland. Arnulf, heer van Oudenaarde, had in 1196 met 270 burgers het grafelijk leger versterkt.

In 1199 werd de Steenpoort te Pamele gebouwd.

Na 2 jaar voorbereiding en na de nodige plechtigheden, trok de graaf op Pasen 1202 op kruistocht en trad hiermee in het voetspoor van zijn voorgangers Diederik en Filips van den Elzas, die meermaals op kruistocht naar Jeruzalem waren gegaan. Hij liet het bestuur in Vlaanderen over aan een regentschapsraad. Hij beantwoordde de oproep van paus Innocentius III (*zie fresco*) die de Westelijke wereld verzocht om nogmaals de heilige plaatsen en Jeruzalem te 'bevrijden'. Boudewijn en zijn vrouw Maria werden duidelijk beïnvloed door de preken en de geschriften van de cisterciënzermonnik Adam van Perseigne. Deze overtuigde velen om op kruistocht te trekken. Aan deze vierde kruistocht namen ook een 200-tal mannen uit Oudenaarde deel onder leiding van de heer van Oudenaarde Arnulf.

De graaf liet een zwangere vrouw en een dochtertje, Johanna, achter. Zij zou na 2 jaar proberen haar man te vervoezen.

Vanuit de Bourgondische abdijen trok hij over de Alpen naar Venetië

Muurschildering in de schepenzaal van het stadhuis van Kortrijk door G. Guffens en J. Swerts met de voorstelling van graaf Boudewijn IX van Vlaanderen die op kruisvaart vertrekt (1875) - © Stad Kortrijk

De doge overtuigde de deelnemers om de vierde kruistocht naar Byzantium af te leiden. Het hoofddoel Jeruzalem werd niet meer nagestreefd. De 'pelgrims' veroverden in april 1204 Byzantium. Graaf Boudewijn IX werd keizer van het Oost-Latijnse Rijk. Hij werd evenwel tijdens gevechten met de Bulgaren gevangen genomen om ten slotte in een Bulgaarse gevangenis te sterven. De nagereisde gravin stierf eveneens in 1205.

De dood van Boudewijn IX: het begin van meer dan een eeuw conflicten met Frankrijk

Zijn plots overlijden in vermoedelijk 1205 verhoogde opnieuw de invloed van de Franse koning. De 2 minderjarige dochters werden prompt naar Parijs gehaald om aan het hof opgevoed te worden. In 1208 bracht de oudste dochter, de negenjarige gravin Johanna van Constantinopel, een negendaags bezoek aan Oudenaarde. In 1212 werd zij uitgehuwelijkt aan de Fransgezinde graaf Ferrand van Portugal. Het kersverse koppel werd gedwongen om grondgebied af te staan aan Frankrijk.

De Vlaamse steden verwachtten van de nieuwe graaf Ferrand, dat hij Engeland te vriend zou houden. Maar zo zag koning Filips II August het niet. Hij eiste trouw van Ferrand. De graaf koos uiteindelijk toch de kant van de Engelsen.

Ferrand wilde zijn verloren grondgebied terug en allieerde zich onder meer met koning Jan I van Engeland (Jan zonder Land), keizer Otto IV van het Heilige Roomse Rijk en Hendrik I, hertog van Brabant. De gezagsdragers uit Vlaanderen en Henegouwen, die in opstand kwamen tegen de Franse koning Filips de Schone, vergaderden in Oudenaarde. De graaf en gravin kwamen naar Oudenaarde om de inwoners aan hen trouw te laten zweren in de strijd tegen Frankrijk. De Vlaamse alliantie werd, hoewel numeriek in de meerderheid, in 1214 verpletterend verslagen in de slag bij Bouvines. De heren van Oudenaarde, Schorisse, Mater en Horebeke maakten deel uit van het coalitieleger. Ferrand werd door de Franse koning gevangengenomen en volgens een oud Romeins gebruik, vastgeketend aan handen en voeten, in een open draagstoel door Parijs gevoerd. Het gepeupel van Parijs kon hem bespuwen en bespotten. De koning reed te paard voorop.

Door het vernederende Verdrag van Parijs in 1214 werd Vlaanderen feitelijk overgeleverd aan Frankrijk. De verdedigingsmuren van Oudenaarde moesten worden gesloopt. Blijkbaar vond de Franse koning Oudenaarde belangrijk genoeg om te ontmantelen. Door het verdrag van Melun (1227) tussen de Franse koning en gravin Johanna, moesten de graven, op straf van excommunicatie, trouw zweren aan de Franse koning. Als tegenprestatie mochten onder meer de stadsversterkingen van Oudenaarde opnieuw worden opgebouwd. Ze werden tussen 1230 en 1260 in het westen uitgebreid met een nieuwe Meerspoort en in 1290 voorzien van stenen muren die zowel Oudenaarde als Pamele omringden.

Ferrand kwam eindelijk vrij. Zijn vrouw Johanna van Constantinopel had een hoge losprijs voor hem moeten betalen en opnieuw grote stukken Vlaams grondgebied aan Frankrijk moeten afstaan. Ferrand werd nu een trouwe bondgenoot van Frankrijk. Nadat Ferrand in 1233 was overleden, onderhield gravin Johanna goede relaties met Frankrijk én Engeland.

Zij hertrouwde in 1237 met Thomas van Savoye, maar overleed kinderloos in 1244. Ze werd opgevolgd door haar zuster Margaretha.

**Standbeeld van Johanna van Constantinopel
in het begijnhof van Kortrijk (postkaart)
© Stad Kortrijk**

In 1241 had Johanna bevestigd dat Oudenaarde een hal en vleeshuis mocht bezitten. Zij schonk aan de stad een groot stuk grond op de Eindries dat extra-muros bleef. Het werd evenwel als een deel van de stad beschouwd. De toen nog beboste Eindries had een slechte reputatie. Dat veranderde toen er een kapel werd opgericht. De zusters van Sion ontfermden zich over de bevolking en gaven hun verzorging en onderwijs. Op de Eindries stond een galg, die voor het eerst vermeld werd in 1360.

Reeds vóór 1253 werd Pamele in de stadsvesten opgenomen waardoor beide agglomeraties één stad vormden, met de typische peervorm die haar tot het midden van de 19de eeuw zal karakteriseren.

In die tijd werd de macht van het stedelijk patriciaat aanzienlijk groter. Dit was in het nadeel van het grafelijk gezag, dat te vaak een beroep moest doen op het geld van de steden.

Arnulf IV, heer van Oudenaarde: een rijk gevuld leven

Arnulf werd geboren in 1175-76. Hij werd na zijn ridderslag, hét teken van volwassenheid, in 1196 heer van Oudenaarde. Dit hield in dat hij de dorpen Ouwegem, Bevere, Nokere, Tiegem, Avelgem, Kaster en Moen bezat, die samen met zijn rechten op Oudenaarde, de baronie Pamele vormde. Daarnaast bezat hij de heerlijkheid tussen Marke en Ronne (bestaande uit een tiental dorpen), de heerlijkheden Kortemark, Handzame, Ellezelles, Flobecq, Lessines, Bois-de-Lessines en tal van andere kleinere heerlijkheden en gronden. Verder oefende Arnulf ook het heerlijk gezag uit over verschillende lokaliteiten als voogd van de abdij van Ename en het kapittel van Ronse.

In 1209 deed de moeder van Arnulf, in zijn voordeel, afstand van de lenen die ze hield van de hertog van Brabant.

Het domein van Arnulf IV werd in 1225 door gravin Johanna tot baronie verheven. Een jaar later schonk dezelfde Arnulf, die zich eerste heer van Pamele en eerste 'ber' van Vlaanderen noemde, Pamele hetzelfde stedelijk statuut als Oudenaarde met een eigen baljuw.

Arnulf van Oudenaarde nam deel aan de kruistocht tegen de Albigenzen of katharen. De Albigenzische kruistochten waren de kruistochten die de Katholieke Kerk en de Franse koningen in de 13de eeuw ondernamen tegen de katharen. Ze maakten een einde aan de politieke bescherming van het katharisme in de Languedoc.

Arnulf was vanaf 1195 vaak te zien aan het hof van de graven van Vlaanderen en Henegouwen. Toen Johanna van Constantinopel met Ferrand trouwde, bekoelde de relatie met de graven. Arnulf sloot echter snel weer vrede met graaf Ferrand en trok zelfs mee op oorlogspad tegen de Franse koning. Na de slag bij Bouvines werd Arnulf gevangengenomen, doch snel weer vrijgelaten op voorspraak van zijn schoonvader en oom. Arnulf begon een steeds belangrijkere rol te spelen aan het Vlaamse hof. Hij werd de steun en toeverlaat van gravin Johanna. Dit leverde hem geen windeieren op. Hij werd benoemd tot

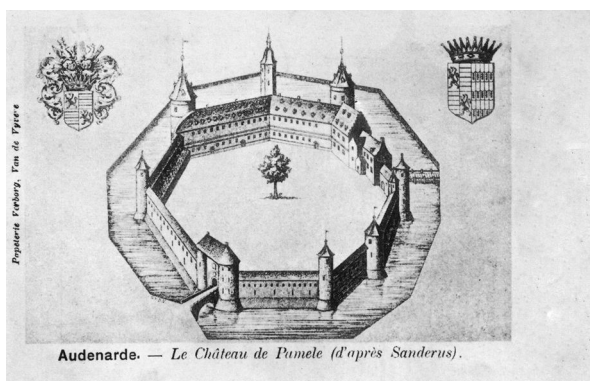
grootbaljuw van Vlaanderen en zijn Vlaamse lenen werden, zoals reeds vermeld, tot baronie verheven. Nadat Ferrand in 1227 werd vrijgelaten, werd Arnulf de voornaamste diplomaat van het Vlaamse hof. Hij kreeg veel beloningen van de graaf, maar ook van de Franse koning. Toen Ferrand in 1233 stierf, oefende hij zijn ambt als grootbaljuw, opnieuw uit. Hij voerde de Vlaamse troepen aan, bevestigde de akten van gravin Johanna en vertegenwoordigde haar.

Als machtig hoveling was hij ook een milde schenker voor de Kerk. Als voogd van de abdij van Ename deed hij veel schenkingen aan de abdij. Tevens zorgde hij ervoor dat de zusters van de cisterciënzerinnenabdij van Maagdendale zich in 1233-1234 in Pamele konden vestigen. Vanaf 1235 liet hij de kerk van Pamele herbouwen door zijn vertrouweling Arnulf van Binche. Onder zijn bewind kreeg Oudenaarde-Pamele een nieuw uitzicht en uitstraling. Naast de bouw van de eerder genoemde abdij en de kerk van Pamele, liet hij buiten de stadsmuren een hospitaal (van Onze-Lieve-Vrouw) oprichten.

Tevens werd onder Arnulf IV met de bouw van een nieuw kasteel van Pamele begonnen. Het werd gebouwd op het eiland gevormd door de Schelde en de Burgschelde dat tot de parochie Pamele behoorde. Jan, heer van Oudenaarde, zoon van Arnulf, liet de Turris Aldenardensis in 1260 wegens bouwvalligheid afbreken. Het afbraakmateriaal werd gebruikt voor de bouw van het minderbroederklooster. De bouw van het nieuwe kasteel werd in 1261 voltooid met de bouw van een kapel. Het eilandje verloor iedere functie omdat de tol die er werd geheven naar het Spei verhuisde.

Het nieuwe kasteel was trapeziumvormig met uitspringende torens die door een muur met elkaar verbonden waren. Begin 17de eeuw was de versterking dermate vervallen dat de toenmalige heer van Oudenaarde en baron van Pamele in 1627 een nieuw kasteel liet optrekken. Uit onder meer de tekening van Sanderus uit 1641-1644 blijkt dat het kasteel omwijd was en een onregelmatige achthoekige vorm had. De toegang tot het kasteel bestond uit een brug met een groot poortgebouw met twee torens. Bij de beschietingen van de stad door Lodewijk XIV brandde het kasteel nagenoeg volledig af. Vanaf 1782 werd het uiteindelijk gesloopt. De grond werd in kavels verkocht en er werd een straat, namelijk - hoe kan het ook anders - de 'Kasteelstraat', dwars doorheen het vroegere kasteel getrokken.

In 1242 nam Arnulf deel aan de veldtocht van Lodewijk IX, koning van Frankrijk, tegen de Engelse koning Henry III. Er werden twee veldslagen geleverd. Als 66-jarige doorstond hij deze goed. Vlak erna werd hij evenwel ziek en overleed een maand later. Hij werd met een enorme luister begraven. Op zijn begrafenis waren talrijke edelen en geestelijken aanwezig. Zijn paarden waren getooid met wapenkleden en een dienaar droeg zijn wapen.

Het kasteel van Pamele volgens Sanderus (postkaart)

Na de afbraak van het klooster Heilige Familie van de zwartzusters in de Kasteelstraat (gebouwd in 1886) werd in 2005 een fundament van één van de hoektorens van het 13de-eeuwse kasteel blootgelegd

De Dampierres en Avesnes

De macht van het stedelijke patriciaat was aanzienlijk groter geworden. De patriciërs hadden in de steden een grote politieke en sociale onafhankelijkheid verworven en wilden niet door enig grafelijk gezag gehinderd worden. Gent was hier een voorbeeld van. Hier waren sinds lang een klein aantal rijke families aan de macht, de XXXIX van Gent. Zij hadden de touwtjes stevig in handen. De nieuwe rijken of de adel moesten er niet aan denken te participeren aan het bestuur. Deze patriciërs hadden de handwerkers en ambachtslieden, het 'ghemeyn' genoemd, stevig onder de knoet. Ghemeyn en patriciërs leefden constant in spanning. Bij onenigheid zocht het ghemeyn steun bij de graaf en de patriciërs hulp bij de Franse koning.

Oudenaarde werd in 1279 getroffen door een zware brand. Gwijde van Dampierre kocht in 1286 de baronie of heerlijkheid van Petegem en liet de oude Frankische burch herstellen om deze te gebruiken als zijn buitenverblijf. Op zijn bevel werd Oudenaarde versterkt met de Raspalden-, Vispaen- en Hunnebrekerstoren, alsook met enkele stevige bolwerken. In 1290 werd de stad met stenen muren in plaats van met wallen omringd. Het stadsdeel ten noorden van het stadhuis was reeds binnen de muren opgenomen, maar vertoonde nog geen bebouwing zoals in de oudste stadskern.

Filips de Schone in conflict met Vlaanderen

Koning Filips de Schone (1286-1314) trachtte zijn kroondomein te vergroten met het rijke Vlaanderen. Franse legereenheden kwamen aanvallen uitvoeren op Vlaams grondgebied. Door de omstandigheden gedwongen zocht Gwijde steun bij Engeland in zijn strijd tegen Frankrijk. Hij huwelijkte zelfs zijn dochter uit aan de zoon van de Engelse koning. De koning van Frankrijk nam prompt Gwijde en zijn dochter gevangen. De Engelse koning reageerde onmiddellijk en verbood de uitvoer van Engelse wol naar Vlaanderen. Gevolg was dat in de steden meteen werkloosheid heerste en overal onlusten uitbraken. Het ghemeyn stond neus aan neus met het patriciaat. In 1297 verklaarde de Franse koning het graafschap Vlaanderen verbeurd. Daarop zegde Gwijde zijn leenheerschap met Filips op en zorgde voor een bondgenootschap tegen Frankrijk, bestaande uit Engeland, het Heilig Roomse Rijk, Brabant en Gelre. In Vlaanderen vormden zich 2 partijen: de klauwaards, aanhangers van de graaf, en de leliaards, aanhangers van de Franse koning.

In die tijd werd Rijsel door de Fransen bezet. Heel wat inwoners kwamen zich in Oudenaarde verschansen. Daarop werd de stad volop versterkt. Vooral tussen de Einepoort en Beverepoort werden torens en bolwerken aangebracht. Tijdelijk verbleven er zowat 2.000 Duitse soldaten in de stad vooraleer ze richting Kortrijk trokken. Ook Engelse hulptroepen verbleven een tijdje binnen de stadsmuren. Deze misdroegen zich dermate dat het een opluchting was toen ze na enkele maanden vertrokken.

De annexatie bij Frankrijk

Het bondgenootschap hield niet lang stand. De medestanders van Gwijde lieten het afweten. Frankrijk hervatte in 1300 de oorlog tegen het graafschap Vlaanderen. Bijna alle Vlaamse steden gingen in Franse handen over en nagenoeg overal kwamen Fransgezinde patriciërs aan de macht. Graaf Gwijde en zijn zonen werden in mei 1300 door de Franse koning gevangengezet en Vlaanderen werd simpelweg geannexeerd. Ook Arnout, heer van Oudenaarde, werd gevangengenomen. Oudenaarde gaf zich over op 11 mei. Kort daarvoor had Gwijdes oudste zoon Robrecht van Béthune in Oudenaarde, in aanwezigheid van heel wat notabelen van het graafschap, in feite het bewind van zijn vader overgenomen.

De Franse koning trachtte het ghemeyn voor zich te winnen door verregaande toegevingen te doen. Zo werden de Gentse XXXIX afgeschaft.

Tussen 1300 en 1302 ging Filips uiteindelijk over tot de volledige bezetting van Vlaanderen. Ook Oudenaarde werd bezet. De stad moest vergiffenis vragen omdat het de zijde van de graaf had gekozen. Filips plaatste Vlaanderen toen onder het gezag van Jacques de Châtillon als zijn landvoogd, en begon in de steden 'Blijde Intredes' te doen. Dit stuitte op nog meer verzet van de klauwaards, die hun privileges zagen slinken. Filips kwam, na zijn Blijde Intrede van 19 mei 1301 te Kortrijk, 2 dagen verpozen in het kasteel van Gwijde te Petegem.

Jacques de Châtillon bezocht Oudenaarde om de versterkingen na te zien. De stad moest op eigen kosten 2 torens bouwen, de Blaffaarttoren op het einde van de Kattestraat en de Trompettoren aan het Schildeken (?). Nieuwe lasten werden opgelegd. De bevolking kwam hiertegen in opstand.

De Brugse Metten en de Guldensporenslag

Toen het duidelijk was dat in Brugge het ghemeyn voor de kosten van de Blijde Intrede zou moeten opdraaien, brak er een opstand uit onder leiding van Jan Breydel en Pieter de Coninck. De opstand werd brutaal onderdrukt. In de nacht van 17 op 18 mei 1302 trok een aantal Bruggelingen, die voor de terreur de stad hadden verlaten, op naar Brugge. Ze overvielen het Franse garnizoen, doodden een aantal vooraanstaande leliards en bij het opgaan van de zon was Brugge opnieuw een vrije stad. Ook andere steden, waaronder Oudenaarde, verjaagden de leliards.

De Fransen konden dit niet zo laten. Begin juli rukte het Franse ridderleger naar Vlaanderen op. Willem van Gulik, een kleinzoon van Gwijde van Dampierre, en Gwijde van Namen, een zoon, organiseerden het verzet en vormden een leger. Het Vlaamse leger bestond vooral uit boeren, ambachtslieden en poorters, samen met enkele stedelijke militieën en ridders. Ook in Oudenaarde werd een legertje gevormd onder leiding van Arnout, heer van Oudenaarde. Dit legertje vervoegde de rest van het leger te Kortrijk.

Aan de Groeningebeeck bij Kortrijk, leverden ze op 11 juli 1302 slag met het Franse ridderleger. Het Vlaamse voetvolk zou normaal gezien geen partij zijn voor de goed bewapende, getrainde Franse ruiters. Doch de positie die de Vlamingen hadden gekozen, was ideaal. In de drassige grond van de Groeningebeeck reden de Franse ruiters zich vast. Ze werden door de Vlaamse ambachtshui afgeslacht.

Merkwaardige Vlaamsgezinde postkaart over de Guldensporenslag

Filips haalt zijn slag thuis

Na de Guldensporenslag namen de zonen van Gwijde het bestuur van het graafschap Vlaanderen in handen. Ze willigden de eisen van de ambachtshui uit de steden in en ze lieten het gemeen toe tot de stedelijke besturen.

In mei 1303 werd een wapenstilstand gesloten en graaf Gwijde kwam uit gevangenschap om de definitieve vrede voor te bereiden. Toen hij hier echter niet in slaagde, keerde hij terug in gevangenschap en viel Filips Vlaanderen opnieuw binnen.

In die tijd werd Oudenaarde een tijdje belegerd door Willem van Avesnes, zoon van Jan, graaf van Henegouwen. Toen een groep Brugse en Gentse soldaten, samen met de heer van Oudenaarde, in aantocht waren, werd het beleg opgebroken.

In augustus 1304 vond een nieuw treffen plaats in de Slag bij Zierikzee, dit keer met een overwinning voor Filips. Vlak daarna, in de slag bij Mons-en-Pévèle, eindigde de strijd aanvankelijk onbeslist en werd een voorlopig akkoord gesloten. Maar de Fransen eisten, vanwege het terugtrekken van de Vlamingen, de overwinning op. Oorlogsmoe ondertekenden de strijdende partijen in 1305 uiteindelijk het verdrag van Athis-sur-Orge. De inlijving van het graafschap werd weer ongedaan gemaakt. 23 Oudenaardse soldaten hadden in de strijd het leven verloren. Als dank voor hun heldenmoed schonk de graaf aan de overlevenden van Oudenaarde en hun kinderen vrijstelling van het 'Beste Hoofd' (een erfenisrecht dat de graaf opvorderde bij het overlijden van een onderdaan). Gwijde van Dampierre stierf op 75-jarige leeftijd. Zijn wens om op zijn domein in Petegem begraven te worden, werd niet ingewilligd.

Robrecht van Bethune, alias de Leeuw van Vlaanderen

Robrecht van Bethune, die sedert 1300 gevangenzat in het kasteel van Chinon, mocht terugkomen naar Vlaanderen. Hij volgde zijn vader op als graaf. De stedelijke privileges werden herbevestigd. Alle steden werden verplicht hun muren te slopen en alle mannen vanaf 14 jaar moesten een eed van trouw zweren aan de Franse koning. In Oudenaarde gebeurde dit op 14 maart 1305. Filips haalde genoegdoening door Vlaanderen een enorme boete op te leggen omwille van de opstandigheid, en heel Franssprekend Vlaanderen werd geannexeerd als borg voor het nakomen van de gehoorzaamheid aan de koning.

Robrecht had in zijn jonge jaren militaire faam verworven in Italië en had samen met zijn vader Gwijde deelgenomen aan de achtste kruistocht naar Tunis.

De uitvoering van het voor Vlaanderen zeer ongunstige verdrag van Athis, belaste zijn bewind. Toen hij Oudenaarde bezocht, protesteerde de bevolking openlijk tegen de vernederende maatregelen.

Vanaf 1310 ging hij echter opnieuw resoluut in het verzet, met steun van zijn familie en van de bevolking. Hij hield zowel op militair als diplomatiek vlak stand tegen de Franse koning.

In 1320 diende Robrecht toch te plooiën en moest hij in Parijs leenhulde brengen aan de Franse vorst. Dit hield hem niet tegen om te gepasten tijde sabotagedaden te stellen.

Tijdens zijn bewind gaf hij Oudenaarde een omvangrijke som geld om twee torens te bouwen op het einde van de Hoogstraat. Daar bevond zich een zwakke plek in de verdediging van de stad.

De grote hongersnood van 1315-1317

In de lente en de zomer van 1315 viel er uitzonderlijk veel regen en waren de temperaturen aan de lage kant. Hierdoor kon het graan niet rijpen en mislukte de oogst. Door deze misoogst leed bijna iedereen honger. De noodopslagplaatsen van graan waren gereserveerd voor de edelen. Door de enorm gestegen graanprijzen - in extreme gevallen zelfs tot het 24-voud van de normale prijs - kon nagenoeg niemand zich nog brood veroorloven. De mensen begonnen van alles te zoeken wat eetbaar was. Er was door de nattigheid een groot gebrek aan hooi en stro. Hierdoor was er onvoldoende eten voor het vee. In de steden stierven duizenden op straat. Zo werden er in Brugge 2.000 en in Ieper 2.800 lijkens in de straten opgeraapt en in massagraven gedumpt.

In 1316 bleef het veel regenen. De ondervoede mensen doodden uit wanhoop hun lastdieren om deze te verorberen, het zaaigraan werd opgegeten, kinderen werden aan hun lot overgelaten en ouderen weigerden voedsel om de jongeren een kans op overleven te geven. Er waren zelfs gevallen van kannibalisme gekend.

Het hoogtepunt van de hongersnood kwam in 1317, toen de lente weer nat was. De zomer was niet buitensporig nat. Door het geringe overblijvende graan, was er weinig gezaaid zodat

de oogst karig bleef. Veel uitgeputte mensen waren ziek geworden en stierven aan onder meer tuberculose en longontsteking.

Het zou nog tot 1325 duren vooraleer de voedselvoorziening weer op peil was. Naar schatting 10 tot 25% van de bevolking overleed. Deze hongersnood had de samenleving tijdelijk doen ineensorten.

Lodewijk II van Nevers of Lodewijk I van Vlaanderen voerde een sterk Fransgezind beleid

Lodewijk II van Vlaanderen (Lodewijk van Vlaanderen) was de kleinzoon van Robrecht van Béthune en werd de volgende graaf van Vlaanderen (1322-1346). Hij werd opgevoed aan het hof van Parijs, waar hij in 1317 als dertienjarige trouwde met Margaretha, de achtjarige dochter van koning Filips V. Zijn beleid was dan ook uiteraard Fransgezind, dit in tegenstelling tot zijn voorgangers. In hun strijd tegen het Frans expansionisme hadden deze in Engeland een bondgenoot gevonden. Engeland was de grootste wolleverancier en daarmee de bron van de Vlaamse rijkdom. Lodewijks politiek kwam zo in strijd met de belangen van de Vlamingen.

Met steun van de Franse koning kon hij weerstand bieden tegen zijn oom Robrecht van Kassel, die zijn rechten op de grafelijke troon opeiste.

Onder leiding van Nicolaas Zannekin, een buitenpoorter van Brugge, brak in 1323 in de Vlaamse kuststreek verzet uit tegen een verhoging van de grafelijke belastingen. Brugge steunde openlijk deze opstand. De opstandige boeren, de 'kerels van Vlaanderen' genoemd, bestreden vooral de baljuws en belastingontvangers, en plunderden de kastelen van de edelen die trouw bleven aan de graaf.

De opstandelingen kregen de steun van Robrecht van Kassel, die tot ruwaard werd aangesteld. Tegen 1325 was het overgrote deel van Vlaanderen bezet door de opstandelingen, met uitzondering van Gent en Oudenaarde. De graaf werd in Kortrijk gevangengenomen en naar Brugge gebracht. Gent en Oudenaarde bleven neutraal. Dit was niet naar de zin van de opstandelingen. Pogingen om deze steden in handen te krijgen, zouden mislukken. De Gentenaars stelden Jan van Namen, een oom van Lodewijk, tijdelijk aan als regent van Vlaanderen. Robrecht van Kassel trok met zijn troepen naar Oudenaarde, waar hij de stad belegerde. Gefrustreerd gaf hij het bevel het kasteel van wijlen Gwijde van Dampierre in Petegem in brand te steken. De Franse koning stelde door Jan, bisschop van Namen, gans Vlaanderen onder voogdij, met uitzondering van Gent en Oudenaarde. De goddelijke diensten werden verboden. Uiteindelijk kwam koning Karel de Schone persoonlijk tussenbeide ten gunste van de graaf, zodat deze op 18/02/1326 werd vrijgelaten. De Vrede van Arques moest een einde maken aan de onlusten.

De onlusten laaiden evenwel snel weer op. Zannekin kreeg nu steun van Jacob Peyt en van Willem de Deken, burgemeester van Brugge, die zonder succes hulp ging vragen bij koning Eduard III van Engeland. Een sterk Frans leger versloeg in de Slag bij Kassel (1328) de boeren en ambachtslieden.

De opstandige steden werden zwaar beboet. Hun aanhangers dienden ten slotte een eed van trouw aan de graaf af te leggen. In de jaren tussen 1329 en 1331 vaardigde de graaf de 'mauvais privilèges' uit voor de opstandige steden en kasselrijen. Brugge en Leper verloren hun keure. Aan de trouw gebleven steden Oudenaarde en Gent werd een schadevergoeding betaald. Oudenaarde kreeg van de graaf en de koning ook zijn oude rechten terug. Als eerbetoon aan de Oudenaardse hulp, kwamen de graaf en tal van edellieden de stad bezoeken. In 1331 bezocht de graaf nogmaals Oudenaarde en gaf een belangrijke som geld om de huizen, die in het voorgaande jaar waren afgebrand, opnieuw op te bouwen.

Jacob van Artevelde

In 1337 brak de Honderdjarige Oorlog uit (1337-1453), als gevolg van spanningen die al jarenlang bestonden tussen Engeland en Frankrijk. Door de steun van Lodewijk van Nevers aan Frankrijk raakte Vlaanderen in een economische crisis nadat de Britten een jaar eerder de aanvoer van wol en levensmiddelen staakten. Hierdoor viel de wol- en lakenindustrie stil en volgde verpaupering. Zo groeide het verzet tegen Lodewijk van Nevers.

Standbeeld van Jacob van Artevelde op de Vrijdagsmarkt in Gent (postkaart)

In Gent greep eind 1337 Jacob van Artevelde de macht. Onder zijn leiding werd in Gent een revolutionair bewind gevestigd dat zich in de Frans-Engelse strijd neutraal verklaarde. Hij kreeg later heel Vlaanderen achter zich.

Hij verenigde de 3 concurrerende steden, Brugge, Gent en Ieper in één verbond. De kleine steden hadden geen andere keuze dan te volgen. Zo

werd Oudenaarde bestuurd door 13 schepenen, benoemd in samenspraak met Gent. De graaf werd uiteraard vertegenwoordigd door de baljuw, de genaamde Jean van Abbinsvoorde. In 1342 brak een opstand uit in Oudenaarde. De Gentsgezinden Mondekin en Craenhals moesten zich uiteindelijk overgeven. Gent greep in met een grote troepenmacht en herstelde de rust in het Gents kwartier.

De graaf bleef zijn leenheer en schoonvader trouw en vluchtte naar Frankrijk. Hierop werd Simon de Mirabelle als ruwaard van Vlaanderen aangesteld. Aangezien Artevelde eerst voor neutraliteit in de Honderdjarige Oorlog koos, bracht dit Engeland ertoe om in 1338 het exportverbod op te heffen. Maar uiteindelijk koos Vlaanderen toch voluit voor Engeland. Op 26 januari 1340 liet hij Eduard III van Engeland te Gent tot koning van Frankrijk uitroepen en zodoende tot nieuwe soeverein van Vlaanderen. In 1340 werd bij Sluis de Franse vloot, die de toegang tot het Zwin blokkeerde, door de Engelsen verslagen. Het bewind van Jacob van Artevelde kreeg dictatoriale trekjes. Wie bijvoorbeeld op het platteland iets wilde bijverdienen door zelf wat te weven en te volderen, kon op het bezoek rekenen van Jacobs knokploeg, de Witte Kaproenen. De invloed van Engeland op het Vlaamse bestuur nam fors toe. Hij had de grootst mogelijke moeite om het overwicht van de wevers op de andere ambachten af te remmen. Op 'Quaden Maandag', vond zelfs op de Vrijdagmarkt een veldslag plaats tussen wevers en volders. In 1345 werd Artevelde vermoord. Dit gebeurde volgens de overlevering met een 'fikse bijslag in het hoofd'.

Lodewijk van Nevers sneuvelde in 1346 in de slag bij Crécy. Het Franse leger met 1200 ridders, waaronder de heer van Oudenaarde, werd verslagen door de troepen van Edward III.

De pest

In het midden van de 14de eeuw werd Europa geteisterd door een gruwelijke pestepidemie, de 'zwarte dood'. Door de verminderde weerbaarheid van de bevolking als gevolg van hongersnoden, kreeg de ziekte vrij spel. De epidemie had een enorme bevolkingssterfte tot gevolg. Gemiddeld 1/3de van de toenmalige Europese bevolking stierf door de ziekte.

Hoewel de epidemie een natuurlijke regulator was om het evenwicht tussen de bevolking en het beschikbare voedsel terug te herstellen, had het plotse verdwijnen van een groot deel

van de bevolking uiteraard desastreus gevolgen voor de laatmiddeleeuwse maatschappij. Niet alleen op economisch vlak, maar ook op cultureel, godsdienstig en psychologisch vlak had de dagelijkse confrontatie met de dood onvermijdelijk gevolgen.

De pest confronteerde de mens, op een gruwelijke wijze en in een omvang als nooit tevoren, met het overlijden. De dood was nu de triomfator die plotseling en midden in het leven toesloeg. De pest zorgde voor een steeds aanwezig doodsbesef. Zelden konden de doden met het nodige ceremonieel door de nabestaanden in de kerk van hun keuze begraven worden. Op het toppunt van de pandemie lagen de straten bezaaid met lijken. Pestdoden werden dan vaak in massagraven gedumpt. Zo groeide er binnen het laatmiddeleeuwse christendom een volledige nieuwe doodsgedachte, waarin vooral het besef van de vergankelijkheid ontstond.

Lodewijk van Male en de Gentse oorlog (1379-1385)

Lodewijk van Nevers werd opgevolgd door zijn zoon Lodewijk van Male (1346-1384). Hij slaagde erin om Vlaanderen een neutrale houding te geven en sloot in 1348 in Duinkerke vrede met Engeland. De graaf slaagde erin zijn gezag over de Vlaamse steden merkbaar te verstevigen. Hij moderniseerde het bestuursapparaat en wilde een sterk centraal geleid gezag. Zijn regering was een voorafspiegeling van de Bourgondische eenmaking.

Lodewijk van Male - © KIK-IRPA

De lakennijverheid kon zich alleen ontwikkelen door lage lonen aan de arbeiders te betalen. Hierdoor verminderde de koopkracht en waren er voortdurend spanningen.

Tussen de steden was er een grote rivaliteit, zeker in tijden dat het moeilijk ging. Lodewijk verleende een octrooi aan Gent om de bestaande bedding van de Zuidleie uit te diepen en tot Deinze door te trekken. Hierdoor zou Brugge niet langer het Gentse stapelrecht op Artesisch graan moeten betalen. Toen de graafwerken begonnen, rukte een bende Witte Kaproenen (de zogenaamde stoottroepen van de Gentse stadsmilitie) uit om de werken op een gewelddadige manier stop te zetten. De dood van enkele gravers maakte een einde aan de werkzaamheden. Het conflict werd door de graaf aangegrepen om de Gentse kwartiermacht in vraag te stellen. Gent liet echter niet begaan. Graaf Lodewijk voorzag een gewapend treffen en liet het garnizoen te Oudenaarde versterken.

Een Gentse militie, onder leiding van Jan Hyoens, deken van het schippersambacht, trok er op uit om bevriende regimes te vestigen in de Vlaamse steden of een anti-grafelijke politiek op te dringen. Enkel Dendermonde en Oudenaarde bleven de graaf trouw. Graaf Lodewijk liet in 1379 in Oudenaarde het grafelijk garnizoen versterken. Toen de stad uiteindelijk belegerd werd door Jan Perneel en zijn troepen en een inname niet lukte, was hij genoodzaakt te onderhandelen. De belegering, welke grote verliezen langs beide zijden opleverde, werd in december 1379 opgeheven. Er kwam een vrede na bemiddeling van Filips de Stoute. De graaf beloofde alle privileges van de stad Gent te eerbiedigen en de overtredingen van zijn ambtenaren te bestraffen.

Het bestand was uitermate broos. Geregeld waren er schermutselingen. Een gruwelijk voorval stak het vuur aan de lont. De neef van de vermoorde Gentse baljuw van Outryve versperde met een aantal kompanen de Schelde. Ze hielden 40 schepen tegen. Ze vonden dat de Gentse schippers mee verantwoordelijk waren voor de moord op de vorige baljuw. De weerwraak was vreselijk en getuigde van een ongeziene barbarij. De ridders hakten de handen van de schippers af en ze staken hen, met uitzondering van één, de ogen uit. Daarna werden de schippers te voet op weg gezet naar Gent, langs de rivier, geleid door de

ene man van wie de ogen niet uitgestoken waren. De ridders zonden de slachtoffers terug naar Gent om hun verhaal te kunnen vertellen. Sommigen bloedden onderweg dood en bereikten Gent niet. De overlevenden lokten onder de Gentenaars kreten van weerzin en weerwraak uit.

Als reactie begonnen Jan Perneel en 500 Gentenaars opnieuw Oudenaarde te belegeren. In Oudenaarde lag het grootste garnizoen van de graaf. De Witte Kaproenen wisten het garnizoen te verrassen. De milities van Gent braken 2 poorten af, doodden de bewakers en vernielden een deel van de muren in de richting van Gent. Ze namen bezit van de stad en plaatsten troepen rond en in Oudenaarde. Een aantal aanhangers van de graaf werden vermoord. Dit gebeurde zonder het medeweten en de goedkeuring van het Gentse stadsbestuur, dat zich distantieerde van deze acties van Perneel.

Oudenaarde was voor de graaf een strategisch belangrijke aanvalsplaats voor een mogelijke invasie van Vlaanderen vanuit de richting van Frankrijk. Snel werden onderhandelingen gestart die uiteindelijk een akkoord opleverden. Gent gaf Oudenaarde op en Jan Perneel werd verbannen. De graaf verbande op zijn beurt Olivier van Outryve, de broer van de vermoorde baljuw van Gent, de man die zo wreedaardig de Gentse schippers had aangepakt. De graaf liet de poorten van Oudenaarde herstellen en de muren versterken. Hij plaatste er een garnizoen dat nog groter was dan het vorige. De muren van Oudenaarde werden zwaarder bewaakt dan vroeger.

Jan Perneel en 2 leiders van de Witte Kaproenen werden door de graaf van Henegouwen gevangengenomen en overgedragen aan de graaf van Vlaanderen. De tijd van wraak was gekomen! Perneel werd op een wiel vastgebonden. De beul brak met een ijzeren staaf elk been in zijn lichaam. Ten slotte werd Perneel gevierendeeld. De wraak van Lodewijk van Male schokte Gent.

De oorlog tussen Vlaanderen en de graaf vlamde weer op. De rest van jaar 1380 waren er heel wat schermutselingen en werden er met wisselend succes opeenvolgende tochten ondernomen. De 2 partijen kenden successen en verliezen.

Eind 1380 kwam de deken der Witte Kaproenen, Arnold De Klerk, met zijn aanhangers postvatten op de Edelareberg. Snel werden zij omsingeld door graafgetrouwen en weggejaagd. Hierbij verloor de deken het leven.

Er ontstonden nieuwe spanningen die voor de verhitte situatie zorgden. Opstandelingen probeerden de stad Dendermonde te veroveren.

Om de stadsvesten van Oudenaarde uit te breiden en te verstevigen liet Lodewijk van Male in 1382 het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal in Bevere slopen.

In die gespannen sfeer had begin 1382 Filips van Artevelde de leiding van Gent en de Gentse strijdkrachten op zich genomen. In april had in Doornik een conferentie plaats met de graaf en Filips van Artevelde. Beide partijen wilden hun eisen evenwel niet milderden. Een gewapend treffen was onvermijdbaar geworden. Op 03/05/1382 versloegen de Gentenaars de grafelijke troepen in de slag op het Beverhoutsveld te Oedelem.

Enkel Oudenaarde en Dendermonde bleven in handen van de grafelijke garnizoenen. In de andere steden werd door de opstandige beweging een Gent-gezind stadsbestuur gevestigd.

Overwinnaar Filips, die tijdelijk zijn hoofdkwartier in de abdij van Enname had gevestigd, liet Oudenaarde omsingelen en de rivier afsluiten, met als doel de bevoorrading stil te leggen. In de stad lag een aanzienlijk garnizoen van de graaf. Oudenaarde had alle tijd gekregen om voldoende proviand in te slaan om een belegering van meerdere maanden te kunnen doorstaan. De stad weigerde zich over te geven aan Gent. De kapitein van de stad, Daneel van Halewijn, liet de stadsmuren met aarde omgeven om de impact van de inslagen der kanonkogels te beperken. De daken van de huizen tegen de stadsmuren werden bedekt met aarde of graszoden om vuurpijlen geen kans te geven. Vrouwen, kinderen en ouderlingen werden bij de aanvallen ondergebracht in kerken of kloosters.

De Gentenaars bouwden hun kamp op de Edelareberg. Er ontstond hier een tijdelijk stadje met winkels en drinkgelegenheden, waar zelfs markt werd gehouden.

De milities van Gent, hadden kanonnen meegebracht om Oudenaarde te onderwerpen. De Gentenaars deden aanval na aanval op de stad. De kanonnen schoten zware ijzeren ballen tegen de verdedigingsmuren. Het garnizoen van de graaf herstelde 's nachts wat tijdens de dag vernield was. Het garnizoen vocht terug, verdedigde de muren en sloeg alle aanvallen af. Toen de Gentse leiders zagen dat de stad niet snel kon ingenomen worden, stuurden ze patrouilles uit om het platteland rond Oudenaarde te verwoesten. De kastelen rond de stad werden geplunderd en afgebrand. De belegering van Oudenaarde duurde vele, lange maanden zodat de voorraden zienderogen slonken. De stad gaf zich evenwel niet over.

***Filips Van Artevelde - tekening uit de
'Geschiedenis van België' van Hendrik Conscience***

De milities van Gent kenden een mooi succes toen zij een eerste klein contingent troepen, uitgezonden door Lodewijk van Male om de stad ter hulp te snellen, in een hinderlaag konden lokken. Na die kleine overwinning stopte Filips van Artevelde een tijdje de belegering. Hij liet wel nog heel wat manschappen in de omgeving om te beletten dat het garnizoen en de inwoners van Oudenaarde een uitval zouden doen. Zeger van Herzele bleef het bevel van Oudenaarde verder zetten, terwijl Filips met enkele troepen naar Gent terugkeerde.

Filips Van Artevelde.

De graaf deed uiteindelijk beroep op zijn schoonzoon, de Bourgondische hertog Filips de Stoute. In november vielen de Franse troepen het graafschap binnen waardoor het beleg van Oudenaarde werd afgebroken. Op 27/11/1382, moest Gent zich in de slag bij Westrozebeke gewonnen geven voor het Franse leger onder leiding van Filips de Stoute. Filips van Artevelde sneuvelde, maar Gent gaf zich niet gewonnen.

De Gentse kapiteins en in het bijzonder Frans Ackerman en Pieter vanden Bossche, namen rondom hun stad belangrijke militaire punten in. Zo werd in september 1383 het zwaar versterkte Oudenaarde bij nacht door een 400-tal Gentenaars onder leiding van Ackerman ingenomen en geplunderd. Dit gebeurde na korte schermutselingen met de totaal verraste stadswachten. Er werden omvangrijke voorraden veroverd. De beschermende gordel moest ervoor zorgen dat vijandige aanvallen werden afgeweerd en de bevoorrading van Gent werd gegarandeerd. Deze gordel liep over Biervliet, Poeke, Kortrijk, Oudenaarde, Geraardsbergen, Aalst, Dendermonde, Rupelmonde en Hulst. Gedurende 2 jaar werd de gordel in stand gehouden. Daarna viel het ene bastion na het andere. Oudenaarde zou bevrijd zijn door Arnold van Gavere, heer van Schorisse. Volgens de overlevering werd gewapend volk met hooiwagens binnengesmokkeld. Eenmaal binnen de stadsmuren kwamen de strijders tevoorschijn en schakelden de wachters uit, waarna Arnold de stad binnenviel en de Gentenaars vermoordde. Na een veldslag bij Oudenaarde, waar quasi niets over gekend is, moest Frans Ackerman zich te Gent terugtrekken waar hij uiteindelijk werd vermoord.

In 1385 capituleerde Gent. In de vrede van Doornik beloofde Gent het gezag van de hertog te erkennen en de Gentse kwartiermacht bleef behouden, zodat Gent nog steeds het wettelijk hoofd van Oudenaarde was. Er ontstond een machtsevenwicht tussen de graaf en Gent.

De twee kerken van Oudenaarde

Sint-Walburgakerk

Bouwgeschiedenis

De oudste kerk dateert mogelijks van de 10de eeuw, hetgeen door het patrocinium van Sint-Walburga bevestigd wordt. De kerk was in het zuidwesten van de latere stad gelegen, aan de buitenbochtzijde van de Schelde op de linkeroever, bij de garenmarkt (de huidige Kleine Markt), waarrond de oudste bewoning en handelsnederzetting zich situeerde. De stichting gebeurde mogelijks op initiatief van de graaf van Vlaanderen die in 1027 het patronaat van de kerk kreeg. In 1030 is er een vermelding van de kerk. Toen werden immers relieken van Sint-Walburga naar de kerk overgebracht en werd er een Statenvergadering van bisschoppen en adel gehouden onder graaf Boudewijn IV.

In 1126 brandde de kerk af. De kerk werd vanaf 1150 heropgebouwd in Doornikse steen. Deze nieuwe kerk had een groot rechthoekig koor zonder apsis maar met westelijk een vieringtoren (kruisingstoren) en 2 uitspringende transeptarmen. De toren had waarschijnlijk een dwars-rechthoekig grondplan, wat op een oude aanleg wijst. Het koor eindigde vermoedelijk op een vlakke muur. De inwijding gebeurde in 1159. Het koor werd eind 13de eeuw vergroot met een noordelijk zijkoor waar hoektorentjes aan toegevoegd werden. Begin 14de eeuw werd een zuidelijk zijkoor bijgebouwd. Heel de ruimte werd met grote bogen tot een eenheid gemaakt. In de periode 1407-09 werd een apsis toegevoegd ter ere van hertog Jan zonder Vrees en werd de frontmuur van het middenkoor gesloopt en vervangen door een nieuw koorhoofd.

De kerk bestond dus uit een zeer groot koor van 3 beuken die even hoog en breed waren, een dwars-rechthoekige vieringtoren, transeptarmen en een benedenkerk. Het was een zeer eenvoudige kerk die onder moest doen voor de kerk van Pamele.

Vanaf begin 15de eeuw waren er plannen om een nieuwe kerk te bouwen in Brabantse zandsteen zodat het kon wedijveren met de kerken en kathedralen der grote steden. In de periode tot 1500 (vooral in de laatste 20 jaar) werden, vóór het oude in 1506 gesloopte schip, de westertoren en het eerste deel van het nieuwe schip in Brabantse gotiek gebouwd. Door herhaald geldgebrek gingen de werken maar traag vooruit. 2 Brusselse bouwmeesters leidden de werken tussen 1495 en 1499. De klokkentoren werd onder leiding van meester

Nicolaas uitgevoerd. De 3 volgende delen van het schip en een deel van de dwarsbeuk werden in 1510-11 gebouwd. In 1514 werd de benedenkerk overwelfd. In 1534 vielen de werken stil en werden de nieuwe geplande dwarsbeuk, een koor met zijkoren en straalkapellen niet meer verwezenlijkt. De totale lengte van de kerk moest tweemaal langer zijn dan ze uiteindelijk is geworden.

Wat was de oorzaak van de stopzetting van de werken? Feit is dat het stadsbestuur een groot deel van de financiën leverde voor de bouw van de kerk. Op het moment van de stopzetting was het prachtige en dure stadhuis in volle opbouw. Dit kan een oorzaak zijn. Was men de lange duur van de werken aan de kerk beu? De groeiende ontevredenheid van de mensen door de opkomst van het protestantisme kan ook zijn invloed gehad hebben op de stopzetting van de bouwwerkzaamheden.

Men kan duidelijk zien dat de kerk de samenvoeging is van een jonger hoogschip met basilicale opstand (het middenschip is hoger dan de zijbeuken en ertussen bevinden zich bovenvensters) en een veel oudere en lagere koorpartij in vroeg-gotische stijl in Doornikse steen dat bijna een hallekerk op zich is.

Het interieur werd in de loop van de 16de eeuw rijk bemeubeld. Hiervoor was er blijkbaar wel geld. Ironisch genoeg werd het meubilair in 1566 door de beeldenstorm volledig verwoest. Het kerkgebouw zelf werd gespaard omdat het ook als tempel gebruikt werd. Na de inname van de stad door Farnese in 1582 was de nieuwe inrichting van het interieur primordiaal.

Het interieur werd in het begin van de 17de eeuw vernieuwd zoals onder meer het doksaal (1609) en nieuwe altaren. Het oudste nog bewaarde altaar in de kerk dateert van 1614.

In 1615 was de klokkentoren aan herstelling toe. De werken werden toegewezen aan Simon de Paepe (1585-1636) uit één der belangrijkste Oudenaardse kunstenaarsfamilies. De werken gebeurden in 3 fazen. De robuuste toren werd bekroond met een elegante spits (werken tussen 1615 en 1627). Tussen 1615 en 1617 werd in de toren een groot gewelf boven de klokkenkamer gebouwd. Boven de romp kwam een omgang met balustrade en hoektorentjes. Van 1618 tot 1620 werd een bakstenen achthoekige kern op het gewelf gebouwd. Daarrond kwam een peervormig dak in hout. De bakstenen kern kwam een beetje boven het dak uit. Hierop kwam een spits. Tussen 1625 en 1627 werden de hoektorentjes voorzien van een spits.

In de loop van 17de en 18de eeuw werd het meubilair geleidelijk vernieuwd in barok en laatbarokstijl. De kerk werd gemoderniseerd waarbij het maaswerk van de vensters werd weggenomen (1765). Het koor werd bezet met pleister en houten panelen in classicistische stijl (1784-86).

Een bliksemingslag vernielde in 1804 de 13 meter hoge spits alsook 2 van de 4 hoektorentjes. Het peervormige dak brandde af. Ook eerder in 1653, 1704, 1723 en 1737 werd de toren reeds door de bliksem getroffen. De torenspits werd niet meer hersteld maar vervangen door de huidige peperbuspits. Van 1825-27 werden nieuwe portalen aan de dwarsbeuken gebouwd. Er kwam een nieuwe sacristie in de zuideroksel in vroeg-neogotische stijl (van 1833-39).

Een eerste grote restauratiecampagne van de kerk gebeurde tussen 1889 en 1912 met het vervangen van materialen, het ontleisteren van het interieur en vernieuwen in gotische stijl. De venstertraceringen werden herplaatst en voorzien van neogotische glas-in-loodramen. Een deel van het meubilair werd vernieuwd in neogotische stijl, zoals het hoogaltaar en zijaltaren en tochtportalen. In november 1918 werd de stad beschoten. De kerk werd hierbij zwaar beschadigd, voornamelijk aan de toren en het oostelijke koorgedeelte. Een nieuwe restauratie was nodig. De glasramen moesten andermaal vervangen worden. De toren werd in 1922 gerestaureerd. Omstreeks 1930 waren alle herstellingen voltooid. In 1948-1950 werd de oorlogsschade van WO2 hersteld. Vanaf de jaren '60 startte een grondige restauratie van de kerk.

Samenvattend hebben we hier te maken met een kerk bestaande uit een vierkante westtoren van 88 meter hoog, geflankeerd door zijkapellen, een basilicaal schip van 4 delen en 3 beuken met zijkapellen, uitspringende transeptarmen van 3 delen, één en een halve beuk (er waren er 3 voorzien), een hallekoor van 2 delen met een centrale apsis geflankeerd door een kapittelkamer in het noorden en een oude sacristie in het zuiden. De nieuwe sacristie bevindt zich in het zuidoosten.

Eeuwenlang stonden kleine huisjes rond de kerk (het koor). In 1526 kreeg Adriaan Detemmerman de toelating om een houten huisje te bouwen aan de Steenen Man, aan de koormuur van de kerk. Dit zou wel eens het eerste huisje rond de kerk kunnen zijn geweest. In 1899 besliste het stadsbestuur omwille van esthetische, hygiënische en morele redenen de huisjes af te breken. Nog vóór WO1 werden 2 huisjes afgebroken. De beschietingen op het einde van WO1 deed de rest. Er kwam een protestbeweging op gang die ijverde voor het behoud van de huisjes. Gerenommeerde kunstenaars als Valerius De Saedeleer, Edmond vande Vyvere en Jules Boulez pleitten vurig voor het behoud. Het stadsbestuur legde deze protesten uiteindelijk naast zich neer. In 1964 werden tenslotte de laatste huisjes van een rij van elf afgebroken, met uitzondering van de 2 huisjes nu gekend als de Carillon.

Aan de kant van de Kleine Markt werden in 1968 de huizen tussen het Meerspoorsteegje en de kerk afgebroken voor een ontsluiting van de Markt naar de Westerring. Ondertussen is dit gat weer toegemaakt door de bouw van het project Droesbeke met het Centrum van de Ronde van Vlaanderen.

Interieur

De kerk bezit een schat aan beeldhouwwerk, houten en stenen polychromiebeeldjes, historische wandtapijten en schilderijen (van o.a. Simon de Pape en Caspar de Craeyer). In de kerk zijn er 14 kapellen die een variatie aan houten en marmeren altaren bevatten. De kapellen zijn opgericht ter ere van een heilige, vaak de patroonheilige van een gilde.

Altaren/kapellen

+ Kant Kleine Markt

Zuidelijke transeptarm: Onze-Lieve-Vrouw van de Bijstand (altaar der Gelovige Zielen). Een rijk barokaltaar (17de eeuw - na 1634);

Zuidelijk koor: Heilige Drievuldigheid: neogotisch (1908). Vroeger stond daar het altaar van de Heilige Walburga

Zuidelijke beuk: Heilig Hart: neogotisch (1912). Vroeger

stond daar het altaar van Onze-Lieve-Vrouw van Milaan; Heilige Katarina en andere: houten barokaltaar (17de eeuw); Heilige Antonius en Heilige Nikolaas: een sober barokaltaar (17de eeuw); Zoete Naam Jezus: altaar in rococostijl (18de eeuw); Heilige Michaël: laatbarokaltaar (begin 18de eeuw)

+ Kant hospitaal

Noordelijke beuk: Heilige Jacob van Compostella: oudste altaar van de kerk (1614) in hout in laatrenaissance; Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes: houten neogotisch altaar (1914); Heilige Anna: witstenen neogotisch altaar (1913); Heilige Barbara: houten barokaltaar (18de eeuw); Heilige Jacobus Lacops: groot houten neogotisch altaar (1867).

Noordelijke transeptarm: Onze-Lieve-Vrouw van Halle: laatbarokretabel in hout (1735);
Heilige Amandus en Heilige Sebastiaan: mooi vroegbarokaltaar;
Noordelijk koor: Onze-Lieve-Vrouw: neogotisch altaar in witsteen (1914)

+ Middenkoor

Hoogaltaar in zwarte marmer, met koperen tabernakel (1904) in neogotiek.

Schilderijen

'Verheerlijking van Jezus op de berg Thabor' van J. Snellinck (1616); 'Verheerlijking van Maria in de hemel' van J. Snellinck (1616); 'Verheerlijking van Onze-Lieve-Vrouw' van N. De Liemaekere-Roose (1ste helft 17de eeuw); 'Besnijdenis' van J. De Pape (1ste helft 17de eeuw); 'Kruisafneming', van S. De Pape, een midden-17de eeuwse kopie naar P.P. Rubens, dat tot 1786 boven het hoogaltaar hing; 'Tenhemelopneming van Maria' van G. de Craeyer (1652); triptiek 'Vrijkoping van christene slaaf van de Turken, Doopsel van Jezus en Heilige Petrus verlost uit de gevangenis' van S. de Pape (2de helft 17de eeuw); 'Voorspraak van Onze-Lieve-Vrouw' van S. De Pape (2de helft 17de eeuw); 4 werken uit de reeks 'Heilige Drievuldigheidscongregatie' van G. Heuvick (17de eeuw); 'Laatste Oordeel' van G. Heuvick (17de eeuw); verschillende 16de en 17de-eeuwse doeken van de Vlaamse School en 4 portretten van de priesters-martelaren.

Beelden

Een 14de-eeuwse piëta, een 14de-eeuws gepolychromeerd houten beeld; de Heilige Barbara, een 16de-eeuws beeld in Balegemse steen; Sint-Anna-te-Drieën, gepolychromeerd houten beeld (16-17de eeuw); 12 apostelenbeelden van Avesnesteel op sokkels in het schip (17de eeuw); Jezus op de koude steen, gepolychromeerd houten beeld (18de eeuw).

Houtwerk

Eikenhouten koorgestoelte in renaissancestijl (1601); 17de-eeuwse eiken communiebank; preekstoel vernieuwd in 1813; 2 empirebiechtstoelen (1814) en neoclassicistische biechtstoelen (19de eeuw).

Graven

Er zijn diverse graven uit de 15de, 16de, 17de, 18de eeuw. Het meest in het oog springend is de vernieuwde grote grafsteen van de 4 priesters-martelaren van Sint-Walburga, die door de aanhangers van Blommaert in 1572 in de Schelde gegooid werden en uiteindelijk verdronken.

Orgel

Het oudste orgel dat in bronnen vermeld wordt, mag gedateerd worden tussen 1530-40. Het was een orgel van meester Cornelis de Moor, die opdracht kreeg een orgel te bouwen dat nog mooier en groter was dan deze in de Sint-Michielskerk te Gent. In een andere bron wordt Chaerles Blanckaert vermeld die in 1573 een orgel zou bouwen/verbouwen. In de 18de eeuw waren er contacten met de grote Gentse familie van orgelbouwers Van Peteghem. Er werd vóór 03/12/1757 een project voorgesteld dat evenwel nooit werd uitgevoerd. Het orgel werd in 1910 verkocht. In 1911-12 werd door de Brusselse orgelbouwer Georges Cloetens een nieuw instrument gebouwd. 6 jaar later zou het orgel tijdens het bombardement op het einde van WO1 zware schade oplopen. In 1921 was het instrument terug bespeelbaar en in 1931 werd een nieuwe kast gemaakt. Er werden in de loop der jaren verschillende herstellingswerken uitgevoerd. De laatste grondige herstelling gebeurde vanaf 2009.

Beiaard

Volgens de officiële geschiedschrijving is de eerste met de hand bespeelde beiaard in Oudenaarde geplaatst. In 1510 leverde Jan van Spiere in opdracht van het stadsbestuur een 'clavier in torrekin om te beyaerdene'.

Oudenaarde had reeds in de 15de eeuw een klokkenspel. Meester Woutere Hab, clockgieter, goot 3 klokjes als voorslag bij het uurwerk op het toenmalige belfortorentje. Vanaf 1501 bestond er al een eenvoudige automatische beiaard die ieder uur het lied 'Veni Sancte Spiritus' en op het halfuur 'Peccatores' speelde. Niet veel later verdween de oude beiaard toen het belfort afbrandde.

Na de bouw van het nieuwe stadhuis mocht de Mechelse klokgieter Jacobs Waegheveyns voor de nieuwe belfortoren een 800 pond wegende uurklok met 16 kleinere klokken maken. Toen later het uurwerk en het automatisch spel vernieuwd moesten worden, mocht Pieter Enghels, de gekende horlogemaker van Dendermonde, de klus klaren.

In 1698 werd het aantal klokken uitgebreid door de Mechelse gieters Toussaint en Jan d'Aubertin. In 1751 mocht de Doornikse klokkengieter Jan Baptiste Jozef Barbieux een nieuw klokkenspel met 35 klokken gieten. Het resultaat werd afgekeurd want amper 3 klokken bleken de juiste toon te hebben.

In 1759, sloot de stad een overeenkomst met Andreas J. Van den Gheyn, om een nieuwe beiaard van 37 klokken te maken, naar het model van de beiaard van de abdij van Ename.

In 1894 werd de Van den Gheyn-beiaard, aangevuld met 4 klokken, naar de Walburgatoren overgebracht. De Mechelse beiaardmaker Somers en Jef Denijn hadden de leiding (zie foto).

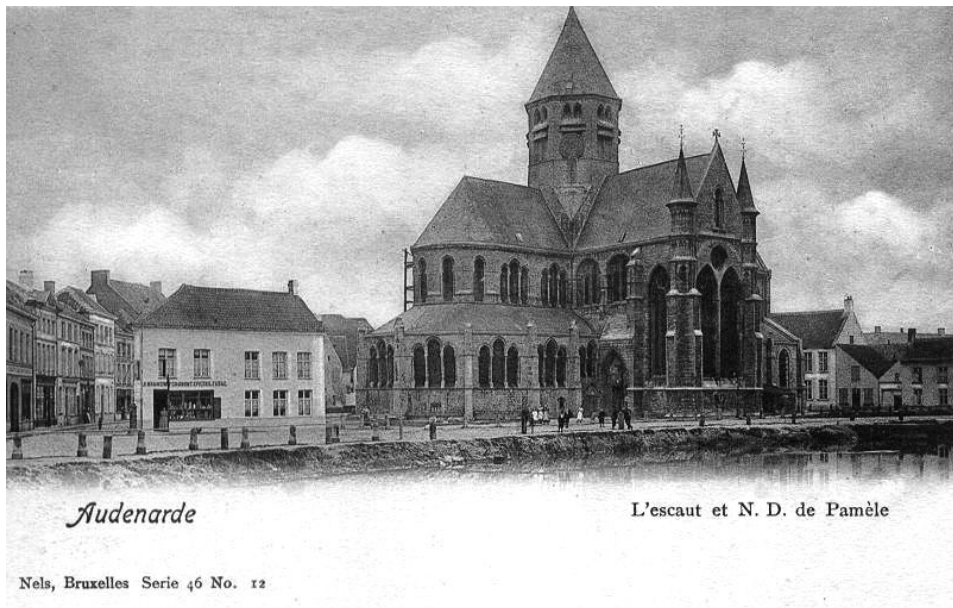

Toen de Duitsers tijdens WO1 de klokken wilden afnemen om deze te laten smelten, kon het stadsbestuur dit uiteindelijk voorkomen. Er werd geargumenteed dat de beiaard van Oudenaarde een historisch monument van onschatbare waarde was. Op het einde van de oorlog liep het klokkenspel zware schade op. Door hetzelfde argument te gebruiken werden tijdens WOII de klokken van de beiaard opnieuw gered.

Als gevolg van de opgelopen schade bestond de beiaard uit klokken van verschillende oorsprong. Hierdoor gaf het beiaardspel niet meer de vereiste klankkwaliteit. In 1961 werden dan ook plannen gemaakt om de beiaard te vernieuwen. In 1967 werd de nieuwe (huidige) beiaard, gegoten door de firma Petit & Fritsen uit Aarle-Rixstel in Nederland, ingehuldigd. De 3 grootste klokken van de vorige beiaard bleven behouden ten dienste van de kerk en de 12 Van den Geynklokken werden naar het stadhuis overgebracht. 4 historische Van den Gheynklokken uit 1759 werden op het graspleintje naast de Sint-Walburgakerk geplaatst.

In de loop der eeuwen passeerden in het belfort heel wat beiaardiers de revue. In 1894 werd Alfons Schynkel senior de eerste beiaardier in de Walburgatoren. Na ruim 57 jaar dienst werd hij opgevolgd door zijn kleinzoon Alfons Schynkel junior. Toen deze in 1988 overleed, werd zijn jongste zoon Lode zijn opvolger. Wordt hij de laatste Schynkel als beiaardier van Oudenaarde?

Onze-Lieve-Vrouwekerk van Pamele

Bouwgeschiedenis

De eerste **kerk van Pamele**, waarschijnlijk een doodeenvoudige kapel gebouwd in 1110 op een drassige wei langs de Schelde, werd in de 13de eeuw vervangen door de huidige kerk. De bouwfase duurde van 1234 tot 1300. Door deze relatief korte bouwperiode werd slechts één stijl, namelijk de Scheldegotiek of Doornikse gotiek, gebruikt, dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Walburgakerk. De kerk werd opgetrokken in Doornikse kalkhardsteen en breuksteen (voor de oudste delen) en bak- en zandsteen (voor de delen uit de 16de eeuw).

De bouw begon in 1234 aan de oostkant met een koor, kooromgang en kruisingspijlers. Een ingemetselde steen in het oudste gedeelte van de kerk met bouwopschrift onthult het jaartal 1234 en de meester Arnulf/Arnold de Binche (de steen werd in 1835 verborgen achter een bronzen kopie). Hierdoor wordt de koorpartij gedateerd. Het koor werd immers eerst gebouwd. Kort daarna werden een achthoekige storen en een 2 uitspringende armen gebouwd met vermoedelijk eind 13de eeuw de benedenkerk. Hiermee was de kerk praktisch volledig voltooid. Er werden rond 1300 nog wijzigingen aangebracht aan de noordelijke transeptarm (langs de Scheldekant) door de aanleg van veel grotere vensters. Ook in de andere arm en in de westgevel kwamen nieuwe vensters.

Het schip en het transept werden overwelfd in de periode 1502-1516. De gilden wilden een eigen kapel. Daarom werd van 1523 tot 1530 de zuidbeuk gesloopt en werd een nieuwe beuk gebouwd met 2 laatgotische zijkapellen van Balegemse zandsteen. Tevens werd een kleine sacristie in de zuidelijke oksel van het transept toegevoegd. Deze bestaat nu niet meer. In 1561 werd een renaissanceportaal tegen de noordtranseptarm gebouwd.

Toen de geuzen hier hoogtij vierden, kreeg de kerk het erg te verduren. Na de Beeldenstormen van 1566 en 1572 werd in de 17de eeuw het meubilair vernieuwd en werden er diverse herstellingswerken gedaan.

Rond 1700 werd de inmiddels verdwenen Sacramentskapel tegen de koorsluiting gebouwd. In 1778 was de kerk in dermate slechte staat dat een commissie van architecten besloot tot afbraak over te gaan omdat er instortingsgevaar was. Het is evenwel nooit zover gekomen. Tijdens de Franse omwenteling liep de kerk opnieuw gevaar. De kerk werd nationaal goed en werd op 31/12/1798 verkocht aan Guillaume Liedts. Hij probeerde in 1799 de kerk in 9

aparte stukken te verkopen. Gelukkig was niemand geïnteresseerd zodat de kerk uiteindelijk bewaard is gebleven. De kerk werd een tijdje gedegradeerd tot kolenmagazijn.

In de eerste helft van de 19de eeuw werden een grote sacristie en een portiek voor de calvarie tegen de noordtranseptgevel gebouwd. Er kwam een nieuw decor met hout en pleisterwerk, zowel in het koor als in de middenbeuk van de benedenkerk. In de periode 1877-1904 gebeurde er een grondige restauratie onder leiding van architect A. Van Assche. Men wilde de kerk herstellen zoals ze oorspronkelijk was. Alles wat van later was, moest verdwijnen. Zo werd onder meer het renaissanceportaal gesloopt en verdween het sacramentskapelletje aan het koor. De grote vensters en de 2 grote kapellen liet men bestaan. Er werd nogmaals een nieuwe sacristie toegevoegd en de ogieform van de ramen werd hersteld.

Ook het interieur werd in die periode ingrijpend gerestaureerd. Het meubilair werd vernieuwd. De aankleding van het koor werd door August Van Assche ontworpen. Hij tekende onder andere het hoogaltaar, het koorgestoelte, de communiebank, de preekstoel, het orgel, het doksaal en de portalen. Mede door deze restauratie wordt de kerk aanzien als één der zuiverste en sierlijkste voorbeelden van Scheldegotiek die de middeleeuwen heeft voortgebracht.

Samenvattend hebben we hier te maken met een basilicale kerk in de vorm van een neogotisch Latijns kruis. Binnenin ziet men het triumforum, de overlangse galerij of doorgang. Aan de buitenzijde van de kerk is een tweede overlangse galerij voor de bovenvensters. Dit systeem van dubbele galerij is één van de kenmerken van de Scheldegotiek. Het is een kerk met een driebeukig schip van 4 delen en 2 zijkapellen van elk 2 delen tegen de zuidelijke zijbeuk, een uitspringend transept van 3 (noorden) en 2 (zuiden) delen, een rond traptorentje in de oksel van het zuidtransept en koor, een koor van 2 delen en een vijfzijdige apsis en kooromgang, en tenslotte sacristieën tegen de zuidtranseptarm.

Uniek is zeker het authentieke ongewijzigde dakgebinte uit de 13de eeuw! Het is een fantastische constructie, één kluwen van balken.

Interieur

Zoals reeds vermeld, werd het interieur tijdens de restauratiecampagne onder leiding van A. Van Assche grondig vernieuwd. Dit wil uiteraard niet zeggen dat er geen oudere waardevolle zaken meer aanwezig zijn in de kerk, integendeel. Zo zijn er heel wat 17de-eeuwse voorwerpen te vinden, wat niet verwonderlijk is aangezien het in de beeldenstorm kapotgeslagen interieur in die tijd werd vervangen. Andere zaken zijn afkomstig van 2 kapellen, namelijk van de kapel van Onze-Lieve-Vrouw ter

Walle, die vroeger tegen de Bergstraat aan de Schelde stond, en van de bedevaartskapel Onze-Lieve-Vrouw van Kerselare, die vanaf 1881 afhing van Pamele. Deze laatste kapel brandde in 1961 af. Het grootste deel van de meubelen kon evenwel gered worden. Daarnaast bezit de kerk ook zaken van afgeschafte broederschappen en kloostergemeenschappen zoals het verdwenen jezuïetenklooster en minderbroederklooster. Grote blikvangers van de kerk zijn de brandglasramen met als thema het leven van Christus en Maria (van 1935 van de hand van glazenier Landon).

Altaren/kapellen

De eerste kapel is deze van Onze-Lieve-Vrouw van de Scapulier. Hier staat het (16de-eeuws?) beeld van Onze-Lieve-Vrouw ter Walle dat werd vereerd door de schippers en dat afkomstig was van de kapel van Onze-Vrouw-ter Walle. De tweede kapel is deze van Onze-Lieve-Vrouw van de Zeven Weeën. Het hoogaltaar heeft een verguld zandstenen retabel met beeldjes van de apostelen. Op het tabernakel staat een prachtig ciborium in de vorm van een torenspits. De altaren waren een ontwerp van A. Van Assche.

Graven

De kerk bevat 2 praalgraven: van Josse de Joigny, heer van Oudenaarde, eerste ber van Vlaanderen, baron van Pamele en streek tussen Marke en Ronne, overleden in 1504, en zijn echtgenote Iosine van Rokeghem; en van ridder Philippe de Locquenghien, heer van Oudenaarde, eerste ber van Vlaanderen en baron van Pamele en de streek tussen Marke en Ronne, gestorven in 1620, en zijn echtgenote Valérie de Cotereau. Het eerste graf werd zwaar beschadigd bij een beeldenstorm en in 1616 weer hersteld.

De kerk heeft een aantal grafstenen, die vooral samengebracht zijn in de vloer van de zuiderkapel. Nog 4 grafstenen zijn verwerkt in de noordelijke buitenmuur.

Schilderijen

De kerk herbergt een aantal waardevolle schilderijen zoals het drieluik met 'De Schepping' van J. Snellinck, gemaakt als altaarstuk van het hoofdaltaar, thans in de zuiderkapel van Onze-Lieve-Vrouw van de Scapulier (1609); 'Doopsel van de Heilige Augustinus door de Heilige Ambrosius van Milaan' (1653); 'Kruisvinding door de Heilige Helena' van Simon De Pape (1672), oorspronkelijk in het penitentenklooster; 'Heilige Ignatius van Loyola', naar Rubens, en 'Sint-Stanislas de Kosta', beiden afkomstig van het jezuïetenklooster (17de eeuw); 'Heilige Simon Stock ontvangt de Scapulier van Onze-Lieve-Vrouw van de Karmel', grauw-schildering (17de eeuw); en een kopie van 'Madonna met de vis' van Rafaël (17de eeuw).

Andere

Bijzonder waardevol zijn de eiken barokbiechtstoel uit de 17de eeuw en 2 neogotische biechtstoelen uit de 19de eeuw in mahonie en in eik.

Oorspronkelijk stond er in de kerk een Van Peteghemorgel uit 1776-1778. In 1886 werd het orgel aangekocht door de parochie Michelbeke, waar het nu nog steeds staat. Het orgel werd uit Pamelekerk verwijderd naar aanleiding van de restauratie van de kerk, daar het omwille van de neogotische aankleding van de kerk niet meer paste inzake eenheid en stijl. Er kwam een Schyvenorgel (Brussel) in de plaats. De orgelkast was een ontwerp van A. Van Assche. Pierre Schyven zette zijn naam op ongeveer 300 instrumenten, verspreid over België en sommige zelfs ver daarbuiten. Het grootste is het Antwerpse kathedraalorgel.

Ikzelf werd in 1961 gedoopt in de marmeren doopvont met koperen deksel uit de 18de of 19de eeuw.

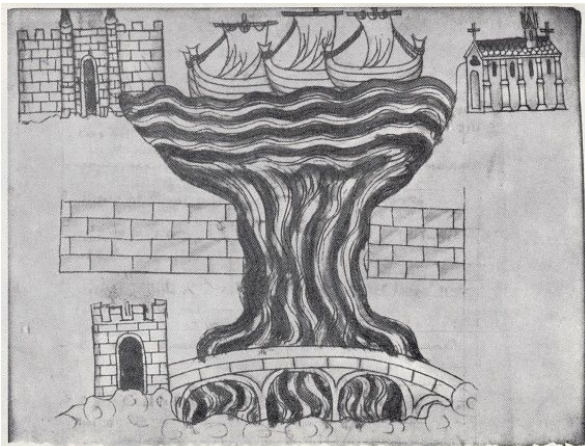
Op de zuidwestelijke kruisingspijler staat een vervaagde muurschildering uit de 14de of 15de eeuw.

Naast het houten polychroom beeld van Onze-Lieve-Vrouw ter Water of ter Walle, staan er in de kerk nog diverse houten beelden uit de 17de en 18de eeuw, onder andere witgeschilderd en afkomstig van de biechtstoel en het gesloopte Onze-Lieve-Vrouwealtaar.

Het Spei

Langs de Schelde werden in de middeleeuwen molens opgericht. In Oudenaarde ontstonden eveneens diverse molens op onder meer de Burgschelde en de Grachtschelde.

Om deze molens te kunnen aandrijven was een heel stel van sluizen nodig die het water ophielden en het met de nodige kracht tegen de raderen duwden. Wellicht had het Spei (reeds vermeld in 1155 ... of ging deze vermelding over een spei dat gelegen was aan de Viermolen?) dezelfde rol en was er een verband met de molens. De molens konden maar werken indien ze voldoende stuwkracht hadden. Het debiet van de Schelde hing volledig af van de weersomstandigheden (regen of niet). Er waren grote seizoenverschillen. Door de bouw van een 'stuw' kon men het waterpeil enigszins onder controle houden. Op de plaats waar het verval het grootst was en de waterkracht het sterkst, werden molens gebouwd. Het Spei was de enige stuw tussen Doornik en Gent. Hiermee kon onmogelijk het waterpeil voor een grote Scheldezone geregeld worden.

Het Spei afgebeeld in de Vieil Rentier d'Audenaarde, een renteboek of grondregister van het einde van de 13de eeuw (© stadsarchief Oudenaarde)

Het was voor de boten geen sinecure om het Spei te passeren

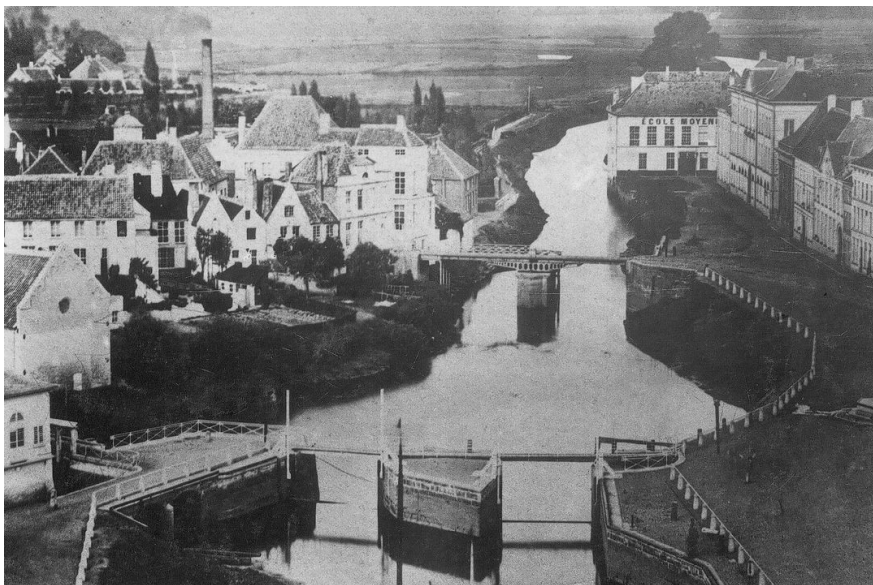
In de geschiedenis van het Spei zien we dat in 1446 het Spei, dat tot dan nog van hout was, vervangen werd door een stenen constructie. In de 17de en 18de eeuw werden sluizen vooral gebruikt om het waterdebiet te regelen, meer bepaald van de hoge wateren, en om overstromingen te vermijden. Hun rol voor de scheepvaart was blijkbaar van minder belang.

Het Spei was dus een 'stuw' (ook overdracht of regelbare overtoom genoemd) die ter hoogte van de Grachtschelde het water ophield. In de onmiddellijke nabijheid stond een grote watermolen die van het opgestuwde water profiteerde. Het Spei werd te Oudenaarde ook gebruikt als schutsluis, waarbij de Schelde tussen 2 dammen tot een vernauwing gekanaliseerd werd. Daar werd het waterpeil van de Schelde geregeld door een stel horizontale balken in de 2 gleuven van de vernauwing neer te laten of op te trekken. Zowel voor de stroomopwaartse als stroomafwaartse richting was een stelsel van windassen nodig om de schepen te geleiden en te trekken. De boten werden gesast of getrokken naargelang de vaarrichting. De doorvaart stroomafwaarts was gemakkelijker doch gevaarlijker wegens de snelheid en de onbestuurbaarheid van de schepen. Het hoogteverschil zou echter nooit meer dan 1,5-2 m geweest zijn. Het systeem was rudimentair en zelfs primitief. Het water werd opgestuwd, door stuwbalken neer te laten. Als het peil hoog genoeg was, werden de balken weggenomen en stroomde het water met groot geweld door de opening. Dat was het moment om de schepen door te laten. Via een kabelsysteem werden de schepen zo voorzichtig mogelijk neergelaten. De nodige behendigheid was vereist om onder de bogen van de Hoge Brug door te varen.

Aan het Spei waren een aantal specifieke 'officiën' verbonden. De gathouder was verantwoordelijk om de schepen door het Spei (het gat) af te laten of op te trekken. Er waren hiervoor 20 mensen aangesteld. Dit werk werd vaak gecombineerd met andere opdrachten zoals lossen, wijnschroeder (dokwerker die vaten wijn uit Frankrijk loste) en korenmeter. Naast de gathouder was er het officie van de boomtruyckere. 8 mensen waren verantwoordelijk voor het openen en sluiten van het Spei door de balken respectievelijk op te halen of te laten zakken.

In de 19de eeuw is bekend dat men op vrijdag de schepen doorliet, nadat men de stuw de hele dag gesloten had gehouden. Het was noodzakelijk op deze plek de waterstand hoger te krijgen omdat de Schelde zich te Oudenaarde in talrijke kleine kanaaltjes vertakte en er zich bijgevolg plaatselijk een vrij plots niveauverschil voordeed. Het opgehouden water werd afgevoerd en op die golf dreven platbodems en vloten stroomafwaarts tot aan de volgende versperring. Deze scheepvaart per watersprong (par bond d'eau, lâchure) gebeurde één keer per week en altijd in konvooi. Zo'n waterafleding lokte veel volk.

Voor het opwaartse scheepverkeer werd een andere halve dag per week (welke weet men niet) voorbehouden. De boten moesten achter elkaar langs de rechteroever wachten. Dit systeem bleef onbegrijpelijk tot diep in de 19de eeuw bestaan. Het moderne sluisensysteem, met dubbele deuren, werd in de 17de eeuw bij nieuwe kanalen al toegepast. Op het einde van de 18de eeuw kwam het overal in gebruik, maar blijkbaar niet te Oudenaarde. Nochtans was er in 1743 reeds sprake van de bouw van een klassieke sluis met deuren, maar de schippers waren ertegen gekant. De gilde der schiptrekkers en speyhouders van Pamele had haar voorrechten om het trekken van de schepen en de doorvaart van het Speyगत te Pamele te regelen. Op oude kaarten ziet men op de plaats van het Spei een grote komvorm (reeds in de 13de eeuw op een afbeelding waarneembaar). Wordt deze kom gegraven of is deze ontstaan en gevormd door het neervallende water? Was dit het enige Spei? Er is iets te vinden voor de stelling dat de verbreding achter de Viermolen waarschijnlijk de oudste speikom van Oudenaarde was en dat de latere speikom is ontstaan door een aftakking van de oude Scheldeloop. De latere nieuwe speikom zal niet meer zo gevaarlijk geweest zijn als de eerste.

Prachtige oude foto van het vroegere Spei - bijna alles op deze foto is ondertussen verdwenen

In 1765 vaardigde keizerin Maria-Theresia een ordonnantie uit waarbij in de toekomst overstromingen prioritair vermeden moesten worden omdat zij enorme schade aan de landbouw toebrechten. Met een edict werd een systeem uitgewerkt waarbij, rekening houdend met de verzuchtingen van de scheepvaart, de sluisen diverse keren per week op vaste dagen geopend of gesloten moesten worden. Deze regeling betrof het Spei in

Oudenaarde en de sluisen van Doornik en Antoing. Er werden lokale sluiscommissarissen aangesteld om de goede werking te verzekeren.

In 1775 bouwde men in de Schelde in Oudenaarde een constructie om het water naar een zandbank bij het Spei te richten om deze door de stroming te laten wegspoelen. In 1776 werd op de rechteroever een afleidingsgracht gedolven en werd op de linkeroever een aftakking gemaakt van een gracht tussen de Meerspoort en de hazegatsluis. De bestaande waterlopen werden gekuist. De Belle Fidèle (Meerspoortbrug), waar de Schelde Oudenaarde binnenkwam, had net zoals het Spei een balkensysteem waarmee men het water van de Schelde kon ophouden. Aangezien de balken toen niet doorliepen tot tegen de bodem, waardoor een volledige afsluiting van de Schelde niet mogelijk was, werden de uitsparingen waarin de balken lagen dieper uitgehakt.

Ondanks alle maatregelen konden de overstromingen niet genoeg bedwongen worden. Daarom werd in 1777 het Spei ontdubbeld. Er werd beslist het spei zelf te verbreden door *'ten suytcante van het oud speij eene tweede openinge ofte soo men het noemt een tweede speij aan te leggen'*. Dit werd eerder ingegeven door het beheersen van het waterdebiet en het afwateren bij sterke regenval, dan door het bevorderen van de scheepvaart. Op het oudst gekende kadasterplan van Oudenaarde (rond 1820) staan de 2 stuwsluisen aangeduid.

Pas in de jaren 1880 werd de ruim 700 jaar oude installatie vervangen door een klassieke sluis. Om de sluis te kunnen aanleggen werd een 'afleidingskanaal' (de Vaart) gegraven tussen Oudenaarde en Leupegem (Tonkin). De Vaart diende van 1883 tot 1887 en werd pas in de tweede helft van de 20ste eeuw grotendeels gedempt. Dankzij dit kanaal werden de inwoners van Pamele minder getroffen door overstromingen. Vroeger *'overweldigden de golven van tijd tot tijd zodanig de Pamelewijk, dat de inwoners zich van bootjes moesten bedienen om onderling in betrekking te komen.'* Enkel het stuk van de Vaart tussen de Schelde aan de Eindries en de Bergstraat bleef behouden. Momenteel is hier de jachthaven gevestigd. Naast de werken aan de nieuwe sluis werden kaaimuren aangelegd en werd een nieuwe brug ter hoogte van de Kasteelstraat opgetrokken.

Toen na de vernieling van de oude sluis op de Louise-Mariekaai in 1918 in de jaren 20 een nieuwe sluis op de Schelde aan de Eindries werd gebouwd, zorgde dit na verloop van tijd voor een desastreuze verandering in het stadsbeeld. De Burgschelde verzandde (met geurhinder tot gevolg) en werd in 1957 gedempt. De Grachtschelde werd uiteindelijk in 1961 gedempt. Sommigen beweren dat de verplaatsing van de sluis stroomopwaarts buiten de oude stad doelbewust is gebeurd om de Burgschelde en Grachtschelde met opzet te doen verzanden. Een sluis stroomopwaarts vóór de stad zou deze gevolgen niet gehad hebben.

De eerste moderne sluis aan de Louise-Mariekaai (postkaart)

De sluis op de Eindries is nu nog in gebruik (postkaart)

De eeuw van de Bourgondiërs (1384-1482)

Margaretha, dochter van Lodewijk van Male, huwde met Filips de Stoute van Bourgondië, broer van de Franse koning. Het was dus niet denkbeeldig dat Vlaanderen door Frankrijk zou worden ingenomen. De hertogen van Bourgondië hadden immers een Franse droom. Ze wilden aan de macht komen in Frankrijk, maar in dit opzet zijn ze nooit geslaagd. Na verloop van tijd gingen de Bourgondische hertogen echter een heel eigen koers varen en werden ze zelfs een bedreiging voor het grote Frankrijk. Tevens kwamen ze geregeld in conflict met de steden die zelfbewuste, bemiddelde en machtige bolwerken waren geworden.

----- Graven van Vlaanderen -----

**Margaretha III
en Filips de
Stoute
(1384-1404)**

**Jan zonder Vrees
(1404-1409)**

**Filips de Goede
(1419-1467)**

**Karel de Stoute
(1467-1477)**

**Maria van
Bourgondië en
Maximiliaan van
Oostenrijk
(1477-1482)**

Filips de Stoute (1384-1404)

Een mild beleid

Toen Lodewijk van Male in 1384 stierf, kwam het graafschap Vlaanderen in handen van Filips de Stoute. Dit was het begin van 'de eeuw van de Bourgondiërs'. Vlaanderen was toen nog een strijdtoneel. Het zou nog tot 1386 duren vooraleer het tot een vergelijk kwam.

Door de voortdurende onlusten was het graafschap economisch verzwakt en waren buitenlandse kooplieden andere oorden gaan opzoeken. Het gevaar dat de strijd tussen de hertog, die streefde naar centralisatie, en de zelfstandige steden weer zou beginnen, was altijd aanwezig. De tegenstellingen tussen hertog en steden zouden gedurende de eeuw van de Bourgondiërs blijven bestaan.

Daarom koos Filips voor een zacht beleid met een nieuwe militaire strategie. De bestaande versterkingen werden waar nodig heropgebouwd en er werden 4 nieuwe kastelen gebouwd, waarvan één in Oudenaarde.

Het Kasteel van Bourgondië (het Nieuw kasteel)

De ligging van Oudenaarde, stroomopwaarts ten opzichte van Gent, zorgde meermaals voor onvrede bij het grote Gent. In Oudenaarde kon men de verbinding met Frans-Vlaanderen, Artesië en Henegouwen blokkeren en de bevoorrading van Gent stilleggen. Dit gebeurde onder meer bij de Gentse opstand van 1379 tot 1385.

In 1290 had men de stad ommuurd om deze toen te beschermen tegen de Franse drang naar expansie. De muren konden later de Gentenaars echter niet stoppen. De verdediging voldeed met andere woorden niet. Het zwakke punt was de plaats waar, stroomafwaarts richting Gent, de Schelde de ommuring kruiste. Daarom besloot Filips de Stoute hier op de rechteroever van de Schelde een versterking op te richten.

De eerste bouwcampagne startte nog tijdens de naweeën van de Gentse Opstand en liep van oktober 1385 tot oktober 1386. Merkwaardig is dat de werken niet onderbroken werden door de winter wat anders wel de gewoonte was bij bouwwerkzaamheden. In Ename werd een bakoven gemetst om de bouwwerf te kunnen bevoorraden met bakstenen. Grachten werden opgevuld en er werd in korte tijd heel wat gebouwd: een donjon (de grande tour), 2 andere torens, een ringmuur, een brug tussen de grote toren en de toren aan de overzijde van de Schelde, toegangspoorten, een keuken, een grote zaal, 3 ovens, ... Rond het geheel kwam een natte gracht gevoed door de Schelde.

Zicht op het Bourgondisch kasteel met daarnaast het gerechtsgebouw (postkaart)

Het kasteel kreeg door de eeuwen heen heel wat bestemmingen (postkaart)

De tweede bouwcampagne liep van juni 1394 tot september 1403 en leverde onder meer volgende bouwwerken op: een ringmuur rond de grande tour langs de burchtgracht, een nieuwe stal voor de paarden, 2 torentjes op beide uiteinden van de nieuwe ringmuur, een ophaalbrug aan de stadszijde en een weergang aan de kasteelmuren.

In de jaren 1415-1416 werden herstellingswerken uitgevoerd en werd het kasteel verblijfsvriendelijker gemaakt zodat er residentieel kon gewoond worden.

Het kasteel had niet enkel een militaire waarde, maar was ook een prestigeproject van de graaf dat zijn gezag diende te onderlijnen. Het imposante bouwwerk moest indruk maken en de macht van de hertogen tonen. In het kasteel verbleef een beperkt permanent garnizoen. In oorlogstijd kon het meer troepen herbergen.

Het kasteel werd onder Jan zonder Vrees in Vlaanderen de belangrijkste verblijfplaats van het hertogelijk hof aan deze zijde van de Leie. Het residentieel kasteel met een kleine binnenplaats was de verblijfplaats van verschillende hertogen van Bourgondië. Menig gekroond hoofd verbleef hier zoals bijvoorbeeld Keizer Karel en Filips II. Het kasteel onderging begin 17de eeuw een grote verbouwing als ambtswoning van de stadsgouverneur en werd het 'gouvernement' genoemd. In 1679 werd dicht bij het kasteel, dat toen als kazerne diende, een monumentale fontein opgericht die in de drinkwatervoorziening van de troepen voorzag. In 1719 sloopte men een gedeelte van het kasteel en werd een nieuwe voorbouw gebouwd. In 1782 ging het kasteel onder de hamer en werd het verkocht aan de Gentse ondernemer P.F. Schepers. Deze kreeg in hetzelfde jaar een octrooi voor de inrichting van een economische graanmaalderij met drie molens. De molens werden gebouwd door de architecten Ph. Van der Meersch en A. Van den Hende. In 1790 werd het kasteel door een volksopstand ernstig beschadigd. In 1792 richtte Schepers er de grootste houtzagerij van het land in. Anno 1817 werd het eerste gerechtshof van Oudenaarde in het kasteel ondergebracht (tot 1824). De molen werd tenslotte in 1825 onteigend en het gebouw deed later dienst als militair hospitaal, schoolgebouw, vrederecht en stadsbibliotheek, om ten slotte in 1967 gesloopt te worden voor de uitvoering van de Scheldewerken. Hiermee kwam een triest einde aan het bestaan van het 'rattenkasteel'.

Jan zonder Vrees (1404-1419)

JAN ZONDER VREES
(Dyon 1371-1419)
De tweede over onze gewesten heerschende hertog van Bourgondië
Grote Figuren uit onze Geschiedenis

Bij testament had Filips bepaald dat zijn zoon Jan (zonder Vrees) Vlaanderen erfde. Hij dankt zijn bijnaam aan zijn deelname aan de mislukte kruistocht tegen de Ottomaanse sultan Bayezid I in 1396. Jan zonder Vrees had meer belangstelling voor wat er in Frankrijk gebeurde, dan wat er zich in Vlaanderen afspeelde. Hij probeerde, net zoals zijn vader, de bestuurlijke macht te grijpen over Frankrijk. Bij zijn aantreden werden eisen gesteld. De hertog moest zijn hof en de Rekenkamer in Vlaanderen houden en de privileges van de steden herbevestigen. De Vlamingen wilden tevens dat er opnieuw handel kon gedreven worden met Engeland en er een neutrale koers gevaren werd in de Honderdjarige Oorlog om de wolimport te garanderen. Een andere eis was dat de bestuurstaal het Vlaams zou worden.

Jan zonder Vrees willigde al deze eisen in. In 1405, het jaar dat hij zijn Blijde Intrede deed in Oudenaarde, liet hij de Raad van Vlaanderen naar de stad overbrengen. Na amper 2 jaar verhuisde de Raad al naar het grote Gent. Ook beloofde de graaf bij de Franse koning te lobbyen om een handelsakkoord met de Engelsen te verkrijgen, zodat de

handel en nijverheid in Vlaanderen kon heropleven. Door toegevingen op korte termijn te doen, hoopte hij op lange termijn dingen te realiseren.

Bij de Raad van Vlaanderen in Oudenaarde regende het in die tijd klachten over het feit dat de grote steden hun wil wilden opleggen aan de kleinere steden van de buitengebieden.

De hertog wilde zijn invloed in Frankrijk vrijwaren door te proberen om aan het beleg van Calais, dat sedert 1347 in Engelse handen was, een einde te maken. Zijn rivaal Lodewijk van Orleans stak daar echter een stokje voor. De soldaten werden gedwongen zich te ontpoppen en naar huis terug te keren.

Er heerste ondertussen armoede en ontevredenheid omdat de handel met Engeland maar niet op gang kwam. Geen handel, geen productie, geen voedsel.

Hoewel dubbelhartigheid en misleiding aan beide kanten meespeelden, kwam er in 1407 dan toch een Anglo-Vlaams handelsakkoord tot stand dat volledig losstond van de oorlog tussen Engeland en Frankrijk.

In datzelfde jaar kwam hertogin Margaretha van Beieren naar Oudenaarde waar ze in het Bourgondisch kasteel verbleef. Oudenaarde was één van de verblijfplaatsen van het rondtrekkende Bourgondische hof en werd zelfs de stad der edelen genoemd.

De macht en de autonomie van de steden was voor de hertog een doorn in het oog. Toen er in Brugge oproer ontstond, zag hij zijn kans om de stedelijke autonomie aan te pakken. Hij zou eens tonen wie het voor het zeggen had. Hij legde aan Brugge het Calfvel op, waardoor de stedelijke zelfstandigheid van de stad serieus werd ingeperkt.

Door zijn aanhoudende inmenging in de Franse binnenlandse politiek kwam hij echter in de problemen en diende hij beroep te doen op de Vlaamse steden met hun militie. Hij was genoodzaakt het Calfvel in te trekken en andere toegevingen te doen. Nog tijdens zijn strijd zouden de steden hem in de steek laten.

De graaf had in het voorjaar van 1411 gevraagd of de Vlamingen met hem wilden optrekken naar Frankrijk om zijn vijanden te bestrijden. Het had heel veel moeite gekost, maar

uiteindelijk stonden de Vlaamse steden, waaronder Oudenaarde, op één lijn en trokken met hem ten oorlog.

Oudenaarde bezat wel geen echt stadsleger, maar dit wilde niet zeggen dat de burgers niet betrokken werden bij de conflicten in Vlaanderen en daarbuiten. Zo vertrokken ongeveer 70 mannen met 12 karren, beladen met kleine kanonnen, samen met het Vlaamse leger naar Douai waar het hertogelijk leger hen opwachtte. Van daaruit ging men de vijandige coalitie van de Armagnacs tegemoet. Na al strijd geleverd te hebben, keerden de duizenden Vlamingen die meestapten in het leger plotseling hun kar en gingen al plunderend terug naar het vaderland. De reden lijkt onduidelijk ... Waren er verraders onder de soldaten? Waren de Vlaamse kapiteins omgekocht? Was de soldij niet betaald?...

Oudenaarde bleef in de jaren die volgden hertoggezind. Toen in 1413 een compagnie Bourgondische soldaten de Schelde wilde oversteken in Avelgem, huurde Oudenaarde 5 boten die naar Avelgem werden gebracht om ze naast elkaar te leggen en aan elkaar vast te spijkeren. Op die manier kon het leger de Schelde oversteken.

Hertog Jan bleef tot aan zijn dood in 1419 in strijd met de Armagnacs. Hij werd uiteindelijk in een hinderlaag gelokt en het hoofd ingeslagen.

Filips de Goede, de graaf met de fluwelen handschoen (1419-1467)

Een streven naar een groot Bourgondisch rijk

Deze graaf had maar één grote doelstelling, namelijk de vereniging van Vlaanderen met Brabant en Limburg onder Bourgondisch gezag, en een groot Bourgondisch rijk stichten. Hij pakte alles aan met een fluwelen handschoen en hield rekening met de eigenheid van de steden. Hij wilde Holland, Zeeland en Henegouwen met Vlaanderen en Brabant verenigen. Hij werd in 1433 uitgeroepen tot graaf van Holland, Henegouwen en Zeeland, en heer van Friesland.

Filips de Goede deed in 1420 zijn Blijde Intrede in Oudenaarde. Net als zijn voorganger verbleef Filips ook regelmatig in Oudenaarde.

In 1427 werden onze streken getroffen door een hongersnood. Er was een gebrek aan graan zodat de bakkers maar weinig brood konden bakken. De overheid besloot daarop dat het voortaan toegelaten was, dat iedereen zelf zijn brood mocht bakken, hetgeen tot dan verboden was.

Filips was een durver en een vechter die niet vies was om oorlog te voeren. Dit kostte natuurlijk veel geld. Hij voerde een Engelse politiek. Het Engels laken kon zonder invoerbepalingen ingevoerd worden. Hierdoor hadden de Vlaamse wevers nagenoeg geen werk meer zodat een verbod op de import van Engels laken geëist werd.

Een en ander dreef Filips de Goede opnieuw in de armen van de Franse koning. Deze kon elke bondgenoot in zijn strijd met de Engelsen goed gebruiken. In 1435 werd de Vrede van Atrecht gesloten. Het grondgebied van de hertog werd aanzienlijk uitgebreid en hij moest niet langer de Franse koning als leenheer erkennen voor het graafschap Vlaanderen.

De reactie van Engeland bleef niet uit. Zo werd de woluitvoer naar Vlaanderen onmiddellijk stopgezet. In Londen werden Vlaamse kooplieden in de gevangenis gegooid en de Engelse vloot viel Vlaamse schepen aan. Hierdoor kreeg Filips snel de Vlaamse steden aan zijn zijde. Gent en alle kleinere steden, waaronder uiteraard Oudenaarde, namen deel aan een veldtocht die de vijand uit het continent, meer bepaald uit Calais, moest verdrijven. Teneinde de Oudenaardse inbreng te betalen, werden lijffrenten verkocht. Daarop vielen de Engelsen de Vlaamse kust en Zeeland binnen en plunderden Zuid-Vlaanderen. De Gentse en Brugse

milities waren het beleg van Calais snel beu en keerden terug naar huis. De Oudenaardse militie is 2 maanden gebleven om uiteindelijk zonder succes terug te keren. Filips moest immers het beleg opgeven. In 1438 verzoende Filips de Goede zich met Engeland met als gevolg dat er opnieuw wol werd geleverd. De economie deed het snel beter.

In hetzelfde jaar deed zich een incident voor. Toen Gentse poeliers hun kippen en kapoenen op de wekelijkse markt in Oudenaarde kwamen kopen, werden ze verjaagd door de Oudenaardse burgers die door de voedselschaarste liever hun eigen kiekens wilden opeten. Tijdens de schermutselingen werd één Gentenaar gedood. Als reactie werden in Gent 2 poorters van Oudenaarde gevangengenomen. Pas na bevel van de hertog werden ze vrijgelaten. Aan dit voorval hielden de Oudenaardisten er een bijnaam van 'kiekenfretters' aan over.

In conflict met Gent: de Gentse oorlog (1452-1453)

Filips de Goede, die er een geldverslindende levensstijl op nahield en steeds wel ergens zijn macht wilde uitbreiden, had geld nodig en klopte aan bij de steden. De belastingen drukten zwaar op de bevolking. Filips mengde zich meer en meer in de stedelijke politiek van Gent en overtrad de Gentse privileges. Om de invloed van de Gentse ambachten in het stadsbestuur te breken wilde hij eigen getrouwen in de schepenbank benoemen. Hierdoor kwam hij in 1449 in conflict met de ambachtsbesturen. Toen hij in 1450 een zoutbelasting wilde invoeren, was het hek van de dam. Een overeenkomst tussen Gent en de graaf was nu onmogelijk geworden. De kleine steden Oudenaarde, Kortrijk, Geraardsbergen en Dendermonde schaarden zich niet achter de houding van Gent.

Filips liet daarop in 1451 de Schelde te Oudenaarde afsluiten. Een economische blokkade tegen Gent was een feit. Oudenaarde was ingepalmd door de Bourgondische troepen onder leiding van Simon de Lalaing en Lodewijk van Schorisse. Oudenaarde verwachtte een inval van Gent en liet de 'bollewercken' aan de Eine- en Beverepoort versterken. Snel werden de stadswallen met grote hoeveelheden aarde versterkt door mannen en vrouwen die hiervoor met bier betaald werden. In Doornik werden tonnen salpeter en buskruit gekocht. De poorten werden versterkt en kanonnen werden op de stadswallen geïnstalleerd. De stad financierde haar verdediging gedeeltelijk zelf. De buitenlieden werden de stad uitgezet omdat men vreesde voor een list om van binnenuit de stad in te nemen. Hierop ontstond er een samenshoring van buitenlieden buiten de stadsmuren, waaronder een 200-tal amokmakers uit Zingem en Asper.

De Gentenaren onder leiding van Lieven Boone beslisten uiteindelijk in april 1452 van Oudenaarde te beleggen. Oudenaarde was opnieuw een slachtoffer geworden van zijn strategische ligging. Zonder eigen toedoen was de stad andermaal lijdend voorwerp in de strijd tussen Gent en het centrale gezag.

De Gentenaren staken boerderijen en molens in Bevere en Eine in brand. Op de Eindries werd het klooster van Sion ingenomen. Een ander deel van de bezetters zat in Edelare. Er werden 8 boten naar Oudenaarde gestuurd om een brug te maken over de Schelde, zodat de Witte Kaproenen op beide oevers zouden kunnen opereren.

Het beleg duurde echter niet lang. Bourgondische troepen kwamen naar Oudenaarde en gingen de confrontatie met Gent aan. Vanuit de stad kwam er een uitval langs de Berg- en Baarpoot. Op 24/04/1452 werd in enkele uren tijd het Gentse leger verdreven.

Het verhaal van de Dulle Griet

De legende dat de Gentenaars hun groot kanon, de Dulle Griet, hierbij achtergelaten hebben, is een fabeltje. De Dulle Griet werd zelfs niet ingezet in de belegering van Oudenaarde. De oorlogsbuit was groot. Heel wat kanonnen en krijgsvoorraad vielen in handen van Oudenaarde, maar daar was de Dulle Griet niet bij.

Over de inzet van de grote bombarde door de Gentenaars bij het beleg van Oudenaarde in 1452, ontbreekt immers elk concreet bewijs. Er is geen enkele bron die dit staft. Bij dit tweede beleg van Oudenaarde richtten de Gentenaars met hun beschietingen voornamelijk schade aan bij de stadspoorten en in de stad zelf. De Gentenaars hebben hierbij uitsluitend met hun klassieke stedelijke artillerie gevuld (kalibers van 120 tot maximaal 300 mm).

Het was voor de Gentenaars een schielijk onmogelijke zaak om de Dulle Griet, door zijn omvang en gewicht, vanop het Scheldeniveau tot op de Edelareberg te sleuren om er de stad Oudenaarde mee te beschieten.

De Dulle Griet op het Groot Kanonplein bij de Vrijdagsmarkt in Gent (postkaart)

Een andere stelling dat de Dulle Griet reeds bij het eerste beleg van Oudenaarde in 1382 door de Gentenaren is gebruikt, is eveneens een dwaling.

Zelfs de stelling dat de Dulle Griet van Gent was, is niet correct.

Het kanon was eigendom van de Bourgondische hertogen. Het Groot Kanon, ook gekend onder de naam Grote Griet en Rode Duivel, is een volledig gesmeed kanon bestaande uit een loop en een kamer van gesmede banden, naar verluidt 16.000 kg zwaar en 5,025 m lang. Het achterdeel van de kamer is gemerkt met het Bourgondisch Sint-Andrieskruis met in de hoeken de vuurslag en vuursteen van het Gulden Vlies en het wapen dat de hertogen van Bourgondië sinds 1430 voerden. Het kanon is rond het midden van de 15de eeuw vervaardigd voor de hertogen van Bourgondië, en op basis van de gelijkenis met een in Edinburg bewaard kanon hoogstwaarschijnlijk eveneens in Bergen vervaardigd.

Alleen over het vervoer van het kanon in 1578 vanuit Oudenaarde naar Gent onder het calvinistisch bewind, zijn er sporen in de stadsrekeningen van Gent en Oudenaarde en in de kronieken van Johan Van den Broecke, Christoffel Van Hueme, Jonas Quamoere en Bartolomeus De Rantere.

Het 'Groot Kanon' werd uit de lakenhal van Oudenaarde gehaald, of moet ik zeggen 'gestolen', en met man en macht, maar vooral met véél moeite in een boot gehesen en naar Gent gevaren, ter aanvulling van het grof geschut dat noodzakelijk was om weerwerk te bieden aan de Spaanse bezetting. Bij aankomst bleek het kanon evenwel onbruikbaar! In 1783 werd het Groot Kanon op drie arduinen voetstukken geplaatst, versierd met festoenen, op het pleintje waar het nu nog steeds rust (*'...als zegeteeken bewaerd, door den Gentschen kapitein Rockelfing, den 25 February 1578, weder gewonnen, en met een schip langs de Schelde naer Gent gebragt; alwaer het den 8 Maert aen de kaei van 't Kuipgat (rechtover het oude Gerechtshof) ontscheept werd. Den 15 september daarna plaatste men het hier op den oever der Lei op houten schragen, welke verscheidene malen vernieuwd werden, tot dat men, in 1783, het kanon op dry, rond uitgekapte arduinsteenen plaetste, waerop het thans nog rust'*).

Verdere onrust

De rest van 1452 waren er schermutselingen tussen de Gentenaars en Oudenaarde. De afloop was veelal gruwelijk. Er werden geen gevangenen genomen. De overwonnenen werden meestal direct opgeknoopt. In maart 1453 nam kapitein Simon de Lalaing negen Gentse groententers gevangen in Nazareth. Hij liet ze in Bevere in 9 verschillende bomen ophangen.

Toen Filips de Goede in juli 1453 het kasteel van Gavere had ingenomen, wachtte hij de Gentenaars op. Tijdens de beslissende slag van Gavere werd op 18/07/1453 het Gentse leger in de pan gehakt. De overlevering beweert dat de Gentse milities in paniek raakten omdat per ongeluk een grote lading buskruit in hun gelederen ontplofte. De daaropvolgende vrede van Gavere was vernederend voor de Gentenaars. Gent kreeg een boete van 840.000 pond, dit is vergelijkbaar met de totale som die het hele graafschap Vlaanderen gedurende 3 jaar aan de hertog betaalde. Sinds het ontstaan van het Gentse kwartier in de 12de eeuw was het de eerste maal dat Gent zijn rechten op het omliggende platteland zag verminderd worden. Het centraal gezag van de hertog werd uitgebreid door de Gentse economische, juridische en politieke macht over het hinterland af te schaffen. Voor Oudenaarde veranderde er weinig. Men kon zich wel onafhankelijker gedragen tegenover Gent, doch in de plaats kwam een Bourgondische overheersing. De hertog had zijn centraal gezag gevoelig uitgebreid.

Na het verdrag van Gavere maakte de hertog zijn opwachting in Oudenaarde dat onverdeeld achter hem had gestaan.

Gent en Oudenaarde herstelden vlug van de schade. Op het platteland was het echter gedurende jaren nog kommer en kwel. Een voorbeeld hiervan was dat het hospitaal in Oudenaarde zijn pachtinkomsten op het platteland drastisch zag dalen. De hoeven en velden lagen er verlaten bij.

In 1455 stond andermaal een leger van opstandige Vlamingen, waaronder opnieuw muitzieke boeren uit Zingem en Asper, aan de Oudenaardse stadspoorten. Toen ze zagen dat het hen niet zou lukken de stad in te nemen, vertrokken ze even snel als ze gekomen waren.

Filips de Goede was een handige jongen, die indien Vlaanderen niet in de pas liep, dreigde de handel tussen Engeland en Brabant te zullen aanmoedigen. Door zijn liederlijk leven (4 huwelijken, ontelbare minnaressen en bastaardkinderen, oorlogen en grote feesten) werd hij snel oud en geestesziek. Vóór hij op kruistocht kon vertrekken, zakte hij weg in seniliteit. De Fransen profiteerden hiervan door hem grondgebied te laten afstaan. Daarom nam zijn zoon Karel de Stoute in 1467, nog tijdens Filips' leven, de macht over.

Een kruistocht tegen de Turken

Eerder, in 1464, trok Karel samen met zijn halfbroer Anton van Bourgondië op kruistocht tegen de Turken. De kruisvaart kwam er na eindeloze voorbereidingen en na diverse schitterende intochten waaronder ook te Oudenaarde.

Kapitein Robert Delandt maakte samen met een compagnie van 42 burgers uit Oudenaarde deel uit van de kruisvaarders. De Bourgondische vloot met voornamelijk Vlaamse troepen, op weg naar het oosten van de Middellandse zee, is echter nooit verder gekomen dan Ceuta in Spaans Marokko. Op verzoek van de Portugese koning kwam men het plaatselijke garnizoen ter hulp tegen de Moren die de stad belegerden. Na de dood van de paus die de kruistocht had uitgeroepen, werd het vervolg van de Bourgondische expeditie afgeblazen. Ceuta werd door de Vlamingen later overgedragen aan Spanje. De wraak voor de catastrofe van Nicopolis onder Karels grootvader is er nooit gekomen.

Karel de Stoute (1467-1477), steeds in oorlog

Graaf Karel wilde alle Bourgondische bezittingen onderbrengen in één soevereine en onafhankelijke staat. Hij wilde niet afhankelijk zijn van leenheren. Hij eiste onvoorwaardelijke trouw en gehoorzaamheid van Vlaanderen en drukte steeds zijn wil, al dan niet hardhandig, door. Hij was steeds in oorlog hetgeen veel geld kostte. Daarom voerde hij steeds nieuwe belastingen in.

Hij deed in 1468 zijn Blijde Intrede in Oudenaarde. De voornaamste edelen van de stad, de baljuw en de schepenen, reden te paard de hertog tegemoet. Buiten de stad verwelkomden zij de vorst met een rede. Enkele uit de stad verbannen misdadigers vroegen gratie.

'Karel de Stoute' door P.P. Rubens

Traditioneel werd hen deze gratie toegekend. Van aan de Enamestraat tot aan de Bergpoort stond de volledige geestelijkheid van de stad opgesteld. Zij droegen alle relikwieën van de kerken van Oudenaarde en Pamele. De deken bood de vorst een kruis aan dat hij kuste. De notabelen van de stad stonden eveneens opgesteld. Het waren de leden van de Raad van de stad, waarin onder meer de ambachten vertegenwoordigd waren. De Bergpoort was behangen met het wapen van de vorst en de stad, en de edelen, schepenen, baljuw, geestelijken en notabelen trokken samen met de vorst door de stad onder het klokkengelui van alle kerken van Oudenaarde. De straten waren bestrooid met groen en de huizen behangen met witte lakens. In de straten werden figuurvoorstellingen gehouden, die normaal voorbehouden waren voor de sacramentsprocessie. Op de markt stond het Ros Beiaard en de 4 heemskinderen. Aan de kerk werd de hemelvaart van Maria uitgebeeld. Ook Christus die zijn kruis droeg en de gekruisigde Christus werden uitgebeeld. De kosten voor dit alles werden door de bevolking gedragen. De stadskast moest bijna niet tussenkomen. Om de optocht en straatdecoratie in goede banen te leiden, werd beroep gedaan op de rederijker Jan van de Vivere.

Na de Blijde Intrede werd de vorst ontvangen door de Oudenaardse geestelijkheid. Hij bracht een bezoek aan de dames van het hospitaal om vervolgens de kerk binnen te gaan en het hoogaltaar te kussen. De vorst woonde de Heilige Mis bij. Nadien volgde een bezoek aan het stadhuis. De vorst zwoer trouw aan de privileges van de stad. Daarna kwam hij op het balkon om de eed van trouw van de op de markt verzamelde bevolking af te nemen. 's Avonds volgde voor de vorst, zijn gevolg, en voor de notabelen, een grote feestmaaltijd in het stadhuis. Het stadhuis werd verlicht en er werd een groot vuur op de markt gemaakt. De kosten werden door de stadskas gedragen. Alle overige feestelijkheden werden aan de bevolking overgelaten.

In 1469 liet Karel de Stoute de 3 staten samenkomen in Gent. Hij liet weten dat hij een serieus geschil had met de koning van Frankrijk en vroeg iedereen aan hem trouw te zweren en klaar te zijn om de wapens op te nemen en, indien nodig, om hun gezin te beschermen. Pas na zijn dood werd de Franse dreiging echt voelbaar.

In 1474 kwamen de steden in opstand tegen de hoge belastingen en beden van de hertog. De laatste gevraagde beden werden hem geweigerd en naar de aanwerving van 10.000 soldaten uit Vlaanderen kon hij fluiten. Hij kreeg ook de adel en de geestelijkheid tegen hem. Hij had hen immers verplicht zich aan te sluiten bij het hertogelijk leger. In januari 1477 leed hij een zware nederlaag bij Nancy en sneuvelde.

Maria van Bourgondië (1477-1482)

Tijdens Karel zijn leven had de Franse koning spionnen in Vlaanderen en Brabant gedropt die onrust moesten stoken in ruil voor Frans goud. Toen Karel op het slagveld stierf, maakte de Franse koning zich op om Noord-Picardië en Artois in te lijven. Hij financierde in de Vlaamse steden de opstand om het Bourgondische juk af te gooien.

Na de plotse dood van Karel de Stoute was voor Gent het moment gekomen om de vrede van Gavere af te schaffen. Gent en Brugge profiteerden van het tijdelijke machtsvacuum om het staatsbestel te reorganiseren. In die sfeer werd Karel de Stoute opgevolgd door zijn dochter Maria. Zij werd onmiddellijk geconfronteerd met de ontevredenheid van de steden omwille van het oorlogszuchtig en centralistisch beleid van haar vader. Door de toekenning van het Groot Privilege in februari 1477, verkreeg Maria financiële en militaire steun van de Staten-Generaal, dit is de verzamelde vertegenwoordiging van de 3 standen. Ook moest zij, om tegemoet te komen aan het particularisme, aan verscheidene gewesten en steden eigen keuren verlenen. Lokale en regionale rechten werden in ere hersteld. De Staten-Generaal, verkreeg een grotere inspraak in het fiscale en militaire beleid van de Bourgondiërs. Op de Gentse Vrijdagmarkt werden de 2 grootste ambtenaren van haar vader terechtgesteld. Toch slaagde ze erin snel het vertrouwen van haar onderdanen te winnen.

Haar moeder Margaretha van York (*zie foto*) werd door de Staten-Generaal gedwongen om het hof te verlaten. Zo kon ze geen invloed meer hebben op haar dochter. Ze trok zich samen met een aantal hovelingen in Oudenaarde terug en ging in het steen De Gouden Appel wonen. De drukker Arnold De Keyzer kreeg van Margaretha een toelage waardoor hij zich in Oudenaarde kwam vestigen. Op dat moment was er in Gent nog geen enkele drukker. Na haar kort verblijf in Oudenaarde, waarbij ze de Oudenaardse clerus en hun gedrag bekloeg, vestigde ze zich in Mechelen. Haar aanwezigheid droeg bij tot de steun die de stad later aan Maximiliaan gaf.

Om zeker niet in handen van de Franse koning te vallen, huwde Maria in 1477 met de zoon van de Duitse keizer, namelijk Maximiliaan van Oostenrijk. Maria deelde de macht met haar man. Zij hield zich bezig met het bestuur en nam de politieke beslissingen. Hij stond in voor de verdediging en de veiligheid.

In mei 1477 hadden de Fransen Doornik ingenomen. Toen het fort van Spiere (verdedigd door de Bourgondiërs en de stadsmilities van onder andere ook Oudenaarde) viel, vreesde Oudenaarde door de Fransen te worden ingenomen. De Fransen plunderden het platteland en staken hoeven in brand. Mensen werden gevangengenomen om nadien in Doornik publiekelijk te worden verkocht. Wie niet werd verkocht, werd aan handen en voeten gebonden en in de Schelde geworpen. De lijken dreven af tot in Oudenaarde. De Fransen deden diverse uitvallen om proviand te stelen. Er werden heuse strooptochten georganiseerd in de Vlaamse dorpen. Oudenaarde kreeg van Margaretha van York huursoldaten om de kasselrij te beschermen.

In deze penibele tijden deed Maria van Bourgondië onverwachts haar intrede in Oudenaarde. Het was dan ook niet verwonderlijk dat het ceremonieel minimaal werd gehouden en er geen feestelijkheden waren.

In oktober 1477 was er in Oudenaarde een oproerbeweging actief. De 3 kopstukken werden tenslotte onthoofd.

In 1478 gingen de Franse strooptochten gewoon door. In mei 1478 was Maximiliaan in Oudenaarde met zijn leger op doortocht richting Ath. In dezelfde maand liep een Franse troepenmacht in een hinderlaag te Anzegem. 200 mannen werden gevangengenomen en 11 gedood. Nog dezelfde dag werden ze naar Oudenaarde overgebracht. De uiteindelijke bestemming was Gent. Eén gevangene werd echter in Oudenaarde op de markt opgehangen.

In die tijd was er een groot tekort aan huursoldaten zodat Oudenaarde deze zelfs in Ronse ging zoeken. Begin 1479 werden via een plakkaat van de schepenen alle mannelijke inwoners van Oudenaarde tussen 18 en 60 jaar opgeroepen zich begin februari aan te melden op het Bulskampveld, om daar gemonsterd te worden.

In augustus versloeg Maximiliaan het leger van de Franse koning in Guinegate.

In 1480 ontstond er oproer ten gevolge van een hongersnood. Het gepeupel vermoordde in de Broodstraat jonkheer Pieter Cabeliau en verwondde een andere zeer ernstig. 5 daders werden stante pede onthoofd.

In hetzelfde jaar deed Maria van Bourgondië haar tweede Plechtige Intrede te Oudenaarde. Ze stapte eerst af in Kerselare waar ze in de kapel bij het beeld van Onze-Lieve-Vrouw knielde. Ze bezocht de stad op een moment dat de sacramentsprocessie doorging. De huizen waren behangen met guirlandes, groen en witte slaaplakens. Er waren overal meibomen geplant en gans de stad was verlicht met lantaarns en pektionen. Eerst werd de hoogmis gevierd, waarin de kardinaal (de bisschop van Doornik) voorging. Na afloop van de viering mocht de deken in naam van de kardinaal, aan allen die de mis hadden bijgewoond, een aflaat van 100 dagen toekennen, met daarbovenop nog eens 40 dagen 'gezetten penitentie.' De vorstin woonde de sacramentsprocessie bij in de Hoogstraat. De kardinaal droeg tijdens een deel van de processie zelf het Heilig Sacrament. Naar goede gewoonte verbleef de hertogin tijdens haar bezoek in het Nieuw Kasteel.

In 1481 waren er tweemaal broodrellen. In januari kwam de menigte in oproer en drong de abdij van Maagdendale binnen om graan te zoeken. Het kwam niet tot plunderingen door het optreden van de schuttersverenigingen en de ambachtsmilities.

Op een marktdag in mei plunderden bewoners van het omliggende platteland de bakkers omdat deze al het graan hadden opgekocht. De huursoldaten van de stad maakten een einde aan deze plunderingen.

'Maria van Bourgondië valt van haar paard' door Karel Frederik Blombed

In maart 1482 maakte Maria van Bourgondië in Wijnendale bij Torhout een dodelijke val van haar paard. Hierdoor kwam een abrupt einde aan de eeuw van de Bourgondiërs.

Een centraal gezag

Onder de Bourgondiërs werd het feodale stelsel en de rol van de steden afgebouwd. Ze maakten plaats voor een centraal geleide staat onder het gezag van een levenskrachtige dynastie. De adel en de geestelijkheid werden minder belangrijk. Zij werden gewillige instrumenten in handen van de vorst. De hertogen hadden er naar gestreefd de Kerk naar hun pijpen te laten dansen. Ze wilden een soort nationale Kerk zoals in Frankrijk. Karel de Stoute ging zelfs zo ver dat hij in de kerkelijke ban werd geslagen. Sociaal en financieel was de betekenis van de edelen aanzienlijk geringer geworden. Er werd hen soelaas geboden aan het schitterende Bourgondische hof.

De onderlinge rivaliteit tussen de Vlaamse steden werd door de hertogen handig in hun voordeel uitgebuit. De hertogen poogden de greep op de steden te vergroten, door er zich te laten vertegenwoordigen door eigen ambtenaren, namelijk de schout, baljuw of amman, van wie ze de macht voortdurend trachten uit te breiden. Het kwam niet bij de steden op om gezamenlijk iets tegen de hertog te ondernemen. Kortzichtig koesterden ze hun eigen belangen.

De politieke gezagsdragers van Oudenaarde en Pamele

Op het einde van de 15de eeuw waren Oudenaarde en Pamele nog twee aparte stadskernen met elk een eigen poorterij en met elk hun eigenheid.

Het bestuur van de dubbelstad was in handen van de politieke elite, de machtselite. Enkel de belangrijke stedelingen, de maiores, optimi of notabelen genoemd, behoorden tot deze elite. Het waren personen van de traditionele families, de oude geslachten en lieden die waren opgeklommen tot dit niveau. Leden van de politieke elite konden ook behoren tot de intellectuele, professionele, religieuze, sociaal-culturele, financieel-economische en/of vermogenselite.

Pamele

Pamele was een onderdeel van een heerlijkheid, namelijk de baronie waar de heer van Pamele aan het hoofd stond. De heer bestuurde Pamele samen met een schepenbank.

De schepenen van Pamele werden **de gezworenen of de derde wet** genoemd. Ze waren met 7 en werden jaarlijks op Onze-Lieve-Vrouw Lichtmis rechtstreeks door de heer van Pamele aangesteld, zonder dat er vorstelijke commissarissen aan te pas kwamen. Dit illustreert de grote macht van de heer, die zonder tussenkomst van de vorst, met totale willekeur kon handelen.

Om gezworene te kunnen worden, moest men het poorterschap van Pamele hebben.

Wat waren poorters? Poorters waren burgers die het recht verworven hadden om binnen de poorten van een plaats met stadsrechten te wonen. Men kreeg dit poorterecht of burgerschap door zich laten registreren bij een magistraat van de stad en door een zekere som geld te betalen. Men moest immers bewijzen dat men niet armlastig was en in zijn eigen onderhoud kon voorzien. De gehele burgerij van een stad wordt soms poorterij genoemd. Een buitenpoorter was iemand die de burgerrechten van een stad had, maar buiten het gebied van de stad woonde. Om het buitenpoorterschap te krijgen, moest men poortersgeld betalen.

Men kon niet 2 jaar na elkaar gezworene worden. Als er te nauwe familieverbanden tussen 2 poorters (bijvoorbeeld tussen vader en zoon, tussen volle neven, ...) bestonden, kon er maar 1 gezworene worden. De schepenen moesten een goede naam en faam hebben. Poorters die zich in het verleden vergrepen hadden aan diefstal, valsmunterij, woeker, of tegen wie klachten waren ingediend, konden geen gezworene worden.

De gezworenen hadden enkel bevoegdheid binnen de stad Pamele, niet over de heerlijkheid. Pamele was aanvankelijk een volwaardige stadskern, waar de schepenbank dezelfde bevoegdheden had als de 2 schepenbanken in Oudenaarde (zowel de criminele als de civiele rechtspraak). Geleidelijk aan werden bevoegdheden ingeperkt. Hierdoor werd de macht van de heer van Pamele aangetast. Het proces duurde eeuwen en eindigde in 1593. Zo werd de criminele rechtspraak vanaf 1226 overgeheveld naar de schepenen van Oudenaarde en hadden de gezworenen enkel nog bevoegdheid in de burgerlijke rechtspraak. In 1384 werden de baljuwschappen van Pamele en Oudenaarde verenigd. Er ontstonden diverse bevoegdheidsconflicten tussen de heer van Pamele en de Oudenaardse schepenen. Hier kwam een einde aan in 1593 toen Pamele en Oudenaarde bestuurlijk samensmolten.

In Pamele hadden de gezworenen de bevoegdheid om de weesgoederen te verdelen en de tiende penning te heffen, ook in niet-poorterlijke sterfhuizen. Ze mochten de staten van goed van poorters van de stad Pamele opstellen. Als poorters buiten Pamele overleden, hadden de gezworenen ook het recht kennis te nemen van het sterfhuis. Het heffen van de tiende penning, een belasting van 10% op iemands bezittingen, werd geheven op de bezittingen

van poorters van Pamele die zichzelf door huwelijk ontpoorterden, of van poorters die poorter werden van een andere stad. Deze belasting werd ook geheven bij niet-poorters die erfden van poorters van Pamele alsook bij het overlijden van niet-poorters in Pamele.

Daarnaast konden de gezworenen nieuwelingen als poorter van Pamele aanvaarden.

De bestuurlijke en wetgevende macht werd in Pamele uitgeoefend door de Oudenaardse schepenbank. De magistraat van Oudenaarde oefende het dagelijks bestuur uit over zowel Pamele als Oudenaarde. De Oudenaardse schepenen maakten ordonnanties voor beide stadsdelen. Het was de taak van de baljuw van Pamele om toe te zien dat deze ordonnanties in Pamele werden nageleefd.

De machtsconcentratie lag bij een beperkt aantal families. Onder deze gezagsdragers was er een kleine topgroep die langer politiek actief was dan de rest. Het ambt van burgemeester werd enkel bekleed door voorname personen, mensen met veel aanzien. Het is daarom niet te verwonderen dat de voorzittersstoel bekleed werd door adellijke personen.

Oudenaarde

Schepenbank

In Oudenaarde waren er **2 schepenbanken**. De leden van de eerste schepenbank werden gewoon schepenen genoemd, in tegenstelling tot de gezworenen van Pamele. De eerste in rangorde was de voorschepen of burgemeester. De leden van de tweede schepenbank te Oudenaarde werden de oppervoogden, of voogden van de caele, of voogden van de wezen genoemd. De eerste schepenbank bestond uit 7 leden, de tweede uit 4. Beide schepenbanken werden vernieuwd op Onze-Lieve-Vrouw Lichtmis. De aanstelling gebeurde in naam van de vorst door vorstelijke commissarissen, edelen van buiten de stad, waartoe de heer van Pamele ook behoorde. In dezelfde periode van de aanstelling controleerden de commissarissen ook de stadsrekeningen.

Deze commissarissen (over het algemeen met 3 waren meestal jaar na jaar dezelfde). Ongetwijfeld waren er banden met de stedelingen wat hun objectiviteit in vraag kan stellen. De vorstelijke commissarissen werden voor hun werkzaamheden vergoed door de stad.

Net zoals in Pamele moest men om schepen te kunnen worden, het poorterschap van Oudenaarde hebben. Men kon niet 2 jaar na elkaar schepen worden en indien er te nauwe familieverbanden tussen twee poorters bestonden, kon er maar één schepen worden in hetzelfde jaar. Poorters die criminele feiten hadden gepleegd, waren van het ambt uitgesloten. Bij de eedaflegging beloofde men goede en getrouwe schepenen te zijn.

De schepenen waren bevoegd in het oorspronkelijke Oudenaarde, haar vrijheid en ook in een deeltje van het land van Aalst. Ze hadden gezag over alle poorters, ook degenen die in de kasselrij woonden.

De eerste schepenbank oefende rechtspraak uit over alle poorters van de stad en ook over poorters buiten de juridische grenzen van de stad, namelijk de buitenpoorters op het platteland. De schepenen waren bevoegd in strafrechtelijke en burgerlijke zaken. Voor criminele zaken was de schepenbank bevoegd in beide stadsdelen. De willige rechtspraak behoorde ook tot het takenpakket van de schepenen. Bij deze volontaire rechtspraak was er

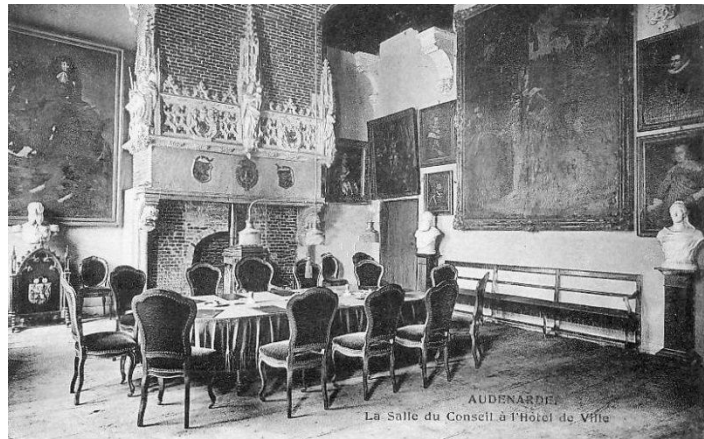
geen sprake van een geschil. Het gaat hier over het afleveren van attesten, het bekrachtigen van akten, het toezien op het beheer van goederen door derden en de voogdij over wezen.

De schepenen bezaten de wetgevende en bestuurlijke macht. Ze mochten statuten, voorgeboden en politie edicten uitvaardigen. Tevens moesten ze de stedelijke inkomsten en uitgaven controleren.

Verder mochten ze nieuwe poorters inschrijven. Men kon poorter worden door huwelijk, bij gift, bij koop, door verblijf van 1 jaar en 1 dag in de stad, en tenslotte door geboorte.

De schepenzaal in het stadhuis (postkaart)

De schepenen hadden het feitelijke bestuur van de stad in handen. De schepenbank had tal van bestuurlijke taken. Op regelmatige tijdstippen werd het stadsbeleid besproken. Dit omvatte ook de organisatie van de inning van zekere belastingen, het aanwerven van stedelijke ambtenaren, de aanstelling van onderwijzers en vroedvrouwen, de werking van instellingen voor armen en zieken controleren, het regelen van het economisch leven in de stad, het zorgdragen voor de wegen en waterlopen, het beheren van stadsgronden en het verzekeren van de veiligheid van de stad (het uitbouwen van de versterkingen, rust en vrede garanderen in de stad, ...).

De schepenen zorgden voor inkomsten voor de stad. Ze verkochten renten als de stadskas noodlijdend was, verpachten accijnzen (de accijnzen op bier en wijn leverden het meeste op), verlootten de beste plaatsjes op de wekelijkse markt, incasseerden jaarlijks het poortergeld., legden boeten op, ...

Ze hadden ook een aantal verplichtingen. Zo vergezelden ze onder meer de hertog op zijn militaire tochten, gingen ze naar Gent en Brugge om te weten te komen wat de grafelijke belastingen (de beden) moesten opbrengen, en trokken ze naar Ieper om Iepers laken aan te kopen.

De tweede schepenbank (oppervoogden) had bevoegdheid over de poorterlijke sterfhuizen (van de poorters van Oudenaarde in de stad en in de kasselrij) en stond onder het toezicht van de Raad van Vlaanderen. De oppervoogden moesten erop toezien dat in de vererving van de sterfhuizen de rechten van de wezen of minderjarigen gewaarborgd werden. Indien niet-poorters erfden van poorters dan inden de oppervoogden de tiende penning. Een andere taak van de oppervoogden was om geschillen tussen de erfgenamen van poorterlijke sterfhuizen op te lossen. De Oudenaardse oppervoogden waren gerechtigd om weesgoederen te verdelen en te beheren tot de meerderjarigheid van de betrokkenen.

De oppervoogden waren ondergeschikt aan de eerste schepenbank. Ze moesten eerst het advies aan de schepenen vragen vooraleer ze in een zaak een definitieve uitspraak konden doen of een definitieve beslissing mochten nemen.

De stadsontvanger was ongetwijfeld de belangrijkste ambtenaar. Hij beheerde de stedelijke financiën. De stadsrekeningen werden jaarlijks gecontroleerd door de vorstelijke commissarissen en nadien nog eens door de Rekenkamer. De stadsontvanger behoorde tot de politieke elite van de stad.

De stadsontvanger werd jaarlijks bij het vernieuwen van de schepenbank door de aftredende magistraat aangesteld. Meestal werd iemand die aftrad als schepen of oppervoogd verkozen. Men moest bemiddeld zijn om deze functie te kunnen uitvoeren. Indien de stadskas een deficit vertoonde, diende hij dit tekort te kunnen bijpassen met zijn eigen geld.

'De stadsontvanger' door Marinus van Reymerswale

Een politieke elite

We mogen stellen dat op het einde van de 15de eeuw in Oudenaarde het stedelijk bestuur in handen was van een politieke elite, een kleine groep families, waaronder één topfamilie, namelijk de familie van der Meere.

Onder deze politieke families vinden we heel wat adellijke families terug. Oudenaarde had een hoog aantal edelen die binnen de stadsmuren woonden.

Heel wat van die edelen namen deel aan de politiek. Zo hoeft het uiteraard geen verwondering te wekken dat de vorstelijke commissarissen, die trouwens zelf van adel waren, de schepenen onder de edelen gingen zoeken. De adellijke status van de beleidsvoerders gaf de stad een zeker prestige. Het ambt van burgemeester was enkel voor edelen bestemd.

De edellieden (zie tekening) hadden de politieke touwtjes in handen

Binnen de groep van de lediggangers was er in Oudenaarde nog een kleinere groep van families die het politiek voor het zeggen hadden. Deze groep bestond uitsluitend uit edellieden. De belangrijke politieke ambten (schepen, oppervoogd, stadsontvanger, burgemeester) werden door deze kleine elitaire groep gemonopoliseerd.

Men voelde zich goed aan de macht. Getuige hiervan het feit dat de Oudenaardse politicus over het algemeen een lange carrière had.

De Oudenaardse economie in de late middeleeuwen

De dualiteit Oudenaarde-Pamele

Men beweerde wel eens dat Pamele hét artisanal centrum van de dubbelstad Oudenaarde-Pamele was, en dat Oudenaarde een groot aantal adellijke en patricische renteniers telde. De vazallen van de heer van Pamele, woonden niet rond zijn kasteel, maar voornamelijk in de oudste woonkern van de stad, de garenmarkt, en rondom de kerk. Dit was al zo in de 11^e en 12^e eeuw en het bleef zo in de volgende eeuwen. Onder en rond de kasteelmuren van de baron van Pamele woonden de mensen wiens naam naar hun beroep verwees (bijvoorbeeld De Smet, De Visscher, ...). Het centrum van de draperie en van de tapijtnijverheid zou vooral in Pamele en in de groeiende wijken buiten de stadsmuren (Eindries, Leupegem) gesitueerd zijn geweest. De ondernemers woonden in de buurt van de markt.

Feit is dat de stad Oudenaarde ook goed ontwikkelde ambachtscentra had. Mogelijks door de Oudenaardse expansie ontwikkelde Pamele zich pijlsnel.

De gronden in de Wijngaardstraat en de Kattestraat werden eind 13de eeuw reeds gebruikt voor artisanale activiteiten. Dit doet sommigen besluiten dat er een stedelijk centrum was rond de Hoogpoort en de Sint-Amandskapel, dat zich uitbreidde naar de Kattestraat en Wijngaardstraat. Oudenaarde zou dan mogelijk een samensmelting zijn van meerdere stedelijke centra.

Pamele groeide later, doch de economische grondvesten waren ook reeds eind 13de eeuw gevestigd, namelijk in de wijk Tussenbruggen. In de 15de eeuw en zeker tijdens de 16de eeuw werd Pamele op artisanal vlak belangrijker dan Oudenaarde. Het economisch zwaartepunt van de belangrijkste ambachten lag in Pamele. Dit was onder meer het geval voor de textielnijverheid met inbegrepen de ververijen.

De rijke Oudenaardse patriciërs, vazallen van de baron van Pamele, zoals de families Van Rokeghem, Hoen en Cabeliau bouwden in Pamele raamhoven uit in de buurt van Tussenbruggen. Dit gebeurde in de tweede helft van de 14de eeuw.

In de loop van de tweede Gentse oorlog (1379-1385) stortten de ambachtelijke activiteiten in de Sint-Walburgaparochie in. In deze periode liepen de pachtsommen van de ongelden sterk terug. De pacht van ongelden op bier en mede, en op wijn, stegen echter. In crisissituaties verhoogden de tarieven op bier, mede en op wijn. Het werd de dorpen rond Oudenaarde verboden om handel te drijven met de Gentenaars. In 1382-83 daalden alle pachten tot de helft en sommige zelfs tot een vierde tegenover het voorgaande jaar.

In 1381 was Pamele grotendeels ingenomen door de Gentenaars. Ze werden echter gestopt aan de Steenpoort of de Steenbrug. De wijk Tussenbruggen, met tal van ramen, ververijen en brouwerijen, bleef gespaard. De helft van Pamele werd met de grond gelijk gemaakt.

Na 1385 zou het nog jaren duren vooraleer de pachtprizen hetzelfde niveau bereikten als van vóór de tweede Gentse oorlog.

Handel

Oudenaarde-Pamele was op het einde van de middeleeuwen economisch een bloeiende stad geworden. Dit was onder meer te danken aan het transport en de handel van vrachtgoederen over de Schelde. Het bewijs van deze belangrijke handel vindt men terug in de diverse tollens die op het Spei werden geheven.

Op het traject Douai-Antwerpen, zowel stroomopwaarts als stroomafwaarts, moest op het vervoer van goederen op verschillende plaatsen tol betaald worden. Elke tolplaats had zijn tarief voor elk goed dat werd getransporteerd. Het tolgeld werd in gans Vlaanderen met Vlaamse munt betaald.

Scheepsladingen werden vanuit Damme, Sluis en de haven van Brugge naar Oudenaarde gevaren. Oudenaarde was een doorvoerhaven voor goederen die vanuit Picardië en Artois kwamen.

Op de scheepsladingen werd tol geheven. Zo werd bijvoorbeeld op haring en wijn de kleine tol geheven. De helft van de inkomsten inde men uit de tol op wijn. De Gentse schippers vervoerden op het einde van de 15de eeuw per jaar ongeveer 1.500 wijnvaten. Wijn was niet enkel voor de tolbezitters maar uiteraard ook voor de stad Oudenaarde een belangrijke bron van inkomsten. De tol op wijn zorgde in de eerste helft van de 15de eeuw voor ongeveer 1/3de van de stedelijke ontvangsten.

Het betalen van tol was en doodgewone zaak

Uit een tolregister van begin 15de eeuw blijkt dat van de 202 geregistreerde tolbetalers het voornamelijk Gentse schippers waren die hun lading van en naar Oudenaarde brachten. Schippers die granen, turf, zout en lakens vervoerden, moesten geen belasting betalen voor de kleine tol. De Gentse schippers vervoerden, behalve Engelse wol, hoedwol, schoorlingwol, en vanaf 1415 ook Spaanse wol voor de Oudenaardse drapiers. Ook in Gent werd er vanaf 1410 Spaanse wol verhandeld. Gent was de in late middeleeuwen nochtans bekend voor de productie van luxelakens, die

niet uit Spaanse maar uit Engelse wol werden gemaakt.

De aanvoer van Spaanse wol kan verklaard worden binnen het kader van de crisis van de Oudenaardse draperie in de periode 1385-1415. Het aandeel van Engelse wol voor het weven van lakens werd verminderd ten gunste van Spaanse en Schotse wol. Deze beide wolsoorten waren toen van mindere kwaliteit. Toch waren ze gewild bij de kooplui die voldoende afzet vonden voor de lakens die gemaakt werden met Spaanse wol.

De Gentse schippers waren er, tegen het einde van de Bourgondische periode, in geslaagd het transport van goederen op de Schelde te monopoliseren. Oudenaarde kon hierdoor bijna geen vervoersfuncties uitbouwen.

De lakennijverheid

Oudenaarde was in de 14de eeuw een centrum van lakenproductie en -handel. De lakennijverheid was in de 14de en 15de eeuw de meest bedrijvige tak van de Oudenaardse economie. Er werd een lakenhalle gebouwd en in 1338 werd een draperiekeure opgesteld. Deze keure toont aan dat deze nijverheid in de eerste helft van de 14de eeuw al sterk uitgebouwd was. In Oudenaarde werden in die tijd al luxelakens geweven van de beste Engelse wol maar ook lichtere lakens van de nieuwe draperie. Voor de duurdere en meest kwalitatieve lakens was de markt stabielier omdat niet de loonkost maar de duurdere grondstof de voornaamste kost uitmaakte.

Bijna 1/2de van de Oudenaardse beroepsbevolking was werkzaam in de lakennijverheid. Een variëteit van lakens werd op de Vlaamse jaarmarkten verkocht of uitgevoerd naar de Duitse Hanze of richting Genua. Een nieuwe draperiekeure uit 1387 zorgde ervoor dat er geen minderwaardige wol gebruikt werd en er geen laken van mindere kwaliteit zou geproduceerd worden voor het Oosten. Draperiekeuren zorgden ervoor dat de lakens verkocht werden in de lakenhal die in de jaren 1330 gebouwd werd.

Kwaliteit was van groot belang om de export te garanderen. Voor deze kwaliteit stonden de ambachten in. Zo waren de wevers sinds het midden van de 14de eeuw gegroepeerd in het weversambacht dat bestuurd werd door een college van 8 goede lieden (4 van Oudenaarde en 4 van Pamele). Ook vollers, scheerders en ververs hadden hun eigen organisatie. In de

kapitaalsintensieve fasen van het maken van laken, waren de kleinbedrijfjes, van een meester met enkele medewerkers namelijk de leerjongens en gezellen, overwegend. In de arbeidsintensieve fasen, zoals bij het weven en vollen, waren er heel wat meer werknemers per meester-ondernemer.

Als gevolg van de Gentse opstand (1379-1385) werd de productie evenwel gehalveerd. De Oudenaardse draperie zat in de periode vanaf 1387 tot 1407 in een diepe crisis. De aanvoer van wol uit Engeland was immers geblokkeerd vanaf 1379. Men was genoodzaakt Franse en Schotse wol te importeren en uiteindelijk ook de nieuwe Spaanse wol om er lakens van de nieuwe draperie mee te maken. Pas na het Vlaams-Engels handelsakkoord van 1407 dat de invoer van Engelse wol garandeerde fleurde de Oudenaardse draperie opnieuw op.

Er werd evenwel meer en meer Engels laken op de markt gebracht. De Engelse wol was een duur iets geworden als gevolg van de hogere belastingen opgelegd door de Engelse kroon en ook door een daling in nominale prijzen. De lakens van Franse en Schotse wol bleken moeilijker te verkopen bij de Hanzeaten.

De crisis in de wolaanvoer tijdens de periode 1379-1407 had de Vlaamse drapiers ertoe gedwongen om andere wolsoorten te zoeken om lakens te kunnen maken. De aanvoer van de nieuwe Spaanse wol was van in het begin een voltreffer. Vooral voor de kleine drapiers was deze nieuwe fijne Spaanse merinoswol, die maar half zo duur was, de redding.

De Oudenaardse lakennijverheid was het resultaat van de arbeid van diverse ambachten. De wevers, scheerders en ververs waren de belangrijkste. Bemiddelde ververs waren handelaar in verfstoffen, kapitaalkrachtige scheerders en ververs werkten als lakenhandelaar (drapier) of lakensnijder. Naast de handelaars waren er nog de makelaars die onderhandelden als tussenpersoon tussen de Oudenaardse kooplieden enerzijds en de Hanzeaten en Italiaanse kooplieden in Brugge anderzijds.

De aanvoer van de grondstoffen gebeurde uiteraard over de Schelde. Gentse schippers vervoerden diverse grondstoffen voor de Oudenaardse lakennijverheid. Zo waren er tonnen gevuld met zeep om de wol te reinigen, alsook tonnen boter en smout waarmee het laken na het vollen opnieuw werd ingesmeerd. De schepen vervoerden ook veel verfstoffen.

De Gentse schippers brachten verscheidene soorten wol aan. Behalve hoedwol en schoorlingwol werden zakken Engelse en Schotse wol aangevoerd. Zoals reeds aangeven, werden in 1415 ook zakken Spaanse wol aangevoerd. Deze aanvoer van Spaanse wol is vermoedelijk een gevolg van de nieuwe draperiekeure die in 1414 werd uitgevaardigd.

Oudenaarde stond niet alleen met het aankopen van Spaanse wol. Ook in andere steden werd de nieuwe Spaanse wol aangekocht. Dit was zo in Doornik, Aalst, Brugge en Gent, waar bij de aanvang van de 15de eeuw lakens geweven werden voor de nieuwe draperie waarbij naast Engelse wol ook Schotse en Spaanse wol werd gebruikt.

Hoe verliep nu de handel van de Oudenaardse lakens? De Hanzeaten bezaten vanaf de draperiekeuren van 1409 en 1414 nagenoeg het alleenrecht op de Oudenaardse lakens. De economische relaties met de Oudenaardse drapiers werden in stand gehouden door een jaarlijks bezoek aan de stad. Een ordonnantie uit 1457 bevestigde opnieuw het recht van de Hanzeaten op Oudenaardse lakens. In de draperiekeure van 1483 werd opnieuw een contract tussen de stad Oudenaarde en de Duitse Hanze afgesloten. De Oudenaardse

raamlakens en snijlakens die gemaakt werden van de beste Spaanse wol, behoorden nog steeds tot de gesmoute draperie.

In 1483 was het de grootste bezorgdheid dat de lakens binnen de vrijheid van Oudenaarde werden gevold en geweven. Dat was ook de kern van een keure uit 1546. Een lakensnijder moest binnen de stadsmuren minstens 6 lakens laten maken van 'getijder wulle'. Ze moesten er worden geweven, gevold en geleverd. De wevers werden iedere week gecontroleerd. Men was er van overtuigd dat alleen deze controle de stedelijke draperie kon redden van de ondergang. Er werd de nadruk gelegd op de soorten zegels en de kenmerken van de wevers en de volders.

Ondanks alle keuren zou Oudenaarde nooit meer het productiepeil van de jaren 1360-1380 halen. Op het einde van Bourgondische periode kregen de Vlaamse steden steeds meer economische moeilijkheden. De lakenweverij, die hen machtig had gemaakt, ging achteruit. De wevers gingen naar het platteland waar het ambacht niet zo veel gereguleerd was. De uittocht in Gent en Leper bijvoorbeeld was catastrofaal.

Tapijten en linnen

De drapiers gingen op zoek naar een bijkomende bron van inkomsten, die ze vonden in de tapijtweverij. Meerdere Oudenaardse wevers stapten in de loop van de 15de eeuw over van de klassieke draperie naar het ambacht van de tapijtnijverheid. In 1441 werd het ambacht van de legwerkers opgericht. De organisatie bestond ongetwijfeld al een tijd maar werd dan pas als officieel ambacht erkend.

De vraag was ongetwijfeld ook veranderd als gevolg van het feit dat de Bourgondische hertogen de tapijtkunst als één van de belangrijkste hofkunsten had gepromoveerd. Naast de renteniers en de leden van het administratief personeel van de Bourgondische staat, gingen mensen uit de middenklasse zoals de hooggeschoolde stedelijke werkers ook wandtapijten kopen.

De tapijtnijverheid zou bij de aanvang van de 16de eeuw de dominante economische bedrijvigheid worden van Oudenaarde.

In de loop van de 16de eeuw was, door de verarming van de boeren, op het platteland rond Oudenaarde, de productie van lijnwaad tot stand gekomen.

De helft van de landbouwgronden werd verpacht door de elite (edelen, rijke kooplui) en door de kerkelijke instellingen, zoals het hospitaal (eigenaar van 800 ha), de abdij van Ename en de abdij van Petegem. De andere helft was in handen van de landbouwers zelf. De meerderheid van de landbouwers bezat minder dan 2 ha, wat niet genoeg was om van te leven. Daarom werden anderen activiteiten gezocht om hun inkomen te verhogen. Dit vonden Vlas werd vlas verwerkt en tot linnen stoffen geweven, niet enkel voor de thuismarkt, maar ook voor de export. Oudenaarde werd een verzamelmarkt voor de linnen stoffen. Van hieruit werd het linnen door stedelijke handelaars geëxporteerd naar voornamelijk Antwerpen. Midden 16de eeuw bedroeg de jaarlijkse omzet circa 15.000 stuks lijnwaad.

Ongelden en tollens te Oudenaarde in de 15de eeuw

De tollens en marktrechten waren hoofdzakelijk in handen van de oude landadel en/of het patriciaat. In Oudenaarde werd dit patriciaat de 'lediggangers' genoemd. Er bestond in de stad een grote variëteit aan tollens en ongelden (belastingen, rechten, ...). Hierna volgt een bespreking van de markantste.

Een zeer belangrijke tol was **de tol op het Spei**. Aan het Spei werd op de koopwaar die schippers vervoerden een tol geheven. Dit was het geval op tonnen wijn en honing, tarwe, zout, vis (haring, zalm, steur, ...), verfstoffen, potas, stenen, kolen, ...

De baronnen van Pamele hadden het grootste deel van de rechten op het Spei. Dit werd ook de grote tol genoemd. De rechten van de baron vinden we terug in de 'Veil rentier de messire Jehan de Pamele.' De baron haalde 60% van zijn inkomsten uit zijn tolrechten op het Spei.

Een tweede tol geheven op het Spei, later de kleine tol genoemd, was de tol van de familie Goessin Hoen (later de familie Vandermeere). 3/8sten van deze kleine tol werd in leen gehouden van de Gentse Sint-Pietersabdij. Mogelijks was deze kleine tol een schenking van de heer van Petegem aan de abdij waar hijzelf voogd van was.

Een derde tol geheven op het Spei te Oudenaarde kwam de abdij van Enname toe. Arnulf III van Oudenaarde, heer van Oudenaarde en voogd van de abdij van Enname, had deze in 1154 aan de abdij geschonken. De abdij inde op het Spei onder andere een tol op koren en een tol op bier.

De abdij had nog een tol, verworven bij haar stichting in 1063, die niet in Oudenaarde maar in Enname zelf op de Schelde geheven werd. De tol was de belangrijkste inkomst voor de abdij. Wijnvaten vormden een belangrijk deel van de vervoerde goederen op de Schelde tussen Gent en Doornik. De tol bedroeg 2,5 stopen op elk vat wijn en werd waarschijnlijk niet in natura maar in klinkende munt betaald.

Naast de tol op het Spei was er **de tol 'ten land en te water'**. Het was een tol die bestond uit verschillende onderdelen en die eind 15de eeuw voor een belangrijk deel in handen kwamen van de heer van Oudenaarde. Tot dan inde mer Jan van Rokegem het overgrote deel van de inkomsten van deze tol.

Van de schepen die niet buiten Vlaanderen voeren, behoorden de tolinkomsten volledig toe aan mer Jan van Rokegem. Er was niet alleen tol op de lading in de schepen maar ook op de vracht die met karren en paarden voorbijkwam. Voor schepen die buiten Vlaanderen voeren, kreeg hij ook inkomsten net als de graaf van Vlaanderen en de burggraaf van Aalst. Jan van Rokegem kreeg ook de helft van de inkomsten van het Gheleede.

Dan waren er nog andere tolleren. Het betreft hier de tol op levende beesten, de tol op de vismarkt, de tol op wullen wercke, de tol op wijn en bier, de tol op bedden metten peluwe, de tol op ijzer en de tol op houtwerk. Verder waren er nog de tol op de Meerspoort en de tol op de Beverepoort. De inkomsten van deze andere tolleren waren voor 3/4de in het bezit van mer Jan van Rokegem. Het andere vierde behoorde toe aan het klooster in Petegem. Op wollen lakens, garen en tapijten werd ook tol geheven.

Het betalen van standgeld op de markt bestaat nog steeds (schoolplaat)

Het marktrecht was het recht om een jaar- of weekmarkt te houden. Het vergunnen van marktrecht was voorbehouden aan de heer. De marktrechten waren oorspronkelijk in het bezit van de heer van Petegem. Op het einde van de 15de eeuw had de heer van Oudenaarde deze in handen. Het **stand- of marktgeld**, de zogenaamde tonlieu te Oudenaarde en te Pamele, werd vanaf 1280 door de heer van Petegem verkocht aan drie Oudenaardse poorters.

Vanaf de tweede helft van de 15de eeuw bezat de stad Oudenaarde de helft van **het marktschip** op de Schelde tussen Doornik en Oudenaarde. Marktschepen waren schepen die op wekelijkse marktdagen het alleenrecht hadden om alle marktgoed te vervoeren. Uit een register van verpachtingen van de schepenbank van

Oudenaarde blijkt dat de stad het recht van marktschip tussen Oudenaarde en Doornik verpachtte.

Het **molenrecht** was het voorrecht van de landadel en de plaatselijke heren. Particulieren konden enkel een molen bouwen indien ze een octrooi hadden verkregen dat hen de toestemming verleende de molen in kwestie op te richten. De heren baatten hun molens zelf niet uit. De molens werden beleend of voor een bepaalde duur in pacht gegeven aan iemand die voortaan als molenaar mocht optreden.

'Molens bij een stad' door Jan Brueghel de Oude

De baron van Oudenaarde had rechten in de molens van Oudenaarde en Pamele.

In de Scheldestad bevonden zich tal van **ramen** die gebruikt werden in het productieproces van het laken. De ramen werden veelal **verpacht**. Na het vollen door de voetvolders of in de volmolen werd het laken op ramen gespannen om weer opgerekt te worden. De ramen waren recht op in de grond staande palen met dwarslatten. Aan deze latten en palen zaten haken zodat het laken tot de juiste lengte en breedte kon worden opgerekt. Hierbij kreeg een bewerkt laken de standaardmaat 3,5 el breed bij 42 el lang (2,5 bij 29,3 meter).

Er bevonden zich ramen in Pamele, in de Kattestraat en in de Wijngaardstraat. De oudste vermelding van ramen dateert uit 1291. De ramen waren vooral opgesteld langs de stadsmuren. De gronden waar de ramen op stonden, maakten deel uit van de vesten.

'Bleekveld in een dorp' door Jan Brueghel de Jonge

De ramen waren soms een onderdeel van een complex met bleekweiden.

Zo werden de weiden 't Schildekin gebruikt voor het bleken van laken. Dit bleken gebeurde, door de stank, bij voorkeur buiten de stadsmuren, bijvoorbeeld aan de Einespoort en het goed te Ramen in Pamele. Aan de Meerspoort was er ook een Schildekin, vermoedelijk een bleekweide van de Bogarden.

De ambachten/neringen

Het gemeen (het gewone volk), had grotendeels een inkomen uit handwerk. De productie en verkoop van het artisanale werk was zeer streng gereguleerd door de ambachten, beroepsorganisaties die hun leden uiterst gedisciplineerd controleerden. Zo verzekerde men de kwaliteit van de productie.

De handwerkers hadden de ambachten opgericht om hun economische belangen te optimaliseren. Op die manier was er geen concurrentie binnen de stad en creëerde men een monopolie.

Organisatie

De ambachten controleerden de volledige productie met de bedoeling de kwaliteit te garanderen. Er werden regels opgesteld betreffende de arbeidsvoorwaarden en, waar nodig, werden zelfs productiebeperkingen opgelegd.

Het ambacht voorzag ook in de sociale behoeften van haar leden. Daarenboven konden ze politiek en zelfs militair een rol spelen.

Binnen het ambacht heerste een strikte hiërarchie. De meesters waren veelal kleine zelfstandigen met een eigen atelier of winkel. Zij hadden enkele leerjongens en gezellen in loondienst. De grootste ambachten, zoals de wevers en de volders, hadden ook nog de dag- of weekloners, dit zijn arbeiders die voor een beperkte duur aangeworven werden en over het algemeen onderbetaald werden.

Bij ziekte, ongeval en zelfs ouderdom konden de leden van het ambacht beroep doen op een grote onderlinge bijstand. Het ambacht had een kas die door de leden zelf gespijsd werd en waaruit ze bij nood ook weer zelf steun konden ontvangen.

Het ambacht oefende streng toezicht op het moreel gedrag van de leden.

De stedelijke milities in het graafschap Vlaanderen waren in de grotere steden georganiseerd volgens het ambacht waartoe men behoorde. De weerbare mannen van hetzelfde ambacht dienden bij elkaar in dezelfde groep, onder een eigen hoofdman.

Op politiek gebied konden de ambachten, afhankelijk van de sterkte van het centraal gezag, op stedelijk gebied een rol spelen.

Eenmaal gevormd, in het bezit van verordeningen, en wettelijk erkend, stelden de ambachtslieden hun bestuurders aan. Deze bestuurders moesten hen vertegenwoordigen, de bestuursverordeningen laten uitvoeren, hun privilegiën verdedigen en de tucht handhaven. De bestuurders werden gezworenen of vindere genoemd. De hoofdman van het bestuur dat jaarlijks werd hernieuwd, was de deken.

De ambachten hebben gedurende een aantal eeuwen het sociale en religieuze leven beïnvloed. Ieder ambacht had immers zijn beschermheilige. Jaarlijks werd de feestdag van de heilige gevierd met een godsdienstige plechtigheid en een feestmaal. Het ambacht had soms een eigen altaar in de kerk of zelfs een eigen kapel. De neringen stapten ook jaarlijks mee in de Sacramentsprocessie. Bij het overlijden van een lid was men verplicht om aanwezig te zijn op de uitvaartmis.

Voorbeelden van neringen in Oudenaarde op het einde van de middeleeuwen

Nering Sint-Nicasius en Sint-Catherina

De lakengilde was ongetwijfeld de oudste gilde van de stad. Alle ambachten die tot de lakennijverheid behoorden, hadden zich stellig al gegroepeerd, nog voor de gilde officieel werd erkend.

Begin 14de eeuw had de lakennijverheid zich ten volle ontwikkeld. De volledige productie gebeurde onder het toezicht van de gilde. De keuren van de draperie legden te volgen normen en voorschriften op. Midden 14de eeuw kunnen we stellen dat de lakenindustrie op

zijn sterkst was en nagenoeg de helft van de ambachtelijke stedelijke beroepsbevolking tewerkstelde. De Oudenaardse lakennijverheid stond in nauw verband met de Gentse. Alle lakenambachten waren verenigd in de gilde van Sint-Nicasius en Sint-Catherina.

Het voldersambacht

De leerjongens moesten 3 jaar leren bij een meester. De minimumleeftijd voor het vollen was op 25 jaar bepaald. De volder zuiverde de lakens van smout en onreinheden door de lakens gedurende een bepaalde duur te laten weken. De meester die zijn knapen vrij mocht kiezen, was verplicht 2 volkommen te bezitten.

Het weversambacht

De wevers hadden de voornaamste plaats binnen de gilde. Het weven was de belangrijkste fase in het productieproces.

Lakenwevers

De 14de-eeuwse lakenhal

De leertijd bedroeg 6 jaar en de beginleeftijd werd op minstens 15 jaar gesteld. Er diende, zoals bij alle ambachten, een toetredingsgeld betaald te worden. Het maken van een meesterproef was vereist.

De buitenring rond de stad was verboden. De keure verbood het gebruik van weefgetouwen binnen een kring van twee mijlen rond de stad. Bij gegronde klachten over het weven van de drapier kon men uit het ambacht gezet worden.

De lakenbereiders en –scheerders

Na een leertijd van 3 jaar kon men meester worden in het ambacht.

Opmerkelijk binnen de lakengilde is dat knapen ook medezeggenschap hadden in het bestuur. 2 meesters, 1 van Oudenaarde en 1 van Pamele, en 1 knaap vormden het bestuur dat jaarlijks op 2 februari vernieuwd werd.

De Engelse wol genoot de voorkeur als grondstof en voor de beste lakens moest verplicht deze wol gebruikt worden. In 1387 waren ook Schotse en Franse wol in gebruik. Deze moesten wel in kwaliteit onderdoen. Uit inlandse wol werden eveneens mindere kwaliteitslakens geweven. In de 15de eeuw werd gebruik gemaakt van Spaanse wol.

Oudenaarde bezat, net zoals iedere belangrijke Vlaamse stad, een halle. De halle was eigendom van de stad en werd bewaakt door een stedelijk ambtenaar. In deze halle werd niet enkel laken verhandeld, ook andere verkopers hadden hun stal in de lakenhalle.

Door de groeiende economische bloei van Oudenaarde werd de halle snel te klein. In 1338 werd ze vervangen door een nieuw en veel groter exemplaar. De export van laken moest verplicht langs de lakenhalle passeren om aan een laatste inspectie onderworpen te worden. Enkel de poorters mochten vrij onder elkaar laken verhandelen. Bij de inspectie werd het laken verschillende keren verzegeld met een zegeltang. Dit zegel was een garantie dat het laken aan de vereiste kwaliteitsnormen voldeed.

Aan het hoofd van de lakenhalle stond een halheer. Er mocht geen enkel laken uitgevoerd worden zonder dat er hallegeld op betaald werd. De lakensnijders moesten hun stal in de halle hebben en mochten enkel laken versnijden die binnen de stad gemaakt was. De halle bood de koopmannen bescherming. Niemand kon daar de goederen in beslag nemen. Men mocht aan een vreemde koopman enkel in de halle lakens tonen. Buiten de halle was dit verboden.

Nering Sint-Barbara

Oudenaarde was één van de eerste steden waar er tapijten werden geweven. De Oudenaardse tapijtwevers hebben zich vanaf 1441 verenigd in een gilde. Vooraleer de tapijtwevers een eigen charter kregen, waren zij aangesloten bij de lakengilde. Er zijn in Oudenaarde reeds vroeg tapijtwevers aan het werk geweest.

De leertijd bedroeg 3 jaar en een meester mocht slechts 3 leergasten aannemen. Het bestuur bestond uit 1 deken en 3 gezworenen.

De gilde bloeide en in 1461 kwam er op aanvraag van de werknemers **een nieuwe gilde**, namelijk **van Sint-Genoveva**. De reden was dat de belangen van de werknemers dikwijls niet gelijk liepen met deze van de 'tapijtmeesters'. Elk jaar op het feest van Sint-Genoveva werd een feestmaal gehouden waarop de meester-tapijtwevers waren uitgenodigd. Het gebruik van grondstoffen was streng gereguleerd. Inbreuken werden zwaar bestraft.

De kunsttak van het tapisserie groeide snel zowel in de stad als in de buitengemeenten. De tapijtmeesters uit de buitengemeenten werden buitenmeesters genoemd. De buitennering kon goedkoper werken en zorgde voor grote concurrentie voor de tapissiers van binnen de stad. In 1540 zou keizer Karel tenslotte de buitennering van de tapijtweverij verbieden.

Nering Sint-Amand

Deze gilde verenigde de lederambachten. De leertijd om het ambacht aan te leren bedroeg 2 jaar en moest doorlopen worden bij een meester binnen de stad Oudenaarde, Pamele en Bevere. De buitennering was verboden voor degenen die niet aangesloten waren. Alle leder moest goedgekeurd worden en het vereiste merkteken dragen.

De leden welke in die tijd een zekere welstand hadden, waren verplicht het patroonsfeest te vieren en naar de begrafenis van een overleden lid te gaan. Het bestuur bestond uit 1 deken en 5 vindere.

Nering Sint-Anna

De kleermakers en kousenmakers waren eveneens verenigd in een ambacht. Niemand mocht het beroep uitoefenen zonder lidmaatschap van de gilde. Niet-poorters moesten dubbel lidgeld betalen. Het bestuur was samengesteld uit 1 deken en 4 vindere. De privilegiën bepaalden de bestemming der gelden, de verdeling van de boeten en de op te leggen straffen.

Nering Sint-Cosmus en Sint-Damianus

Deze gilde verenigde de geneesheren, apothekers en vroedvrouwen. Er mag aangenomen worden dat de nering gevestigd was in het hospitaal. De heelmeesters werden door de stad bezoldigd en waren aangenomen om de rijken (voor geld) en de armen te genezen. De apothekers en vroedvrouwen werden eveneens door de stad bezoldigd.

Nering Sint-Aubertus

Dit was het bakkersambacht. Enkel leden, die poorter moesten zijn, mochten brood verkopen. De leertijd was op 2 jaar bepaald.

Elke vrije bakker moest op de stedelijke markt een verkoopstal reserveren. De verkoop van brood was enkel op de markt en thuis toegelaten.

Nering Sint-Elooi

Het smedenambacht verzamelde de ijzersmeden, koperslagers, mandenmakers, loodgieters, tingieters, geelgieters, messenmakers, kooplieden in ijzer en kooplieden in kolen. Pas later, namelijk vanaf 1700, zouden de goud- en zilversmeden, die tot dan tot de Sint-Lucasgilde (beeldhouwers, schilders, glazeniers) behoorden, tot het smedenambacht toetreden.

Nering Sint-Niklaas

De vleeshandel was in Oudenaarde blijkbaar een monopolie van enkele families. In 1241 werd een vleeshalle opgericht om toezicht te kunnen houden. De halle had 34 verkoopplaatsen die verhuurd werden.

De nering/gilde had het alleenrecht tot de levering en de verkoop van vlees in de stad en de omtrek. Wie geen lid was van het ambacht en vlees de stad binnenbracht moest hiervoor een zware boete betalen.

Nering van Onze-Lieve-Vrouw Lichtmis

Deze nering groepeerde de pakdragers en bepaalde de tarieven die gehanteerd werden voor de verschillende te versjouwten waren.

Nering Sint-Michiel

Deze nering omvatte onder andere de keersmakers, meerseniërs, kruideniërs, handschoenmakers, witte leertouwers en beurzenmakers.

De leertijd bedroeg 1 jaar. Iedereen van buiten de corporatie mocht binnen een straal van 2 mijl rond de stad geen handel drijven in producten door de nering afgeleverd. Om een kraam te hebben op de markten moest de koopman lid zijn van de nering.

Door een charter uit 1404 werd de nering gesplitst in 2 ambachten, namelijk de handschoenmakers, witte ledertouwers en beurzenmakers enerzijds en de meerseniërs en de kruideniërs langs de andere kant. De deken behoorde afwisselend tot het ene ambacht en tot het andere ambacht. Hij was verplicht in Oudenaarde te wonen. De vinders werden gekozen uit beide ambachten en mochten vrij in Oudenaarde, Pamele of Bevere wonen.

Er waren ongetwijfeld nog heel wat ***andere ambachten*** actief waarbij geen keuren teruggevonden zijn. Er kan gesteld worden dat de ambachtsgilden verenigingen van handwerkers waren van eenzelfde of van aanverwante beroepen, die de beroepsactiviteit van hun leden regelden. De eerste zorg was de kwaliteit van de producten te verzekeren.

Uiteraard zullen er nog diverse ongeorganiseerde beroepen geweest zijn. Een ongeorganiseerde ambachtsman, die deels werkzaam was op het terrein van een gilde, was verplicht om financiële bijdragen te leveren aan de gilde. Dit waren de zogenaamde betaalplichtigen of gildekopers. Voor ongeorganiseerde beroepen gold vaak wel een reglement dat, net als dat van de gilden, voor het gerecht werd vastgesteld.

Rechtspraak in de kasselrij Oudenaarde

De rechtsmacht

Iedereen leefde binnen een juridisch kader. De dorpelingen zaten onder de jurisdictie van hun dorpsheer. De inwoners van Oudenaarde hadden de schepenen van de stad als rechters.

De rechtsmacht van **de dorpsheren** kon onderling verschillen. De meeste eigenaars van heerlijkheden bezaten de lagere en middelbare rechtspraak. Dit wil zeggen dat ze enkel kleine boeten konden opleggen en enkel een bevoegdheid hadden in landsheerlijke zaken (pachten, renten, kleine diefstallen...). Bij ernstige criminele of burgerlijke geschillen werden deze niet behandeld door de grondheer, maar door een rechtbank met grotere rechtsmacht. De machtigste dorpsheren zoals bijvoorbeeld deze van Eine en Avelgem lieten hun rechten in de denombrementen van hun heerlijkheid inschrijven. Zij bezaten naast de lagere en middelbare rechtspraak ook de hogere rechtspraak over de dorpelingen. De heer had een schepencollege, het cijnshof genoemd, en een bank van leenmannen, zijnde het leenhof dat de vererving van lenen regelde.

In **de baronie van Pamele** deden de leenmannen de hoogste rechtspraak. De baron had 60 grote lenen! De leenmannen konden de doodstraf, verbanning en grote boeten opleggen.

In Pamele zelf sprak de heer recht over de inwoners. In Oudenaarde was deze taak voorbehouden aan de schepenen van de stad. Aangezien de juridische bevoegdheden van de baron en de stadsschepenen niet altijd goed waren afgebakend, rezen er voortdurend juridische twisten tussen beide stadsdelen. De baron van Pamele had recht op een hoogbaljuw. De baljuw of de heer stelde een gevangenisbewaker (een amman) aan. De baljuw kon met de amman mensen arresteren, beboeten en voor de schepenen van Oudenaarde brengen om aldaar terecht te worden. Na het vonnis kon de baljuw van Pamele de veroordeelden naar de gevangenis brengen of ze zelfs ter dood laten brengen. De schepenenbank had 7 leden, poorters van Pamele, die gezworenen genoemd werden. De heer kon jaarlijks de schepenenbank vernieuwen. Enkel burgerlijke geschillen konden door de gezworenen behandeld worden. De criminele zaken werden door de schepenen van Oudenaarde behandeld.

De schepenen van Oudenaarde hadden, net zoals de baron binnen zijn baronie, dezelfde rechtsmacht over de inwoners, zelfs tot in de uithoeken van de kasselrij. Buiten de stad waren er immers heel wat buitenpoorters. Voor het poorterschap moest jaarlijks een kleine bijdrage betaald worden. Door dit poorterschap kon men beroep doen op de stedelijke rechtspraak.

Binnen het schepencollege van Oudenaarde waren er 2 machten, namelijk de schepenen en de hoogbaljuw die een bezoldigd ambtenaar was en de centrale overheid vertegenwoordigde. De baljuw vroeg steeds de maximumstraf teneinde de inkomsten zo hoog mogelijk te houden. De Oudenaardse schepenen waren bevoegd in burgerlijke en strafrechtelijke zaken. Voor de criminele rechtspraak waren ze bevoegd voor beide stadsdelen, dus zowel voor Pamele als voor Oudenaarde.

Oorspronkelijk werd er buiten recht gesproken, traditioneel onder een linde. Bij die boom waren 4 banken in een vierkant geplaatst, waarop de schepenen plaats namen. In het midden stond dan de beschuldigde. Er werden vier geschoren touwen (*de vierschaar*) gespannen waarbinnen recht gesproken werd. In de Wortegemstraat, op de grens tussen Bevere en Moregem, is nog een originele vierschaar te zien. Dit is een uniek exemplaar (*zie foto volgende pagina*).

De **Stenen Man** was een rechtbank die bevoegd was in feodale zaken voor de lenen die afhingen van dit college. Ook werd recht gesproken voor vreemdelingen, bedelaars, deserteurs, ...

Een ander rechtscollege was de **officialiteit van het bisdom**. Het volgde het gedrag van de geestelijken op, maar ook van de gelovigen. Overspel, zaken over huwelijksmoraal en seksuele moraal, concubinaat, ... konden zowel door het schepencollege als de officialiteit behandeld worden. Overtredingen op het religieus leven (godslastering, niet naleven van de paasplicht, ...) werden uiteraard uitsluitend door de officialiteit behandeld.

De **Kamer van de Raad van Vlaanderen**, zetelend in Gent, behandelde alle geschillen en misdrijven die door geen enkele andere rechtbank kon behandeld worden. Majesteitschennis en valsmunterij zijn hier een paar voorbeelden van. De Raad was ook een hof van beroep voor allen die het niet eens waren met de uitspraak van een andere rechtbank.

Beroep tegen een vonnis van de Raad van Vlaanderen was enkel mogelijk bij **de Grote Raad van Mechelen**. In het overgrote deel van de gevallen werd het beroep ongegrond verklaard.

Misdrijven/geschillen en de rechtspraak

Diefstal werd in de 15de eeuw zeer zwaar bestraft. Zo waren verbanningen tot 50 jaar geen uitzondering. Diefstal kwam het meest voor op het platteland waar dievenbendes actief waren. Deze bendes bestonden veelal uit gedeserteerde soldaten die mensen afpersten en beroofden.

Aan **vechtpartijen** was er geen gebrek in een tijd dat overmatig drankgebruik een dagelijks gegeven was en mannen met een mes aan de gordel rondliepen. In verhitte bloede werd het mes getrokken waarop een steekpartij volgde. Gewone straffen waren: betaling van de kosten van de chirurgijn, smartgeld en eventueel van een jaarvergoeding (bij werkonbekwaamheid), alsook zelfs verbanning en het opleggen van een pelgrimstocht. Vechtpartijen hadden evenwel soms de dood tot gevolg.

Er werd een onderscheid gemaakt tussen **doodslag en moord**. Moord was niet zoals vandaag een doodslag in koelen bloede of met voorbedachten rade. In de late Middeleeuwen was het misdrijf moord gelinkt aan het begrip heimelijkheid. Moord was de doodslag waarvoor de dader niet openlijk uitkwam, of waarvan de dader zich niet binnen een bepaalde termijn bekend had gemaakt. Bij de middeleeuwse doodslag maakte de dader zich vrijwillig of onvrijwillig bekend. Indien iemand op een gruwelijke wijze om het leven was gebracht, dan bleef men dit beschouwen als doodslag als dit misdrijf openlijk was gepleegd, de dader op heterdaad was betrapt of wanneer hij de daad openlijk erkende. Moord werd als een ernstiger misdrijf beschouwd dan doodslag. Dit misdrijf kwam in tegenstelling tot doodslag in de late middeleeuwen niet in aanmerking voor gratieverlening.

Bij moord werd bijna uitsluitend de doodstraf gegeven omdat het verraderlijke karakter ervan zeer verwerpelijk werd bevonden.

Bij doodslag lag de nadruk op boetes en zoengelden. Er werd een comité opgericht met familieleden van het slachtoffer (waaronder een mondsouner, dit is de broer of de vader van de vermoorde), de pastoor, de dorpsheer of zijn afgevaardigde en de baljuw. Er werd een appointment opgesteld. Het verzoeningsakkoord werd meer dan waarschijnlijk volgens een standaardmodel opgemaakt. De moordenaar werd verplicht tot het betalen van de medische kosten, begrafeniskosten en van een som aan de mondsouner. Boetedoening was een belangrijk onderdeel van het akkoord. De dader werd veroordeeld tot het doen van een bedevaart (was afkoopbaar) en een pelgrimstocht (niet afkoopbaar). Veelal werd overgegaan tot een tijdelijke verwijdering uit de parochie of stad. De Kerk diende uiteraard ook zijn voordeel te halen uit de situatie. Voor het zielenheil van het slachtoffer werden een groot aantal betalende missen en jaargetijden opgelegd. Er werd tevens profijt gehaald uit het verplicht branden van kaarsen. Voor de armen werden broden uitgedeeld.

In de middeleeuwen was men op het vlak van strafuitvoering zeer inventief

Zelfmoord werd als een grote schande aanzien en moest bestraft worden. De baljuw was verantwoordelijk voor de uitvoering van de bestraffing. Hij moest ervoor zorgen dat het lijk conform het gewonterecht behandeld werd. Zo moest het lijk vaak via een gat in de muur

uit het huis gesleept worden, zodanig dat de drempel van het huis niet besmet werd. Het lijk werd daarna vaak opgehangen. Naast deze eerstraf waren er ook vermogensstraffen (confiscatie van de goederen) en religieuze straffen (weigering van begrafenis in gewijde grond) mogelijk.

Jeugddelinquenten werden als straf geslagen, gegeseld of opgesloten in de stadstorens. Kinderen werden opgevoed tot slaafse onderdanigheid. Vaak gebruikte men hierbij geweld. De grenzen van het toelaatbare werden hierbij soms overschreden, zodat de opvoeders (meestal de ouders) zich moesten verantwoorden en in beschuldiging gesteld werden.

Scheldpartijen, verwensingen en valse beschuldigingen kwamen na beschuldiging voor de schepenbank. Als straf moest men meestal vergiffenis vragen in de schepenzaal of op bedevaart gaan.

Overtredingen tegen de seksuele moraal, de huwelijkswetgeving en het religieuze leven konden zowel door het leenhof van de Stenen Man, de schepenbank als de officialiteit bestraft worden. Vanaf het einde van de 16de eeuw werd de officialiteit stilaan de enige rechtbank voor dergelijke zaken. Als 2 reeds gehuwden een relatie met elkaar aangingen, kon de man zelfs tot minimum 1 jaar uit Vlaanderen verbannen worden. De meeste overtredingen werden begaan tussen 2 ongehuwden waarbij er sprake was van defloratie, de ontmaagding. Defloratie wilde niet zeggen dat men met elkaar moest trouwen. Pas bij zwangerschap werd men verplicht met elkaar te huwen. Dergelijke inbreuken werden veelal met geldboeten bestraft.

Er waren ook nog de **leenroerige** en niet-leenroerige **geschillen**. Het veranderen van eigenaar van lenen moest volgens een bepaalde procedure verlopen. De vererving van lenen of heerlijkheden volgde een welomschreven wetgeving. Als een eigenaar zijn boekje te buiten ging, werd er opgetreden door de leenmannen van de Stenen Man.

De **niet-leenroerige geschillen** werden behandeld door de lokale cijnshoven of door de stad Oudenaarde als beroepshof voor de plattelandsbevolking. Voor de inwoners van de stad zelf was het schepencollege de rechtbank. Zo waren er bijvoorbeeld dikwijls geschillen die ontstonden door een gebrek aan hygiëne. De mensen deden veelal hun behoefte op de plaats waar ze zich op dat moment bevonden. Vuiligheid en afval werd vaak op straat gekieperd, met alle gevolgen van geurhinder en schade aan de gezondheid tot gevolg.

De overige burgerlijke geschillen waren hoofdzakelijk financiële twisten, zoals het nalaten van het betalen van pachten en schulden, betwistingen van eigendom en overtredingen tegen de gildenstatuten. Er waren heel wat processen betreffende marktrechten en het ontduiken van accijs (ongeld) op bier.

De oudste mens van Oudenaarde. Een crimineel?

Toen men in 2016 bij opgravingen op en rond de Markt van Oudenaarde een skelet in een ton vond, was het speculeren over de betekenis van deze wijze van begraven. Het nagenoeg complete skelet (zie foto), daterend uit de 10-11de eeuw, bevond zich niet in anatomisch verband. Dit wil zeggen dat het lichaam in de ton werd gestopt waar het ontbond, en dat de ton pas daarna in de grond werd begraven. De botten lagen daarbij volledig dooreen geschud.

Waarschijnlijk gaat het hier over iemand die uit de maatschappij werd gestoten, zoals een crimineel, een zelfmoordenaar of een zwerver. Een crimineel was maar verzekerd van een plaats op het kerkhof wanneer hij berouw toonde voor zijn misdaad. Een zelfmoordenaar kon geen berouw tonen omdat hij dood was. Daarom onderging het lichaam in de middeleeuwen, zoals reeds vermeld, een aantal behandelingen. Het lichaam werd eerst over de straatstenen gesleept of uit een raam gegooid. Daarna werd het lijk soms naar het galgenveld gesleept om daar op een vork of op een brandstapel te belanden. Men beschouwde een kruising van een weg en een rivier als een plaats waar geesten thuis waren. Als men de zelfmoordenaar daar achterliet, kreeg zijn geest de gelegenheid om zijn weg in het geestenrijk te vinden.

Baljuws

De baljuw was de ambtenaar die de vorst vertegenwoordigde in de steden en in landelijke gebieden. De Franse koning Filips II August stelde hen voor het eerst aan. De benaming 'baljuw' werd in Vlaanderen, Henegouwen, Holland en Zeeland en in Noord-Frankrijk gebruikt. In andere meer noordelijke gewesten hadden gelijkaardige ambtenaren de titel van drossaard (Brabant), amman (Brussel), meier (Leuven), schout (Antwerpen, 's-Hertogenbosch, Turnhout).

De vroegere vorstelijke burggraaf genoot een zekere autonomie en liet vaak zijn gezag méér gelden in zijn eigen voordeel dan in dat van zijn landheer. Zulke mistoestanden konden sterke vorsten, zoals de Vlaamse graven uit het huis van de Elzas, niet langer meer toelaten. Zij wilden betrouwbare ambtenaren die volledig in hun dienst stonden en van hun afhingen. Dat waren tenslotte de baljuws.

De instelling van de baljuws ontstond tegelijkertijd in Frankrijk en Vlaanderen tijdens de tweede helft van de 12de eeuw. Elders gebeurde dit in de loop van de 13de eeuw. In Vlaanderen verschenen zij het eerst in Gent, Veurne, Ieper en Sint-Omaars. Tegen het einde van de 13de eeuw waren er, naast vele anderen, 12 die de titel van grootbaljuw mochten voeren: Brugge, Gent, Ieper, Rijsel, Douai, Veurne, Aalst, Oudenaarde, Kortrijk, Cassel, Bergues en Bourbourg.

Het rechtsgebied van de baljuw stemde veelal overeen met de kasselrij, met inbegrip van de stad als hoofdplaats en bestuurscentrum van deze kasselrij. Bestuurlijk en gerechtelijk stonden verschillende heerlijkheden onder het gezag van de kasselrijen, circa 1000 opgericht onder Boudewijn IV ter vervanging van de vroegere Karolingische gouwen. De kasselrij Oudenaarde werd slechts in de tweede helft van de 12de of in het begin van de 13de eeuw afgesplitst van de kasselrij Kortrijk en omvatte 33 parochies in de streek tussen Bossuit en Nazareth op de linker Schelde-oever. De heerlijkheden op de rechteroever waren afhankelijk van de kasselrij van het Land van Aalst. De juridische bevoegdheden kwamen respectievelijk toe aan het grafelijk leenhof van de Stenen Man te Oudenaarde en ten Stene te Aalst.

In tegenstelling tot de vroegere burggraaf werd de baljuw benoemd, ontslagen of verplaatst door de graaf, aan wiens toezicht hij geheel was onderworpen. Tal van baljuws werden benoemd doorheen het graafschap om hun verbondenheid met een bepaalde regio niet in de hand te werken. Een onpartijdigheid werd in de meeste steden verzekerd doordat de baljuw, noch veelal zijn echtgenote, geboren of afkomstig mocht zijn, noch het poorterschap dragen van de stad waar hij zou worden benoemd.

Zij ontvingen een wedde van de graaf. Hoezeer het belang van elk ambt afzonderlijk doorwoog, bleek uit de differentiatie in het gemiddeld maandelijks salaris. De baljuw van Brugge genoot de hoogste wedde onder de kasselrijbaljuws. Dit is evenwel niet verwonderlijk. Hij stond immers aan het hoofd van een kasselrij waar het grafelijk bezit zeer omvangrijk was. Na Brugge hadden de baljuws van Gent en Cassel de hoogste wedde, gevolgd door Ieper, Aalst en Veurne, vervolgens door Rijsel en Dendermonde en tenslotte door Oudenaarde en Kortrijk.

De baljuw had in de eerste plaats een gerechtelijke (zie *tekening*) en politionele bevoegdheid. De beteugeling van de misdaad stond centraal in de uitoefening van het baljuwsambt. Uitgebreide gerechtelijke bevoegdheden lieten de baljuw toe misdrijven op te sporen en te vervolgen. De baljuw was niet meer afhankelijk van de private klacht vooraleer hij kon overgaan tot het vervolgen van de daders. Dit vergrootte sterk de slagkracht van de baljuw in vergelijking met de

gerechtsofficieren van het oude, feodale type. In het kader van een krachtige reorganisatie van het Vlaamse strafprocesrecht tijdens de regering van Filips van de Elzas, gekoppeld aan de oprichting van een modern ambtenarenkader, werd de mogelijkheid geboden de misdaad ex officio te vervolgen. De baljuw kon zelfstandig overgaan tot het opsporen van misdrijven en deze voor de schepenbank brengen. Het was de baljuw toegestaan, zowel vóór het proces als tijdens de duur van het geding, en dit voor quasi alle misdrijven waarvan de vervolging onder zijn bevoegdheid viel, een minnelijke schikking te treffen. Door het betalen van een zeker bedrag werd men buiten vervolging gesteld. Dit gaf wel eens aanleiding tot misbruiken. De baljuw had alleen binnen zijn eigen rechtsgebied bevoegdheid.

Hij was het hiërarchisch hoofd van een omvangrijk kader van ondergeschikte gerechtsofficieren en gerechtsdienaren. Hij werd in de uitoefening van zijn taak bijgestaan door een korps gerechtsdienaren, die de talloze hun opgedragen opdrachten moesten uitvoeren. Het betrof een militie van 'serjanten', 'vanghers' of 'cnapen'. Het waren ambtenaren die zowel in de stad als op het platteland voorkwamen. Hoogst uitzonderlijk werd de baljuw met zijn militie belast met beperkte militaire operaties.

De baljuw had ook bestuurlijk-administratieve bevoegdheden. Als vertegenwoordiger van de graaf stond hij in voor de eerbiediging en naleving van de vorstelijke prerogatieven. De grafelijke invloed binnen het lokale bestuur varieerde naarmate de slagkracht van het grafelijk gezag. Dit kwam tot uiting in de samenwerking tussen de grafelijke vertegenwoordiging en de stedelijke en territoriale schepenbanken. De keure van Filips van den Elzas verbood de stad zonder tussenkomst van de graaf of zijn vertegenwoordiger de geldende regels te veranderen. De baljuw kon door de graaf worden aangesteld als lid van de grafelijke commissie die instond voor de jaarlijkse vernieuwing van de schepenbank en het doornemen van de stadsrekeningen.

Hij had tenslotte belangrijke financiële bevoegdheden. Het baljuwskader vertegenwoordigde immers niet onaanzienlijke inkomsten voor de grafelijke schatkist.

Er waren de gerechtelijke inkomsten. De graaf genoot een vast aandeel van de boeten. De grootte van de boete was afhankelijk van het misdrijf en gewoonterechtelijk bepaald, net zoals het grafelijk aandeel in deze boete. De inning van de minnelijke schikkingen, die waren afgesloten tussen de baljuw en de verdachte, kwamen de grafelijke schatkist volledig ten goede.

Naast de inkomsten van gerechtelijke aard, inde de baljuw als vertegenwoordiger van de graaf binnen zijn ambtsgebied een aantal heerlijke en feodale rechten. Deze kwamen de baljuw louter traditioneel toe. De heerlijke rechten bestonden uit goederen in natura. De feodale rechten hadden een ander karakter. Hierbij ging het niet om de ontvangst van goederen in natura, maar om het verhef van lenen en de tiende penning bij verkoop van lenen of lijfrenten op lenen.

Het was niet verwonderlijk dat de meeste baljuws tot de kleine landadel behoorden. Het baljuwschap, waaraan talrijke gunsten en voordelen verbonden waren, gaf hen immers de gelegenheid hun gehavende fortuin wat te herstellen.

Het religieuze leven

Situatieschets

Een ontspoorde kerk

Op het einde van de middeleeuwen vierde corruptie hoogtij in het Vaticaan. Zo maakte paus Sixtus IV zich schuldig aan nepotisme en onderging hij een nefaste invloed van zijn gunstelingen. Bij zijn 34 kardinaalsbenoemingen overheersten politieke beweegredenen. De schatkist was snel uitgeput door nepotisme en wanordelijk beleid, waaronder het voeren van oorlog. Geen nood, de pauselijke schatkist werd aangevuld door nieuwe middelen, die sterk verzet uitlokten. Zo werden de premies verhoogd voor het verkrijgen van prebenden, werden ambten koopbaar gemaakt en werden nieuwe aflaten uitgeschreven. Pauselijke bullen werden tegen betaling uitgevaardigd. Misschien wel de corruptste paus was Alexander VI (Rodrigo Borgia) die in 1492 de titel van paus kocht. 11 jaar bleef Alexander VI paus. In 1503 werd hij meer dan waarschijnlijk vergiftigd. Hij had immers heel veel vijanden en was de corruptie in eigen persoon. Hij verwekte zeven kinderen bij verschillende maîtresses. Had hij geldgebrek, dan stelde hij een nieuwe kardinaal aan, die ferm moest betalen om die functie te krijgen. Hij veroordeelde uit geldbejag rijke mensen voor de meest onzinnige zaken. Hij was niet enkel een dief maar hij deinsde er ook niet voor terug om mensen te vermoorden. Ooggetuigen verklaarden dat na de dood van Alexander VI mensen op de straat dansten van vreugde.

In navolging van de pausen leidden de hoge geestelijken een liederlijk leven met vrouwen en prostituees. Ze hadden bastaardkinderen en ze voerden oorlogen.

Ook lagere geestelijken konden in die tijd gemakkelijk omgekocht worden. Ze hadden vaak een concubine. Ze moesten daarvoor wel een boete betalen aan de bisschop, maar ze werden niet gedwongen ermee op te houden. Er werd grof geld verdiend met de handel in aflaten. Noch de bedelorden, noch de observanten, konden deze mistoestanden bestendig verbeteren. Het gezag van de katholieke kerk bleef evenwel onaantastbaar. De religie nam in het dagelijkse leven van iedereen een zeer belangrijke plaats in.

De kerk maakte de mensen doodsbang voor de hel en de duivel. De meeste mensen geloofden dat ze naar de hel zouden gaan. Hierdoor werd de angst voor de dood ook steeds groter. Veel mensen raakten geobsedeerd door de dood. De dodendans werd populair en was bedoeld als een waarschuwing voor de machtigen en als troost voor de armen. Men moest een goed leven leiden want iedereen zou sterven.

Men was ook doodsbang voor de duivel. Men durfde hem zelfs niet bij naam te noemen. De duivel loerde overal om de hoek. De mensen zagen zijn aanwezigheid in bijvoorbeeld het rood aanlopen van iemands gezicht en in hartkloppingen. Engelen en duivels verschenen met de toelating van God aan de mens. Die moest constant kiezen tussen goed en kwaad.

De kloosters

Door de eeuwen heen waren veel kloosters machtig en rijk geworden. Hun rijkdom hadden ze onder meer te danken aan het geld die adellijke oblaten soms meekregen. Bemiddelde mensen gaven vaak een grote som geld aan het klooster met de bedoeling om op hun oude dag door het klooster verzorgd te worden. Adellijken gaven in de herfst van hun leven geld aan het klooster om daarin te kunnen toetreden. Op die manier garandeerden zij zich van een plekje in de hemel.

Door die rijkdom werden de kloosterregels niet meer zo nauw nageleefd. Er kwam reactie van paus Gregorius VII (paus van 1073-1085) die een Gregoriaanse kerkhervorming doorvoerde. De orde van Cluny had tot 1200 ook heel wat hervormingen binnen de kerk uitgevoerd.

Ondanks deze hervormingen waren er nog heel wat mistoestanden in de kerk en de kloosters. Als tegenbeweging ontstonden rond 1200 bedelorden zoals de franciscanen, de dominicanen en de karmelieten. Ze voorzagen in hun levensonderhoud door te bedelen en hadden weinig bezittingen. Ze verspreidden zich in de 13de eeuw over onze streken.

In de 14de eeuw echter kregen ook deze bedelorden bezittingen en was het hun monniken toegestaan om persoonlijke bezittingen te hebben. Binnen de franciscanen en dominicanen ontstond daar onenigheid over en het kwam bij de franciscanen rond 1334 zelfs tot een scheuring. De conventuelen waren gematigd in hun armoede-ideaal en hadden de steun van de paus. De observanten daarentegen waren heel streng in het naleven van de regels van Benedictus. Deze observanten zouden eveneens gaan proberen om de kloosters (en de kerk) te hervormen.

Van de 13de tot en met de 15de eeuw waren in heel wat kloosters de meeste monniken en kloosterzusters van adellijke afkomst of zonen en dochters van stedelijke patriciërs. Deze kloosterlingen hielden zich nagenoeg niet meer aan de kloosterregels van Benedictus. Ze hadden een zelfstandig en comfortabel leven. Ze mochten hun bezittingen houden en hun landerijen en molens verpachten. Om die bezittingen te kunnen beheren, moesten ze kunnen uitgaan en bezoek ontvangen, ook van het andere geslacht.

Er waren in de kloosters veel mistoestanden. Zo droegen de kloosterlingen dure en te wereldse kleding, ze waren gemakzuchtig, halsstarrig, eigenzinnig en twistziek, ze kenden geen orde en geen eerbied, ze verwaarloosden hun studie, deden wat ze wilden, ze hielden huisdieren zoals honden en vogels en namen die mee naar de mis, ze luisterden niet naar de preek en gingen naar bed en stonden op wanneer het hen paste.

Als reactie begonnen op het einde van de 14de eeuw observanten van de dominicanen deze kloosters te hervormen (reformatie). In de gereformeerde kloosters heersten opnieuw kuisheid op de slaapzaal, matigheid in de eetzaal, geduld in de ziekenzaal, gerechtigheid, wijsheid, stilzwijgen, spaarzaamheid, vroomheid, discipline en zelfbeheersing. De observanten eisten van de leken een strenge huwelijksmoraal. Ze moesten maagdelijk blijven tot aan hun huwelijk. Priesters mochten geen concubines meer hebben. Veel adellijke kloosters genoten door hun familiebanden veel bescherming en hadden een grote economische macht. De observanten konden niet alle kloosters reformeren. Deze hervorming liep rond 1450 vast.

Religieuze gemeenschappen in Oudenaarde

De tempeliers

De tempeliers waren een geestelijke ridderorde die tussen de eerste en de tweede kruistocht in Jeruzalem werd opgericht. In 1119 groepeerden zich 9 ridders onder de leiding van Hugo van Payens en Godfried van St.-Omaars. Doel was om de pelgrims in het heilig land te beschermen. Na de eerste kruistocht (1096-1099) waren er inderdaad heel wat pelgrims die naar Jeruzalem trokken maar te maken kregen met Turkse stammen, voornamelijk de Seltsjoeken. De ridders kregen van koning Boudewijn II een gedeelte van zijn kasteel ter beschikking. Dit kasteel was gebouwd op de plek waar oorspronkelijk de tempel van Salomon had gestaan. Vandaar de naam tempeliers. Ze legden de geloften van armoede, kuisheid en gehoorzaamheid af en noemden zichzelf de arme tempelridders. Hun motto was 'Non nobis, do mine, non nobis, sed nomine tuo da gloriam.'

In 1128 kwamen ze naar het Westen, waar ze op het concilie van Troyes een regel ontvingen die heel wat gelijkenis vertoonde met die van Citeaux. Ze moesten zoveel mogelijk leden ronselen voor de nieuwe orde. Ze kregen heel wat belangrijke schenkingen met een aantal nederzettingen tot gevolg.

Het Oosten vormde het strijdend front van de tempelorde. In het Westen waren de tempelhuizen de eigenlijke cellen van de orde. De tempeliers moesten hier instaan voor de

financiering van de krijgsverrichtingen en de rekrutering. Broeders en ridders die niet meer strijdbaar waren, keerden terug naar het Westen.

In Vlaanderen bestonden er heel wat tempelhuizen of -hoven. Zo hadden de 3 grootste steden, Gent, Brugge en Leper, een tempelhuis. Oudenaarde zou na 1188 een tempelhof gehad hebben in de Einestraat. Het huis had ook een uitgang in de Kattestraat. Toen de zwartzusters in de 17de eeuw in de Einestraat een huis kochten, stond in de aankoopakte dat het hier over *het oud klooster of tempeliershuis* ging. Andere historische bewijzen zijn niet gevonden. Feit is evenwel dat de heer van Eine een gulle schenker voor de tempeliers was. Het is aannemelijk dat deze schenkingen in de eerste plaats gebeurden aan een tempeliershuis in de buurt, zijnde het tempeliershof van Oudenaarde.

In een tempeliershuis leefden naast de tempelridders ook werkende, dienende broeders en een priester die instond voor de eredienst. Door de tijd heen kregen de tempeliers heerlijke en kerkelijke rechten. Ze kwamen in het bezit van tienden, renten en cijzen. Ze speelden in die tijd bankier en schreven leningen uit. De Vlaamse graven hadden een aantal leningen lopen bij de tempeliers waardoor ze financieel afhankelijk werden. Dit resulteerde in een permanente vertegenwoordiging aan het grafelijk hof.

De orde werd heel rijk en machtig. Die rijkdom zou de ondergang van de orde bewerkstelligen.

In 1307 besliste Filips de Schone om de tempeliers in Vlaanderen gevangen te nemen en hun goederen verbeurd te verklaren. Achteraf zouden die goederen dan de hospitaalridders te beurt vallen

De abdij van Maagdendale

De cisterciënzerorde vindt zijn oorsprong in 1098, toen een abt zijn klooster verliet om samen met 12 monniken een nieuw klooster te stichten in Cîteaux in Bourgondië. De aanleiding voor de oprichting was een voortgaande vervlakking in de navolging van de regel van Benedictus in de Franse benedictijnenkloosters. Deze kloosterlingen werden cisterciënzers genoemd naar de Latijnse naam voor Cîteaux, namelijk Cistercium.

In Clairvaux, een dochterklooster van Cîteaux, werd Bernardus van Fontaines tot abt gekozen. Als Bernard van Clairvaux werd hij een toonaangevende geestelijke. De cisterciënzers worden dan ook soms bernardijnen genoemd en de cisterciënzerinnen bernardinnen. Hij stichtte een aantal abdijen en werd gevraagd om te bemiddelen in tal van kwesties en disputen. Bij zijn dood in 1153 liet hij een rijkdom aan geschriften na en de herinnering aan een indrukwekkende persoonlijkheid.

In zijn regel stelde Bernardus de soberheid als een vereiste tot leven, en de gestrengheid vond hij levensnoodzakelijk voor het geestelijk leven. Hij wilde terugkeren naar de oorspronkelijke zuiverheid van het benedictijnenideaal van 'bid en werk'. Zijn monniken moesten niet alleen in geestelijke grond werken, maar ook de handen uit de mouwen steken en op het land werken.

In Flobecq, in de wijk Aubecque, werd in het begin van de 13de eeuw een cisterciënzerinnenabdij gesticht. Deze lag in het grensgebied van het graafschap waar het bij momenten helemaal niet veilig was. Volgens de Kronycke van Audenaerde werd de abdij geplaagd door wilde dieren en had de abdis aan Arnulf IV, baron van Pamele, die daar op doorreis was, gevraagd om het klooster te mogen overbrengen naar Oudenaarde. Zij beloofde hem de Hemel. Feit is dat Arnulf IV een stuk grond op de Ham aan de zusters schonk en deze zich in 1233 daar kwamen vestigen. Blijkbaar werd er voorafgaandelijk onderhandeld met onder andere de pastoor van Pamele en de abt van Ename, omdat deze vreesden inkomsten te verliezen door de komst van de zusters. Rond 1300 werd de nu nog bestaande kapel in gebruik genomen.

De abdij bezat gronden in onder andere Edelare, Leupegem en het graafschap Henegouwen, waaronder natuurlijk in Flobecq. In 1269 kochten de nonnen de Nonnemolen in Leupegem. Vandaar ook de naam van deze watermolen. Vóór 1269 was de molen nog eigendom van het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal. In 1580 leed de molen onder de opstand en werd deze volledig vernield. 6 jaar later werd hij weer heropgebouwd en bleef hij dienst doen als graan- en oliemolen. De meest zuidelijk georiënteerde molen in Oudenaarde was een windmolen die zich bevond aan de Waarde en eveneens eigendom was van de abdij van Maagdendale. De molen was sinds 1540 operationeel en perste olie uit lijn- of raapzaad.

De zusters haalden hun inkomsten uit de gronden die ze in bezit hadden. Daarnaast maakten ze kant- en borduurwerk, deden ze kopieerwerk en verluchtten ze handschriften. Tevens verschaften ze onderwijs. Hun rijkdom vertaalde zich in de bouwwerkzaamheden van het klooster. Dit resulteerde in een verslapping van de toepassing van de regels. Deze verslapping werd aangepakt door de reformatie van 1468 waarbij een strenge afsluiting van de buitenwereld werd vooropgesteld om ontarding en decadentie tegen te gaan. Na heel wat verzet aanvaardden de meeste kloosterzusters deze religieuze hervorming.

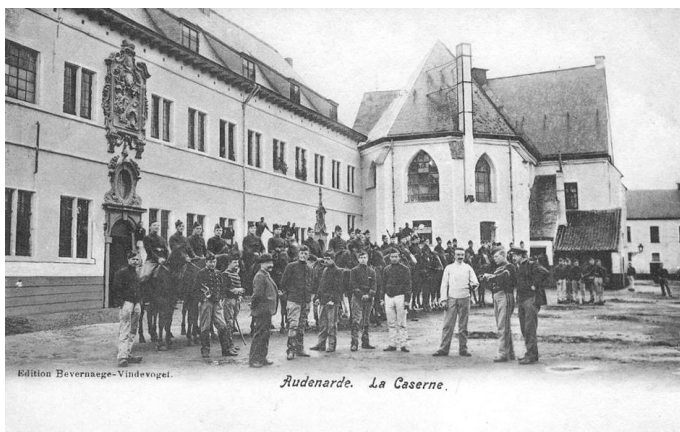
In de 14de eeuw en 15de eeuw werd de abdij meermaals het voorwerp van de vernielzucht van de Gentenaars. Dit was het geval in 1340, 1362, 1379 en 1453.

Het merendeel van het abdijgebouw en de bijgebouwen zoals de brouwerij, stallen en schuren werden in de 15de en 16de eeuw gerealiseerd. In zijn voltooide staat vormde de abdij een omsloten geheel.

In 1566 vielen de geuzen Oudenaarde binnen en beroofden alle kerken en kloosters. In 1578 werden de nonnen verjaagd. Ze vonden een onderkomen in Doornik. In 1582 heroverde Alexander Farnese de stad en de kloosterlingen kregen hun bezittingen terug. Het land was echter onbewerkt, het vee gestolen, de pachthoeven verwoest, alles wat waarde had, was gestolen en er was veel schade aan de gebouwen.

In 1684 waren er belangrijke vernielingen door brand ten gevolge van de beschietingen door de Fransen. De wederopbouw duurde tot het midden van de 18de eeuw.

In 1745 had de abdij, onder de Franse bezetting, enorm te lijden onder beschietingen. Een deel van het klooster werd verwoest.

De vroegere abdij als kazerne (postkaart)

Het klooster van Maagdendale werd ontbonden door de wet van 15 Fructidor, jaar IV der Franse Republiek (september 1796) om vervolgens als nationaal goed verkocht te worden.

In 1826 werd het overgemaakt aan de staat om vanaf 1830 tot 1966 gebruikt te worden als militaire kazerne. De aanwezigheid van deze kazerne zorgde in de wijk van de Baarstraat voor handelsactiviteiten en een bloeiend uitgangleven met talrijke cafés. Vanaf 1966 werd het complex ontruimd. De stad Oudenaarde

verwierf het monument in ruil voor het onteigende kasteel van Bourgondië. Het werd als academie en bibliotheek ingericht. Nu doet het gerestaureerde hoofdgebouw dienst als onderkomen voor de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunst en voor het stadsarchief. De bibliotheek verhuisde naar het gerestaureerde Vleeshuis.

Spijtig genoeg werd een groot deel van het complex afgebroken voor het rechte trekken van de Schelde. Wat nog overblijft is onder meer een deel van de abdijkerk, het abdissenhuis met gastenkwartier alsook een poorthuis. Oorspronkelijk was het complex volledig ommuurd. In het noorden lag het kerkgebouw, ten zuiden het kloosterpand met als de voornaamste lokalen de kapittelzaal, refter, keukens en bibliotheek, met ernaast, ten oosten een poortgebouw met gastenkwartier. Later bouwde men ten noorden van de kerk nog een brouwerij en een neerhof en ten zuidoosten van het kloosterpand een infirmerie.

De abdijkerk werd in de 13de eeuw volledig gebouwd volgens het concept van de cisterciënzerorde met invloeden van Scheldegotiek. Men vindt sporen van de oudste kerk in het koor, de oost- en noordgevel van de noordtranseptarm en de aanzet van de noordzijbeuk. De kerk werd verdeeld in 2 lagen bij de herinrichting als kazerne, de stallen waren vanonder en de slaappleatsen vanboven. Volgens het oorspronkelijke bouwplan was het een basilicale kerk met driebeukig schip. In de 18de eeuw verdwenen de zijbeuken en zijkoren zodat er nu nog enkel een kerk met één beuk overblijft.

In de 17de eeuw werd het complex aangevuld met een imposant abdissenhuis met gastenverblijf ten oosten van de kerk. Dit is het enige overblijvende kloostergebouw in traditionele bak- en zandsteenstijl, opgetrokken in 1663-64. Het werd hersteld na de beschadiging van 1684. Recent werd het gebouw gerestaureerd (1988-1995).

Het gebouw is smaakvol gestoffeerd met schouwen, trappen, gewelven en consoles. De strengheid heeft plaatsgemaakt voor het wereldse. Signalen van het protocol van de welgestelde klasse overheersen zowel het interieur als het exterieur.

Thans is er dus nog een L-vormig geheel met aangebouwde abdijkerk. De ommuring werd gedeeltelijk behouden met een vernieuwde toegangspoort ter vervanging van de 19de-eeuwse kazernespoort.

Het minderbroederklooster

Arnulf IV, heer van Pamele en Oudenaarde, die eerder de opdracht had gegeven de kerk van Pamele op te trekken en grond schonk aan de cisterciënzerinnen om op de Ham een klooster te bouwen, was blijkbaar een zeer gelovig man. Er werd beweerd dat de Arnulf IV, die zelf een oom bij de minderbroeders had, op aandringen van gravin Johanna van Constantinopel minstens medestichter (?) was van het minderbroederklooster.

Het woord minderbroeder is afkomstig van *frater minor* (*mindere broeder*). Dit is de benaming voor het nieuwe type religieus dat Sint-Franciscus van Assisi voor ogen had bij de stichting van zijn broederschap, namelijk geen monnik, geen kanunnik of eremiet, maar een mindere broeder. De Orde van minderbroeders (franciscanen) heeft altijd geprobeerd trouw te blijven aan de bedoelingen van hun stichter, Franciscus van Assisië. Daardoor hebben ze veel moeilijkheden gehad in de loop van hun geschiedenis, en veel onenigheid en afsplitsingen meegemaakt.

De edele heer Joannes Voet en zijn echtgenote Juetta schonken aan de eerste minderbroeders een huis en grond voor het klooster. De eerste minderbroeders kwamen hier vóór 1252 aan. Walter de Marvis, bisschop van Doornik, wijdde de eerste steen van het kloosterkerkje. Oudenaarde was toen een kleine stad en niet kapitaalkrchtig genoeg om meer dan één klooster van de bedelorde binnen de stad te onderhouden. Het klooster lag zuidwest van de Walburgakerk. Het is gekend dat bedelorden zich bij voorkeur dichtbij het economisch centrum vestigden. Het klooster lag dicht bij het begijnhof van de Kluis, zodat de paters toezicht konden houden op de begijnen.

Het minderbroederklooster lag oorspronkelijk buiten de stadsmuren. Pas bij de aanleg van de nieuwe stadsmuren rond 1260 kwam het klooster binnen de stadsmuren te liggen. De ommuring ging vanaf toen via de Buiten Meerspoort (voordien via de Binnen Meerspoort).

In de volgende eeuwen werden de kloostergebouwen en de conventskerk uitgebouwd. Deze waren eenvoudig van stijl. De kerk was nederig en zonder praal. De cellen van de paters waren uitermate klein. Door de specifieke ligging van Oudenaarde, aan de rand van verschillende bisdommen en minderbroederprovincies, bleef het aantal paters er beperkt. Gemiddeld waren er tussen de 20 en 30 minderbroeders in het klooster. Zij hielden zich in de eerste plaats bezig met de bediening van de eigen paterskerk. Ze waren tevens actief in een aantal buitenparochies, broederschappen en gemeenschappen van vrouwelijke religieuzen.

De overste van een klooster van minderbroeders is de gardiaan. Deze term benadrukt de zorg die een franciscaner overste voor zijn broeders moet hebben. Franciscus benadrukte dat een gardiaan niet als een overste boven zijn medebroeders moet staan, maar eerder moet handelen als een moeder die voor haar kinderen zorgt.

Over het algemeen was de verstandhouding goed tussen de minderbroeders en de pastoor/ onderpastoors van Walburga, in de 500 jaar dat ze naast elkaar leefden. Net zoals in andere steden waar er minderbroeders waren die dienst deden onder het volk, ontstonden er toch soms moeilijkheden omwille van het begrafenisrecht en de jaargetijden. De pastoor van Walburga zag in het feit dat de paters begrafenissen deden en jaargetijden celebreeerden een bedreiging van zijn inkomsten. Soms escaleerde de situatie en werd door de pastoor de vrije doorgang van de weg tussen het Walburgakerkhof en het klooster verboden.

Door een verslapping van het religieuze leven, ook binnen de orde van de minderbroeders, drongen maatregelen zich op. Het concilie van Constanz (1415) stelde een hervorming van het franciscaans leven voor door het invoeren van een strengere levensregel. Broeders die deze vernieuwde regel aannemen worden de minderbroeders van de strengere observantie genoemd. Het klooster van Oudenaarde weigerde oorspronkelijk de hervorming, doch in 1502 voltrok zich toch de hervorming onder invloed van het franciscanenklooster van Kortrijk. Voortaan gingen de broeders als recolletten door het leven. Ze stonden hun bezittingen af aan de stad. In ruil konden de minderbroeders altijd op de stad rekenen indien ze hulp nodig hadden. Van de stad kregen ze alvast vrijstelling van taks op wijnen en andere eetwaren die ze binnenbrachten zoals bijvoorbeeld graan.

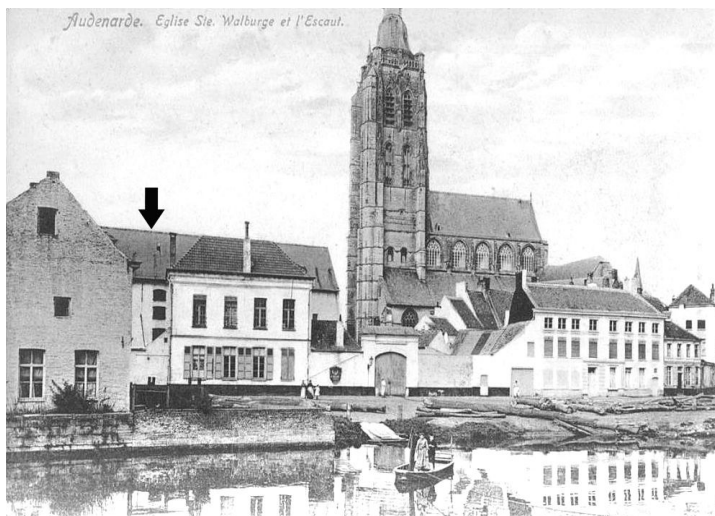
Een markante minderbroeder was E.P. Jan Mahieu (Mahusius) die in Oudenaarde in het begin van de 16de eeuw het levenslicht zag. In 1524 werd hij aan de hogeschool van Leuven primus op 160 studenten. Na zijn priesterwijding doceerde hij de Heilige Schrift in talloze kloosters. Hij werd uitermate beroemd als predikant en in die tijd was hij een regelrechte ster. Toen de protestantse leringen zich in Oudenaarde verspreidden, werd hij in 1549 teruggeroepen om de gelovigen te onderrichten. Gedurende 6 maanden sprak hij onvermoeibaar in de kerken van Oudenaarde. In 1552 werd hij tot gardiaan in Brussel benoemd. In 1561 werd hij op verzoek van de landvoogdes der Nederlanden naar het concilie van Trente gestuurd. In datzelfde jaar werd hij bisschop van Deventer. In 1570 legde hij, omwille van ouderdom en gezondheidsredenen, zijn waardigheid neer en keerde hij terug naar Oudenaarde. In 1572 vielen geuzen Oudenaarde binnen en vonden in een kleine cel in het minderbroederklooster de oude en zieke Jan Mahieu die op zijn strozak lag te slapen. Hij werd afgeranseld en voor dood achtergelaten. Gelukkig overleefde hij de aanval en leefde nog 5 jaar.

De minderbroeders of 'freremineuren' speelden een belangrijke rol in de geschiedenis van stad. Ze lagen aan de grondslag van bloeiende rederijderskamers. Ze waren uitstekende predikanten en schrijvers. De besten mochten in Parijs hun studies volmaken op kosten van de stad en de kloostergemeenschappen van Oudenaarde. Ze verzorgden pestlijders, hielden de armenschool open waar gratis onderwijs aan arme kinderen werd gegeven, ze onderwezen de godgeleerdheid en wijsbegeerte aan diverse abdijen en traden op als aalmoezeniers bij krijgsverrichtingen. Ze waren ook de beschermers van het heiligdom van Onze-Lieve-Vrouw van Kerzelare en de bewaarders van het Onze-Lieve-Vrouwebeeldje. In woelige tijden werd het beeldje van Kerzelare naar het klooster binnen de stadsmuren van Oudenaarde gebracht. Ze organiseerden bedevaarten naar Kerzelare, preekten, hoorden biecht en lazen de Heilige Mis in gans de kasselrij Oudenaarde indien de pastoors door omstandigheden belet waren.

In 1796 verklaarde de Franse bezetter de katholieke godsdienst onwettig. De geestelijke orden werden met één pennentrek afgeschaft. Begin 1797 werden de minderbroeders tenslotte met geweld uit hun klooster gehaald. Dit betekende het trieste einde van het klooster. De goederen werden verbeurd verklaard tot nationaal domein. In 1804 werd het klooster aangekocht door een zekere Grubeau die er een katoenspinnerij in oprichtte. Het klooster brandde in 1807 gedeeltelijk af. De staat kocht in 1822 de gebouwen, om er een militaire kazerne/arsenaal (tot diep in de 20ste eeuw) te vestigen. In de romaanse kapel werden 3 verdiepingen gemaakt om er militairen te huisvesten. De militairen die er verbleven, werden 'mottenkloppers' genoemd naar het ongedierte dat er welig tierde. Het klooster werd tevens gebruikt als (foerage)magazijn (opslagplaats voor paardenvoer en munitie), het 'verhuizenmagazijn' genoemd. In 1865 stond de regering een oud

oorlogsmagazijn aan het stadsbestuur af, teneinde er een slachthuis van te maken.

**Het minderbroederklooster stond bij de Walburgakerk
(postkaart)**

In de jaren 60 van de vorige eeuw werd de bebouwing tussen de Walburgakerk en de Schelde, waaronder de gebouwen van het oude minderbroederklooster afgebroken, net als de huisjes rechts van het huis Droesbeke. Er werd een verbinding gemaakt tussen de Markt en de Westerring. De Schelde werd rechtgetrokken en de oude Scheldeloop aan de Meerspoort en de Smallendam werd gedempt.

Begijnen en begarden (bogarden)

In de 13de eeuw gingen in Vlaanderen godsvruchtige vrouwen, die om diverse redenen niet voor het kloosterleven hadden gekozen, samenwonen aan de rand van de maatschappij. Ze werden *begijnen* genoemd. Ze leefden vroom en moesten hard werken om in hun levensonderhoud te voorzien. Toch had het woord *begijn* in die tijd een ketterse bijklank, omdat er bijna tegelijkertijd heel wat alternatieve bewegingen ontstonden die door de Kerk als heidens werden beschouwd. De begijnen legden niet dezelfde geloften af als kloosterzusters en ze leefden ook niet volgens de regel van een ordetichter. Doordat de status van deze organisaties niet duidelijk was en het voor onrust zorgde, werd er door het Concilie van Vienne (1311-1312) een verbod ingesteld op de begijnenbeweging. De paus

maakte een uitzondering voor Vlaanderen, en dit verklaart waarom de begijnhoven in onze contreien zijn blijven bestaan.

Door deze vrouwen te concentreren in begijnhoven die ommuurd waren en die een eigen gebedshuis hadden, wilde de Kerk hen afzonderen van de buitenwereld zodat er een betere controle mogelijk was. Deze controle was een taak voor de bedelorden.

Ofschoon er ook begijnhoven bestonden voor welgestelde, zelfs patricische vrouwen, die dan een 'bruidsschat' aan het begijnhof overdroegen, was toch het merendeel van de begijnen arm. Het begijnhof bestond uit conventen. Een rijkere begijn was eigenaar van het huis en de minder gegoede begijnen deden allerlei karweien om in het huis te mogen verblijven.

Het oudste begijnhof was dat van Sion en lag op de Eindries. Het bestond reeds eind 13de eeuw en werd in 1286 begiftigd door Jakemon Cabbelau en zijn echtgenote ter stichting van een kapelanie. De deken van Oudenaarde hield deze kapelanie onder zijn bevoegdheid. In 1292 werd een kapelaan benoemd. Op dat moment was het begijnhof geen 'beperkte' communautiteit meer van enkele devote vrouwen. Over het ontstaan van het begijnhof wordt verhaald dat rond 1200 enkele ingezetenen van de stad aan de magistraat de toelating vroegen om op de Eindries een geestelijke communautiteit te stichten, hopen een einde te maken aan de slechte faam van dit kwartier. In 1252 verscheen de Heilige Maagd aan een groep Oudenaardse pelgrims, op doorreis in het Heilig Land, en gaf hen de opdracht deze stichting voortaan Onze-Lieve-Vrouw van Sion te noemen (tot dan Onze-Lieve-Vrouw Ten Distelen genoemd). Hoogstwaarschijnlijk door de onveilige situatie (troebelen met Gent) ontstond er in de tweede helft van 14de eeuw progressief een leegloop van het begijnhof. Heel wat begijnen vervoegden het begijnhof van de Kluis. In 1400 waren alle begijnen weg en werden de gebouwen eigendom van de stad.

Het begijnhof van de Kluis (ook de Wijngaard genoemd) lag net binnen de stadsmuren ten noorden van het minderbroederklooster, ten westen van de Walburgakerk en ten zuiden van de begarden die gehuisvest waren op de plek waar later het hospitaal kwam te liggen. Het was priester Jan Hoen die de Kluis als woonplaats aan enkele vrome vrouwen schonk en daardoor als stichter van de begijnengemeenschap wordt beschouwd.

Zicht op enkele huisjes van het begijnhof met bewoonsters (postkaart)

Uit de 'statuten des begynhofs van Audenaerde' blijkt dat in 1449 de begijnen hun goederen hadden afgestaan aan de dames van het hospitaal. In ruil kregen ze enkele huizen in de 'Borch' (de Burg). Het begijnhof bevindt zich hier nog steeds.

In 1516 werd een begijnhofkapel gebouwd en ingewijd. In 1522 werden de statuten herzien en contractueel vastgelegd. Stilaan werden aanpalende huizen door aankoop in het begijnhof opgenomen. In 1567 werd de kapel door de beeldenstorm vernield en later opnieuw opgebouwd. Het begijnhof werd aangelegd rondom een rechthoekige binnenplaats. Het woongedeelte aan de straatkant (aan weerskanten van de toegangspoort met beeltenis van de heilige Rochus) is het oudste gedeelte. In 1572 werd immers het huis van de kapelaan aan de straatkant aan het begijnhof geschonken. In de 17de eeuw was er een belangrijke bouwcampagne (zie onder meer de gedateerde ankers van 1616). Tevens was er een belangrijke uitbreiding in de 19de en begin 20ste eeuw. Tijdens het Franse bewind in 1796 werd de gemeenschap opgeheven. In 1839 werd het begijnhof door het Bestuur der

Burgerlijke Godshuizen opnieuw aan de begijnen verkocht. In 1869 kocht de bisschop van Gent het begijnhof over. De laatste begijn overleed in 1960.

In 1277 was er een *begijnhof in Pamele*. Het lag ten zuiden van Pamelekerk. In 1409 was het begijnhof reeds verhuisd naar de Baarstraat. In de 14de of 15de eeuw had de gemeenschap weinig succes zodat deze uiteindelijk werd opgedoekt. In 1559 kocht edelman Jan Halewijn het hof op.

Hoewel de beweging hoofdzakelijk vrouwelijke leden kende, ontstonden er ook mannelijke gemeenschappen waarvan de leden *begarden* werden genoemd. Ze leefden volgens het principe van de begijnen. Meer dan bij de begijnen viel, door hun onduidelijke semi-religieuze status, vanuit de kerkelijke autoriteiten de verdenking van ketterij op hen. Om aan vervolging te ontkomen, sloten een aantal begardenconventen aan bij de derde orde van de franciscanen.

De begarden legden zich toe op gebed, innerlijk leven en handenarbeid.

Sinds de 13de eeuw woonden de begarden in de omgeving van de Walburgakerk waar zich nu het oude Onze-Lieve-Vrouwehospitaal bevindt. Het oudste deel van de hospitaalkapel dateert uit de tijd van de begarden. In 1382 moesten ze onder grafelijke druk alles verkopen en verhuizen naar het Zakske, dit ten voordele van het hospitaal dat door de grote onveiligheid van de Eindries verhuisde naar de plek van de begarden.(intra muros gelegen). Het duurde nog tot 1416 vooraleer hun verhuis juridisch geregeld was. Daarna is er van hen niks meer te horen. Waren ze opgegaan in de derde orde van de franciscanen?

De begarden waren actief in de textielnijverheid, hoofdzakelijk als wevers van lakens. De begarden waren bij het vervaardigen van lakens niet gebonden door allerhande ambachtsreglementen. Soms kregen ze zelfs fiscale voordelen. Hierdoor werden ze door het textielambacht als oneerlijke concurrenten beschouwd. Ze waren ook actief als leermeesters in weeftechnieken. Werden de Oudenaardse begarden het slachtoffer van afgunst van de textielambachten en verdwenen ze hierdoor uit Oudenaarde?

De begijnen hielden zich meer bezig met spinnen. Ze verzorgden zieken en gaven onderwijs aan meisjes die voor hoger onderwijs niet in de stadsscholen terecht konden.

Het huis of klooster van Sion

Een groep vrome vrouwen kocht de oude gebouwen van het verlaten begijnhof op de Eindries om er een gemeenschap te stichten die inzake levenswijze sterk afweek van deze van de begijnen. De manier van leven sloot aan bij de Moderne devotie of de Broederschap van het gemene leven. Deze spirituele beweging werd gekenmerkt door haar afkeer van het toenemende verval van de kerk en het verlangen om daar iets aan te doen door terug te keren naar de 'ecclesia primitiva', de kerk van de eerste christenen. De grondlegger van de beweging was Geert Grote (1340-1384), die vrome leken en geestelijken opriep om op gemeenschappelijke basis te gaan leven. Al gauw ontstonden verschillende kloosterachtige varianten op het leven van de vroege christenen. In 1425 gaf een pauselijke bulle de gemeenschap in Oudenaarde de toelating om een draagbaar altaar te hebben. Tevens kreeg men de toelating er door een priester de Eucharistie te laten vieren. De priester mocht er ook de sacramenten toedienen.

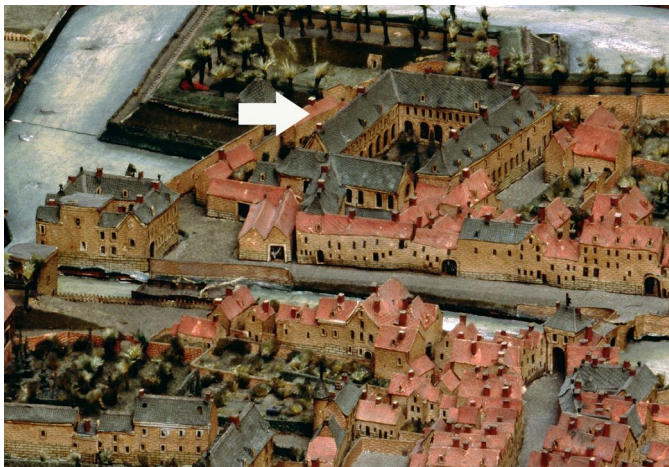
De nadruk lag op het leven en werken in gemeenschap. Het was een leven vol gebed en erediensten, waar men aan de kost kwam door te spinnen en te weven. In 1447 werd een kapel en een kerkhof gewijd zodat de gemeenschap in afzondering kon leven. De gemeenschap werd snel uitgebreid. Zo trokken 3 zusters naar Kortrijk en stichtten er een gelijkaardige gemeenschap. De levenswijze werd als niet strijdig met de kerkelijke opvattingen beschouwd. In 1455 werd er plots al een einde gesteld aan de 'gemene leven'-

periode. De Doornikse bisschop legde hen de Sint-Augustinusregel op en het klooster werd onderhorig aan het augustijnenklooster van Elsegem. Dit betekende in de realiteit echter niet

dat men de levenswijze en spiritualiteit van de Moderne devotie zo maar compleet achter zich liet. Er bleef na de overschakeling tot regulier convent een band bestaan met de overlevering van Geert Grote's vernieuwingsstroming.

Tijdens de Gentse oorlog (1449-1453) werd het klooster zwaar beschadigd. In 1456 moest de kapel opnieuw ingewijd worden. Tijdens de oorlog met Maximiliaan van Oostenrijk was het leven buiten de stadsmuren dermate onveilig geworden dat men in 1485 koos voor een definitieve plaats intra muros. Men bouwde een nieuw klooster achter het kasteel van Bourgondië op het grondgebied van Pamele. Door van oever te veranderen, moest het klooster ook overgeheveld worden van de parochie Sint-Walburga naar de parochie Pamele (en van het bisdom Doornik naar het bisdom Kamerijk). In 1490 werd een nieuwe kerk gewijd.

Heel snel groeide de kloosterbevolking aan. In 1508 waren er reeds 112 religieuzen, 4 priesters, 2 lekenbroeders en nog enkele leken (vrouwen en mannen) die inwoonden. Onder de religieuzen waren er 2 groepen, namelijk de koorzusters en de onbesloten zusters. De koorzusters behoorden tot de betere klasse en waren beter opgeleid. Zo waren ze actief in het schrijfhuis waar ze onder meer aan boekverluchting deden voor de registers van heel wat kloostergemeenschappen en gilden. Ze leefden besloten en onderhielden de getijden, daar waar de onbesloten zusters, ook voorzusters of poortzusters genoemd, handenarbeid verrichtten en in het groot spin- en weefhuis, de stook- en bakplaats, de keuken en de ziekenzaal werkten. Er was tevens een kleine boerderij met 3,5 ha land, een brouwhuis en een paardenmolen. In totaal had het klooster 50 ha land, wat in vergelijking met het hospitaal een peulschil was.

Opmerkelijk is dat er ook broeders in het klooster verbleven. Ze woonden in een afzonderlijk pand. Aan het hoofd van het klooster (zie *plan-relief van 1746*) stond de priorin die vaak tot een toonaangevende Oudenaardse familie behoorde. Zij kreeg de hulp van een onderpriorin en enkele procuratessen. De biechtvader stond haar ook bij op geestelijk en materiëel vlak en werd prior of rector genoemd.

Links het kasteel van Bourgondië, rechts het huis Lalaing, met in het midden het klooster (op de plaats van de huidige gevangenis)

In de 16de eeuw moest de kloostergemeenschap het één en het ander doorstaan. In 1521, in rustiger tijden, verbleef tijdens het beleg van Doornik, Margareta van Oostenrijk in het klooster. Tijdens de geuzenperiode had het klooster echter heel wat te verduren. Alle beelden werden stukgeslagen en de gulden hoogoffertafel werd verbrijzeld. Toen kapitein Blommaert de stad had ingenomen liet hij de kerk vol hooi en stro steken. Toen de Gentenaars in 1578 de stad hadden ingenomen, werden de zusters verplicht binnen de 8 dagen het klooster te verlaten. Ze mochten, na betaling van een som aan kapitein Rockelfing, hun meubilair verkopen. Pas in 1583 konden ze weer hun intrek nemen in hun klooster. Het klooster bleef gedurende het ancien régime zijn functie binnen de stad vervullen. Bij de belegering van de Fransen in 1745 werd het klooster, op de kerk na, door brand vernield. Na de Franse revolutie werd het klooster opgedoekt en verkocht. Op de terreinen van het klooster werd in 1824 het eerste volwaardige gerechtshof gebouwd. Ook de gevangenis werd in de eerste helft van de 19de eeuw gebouwd op de kloostergronden van

Sion. Het kerkgebouw bleef nog tot na WO1 in gewijzigde toestand bewaard en werd geïntegreerd in het gevangeniscomplex.

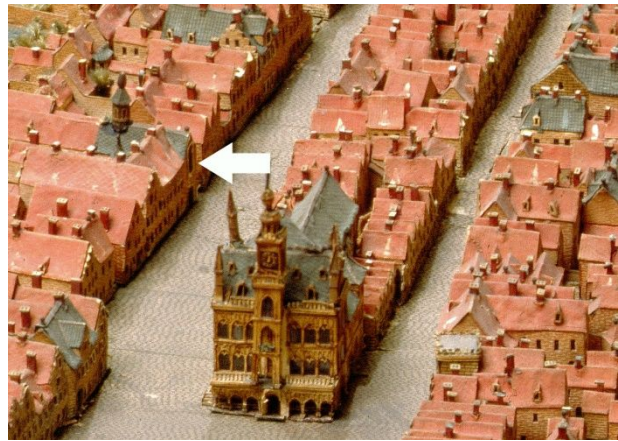
Grauwzusters of grijze zusters

Grauwzusters waren 'tertiarissen' omdat ze de 'derde regel' van Sint-Franciscus volgden. De tertiariissen onderhielden hun religieuze regel zonder een echte kloostergelofte af te leggen. Sommigen leefden samen met een groep gelijkgezinden in conventen (de reguliere derde orde). Anderen leidden hun aan God gewijde leven thuis (seculiere derde orde). De tertiariissen deden een aantal vaste gebeden per dag en volbrachten werken van naastenliefde en barmhartigheid. Ze gaven aalmoezen en leefden zeer sober. Het ontstaan van de grauwzusters kaderde in de moderne devotie, een spirituele reactie in de 14de eeuw tegen de mistoestanden in kloosters en onder de geestelijkheid.

Vanaf het begin van de 14de eeuw vestigden grauwzusters zich in de meeste Vlaamse en Brabantse steden. Zij voorzagen in hun eigen onderhoud met handenarbeid zoals het weven van fijn linnen, het vervaardigen van mis- en communiebrood en het wassen en herstellen van altaar- en kerkgewaden. Ze verzorgden zieke en arme mensen en begroeven de doden. Heel wat moderne ziekenhuizen en verzorgingstehuizen vonden hun ontstaan in stichtingen van de grauwzusters.

De Oudenaardse stichting van een grauwe zustersgemeenschap gaat terug tot 1415 toen er door een schenking grond ter beschikking werd gesteld van deze vrome vrouwen. Deze grond lag tussen het kasteel van Pamele en de Schelde. Het duurde tot 1421 vooraleer de oprichting een feit was. De zusters verbleven daar niet lang, want in 1454 werd de eigendom reeds verkocht om zich te gaan vestigen in de Hoogstraat (zie *plan-relief*).

Vanaf de 16de eeuw, onder druk van het centrale kerkelijke gezag, begonnen de grauwzusters in Vlaanderen toe te treden tot kloostergemeenschappen. In 1524 werd het huis in de Hoogstraat omgebouwd tot een monasterie. In 1527 werd een nieuwe kapel aan de straatzijde ingewijd. Vanaf 1648 volgden zij de regel van de penitenten - recollettinnen.

Tijdens de godsdienstonlusten in de 16de eeuw werden de zusters verdreven. Een aantal vonden zelfs de dood. Slechts 8 zusters keerden nadien terug naar hun klooster. Tijdens de beschietingen van de stad in 1684 dienden ze opnieuw de stad te ontvluchten en vonden ze een onderkomen in Eine. In 1708 en 1744 werd het klooster tijdens militaire conflicten opgeëist door de krijgsheren. In 1783 werd uiteindelijk op bevel van keizer Jozef II de kloostergemeenschap ontbonden.

De zwartzusters

Toen in de 14de eeuw de pest Europa teisterde, ontstonden er onder meer in Vlaanderen genootschappen voor de verpleging van de zieken en het begraven van de doden. Ze werden celledoeders of celledoeders genoemd. Door een hervorming rond het midden van de 15de eeuw vormden de congregaties zich om tot een kloostergemeenschap die leefde volgens de regel van de heilige Augustinus. Hun naam werd gewijzigd in zwarte zusters (swartzusters). De celledoeders bleef men cellieten of alexianen noemen.

Zo gaf in 1461 de vicaris-generaal van het bisdom Doornik aan de broeders en zusters van Oudenaarde hun eerste leefregel. Ze werden hiermee officieel door Rome erkend als volwaardige religieuzen, onder het gezag van de Doornikse bisschop Willem de Fillastre. Ze

leefden voortaan in gemeenschap, met een strenge scheiding tussen vrouwen en mannen, die in afzonderlijke conventen verbleven.

In Oudenaarde was er een *gemeenschap zwarte zusters gevestigd, dicht bij de versterkingen waar zich nu de Wijngaardstraat bevindt*. Het pand werd in de loop der jaren uitgebreid door de aankoop van naburige panden. De zusters wijdden zich voornamelijk aan de ziekenzorg, ook bij de zieken thuis. In tijden van epidemieën was de zorg voor de zieken meer dan welkom. In korte tijd stierven dikwijls zoveel mensen dat de schrijnwerkers niet op tijd de nodige lijkkasten konden leveren, zodat ze beroep moesten doen op hulpkrachten uit andere gilden. Volgens de overlevering was er in 1578, een jaar vol troebelen waarin daarbovenop de pest uitbrak, een zwartzuster die dag en nacht gedurende 13 weken aan één stuk, op gevaar van zelf besmet te worden, de zieken en stervenden verzorgde en begeleidde.

De inzet van de zwarte zusters belette niet dat hun klooster geplunderd werd in 1566, 1572 en 1578.

In 1670 werd beslist de fortificaties uit te breiden en te versterken, ook aan de kant van de Beverepoort en de Wijngaardstraat. Daarvoor was het noodzakelijk een deel van de gebouwen te slopen of op te nemen in de versterkingen van Vauban. Een gedeelte diende zelfs als kazerne. Hierdoor waren de zusters genoodzaakt te verhuizen. De stad schonk hen in ruil het Sint-Michielshuis, het lokaal van de Sint-Michielsnering, en het Sint-Jacobshospitaal met aanpalende kapel in de Einestraat. In 1672 werden de bestaande gebouwen verbouwd en werd

het achterin gelegen zogenaamd 'oud clooster of Tempeliershuys' gekocht. De eigendom had een toegang in de Einestraat en in de Kattestraat (*zie plan-relief*). Nu bevindt zich hier het klooster van de zusters karmelietessen. De stad kende de zusters een rente toe voor het optrekken of het betrekken van hun nieuw klooster. De nieuwe kapel van de zwarte zusters werd in 1673 ingewijd door Nicholas, bisschop van Ierland.

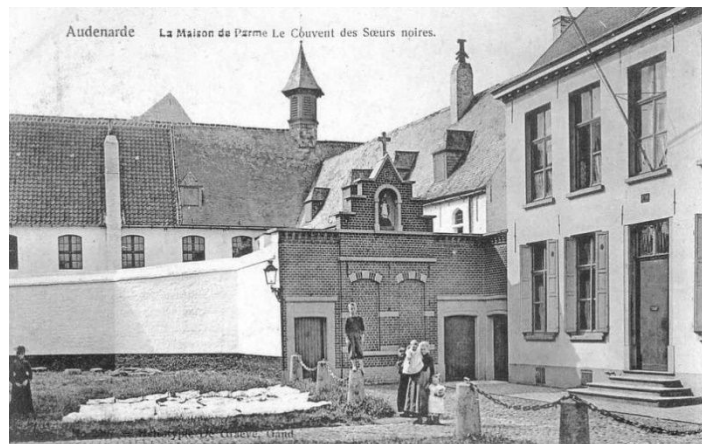
De zusters hielden zich naast de ziekenverzorging bezig met het vervaardigen en het herstellen van fijn borduurwerk in goud en zijde voor altaarlinnen en altaarornamenten. Om hen financieel te ondersteunen werden de zusters door de stad vrijgesteld van accijnzen op wijn, bier en huisgelden. De stad keerde ook diverse malen sommen uit aan het klooster.

In de eerste helft van de 17de eeuw stelde bisschop Triest bij een bezoek vast dat er weinig of geen eendracht was en weinig zin voor tucht. Eetgelagen en drinkpartijen over de avondsluiting werden geduld, de stilte werd niet bewaard en er werd druk over en weer gelopen naar de stad. Menige zuster dronk te veel en ging gemeenzaam om met mannen. Blijkbaar werd er in bepaalde periodes minder ascetisch en sober geleefd.

In 1796 maakte het besluit van suppressie een einde aan het bestaan van het klooster. De zwarte zusters die de troebele tijden overleefden, voegden zich later bij de zwarte zusters van Pamele. In 1846 werden de gebouwen weer een klooster, namelijk van de zusters karmelietessen.

Het zwartzusterklooster van Pamele bevindt zich naast de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Pamele. Ook hier stonden de zusters in voor de ziekenverzorging. Ze waren tevens actief in het onderwijs.

De huidige kloostergebouwen dateren vermoedelijk grotendeels van na de zware beschadigingen bij de belegering van Oudenaarde door de Fransen onder leiding van generaal d'Humières in 1684. Andere kloosters werden eveneens ernstig beschadigd of vernield. Er werd nadien in meerdere fasen gebouwd en herbouwd. Het complex bestaat uit diverse vleugels. Hierin vinden we een spreekkamer en salon met 18de-eeuwse schouwen, alsook een kloostergang en een refter of kapittelzaal. De refter heeft een fraai 18de-eeuws interieur met onder meer een schilderij waarbij de heilige Augustinus wordt afgebeeld die aan de kloosterzusters de nieuwe kloosterregel overhandigt. De zomerkeuken is een pareltje bekleed met blauw-witte siertegels uit de 18de eeuw. De zusters hadden een eigen huisbrouwerij. De eenvoudige kapel draagt een houten klokkentorentje. Enig is het tabernakel in het renaissance-altaar dat gemaakt is van ebbenhout, ivoor en schildpad. Daarnaast is er een hoogrelief dat de heilige Augustinus uitbeeldt die de voeten van een pelgrim wast.

Het zwartzusterklooster ligt verscholen achter de kerk van Pamele (postkaart)

Na de opheffing van het klooster hebben de zwarte zusters rustiger tijden afgewacht, totdat ze hun vroeger pand opnieuw konden betrekken. De overlevende zusters uit de Einestraat kwamen hen in Pamele vervoegen.

Naast de zwartzusters woonden er in de buurt van de kerk van Pamele ook celledroeders, derde ordelingen van Sint-Franciscus (vroegste vermelding rond 1441).

Het hospitaal

Vanaf de 12de eeuw ontstond er behoefte aan huizen waar reizigers, kooplui, bejaarden, armen en zieken geherbergd konden worden. De burgerlijke en de kerkelijke overheid wilden in deze nood voorzien door hospitalen op te richten. Bestaande instellingen werden onder hun toezicht geplaatst. De uitbating werd veelal door religieuzen gedaan. Op het einde van de 12de eeuw ontstonden in diverse steden hospitalen. Dit was ook het geval in Oudenaarde.

Een eerste vermelding van het hospitaal dateert uit 1202. Er is een oorkonde bewaard waarin staat dat Boudewijn van Constantinopel, graaf van Vlaanderen, aan het hospitaal belangrijke goederen schenkt, zoals een stuk grond om een molen op te richten. Deze oorkonde werd opgesteld vóór de afreis van de graaf naar de kruisvaart in het jaar 1202. De grond lag net buiten de stadgracht (tussen de huidige Jacob Lacopstraat en de Gevaertsdreef). Het was ideaal om hier een watermolen te bouwen. Eén van de ondertekenaars van de oorkonde van 1202 is priester Arnulfus, een van de vier kanunniken van Oudenaarde. Hij wordt als stichter van het hospitaal genoemd. Arnulfus wilde in zijn parochie onderdak verlenen aan arme en vermoeide pelgrims. Hij bouwde een huis buiten de stadsmuren zodat het bereikbaar was wanneer de stadspoorten gesloten waren. Arnulfus behoorde meer dan waarschijnlijk tot de familie van de heren van Oudenaarde. Hij schonk het hospitaal gronden en andere zaken als startkapitaal. Hij bouwde het passantenhuis op een stuk grond dat gelegen was naast de Einespoort. Arnulfus deed beroep op enkele mannen en vrouwen die vanuit een religieuze overtuiging de zorg voor deze mensen op zich namen.

In 1224 legde Walter van Marvis, de bisschop van Doornik, de kleine religieuze gemeenschap in het hospitaal een regel op. Er waren 4 basisregels: kuisheid, geen

privébezit, het dragen van een religieus kledingstuk en gehoorzaamheid aan de meester van het huis. In het hospitaal werden voornamelijk arme zieken verzorgd. Het stond open zowel voor poorters van de stad Oudenaarde als voor niet-poorters.

Via schenkingen en aankopen heeft het hospitaal zich tussen 1200 en 1300 een patrimonium opgebouwd van ongeveer 800 ha (in die tijd de oppervlakte van een middelgrote parochie) gelegen in de nabijheid van Oudenaarde en ver erbuiten in 70 dorpen in Oost- en West-Vlaanderen. De gronden werden ondergebracht in een aantal grote pachthoeven. Het eigen uitbatingssysteem werd in de 14de eeuw verlaten voor het meer marktgerichte pachtsysteem. Twee derden van de inkomsten van het hospitaal kwamen van pachtgelden. Dit maakte de instelling kwetsbaar bij oorlog of bij misoogsten. De uitgaven gingen voor 1/3de naar de maaltijden en het onderhoud van de zieken en de zusters, 1/3de voor de aankoop van medicatie, kruiden, granen en jonge dieren. 1/3de ging naar personeelskosten en kosten voor het onderhoud van de gebouwen, voornamelijk voor de pachthoeven. De zusters hadden allesbehalve een sobere levensstijl en deden zich te goed aan verschillende soorten wijn, gevogelte, vlees, wildgebraad, zee- en riviervis. Er werkten een tiental personen in loondienst van het hospitaal, waaronder een bakker en een brouwer. De priorin had 2 meiden in dienst.

Heel wat zusters kwamen uit de goeie bourgeoisie of zelfs uit de adel. De Oudenaardse stedelijke elite was goed vertegenwoordigd onder de zusters. Dat had onder meer ook te maken met feit dat voor een intrede een soort bruidsschat moest betaald worden. Het bedrag kon door weinig families betaald worden. Het hospitaal kreeg ook nog erfenissen van patiënten en zusters die in de instelling overleden waren.

De gravin van Vlaanderen, Johanna van Constantinopel, voegde in 1232 te Oudenaarde een cisterciënzerinnenabdij toe aan het hospitaal. Deze abdij kreeg de naam Onze-Lieve-Vrouw ten Rade. Deze abdij heeft echter niet lang standgehouden (1232-1234). De beide gemeenschappen werden ont dubbeld en de jonge abdijsamenleving werd overgebracht naar Aat.

Bij het uitbreken van de Gentse oorlog liet Lodewijk van Male het hospitaal buiten de muren van de stad ontruimen en afbreken om te vermijden dat de Gentenaren er gebruik zouden van maken. Het hospitaal bestond toen al uit 2 kerken, een kapel, 3 begraafplaatsen en verscheidene mooie gebouwen gelegen aan de latere Gevaertsdreef. Het hospitaal kreeg in ruil een plaats achter het kerkhof te Oudenaarde, die tot dan toe bewoond werd door de begarden. Men moest nieuwe gebouwen optrekken en na 1379 kocht het hospitaal heel wat woningen in de omgeving. De voormalige begardenkapel werd verbouwd en in 1395 door de bisschop ingewijd.

Op 23/11/1412 nam Jan zonder Vrees het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal in bijzondere bescherming en vroeg de baljuw van de stad en de leden van de Raad van Vlaanderen hetzelfde te doen.

Het hospitaal beleefde waarschijnlijk zijn moeilijkste tijd tijdens de godsdienststoevelen in de 16de eeuw. In Oudenaarde brak de Hervorming pas door na 1550. Bij de inname van de stad in september 1572 werden de zusters door de geuzen beroofd van het geld dat bestemd was voor de verzorging van de zieken en de armen. Ze moesten op de vlucht slaan en vonden een onderkomen in het Sionklooster te Kortrijk. In oktober 1572 waren de zusters terug in Oudenaarde. Dit was een voorproefje van veel ergere omstandigheden want vanaf 1577-1578 liepen de spanningen tussen de katholieken en gereformeerden hoog op. Door het voortdurende strijdtoneel vluchtte de bevolking van het platteland naar de stad. Hierdoor daalden de pachtinkomsten van het hospitaal drastisch. Het aantal zieken en het aantal mensen die hun toevlucht zocht tot het hospitaal nam echter toe. In 1578 werden de biddende orden uit de stad gewezen. De zusters in het hospitaal vreesden voor hetzelfde scenario. De priorin en een deel van de zusters vluchtten naar het Onze-Lieve-

Vrouwehospitaal in Doornik. Tot 1580 bleven enkele zusters in Oudenaarde voor de verzorging van de zieken tot ook zij niet meer veilig waren en de vlucht namen. Pas in de zomermaanden van 1582, wanneer Alexander Farnese Oudenaarde innam, keerden de religieuzen terug naar de stad.

Kapel

Het huidige hospitaalcomplex heeft een kapel die mogelijk de vroegere vergaderzaal der Bogaerden uit de 13de eeuw was en later gebruikt werd als ziekenzaal en kapel. De kapel is volledig opgetrokken uit Doornikse hardsteen en heeft een éénbeukig schip met een in 1409 aangebouwd vijfzijdig koor in Scheldegotiek. Het is verlicht door 5 vensters in gotische stijl. De kapel werd in 1463 voorzien van een torentje in Balegemse steen en in 1898-1901 grotendeels vernieuwd bij een restauratie. Naast de kapel werden de zogenaamde 'openbare baden' gebouwd in opdracht van Omer Gevaert.

Bisschopskwartier

De dames bernardinnen hadden zeer goede betrekkingen met de hertogen van Bourgondië. Meermaals bood de gemeenschap onderdak aan hoge personaliteiten zoals Maria van Bourgondië en haar echtgenoot, Margaretha van York (weduwe van Karel de Stoute), bisschoppen en dergelijke meer.

Om hun hoge gasten met de nodige luister te kunnen ontvangen werd een receptiegebouw van het hospitaal opgetrokken met name het Bisschopskwartier. Het werd gebouwd in 1623-33 onder de leiding van Simon de Paepe I (1585-1636) met een voor de Zuidelijke Nederlanden ongekende gevel in renaissancestijl die nauw aansluit bij de Italiaanse renaissance.

Het is een imposant volledig onderkelderd gebouw in 2 bouwlagen met een monumentale arduinen voorgevel gemarkeerd door gesuperposeerde Toscaanse ionische zuilen op hoge vierkante sokkels. Op de benedenverdieping is er één grote overwelfde zaal met gedrukte arduinen kruisribgewelven op pilasters alsook een renaissancehaard. De verdieping telt twee kamers met balkenzoldering waarvan de toegang langs een kleine trap in een zijgebouwtje gebeurt. In 1905-08 werd het gebouw grondig en ingrijpend gerestaureerd.

In de 17de eeuw werden de zusters van het hospitaal geprezen om de uitstekende verzorging van de zieken.

Hoofdgebouw

In de 18de eeuw werd het kloostergebouw uitgebreid met het hoofdgebouw (oostvleugel) (1772-74) en een aansluitende noordvleugel van 1780. Het hoofdgebouw heeft een sterk classicistisch geritmeerde lijstgevel met rechthoekige vensters tussen doorgetrokken zandstenen banden en aflijnende gelede architraaf onder de houten kroonlijst. De versieringen hebben een duidelijke rococo-inslag.

Binnenkoer van het hospitaal met zicht op het Bisschopskwartier, het poortgebouw, de kapel en het hoofdgebouw (postkaart)

In 1795 werd de gemeenschap afgeschaft en werden de goederen onder beheer van de 'commissie van de burgerlijke hospitalen' geplaatst. De kapel werd toen als ziekenzaal

gebruikt. Zuster Françoise Marie Long wist het hospitaal van de ondergang te redden (*zie artikel over haar*). Na een lange periode van verzuurde verhoudingen met het stadsbestuur werd de sfeer vanaf de jaren 1840 serener en kon het hospitaal zijn eigen weg volgen.

In 1848 openden de dames bernardinnen een vrije school op de Hoogstraat in het oud klooster der grijze zusters (het 'Kloosterken'). Dame Louise begon, geholpen door 3 postulanten, met 40 meisjes uit de burgerij van Oudenaarde. De voertaal was Frans en op het programma stond zowel de algemene vorming als een huishoudelijke opleiding. De school voor meisjes in de Hoogstraat kende snel uitbreiding. Vanaf 1849 waren er elk jaar tussen de 80 en de 100 leerlingen. Na de Eerste Wereldoorlog en na de invoering van de schoolplicht stond de school open voor alle meisjes en werd deze uitgebreid met een beroepsschool.

Aalmoezenierswoning en poortgebouw

In de 19de eeuw werden ziekenzalen en bejaardenzalen opgericht voor zowel mannen als vrouwen en kwam in 1884 onder leiding van architect A. Vossaert het proosthuis of de aalmoezenierswoning tot stand. In 1893 werd een poortgebouw in neo-traditionele baksteenarchitectuur opgericht.

Sint-Elisabethgesticht

In 1905 werd het Sint-Elisabethgesticht (huidige dagziekenhuis) voltooid. In 1907 werden 'apostelhuisjes' gebouwd voor getrouwde ouderlingen en in 1937 werd de westvleugel gesloopt om plaats te maken voor een nieuwe vleugel, namelijk het Sint-Jozefsgebouw (nu gebruikt door de politie). In de jaren 60 tenslotte werd het nieuwe huidige hospitaal gebouwd.

Twee parochies

Oudenaarde is het resultaat van de samenvoeging van 2 afzonderlijke stedelijke eenheden, namelijk Pamele en Oudenaarde. Nog tot het einde van het ancien régime bleven Pamele en Walburga twee afzonderlijke parochies die ressorteerden onder een verschillend bisdom, Pamele onder Kamerijk en Walburga onder Doornik (later onder Gent waar het aan het hoofd stond van de dekenij Oudenaarde). Twee parochiekerken bleek weinig voor een stad van die omvang.

Walburga had 4 pastoors/kanunniken, die elk de verantwoordelijkheid hadden over een eigen parochiaal ressort. De minderbroeders ontlastten de pastoors enigszins met hun parochiaal werk. Dit bracht een verlies aan inkomsten mee voor de pastoors.

Er wordt soms gesteld dat Walburga post-karolingisch van oorsprong is. Mogelijk maakte het deel uit van een grafelijk burchtcomplex. De kerk zou later parochiekerk geworden zijn. Het parochiaal territorium zou afgesplitst zijn van de moederparochie Eine of Bevere. In 1027 schonk de bisschop van Doornik aan Boudewijn IV twaalf altaren voor de duur van drie generaties, waaronder die van Oudenaarde. Dit altaar wordt automatisch toegewezen aan de Sint-Walburgakerk. Uit een betrouwbare kroniek uit 1140, die gebeurtenissen uit 1127 aanhaalt, werd reeds gesproken van de kerk van Walburga in Oudenaarde. De graaf van Vlaanderen was patronaatsheer van de kerk.

Van de vroeggotische kerk, waarvan de bouwwerken aanvingen in de eerste helft van de 12de eeuw, rest nu nog slechts het koor in Doornikse kalksteen. In de 15de eeuw werd beslist de kerk te (her)(ver)bouwen in Brabantse gotiek.

In 1110 werd **Pamele** een zelfstandige parochie, wat wijst op een bevolkingstoename op de rechteroever van de Schelde. Op vraag van graaf Robrecht II werd de kerk ingewijd door de bisschop van Kamerijk. De parochie is meer dan waarschijnlijk genomen uit de landelijke parochie Volkegem. Pamele had nu een volwaardige parochiekerk. De abdij van Ename werd patronaatsheer van de parochie Pamele. Door dit patronaatsrecht had de abdij recht op

diverse inkomsten, maar ook de plicht om de kerk te restaureren indien nodig. De parochie had zowel een stedelijke kern als een groot landelijk gebied. Eerst behoorde Pamele tot de dekenij Ronse. Later werd Pamele zelf een dekenij van 32 landelijke parochies.

In beide parochies waren tal van kapelletjes die onder meer behoorden aan corporaties en gebuurtten. Een gekende kapel was deze van Onze-Lieve-Vrouw ter Walle aan het Spei. De kapel verdween met de Franse Revolutie.

Memoriezorg

Men had een heilige schrik van de dood. Men wilde de tijd, die men na de dood in het vagevuur moest verblijven, zo kort mogelijk houden. Men kon dit afkopen door bijvoorbeeld kapelanijen of eeuwigdurende misstichtingen op te richten. Eenmaal gestorven, werden dan missen gelezen voor de overledene.

Door de hoge kostprijs van de kapelaniestichting kwamen vanaf de 14de eeuw jaargetijden die de begrafenissen moesten herdenken in trek. Jaargetijden konden ook nog duur uitvallen wanneer ze gepaard gingen met het uitdelen van aalmoezen.

De Kerk voorzag in allerlei mogelijkheden (met een aardig prijskaartje uiteraard) om het zielenheil te bevorderen. Door lid te worden van een corporatie konden de middelen gebundeld worden en konden ook zaken ter bevordering van het zielenheil verworven worden.

Een verzorgde mis werd door hierboven meer geapprecieerd dan een gewone mis. Een gezongen mis (gregoriaans en polyfonisch) was waardevoller dan een gewone gelezen mis. Zo beschikte Walburga over een organist, een kinderkoor en een volwassenenkoor.

Broederschappen

Het lidmaatschap van een broederschap stimuleerde devotie. Ook de gilden, zowel de kooplieden-, ambachts- als rederijergilden, hadden een broederschapsstatuut. De broederschappen vereerden Christus, Maria of de heiligen en afgeleiden. Ambachtsgilden vereerden vooral hun patroonheilige. Onder de broederschappen waren er elitaire, met een beperkt aantal leden, maar ook broederschappen met veel leden zoals de parochiale Onze-Lieve-Vrouwebroederschappen. De broederschappen deden goede werken, lieten missen lezen en een kapel of altaar uitbouwen in een gebedshuis.

Een speciale soort broederschappen waren de pelgrimsbroederschappen. De leden bestonden uit mensen die al een bedevaart naar een specifiek bedevaartsoord ondernomen hadden, of die reeds beloofd hadden deze in de toekomst te ondernemen. In Oudenaarde waren er de Sint-Jacobsbroederschap van Compostella en de Romebroederschap.

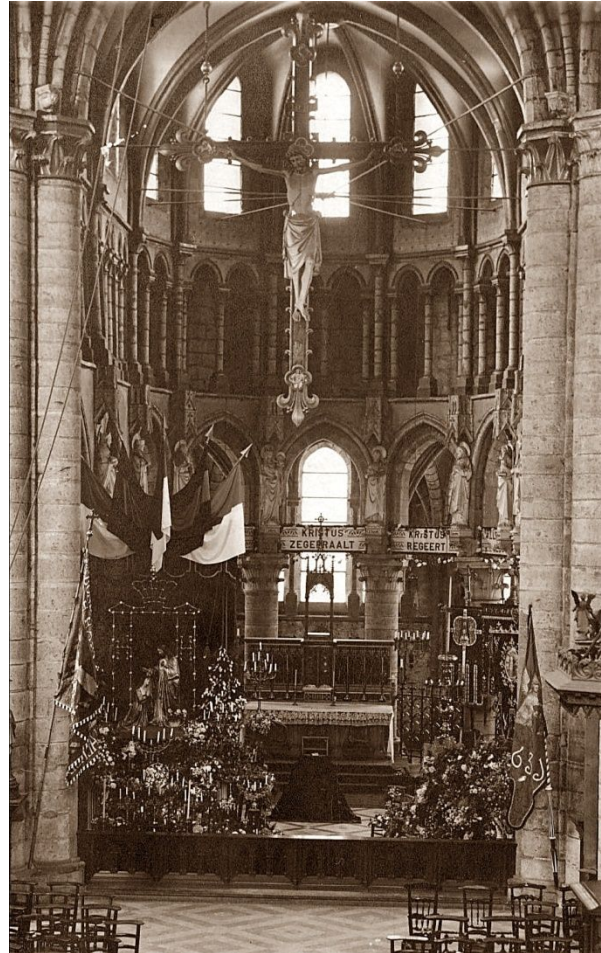
De statuten van de Compostella-bedevaarders dateerden uit 1304. Hierin stonden de voorwaarden voor lidmaatschap. Men moest al een vrijwillige bedevaart naar Compostella hebben ondernomen, of de belofte gedaan hebben dit binnen het jaar te doen, of iemand te hebben uitgestuurd in hun naam. Als je de nodige financiële middelen had, kon je dus iemand betalen om de bedevaart in jouw plaats te doen! De broederschap stond, indien een intredgeld werd betaald, open voor mannen en vrouwen. Vrouwen konden wel geen bestuurstaken uitoefenen. Jaarlijks werd een maaltijd gehouden waarop 13 armen en een weduwe werden uitgenodigd. Wanneer een lid overleed, moesten de erfgenamen een doodgeld betalen. De broederschap verzorgde in ruil een requiemmis. De broederschap had in Oudenaarde een Sint-Jacobsgasthuis met 14 bedden. Hier konden arme passanten een nacht kost en inwonen krijgen.

De Romebroederschap kreeg in 1487 dezelfde statuten van de Sint-Jacobsbroederschap. De grootste broederschap was ongetwijfeld de parochiale Onze-Lieve-Vrouwebroederschap. Deze had een altaar achteraan in het koor van de Walburgakerk. Veel Oudenaardisten waren lid van deze broederschap. De broederschap organiseerde onder meer de mis voor

Onze-Lieve-Vrouw op zaterdag. Misschien ietwat raar is dat er geen religieuzen lid konden worden. Uiteraard waren er in Walburga nog andere broederschappen gevestigd zoals bijvoorbeeld die van de Zoete Naam Jezus. Pamelekerk en andere bedehuizen en kapellen telden één of meerdere broederschappen. In de kapel van het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal waren er minstens drie broederschappen.

De broederschappen hadden veelal een altaar in de kerken van de stad (links de Sint-Walburgakerk en rechts Pamelekerk).

Pelgrims op weg naar Santiago de Compostella

Arm en ziek

De meningen rond armenzorg zijn in de loop der eeuwen grondig veranderd. Tot in de 10de eeuw waren armen en behoeftigen onnuttige mensen waar men zich slechts sporadisch om bekommerde. Vanaf de 12de eeuw veranderde die mening. De armen hadden hun specifieke plaats in de maatschappij. Door hun gebrek, hun lijden en hun ontbering, waren ze al van het aardse onthecht. De armen konden bemiddelaars worden tussen de wereld en God. Geven aan de armen, was geven aan God.

Rijken konden hun zitjes in de hemel verdienen door caritatieve instellingen, die armen verzorgden, te ondersteunen. of door rechtstreeks aalmoezen te geven. Niet enkel religieuzen beschouwden het als hun taak te zorgen voor de armen, ook de burgerij hield zich bezig met de opvang en ondersteuning. Het resultaat hiervan waren de Tafels van de Heilige Geest, ook wel armendis of armentafel genoemd. Deze werden vanaf de 12de eeuw opgericht en bestuurd door leken. De Heilige Geestmeester of de dismeester was verbonden aan de Tafel van de Heilige Geest en maakte deel uit van de magistratuur die belast was met het burgerlijke bestuur. De naam Heilige Geesttafel verwijst naar de plaats waar de bedeling van brood of andere goederen gebeurde, meestal achteraan in de kerk, op een tafel. Armentafels waren bestemd voor de eigen parochianen.

Daarnaast bestond er vanaf de 14de eeuw nog de Kamer der Huisarmen (aalmoezeniers). Deze bedeeden kleding en voedsel aan huis en probeerden daarmee de bedelarij onder controle te houden.

Armenzorg betrachtte geen lotsverbetering maar wel de armoede te beheersen, van erger te voorkomen. Ook bleven hierdoor de armen onder controle. Wie het bont maakte, kon zijn steun verliezen.

Tot omstreeks de 12de eeuw konden armen, bedelaars en kreupelen in abdijen terecht voor aalmoezen of onderdak. Nadien ontstond een meer gerichte armenzorg in hospitalen, passantenhuizen en leprozerieën. Het ontstaan van hospitalen liep gelijk met de opkomst van de steden. Naast de hospitalen bestonden er ook leprozerieën, waar melaatsen leefden en werden verzorgd. Een leprozerie beschikte over goederen en inkomsten zodat duurzame gebouwen konden opgetrokken worden.

Een andere belangrijke rol in de middeleeuwse armenzorg was toebedeeld aan het godshuis, opgericht met als doel de ouderen te verzorgen. De eerste godshuizen werden gesticht in de 13de eeuw. Godshuizen werden dikwijls gesticht door rijke particulieren, die hun erfenis hiervoor gebruikten. De ambachten richtten een ander soort godshuizen in. Behoeftige, bejaarde leden vonden er een thuis. Zo was er vanaf 1513 in de Einestraat een Sint-Michielsgodshuis, uitgebaat door het ambacht van de tapijtmakers, waar 6 kleine woningen ter beschikking werden gesteld van berooide en zieke merceniers (handelaars).

Oudenaarde had ook enkele weduwenhuizen. Er zijn 3 stichtingen gekend die 16 weduwen onderdak gaven.

In Oudenaarde speelde het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal een belangrijke rol in het verzorgen van zieken en het ondersteunen van armen. Tot 1430 hield de priorin wekelijks zitdag om uitdelingen te doen aan de armen. Nadien stortte het hospitaal geld in de armenkas. Armen en arme zieken kregen kost en inwoning. Voor passanten of pelgrims was er tijdelijk plaats, waarschijnlijk voor één nacht. Besmettelijke zieken, zoals pestlijders en leprozen, zwangere vrouwen, geesteszieken en epileptici werden uit het hospitaal geweerd. In de 16de eeuw kwam daar verandering in voor de pestlijders.

Het hospitaal beschikte over 16 bedden. In de middeleeuwen lag men met 2 personen, met het gezicht naar elkaar in één bed om elkaar warm te houden. De medische kennis bij het verzorgen van zieken was eerder gering. Men teerde op de ervaring of eigen ervaring om de

zieken te verzorgen. Rond 1450 beschikte men over een geschoolde doctor medicus en een chirurgijn of barbier.

Het hospitaalcomplex

Het hospitaal had een eigen neerhof

Andere 'hospitalen' waren het Sint-Jacobshospitaal en het Sint-Juliaanshospitaal. Het Sint-Jacobshospitaal lag aanvankelijk sedert eind 14de eeuw op de Eindries. Later zou het naar de Einestraat verhuizen. Hier werden reizigers en pelgrims opgevangen voor één nacht. Het hospitaal werd bestuurd door de armmeesters van Oudenaarde en Pamele, en de frok van de confrerie van de heilige Jacob van Compostella. Het hospitaal was afhankelijk van het stadsbestuur. Het Sint-Juliaanshospitaal, met oudste vermelding uit 1416, lag aan het Spei tegen de Bergstraat. Het deed dienst als passantenhuis, de tijdelijke toevlucht voor pelgrims en reizigers. Uiteindelijk zou het hospitaal in de 18de eeuw verdwijnen.

Een veel voorkomende ziekte was lepra of melaatsheid. Door de opkomst van de steden en de dichtere bevolkingsconcentraties was er een nood om deze zieken af te zonderen buiten de stadspoorten. Daar de wind in onze streek meestal uit het westen komt, werd er eind 12de eeuw een leprozerie op Ter Baillen (net buiten de Bergpoort) opgericht. De leprozerie deed dienst voor zowel mensen van Oudenaarde als Pamele. Voor de gegoede burgers werden leprahuizen gebouwd waar men zich moest inkopen. De leprozen die niet in de stedelijke leprozerie terechtkonden, leefden in een schamel huttencomplex op het platteland binnen de bevoegdheid van het Oudenaardse schependom. Men sprak van akkerzieken.

Medisch personeel om die mensen te verzorgen, was er niet. De leproze moest een intredegeld betalen. Wie dit niet kon, werd wekelijks op zijn prove (een toelage) een bepaalde som afgehouden tot het volledig intredegeld betaald was. Vooraleer men kon intreden in de leprozerie moest men medisch gekeurd worden in de leprozerie van Gent of Doornik. Er waren mensen die zich leproos wilden laten verklaren om de proven te kunnen ontvangen. Tot 1440 moesten de gezonde inwoners van Ter Baillen samen met de lepralijders dezelfde kapel delen. In 1440 werd uiteindelijk een nieuwe kapel voor de inwoners gebouwd. Bij de intrede als leproze werd een requiemmis of dodenmis gecelebreerd omdat men niet meer levend de leprozerie zou verlaten. Ook werd hen de biecht afgenomen. Gemiddeld verbleef de lepralijder iets meer dan 5 jaar in de leprozerie vooraleer te sterven. Gestorven leprozen werden op het kerkhof van Edelare begraven.

Naast de zusters van het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal waren vooral de zwartzusters actief in de ziekenzorg. Zij gingen de zieken aan huis verzorgen.

De Habsburgse periode (1482-1555)

-- Graven van Vlaanderen --

Filips de Schone
(1482-1506)

Karel V
(1506-1555)

--- Landvoogdessen ---

Margaretha van Oostenrijk

Maria van Hongarije

Onder Maximiliaan van Oostenrijk (1482-1494)

Na de plotse dood van Maria van Bourgondië in 1482 dreven de steden haar echtgenoot Maximiliaan ertoe om met de Staten-Generaal te onderhandelen en vrede te sluiten met Frankrijk. In het verdrag van Arras uit 1482 werd bepaald dat zijn dochter, de tweejarige (!) Margaretha van Oostenrijk, zich moest verloven met de Franse dauphin en ze aan het Franse hof zou opgevoed worden. De bruidsschat was Artois, Franche-Comté, de streek van Mâcon en Auxerre. Na de dood van de Franse koning in 1483 wees Maximiliaan onmiddellijk het verdrag van Arras af.

De Vlaamse opstand (1482-1492)

De dood van Maria was het sein voor Gent, Brugge en Ieper om het grafelijk bestuursapparaat in te palmen. In 1383 installeerden ze een regentschapsraad die nu het beleid van het graafschap zou waarnemen en ook het regentschap over Filips de Schone, de minderjarige zoon van Maria en Maximiliaan, zou uitoefenen. Maximiliaan legde zich hier niet bij neer en eiste zelf het regentschap op. Deze strijd om het regentschap over Filips de Schone wordt de Vlaamse opstand (1482-1492) genoemd.

Onderhandelen had blijkbaar geen zin zodat Maximiliaan van Oostenrijk een militair offensief begon tegen het graafschap Vlaanderen. Oudenaarde zou weer de pineut worden van het geschil tussen het centrale gezag en de steden. Aangezien Oudenaarde tot het Gents kwartier behoorde, was ook daar een gelijkgezind stadsbestuur gevestigd.

In het najaar van 1484 kregen de Bourgondisch-Habsburgse troepen het bevel om Oudenaarde en Dendermonde te bezetten. De troepen van Maximiliaan konden begin januari 1485 vrij gemakkelijk Oudenaarde innemen nadat Pamele eerder aan een regelrecht terreurbombardement was blootgesteld. Wouter van Rekkem, één van de door de regentschapsraad aangestelde kapiteins, had zich laten ompraten om 's nachts de stadspoorten open te zetten, teneinde de troepen van Maximiliaan binnen te laten. Op die manier werd veel bloedvergieten vermeden. Was het verraad? Was er een verzet aanwezig tegen de Gentse overheersing? Of was dit een daad van zelfbehoud voor de stad? Een geweldloze overgave, zonder verlies van mensenlevens en zonder schade, was natuurlijk wel het best mogelijke scenario. Maximiliaan ontsloeg het stadsbestuur dat door de regentschapsraad was gevormd. In hun plaats werden vertrouwelingen van Maximiliaan als schepenen aangesteld.

Gent kennende, lieten ze dit niet onbestraft. Snel werd de militaire hulp van Frankrijk ingeroepen. Een aanval op de Habsburgse troepen in Oudenaarde werd ingezet. Maximiliaan had ondertussen de benen genomen richting Aalst. De kapitein van het Bourgondisch kasteel opende het vuur op de Gentse troepen die de Kezelberg hadden

ingenomen, en liet zelfs een troepenmacht de Kezelberg optrekken. Het offensief was uitermate succesvol. Vele Gentenaars sneuvelden en de overgebleven soldaten vluchtten. De Gentenaars vermoordden elke onfortuinlijke Oudenaardist die ze tijdens hun vlucht tegenkwamen. Als tegenactie werden 17 gevangengenomen Gentenaars twee aan twee in de Schelde geworpen tot ze verdronken.

Maximiliaan kon in de tijd die volgde de opstandige Vlaamse steden één voor één aan zich onderwerpen. De regentschapsraad werd afgeschaft. Bij de vrede van Brugge in juni 1485 erkenden de drie leden Brugge, Gent en Ieper uiteindelijk Maximiliaan als voogd van zijn minderjarige zoon Filips en als regent van Vlaanderen.

Nog was het niet gedaan. Gentse Witte Kaproenen bleven actief op het platteland en zorgden voor onrust. Zo waren in 1488 oproerige Gentenaren in Welden aan het plunderen geslagen. Ze werden uiteindelijk door het Oudenaardse garnizoen overwonnen en verdreven. In hetzelfde jaar werd Maximiliaan zelfs gevangengenomen in Brugge, doch de Habsburgse dynastie was te sterk geworden voor de Vlaamse steden. Na zijn vrijlating kon Maximiliaan gans Vlaanderen heroveren. In 1492 moest Gent definitief plooiën en werd de vrede van Cadzand afgesloten. De Gentse macht over de kwartieren werd nog maar eens afgeschaft en in het Oudenaardse stadsbestuur zetelden voortaan vertrouwelingen van de vorst.

Van 1489 tot 1493 kreeg men te maken met hongersnood, pest en muntontwaarding. Margaretha van York, die door de binnenlandse beroerten de stad was ontvlucht, keerde in 1494 naar Oudenaarde terug en nam haar intrek in het kasteel van Bourgondië. Later ging ze zich in Brussel vestigen.

Filips de Schone (1494-1506) - een kort leven

In 1493 werd er vrede gesloten met Frankrijk en gaven de Habsburgers Bourgondië op. De Fransen gaven Margaretha terug aan haar vader, samen met de bruidsschat Franche-Comté en Artois. Maximiliaan kon zo in 1494 de tot rust gebrachte Nederlanden overgeven aan zijn 12-jarige zoon Filips de Schone.

Filips werd aanvaard als vorst. In 1494 deed hij zijn plechtige intrede in Oudenaarde als 30ste graaf van Vlaanderen. Hij kwam de stad langs de Beverepoort binnen, begeleid door een groot gevolg van edellieden. De straten waren versierd en er werden figuurvertoningen opgevoerd. De wijken wedijverden met figuurvertoningen, versiering en verlichting van de huizen. De schepenen achtten het nodig controle uit te voeren bij de figuurvertoningen. De stad stond in voor een openbare verlichting en een aantal prijzen voor de gebuurten die het schoonst versierd waren.

Iets nieuw was de versiering van sommige huizen met kostelijke tapijten. Er was ook voor de eerste keer sprake van een 'arce triumpheal' (triumfboog) aan de Beverepoort. De kosten werden door de gebuurten gedragen.

Tijdens zijn bezoek verbleef Filips in het huis waar Margaretha van York had gewoond.

Filips voerde zijn eigen koers, gericht op vrede met Frankrijk en op welvaart door goede handelsbetrekkingen met Engeland. Zo sloot hij in 1496 met Engeland een favorabel handelsverdrag. Hij poogde neutraal te blijven in de conflicten tussen Engeland en Frankrijk en bracht leenhulde aan de Franse koning voor Vlaanderen en Artois. Er werd in 1495 een dubbelhuwelijk gearrangeerd tussen Filips de Schone en Juana (Johanna) dochter van de Spaanse koning Ferdinand van Aragon en koningin Isabella van Castilië, en tussen Filips zijn zus Margaretha van Oostenrijk met Juana's broer don Juan. Deze politieke zet had onvoorziene gevolgen. Wie kon toen vermoeden dat Johanna ooit Aragon, Castilië en Spaans Amerika (samen de Spaanse erflanden) zou erven?

In 1500 was het van dat. Na de dood van haar broer don Juan (1497), haar zuster Isabella (1498) en van de zoon van Juan, don Miguel (1500), werd zij in 1502 door de Cortes erkend als troonopvolgster van de koninkrijken Castilië en Aragon die samen 'Spanje' zouden vormen. Na de plotse dood van haar moeder koningin Isabella I van Castilië in 1504 werd ze koningin van Castilië, maar bleek ongeschikt om te regeren. Deze taak werd tijdelijk waargenomen door haar vader Ferdinand, die tevens koning van Aragon was, en daarna voor korte tijd door haar man Filips. In 1504 had Filips zich reeds in Brussel tot koning van Castilië laten uitroepen. Om zijn rechten op te eisen, reisde hij in 1506 naar Spanje en liet het bestuur van de Nederlanden over aan zijn belangrijkste raadsheer Willem van Croy, heer van Chièvres. Op 08/09/1506 speelde Filips een balspel in Burgos. De verkoelende slok van het ijskoude water werd hem blijkbaar fataal. Op zeer korte tijd maakte hij zeer hoge koorts en stierf uiteindelijk 17 dagen later. Johanna was op dat moment zwanger van haar laatste dochter. Filips lijk werd gebalsemd en in een loden kist gelegd, die Johanna in haar slaapkamer liet plaatsen. Elke ochtend liet ze de kist openen in de hoop dat Filips tot leven zou zijn gekomen. Als zij op reis ging, nam ze het lijk van haar echtgenoot met zich mee. Haar vader wist haar ervan te overtuigen om Filips te begraven. Uiteindelijk werd Johanna krankzinnig verklaard en opgesloten in een kasteel te Tordesillas. Dit bezorgde haar de naam Johanna de Waanzinnige.

Er gingen stemmen op dat Filips werd vermoord. Het was namelijk niet voorzien dat hij koning van Spanje zou worden. Ferdinand van Aragon kon het maar moeilijk aanvaarden dat deze vreemdeling, die reeds voorbestemd was om heerser over de Nederlanden en Oostenrijk te worden, ook de macht zou krijgen over Spanje. Het blijft echter speculeren. Johanna bleef onthutst achter en sloot zich tenslotte van de wereld af. Ze bleef haar titel van koningin in naam behouden tot aan haar dood.

De piepjonge Karel (de latere **Keizer Karel V**), oudste zoon van Filips en Johanna, op 24/02/1500 geboren in het Prinsenhof te Gent, werd na de dood van zijn vader en door de geestesziekte van zijn moeder erfgenaam van de Spaanse erflanden. Door zijn jonge leeftijd drong een regentschap in Spanje en in de Nederlanden zich op. In Spanje werd koning Ferdinand II van Aragon (zijn grootvader) de regent voor Karel.

Van zijn andere grootvader Maximiliaan zou hij later ook de Duitse erflanden erven (1519).

Onder regentes/landvoogdes Margaretha van Oostenrijk (1506-1515) (1517-1530)

Waardevolle pion in het Europese politieke schaakspel

Na de dood van Filips de Schone eiste Maximiliaan in naam van zijn minderjarige kleinzoon Karel het regentschap over de Nederlanden op en stelde zijn dochter Margaretha van Oostenrijk aan als uitvoerster (als regentes). Zij zette de dynastieke politiek van het Spaans-Habsburgse rijk grotendeels verder, waarbij de rol van de Staten ondergeschikt was. Madame de Savoie, zoals Margaretha genoemd werd, nam de zorg voor de zesjarige Karel en zijn 3 zusjes op zich. Ze werden in Mechelen aan het hof van Margaretha opgevoed. De kinderen die in Spanje geboren waren, werden in Spanje opgevoed, Ferdinand aan het hof van zijn grootvader Ferdinand van Aragon en Catharina bij haar moeder in Tordesillas. Karel kreeg op zijn negende Willem van Croy als gouverneur, op zijn twaalfde Adriaan Floriszoon Boeyens als opvoeder en geestelijk leidsman, en op zijn vijftiende Erasmus als raadsman.

In 1513 verbleef Maximiliaan gedurende 8 dagen in Oudenaarde (in het kasteel van Bourgondië). Hij werd aan de Hoge brug afgehaald door een stoet die hem naar de kerk begeleidde om er een mis van dankzegging bij te wonen. Hij bracht reeds voor de tweede keer een bezoek aan de kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Kerselare. Na zijn verblijf vertrok hij met een groot gevolg richting Doornik, waar hij aan het beleg van de stad deelnam.

In maart 1514 brak de pest uit in Oudenaarde. Op enkele dagen tijd stierven er gemiddeld 10 mensen per dag. Een panische angst van besmet te worden, beheerste het leven van de inwoners. Het stadsbestuur duidde mensen aan om de doden te kisten en te begraven. Men zonderde de pestlijders af in de pesthuisjes op de Eindries en in de toren achter Maagdendale. Indien er een pestlijder in een huis overleden was, moesten de andere overblijvende bewoners, gedurende 6 weken na de begraving van de laatste overledene, een strooibus buiten aan één van de vensters ophangen. Zij mochten eveneens gedurende 6 weken niet op straat komen tenzij blootshoofds en met een witte roede in de hand. Als er iets betaald moest worden, gooide men het geld in een kom water om besmetting te voorkomen. De epidemie duurde tot het midden van de zomer. 1/6de van de bevolking overleefde de epidemie niet.

In december 1514 eisten de Staten-Generaal de aanstelling van hun natuurlijke vorst Karel, die 15 jaar was geworden. Maximiliaan liet zich door hen vrijkopen voor akkoord, en op 05/01/1515 werd Karel plechtig voor de Staten te Brussel ingehuldigd. Margaretha werd aldus openlijk vernederd in het bijzijn van de adel en de Staten, en het regentschap werd haar ontnomen. Zij ging daarna een tijdje teruggetrokken leven.

In 1515 bezwoer de keizer de privileges van Oudenaarde. De plechtigheid gebeurde niet in de stad en er werd geen Blijde Intrede gehouden. Karel was een nieuw soort vorst, een keizer van een groot rijk, waarbij er geen persoonlijke band meer was tussen de vorst en zijn onderdanen.

Op 14/09/1515 om 9 uur 's avonds, zagen de inwoners van Oudenaarde boven de stad een grote vuurbal, zo groot als een klomp vuur, die lichtstralen schoot en zich van zuid naar noord verplaatste. Dit angstaanjagend schouwspel voorspelde naderend onheil. *'In dit jaer 1515 op Heylich Cruys dach in September, doen werdt gesien des avonts eenen clomp viers, vliegende rechts boven die huysen, alsoo groot als een biertonne, ende achter haddet stralen, ende liechten zeere alle dese Landen deure, ende sommige lieden die op die heyden waeren die hoorden een byster getier in die loecht, ende saegen in die loecht mannen van wapenen die schenen door die loecht te ryden.* Wat de mensen zagen was in feite een zeer heldere vuurbol of meteor.

Karels grootvader Ferdinand overleed in 1516. Zijn moeder Johanna erfde de koninklijke titel van Spanje. Vanwege haar geestelijke toestand was zij natuurlijk niet in staat om te regeren. Karel besloot zichzelf alvast in de Sint-Goedelekathedraal publiekelijk tot koning te laten zalven en vertrok in 1517 naar Spanje om er zijn functie waar te nemen. Hij vroeg aan zijn tante Margaretha om opnieuw de leiding in de Nederlanden van hem over te nemen. In 1518 werd zij feitelijk, en in 1519 ook in naam, landvoogdes. Zij behartigde weer de Habsburgse belangen. Een succes voor haar was de verkiezing van Karel V tot keizer (1520). Dit betekende evenwel een hervatting van de oorlog met Frankrijk.

'Kroning van Karel V tot keizer in Aken' door Frans Francken

Keizer Karel liet in 1521 in Gent de Staten-Generaal der Nederlanden bijeenkomen. Hij wilde een einde stellen aan de aanvallen van Frans I, koning van Frankrijk, door een leger van 40.000 man op de been te brengen. Hiervoor was natuurlijk geld nodig. Hij vroeg Vlaanderen een tussenkomst van 150.000 kronen en van 48 grooten. Na enkele dagen vergaderen, werden de fondsen toegekend en werd de vergadering afgerond. Na 8 dagen kwamen de Oudenaardse vertegenwoordigers weer thuis. De stad leverde naast een som geld ook 100 goed uitgeruste krijgslieden. Hier bovenop

kwam nog een som om in de onkosten van het leger te voorzien. Karel V stelde zijn troepenmacht onder leiding van baron de Ligne en Hendrik van Nassau. Aan deze laatste had hij het algemeen bevel toevertrouwd.

Doornik dat in Franse handen was, werd omsingeld. Karel die de krijgsverrichtingen van nabij wilde volgen, kwam begin november 1521 in Oudenaarde aan, samen met zijn broer Ferdinand, aartshertogin Margaretha van Oostenrijk, regentes der Nederlanden, en de bisschop van Doornik. Het ceremonieel bleef tot een minimum beperkt. De keizer werd door de notabelen buiten de stad verwelkomd. De straten waarlangs de keizer en zijn gevolg reden, waren versierd met lakens, slingers en tapijten. Er werden geen openbare feestelijkheden gehouden. Enkel de officiële rederijkerskamers gaven een aantal voorstellingen, waarna het keizerlijk gezelschap zich tegoed deed aan een rijk banket in het stadhuis. Gedurende gans de periode van het beleg verbleef Karel in het kasteel van Bourgondië. Ferdinand vond een onderkomen in het kasteel van Pamele, Margaretha in het klooster van Sion en de bisschop in het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal. Ook tijdens het verblijf, dat nog enkele weken duurde, werden er geen openbare feestelijkheden georganiseerd.

Naar aanleiding van dit verblijf dichtte de Oudenaardse rederijker Mathijs de Casteleyn er zijn *Baladen van Doornijcke* waarbij de lof van de keizer werd bezongen en de imperiale gedachte werd verdedigd. De ballade bevatte tevens bittere beschuldigingen en groteske verwensingen aan het adres van Doornik en de Fransgezinde inwoners.

Karel de Lalaing, de gouverneur van Oudenaarde, was de gastheer voor de keizer. Tijdens één van de feesten trok een kamermeisje van de Lalaing, Johanna van der Gheynst, zijn aandacht. De keizer was in de fleur van zijn leven en de nachten waren koud. Hij kon wel wat vrouwelijk gezelschap gebruiken. 9 maanden later beviel Johanna te Pamele van een dochter, Margaretha. Pas na 7 jaar erkende Karel V zijn onechte dochter en huwde haar tweemaal uit aan de familie van de paus. Ze werd Margaretha van Parma genoemd door haar tweede huwelijk met de hertog van Parma, Ottavio Farnese. Haar hele leven lang was ze een pion in de geopolitieke spelletjes van haar vader.

Op 03/12/1521 gaf Doornik zich over. Doornik en het Doornikse waren nu definitief voor de Nederlanden gewonnen.

In 1526 verloor de Franse koning de suzeriniteit over Artesië. Margaretha onderwierp ook Friesland, Utrecht en Overijssel aan de Habsburgers. Zij bewerkte de Damesvrede (1529), waarbij Frans I afstand deed van alle aanspraken op Vlaanderen en Artesië.

De landvoogdes stimuleerde in haar vrije tijd de kunsten, nodigde dichters, miniaturisten, schilders en kunstsmiden uit in haar paleis tegenover het Bourgondisch hof in Mechelen. Het werd een toonbeeld van de verheven kunsten.

Het huis de Lalaing

Het huis de Lalaing is een mogelijke geboorteplaats van Margaretha van Parma.

Het Huis de Lalaing was de naam van het voormalig herenhuis gebouwd op de plaats van het oude pandjeshuis of Lombardenhuis van Pamele. In 1519 werd het vermeld als Hof van Schorisse, woning van stadsgouverneur Karel I de Lalaing, heer van Schorisse en zijn echtgenote Jacqueline van Gavere, weduwe van Jan van Luxemburg. Later werd de woning het Huis van Luxemburg genoemd en werd het bewoond door de zoon van bovenvermelde, Philippe de Lalaing. Volgens een akte van 1714 heette de woning Hotel van Egmont, naar de bewoners in het 4de kwart van de 16de eeuw, Guillaume de Lalaing en zijn echtgenote Marie Christine van Egmont, dochter van graaf Lamoraal van Egmont. Het huis was ook gekend als Hotel de Berlaimont, naar de dochter van Philippe de Lalaing, Marguerite, gehuwd met

Florent, graaf van Berlaimont. Eind 17de eeuw (tot 1726) werd het eigendom van de familie de Kerckhove, heren van Etikhove en Ladeuze. Er volgden nog verkopen. Tot 1830 was het eigendom van de heer De Smet, voorzitter van de rechtbank. Tot 1868 was het huis in handen van Vanderstraeten. Het werd verkocht aan de familie Boulez, die het Oudenaardse tapijtwerk waarmee de salons waren bekleed verkochten aan het Engelse vorstenhuis. In 1919 kocht chirurg De Meulemeester (van de kliniek aan de overkant van de Schelde) het pand en liet de oorlogsschade herstellen en het interieur aankleden. In 1965 kocht advocaat Puissant het huis. Hij verkocht het in 1976 uiteindelijk aan de stad Oudenaarde, die er onder andere een (restaurant)atelier voor wandtapijten inrichtte.

Het gebouw heeft 5 bouwfases gekend. De oudste kern dateert van de jaren 1600. De oudste constructie bevindt zich links en stond dwars op de straat.

Daarna volgden nog 2 aanbouwen achteraan.

Op het einde van de 17de eeuw kwam er langs de straatkant een tweede aanbouw. Deze vleugel sloot aan bij de eerste, maar wel zo dat er een hoek gevormd werd die als private aanlegplaats diende aan de Schelde. De vijfde bouwphase vulde deze aanlegplaats op, zodat er langs de straatzijde één grote gevel tot stand kwam.

De straatgevel kreeg haar huidig uitzicht in de 18de eeuw. De vensters werden vergroot, het raamwerk werd gemoderniseerd, de bovenste muren kregen een grote driehoekige bekroning en de gevel werd met pleisterwerk bekleed.

Het interieur werd eveneens in de 18de eeuw veranderd met versieringen in stuccowerk met rococomotieven.

In de eerste helft van de 20ste eeuw werden er diverse versieringen toegevoegd (Chinees salon, enkele schoorstenen, grote trap bij inkom). In de grote, ommuurde stadstuin is het heerlijk wandelen. Men vindt er een meer dan 150 jaar oude Ginkgo Bilobaboom.

Rechtover de poort van het huis de Lalaing lag vroeger de draaibrug over de Schelde (postkaart)

Normaal is in het Huis de Lalaing het conservatie- en restauratieatelier van Oudenaardse wandtapijten ondergebracht. Wegens restauratiewerken is het atelier voortaan ondergebracht in het MOU, tweede verdieping. Een weefatelier van wandtapijten is nog steeds gehuisvest in Huis de Lalaing. VASA vzw werkt aan de promotie van cultuur en erfgoed van de stad Oudenaarde en de Vlaamse Ardennen.

De start van de Reformatie

in 1517 publiceerde de augustijnermonnik Luther zijn 95 stellingen als aanklacht tegen de wantoestanden in de katholieke Kerk. Dit was het begin van de Reformatie die de eenheid onder de christenen zou verbreken. Luthers opvattingen en leerstellingen werden immers snel door kerkelijke gezagsdragers als ketterij beschouwd. Ketterijen werden van oudsher in elk bisdom bestreden door de bisschoppelijke inquisitie. De kerkelijke rechtbank, de inquisitie, onderzocht of de verdachte een ketter was. Was dat het geval dan werd de ketter overgedragen aan de wereldlijke rechtbank. De Kerk zelf sprak geen doodsvonnissen uit of voerde geen executies uit.

Karel V voerde in onze streken een andere vorm van inquisitie in, namelijk de staatsinquisitie. Door een sterk optreden hoopte de keizer de lutherse ketterij te kunnen onderdrukken. Keizer Karel volgde de Leuvense theologen die al in 1519 de stellingen van Luther veroordeeld hadden. De paus volgde in 1520. In 1521 kwam Luther naar de rijksdag in Worms, waar hij veroordeeld werd. De keizer verbood het verspreiden van de lutherse leer en gaf opdracht om alle ketterse geschriften te verbranden.

In de periode van 1520 tot 1550 kondigde keizer Karel een aantal strafwetten af die de lokale, regionale en centrale overheden toelieten om repressief op te treden tegen religieuze dissidenten. De inhoud van deze 'plakkaten' werd steeds strenger. Aanvankelijk, in 1520, werd het bezit van lutherse boeken verboden, wat onder meer aanleiding gaf tot boekverbrandingen in Leuven, Antwerpen en Gent. In 1529 werd een strenger plakkaat uitgevaardigd waarin de straffen op ketterij werden verhoogd. Bij volharding moest men levend worden verbrand. In 1550 volgde het zogenaamde 'bloedplakkaat'. Het verbood het drukken, verspreiden, verkopen, kopen en bezitten van ketterse boeken en afbeeldingen, het bezoeken van ketterse bijeenkomsten, het prediken van ketterij en het huisvesten van ketters. Het verbood eveneens het lezen en verklaren van de bijbel, behalve in onderwerping aan de katholieke interpretatie. Het ontzegde de ketters eigen bezit, en stelde het aanbrenge van ketters en ketterij verplicht. Verder verbood het plakkaat ketters te huisvesten, te ontvangen of te begunstigen. Verklikkers kregen de helft van de verbeurd verklaarde goederen. Iedereen die zich in een bepaald dorp of stad wenste te vestigen, moest een certificaat van rechtgelovigheid kunnen voorleggen, dat door de pastoor van zijn vroegere woonplaats verstrekt was. Mannen werden door de beul onthoofd en vrouwen werden levend begraven als zij berouw toonden. Volhardden zij in hun dwalingen, dan was de straf terechtstelling op de brandstapel.

Karels opvolger, zijn zoon Filips II, bleef verder dit bloedplakkaat toepassen. De meeste slachtoffers van de plakkatens waren uitgeleverd door de inquisitie.

Maria van Hongarije (1530-1558)

Na Margaretha's dood werd Karels zus Maria van Hongarije de nieuwe landvoogdes.

Maria die vroeg weduwe geworden was, ontfermde zich over de opvoeding van Margaretha van Parma

In april 1532 deed zij haar Blijde Intrede in Oudenaarde. De ontvangst gebeurde met het klassieke ceremonieel, uiterst sober en op strenge wijze. Bij de verwelcoming waren de huizen zoals gebruikelijk versierd en behangen met tapijten. Er werden geen feestelijkheden gehouden en er was meer dan waarschijnlijk geen traditioneel banket. Na 3 dagen beval de vorstin een generale processie waarin ze zelf mee stapte. Er werden geen figuurvertoningen gegeven. Ze nam enkele

maatregelen tegen ballingen, dieven en kwaaddoeners, en voerde een hervorming van de armenzorg in.

3 Collaterale Raden hielpen Maria bij het regeren van de Nederlanden.

Toen de oorlog met Frankrijk weer eens opflakkerde en Gent in 1537 de keizerlijke bede weigerde goed te keuren, liet de landvoogdes de bede toch innen. Hierdoor werden de gemoederen verhit en kwam Gent in 1539 in opstand. De opstand breidde zich uit naar andere steden waaronder Oudenaarde. De opstand werd neergeslagen en er kwam, vastgelegd in de Carolijnse concessie, definitief een einde aan de stedelijke autonomie. De vorst duidde voortaan de stadsmagistraat aan.

Bij de Damesvrede van Kamerijk in 1529 werden de feodale banden met Frankrijk verbroken en was het parlement van Parijs niet langer bevoegd als hoogste beroepshof voor Vlaanderen en Artois. In 1548 werd de leenrechtelijke band met het Heilig Roomse Rijk der Duitse natie verbroken.

De Nederlandse gewesten werden ondergebracht in de nieuwe Bourgondische Kreits (Kring) waar noch de Rijksdag noch het Rijkskamergerecht zeggenschap over had. In 1549 werden de Nederlanden in de Pragmatieke Sanctie 'voor eeuwig één en ondeelbaar.' Zo zouden zij voortaan als eenheid bij erfopvolging behandeld worden.

Bevolkingsaan-groei

Door de economische bloei, dankzij de tapijtnijverheid, groeide de stadsbevolking aan. De stadsbevolking van Oudenaarde-Pamele is nooit talrijker geweest dan in deze periode (rond de 8.450 inwoners). De stad kraakte in zijn voegen.

De tapijtnijverheid kende in de 16de eeuw een bloei. Het stelde zelfs meer mensen te werk dan de beroemde Brusselse tapijtnijverheid. De lakennijverheid was nog steeds bloeiend. Er waren nog rond de 600 mensen in deze sector tewerkgesteld, daar waar bijvoorbeeld in leper er amper nog een honderdtal getouwen operationeel waren.

Oudenaarde was in de 16de eeuw de belangrijkste markt geworden in de lijnwaadhandel. Deze had een omzetcijfer van meer dan de helft van de totale omzet voor Vlaanderen.

Door de oorlogen van de 15de eeuw was het verkieslijker geworden binnen de stad te wonen. Hierdoor werd de grond steeds maar duurder. De economische bloei en de inwijking zorgden voor een expansie van de bevolking. Het gebied intra-muros werd in de 16de eeuw verstedelijkt. Tuinen en de laatste hofsteden werden verkaveld en huizen kregen er verdiepingen bij. Soms werden de verdiepingen opgedeeld onder families en veelal werden de huizen van kelder tot dak door een schare gezinnen bewoond. De meeste huizen waren in hout opgetrokken in tegenstelling tot de stenen woningen van de lokale machtigen. Om speculatieve redenen werden zelfs delen van publieke terreinen bebouwd. Dit was onder meer het geval met de Garenmarkt en de vismarkt.

Oudenaarde was in die tijd een stad van edelen. Er woonden maar liefst 120 adellijke families in Oudenaarde. Het was voornamelijk ambtsadel, verarmde en waarschijnlijk ook militaire adel. De 15de eeuw was een eeuw van uitzonderlijk geweld geweest, vooral in de Gentse oorlogen. Het was een geweld dat niets of niemand had gespaard, zelfs kloosters en kerken moesten eraan geloven. Honderden dorpen en duizenden hofsteden, in het bijzonder tussen Oudenaarde en Gent, waren in brand gestoken. De zogenaamde Gentse 'groententers' hadden het platteland geteisterd. Het was een tijd van afschuwwekkende executies en wreedheden geweest. Geen wonder dat heel wat adel van het platteland was geëmigreerd naar een plekje binnen de Oudenaardse vestingen.

Op de Eindries lag de aangroei hoger dan in de stad. Op een eeuw tijd steeg de bevolking er met driekwart (rond de 1450 inwoners).

Alle dorpen in de kasselrij Oudenaarde kenden een bevolkingsgroei.

Oudenaarde en de eerste Reformatie/Hervorming

In 1517 werd Torreken vande Perre (een weinig omschreven hervormer) ge-geseld omdat hij de eucharistie had geridiculiseerd.

De eerste echte handelingen van een Hervormingsinvloed dateren van 1521. De eerste Lutherse boeken, meegebracht door de Duitse kooplieden, werden verbrand.

De eerste terechtgestelde religieus in Vlaanderen was van Oudenaarde (1521-22). De ontluikende Hervorming in het Oudenaardse was het werk van priesters.

In 1526 kwam de duivel in hoogsteigen persoon bij de katholieken op bezoek. Tijdens een onweer, terwijl een kerkdienst aan de gang was, zweefde een vuurbal doorheen de Sint-Walburgakerk. Hij vloog door de middenbeuk en zette zijn klauwen in het haar van een biddende vrouw, brak de hals van diverse beelden van profeten en rolde als een *'vlamme viers pekachtig stinkend'* uit de kerk. De mensen waren ervan overtuigd dat Lucifer was langs geweest.

Vanaf 1526 waren er in Oudenaarde ketterse geschriften en bijbelvertalingen in omloop. Dit was in de jaren 30 ook het geval in het gebied tussen Oudenaarde en Gent. In die tijd kwam het nieuwe stadhuis, als kroonstuk van de dominantie van de stedelijke burgerij, tot stand.

In 1532 volgden de eerste veroordelingen. De eerste was een rederijker, Pieter Schuddematte, een onderwijzer die later uitweek naar Antwerpen en er actief was bij de Violieren. Na een aantal ketterse producties en een bijbelvertaling, werd hij in 1547 gehalsrecht. Het eerste dodelijke slachtoffer was Arent de Man, die in 1548 terechtgesteld werd als anabaptist of wederdoper.

De rederijkers hadden zeker een rol in de Reformatie. Oudenaarde had de rederijkerskamers van de Kersouwieren en de Pax-Vobianen. In 1527 kwam daar de Schoole van de bloeyende jeugd Rhetorijkers bij. Vanaf het midden van de 15de eeuw had de rederijkerij ook het omgevende platteland gewonnen. Op de Eindries speelden de Ghesellen van den Droogenboom. Ook de rethricienen van Bevere traden regelmatig op. Ter Ballien buyten Audenaerde verkeerde in hetzelfde geval, net als die van Leupeghem. Men speelde in de voorgeborchten, buiten het kerkelijke en administratieve kader van de stad. Een spel in Roborst gaf in 1543 aanleiding tot vervolging wegens ketterse propagering. Het toneel was in Oudenaarde ontstaan bij de minderbroeders als een onderwijsmiddel. Het ontwikkelde zich tot een uitdrukkingmiddel van de spelers en kaderde in hetgeen de secularisatie en acculturatie van de religie mag genoemd worden.

In 1545 werden 2 mensen uit Welden terechtgesteld wegens ketterij. De ketterij had ongetwijfeld uitbreiding genomen onder de bevolking. De promotoren waren nu te vinden in kringen van onderwijzers en middenstanders en in die van de reeds vermelde rederijkers. De repressie nam grote vormen aan onder deken Titelmans van Ronse en vooral in de jaren 50, toen verbrandingen, halsrechtingen en geselingen elkaar opvolgden. In 1554 bestond er een geheim genootschap onder leiding van de schoolmeester Gheleyn de Muldere, bijgenaamd Kain. Deze zou uiteindelijk verbrand worden. Ook in middens van de rederijkers sloeg de repressie hard toe. Aan de spelen kleefde alle verdenking, zoals die van 1550 in Leupegem en Ter Bailden buiten de stadsmuren.

De opstand van 1539

Gent weigerde sedert 1537 nog belastingen te betalen om keizer Karel zijn oorlogen te financieren. De stad was tevens ontevreden over het feit dat hun privileges werden overtreden en kon zich niet vinden in het godsdienstbeleid van de keizer. In 1539 kwam het tot een confrontatie tussen Gent en zijn vorst. Oudenaarde, Kortrijk, Geraardsbergen en Ninove toonden sympathie voor de Gentse zaak.

De Gentse opstand sloeg over op Oudenaarde. Aanvankelijk werd de opstandige houding gedragen door het 'slecht volk' van de Eindries. Uiteindelijk ging de opstand over naar de stad en de ambachtsbevolking. Eind september en begin oktober 1539 waren er in Oudenaarde een aantal voorvallen die erop wezen dat er iets op til was. Een dronken inwoner beledigde openlijk de burgemeester terwijl een andere dronken man in naam van de gemeenschap een vermindering op het ongeld op bier wilde. Beiden werden niet vervolgd. Door deze straffeloosheid en gesterkt door de gebeurtenissen in Gent, verzamelde zich op 6 oktober op de markt een gewapende menigte. Er waren geruchten dat een garnizoen op weg

was naar de stad. Men poogde de opstandelingen te kalmeren, doch zonder succes. Gewapende bendes dreigden het kasteel van Bourgondië aan te vallen. De dag nadien, op 07/10/1539, overhandigden de ambachten van Oudenaarde een rekwesst aan de kapitein, de hoogbaljuw en de schepenen. Ondertussen werd het Callioethuis (de cueillette van belastingen) op de Markt door een razende menigte met de grond gelijk gemaakt. In de Walburgakerk vernielden ze een heiligenbeeld (een boetebeeld) en droegen de stukken naar buiten terwijl ze bedreigingen en beledigingen riepen. De opstandelingen trokken langs kloosters, tavernes en huizen van de gegoede klasse en eisten drank en eten. Ze scholden de betrokkenen uit en persten hen geld af.

De eisen van de ambachten werden nagenoeg allemaal ingewilligd. Alle privileges van de stad werden openbaar voorgelezen. Dit betekende echter nog niet het einde van de opstand. Eind oktober dienden de ambachten nog een tweede en uitgebreidere eisenbundel in. Het einde van de opstand zou pas voor eind november zijn.

De opstand van Oudenaarde was merkwaardig te noemen omdat de stad in het verleden steeds trouw de zijde van de vorst had gekozen. In 1537 ging Oudenaarde in eerste instantie niet akkoord met Gent en kwam men overeen om de bede van de keizer te betalen. Dat de stad toch in opstand kwam is een unicum in de politieke geschiedenis van de stad.

- ***Wat waren nu de motieven voor de opstand?***

Er waren diverse redenen voor de opstand. In de eerste plaats was er de invloed van het opstandige Gent. Ook het financieel (wan)beleid en het anti-protestantse beleid van de magistraat en bij uitbreiding de centrale regering, de strenger wordende reglementering vanuit de centraliserende overheid voor de tapijtwevers en het ontbreken van politieke macht voor de ambachten, waren aanleidingen voor de opstand. Het verzet had een duidelijk anti-centralistisch en anti-notabel karakter.

Men verzette zich tegen de rechtspraak van de magistraat en de notabelen van de stad. De plakaten tegen de kettters en de vervolging van diezelfde zogenaamde kettters, alsook de bestraffing door de magistratuur, hadden een grote invloed op de bevolking. De rechtspraak en het financieel beleid van de magistraat, in het bijzonder de toegenomen en hoge indirecte belastingen op dagelijkse consumptiegoederen, waren het onderwerp van verwijt. De beden van de keizer kwamen heel ongelegen op een moment dat de stad ook verhoogde kosten had ingevolge de bouw van het stadhuis. Gans de kasselrij Oudenaarde was ontevreden over de grote belastingdruk.

De tapijtsiers werden in die tijd geconfronteerd met een door de centrale overheid opgelegde strengere reglementering van hun ambacht. Het ging over kwaliteitseisen van de gebruikte producten, arbeidskrachten en productiemethodes. Door deze maatregel van de overheid uit 1539 werd een grote hoeveelheid Oudenaards werk in beslag genomen. De tapijthandel werd in Antwerpen geblokkeerd. Hierdoor ontstond uiteraard onrust en wrevel van de tapijtsiers. De gevolgen van deze maatregel waren niet te onderschatten voor de, volgens Filips de Lalaing, 12 à 14.000 tewerkgestelden in de sector. Hij voorzag een muiterij en emigratie ten gevolge van deze absurde maatregelen.

De tapijtweversnijverheid maakte de belangrijkste tak uit van de stedelijke economie en van de omliggende dorpen. Deze economische macht ging evenwel niet gepaard met politieke macht. Er was bijna geen vertegenwoordiging van de ambachten onder het stadsbestuur. De patriciërs/notabelen hadden het duidelijk voor het zeggen. In 1539 was er zelfs geen enkele vertegenwoordiger van de ambachten in het algemeen terug te vinden onder de magistraten. De ambachten stonden aan de zijde van de rebellen en leidden de straatrellen. Ze maakten van de gelegenheid gebruik om tot tweemaal toe hun eisen, de 'rekwesten' voor te leggen.

- **Wat waren deze rekwesten?**

De eerste eisenbundel werd op 07/10/1539 ingediend. De eisen werden bijna zonder uitzondering goedgekeurd, hetgeen ongetwijfeld het gevolg was van de explosieve situatie. Op 31 oktober volgde een tweede met 17 artikels uitgebreid rekwest. De eisen waren van uiteenlopende aard.

Er waren eisen van politieke en economische aard. De ambachten wensten een invloed te verwerven op de politieke besluitvorming van de stad. 6 communmeesters zouden de openbare goederen van de stad besturen, corrupte politici moesten berecht worden, er moest een nieuw reglement voor de verkiezing van de ambachtsbesturen komen, maar het belangrijkste was dat de privileges van de neringen strikt zouden worden nageleefd. Men wilde een transparant bestuur, een stopzetting van de bestaande politiek wantoestanden en een naleving van de bestaande rechten door de bestuurders.

Andere eisen waren van fiscale aard, zoals bijvoorbeeld dat bij de invoering van nieuwe belastingen, deze zouden onderhandeld worden met de ambachten. Belastingen die niet op deze manier tot stand gekomen waren, zouden als nietig beschouwd worden. Men wilde een verlaging van het ongeld met daarbij een verandering van de manier waarop deze verpacht werden. Er was tevens de eis dat de kloosters, net zoals iedereen, van toen af aan belastingen zouden moeten betalen.

Tenslotte waren er nog 3 eisen van militaire aard. Deze gingen over de verdediging van de stad omdat de ambachten vonden dat de verdediging een zaak was van alle inwoners. Zo wilden ze onder meer de Bourgondische toren onder hun toezicht plaatsen.

- **De amende honorable en de Consessio Carolina**

Moeizaam en na de nodige vernederingen te hebben ondergaan en toegevingen te hebben gedaan, konden de heren van Oudenaarde de orde herstellen.

In Gent bleef de opstand duren. Omdat Gent een belangrijk handelscentrum was, kwam keizer Karel in februari 1540 persoonlijk met een groot leger naar Gent om de opstand te onderdrukken. De keizer (*zie foto schilderij van Titiaan*) slaagde hierin, en om nieuwe opstanden te voorkomen, werden de Gentenaars verplicht grote delen van de Sint-Baafsabdij af te breken om plaats te maken voor het Spanjaardenkasteel, een zogenaamde 'dwangburcht'. Gent werd publiek zwaar vernederd. Een zestigtal afgevaardigden van de 'cresers', dit zijn ontevredenen of malcontenten, moesten in het openbaar op blote voeten, gekleed in een wit onderhemd en de strop om de hals, de genade van de keizer afsmeaken. De vertegenwoordigers van de 3 leden kregen wat meer toegezegd, zij mochten geschoeid, gekleed in een zwarte tabbaard en vooral zonder strop hun spijt betuigen. 50 Gentenaren stonden terecht voor hun prominente rol in de opstand. De grote meerderheid maakte deel uit van de neringen. 13 van de 17 onthoofde kopstukken waren ambachtsmeesters.

Oudenaarde ontsnapte niet aan een gelijkaardige vernederende boetedoening. De keizer bepaalde in de akte van Abolitie dat 4 leden van de Wet en 12 hoofdmannen van de neringen, gekleed in een zwart kleed, op een dag en plaats nog nader te bepalen, de genade van zowel God als van hem en zijn zus, Maria van Hongarije, moesten afsmeaken. Uiteindelijk ontbood de keizer hen op 08/07/1540 in zijn hof in Brugge, om de boetedoening te

voltrekken. De magistraat richtte een verzoekschrift, de amende honorable, aan de heer de Granvelles, de raadsman en kanselier van de keizer, met de vraag of de boetedoening in gesloten kamers zou mogen plaatsvinden. Men verontschuldigde zich uitdrukkelijk voor de gebeurtenissen en men drukte zijn trouw en gehoorzaamheid aan de keizer uit. Het verzoek werd aangenomen. 4 schepenen en 12 (van de 15) dekens van de neringen, gekleed in zwarte tabbaarden, betuigden hun spijt en vroegen om genade.

In Oudenaarde waren er tijdens de opstand geen doden gevallen. Toch werden 3 oproerleiders op de Markt onthoofd. Hun hoofden werden op spiezen aan het publiek tentoongesteld. Een vierde werd de tong uitgenepen en verbannen. Een vijfde werd veroordeeld tot een bedevaart naar Trier. Er waren nog bestraffingen, doch van mindere aard.

Toen het stadsbestuur beseftte dat keizer Karel naar Oudenaarde kon komen, ontstond er een vorm van paniek. Men vroeg zich af hoe men de keizer in de gegeven omstandigheden het best zou ontvangen. Om dit te weten te komen, stuurde men 2 schepenen en een raadspensionaris naar Gent. Men liet 6 'aanspraken' ontwerpen om de keizer bij een bezoek aan te spreken. De schrik zat er dus duidelijk in. In november 1540, werd de Concessio Carolina voor de stad Oudenaarde uitgevaardigd. Deze ordonnantie omvatte 35 artikelen (in Gent waren er 75 en in Kortrijk 48). Oudenaarde kreeg een nieuw stedelijk statuut. Karel V maakte een einde aan de reeds beperkte politieke macht van de ambachten. Ze maakten niet langer deel uit van de Grote Raad en hun bewegingsvrijheid werd beknot. Ze mochten nog enkel vergaderen mits de toestemming van de baljuw en de schepenen van de stad. Ook waren ze niet langer vertegenwoordigd in de Raad van de stad. Wat opvalt in de Concessio Carolina is dat vooral de macht van de magistraat van Oudenaarde ingeperkt werd.

Oudenaarde kreeg een zware boete van 8.000 Carolusgulden en moest een rente van 360 pond overnemen. Keizer Karel bestrafte Oudenaarde wel uitzonderlijk zwaar. De bestraffing stond niet in verhouding met de gepleegde feiten. Deze repressie, samen met de onzekerheid over de toekomst van de reglementering van de tapijtnijverheid, zorgden ervoor dat fabrikanten van tapijt en lakens andere oorden gingen opzoeken. Door die uittocht kwamen 2.000 arbeiders zonder werk te zitten. Pas in 1547, 2 jaar na de grote tapijtordonnantie, werden de buitenmeesters erkend. Ondertussen waren er reeds veel tapissiers de stad ontvlucht om daar te gaan werken waar de tapijten werden verhandeld (zoals in Antwerpen).

Enkele merkwaardigheden

Alsof de mensen nog niet genoeg gestraft waren, was er in de zomer van 1540 een uitzonderlijke droogte. In gans de zomer waren er maar 4 regendagen. Men kon in de Burgschelde lopen, want er stond geen water in. In oktober, november kon men te voet de Schelde oversteken. Het grote gevolg van deze droogte was een voedselschaarste waardoor graan diende te worden geïmporteerd. De stad deelde graan uit aan de armen die anders een gewisse hongerdood gingen sterven.

Tijdens een onweer in 1542 was er een blikseminslag in de kapel van de minderbroeders. De toren brandde af en stortte in. Twee mensen vonden hierbij de dood.

In 1543 was er een grote brand op de Eindries. 17 (van de 274) huizen brandden af.

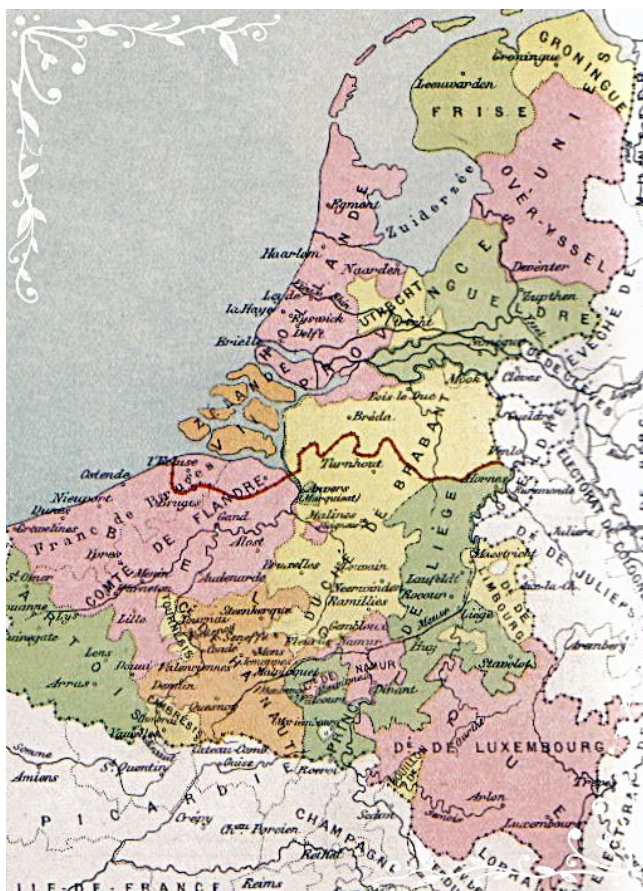
In 1546 regende het eind november 4 dagen aan één stuk. De Schelde trad buiten zijn oevers. Zelfs de Grote Markt kwam onder water te staan. De bewoners van de Burg en de Achterburg waren genoodzaakt naar de eerste verdieping van hun huis te vluchten. De bevoorrading van levensmiddelen voor de mensen die vastzaten, moest noodgedwongen met schuiten gebeuren. De wateroverlast duurde uiteindelijk 8 dagen.

In november 1547 werd in de stad een vismijn geopend. Een man uit Vlissingen bracht hier voor de eerste keer zeevis.

Eveneens in 1547 verbleven er in de stad Spaanse soldaten die naar hier gekomen waren met de gevangen genomen landgraaf van Hessen. Ze maakten het blijkbaar bijzonder bont want de heer van Bevere ging naar Brussel om te reclameren. Hij werd wandelen gestuurd wat resulteerde in wrijving en onvrede tussen de burgers en de Spanjaarden.

De Zeventien Provincies

Het is de verdienste van keizer Karel dat hij de gewesten van de Lage Landen kon verenigen in één zelfstandig, onafhankelijk geheel. Dit gebied werd de Zeventien Provincies genoemd en bestond uit de hertogdommen Brabant, Limburg, Luxemburg en Gelre, de graafschappen Vlaanderen, Henegouwen, Namen, Artois, Zeeland en Zutphen, en zes heerlijkheden Mechelen, Doornik, Friesland, Groningen, Utrecht en Overijssel. Het prinsbisdom Luik behoorde niet tot de Nederlanden maar bleef neutraal en genoot de bescherming van de keizer.

De Zeventien Provincies kregen drie nieuwe bestuursorganen, de zogenaamde collaterale raden. De Raad van State behandelde alle staatszaken, defensie en de interne veiligheid. De Geheime Raad werd belast met de rechtszaken en de Raad voor Financiën moest instaan voor het beheer van de domeinen en de financiën. Om zo weinig mogelijk tegenwind te krijgen liet hij in de nieuwe structuur voldoende bewegingsvrijheid voor de Staten-Generaal en de Provinciale Staten.

Om de vermijden dat de Zeventien Provincies zouden worden verdeeld onder verschillende erfgenamen, vaardigde hij in 1549 de Pragmatieke Sanctie uit. De Zeventien Provincies vormden voor altijd een ondeelbaar geheel en konden slechts door één vorst worden bestuurd.

Economische voorspoed

Ondanks dat keizer Karel heel wat veranderingen doordrukte, was hij redelijk populair. Er was steeds oorlogsdreiging en soms wapengekletter, maar tegelijkertijd ging het de Nederlanden economisch

voor de wind. De Zeventien Provincies waren de economisch sterkste regio van West-Europa. Antwerpen werd de belangrijkste haven en Oudenaarde profiteerde van deze opgang.

De Oudenaardse bevolking groeide met meer dan 1/3de en de textielsector bloeide. De tapijtnijverheid was in de stad en op het omliggende platteland de belangrijkste nijverheid. Ook de linnennijverheid, die zich vooral op het platteland situeerde, deed het goed.

Stadhuis en lakenhal

De vermoedelijk vroeg-14de-eeuwse lakenhal en het 16de-eeuws stadhuis met een deels behouden oud-schepenhuis wordt gewoonlijk als één geheel gezien.

Lakenhal

100 jaar oude foto met zicht op de Markt, het stadhuis en de lakenhal

De lakenhal is opgetrokken uit baksteen (de muurkernen) en uit Doornikse hardsteen (de buitenwanden). Het gebouw telt 2 niveaus. Beneden was er aanvankelijk een bergplaats voor wapens en brandweermateriaal. De vroegere lakenhal, het centrum van de belangrijke lakenhandel, situeert zich op de bovenverdieping onder een open dakstoel met indrukwekkende schaar-gebinten en 4 zware moerbalken, vermoedelijk uit de 16de eeuw. Hierbij werd gebruik gemaakt van kastankehout dat het ongedierte en insecten moest weghouden. De vloer tussen de verdiepingen was van hout. In

de bovenlakenhal werd het laken na keuring uitgestald en te koop aangeboden. In de benedenverdieping kreeg men licht door kleine venstertjes. Bovenaan waren de muuropeningen schuin naar het noorden gericht. Ze werden afgesloten door luiken. Het was belangrijk dat er geen direct zonlicht kon binnenvallen, teneinde verkleuring van het laken te voorkomen. Op de noordgevel was er een klokje dat de openings- en sluitingstijden van de hal aangaf.

In de 17de eeuw werd het houten plafond van de benedenlakenhal vervangen door een korfbooggewelf. De eeuw nadien kreeg de ruimte een indeling met pijlers. Er werden kleine huisjes aan de buitenkant gebouwd zodat de oorspronkelijke kleine romaanse venstertjes verdwenen. Door de eeuwen heen werd de hal voor allerlei doeleinden gebruikt. Zo deed in de 19de eeuw de hal dienst als schouwburg en concertzaal. Tijdens WO2 was de oorlogsadministratie hier gevestigd. Nadien werd de hal onder meer gebruikt als tentoonstellingsruimte.

Schepenhuis

De lakenhal was constructief verbonden met het oude schepenhuis. De hoofdingang was langs de Hoogstraat. Er waren wellicht 2 bouwlagen, met onderaan de berging, een opslagruimte die uitgaf op de Markt. Het gebouw bevatte ook een belfort, namelijk een toren met klokken die de activiteiten in de stad regelden. Het geheel was omgeven door een achttal woningen.

De eerste vermelding van de oprichting van een nieuw schepenhuis dateert van 1506, toen een Brusselse bouwmeester gevraagd werd een ontwerp te maken voor een nieuw belfort. Deze bouwmeester was in 1498 bezig met de afwerking van de torenromp van de Walburgakerk. Het opzet kende geen vervolg.

In 1509-1510 bouwde men langs de kant van de Nederstraat, in de hoek van het oud schepenhuis en de lakenhal, een paviljoen dat de scepenencamere of stedecamere genoemd werd. Deze bestaat nu nog steeds, maar werd ondertussen verhoogd met een derde bouwlaag.

In 1525 was het oude schepenhuis in zo'n slechte staat, dat een muur het begaf en instortte. Aangezien het schepenhuis duidelijk bouwvallig was geworden en de stad meer rijkdom

Aan de kant van de Nederstraat is nog een stuk van het oude schepenhuis te zien

kende door onder meer een bloeiende tapijtnijverheid, besloten de rijke poorters en magistraten een stadhuis te bouwen dat de roem van de stad, maar eveneens van het land, moest worden. Nog in hetzelfde jaar werd een project van de Brabantse bouwmeester Hendrik van Pede en steenhouwer-aannemer Willem de Ronde goedgekeurd. Volgens een 17de-eeuwse kroniek werd het schepenhuis in een Vastenavondspel door de inwoners met de grond gelijk gemaakt. Deze bewering moet met een korreltje zout worden genomen. De werkelijkheid zal minder brutaal geweest zijn. Misschien werd symbolisch een deeltje van het gebouw door de bevolking afgebroken.

Stadhuis

De bouw van het nieuwe stadhuis verliep zeer vlot. De eerste steenlegging door de gouverneur van de stad, Philips de Lalaing, vond plaats op 15/05/1526. Eén jaar later was de bouw tot aan de eerste verdieping een feit. In het tweede jaar werden nog eens 2 bouwlagen gebouwd.

Tijdens het derde jaar werden de daken afgewerkt. In 1531 was de ruwbouw af. Daarna werd het tot 1537 verder afgewerkt met fijn beeldhouwwerk gekapt uit Avesnessteen. De afwerking gebeurde door Oudenaardse meesters zoals Pauwel vander Schelden, Gillis Spierinc, Adriaan van Hoorick. Vanaf 1537 ging de aandacht naar de aankleding van het interieur.

Het oorspronkelijke plan, namelijk de bouw van een stadhuis in U-vorm, werd tijdens de bouw teruggeschroefd naar een uitvoering in L-vorm. De rechterzijgevel aan de kant van de Nederstraat is nooit voltooid. Hier werd een deel van het oude schepenhuis behouden (zoals het in 1509-10 gebouwde deel). Was het geld op? Feit is dat de bouw van de Walburgakerk eveneens stilviel. Ook daar staakte de stad belangrijke giften.

Het uiteindelijk resultaat van de bouwwerkzaamheden is een volmaakt voorbeeld van de klassieke stroming in de Brabantse laatgotiek. De marktgevel werd zeer strikt symmetrisch uitgebouwd. Links en rechts zijn identiek en het middenstuk (de toren) eist de aandacht op. Het stadhuis is tevens hiërarchisch opgebouwd waarbij de eerste verdieping de volle aandacht krijgt. De onderste bouwlaag was inferieur aan de bovenbouw. Een zuilengalerij dient de sobere muur af te schermen. De 2 verdiepingen werden identiek aan elkaar gebouwd.

Centraal in het gebouw staat **het belfort** met één vierkante en 2 achthoekige geledingen die uitstijgen boven het dak. Hier was tot 1894 de Oudenaardse beiaard, die sinds 1759 uit 34 klokken bestond, in ondergebracht. De beiaard verhuisde toen naar de Sint-Walburgatoren. De uurwijzerplaat is van de hand van Pauwel vander Schelden in samenwerking met schilder Nauwinc. Het uurwerk en de klokken waren belangrijke middelen om het dagelijkse leven in de stad te regelen. Door middel van klokken konden bevelen gegeven worden, zoals bijvoorbeeld het openen en sluiten van de stadspoorten, de uren van de markt aangeven, het oproepen van mensen om naar het stadhuis te komen, en het melden van de begin- en eindtijden van de werktijden.

Vanop het balkon (de afroepui) op de eerste verdieping werden plechtige aankondigingen en rechterlijke uitspraken afgeroepen.

Op 01/12/1999 werd het Oudenaardse belfort, samen met 23 andere Vlaamse en 6 Waalse belforten door de Unesco erkend als werelderfgoed.

Op de toren staat een grote kroon (waarschijnlijk refererend naar de vorst keizer Karel) met daarbovenop **Hanske de Krijger**, een verguld bronzen beeld dat in 1530 vervaardigd werd door goudsmid W. Blanstrein en dat een Spaanse vaandeldragende krijger voorstelt. Hij draagt het Spaanse militaire kostuum en houdt in zijn rechterhand het wapenschild van de stad vast. Op het wapenschild staat de legendarische 'bril', die moest toelaten om de vorst beter te zien bij zijn bezoek aan de stad.

Hanske werd diverse keren van zijn sokkel gehaald om hem te herstellen. Dit was onder meer het geval in 1656, 1659 (blikseminslag), 1694, 1772, 1826, 1846, 1899, 1948 en 1984. Telkens werd in een koker onder zijn rok een document toegevoegd, dat ondertekend werd door de gemeenteraad. Na een grondige restauratie werd Hanske veelal met een plechtigheid terug op het stadhuis gehesen.

In 1897 viel er een grappige anekdote rond Hanske de Krijger te noteren. Tijdens de nacht van zaterdag op zondag van het eerste weekend in maart kropen enkele schelmen op kousen langs de houten stelling naar omhoog. Zij verschalkten hierbij de 'dappere en waakzame politie' die de wacht hield. Zij staken in geen tijd Hanske in een nieuw carnavalskostuum. Snel maakten zij zich zonder noemenswaardige problemen uit de voeten. 's Morgens toen de mensen van de vroegmis kwamen, zagen zij pas hoe Hanske getooid was. Sommigen schaterden het uit ... anderen slaakten een kreet van verontwaardiging.

Op **het gelijkvloers** geeft een poort toegang tot de vroegere algemene opslagplaats en een onderhalle. Een andere poort leidt naar de stadswaag of cale, die voor het eerst in 1338 werd vernoemd. De cale speelde een belangrijke rol in het handelsverkeer. Er werd immers taks geheven op de in- en de uitgevoerde goederen die per gewicht bepaald waren, zoals voornamelijk op graan en boter.

De grote poort in het midden van de voorgevel van het stadhuis verschaft toegang tot al de andere plaatsen. Rechts van de poort lag het korenhuis en links de keuken met de conciërgewoning. De doorgangen zijn breed genoeg wat het in- en uitrijden van paard en kar mogelijk maakte. De conciërgewoning en keuken vormden één ruimte. De keuken was groot en had een belangrijke functie binnen het stadhuis. Hier werden copieuze maaltijden bereid zoals tijdens feestelijke bijeenkomsten in de volkszaal, maar ook na een terechtstelling.

Op **de eerste verdieping** vinden we over de ganse lengte van de voorgevel **de volkszaal**. De zaal werd gebruikt voor plechtige ontvangsten, feesten en maaltijden, maar ook als vergaderzaal.

De geest van keizer Karel is hier, door middel van zijn wapenspreuk Plus Ultra (boven de deur naar het balkon), nog aanwezig. Ook de 16de-eeuwse balkzolen, versierd met de wapenschilden van Karel V, herinneren aan de vorst.

Het pronkstuk van de zaal is de schoorsteenmantel. Het is grotendeels het laatgotisch werk van de Oudenaardse beeldhouwer Pauwel van der Schelden. De schouwmantel is versierd met leeuwenfiguurtjes, het schild van Vlaanderen, van de Habsburgers en van Oudenaarde. Ook hier is keizer Karel niet veraf. Op de 16de-eeuwse haardijzers zien wij zijn beeltenis en deze van zijn gemalin Isabella van Portugal.

Centraal vinden wij het beeld van de heilige Walburga, de patroonheilige van de stad, en op de hoeken de symbolische voorstelling van de rechtvaardigheid en de macht.

Op de zandstenen muren werden in de 19de eeuw schilderijen aangebracht van figuren zoals uiteraard keizer Karel, Diederik van den Elzas en Boudewijn van Constantinopel. Op de neogotische glasramen staan de wapens afgebeeld van de gebieden waarover keizer Karel regeerde.

Eveneens op de eerste verdieping is **de schepenzaal**. De parel is het grote eiken tochtportaal (1533-1536) het meesterwerk van Pauwel van der Schelden, die duidelijk onder invloed van de vroeg-Florentijnse renaissance stond. Het onderste deel van de constructie is symmetrisch opgebouwd en bestaat uit 28 panelen met snijwerk van loofarabesken, spelende putti en dierenfiguren. Het zwaardere bovendeel draagt de wapenschilden van Vlaanderen, het Habsburgse Rijk en Oudenaarde, geflankeerd door respectievelijk leeuwen, griffioenen en wildemannen.

De schepenzaal was de mooiste en belangrijkste kamer van het ganse stadhuis. Hier vergaderde het schepenbestuur en werd recht gesproken. In de huidige tijd worden hier huwelijken voltrokken en jubilea gevierd.

In de zaal hangen een aantal waardevolle schilderijen. Rechts van de schouw hangen onder elkaar de drie portretten van keizer Karel (1500-1558), zijn bastaarddochter Margaretha van Parma (1522-1586) en van haar zoon Alexander Farnese (1545-1592).

Het 16de-eeuwse portret van keizer Karel toont hem als hooggeplaatst persoon. Hij draagt de Bourgondische hoed en de ketting van de Orde van het Gulden Vlies. Het portret van Margaretha van Parma is geschilderd naar een 16de-eeuws origineel van Antonio Moro. Het is van de hand van de 19de-eeuwse Antwerpse schilder Delhoy. Het derde kleine schilderij toont haar zoon Alexander Farnese. Hij wordt uitgebeeld op zijn sterfbed, in de abdij van Sint-Vaast in Arras, in monikkenpij met een groot kruis en ketting van de Orde van het Gulden Vlies.

Links van de schouw hangt een ruiterafbeelding van Lodewijk XIV, geschilderd door Filip van Champaigne. Uit dezelfde periode stamt het Zicht op Oudenaarde. De voorstelling betreft een panoramisch behoorlijk waarheidsgetrouw zicht op de stad Oudenaarde met zijn stervormige omwalling en versterking van de hand van de Franse ingenieur Vauban. Om de diepte en de ruimte te versterken werkte de schilder duidelijk met een voorplan, een middenplan en een achterplan dat uit een heuvelachtig molenlandschap en een wolkenveld bestaat. De vervaardigingsdatum is 1667, hetzelfde jaar waarin de Fransen Oudenaarde innamen.

Een reeks van 5 kleine werkjes werd toegeschreven aan Adriaan Brouwer. De werkjes stellen de 5 zintuigen voor, namelijk 'het gehoor', 'de smaak', 'de reuk', 'het gevoel' en 'het gezicht'. Wat opvalt is het gebruik van warme roodbruine kleuren. Veel werken van Brouwer werden reeds tijdens zijn leven gekopieerd, wat hier ook het geval is. De Oudenaardse 5 Zintuigen zijn waarschijnlijk van de hand van Anthonie Victoryns. Brouwer is vooral bekend als schilder van kroegtaferelen. Hij schilderde vooral onderwerpen uit het dagelijks leven van de volksmens. Wat weinigen weten is dat hij ook een uitstekend landschapsschilder was.

In de schepenzaal pronken ook 4 Antwerpse kunstkabinetten, waarvan er 3 uit de 17de eeuw komen. De Antwerpse kunstkabinetten waren in die tijd wereldvermaard. Het rijkelijkst uitgevoerd kunstkabinet behoorde toe aan de Sint-Joriskilde (vervaardigd in 1676).

Schepenzaal (oude foto)

Volkszaal (postkaart)

De indeling van **de tweede verdieping** is gelijkaardig als deze van de eerste verdieping. Boven de schepenzaal ligt **de oppervoogdenkamer** en boven de volkszaal bevindt zich **de grote museumzaal**. In de oppervoogdenkamer namen de oppervoogden het beheer waar van de bezittingen en de goederen van de minderjarige wezen en verdedigden er de belangen van deze kinderen. In deze kamer staat een archiefgalerij van 1772 in rococostijl, met eikenhouten kasten uitgevoerd door A. Lamon. De kapellenkamer op deze verdieping herinnert aan de kapel van het stadhuis. Zoals in elk schepenhuis was er ook hier een kapel waar dagelijks een misviering plaatsvond.

Helemaal bovenaan het gebouw lag het kruitkamertje. Het lag wat afgelegen om bij een eventuele ontploffing schade aan de belangrijkste kamers van het stadhuis te voorkomen. Later werd het als smidse gebruikt.

In de oorspronkelijke aanleg van het stadhuis werd geen enkele zaal voorbehouden voor de gebruikelijke **vierschaar** of rechtbank. Vermoedelijk werd hiervoor de schepenzaal of volkszaal gebruikt.

Het stadhuis herbergt nog diverse waardevolle schilderijen zoals een 15de-eeuwse Sint-Joris van Colijn de Coter, een paar 17de-eeuwse werken van Hendrik van Balen en van Jan Brueghel de Fluwelen, en 2 schilderijen van Gaspar Heuvick (1550-1611) uit Oudenaarde (De Gerechtigheid en het Laatste Oordeel). Hij verbleef een hele tijd in Italië en schilderde vooral huiveringwekkende en moraliserende taferelen in de stijl van de contrareformatie. Verder is er nog een 16de-eeuws schilderij op paneel voor de rederijkerskamer de Kersouwe, en het belangrijke werk 'De slag bij Oudenaarde in 1708' van Alexander van Bredael (1716).

In de 19de eeuw startten de eerste grote **restauratiewerken** aan het stadhuis. Tijdens de opeenvolgende campagnes werd bijna alle beeldhouwwerk vervangen. Zo waren er campagnes van L. Roelandt (1837-1851), van J. Helleputte (1879-1891), van P. Langerock (1898-1902), van V. Vaerwyck (1927-1940) (na de zware beschadigingen op het einde van WOI), van R. Warie (1956-1978) en van het architectenbureau Van Acker (1979-1997). Nadien bleef men het gebouw optimaliseren met onder meer de renovatie van de benedenlakenhal. Sinds 2002 werd het vroeggotisch gedeelte aangepakt, werd een lift geplaatst en werd in de Hoogstraat het splinternieuwe gebouw van de dienst toerisme tegen de lakenhal gebouwd.

MOU

In het stadhuis en de lakenhal is het MOU (museum Oudenaarde) gevestigd.

Het MOU bezit een rijke en gevarieerde zilvercollectie waarvan het overgrote deel de verschillende hoogtepunten en de regio's van de Europese edelsmeedkunst presenteert en het andere deel een mooi en bijna volledig overzicht weergeeft van Oudenaards zilver tijdens het ancien régime. De verzameling is verspreid over 3 zalen: de oude kapel, de oppervoogdenkamer en de grote zilverzaal 'De Boever-Alligoridès'.

De gerenommeerde Oudenaardse wandtapijten zijn zowat in alle wereldsteden te bewonderen, maar ook het MOU herbergt een prestigieuze collectie wandtapijten, waarvan het grootste deel uit de 16de en de 17de eeuw komt. De trots van de collectie bestaat uit een reeks wandtapijten over de beroemde Alexander De Grote. Deze werden in 1998 door de stad Oudenaarde aangekocht. De reeks bestaat uit 3 tapijten die op het einde van de 16de eeuw werden gefabriceerd en van zeer hoge kwaliteit zijn. De geschiedenis van Alexander was een geliefd thema in de tapijtweefkunst omdat men in die periode opkeek naar de heldendaden van de vorsten. Na de inname van Oudenaarde in 1582, had het stadsbestuur deze tapijten aan hun landvoogd geschonken. Na 4 eeuwen zijn ze weer thuis.

Website MOU: <http://www.mou-oudenaarde.be/>

Hanske de Krijger

Het beeld van Hanske de Krijger

Tegen het einde van de bouw van het stadhuis kreeg zilversmid Willem Blanstrein de opdracht een vaandeldrager te maken. Werkten verder ook mee aan het maken van het beeld: smid Roeland vander Busschelen, slotenmaker Adriaan Meynfroet, klokgieter Willem de Mantele en schilder Gilles Spierinck. Joos Craye zorgde voor de stelling zodat het beeld op de toren van het stadhuis kon worden geplaatst. Het bronzen beeld vormde de bekroning van de belfortoren en kwam bovenop de keizerlijke kroon te staan. Eerst was er voor de torenspits een griffioen voorzien. De constructie van een griffioen mislukte zodat snel een andere oplossing moest worden gezocht. De keuze van een krijgsknecht volgde snel. Dit beeld staat vandaag in Oudenaarde bekend onder de naam Hanske de Krijger.

De legende van de bril

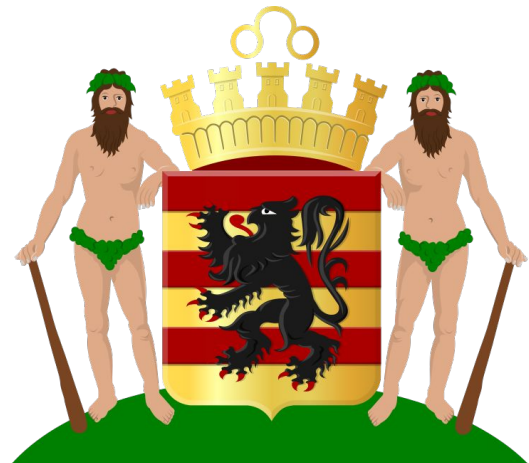
De stadhuiswachter Hanske de Krijger werd al snel een volksfiguur die samensmolt met de legende van de bril.

Hierna volgen de twee bekendste versies.

Volgens de eerste versie kwam keizer Karel, over Ronse en de Koppenberg, van Doornik naar Oudenaarde. De stadswachter, die te veel Oudenaards bier had gedronken, was in slaap gevallen en had de keizer met zijn gevolg niet zien afkomen. Er stond niemand klaar aan de stadspoort om de keizer te begeleiden. Opdat de stadswacht bij een volgend bezoek wat beter op zijn 'qui vive' zou zijn en ter herinnering aan het onhoffelijke voorval, verplichtte de keizer de stad om een bril aan te brengen in het wapenschild. In werkelijkheid is de Oudenaardse 'bril' echter helemaal geen bril, maar de gotische letter 'A' van 'Audenaerde'.

Het Oudenaardse wapenschild

De tweede versie vertelt dat op een zekere dag keizer Karel de stad Oudenaarde met een bezoek wou vereren. De stad was feestelijk versierd en het volk was in dichte drommen afgezakt. Een edelman die veel gelijkenis met de keizer vertoonde, werd per vergissing door de stadswachten aangemeld. De schepenen die de stoet opwachten bij de stadspoort, begeleidden de koets naar het stadhuis. Maar toen de koets van de keizer voor de poorten verscheen, was er niemand om hem te verwelkomen. Ook bij deze versie had de keizer opgedragen om een bril in het wapenschild te dragen.

De bril is het symbool van de stad geworden. Het werd later gebruikt in het ijkken van kwaliteitsproducten van tapijt tot zilver.

In de 19de eeuw maakte Charles De Coster (1827-1879) een variant van deze legende in zijn *La légende d'Uilenspiegel*. Niet Hanske de Krijger maar Tijn Uilenspiegel was de trompetter op de uitkijk.

Het verhaal:

Uilenspiegel stapte op goed valle 't uit naar Oudenaarde, waar toen een garnizoen Vlaamsche ruiters lag, om de stede te verdedigen tegen de Fransche aanhangen, die het land verwoestten lijk sprinkhanen. De hoofdman van de ruiters was een Fries, een zekere Kornjuin. Zij ook liepen het platteland af en kneveldten het volk, dat aldus, gelijk gewoonte, langs twee kanten te gelijk opgegeten werd. Alles was hun deeg: kiekenen en kapoenen, eenden en duiven, kalveren en verkens. Op een avond dat Kornjuin en zijne mannen met buit beladen terugkwamen, zagen zij aan den voet van een boom Uilenspiegel liggen, die sliep en zeker van stoverije droomde.

- *Wat doet gij om te leven? vroeg Kornjuin.*

- *Sterven van honger, antwoordde Uilenspiegel.*

- *Wat is uw ambacht?*

- *Reizen voor mijne zonden, de anderen zien wroeten, op de koorde dansen, lieve gezichtjes schilderen, messenhechten snijden, op den rommelpot spelen en op de trompet blazen.*

Als Uilenspiegel zoo stout zei dat hij op de trompet kon blazen, was het omdat hij had hooren zeggen dat, in het slot van Oudenaarde, de plaats open was van torenwachter, ten gevolge van den dood van den ouden man welke die bediening vervulde.

Kornjuin zei hem:

- *Gij zult bazuinblazer van de stede worden.*

Uilenspiegel volgde hem en hij werd gebracht op een van de hoogste torens der vestingen, in een goed verlucht kotje, dat open was voor alle winden, behalve dien uit 't Zuiden, dewelke hem maar weinig mishandde.

Men zei hem dat hij blazen moest, als hij den vijand zag afkomen en, te dien einde, steeds het hoofd vrij en de oogen helder houden moest. ...

Maar Oudenaarde kreeg tijding dat de genadige keizer Karel de stede zou komen bezoeken met een doorluchtig gezelschap. Te dier gelegenheid gaven de schepenen aan Uilenspiegel eenen bril, om Zijne Majesteit beter te zien afkomen. Uilenspiegel moest driemaal blazen, zoodra hij den keizer te Leupegem zag aanstappen, dat is op een kwartier van de Borgpoort. Die van de stad zouden aldus den tijd hebben de klokken te luiden, het vuurwerk in gereedheid te brengen, het vleesch in den oven te zetten, de vaten te aansteken.

Op een dag, rond den middag, dat de wind uit Brabant woei en de hemel helder was, zag Uilenspiegel eenen grooten troep ruiters op fiere paarden, op den weg die naar Leupegem leidt. Sommigen droegen banieren. Degene die statig voorop reed, had eene goudlakensche muts op met groote pluimen. Hij droeg een kleed van bruine panne, met bloemen op geborduurd.

Uilenspiegel zette zijnen bril op en zag dat het keizer Karel was, die hoogstgenadiglijk aan die van Oudenaarde kwam toestaan hem hunne beste wijnen en fijnste vleezen op te dienen.

Heel die troep kwam stapvoets af en snoof de frissche lucht op, die eetlust doet krijgen, maar Uilenspiegel zei tot zich zelve dat die lieden de vette brokken gewoon waren en zij

niet zouden sterven van eens over den pot te springen, mits vasten gezond is. Hij zag ze dus komen, maar toch blies hij op de trompet niet.

Lachend en blijmoedig kwamen zij nader, terwijl Zijne Heilige Majesteit het hoofd vooroverboog, als om te zien of er in zijnen buik plaats genoeg was voor het festijn van die van zijne goede stad Oudenaarde. Doch hij was verwonderd en ontevreden dat geenerlei klokke luidde, om zijne komst te kondschappen.

Ondertusschen kwam een boer de stede binnenloopen om te zeggen dat hij in de omstreken een Franschen aanhang gezien had, die op Oudenaarde kwamen, om alles te stelen en te rooven.

Op die rede sloot de poortwachter zijne poorte en liet hij de andere poortwachters door een knape der gemeente verwittigen. Maar de ruiters kermisten zonder van iets te weten.

Zijne Heilige Majesteit kwam altijd nader en was zeer grammoedig geen klokkegelui of kanongedonder te vernemen. Te vergeefs de ooren spitsend, hoorde hij niets dan den beiaard, die het half uur speelde. Hij kwam voor de poort, vond die gesloten en sloeg er op met de vuisten, om ze te doen openen.

En de heeren van zijn gevolg, grammoedig zooals hij, gromden bittere woorden. De poortwachter die omhoog op de vestingen stond, riep hun toe dat zij moesten stille zijn, of dat hij hun wat kogels zou zenden, hetwelk hun ongeduld eenigszins koelen zoude.

Maar Zijne Majesteit, in woede ontstoken, riep uit:

- Blind verken, herkent gij uwen keizer niet?

De poortwachter antwoordde dat de minst vergulde verkens altijd de kleinsten niet waren, dat hij overigens goed wist dat de Franschen spotters van nature waren, mits keizer Karel die voor 't oogenblik oorlogde in Italië, voor de poorten van Oudenaarde niet wezen kon.

Daarop schreeuwden de keizer en de heeren nog luider, zeggende:

- Als gij niet opendoet, laten wij U braden op eene lans. En eerst zult gij uwe sleutels inslikken.

Op het gerucht dat zij maakten, kwam een oud soldaat uit de plaats waar 't geschut stond. Hij keek over den muur en sprak tot den poortwachter:

- Gij zijt mis, dat is onze keizer; ik herken hem goed, hoewel hij verouderd is sedert hij Maria Vander Gheynst van hier naar 't kasteel van Lalaing voerde.

De poortwachter viel stokkedood van schrik, de soldaat nam de sleutels en ging de poort opendoen.

De keizer vroeg waarom men hem zoolang had laten wachten; als de soldaat hem het geval uiteengelegd had, beval Zijne Majesteit de poort weder te sluiten en de ruiters van Kornjuin te doen komen. Hij dede ze vóór hem gaan, slaande op de tamboerijnen en spelend op de pijpen.

Weldra werden de klokken de eene na de andere wakker, en zij begonnen te bimbommelen. Aldus voorafgegaan, kwam Zijne Majesteit met keizerlijk lawaai op de Grootte Markt. Burgemeesteren en schepenen waren op 't stadhuis vergaderd; schepen Jan Guigelaer kwam met veel gedruis de zale binnen en riep:

- Keizer Karel is alhier! Keizer Karel is alhier!

Uiterst verschrikt bij het hooren van die tijding, liepen burgemeesteren, schepenen en raadsheeren buiten om, in korps, keizer Karel te begroeten, terwijl hunne knapen de stede rondliepen om het vuurwerk in gereedheid te brengen, de kapoenen op 't vuur te zetten en de vaten te aansteken.

Mannen, vrouwlieden en kinderen riepen tot elkander:

- Keizer Karel is op de Grootte Markt!

Weldra was het volk met groote menigte op de Markt gestroomd. Grammoedig vroeg de keizer aan de twee burgemeesteren of zij niet verdienden gehangen te worden om aldus te kort te komen aan den eerbied, den vorst verschuldigd.

De burgemeesteren antwoordden dat zij zulks inderdaad verdienden, maar dat Uilenspiegel, de torenwachter, het meer verdiende, mits hij, op de mare van 't bezoek van Zijne Majesteit, op den toren gezet wierd met een goeden bril, met uitdrukkelijk bevel driemaal te blazen, zoodra hij den keizerlijken stoet in het zicht kreeg. Maar hij had het niet gedaan.

De keizer, nog immer grammoedig, dede Uilenspiegel komen.

- Waarom, sprak hij, hebt gij bij mijne komst niet geblazen, terwijl gij een goeden bril hadt?

Dit zeggende, streek hij de hand over de oogen, ter wille van de zonne, en zoo bekeek hij Uilenspiegel.

Deze streek ook de hand over de oogen en antwoordde dat hij, sedert hij Zijne Heilige Majesteit door zijne vingers zag kijken, geen bril meer bezigen wilde.

De keizer zei hem dat hij ging gehangen worden, de poortwachter zei dat het wel besteed was, en de burgemeesteren zeiden geen woord om die sententie goed te keuren of tegen te spreken, want zij waren met schrik vervuld.

De beul en zijne knechten wierden geroepen. Zij kwamen met eene ladder en eene nieuwe koorde, grepen Uilenspiegel bij den kraag en deden hem voor de honderd ruiters van Kornjuin gaan. In stee van hem gerust te laten om zijne gebeden te zeggen, begonnen deze hem te sarren en te plagen. Het gemeen dat volgde zegde:

- 't Is eene ongemeene wreedheid, dien armen jongen voor zulk een gering vergrijp ter dood te veroordeelen.

En de wevers die daar met groote menigte onder de wapens stonden, zegden:

- Wij zullen Uilenspiegel niet laten ophangen, dat is in strijd met de costume van Oudenaarde.

Doch men kwam aan het galgeveld. Uilenspiegel werd op de ladder getrokken, en de beul dede de koorde rond zijnen hals. De wevers drongen rond de galge. De provoost was daar, met de roede der justitie bij zich, met dewelke hij op bevel van den keizer het teeken van de uitvoering moest geven.

Heel het vergaderde volk riep:

- Genade! Genade voor Uilenspiegel!

Uilenspiegel, van op zijne ladder, sprak:

- Medelijden! Genadige keizer!

De keizer hief de hand op en sprak:

- Als die deug niet mij iets vraagt dat ik niet doen kan, zal ik hem het leven schenken!

- Spreek, Uilenspiegel, riep het volk.

De vrouwen weenden en spraken:

- Hij moet sterven, de jongen, want de keizer kan alles.

En allen riepen:

- Spreek, Uilenspiegel!

- *Heilige Majesteit, sprak Uilenspiegel, ik zal U noch geld, noch erfgoederen, noch het leven vragen, doch enkellijk iets voor hetwelk gij beloven moet, als ik zoo spreken durf, mij niet te zullen doen geeselen of radbraken, vóór dat ik naar de andere wereld vertrek.*
- *Ik beloof het, sprak de keizer.*
- *Majesteit, zei Uilenspiegel, ik vraag dat, vóór ik gehangen worde, gij mijnen mond komt kussen met denwelken ik geen Vlaamsch spreke...*

De keizer, die lachte evenals heel de menigte, antwoordde:

- *Ik kan niet wat gij mij vraagt en gij zult niet gehangen worden, Uilenspiegel.*

Maar de burgemeesteren en schepenen veroordeelde hij om, zes maanden lang, eenen bril van achter op het hoofd te dragen, opdat, zegde hij, als die van Oudenaarde van voren niet zien, zij ten minste van achter zouden zien.

En, bij keizerlijk decreet, staat die bril nog op het wapen van de stede.

En Uilenspiegel ging zediglijk henen, met eene kleine tassche vol geld, dat de vrouwen hem hadden gegeven.

Van wie is Hanske de Krijger de beeltenis en welke symboliek zit erachter?

Historicus Karl Van Hoecke heeft hierover een uitgesproken mening.

Het was ongetwijfeld een bestuurder van Oudenaarde, ofwel de architect, ofwel een werkmeester, ofwel een individuele kunstenaar, die het beeld bedacht. De centrale positie van het beeld, de kostprijs en de keuze voor een vreemde soldaat in een symbolenrijke maatschappij is zo atypisch dat enkel de Oudenaardse bestuurders deze keuze kunnen hebben gemaakt op basis van een betekenisvol verhaal of een sterke symboliek. Zo'n bestuurder was Antheunis Voet (*zie verder*).

Het beeld is zeker geen kopie van een ander standbeeld uit één of andere stad maar er werd voor het stadhuis van Oudenaarde een symbool gevonden om een identiteit aan de Oudenaardse gemeenschap te geven. Tot op heden werd het beeld als een Spaanse soldaat aanzien. De reden zou de kledij zijn die later zo herkenbaar werd voor Spaanse soldaten. Is deze soldaat wel Spaans?

Zowel de naam 'Hans' als de titel 'krijger' klinken bijzonder Duits. 'Hans' is de Duitse versie van onze 'Jan'. Er is een tegenstrijdigheid tussen een Spaans uniform enerzijds en een Duitse naam anderzijds. Ook 'krijger' klinkt zeer Duits, afgeleid van het Duitse woord 'Krieg'. Bovendien waren er vóór 1530 in Vlaanderen nauwelijks of geen Spaanse soldaten.

Als het om waarden gaat, ligt het in de menselijke aard om niet te verwijzen naar het heden en het alledaagse, maar naar iets speciaal uit vroegere periodes.

Welk symbool hebben de Oudenaardse machthebbers willen uitbeelden? Feit is dat bij de decoratie van het stadhuis niet zozeer keizer Karel werd geëerd, als wel de heersende dynastie van verschillende generaties. De Oudenaardse burgerij hield het bovendien niet uitsluitend bij de dynastie van haar eigen heersers (de handelsbelangen speelden hierbij een rol).

Niet onbelangrijk in de zoektocht naar wie Hanske symboliseerde/voorstelde, is de stok of de rol die hij in zijn linkerhand houdt. De kans is groter dat het een perkamenten rol voorstelt dan een volle commandostok.

Even een aantal feiten op een rijtje:

- Bij de bouw van het stadhuis had Oudenaarde een uitzonderlijk lange periode van vrede gekend. De recentste periode van oorlogsvoering was 1483-1492, toen Vlaanderen in opstand kwam tegen Maximiliaan van Oostenrijk. Het werd overspoeld door Waalse, Duitse en Zwitserse huursoldaten.

- Een uittreksel uit de stadsrekeningen net op het einde van de oorlog vermeldt het volgende: *'Betaelt trompet van petit jehan van Strasbourg die trompet slouch omme tvolc te vergaderne ter publicatien vanden payse van Ghent'*. Is de rol die Hanske in zijn linkerhand houdt de tekst van de vrede van Gent? Hebben we hier Petit Jean of Hanske gevonden?

- De eerder vermelde Antheunis Voet was één van de twee permanente werkmeesters of stadsbouwmeesters van het stadhuis. Zijn opdracht behelsde het dagelijks bestuur van de bouwwerken en hij was rechtstreeks ondergeschikt aan de bouwmeester Hendrik van Pede. Hij bekleedde verscheidene malen belangrijke maatschappelijke functies zoals bijvoorbeeld armenmeester van Sint-Walburga. Hij speelde in Oudenaarde een veel grotere culturele en intellectuele rol dan zijn beroep van parmentier doet vermoeden.

De man heeft ongetwijfeld als klein jongetje in 1492 de trompetter van Petit Jehan gehoord en in het volk gestaan als Petit Jehan van Strasbourg de vrede van Gent declameerde.

Als kind van zijn tijd en generatie heeft Antheunis Voet tijdens de bouw van het stadhuis ongetwijfeld met emotie teruggedacht aan het begin van de vrede na eeuwen van oorlogen en twisten. Het was een gebeurtenis die belangrijk genoeg was om als tijdsgewricht symbool te staan.

Voet heeft ongetwijfeld ertoe bijgedragen dit belangrijk gebeuren, verpersoonlijkt door Petit Jean de Strasbourg, te vereeuwigen in het tot stand brengen van het beeld van Hanske de Krijger.

Het echte verhaal achter de figuur van Hanske de Krijger is indertijd snel vergeten geraakt. Gebeurtenissen uit oorlogstijden worden nu eenmaal beter onthouden dan het verhaal achter één specifiek vredesverdrag.

De puzzel past in elkaar. We hebben hier te maken met een buitenlandse soldaat met specifieke kledij, met een belangrijke rol met de tekst van de vrede van Gent in de hand en met een Duitse achtergrond zoals de namen 'Hanske' en 'de krijger' suggereren.

Ons Hanske of Petit Jean was geen soldaat van laag allooi. Hij stond op gelijke hoogte met de stedelijke elite.

De afkomst van Straatsburg verklaart tevens de dubbele Duits-Franse identiteit van 'Hanske' en 'Petit Jean'. Deze tweetalige naam levert bovendien de bevestiging op van een historische betekenis van het verkleinwoord Hanske.

Hanske de Krijger, alias Petit Jean de Strasbourg, houdt reeds eeuwen de wacht op de belfortoren van het stadhuis

Wat weten we over ons Hanske? Petit Jean de Strasbourg was een stalmeester die tijdens de oorlog werd aangesteld als kapitein van de

kasteelhoeve La Follie te Ecaussinnes in Henegouwen. We vinden hem daar in 1489 terug. Vervolgens werd hij in Brabant gestationeerd tot ongeveer februari 1492. Later dat jaar verbleef hij 61 dagen in Oudenaarde. Hij keerde in augustus-september 1492 terug naar Henegouwen.

Petit Jean behoorde tot het middenkader van het leger. Hij huwde met Alice van Houtem en kreeg 3 kinderen. Hij erfde via zijn schoonfamilie een belangrijk Brabants domein en verscheidene functies zoals de meierij van Gete en deze van Tienen.

De refuge van de abdij van Ename 'De Rame'

Functies tijdens het ancien regime

Vluchthuis

In de middeleeuwen hadden kloosters en abdijen die niet versterkt op het platteland lagen, een uitwijkplaats binnen de stadsmuren. In troebele tijden zochten de geestelijken een veilig onderkomen in hun uitwijkplaats (de refuge).

In Oudenaarde waren er 3 *refuges*.

Zo had de priorij van de augustijnen van Onze-Lieve-Vrouw Ter Walle van Elsegem eerst een refuge in de Broodstraat en vervolgens in het huis Cambier (het hoekhuis van de kleine Markt met het Meerspoortsteegje).

Een ander refuge was deze van de abdij Beaulieu van Petegem (rijke klaren), die eerst in de Kattestraat gevestigd was en nadien op de Ham.

De abdij van Ename had een vluchthuis in Gent (dat nooit gebruikt is geworden) en in Oudenaarde in de Einestraat. In 1507 kocht de abt een andere refuge, een domein gelegen aan de Grachtschelde. Het domein bestond uit huizen en erven gelegen te Pamele-Tussenbruggen en genoemd 'de Ramen'. De aankoop betrof ook 'Tschildeken', een (bleek)weide die buiten de stadsmuren tussen de Schelde en de Grachtschelde lag. Het domein droeg de benaming 'de Ramen'. Een 'rame' was een houten kader waarop de nieuw gevolve lakens werden gespannen om te drogen. Het domein werd samen met de aanwezige ramen aangekocht. De toegang tot de eigendom was langs 'traemstraekin', het huidige Refugestraatje.

Toen in 1566 de beeldenstorm uitbrak werd het kerkmeubilair van de abdij van Ename vernield. In 1572 werd de abdij opnieuw geplunderd door de geuzen onder leiding van Jacob Blommaert. Het is maar de vraag of de paters toen naar de refuge zijn gevlucht. In de stad was het toen even gevaarlijk als op het platteland.

In 1578 liet de abt goederen van de abdij naar de refuge brengen, omdat Gentse muiters op weg waren om de abdij te plunderen. De calvinisten die Oudenaarde in handen hadden, stuurden 2 schepen en manschappen naar Ename om het meubilair, beddengoed, graan, proviand... naar de Rame te brengen. Uiteindelijk werd op het einde van 1578 de inboedel van de abdij en de refuge via Gent naar Zeeland gebracht. De abt vluchtte naar Henegouwen. 1/3de van de paters ging in de refuge wonen en zou er meer dan 20 jaar blijven. De periode 1578-82 was een gitzwarte tijd voor de abdij. De calvinisten lieten op kosten van de omliggende gemeenten de abdij ontmantelen en gebruikten de bouwmaterialen om Oudenaarde te versterken. Toen in 1582 Farnese Oudenaarde bevrijdde, was de abdij niets meer dan een steengroeve. De gevluchte abt, op de hoogte gebracht van de toestand van zijn abdij, overleefde het slechte nieuws niet.

De paters waren niet in staat om de abdij weer op te bouwen omdat er nagenoeg geen inkomsten waren.

In 1588 werd een nieuwe abt aangesteld die zich in de Rame vestigde. Ondertussen waren al veel paters verspreid gaan wonen, hadden de kloosterregels niet meer nageleefd en hadden een gewoon leven opgebouwd. In 1594 bleven maar 6 paters meer over.

Rond de eeuwwisseling kwam de kentering en werd alles opnieuw opgebouwd. De jaren van ballingschap waren eindelijk voorbij. Een kleine gemeenschap begon een nieuw leven in Ename.

Na de periode van Albrecht en Isabella was de 17de eeuw een bijzonder woelige periode met talrijke oorlogen, waarbij het gevaar om de hoek loerde. In die periode speelde de refuge van Ename meermaals zijn rol als vluchtplaats.

In 1639 bijvoorbeeld hield de hertog van Lorreinen halt aan de abdij. Hij logeerde er met zijn gevolg en een 200-tal paarden. De troepen kampeerden in Ename en bezondigden zich aan plunderingen. Opnieuw ontvluchtte de kloostergemeenschap de abdij en kwam naar de Rame.

Toen Turenne in 1658 Oudenaarde veroverde en de abdij van Ename ongemoeid liet, bood de abt hem uit dankbaarheid spontaan de refuge als verblijfplaats aan. Turenne nam er echter de in veiligheid gebrachte meubelen en paarden van de abdij in beslag.

Hospitaal

Toen op 01/04/1793 de Oostenrijkers de Fransen uit Oudenaarde verdreven, werden in de volgende maanden 3.000 Franse krijgsgevangenen aangevoerd. Begin 1794 brak onder de krijgsgevangenen een besmettelijke darmziekte (dysenterie of tyfus) uit die oversloeg op de burgers. De refuge werd ingericht als hospitaal maar bleek al snel te klein om al de zieken op te vangen. In 1794 stierven in totaal een 600-tal gevangenen en burgers aan de ziekte.

Logeerplaats

Bejaarde abten en monniken konden in de refuge hun laatste levensjaren slijten.

Niet-religieuzen konden hier een kamer of een huis huren op het domein.

Uiteraard werden bij militaire bezettingen militairen in de refuge gelogeed.

Rechtbank voor monniken

De refuge deed soms dienst als religieuze rechtbank waarbij de fiscaal of andere belangrijke religieuzen vonnissen velden over inbreuken en twisten binnen de kloostergemeenschappen.

De refuge in de moderne tijd

De refuge van Ename was in 1793 in handen van de Oudenaardse handelaar *Charles Jourez* die er een magazijn van voeders en granen voor het Franse leger had ingericht. Toen de Oostenrijkers terugkwamen werd het magazijn door de stadsmagistraat als Frans bezit verzegeld.

De definitieve annexatie van de Oostenrijkse Nederlanden door de Fransen in 1794 had de afschaffing van de abdij van Ename en de confiscatie van de bezittingen tot gevolg. De abdij werd in 1795 verlaten en als steengroeve verkocht.

De refuge werd in 1797 aan een vroegere non van het klooster van Sion verkocht. Zij verkocht het domein amper een jaar later aan *Thomas Le Pape*, de plaatscommandant van Oudenaarde. Toen op 25/10/1798 de briganten de stad innamen, plunderden ze de refuge. In de kelder deden ze zich te goed aan wijn. Na zich laveloos te hebben gedronken, sloegen ze de wijnvaten kapot en lieten het goedje in de kelder lopen.

In 1803 werd de eigendom verkocht aan het gezin *Livius Van Cauwenberghe-Nechelput*. In 1849 verkochten de 3 kinderen de Rame aan *Victor Liefmans*, advocaat, brouwerszoon en later 26 jaar burgemeester van Oudenaarde.

In 1894 verkocht Camille Liefmans, zoon van Victor, de eigendom aan *Paul Landuyt*, een fabrikant en eigenaar van een wolververij.

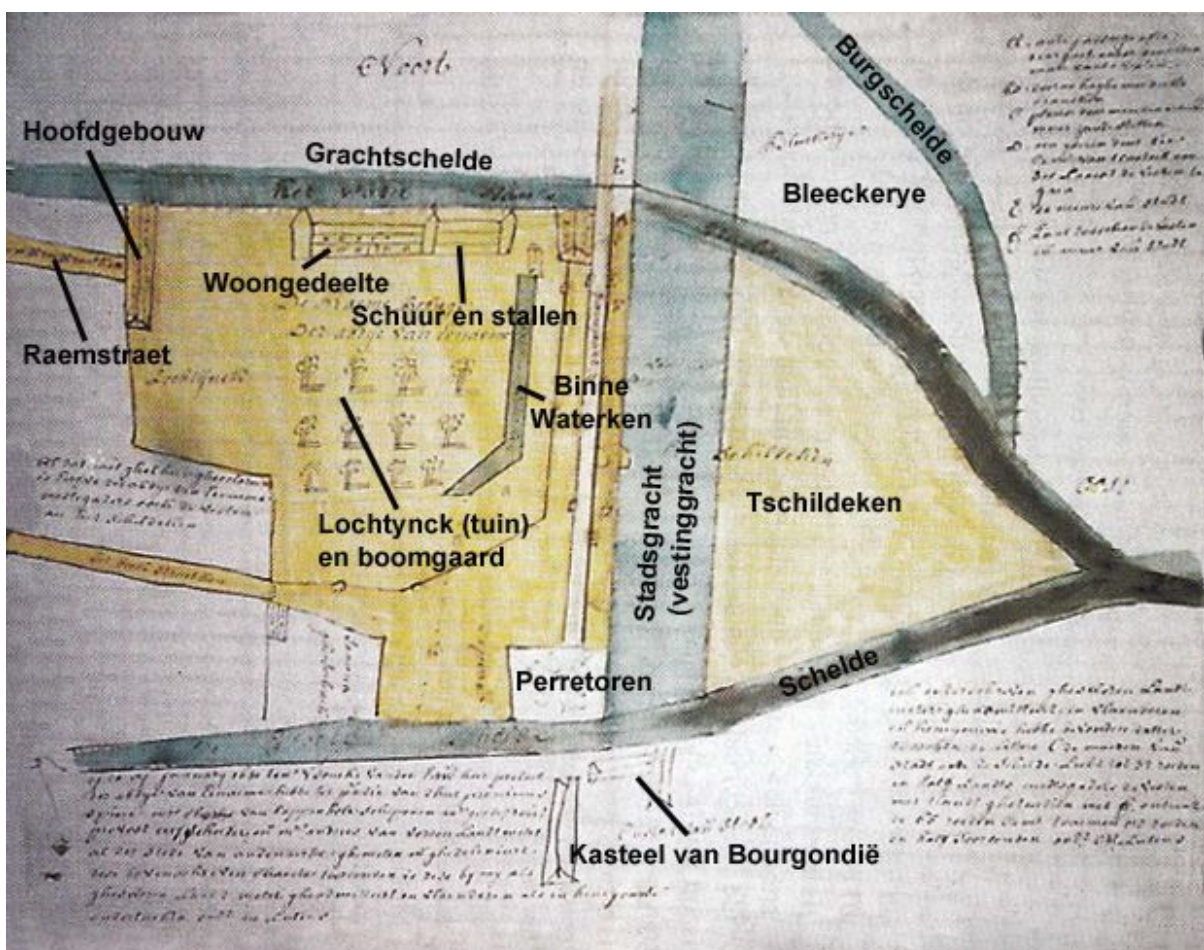
In 1900 werd *Georges Lambert*, majoor van het 4de regiment lansiers en van de cavalerie, de nieuwe eigenaar. Deze antiekverzamelaar gebruikte de refuge als opbergruimte voor zijn kunstwerken.

Na de dood van majoor Lambert in 1926 werd de refuge verkocht aan *Theodoor Demeulemeester*, chirurg en stichter van de kliniek aan de overkant van de Grachtschelde. Hij woonde niet in de refuge maar verhuurde het aan Omer De Zaeydyt, zijn polyvalente werknemer. Vanaf 1962 werd in het gebouw een restaurant ingericht.

In 1983 werd de Rame verkocht aan kunstschilder *Martin Wallaert*. Sedert 1990 is het dokterskoppel *Wim Maes en Hilde Van Haver* de eigenaar.

Evolutie van het domein de Rame

Na de aankoop in 1507 door abt Godfried van Brakele werden er heel wat verbouwingen gedaan. Na 1538 werd de refuge 'met mueren zeer verschiert en ghebeterd' (ommuurd?).

Een mooie tekening met bijhorende brief uit 1651 geeft een goed beeld van hoe de Rame er toen uitzag.

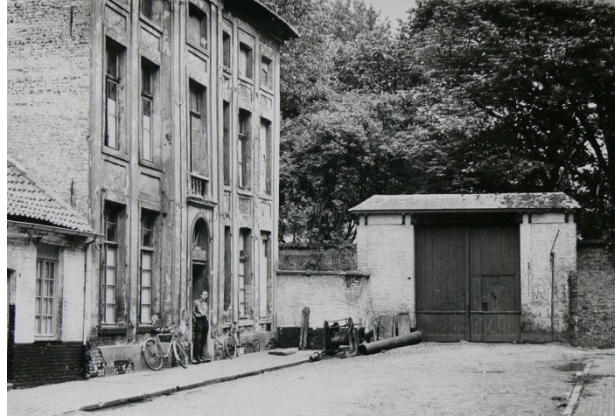
De Rame was volledig door water omringd, namelijk door de Schelde, de vestinggracht en de Grachtschelde. De toegang tot het domein was via een poort in het midden van het hoofdgebouw dat langs het Raemstraetje te bereiken was. Aangezien de wachters, die op de uitkijk stonden op de stadsmuren aan de refuge, een inkijk hadden op het domein, werd in 1651 aan de hogere overheid gevraagd om een muur te mogen bouwen. Dit verzoek werd ingewilligd zodat de privacy kon hersteld worden.

De gebouwen palend aan de Grachtschelde verdwenen in de loop van de 19de eeuw. Op die plaats werd reeds vóór 1848 een brug met toegangspoort over het molenwater (Grachtschelde) gebouwd. De inrijpoort gaf uit op de Koningsstraat. De toegangspoort in het hoofgebouw verdween.

Het nog bestaande hoofgebouw

Oude foto van het overgebleven hoofgebouw van de refuge van de abdij van Ename

De inrijpoort aan de Koningsstraat is ondertussen verdwenen en de Grachtschelde erachter opgevuld

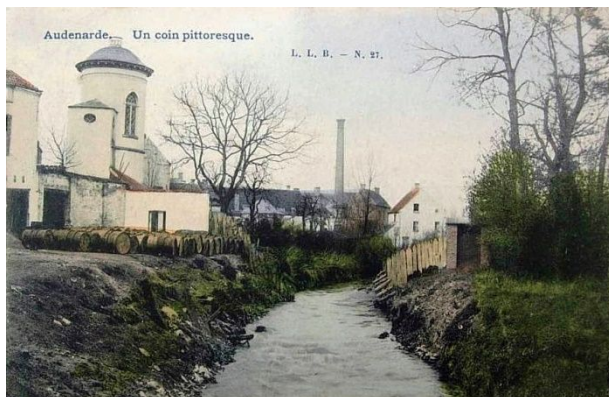
Het gebouw, uit bak- en zandsteen opgetrokken, heeft 2 bouwlagen onder 3 zadeldaken. Thans heeft het beraapte (tot 1918 bepleisterde en geschilderde) gevels, met rechthoekige ramen met houten kruiskozijnen in wit bepleisterde omlijsting. Tijdens WO1 werd het gebouw door 6 obussen getroffen.

De oudere middenpartij dateert vermoedelijk uit de eerste helft van de 17de eeuw en bevat een oude kapel en op de rechterhoek een traptorentje met spits.

Het rechtse woongedeelte heeft een afzonderlijk zadeldak met een oude kern van één bouwlaag, vermoedelijk eind 18de eeuw met een verdieping verhoogd.

Links is er einde 19de eeuw een gelijkaardig aanbouwsel met 2 bouwlagen toegevoegd en haaks erop staat een dienstgebouwtje uit de 19de eeuw en een zeshoekig toilet.

Aan de kant van het huidige Refugestraatje zijn er nog sporen van de vroegere rondboogpoort.

In een hoek van de tuin, aan de in 1961 gedempte Grachtschelde, leidt een naar links draaiende trap naar een rechthoekig prieel met een rond belvédèretorentje met koepeldakje (zie ingekleurde postkaart). Het torentje dateert vermoedelijk uit begin 19de eeuw.

Filips II en de scheiding van de Nederlanden (1555-1598)

Op 25/10/1555 trad Karel V tijdens een vergadering van de Staten-Generaal in Brussel af als heer der Nederlanden en droeg zijn rechten over op zijn zoon Filips II.

Filips was opgevoed aan het hof in Madrid en begreep de manier van denken van de mensen uit de Zeventien Provinciën niet. Hij sprak zelfs hun taal niet. Hij was een absoluut monarch wat botste met het streven naar zelfstandigheid in de Lage Landen. Zijn ambt was gebaseerd op goddelijke macht. Een misdrijf tegen de katholieke godsdienst was een misdadig tegen de koning en omgekeerd.

*Graaf van
Vlaanderen*

----- *Landvoogden* -----

*Filips II
(1555-1598)*

*Margaretha
van Parma*

Alva

Requesens

Don Juan

*Alexander
Farnese*

In 1556 waren door een zeer droge zomer de meeste oogsten verloren gegaan, een hongersnood was op komst.

Margaretha van Parma

Margaretha wordt in Oudenaarde beschouwd als 'iemand van ons'. Buiten het toevallig feit dat ze in Oudenaarde verwekt en geboren werd, had ze niks gemeen en geen speciale affectie met de Scheldestad. Haar bijzonder leven verdient evenwel de nodige aandacht.

Een leven als politiek instrument

Na de 'affaire' met keizer Karel verliet Johanna van der Gheynst het Bourgondische kasteel van de Lalaings en trok in bij een oom van moederszijde, de leerlooier Van der Coye, die net buiten Oudenaarde woonde. Naar gelang de bronnen werd haar dochter op 05/07/1522 ofwel daar geboren ofwel in het huis de Lalaing te Pamele. Het meisje werd gedoopt in de kerk Onze-Lieve-Vrouw van Pamele en kreeg de naam Margaretha, naar de tante van Karel V, Margaretha van Oostenrijk. Karel van Lalaing vroeg schriftelijk aan keizer Karel om het kind te erkennen en om bijstand en zorg voor Johanna te vragen. Karel stelde hiervoor als voorwaarde dat er nooit nog contact mocht zijn tussen moeder en dochter. Johanna trouwde 2 jaar na de geboorte van haar dochter met Johan van den Dijcke, heer van Santvliet en Berendrecht, ridder van Jerusalem, raadsheer en rekenmeester van de rekenkamer van Brabant. Ze kreeg nog 9 kinderen.

De zorg over Margaretha werd eerst aan het gezin van Andries van Douvrin, heer van Drogenbos en Sint-Martens-Bodegem, gegeven. Later verbleef ze in het kasteel van Hoogstraten waar ze door de graaf Antoon I van Lalaing, een jongere broer van Karel van Lalaing, en zijn echtgenote Elisabeth van Culemborg werd opgevoed als een eigen kind. Karel erkende in 1529 Margaretha als zijn wettige dochter zodat deze officieel het recht kreeg de naam Margaretha van Oostenrijk te voeren. Hierdoor verhuisde ze nog eens, op aandringen van Karel, naar Mechelen aan het Hof van de regentessen Margaretha van Oostenrijk, en Maria van Hongarije. Vooral de jonge Maria die op haar eenentwintigste weduwe was, zorgde voor haar als een echte moeder. Ze verhuisde in 1531 dan ook mee naar Brussel toen Maria door haar broer, de keizer, als landvoogdes der Nederlanden werd

aangesteld. In 1533 verhuisde Margaretha naar Italië, waar zij opgroeide onder de hoede van Madame de Lannoy, weduwe van de voormalige onderkoning van Napels, Charles de Lannoy. Deze Italiaanse opvoeding verklaart ook waarom ze vooral bekend werd onder haar (Italiaanse) titel Madama.

'Keizer Karel met Johanna van der Gheynst en hun dochter Margaretha' (geromantiseerd schilderij) van Théodore-Joseph Canneel - 1844 - De realiteit was totaal anders

In Italië was Margaretha als lid van de familie Habsburg vooral een instrument in haar vaders politieke manoeuvres, die erop gericht waren pauselijke steun te verwerven in Italiaanse politieke aangelegenheden tegenover de koning van Frankrijk. Karel sloot voor Margaretha een huwelijkscontract met paus Clemens VII, lid van het geslacht de' Medici, die hoopte via de keizer de positie van de familie in Florence zeker te kunnen stellen. In 1536 werd zij uitgehuwelijkt aan Alexander de Medici. Margaretha werd hierdoor hertogin van Florence. Het huwelijk mocht pas geconsumeerd worden als ze 16 jaar oud was. Voordien zou het volgens de heersende mores nog kunnen worden ontbonden. Het huwelijk duurde niet lang, want begin 1537 werd Alexander de Medici in Florence vermoord.

In 1538 werd Margaretha uitgehuwelijkt aan Ottavio Farnese, kleinzoon van de nieuwe paus Paulus III. Dit was zeer tegen haar zin, want als 16-jarige weduwe vond ze de 14-jarige jongen beneden haar waardigheid. Op de bruiloft verscheen Margaretha met haar gevolg in rouwkleedij en een jawoord schijnt ze niet te hebben uitgesproken. Dit huwelijk hield tegen alle verwachtingen in toch stand. Na enige tijd werd in 1545 een tweeling geboren, Carlo en Alexander. Carlo overleed echter binnen het jaar. De band met Ottavio werd nooit erg innig en het koppel woonde bijna steeds apart, maar op den duur ontstond er wel meer onderling respect. Margaretha kreeg te maken met de lastige kwestie van het hertogdom Parma en Piacenza, waarover de paus en de keizer elkaar de zeggenschap betwisten. De Farneses kregen het in bezit via de paus en wilden die aanspraken niet opgeven. Zo werd Margaretha verscheurd tussen 2 loyaliteiten, en hoewel zij zelf haar vader nooit afvallig werd, bleef ze toch angstvallig in Italië omwille van de belangen van haar zoon. Ze woonde lange tijd zowel in Rome als in Parma. Uiteindelijk werd in 1556 het Farnese-bezit van Parma en Piacenza geconsolideerd.

Landvoogdes der Nederlanden (1559-1567)

Na het aftreden van haar vader verbleef Margaretha geruime tijd in de Nederlanden. Zij was er onder andere om haar zoon toe te vertrouwen aan de zorg van Filip. In het verdrag over Parma en Piacenza had Filips II laten opnemen dat Margaretha's zoon Alexander naar het hof in Spanje moest komen om er zijn vorming te krijgen. Daarmee wilde Filips zich verzekeren van de loyaliteit van de familie Farnese. In 1558 woonde ze de begrafenis van haar vader bij.

Filips II regeerde vanuit het verre Madrid. Zijn laatste verblijf in de Nederlanden dateerde van 1559. Daarna liet hij het bestuur over aan zijn halfzuster Margaretha van Parma. Zij werd aanvankelijk tegen de zin van de hoge adel in de Nederlanden als landvoogdes benoemd. Ze regeerde vanuit Brussel met de hulp van de collaterale raden, de regering, waaraan Filips II niets had gewijzigd. De Geheime Raad werd geleid door Viglius van Aytta, een jurist, humanist en vriend van Erasmus. Charles de Berlaymont stond aan het hoofd van de Raad van Financiën. De Raad van State werd voorgezeten door de landvoogdes. Antoine

Perrenot, heer van Granvelle (*zie foto*) én een pion van Filips II, zetelde in die raad naast Willem van Oranje en Lamoraal, graaf van Egmont.

Op 06/05/1561 trokken in Oudenaarde gewapende burgers en de gilden, gevolgd door de magistraat en de notabelen, tot aan de stadsgrens om de landvoogdes, geflankeerd door Granvelle en Viglius en gevolgd door een stoet edellieden van het hof, te verwelkomen. Aan de Bergpoort werd haar de erewijn aangeboden en werd theater gespeeld. De coördinatie van alle feestelijkheden werd toevertrouwd aan de hoofdman en de factor van de rederijderskamer Pax Vobis. De straten waren versierd met witte lakens, wandtapijten, groenigheden, slingers, zegebogen en fakkels. Er werd theater gespeeld aan de Tweemolenbrug en in de Broodstraat. De gilden en neringen vormden een haag van de Broodstraat richting het stadhuis en vervolgens tot aan de Walburgakerk, waar Granvelle het Te Deum zong. Het religieus aspect speelde nog een rol maar bleef binnen de kerk, kloosters of abdijen. Er werd geen optocht van de geestelijken en geen processie gehouden. De landvoogdes bezocht het hospitaal en de abdij van Maagdendale. In de namiddag werd op het stadhuis een feestmaal met 100 genodigden aangeboden. Margaretha legde tijdens haar gesprekken met de schepenen grote nadruk op het belang van de kettervervolgingen.

's Avonds werd in de stad een algemene verlichting en een groot feest met vuurwerk georganiseerd. Margaretha overnachtte in het Bourgondisch kasteel. De dag nadien bevestigde ze plechtig de privileges van de stad.

Onvrede

Spoedig bonden de edelen openlijk de strijd aan met Granvelle die veel macht naar zich had toegehaald. Ze eisten de terugtrekking van de brutale Spaanse huurlingen die vaak aan het muiten gingen. Deze tercios kwamen steeds meer en meer in botsing met de bevolking. Voor gewone mensen leek dit alles op een bezetting die ze op de koop toe nog zelf moesten betalen. Na lang aarzelen gaf Filips II tenslotte toe.

Filips kreeg het ook aan de stok met de Staten-Generaal. Deze was onmisbaar, zeker omdat deze, teneinde de militaire activiteiten van hun vorst te kunnen bekostigen, telkens verzocht werd de beden goed te keuren. Om niet meer zo afhankelijk te zijn, stelde Filips de invoering van belastingen op roerende en onroerende goederen voor. Dit stuitte op hevig verzet. Er werd een compromis gesloten. Filips beschouwde de houding van de Staten als een aantasting van zijn gezag en besloot dat de Staten-Generaal niet meer mocht vergaderen zonder zijn toestemming. Hij was niet van plan dit ooit nog te doen.

Maar ondertussen had hij ook de onvrede van de geestelijkheid opgewekt. In 1559 besloot hij namelijk om de vijf oude bisdommen van de Lage Landen te herverdelen in veertien bisdommen. De bisschoppen werden door Filips II zélf benoemd en bovendien had hij in één moeite ook zijn pion Granvelle aangesteld tot aartsbisschop van Mechelen.

Constante conflicten tussen hoge adel en Granvelle, leidden ertoe dat een liga van de groten in 1563 Granvelles ontslag vroeg en opstapte uit de Raad van State. Uiteindelijk ging Filips op hun eisen in. De edelen keerden terug naar de Raad, maar hun vraag om een matiging van de kettervervolging werd niet ingewilligd. De Inquisitie trad meedogenlozer op dan onder Karel V. Andersgelovigen werden in het openbaar, maar ook in het geheim, terechtgesteld. Iedere terechtstelling leverde spontaan nieuwe bekeerlingen op. In oktober 1565 gaf Filips aan Margaretha het bevel de besluiten van het Concilie van Trente bekend te maken en alle godsdienstige verordeningen streng toe te passen. Filips had nochtans oorspronkelijk

bezwaren gehad omdat één van de besluiten de vorsten, en dus ook hem, het recht ontzegde om bisschoppen te benoemen. Met het Concilie van Trente was een begin gemaakt met het uitbannen van de mistoestanden die aanleiding waren geweest tot de hervorming. Zielzorg was de voornaamste taak van priesters en bisschoppen. De positie van de paus was versterkt.

Buiten de religieuze redenen had Filips II hét doorslaggevende politieke argument om ketteren te vervolgen. Eén geloof zorgt voor eenheid. Het toelaten van de ketterij zou de eenheid afbreken.

De opposenten van de doorgedreven kettervervolgung hadden hun redenen om de ketterij te bestrijden. Voor de steden was de inquisitie en de repressie van ketteren een uitholling van hun juridische zelfstandigheid. Daarnaast was het uitermate slecht voor de handel. Protestantse handelaars en niet-christenen bleven immers weg uit onze contreien.

De edelen bleven een matiging vragen en werkten niet graag mee. Heel wat steden stopten of verminderden de vervolging. Een groeiende groep van de bevolking had twijfels, wilde verandering, had lutherse of vooral calvinistische sympathieën.

In Oudenaarde deed zich in mei 1565 een ernstig incident voor in de kerk van Pamele. Een jonge man van 22 jaar nam een hostie uit de handen van de priester met de woorden dat 'hij deze afgoderij niet meer kon aanzien'. Een aantal dagen nadien werd hij terechtgesteld. Eerst werd zijn hand (waarmee hij de hostie had genomen) afgehakt om vervolgens 'met een klein vuur' levend verbrand te worden. Deze barbarij schrok de bevolking aanvankelijk af. Toch kreeg de nieuwe leer meer en meer aanhangers. De verhouding katholieken-hervormers lag in de stad 1 op 6 en op het platteland 1 op 10. De vergaderingen van de nieuwe leer gebeurden buiten de muren van de stad. Toen de protestanten in Pamele probeerden te vergaderen, werden ze door de gouverneur uiteen geranseld.

Het eedverbond der edelen

De adel zag dat er iets moest ondernomen worden. Enkel een vergelijk tussen katholieken en protestanten zou rust kunnen brengen. In 1566 werd door een 200-tal leden van de lagere adel, voornamelijk uit de Zuidelijke Nederlanden, een verzoekschrift opgesteld, met de vraag om de plakaten af te zwakken en de Inquisitie af te schaffen. Het document werd begin april 1566 overhandigd aan Margaretha van Parma, op haar paleis in Brussel.

Men had schrik dat in een klimaat van economische crisis de inquisitie tot opstand zou leiden. Tevens vroeg men een samenkomst van de Staten-Generaal en de zending van een afvaardiging naar Spanje. Charles de Berlaymont noemde de betrokken edelen geuzen, een scheldwoord voor bedelaars en schooiers. Het werd door hen voortaan als eretitel gebruikt. De landvoogdes beloofde bij koning Filips II te zullen pleiten voor een aanpassing van de inquisitie. Een paar dagen later kwam ze de edelen eindelijk wat meer tegemoet. In afwachting van een antwoord van de koning, milderde ze de toepassing van de plakaten. 2 van de zogenaamde opstandelingen werden door Margaretha als delegatie naar de koning gezonden. Zij keerden echter niet meer terug en stierven als rebellen.

Door deze toezegging van de Margaretha van Parma hield de vervolging van ketteren in vrijwel het gehele land op en werd het calvinisme vanaf dan geleidelijk aan openlijk gemanifesteerd. Deze actie van de adel ging de geschiedenis in als het Eedverbond der Edelen.

In Oudenaarde groeide in 1566 met de dag het succes van de protestanten. Eind juni werd besloten alle vreemdelingen uit de stad te weren. Op de Kruisweg te Bevere werd een preek voor 7.000! mensen gehouden. In juli werd besloten dat alle leden van de gilden trouw aan

de koning en aan de stadsmagistraat moesten zweren. 50 hellebardiers werden aan de stadswachten toegevoegd. Op 22 juli verzamelden zich 's avonds 3 à 4.000 mensen buiten Oudenaarde. Ze trokken de stad binnen en zongen Vlaamse psalmen. Opnieuw werden ze op bevel van de magistraat uit elkaar gedreven. Toen op 25 juli op de Eindries een vergadering van 5 à 6.000 personen (met een 100-tal gewapende lijfwachten te paard) plaatsvond, durfde men niet optreden. De aanhangers kwamen meer en meer gewapend naar de bijeenkomsten. De stadsmagistraat was de situatie niet meer meester en vroeg Egmont, de graaf van Vlaanderen, om hulp. Hij liet een ordonnantie afkondigen waarbij werd bevolen de vergaderingen ongewapend buiten de stad te houden. Tijdens de vergaderingen werden de stadspoorten gesloten.

De beeldenstorm

Het antwoord van Filips liet op zich wachten. In het zuidwesten van het toenmalige Vlaanderen bij de thuiswevers op het platteland was er grote ellende. Het was daar, dat predikant Sebastiaan Matte op 10/08/1566 het volk opzweepte in een preek bij het Sint-Laurensklooster in Steenvoorde. Een 20-tal toehoorders ging de kloosterkerk binnen en vernielde er de beelden.

Vandaar uit raasde de vernieling als een stormwind over de Nederlanden. Calvinistische predikers hadden

aangedrongen op de zuivering van de kerken. Het moest gedaan zijn met de verering van heiligen en hun afbeeldingen, en het afbeelden van mensen in het huis van God. Voordien waren er zonder geweld reeds kerken gezuiverd van beelden, maar nu ging dit gepaard met een niets ontziend geweld. Kerken en abdijen werden van hun heiligenbeelden ontdaan of zelfs totaal geplunderd. Godsdienstige en sociale mistevredenheid waren de drijfveren van deze beeldenstorm. De calvinistische kettters en beeldenstormers kwamen uit alle klassen en standen. Heel wat kunstschaten gingen definitief verloren, ook in de jaren daarna.

Deze nieuwe golf van geweld hield een gevaar in voor de maatschappelijke orde, ook voor de niet-katholieken. De tolerante gevoelens tegenover de andersdenkenden waren bij heel wat katholieken nu omgeslagen. Er werd nu gereageerd. Oranje, Egmont en andere gematigden onderhandelden met het Verbond der Edelen. Het resultaat was dat het openlijk prediken niet meer zou vervolgd worden, de opstandige edelen van het Eedverbond niet zouden gestraft worden en de katholieke eredienst niet mocht verstoord worden.

In een half jaar tijd werd de orde, soms gewapenderhand, hersteld. Hier en daar werd streng gestraft. De protestanten werden groter in aantal en velen weken uit. De landvoogdes trok haar toegevingen in waardoor de uittocht van vele protestanten nog versneld werd. Margaretha eiste de eed van trouw. Egmont legde die af, Oranje niet en vertrok naar het buitenland (Nassau).

In Oudenaarde trok op 16 augustus een gewapende menigte van Pamele over de Markt naar de Walburgakerk waar een protestantse preek werd gehouden. Dit gebeurde zonder vernielingen. Op 19 augustus daarentegen trok een vernielzuchtige groep naar het klooster van Maagdendale, maar de overheid greep tijdig in door de mensen eten en drinken te geven. Er was in die tijd veel armoede en werkloosheid. Velen leden honger. Op 24 augustus kwamen ganse groepen vanuit Leupegem en omstreken de stad binnen en vernielden de beelden en altaren in Pamelekerk. De dag nadien trok men naar de Walburgakerk waar heel wat werd vernield.

De beeldenstorm kwam uit het gebied en de heerlijkheden van de baron van Pamele, van het nabijgelegen platteland waar veel tapisseurs werkzaam waren en amper 3 op 10 mensen katholiek gebleven waren. De gebrekkige repressie onder de jurisdictie van de baron van Pamele bevorderde de hervormingsbeweging. Hij benoemde tal van nieuwgezinden in zijn wet en hield zich zo veel mogelijk afzijdig van vervolgingen. Zijn officieren waren weinig actief als wakers over zijn onderdanen.

Oudenaardse plundersaars waren tot ver buiten de stadsgrenzen actief. Zo werden eind augustus in Geraardsbergen 22 mensen uit Oudenaarde opgehangen omdat ze aan plunderingen hadden deelgenomen. Ellende veroorzaakt door armoede, pest en crisis in de lakennijverheid en tapisserie vormde een voedingsbodem voor de beeldenstorm.

Graaf Egmont werd op de hoogte gesteld van de toestand in Oudenaarde en stuurde zijn gezant om met de hervormers te onderhandelen. De protestanten kregen het recht hun godsdienst uit te oefenen.

De hervormden in Oudenaarde vroegen de magistraat een eigen gebedshuis te mogen oprichten. De magistraat had liever dat een eventuele geuzentempel zo ver mogelijk van het stadscentrum verwijderd was. De Eindries leek een ideale plek, ware het niet dat daar jaarmarkten plaatsvonden. Dit kon in het voordeel van de hervormingsgezinden spelen. Het voorstel van de stad om een tempel te bouwen over de Schelde werd door de protestanten geweigerd. In 1566 kregen de gereformeerden uiteindelijk de toestemming om een nieuwe kerk op te richten op de Eindries. *'De kerke van die van de nieuwe religie stond op den kleinen Eyndries in den uythoek van dewelke de schelde maekt op den voetweg lopende naer dezelfde riviere de schelde alwaer langen tijd naerdien de fundamenten nog te zien waeren benevens het kerkhof'*. De kerk stond ergens tussen de Einapoort en het oude klooster van Sion, 'up den cleenen heyndriesch naer de waterscep', dit is rechts van waar nu de Parkstraat loopt. Een Gentse predikant gaf op 17 november op de Eindries een preek voor 7.000 toehoorders. Op 28/12/1566 reikten de aanhangers van de nieuwe religie voor de eerste keer in de nieuwe kerk, die waarschijnlijk niet meer dan een schuur was, het nachtmaal uit aan hun leden. De tempel zou evenwel maar enkele maanden overeind blijven.

Margaretha vroeg op 20/01/1567 aan Oudenaarde om orde op zaken te stellen en de onregelmatigheden te doen ophouden. Aangezien het stadsbestuur hiertoe niet in staat was vroeg het aan Egmont om een garnizoen naar Oudenaarde te sturen. Begin februari kwam een detachement soldaten onder leiding van kapitein de Carlo naar Oudenaarde. Op 5 maart deelde Egmont de hervormers mee dat - gezien het feit dat ze zich toch niet aan gemaakte afspraken hielden – het hen verboden was nog te vergaderen en dat alle wapens dienden ingeleverd te worden. Dit gold ook voor de katholieken. De geuzen legden deze ordonnantie naast zich neer. Hierop liet Egmont de tempel van de geuzen afbreken. Het gerecupereerde materiaal werd verkocht.

Alva (1567-1573)

De ijzeren hertog

Na de Beeldenstorm besloot Filips II dat er kordaat moest opgetreden worden. Hij stuurde Fernando Alvarez de Toledo, hertog van Alva, met 60.000 soldaten naar Brussel. Filips II had hem absolute volmacht gegeven om ketters maar ook allen die zich tegen zijn koninklijk gezag durfden te verzetten een kopje kleiner te maken. Margaretha van Parma werd buitenspel gezet en ging in augustus 1567 terug naar Italië.

Alva installeerde onmiddellijk een Raad van Beroerten, een uitzonderingsrechtbank, die de vonnissen moest voorbereiden die de nieuwe gouverneur hoogstpersoonlijk zou vellen. In 3

jaar tijd werden circa 8.000 mensen terechtgesteld. Onder de eerste slachtoffers bevonden zich de graven van Egmont en Hoorn, die in juni 1568 op de Grote Markt te Brussel onthoofd werden. De bevolking was geschokt door deze barbaarse daad. De graven waren heel populair. Egmont was niet alleen een geniaal militair, die een aantal veldslagen tegen de Fransen had gewonnen, maar ook een tegenstander van het Spaanse absolutisme. Voor dit laatste moest ongetwijfeld zijn kop rollen.

Alva was een genadeloze ketterjager en beul, waardoor de haat tegen hem steeds maar groter werd. Daarnaast was hij begaafd in het vinden van nieuwe belastingen. Deze waren nodig doordat de oorlogen van Filips II tegen Frankrijk en Engeland massa's geld kostten. De vorst zat steeds in geldnood. De belastingen die Alva instelde waren de honderdste penning (heffing van 1% over alle bezit), de twintigste penning (heffing van 5% over de verkoop van onroerend goed) en de tiende penning (heffing van 10% over alle verkopen). De inwoners van de Nederlanden verzetten zich hevig tegen deze belastingen en uiteindelijk ging Alva akkoord met een jaarlijkse afkoopsom van 2 miljoen gulden.

In Oudenaarde werden in de jaren na de Beeldenstorm 51 inwoners terechtgesteld, een 200-tal werd gedaagd waarvan er 65 werden verbannen. Een klein groepje werd vrijgelaten en anderen kregen een lichte straf. Uit de beroertedossiers blijkt dat de voornaamste hervormden uit de betere stand kwamen en soms behoorden tot de Oudenaardse magistraat of de gezworenen van Pamele. Men probeerde de bevolking kalm te houden door het inkwartieren van soldaten. Katholieke elementen werden opnieuw in het dagelijks leven toegepast (houden van processies, lijsten bijhouden van degenen die hun Paasplicht vervulden, verbod aan de armentafels om hervormde armen hulp te bieden, ...).

In deze periode, waarin het religieuze tijt keerde in het nadeel van de calvinisten, verlieten velen de stad. Op een jaar tijd (1567-1568) trokken minstens 202 familiehoofden en gezinsleden uit Oudenaarde weg. De meest gegeerde bestemming was Engeland, waar de rijkere hervormden een nieuwe thuis vonden.

In 1569 gebeurde iets merkwaardigs. Op bevel van de bisschop werd een processie gehouden omdat er 3 maanden geen regen was gevallen. Toen het uiteindelijk begon te regenen, hield het niet meer op. Daarop werd opnieuw een processie gehouden om het regenen te doen stoppen. Zonder resultaat ... want er volgde nog een onweer waardoor de vruchten van het veld spoelden.

Willem van Oranje en de bos- en watergeuzen

Duizenden protestanten waren voor het Spaanse geweld naar veiliger oorden gevlucht. Zo was prins Willem van Oranje naar Duits gebied gevlucht. Hij vormde daar een leger om de Spanjaarden uit de Zeventien Provincies te verdrijven. De eerste aanvallen van Willem in 1568 betekenden het begin van de Tachtigjarige oorlog (1568-1648), die met tussenpozen in de Nederlanden zou woeden en zou leiden naar een definitieve scheiding van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden.

De prins van Oranje werd de onbetwiste leider van een steeds groter verzet tegen de kettervervolgingen, maar ook tegen de centralisatiepolitiek van de koning, waardoor de adel zich in de verdrukking voelde.

In onze streken hadden zich verzetsgroepen georganiseerd waartoe een aantal eerder gevluchte hervormden behoorden. Op het land verschole zich de bosgeuzen, terwijl op zee de zeegeuzen de Spaanse schepen overvielen. Deze geuzen waren een bont allegaartje van edelen, avonturiers die God noch gebod respecteerden, rovers en idealisten. Willem van Oranje probeerde greep op hen te krijgen. Begin april 1572 veroverden de zeegeuzen de haven van Den Briel. Hierbij moordden ze veel katholieken uit, wat hen in het zuiden

sympathie kostte. In het zuiden werden Valenciennes en Mechelen ingenomen. Filips riep in 1573 Alva terug.

In 1572 werd een scheepslading tapijten met een waarde van 170.000 gulden op weg naar Spanje door de zeegeuzen gekaapt en in Engeland verkocht. Het gevolg was dat 2 Oudenaardse tapijtfabrikanten failliet gingen en 500 werklieden werden ontslagen.

Jacob Blommaert

- **De inname van Oudenaarde**

Deze medewerker van de prins van Oranje zal nooit vergeten worden in de geschiedenis van Oudenaarde. Hij werd in de stad geboren in 1534 en was een gerespecteerd tapijtfabrikant die tweemaal gezworene was in Pamele. Hij werd in 1567 voor 50 jaar uit de stad verbannen wegens zijn nieuwgezindheid. Hij vervoegde de aanhangers van Willem van Oranje en bracht het tot kapitein. In augustus 1572 kwam hij in het geheim terug naar de streek rond Oudenaarde. In Etikhove verzamelde hij rondom hem een 400-tal bosgeuzen en aanhangers van de nieuwe godsdienst. Zij zwoeren trouw aan Willem van Oranje.

In Oudenaarde liep snel het gerucht dat de geuzen een aanval op de stad zouden doen. De wacht werd gevoelig versterkt en spionnen werden uitgestuurd om verdachte bewegingen te signaleren. Op 07/09/1572, 's morgens tussen 8 en 9 uur, boden 3 kooplieden zich aan bij de Baarpoort. Terwijl ze opgeschreven werden, doken onverwachts vanuit een schuur en andere plaatsen mannen op die de wachten uitschakelden. Eenmaal de Baarpoort in handen, liepen ze naar de andere poorten die gewapenderhand ook werden ingenomen. Het grootste deel van de aanvallers ging naar de Markt waar de stadswacht gevestigd was. De wachten vluchtten, gaven zich over of vervoegden zelfs de geuzen. Eenmaal de stad ingenomen, werden alle stadspoorten hermetisch afgesloten.

Dan richtte Blommaert (*zie tekening*) zijn pijlen op het kasteel van Bourgondië. De hoogbaljuw weigerde zich over te geven zodat een gewapende inname niet te vermijden was. Dan restte nog de inname van het kasteel van Pamele. Dit gebeurde zonder veel moeite omdat de baron niet thuis was. Bij zijn terugkomst stemde hij in met de overgave en legde hij de eed van trouw aan Oranje af. Blommaert vestigde zijn hoofdkwartier in het kasteel van Bourgondië.

Vervolgens was het tijd om enkele geestelijken en leden van de burgerlijke overheden gevangen te nemen zoals bijvoorbeeld de burgemeester, de pastoors van de eerste, tweede en vierde parochie van Walburga (de pastoor van de derde parochie was op dat moment niet in Oudenaarde), de pastoor van Pamele en enkele andere priesters. De pastoor van Pamele was vroeger altijd een goede vriend van Blommaert geweest. Blommaert verzekerde hem dat hij hem naar het kasteel had laten brengen opdat er hem geen ongemak zou geschieden.

- **De tweede beeldenstorm**

Op 09/09/1572 kwam een grote menigte nieuwgezinden samen en sloeg aan het plunderen en het vernielen. Eerst was de Walburgakerk aan de beurt, vervolgens het minderbroederklooster en nadien het hospitaal, waar zelfs het geld voor de verzorging van armen en zieken werd gestolen. Ontsnapten evenmin aan de roofzucht van de geuzen, de

abdij van Maagdendale, het klooster van de kanunnikessen te Pamele, de twee zwartzusterkloosters, het klooster van de grauwezusters en alle huizen van de priesters. Al de buit werd verzameld in het kasteel van Bourgondië. Eenmaal de stad leeggeroofd, trok men op strooptocht naar Ronse, de abdijen van Petegem en Ename.

- ***De onverzettelijkheid van de 17 gevangenen en de stad***

De gevangenen, die aan een hongerregime onderworpen waren en die enkel stro en planken hadden om op te zitten of te liggen, weigerden consequent de eed aan Oranje te zweren. Blommaert dacht dat de leken onder invloed stonden van de priesters. Hierop liet hij de priesters opsluiten in het kasteel van Pamele. De burgemeester nam het voortouw en overtuigde de leken om de eed aan Oranje niet af te leggen. Blommaert was razend en ontstak in woede tegen 2 regimenten Spaanse soldaten die zich te Petegem-Deinze bevonden en tegen 100 soldaten onder leiding van de Spaanse kapitein Rogge. Men kreeg de keuze, dienst nemen onder Oranje of sterven. De weigeraars werden gehangen of verdrinken. Kapitein Rogge werd opgesloten.

Blommaert riep vervolgens de gemeenteraad bijeen en eiste 3 zaken, namelijk trouw aan Oranje, geld om zijn soldaten te betalen en versterking van de vestingen. De raad weigerde toe te geven en verweet Blommaert de gepleegde plunderingen. Als reactie liet hij de stad opnieuw over aan de plunderingen door zijn aanhangers. Wie kon, vluchtte weg uit de stad. Alle onderhandelingen bleven zonder gevolg. Zijn geduld, ingegeven door het feit van niet even brutaal te worden genoemd als de Spanjaarden, werd op de proef gesteld. Hij deelde daarop mee dat wie op 4 oktober nog weigerde de eed af te leggen, zou worden doodgeschoten. De gevangenen werden vervolgens door zijn soldaten 'bewerkt'.

- ***De verschrikkelijke moorden***

Op 4 oktober was de raad reeds om 9u bijeen om hun beslissing aan Blommaert mee te delen. Blommaert kwam echter niet opdagen. Hij had de vorige avond vernomen dat Mechelen door de Spaanse troepen was ingenomen en Spaanse troepen oprukten van uit Gent naar Oudenaarde. Er restte de bezetters niets anders dan te vluchten. Maar wat

zouden ze met de gevangenen doen? De priesters werden naar het kasteel van Bourgondië gebracht. Er werd hen meegedeeld dat ze zich moesten klaarmaken om te sterven.

Als eerste werd kapitein Rogge uitgekleeft en in de Schelde verdrinken. Dan was het de beurt aan de priesters. Petrus vanden Hende, Paulus van Coye, Jacobus de Deckere, Joannes van Braeckele, Jacobus van Anvaing en tenslotte Joannes van Upstaele (Blommaerts 'vriend') werden tot op hun hemd uitgekleeft en één voor één in de Schelde gegooid.

De pastoor van Pamele kwam driemaal boven vooraleer te verdrinken. De oudste priester Jacobus van Anvaing bleef als bij wonder drijven en kon verderop door boeren uit de Schelde gered worden.

Na de priesters waren de leken aan de beurt. De eerste, Joannes de la Deuse, kon zich bij de beul vrijkopen. De tweede had minder geluk. Pieter vander Beken overleefde de hem toegebrachte messteken niet. Toen riep iemand 'Vlucht snel, mannen, vlucht snel, de vijand is daar!'. Men heeft nooit kunnen achterhalen wie dit was. Feit is dat de geuzen snel de benen namen en zoveel mogelijk buit meepakten. Om 10 uur 's avonds waren alle geuzen verdwenen.

- **Het einde van Blommaert**

Toen de Spaanse troepen in de buurt de vlucht van de geuzen vernamen, zetten zij de achtervolging in. De rebellen vluchtten ofwel richting Duitsland, of via Oostende naar Engeland. Sommigen trokken de bossen in, maar de meesten namen het hazenpad naar Holland, waaronder Blommaert. In een boerderij in Oostwinkel kwam hij tenslotte samen met 4 gezellen om.

- **Het begraven van de slachtoffers**

De priesters werden uit de Schelde gehaald en op 6 oktober in het koor van de Walburgakerk begraven. Zij werden in afzonderlijke kisten in een gemeenschappelijk graf begraven. Hun zerk bevindt zich in het hoogkoor van de kerk. Joannes van Upstaele, pastoor van Pamele, werd in Pamelekerk begraven. De overlevende priester, Jacobus van Anvaing, werd later na zijn dood bijgezet bij zijn 4 collega-priesters in de Walburgakerk.

- **De repressie**

De geuzen die bij hun vlucht uit de stad gegrepen werden, vonden hierbij de dood of werden naar Brugge of Gent gebracht en daarna gevonnis.

In Oudenaarde werden 17 mensen gevonnis. De straffen gingen van levend verbranden, ophangen, onthoofden, voor eeuwig verbannen, geselen, tot met de benen opwaarts ophangen.

In Oudenaarde was men bevreesd dat de Spanjaarden die in Ename lagen de stad zouden plunderen. De graaf van Reux kwam zo spoedig mogelijk met zijn gevolg naar Oudenaarde. Een 150-tal soldaten bleven in de stad om samen met de gewapende burgers de stad tegen nieuwe aanvallen te verdedigen.

Requesens (1573-1576)

Generaal pardon

Don Luis de Zúñiga y Requesens. Hij volgde in 1573 de hertog van Alva op als landvoogd, nadat die een aantal nederlagen tegen de opstandelingen had geleden. Maar hij kwam te laat om de gemoederen nog te kunnen bedaren. Om de bevolking gunstig te stemmen schafte hij in juni 1574 de Tiende Penning en de Raad van Beroerten af en bood hij een 'generaal pardon' aan alle opstandelingen die afzagen van de opstand. De prins van Oranje met zijn voornaamste aanhangers onder adel en burgerij, evenals de predikanten, werden echter daarvan uitgesloten. Holland en Zeeland scheurden zich af, benoemden Oranje tot stadhouder, en verboden alle godsdiensten, behalve het calvinisme. Requesens stierf totaal onverwacht in 1576.

Na zijn dood was er van maart tot november geen landvoogd. De Raad van State nam de leiding over. Maar Oranje liet een staatsgreep uitvoeren, de Raad werd gevangengenomen en de Staten-Generaal nam de macht over. De koning werd van zijn gezag beroofd, het volk nam de macht in handen.

De Spaanse Furie en de Pacificatie van Gent

De Spaanse troepen hadden al lang geen soldij meer gekregen en trokken muitend en plunderend door het land. Deze Spaanse Furie liet een spoor van bloed en vernieling achter.

Het kwam zover dat Oudenaarde hulp vroeg aan Oranje. *'Wondere tyden in de welcke men den vyandt aensoeckt om de vrienden te verjaegen'*.

Als reactie op de Spaanse Furie werd tussen de opstandige provincies en de provincies die aan de koning trouw waren gebleven de Pacificatie van Gent (8 november 1576) gesloten. Ze waren het eens dat de vrede tussen de gebieden moest hersteld worden. De vreemde troepen mochten ophoepelen. De calvinisten werden niet meer vervolgd en de Staten-Generaal mocht op eigen initiatief bij elkaar komen en niet alleen op initiatief van de vorst. Er kwam een amnestieregeling voor de opstandelingen. Ondanks het feit dat Oranje volledige tolerantie wilde, werd er niet overal, meer bepaald in Holland en Zeeland, godsdienstvrijheid ingevoerd.

Don Juan (1576-1578)

De nieuwe landvoogd was net te laat in de Nederlanden om de Spaanse furie nog te kunnen stoppen of voorkomen. Deze halfbroer van Filips II was een sluw en ervaren tacticus. Hij zaaide verdeeldheid door de Pacificatie van Gent te aanvaarden, behalve het laatste punt van de godsdienstvrijheid. Zo kreeg hij de steun van de ontevredenen.

Lang duurde de vrede echter niet. Na een conflict met Willem van Oranje riep Don Juan de Spaanse troepen terug. Er waren ook spanningen ontstaan tussen de zuidelijke aristocratie en de hertog van Aarschot enerzijds, en de Orangisten en Willem de Zwijger anderzijds. Nadat de hertog tot stadhouder van Vlaanderen was benoemd, werd onder druk van de Orangisten Willem van Oranje in september 1577 te Brussel door de Statenvergadering plechtig ingehaald en vervolgens tot ruwaert van Brabant benoemd. Willem zocht steun in Gent bij de calvinisten Jan van Hembyze, zijn broer Roland van Hembyze en zijn schoonbroer François de la Kethulle, heer van Ryhove en baljuw van Dendermonde. Willem beloofde de privileges die de stad in 1540 door de Concessio Carolina waren afgenomen, terug te bezorgen. Op 22 oktober herstelden de Staten-Generaal deze privileges van de stad, maar de hertog van Aarschot weigerde die af te kondigen. Ryhove en Willem de Zwijger besloten om Aarschot samen met enkele andere edelen, waaronder de Oudenaardse hoogbaljuw François van Haelewijn, gevangen te nemen, tot grote consternatie van de Staten-Generaal. Willem vernieuwde hierna de Gentse magistratuur en hiermee was de Gentse calvinistische Republiek geboren (28/10/1577).

In april 1578 werden te Schorisse een groepje inwoners van Oudenaarde door de Fransen gevangen genomen. Een deel wordt tegen een losprijs vrijgelaten. Anderen werden vermoord en in de Schelde geworpen. De stad Oudenaarde nam een 'hondslager' in dienst om de lijken uit het water te halen vooraleer ze Oudenaarde binnendreven en om de slachtoffers te begraven.

Alexander Farnese (1578-1592)

Na de dood van Don Juan werd de zoon van Margaretha van Parma, Alexander Farnese door Filips II als landvoogd aangesteld. Alexander, was als officier in dienst geweest van Don Juan. De Staten-Generaal van de Nederlanden, die toen nog de noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden vertegenwoordigde, had aan Filips II aartshertog Matthias voor deze functie voorgedragen. Filips drukte echter de benoeming van Farnese door, waarop de Staten-Generaal weigerden hem te erkennen. In 1581 verklaarde de Unie van Utrecht zich onafhankelijk en zette Filips af als landsheer met het Plakkaat van Verlatinghe.

In 1580 keerde Margaretha van Parma terug naar de Nederlanden. Koning Filips II wilde dat ze er de civiele macht zou uitoefenen en dat haar zoon Alexander Farnese enkel nog de militaire macht behield. Margaretha's zoon protesteerde hier echter tegen. Koning Filips II

besloot tenslotte dat hij toch de volledige macht mocht houden. Margaretha bleef nog tot 1583 in de Nederlanden, daarna keerde ze definitief terug naar Italië.

De calvinistische republiek van Oudenaarde (1578-1582)

- ***Een calvinistisch bewind***

De Oudenaardse hoogbaljuw, een bondgenoot van de hertog van Aarschot, zat gevangen in Gent en werd in februari 1578 vervangen door Willem van Maude, heer van Mansaert. Samen met hem waren een aantal Gentenaars meegekomen die bezit namen van de stadspoorten en de wapens. Oudenaarde werd onder het bewind van kapitein Charles Rochelfin geplaatst. In maart 1578 werd de magistraat vervangen. Er waren nog katholieken aanwezig, doch stilaan verdwenen er steeds meer katholieken uit het stadsbestuur ten voordele van de calvinisten.

Er kwamen ook steeds meer vroegere calvinistische ballingen terug naar Oudenaarde. Dit zorgde in de beginperiode van het calvinistisch bewind nog voor geen problemen. Vanaf mei 1578 werden de katholieken systematisch gepest. In december 1577 werd er zonder problemen een processie gehouden. Amper een paar maanden later was dit totaal onmogelijk geworden. De katholieke erediensten werden verstoord en de klokken mochten niet meer luiden. Uiteindelijk werden in gans de kasselrij alle klokken opgehaald om deze om te smeden tot kanonnen. In februari 1578 werd een groot kanon, de Dulle Griet, uit het stadsarsenaal gehaald en op een schip naar Gent vervoerd.

Gent wilde kost wat kost zoveel mogelijk geld ophalen in Oudenaarde om hun huurlingen en soldaten te kunnen betalen. Vanaf mei 1578 voerde kapitein Rochelfin een echt schrikbewind. De kerken van Walburga en Pamele werden gesloten en de religieuzen werden met geweld uit hun kloosters gezet. Voor de derde maal ontstond er een beeldenstorm. Eind september 1578 ging kapitein Rochelfin terug naar Gent en liet een spoor van vernieling achter.

Begin december 1578 werd de kerk van Pamele opengebrouwen om door de gereformeerden gebruikt te worden om te preken, te trouwen en te dopen. De dag vóór Kerstdag besloot Gent dat Walburga voor de katholieken was en Pamele voor de protestanten. Begin januari 1579 publiceerde Gent een religieakkoord dat alle problemen moest oplossen. 'In Oudenaarde zullen ze de principale kerken (Walburga en Pamele) delen, de separatie doende met een goede dikke muur ...'

In Wallonië hadden de katholieken zich verenigd tegen het calvinistisch geweld in een groepering die zichzelf Les Malcontents (de mistevredenen) noemde. Alexander Farnese knoopte onderhandelingen met hen aan. Hij beloofde hen dat hij hun privileges in ere zou herstellen op voorwaarde dat zij de katholieke godsdienst zouden onderhouden en verdedigen, en het gezag van koning Filips II zouden erkennen. Deze gesprekken leidden tot de Unie van Arras op 6 januari 1579. Daar tekenden de Staten van Henegouwen, Artois en Douai de vrede met Filips II. Er werden 8.000 man voetvolk en 400 ruiters ter beschikking gesteld van het leger van Farnèse.

Daarop richtten Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Friesland, Overijssel en Groningen op 23 januari 1579 de Unie van Utrecht op, waarbij de steden Brugge, Gent, Ieper, Antwerpen, Mechelen, Brussel, Maastricht en Doornik zich aansloten. Willem van Oranje was aanvankelijk tegen deze Unie, omdat het een afscheuring was en hij nog steeds

geloofde in de 'verenigde' Nederlanden. Op 03/05/1579 ondertekende Willem dan toch een steunverklaring aan de Unie van Utrecht.

- ***De aanloop naar het onvermijdelijke***

Vanaf april 1579 verwachtte men in Oudenaarde een aanval op de stad. In mei ontstond er muiterij in de compagnie van de stadsgouverneur. Ondertussen had Oranje de hugenoot de la Noué aangesteld als opperbevelhebber van zijn troepen in de Zuidelijke Nederlanden. Hij had de opdracht gekregen de Oudenaardse stadsversterkingen te herstellen en uit te breiden en meer troepen te monstere. Gent beloofde aan de la Noué 6.000 man voetvolk, 200 ruiters en 400 'pioniers'. Oudenaarde moest 202 soldaten, 14 pioniers en 240 piekeniers leveren. In de loop van 1579 en 1580 werd constant naar geld gezocht om de soldij van de Gentse huurlingen te betalen, om proviand op te slaan en om de stad beter te versterken. Alle rijken waren ondertussen uit de stad gevlucht. In juli 1579 werden alle priesters uit Oudenaarde verbannen. De kerken en huizen van de priesters werden leeggeroofd en hun goederen verkocht. De biddende orden werden uit de stad verjaagd. De bedelorden werden gewantwoord op verdenking van homoseksuele praktijken in de kloosters en van verraders te zijn. De religieuzen werden dan ook massaal uit hun kloosters gezet. Hetzelfde lot ondergingen de religieuzen uit Ename en Petegem. In beslag genomen eigendommen werden verkocht, renten werden geheven en bijdragen werden gevraagd. Ondanks al deze maatregelen bleef de stadskas leeg en kon men de soldaten niet betalen.

Men was er wel in geslaagd de stad aanzienlijk te versterken. Zo werd de kerk van Leupegem afgebroken en met de afbraak werden de vestingen versterkt. De la Noué, die in februari 1580 gevangengenomen werd door de Farnesegezinden, noemde Oudenaarde het tweede La Rochelle (een niet in te nemen vesting).

In december 1580 brak er een eerste grote muiterij uit. De Gentenaars dreigden ermee de stad aan de Malcontenten over te leveren. De stadsgouverneur bezwoer de opstand door de belofte te doen dat niemand zou gestraft worden en de soldij ging betaald worden.

Door het verdrag van Arras kon Farnese geen beroep meer doen op de Spaanse tertio's. Zijn leger bestond voornamelijk uit Malcontenten onder leiding van de Lalaing, heer van Montigny, met enkele Waalse regimenten van de markies van Richebourg. Farnese had te weinig geoefende troepen zodat hij genoodzaakt was, ondanks het verdrag van Arras, toch Duitse troepen te monstere en te betalen. Dit werd hem door de bondgenoten toegestaan.

Op Nieuwjaarsdag van 1581 verschenen er Spaanse ruiters rond Oudenaarde. Leupegem en Melden werden geplunderd. Een algemeen gebruikte tactiek van Farnese was om de plattelandsbevolking zoveel mogelijk naar de stad te doen vluchten. In de loop van januari werd Oudenaarde omsingeld door de Malcontenten die de plattelandsgemeenten rond en de buitenwijken van Oudenaarde plunderden. De bevolking trachtte zijn vel te redden door naar de stad te vluchten. In februari brak er voor de tweede maal muiterij uit in het Oudenaards garnizoen. In maart werd Bevere en Den Eindries gebrandschat. Daarna volgden Maarke, Etikhove, Nukerke, Wortegem, Moregem, Petegem, Ronse en Leupegem.

Eind november 1581 werd Doornik ingenomen. De stad kreeg milde voorwaarden. Zo moest het gehoorzaamheid beloven aan Filips II en het Roomse geloof bewaren. Na de capitulatie van Doornik, werd artikel 5 van het verdrag van Arras definitief opgeheven en mocht Farnese zich volop versterken met Spaanse tertio's, Italiaanse en Duitse troepen. In Oudenaarde ontstond een rebellie tegen stadsgouverneur Mansaert die naar Gent vluchtte. Op 30/12/1581 kreeg de stad een brief van Farnese waarin hij voorstelde dat Oudenaarde zich overgaf onder dezelfde voorwaarden als Doornik. Hij wilde de geboortestad van zijn moeder sparen. De magistraat weigerde en de stad werd versterkt met twee Gentse vendels die hun intrek namen in het klooster van de grauwezusters en het zwartzusterhuis.

Eind maart 1582 bezetten de Malcontenten de Edelareberg. Begin april werden Bevere en Leupegem afgebrand en afgebroken zodat niemand er zich nog kon schuilhouden. Oudenaarde dreef op 3 april 200 burgers uit de stad. Op 11/04/1582 kwam een trompetter in naam van Farnese de stad opeisen met de voorwaarden zoals Doornik die gekregen had. De nieuwe stadsgouverneur weigerde.

- ***De belegering door Farnese***

In april 1582 begon de belegering. Oudenaarde had vernomen dat Farnese 150.000 ecus had ontvangen om zijn leger en de bevoorrading ervan gedurende enkele maanden te betalen. Dit stond in schril contrast met de permanente geldnood van de calvinistische bezetter. Parma gebruikte een list om de Oudenaardse troepen te verzwakken. Hij gaf zijn troepen het bevel langs Oudenaarde naar Menen te trekken. Menen vroeg bijgevolg om hulp aan de omliggende steden. Oudenaarde stuurde 3 compagnieën om Menen te helpen, doch Parma's troepen hadden ondertussen rechtsomkeer gemaakt en kwamen onderweg de Oudenaardse infanteristen tegen. Deze werden genadeloos uiteengeslagen en overrompeld. Hierdoor werd het Oudenaardse garnizoen fel verzwakt.

Farnese vestigde zijn hoofdkwartier op de Kezelberg. Hij had een klassieke tactiek om de steden te belegeren en in te nemen. Zoals reeds vermeld, zond hij de ruitery naar het platteland rond de stad zodat de bevolking naar de stad vluchtte. Zo had de stad heel wat meer mondjes te voeden en was men sneller door zijn voedselvoorraad heen. Hij veroverde de buitenwijken en koos de voordeligste aanvalsplaatsen uit. De omsingeling door een beweegbare ruitery verhinderde dat de stad nog hulp kon krijgen van buiten. Alle toegangswegen werden systematisch en hermetisch afgesloten.

Farnese zette vanuit het oosten zijn aanval in op het ravelijn aan de Bergpoort. Toen men de ravelijnsgracht bereikte, constateerde men dat deze veel breder en dieper was dan verwacht. Gouverneur Van der Borcht had immers het bevel gegeven het Spei op te stoppen waardoor het niveau van het water in de vestinggrachten sterk gestegen was en zelfs overstroomde. Het was onmogelijk de ravelijnsgracht te dempen. Ook het inzetten van drijvende bruggen mislukte door de sterke stroming.

Daarop besloot Farnese zijn aanval te verplaatsen naar de Beverepoort (Gentse poort). Hij liet 's nachts 32 stukken geschut van vóór de Bergpoort overbrengen naar de Gentse poort. Eenmaal deze in positie stonden, werd op 24 mei met 25 stukken geschut de beschieting van het ravelijn begonnen. Het bombardement duurde 2 dagen. De verovering van het ravelijn werd voorbereid door 4 Italiaanse soldaten/vrijwilligers. Ze ondergroeven de muur en plaatsten mijnen. Er werd een bres geslagen zodat de ruitery een stormloop kon uitvoeren. Eén van de vier dappere Italiaanse soldaten sneuvelde.

Eenmaal meester van het ravelijn, kon de belegering van de stadsmuren beginnen. Hierbij weigerde de Duitse infanterie deel te nemen aan de strijd en trok zich terug. Farnese was razend, stormde naar hen toe en liet hen door ruiters van Richebourg omsingelen. Hij liet de voornaamste muiters ter plekke opknopen. De mouterij was bezworen. Ook in de stad was er een mouterij onder het Gentse garnizoen uitgebroken, als gevolg van de achterstallige soldij die maar niet betaald werd. Het stadsbestuur besloot op 30 mei zelf gouden noodmunten te slaan om de soldij te betalen.

Farnese liet een groep soldaten oprukken, voorzien van houwelen, schoppen, mijnlonten en mijnen, om bressen te kunnen maken in de stadsmuren. De belegerden verweerden zich als een duivel in een wijwatervat en deden zelfs meerdere uitvallen. Vooraleer tot een stormloop over te gaan, stuurde hij enkele verkenners vooruit. Zij stelden vast dat de belegerden de bressen hadden gedicht zodat een stormloop geen succes zou hebben. De Gentse bezetters hielden er de moed in omdat ze dachten dat de Franse hertog van Anjou hen weldra ter hulp

zou komen. Farnese liet verder mijngangen graven en mijnen plaatsen. Hij won elke dag terrein. De belegeraars slaagden er zelfs in zich op de stadsmuren te installeren. De belegerden hadden evenwel ondertussen een tweede verdedigingslinie opgeworpen.

Toen de geruchten over een naderende hertog van Anjou bleven aanhouden, vroeg Farnese versterking van de markies van Varemboon die zich bij Namen bevond. Met versnelde dagmarsen kwam de hulp naar Oudenaarde. Toen de belegerden de troepen zagen afkomen, dachten ze eerst dat het Anjou was. Groot was hun teleurstelling toen het Varemboon bleek te zijn. Farnese bood de belegerden zeer gunstige voorwaarden aan voor een eervolle overgave.

Op 24 juni kwam men tot een dag van wapenstilstand om de vele doden te begraven. Daarna ging de beschieting van de muren onverminderd door.

- ***Een merkwaardig verhaal van de kanonskogel***

Parma was met Valentijn, heer van La Motte, de omgeving van de stad aan het bezichtigen. Om te zien wat de beste plek zou zijn om batterijen geschut op te stellen voor het bresschieten. Parma had niet ver van de stad dicht bij een schans een maaltijd voor zijn gasten laten oprichten. Het was de bedoeling dat tijdens het nuttigen van een maaltijd tevens krijgsraad zou worden gehouden. Over een aantal bij elkaar geplaatste trommels waren lakens gespreid met daarop het eten. Parma ging aan tafel zitten samen met La Motte, Rubaes, Arembergh en Montigny. Ze hadden net plaats genomen, toen een Waalse hopman aan tafel verscheen om te vragen of hij de eerste bestorming van de stad mocht beginnen. Op dat moment kwam plotseling een kanonskogel aanvliegen die het hoofd van de Waalse hopman verbrijzelde. Door een rondvliegend stuk bot uit dat hoofd verloor de heer van Manuyn zijn oog. Een 'geweldigere' uit het Duitse regiment raakte zijn halve gezicht kwijt. Bij een ander werd zijn bekken verbrijzeld. De gasten waren helemaal besmeurd onder de resten van de slachtoffers. Daardoor moesten zij noodgedwongen het banket verlaten. Parma bleef aan de tafel zitten. Hoewel hij rouwde om het verlies van de jonge hopman, van wie hij hoge verwachtingen had, gaf hij de soldaten het bevel om de slachtoffers te begraven en nieuwe tafellakens en eten te brengen. Net als een jaar eerder, tijdens zijn beleg van Doornik, ontsnapte Parma wonderbaarlijk aan een inslag van een kanonskogel. De bezorgde Mansfeld verzocht Parma en de zijnen wat voorzichtiger te zijn en zich aan het gevaar te onttrekken. Parma antwoordde dat anderen voor zichzelf moesten zorgen, maar dat niemand zich er op zou kunnen roemen dat zij Parma van zijn plaats hadden kunnen krijgen.

- ***De capitulatie en de gevolgen***

Toen Farnese in Doornik vertoefde om de Staten-Generaal van de Spaanse gewesten bij te wonen, werd hij in Oudenaarde vervangen door de marlies van Roubaix. Hij herhaalde zijn voorwaarden voor een eervolle overgave. Deze voorwaarden waren milder dan deze voor Doornik en werden op 5 juli aanvaard.

Inname van de stad door Farnese

De soldaten mochten met hun wapens en bagage eervol de

stad verlaten. Al de rest, ook de gouden noodmunten die ze als soldij kregen, moesten ze afgeven. De inwoners en de magistraat van de stad moesten beloven te leven volgens de katholieke tradities. De stad moest binnen hun muren een garnizoen huisvesten én betalen. Ook moest de stad 30.000 florijnen betalen als afkoopsom voor het niet plunderen van de stad. Gentenaars die geen soldaat waren, werden gevangengezet. Niemand mocht de stad verlaten zonder zijn aandeel betaald te hebben. De ketters kregen één jaar de tijd hun goederen te verkopen. Ze mochten dan de stad verlaten zonder vervolgd te worden.

Farnese deed zijn 'plechtige intrede' in de stad. Hij werd met het nodige ontzag en eerbetoen ontvangen. De straten waren versierd met tapijten en groenigheden en zegepralende bogen. Hij kreeg van de stad als geschenk een reeks prachtige tapijten over het leven van Alexander de Grote. Dit was een geliefd thema in de tapijtweefkunst, omdat men in die periode opkeek naar de heldendaden die door grote wereldleiders verricht waren. De bezitter van zo'n tapijt kon zijn bezoekers vol trots laten zien, hoe deze passages uit de wereldgeschiedenis vastgelegd waren op zijn prachtige muur-versieringen.

De stad kocht de tapijten op krediet, aangezien de stadskas meer dan leeg was. In 1998 kon Oudenaarde uit die reeks 3 tapijten aankopen. Ze zijn van zeer hoge kwaliteit. De cirkel is rond, de tapijten zijn opnieuw thuis.

Sire d'Aubremont, heer van Masnuy werd de nieuwe gouverneur van Oudenaarde. Op 23 juli werd een nieuwe magistraat samengesteld uit enkel katholieken. Jonkheer Jan le Poyvre, heer van Hellebus, werd de nieuwe burgemeester.

- ***Herstel van het catholicisme***

In eerste instantie werden de katholieke uiterlijke kenmerken/tekens hersteld. De katholieke tekens waren een 4-tal jaar verboden geweest. Reeds op 8 juli keerden een aantal priesters, religieuzen en verbannen burgers terug. De kerken werden opgesmukt, gewit en schoongemaakt. Op 22 juli werden de kerken opnieuw gewijd.

De religieuzen konden terug hun kloosters bewonen en kregen grotendeels hun in beslag genomen goederen terug. Enkel het minderbroederklooster was te zwaar beschadigd en voorlopig onbewoonbaar.

Eens men opnieuw vertrouwd was met de katholieke tekens, werd overgegaan tot de consolidering van het katholieke geloof. Het werd opnieuw een onderdeel van het dagelijks leven.

De repressie na de overwinning van Farnese was veel minder erg dan deze na de Beeldenstorm. Er werden wel straffen uitgesproken voor hen die zich na de overgave niet reconcilieerden en toch in of rond de stad wilden blijven.

Ook waren er veroordelingen om politieke redenen, met name degenen die nog contacten onderhielden met calvinistische gebieden. Eerder dan de religieuze wilde men de politieke tegenstanders elimineren.

Het onderwijs werd door de Kerk in handen genomen of streng gecontroleerd. De verplichte catechese werd ingevoerd. Er werd nauwlettend een repressief oog gehouden op het doen en laten van iedereen. De heiligschendende diefstal van cibories met geconsacreerde hosties en van kandelaars in de kerk van Pamele in 1591 was niet meer dan een incidenteel protest van enkelingen.

- ***De tol van de troebelen***

Heel wat families verlieten de stad. In augustus 1582 waren er dat 50 waaronder 4 tapijtfabrikanten. 400 mensen verloren zo hun werk. In 1583 werd door de uittocht 1/3de van de stad niet meer bewoond.

Het platteland rond Oudenaarde was verwoest en verwilderd. Er stonden bijvoorbeeld op de Eindries nog 9 huizen, in Bevere 17 en in Leupegem 12. De volgende jaren deed zich op het platteland een wolvenplaag voor.

De levensomstandigheden in de periode tussen 1577 en 1587 waren voor de bevolking uitermate slecht geweest. De opflakkerende pest en hongersnood, alsook de voortdurende overlast van diverse troepen, waren hiervan de oorzaak.

Van 1565 tot 1580 had zich al een daling van de stadsbevolking voorgedaan. In 1580 begon echter een rampzalige bevolkingsdaling. Op enkele jaren tijd viel de bevolking terug op een niveau dat onder het niveau van medio 15de eeuw lag (een verlies van minstens 1/3de).

Oudenaarde was geen stad der edelen meer. Bijna alle adellijke families verlieten de stad. Nog tot in de 17de eeuw ging de uitwijking door. De koophandel ging er met de helft op achteruit. In 1583-84 stortte de Oudenaardse linnennijverheid in (tot 1/6de). De tapijtweverij had serieuze klappen gekregen.

Als gevolg van een overvloedige oogst in 1587 kwam uiteindelijk aan de grootste miserie van de mensen een einde. Hun eerste zorg was eten om te kunnen overleven.

- ***De verdere verovering van de Zuidelijke Nederlanden***

Voorafgaand aan het beleg van Oudenaarde had Alexander Farnese in 1579 de heroveringstrijd ingezet van een aantal gewesten die in handen van de calvinisten waren gekomen, namelijk in 1579 Maastricht, in 1580 Kortrijk en in 1581 Breda en Doornik. Hij bracht tussen 1582 en 1585 opnieuw alle belangrijke Vlaamse en Brabantse steden onder Spaans gezag. De kustgebieden met Duinkerke, Nieuwpoort, Veurne, Diksmuide en Menen werden eerst ingenomen om een verbinding over zee met Spanje te verzekeren. De grote steden Ieper, Brugge en Gent gingen één voor één voor de bijl. Na 13 maanden belegering gaf in augustus 1585 Antwerpen zich tenslotte over.

Daarna begon hij aan een onstuitbare veldtocht door de Maas- en Rijnstreek. Toen hij vervolgens Holland wilde binnentrekken ... werd hij teruggeroepen door Filips II !! De koning, ten prooi aan afgunst, zond zijn briljante veldheer naar andere oorden.

Door het optreden van Farnese bleven de Zuidelijke Nederlanden, onder Spaans bewind. Maar daarvoor al was de grote uittocht begonnen. Mensen en kapitaal vluchtten massaal naar het Noorden, naar Engeland, Frankrijk en Duitsland. Geleerden, kunstenaars en schrijvers, bankiers, handelaars en ondernemers gingen op de loop voor de Spaanse onverdraagzaamheid. De noordelijke provincies begonnen aan hun Gouden Eeuw.

- ***Oudenaarde na de inname door Farnese***

Na de inname door Farnese had de streek rond Oudenaarde af te rekenen met vrijbuiters die in kleine groepjes opereerden. Zij stonden veelal in dienst van het Noorden en maakten onze streken onveilig. Om dit probleem aan te pakken besloten de kasselrijen Oudenaarde en Kortrijk om houten forten te bouwen. De bouw van deze forten en het rekruteren van soldaten kostten de kasselrijen veel geld.

De streek rond Oudenaarde had ook af te rekenen met wolvenbendes die mens en dier aanvielen. Er werden premies uitgelooft voor diegenen die een volwassen wolf doodden. Als bewijs moesten ze de rechterpoot en het linkeroor van de wolf kunnen voorleggen. In de periode 1582-1588 werden 75 paarden en veulens, 138 koeien en 26 schapen door wolven gedood. Ook 148 mensen werden het dodelijk slachtoffer. 53 werden gewond.

Begin februari 1585 was er wateroverlast als gevolg van een plotse dooi. De bewoners van de Bergstraat, Baarstraat en het Spei, zochten hun heil op zolder en moesten met bootjes

bevoorraad worden. Het water stroomde van de Meerspoort naar de Burgschelde en stond tot op de Grote Markt. Na een paar dagen werd de situatie beter.

In 1587 ontstond er in Gent een opstandige beweging. Oudenaarde werd gevraagd om zich bij hen aan te sluiten. De magistraat weigerde en bleef trouw aan de prins. Een tijdje later kwamen de Gentse oproerlingen tot vóór de stadspoorten om Oudenaarde gewapenderhand in te nemen. Dit was een misrekening want ze werden vlot door de Oudenaardse burgers verjaagd.

Eind 1590 nam Farnese de beslissing om zijn troepen in Oudenaarde te laten overwinteren. Nochtans had hij eerder beloofd de Vlaamse steden niet met troepen te bezetten.

Eind 1591, begin 1592 vvoor het zodanig dat de Schelde toevroor. De landelijke bevolking van het land van Aalst vreesde hierdoor blootgesteld te worden aan de vrijbuiters die zich schuilhielden in de Westvlaamse bossen. Met have en goed vluchtten ze binnen de stadsmuren. Snel was er geen plaats meer binnen de stadsmuren zodat nieuwe vluchtelingen de toegang ontzegd werden.

De periode 1592-1598

Na Farnese, tot het jaar van overlijden van Filips II (1598), passeerden **nog 4 landvoogden** de revue, namelijk Peter Ernst I van Mansfeld (1592-1594), Ernst van Oostenrijk (1594-1595), Pedro Henriquez de Acevedo (1595-1596) en Albrecht van Oostenrijk (1596-1598).

*Peter Ernst I van
Mansfeld*

Ernst van Oostenrijk

*Pedro Henriquez de
Acevedo*

*Albrecht van
Oostenrijk*

In januari 1595 deed aartshertog Ernst in Oudenaarde zijn Blijde Intrede. Hij werd goed voorzien van spijs en drank. 's Avonds had er een algemene verlichting in de stad plaats. Er werden 2 prijzen voor de 'schoonst versierd e gebuurten' toegekend, namelijk voor het Pierlepeyn aan het Spei en voor de Krekelpuut.

Hoe zag Oudenaarde eruit in de 16de eeuw?

Jacob van Deventer was een cartograaf die in 1558 door Filips II werd aangesteld als keizerlijk geograaf om de steden van de Zeventien Provinciën in kaart te brengen.

Hij werkte van 1558 tot 1571 aan zijn meesterwerk. Van Deventer karteerde gemiddeld 22 steden per jaar (gemiddeld 2 steden per maand!).

Zijn kaart van Oudenaarde bevat een schat aan informatie van hoe Oudenaarde er in die tijd moet uitgezien hebben.

Cyril Carton analyseerde de kaart en leverde een schitterende masterscriptie af met als titel 'Oudenaarde op kaart - Een grondige analyse van de 16de-eeuwse kaart van Jacob van Deventer (2009-2010).'

Atlas des villes des Pays-Bas: 73 places levées entre 1550 et 1565 sur les ordres de Charles Quint et de Philippe II; Jacob van Deventer; Oudenaerde, Enname, Beveren, Lubeghem; KBR

Wijken

Oudenaarde kon in drie wijken verdeeld worden, namelijk de Sint-Walburga- en Pamelewijk en de Eindries.

Sint-Walburgawijk

Bestond uit onder meer de **Hooghstraete**, de **Nederstraete**, het **Cuupestraetken**, de **Meijnaert**, de **Wyngaerstraete**, de **Cattestraet**, de **Maerct**, **Thospitaalstraetken**, **Ter Merschpoorten**, **den Sac**, de (voor)**Borch**, de **Brootstraete**, de **Eynstraete**, de **Nieuwstraete** en **Tussenmuren**.

De **Hooghstraete** liep parallel met de **Nederstraete** van de Grote Markt naar de Meijnaert. In de 14de eeuw sprak men nog van de Hoogpoort. Beide straten zijn van de oudste van de stad. Ter hoogte van de Nederstraat lag de St-Amandsplas. De Hoogpoort was de westelijk hoger gelegen straat. De Nederstraat was de lager gelegen weg ter hoogte van dat moeras. Na een brand in de 13de eeuw ontstonden 2 brandgangetjes, Tcruusstraetken en het Pompstraetje. De tuinen van de westelijke huizen uit de Hoogstraat liepen tot aan de stadsmuren. In de straat lag het grauwezusterklooster en stonden heel wat patriciërshuizen,

herbergen en brouwerijen. Zo waren er de brouwerij de Catte, de herbergen den Franschen Schilt en Den Bonte Esele, en het huis het Cruysken.

De weg ten westen van het stadhuis, wordt op de kaart als een straat afgebeeld. Het was niet meer dan een steegje waar diverse huizen rond stonden. Tot op vandaag is hier nog spoor van. Restaurants Harmonie en de Zalm liggen niet op dezelfde rooilijn en worden aan de straatzijde gescheiden door een kleine doorgang met een poortje. Reeds in 1462 was er sprake van den ghanck van het schildeken. Dit steegje stond beschreven als weg naar den Franschen Schilt tegen de zogenaamde Bonte Esele.

De weg die westwaarts naar de omwalling liep, tussen het Kruisstraatje en het Pompstraatje in, noemde sinds de 13de eeuw den borreganc of borrenganghe. De straat liep naar een waterpoort, die later door een toren werd vervangen. Ten noorden van deze borrengang werd in de 17de eeuw het Kasselrijhuis gevestigd. De Borrengang bestaat niet meer.

Aan de oostzijde van de Hooghstraete, midden het Pompstraatje en het Kruisstraatje, stond de St-Amanduskapel (niet afgebeeld).

De Nederstraete verwees naar het lager gelegen, moerassige gebied dat de St-Amandusplas werd genoemd. Deze lag vóór haar drooglegging in het noordoosten van de stad. In 1279 was hier een hevige brand. Het Pompstraatje en het Kruisstraatje kregen toen hun eigenlijke vorm. In de Nederstraat stond vroeger de Sint-Eligiuskapel. De 2 dwarsstraatjes tussen de Nederstraat en de Hoogstraat veranderden door de eeuwen heen geregeld van naam. De huidige Pompstraat noemde in de middeleeuwen het Puttestraetke. Een tijdje werden de straatjes zelfs beiden Pompstraatje genoemd. De dwarsstraatjes zorgden ervoor dat de huizen werden gescheiden zodat een eventuele brand niet zo gemakkelijk kon overslaan. Op het plan is in de Nederstraat ten zuiden van de Kattestraat een doodlopend straatje te zien. Dit **Cuupestraetken** of Kuiperstraatje bestaat nu niet meer.

De **Meijnaert** was het plein dat ten zuiden van de Beverepoort lag en aansloot op de Hoogstraat en de Nederstraat. Vandaag is hier het Tacambaroplein terug te vinden. Waar nu de Meinaert is, lag vroeger de Oude Catte en de 16de-eeuwse Molenstraat (patrouilleweg aan de Beverepoort). Het Tacambaroplein is door de vestingswerken van Vauban heel wat groter dan de 16de-eeuwse Meinaert. In de middeleeuwen stond de Meinaert bekend als het deel Binnen der Beverpoorte. Ten westen van de Meinaert lag het Stoefstraetken dat verwijst naar de stoven (publieke badhuizen). Eind 16de eeuw werd de Stoofstraat de Molenstraat genoemd. In 1579 werden er vestingwerken uitgevoerd. Er ontstond ter hoogte van de Stoofstraat een catte waarop een molen werd geplaatst.

De **Wyngaerstraete** ging van de Meinaert oostwaarts naar de stadsomwalling en verwijst naar het vroegere moerassige gebied. Tzwartzusterhuus van Oudenaarde bevond zich sinds 1295 in de Wijngaardstraat dicht tegen de stadsommuring. Door de vestingswerken van Vauban verhuisden de zwartzusters in 1670 naar het huidige karmelietenklooster in de Einestraat (voorheen het Sint-Jacobshospitaal). Het bastion dat zich aan de Einestraat uitstrekte, werd naar de zwartzusters genoemd.

De **Cattestraet** liep in het verlengde van het Kruisstraatje, van de Nederstraat oostwaarts naar de stadsmuren (de Cattepoort) toe. De Cattepoort gaf toegang tot de Eindries. In het verlengde lag een straat, namelijk de Nieuwstraete. Deze 2 straten hadden toegang tot elkaar. In de 16de eeuw werd deze Kattepoort verbouwd tot de Blaffaertstoren. De Cattestraet werd in 1272 voor het eerst vermeld, meer dan waarschijnlijk eerder als wijknaam rond de straat.

De **Maerct** was het hele plein begrensd door het stadhuis, de ingang van de Einestraat, de Broodstraat, de Voorburg, het Meerspoorsteegje en de Sint-Walburgakerk. Ze was onderverdeeld in verschillende kleinere markten: de Zautmarct, de Fruitmarct, de Lijnsaetmarct en de Wullemaerct, de Zuvelmaerct, de Corenmaerct en de Gaerenmaerct. Het plein werd opgedeeld naargelang de goederen die verkocht werden. De Maerct werd

ook opgedeeld in de **Kleine en Grote Markt**. De Grote Markt werd in de 14de eeuw aangelegd.

Waar de Zoutmarkt was, is niet duidelijk. Ofwel lag deze tussen de Einestraat en de Nederstraat, ofwel tussen de Broodstraat en de Voorburg. De Fruitmarkt bevond zich ten noorden van het Vleeshuis. Op de kaart is te zien dat het Vleeshuis op de Markt stond, in de buurt van de Broodstraat. In de 16de eeuw stonden er 13 huisjes, eigendom van de stad, rond de Vleeshal. Ze staan echter niet op de kaart. Ze stonden in een boog rond de hal naar de Broodstraat gericht. Naast het Vleeshuis stond een marktkruis. Waar marktrechten van toepassing waren en er rechtspraak werd gedaan, werden in de middeleeuwen marktkruisen geplaatst als symbool van de macht en de geldende regels. Naast dat marktkruis stond veelal ook nog een schandpaal en soms een schavot.

De Lijnzaadmarkt verkocht haar goederen ter hoogte van de toren van Rokegem.

De Wullemaerct lag ten noorden van de Lijnzaadmarkt en bevond zich ter hoogte van De Croone.

De Garenmarkt en de Korenmarkt situeerden zich op de huidige Kleine Markt.

Tussen de Einestraat en de Broodstraat stond de Ammanije, de stadsgevangenis. In tijden van oorlog werden naast de gewone criminelen ook de krijgsgevangenen hier opgesloten.

Aan de westzijde van de Grote Markt stond in de hoek van het Hospitaalstraatje met de Markt de toren van Rokegem. De eerste 4 huizen werden in WO1 vernield en heropgebouwd in Vlaamse stijl. De rooilijn werd hierbij veranderd. Aan de andere kant van het Hospitaalstraatje stond de voormalige Sint-Joriskapel (gebouwd in 1353). Later werd deze ingewerkt in de huizen op de Markt (bij de toren van Rokegem).

Op de Kleine Markt stond vanaf de 13de eeuw een korenhal. Deze werd in 1485 afgebroken. Op de hoek met het Meerspoortsteegje staat op de kaart nog geen refuge van de priorij van Onze-Lieve-Vrouw ten Walle van Elsegem. De Augustijnen kochten deze pas in 1628.

De Vischmaerct werd op de Voorburg gehouden. Het stadsbestuur kocht hier in 1545 enkele percelen om de Vismarkt te kunnen installeren. Ten westen van de Vismarkt werd in 1584 de nieuwe Vleeshal gebouwd. Het oude Vleeshuis op de markt werd afgebroken. De Vismarkt en de Garenmarkt vormden lange tijd één geheel. Pas in de 16de eeuw zorgden de opkomst van de huisjes voor een scheiding tussen de Vis- en de Garenmarkt. Op de Garenmaerct, dat het oudste deel van de stad is, bevonden zich rijke patriciërshuizen.

Thospitaalstraetken, de huidige Sint-Walburgastraat, liep van de Grote Markt westwaarts richting het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal van Oudenaarde.

Rond de Sint-Walburgakerk had de Sint-Joriskapel haar kapel en de minderbroeders hun klooster.

Ter merschoorten was de buurt tussen de Meerspoort en de Kleine Markt. De weg was het Meerschoortstraetken (nu het Meerspoortsteegje). Hier bevinden zich nu het Centrum Ronde van Vlaanderen, de Residentie Droesbeke en het Minderbroederplein.

Het gebied, begrensd door de Schelde, de Burgschelde en de Garenmarkt werd reeds in de 15de eeuw als **den Sac** benoemd. Het doodlopende straatje, het Zaccken, ontstond in de 16de eeuw. In 1412 vestigden de verstoten bogarden zich in den Sac na hun onteigening in 1382 door het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal.

Tussen de Meerspoort en het Zakske bevond zich een kaaihuisje op de linkeroever van de Schelde. Er lag hier een kleine haven die meer dan 3 eeuwen in gebruik bleef.

De **Borch** is het eiland begrensd door de Schelde en de Burgschelde.

De straat op de linkeroever van de Burgschelde is **de Voorburg** genoemd. De naam kwam niet voor vóór de 16de eeuw. Het ligt namelijk vanuit het stadscentrum gezien vóór de Burg.

De straat in het verlengde (over de Burgschelde) is **de Burg**. De straat die **Naer Tspey** genoemd werd, heet nu de Achterburg. Er is een steegje dat het Levytstraetken of **Levitenstraetje** genoemd werd. In het **Begynstraetjen**, eveneens een zijstraatje van de Burgstraat, bevindt zich het Begijnhof. Waar het kasteel van Pamele stond (afgebroken vanaf 1782), ligt nu de Kasteelstraat.

De **Brootstraete** is de straat lopende van het vroegere Vleeshuis op de Grote Markt naar de 2 muelenen op de Krekelput. De straat werd reeds in de 14de eeuw vermeld. In de Broodstraat stonden enkele winkels en brouwerijen. Op het einde van de Broodstraat was er de Hoofdeloze Poort, met een brug over de Burgschelde. Tot 1548 bevond zich in deze straat het Huus van Elzegem, het refugehuis van de priorij van Onze-Lieve-Vrouw Ten Walle van Elsegem. Op de kaart van van Deventer is het niet weergegeven. De Sint-Barbaranering had hier zijn gildehuis, het Sint-Barbelenhuis. Een merkwaardig huis is dit van de brouwerij Den Pau (oudste vermelding uit 1487).

De **Eynstraete** is de straat tussen de Grote Markt en de Einepoort die toegang gaf tot de Eindries. In de Heynstraete of deynstraete lag het Sint-Jacobsgasthuis. Een waterschap leidde naar de Oude Schelde. In het verlengde kwam later het Lappersfort te liggen. De Einestraat is één van de oudste straten in Oudenaarde. In de straat stonden vroeger toevluchtsoorden, neringhuizen, brouwerijen en herbergen.

De **Nieuwstraete** liep van de Einepoort naar de Blaffaertstoren (de huidige Woeker). De Woeker verwijst naar de geldhandel van de Lombarden die daar hun pandhuys of woeker hadden. In de Nieuwstraete stond ook het klooster van Elsegem (evenwel niet op de kaart). Er was ook een Nieuwstraete gelegen op de Eindries, in het verlengde van de Kattestraat.

Waar nu Achter de Wacht ligt, lag een patrouilleweg evenwijdig met de omwalling. Deze werd **Tussenmuren** genoemd (net zoals het deel ten zuidwesten van de abdij van Maagdendale). Een andere benaming voor dergelijke patrouillewegen was Rempaerden (een deel aan de Kattestraat, een deel evenwijdig met de Hoogstraat en het stuk tussen de Berg- en de Baarpoort).

Pamelewijk

Bestond uit onder meer **Bachten meulene, Tusschenbrugghen, de Raemstraete, de Beckstraete, An tsion, de Berchstraete, An tspeij, de Baerstaete, het Maegdendaelstraetken, Achter de kercke van Pamele, Den Smallen Dam, Ham, Tussenmuren, de Rempaerden en Ten bailden.**

Bachten meulene was de stadswijk die door de Krekelput, de Grachtschelde en de omwalling en de Burgschelde begrensd werd. De naam komt van de Tweemolen, een watermolen op de Burgschelde tussen de Broodstraat en de Krekelput. De wijk bestond uit een lang plein met een huizenblok in het midden en werd sinds 1461 gebruikt als Vlas- en Varkensmarkt. Heden is dit het Jezuietenplein of Patersplein, genoemd naar de Jezuieten die zich hier in de 17de eeuw kwamen vestigen. Op Bachten Meulen bevonden zich vele steegjes die op de kaart van van Deventer niet staan afgebeeld.. Het was een arme buurt, bekend voor de prostitutie. De vele steegjes maakten de kleine huisjes bereikbaar. De huidige Koningstraat en het Lappersfort dwarsen de wijk en werden in de 18de eeuw aangelegd. De **Krekelput** is de straat tussen de Broodstraat en Tussenbrugghen (tussen de Tweemolen en de brug over de Grachtschelde met bijhorende watermolen).

Tusschenbrugghen ('entre deux ponts') was de straat tussen de stenen Hoge Brug en de brug aan de Grachtmolen. Deze bruggen zijn ondertussen verdwenen. De straat is één van de oudste van Oudenaarde.

Het **Raemstraetkin** is het straatje dat van Tussenbruggen naar de refuge van Ename liep. De huidige naam is Refugestraat.

De **Beckstraete** liep van de Steenpoort naar de Perretoren, evenwijdig met Schelde. Sinds de rechtekking van de Schelde is de Bekstraat ingenomen door de kaai (Marlboroughlaan). De straatnaam wordt nu gebruikt voor het plein tussen de Marlboroughlaan en het Gentiel Antheunisplein.

An tsion situeerde zich rond het klooster van Sion, op de rechteroever van de Schelde. De straat, evenwijdig met de Schelde is de Bourgondiëstraat en dankt uiteraard zijn naam aan het aan het kasteel van Bourgondië dat aan het einde van de straat lag. Het merkwaardigste huis is het huis Lalaing. Deze statige herenwoning dankt zijn naam aan Philips de Lalaing, heer van Schorisse en stadsgouverneur, die er woonde in de 16de eeuw. Het zijstraatje van de Bourgondiëstraat was het Sionstraatje.

De **Berchstraete** (le Berstrate) is de straat tussen het Spei en de Bergpoort. Na de afbraak van de versterkingen (19de eeuw) werd de Bergstraat verlengd tot aan de herberg 'De Smokkelkom' te Edelare. Typerend waren de talrijke cafés en de economische bedrijvigheid.

An tspeij was de kaai op de rechteroever vanaf de Bergstraat tot aan de Baarstraat. Sinds de 16de eeuw werd het Sleutelstraat genoemd. Hier situeerde zich sedert zeker de 14de eeuw de kapel van Onze-Lieve-Vrouw ten Walle. In 1828 werd de kapel afgebroken. In 1717 werd op het Spei de fontein Pierlepijn aangelegd. In 1854 werd de Pierlepijn vervangen door de Louise-Mariefontein wat de straat de nieuwe naam Louise-Mariekaai opleverde.

De **Baerstraete** verbindt het Spei met de Baarpoort. In 1175 spreekt men over le rue de la Bare. Hier moet de Baarmolen gestaan hebben. Er liepen diverse waterlopen en gangen in de buurt van de Baarstraat. Deze zijn niet afgebeeld op de kaart van van Deventer.

Het **Maegdendael Straetken** maakte de verbinding van de Baarstraat naar de abdij van Maagdendale.

De weg rond het kerkhof van Pamele werd **achter de kercke van Pamele** (derrière l'âtre) genoemd. Het kerkhof werd in 1784 gesupprimeerd door Jozef II die om hygiënische redenen de kerkhoven buiten de stadsmuren wilde. Ten zuiden van tkerckstraetken lag het zwartezusterklooster van Pamele gebouwd in de 13de eeuw. De zusters leefden volgens de augustijnerregel. De huidige gebouwen dateren voornamelijk uit de 17de eeuw.

Den Smallen Dam was het jaagpad of trekweg op de Ham op de rechteroever van de Schelde. De Smallendam ligt nu op de linkeroever door de rechtekking van de Schelde.

De **Ham** is het gebied van aan de Meerspoort tot aan de abdij van Maagdendale. Het was ook de naam van de straat die loodrecht op de Scheldebocht stond. Op de hoek met de Smallendam stond de refuge van de abdij van Petegem (voorheen in de Kattestraat gevestigd). Op het einde van de 18de eeuw vestigden de apostolinnen zich hier.

Het **meulen Straetken** sneed de Ham doormidden. Komende van de straat de Ham naar de Smallendam. Het dankt zijn naam aan de windmolen die op de hoek met de straat de Ham stond. Deze molen, die niet op de kaart staat, was in handen van het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal. Ten zuiden van de Molenstraat lag het Jooris hoff, het oefenterrein van 1 van de 3 schuttersgilden van Oudenaarde.

Het walleken of doude wailleken was het groepje huizen op de hoek van de Molenstraat en de Smallendam.

Het **Ent straetken** was één van de zijstraatjes van de Ham.

De patrouilleweg aan de binnenkant van de omwalling aan de abdij van Maagdendale noemde **Tussenmuren**. De naam is ongewijzigd gebleven. De patrouilleweg tussen de Baaren de Bergpoort werd de Remparden genoemd.

Ten Baillen was de wijk tussen de Bergpoort en de Edelareberg. Het lag buiten de muren ten oosten van de stad. Het behoorde juridisch gezien bij Pamele. Het werd voor het eerst vermeld in 1434.

Eindries

Deze buitenwijk van Oudenaarde bestond uit onder meer **den Cleynen Eyndriesch, den Grooten Eyndriesch, den Groenen Eyndries, de Dweersstraat, de Pottierstraat, Tpatchgoetsraetken, Peperstraetkinne, het Pudemerestraetjje, Hofland, de Nieuwstraat, de Coolstraete, de Eecxkensstraete, Fortstraat, de Brouckstraete., D'abeelstraet, de Wostyne, het Vuylstraetken, de Galgestraete en de Clynckebijlsbrugge.**

De Eindries kon men opdelen in de Cleenen Heyndriesch, de Grooten Heyndriesch en de Groenen Heyndriesch. Dit komt ongeveer overeen met de huidige Parkstraat, de Prins Leopoldlaan en de Groenstraat.

Na het graven van de Coupure in de 18de eeuw had men het over Binnen en Buiten Eindries, (binnen of buiten de Coupuregracht).

Den Cleynen Eyndriesch was de straat lopende van de Einapoort noordoostwaarts richting een bocht van de Schelde en werd ook Bleekdries genoemd. Rechts ervan waren de Ganzepuiten en het oude 13de-eeuwse Sionklooster. Vandaag ligt hier de Parkstraat, al loopt die oostelijker dan de oude Kleine Eindries. De huidige Scheldestraat, Scheldekaai, Adriaan Brouwerstraat en Keizer Karelstraat vormden het gebied rond de Kleine Eindries. De Parkstraat en de Prins Leopoldstraat werden vroeger de Lindestraat genoemd (naar de herberg De Linde). Op de hoek met de Dweersstraat (nu de Dijkstraat) stond tussen de Grote en de Kleine Eindries een badstove.

De straat verder aansluitend op de Kleine Eindries heette **den Grooten Eyndriesch**. Ze liep vanaf herberg De Linde aan de Dweersstraat noordwaarts tot aan de Clynckebijlbrugge. De Grote Eindries is nu te vergelijken met de Prins Leopoldstraat. Deze liep in een boog rond de tweede Scheldebocht. Pas in de jaren 20 van de vorige eeuw werd de Schelde hier rechtgetrokken waardoor de huidige Prins Leopoldstraat eveneens een rechte straat is geworden. Het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal en de stad Oudenaarde hadden hier stukken grond. Er waren hier leprozenhuisjes gevestigd (net zoals in de Kleine Eindries).

De weg evenwijdig met de Grote Eindries (ten westen ervan) noemde in de 16de eeuw **de Groenen Eyndriesch**. De straat liep tot aan het curte vestkin ande wostyn plancke. Vandaag is deze straat de Groenstraat. De **Dweersstraat** behoorde ook tot deze wijk. Deze lag tussen de Pudemere, de westelijke vijver van de Eindries, en de Kleine Eindries,. De Dweersstraat was dichtbevolkt.

De **Pottierstraat** was de weg tussen de Pudemere en de Broekstraat. Nu is dit het westelijke deel van de Dijkstraat.

Tpachtgoetstraetken liep van de Pottierstraat via een windmolen naar de Beverepoort door de oude gronden van het Hospitaal.

Het **Peperstraetkinne** liep van waar de Huddegembeek aan de Beverepoort in de stadsvesten kwam naar de Pudemere.

Het **Pudemerestraatje** liep ten oosten van de Pudemere, richting de stadsvesten en grensde aan het Hofland.

Het **Hofland** was het stuk grond tussen de Dweersstraat in het noorden, de Nieuwstraat in het oosten, de Buitenste leieweg in het zuiden en de Pudemere in het westen. De huidige Hofstraat herinnert aan deze lap grond. **Thoflandstraetken** is het zijstraatje van de Dweersstraat dat het Hofland doorsnijdt. Het hospitaal van Oudenaarde had in het Hofland verschillende stukken grond.

De **Nieuwstraat** lag in het verlengde van de Kattestraat. De Kattepoort was vroeger naast de Einapoort een toegang tot de Eindries. De poort werd in de 16de eeuw vervangen door de Blaffaertstoren.

De **Coolstraete** was de straat tussen de Nieuwstraete en de Kleine Eindries, evenwijdig met de Dweersstraete en met de vesten. Door de vestingwerken van Vauban in de 17de eeuw verdween de Coolstraat, samen met het Hofland en de Nieuwstraat. In de 19de eeuw, na de sloop van de vestingen, werd dit vrijgekomen land gekocht door Liedts. Waar eertijds deze

straten lagen, ligt heden hier het park Liedts met de volkstuintjes. Moest het straatje nog bestaan, dan zou het huidige Liedtspark doormidden gesneden worden.

De **Eecxkensstraete** liep van de Pudemere naar de kapel van Onze-Lieve-Vrouw Ten Eik in het noorden (de kapel bij den Eecxkene). Het Sionklooster, de stad Oudenaarde en het hospitaal hadden hier gronden. Ten westen van de Eecxkensstraete lagen verschillende blekerijen, vandaar de huidige naam Blekerijstraat. Iets noordelijker ligt nog steeds Ter Eecken. Dit verwijst naar de plaats van de oude kapel. Een oudere benaming van de straat was Schutterstraat

In 1461 werd tbordeel op den eyndriesch vermeld. tBordeelkin was het gebied begrensd door de Dweersstraat de Eecxkensstraat en de Groenstraat. De Sint-Jacobsgilde en het klooster van Sion hadden er grond. Een hoeve was eigendom van Sion (tBordeelken). Later kwam op Thoogh Bordeel het kerkhof. Tussen de laatste rij graven ligt nog een steenput van de boerderij tBordeelken.

De huidige **Fortstraat** dankt zijn naam aan het Fort aux Choux dat in 1681 door Vauban hier werd gebouwd.

De **Brouckstraete** liep van de Beverestraat richting Eine. Het was de westelijke grens van de Eindries, de grens met Bevere. De Broekstraat werd reeds vermeld in 1285. Het vormt de grens vormt tussen Bevere en de Eindries. Het is de grens tussen een hoger en een lager gelegen gebied (de broek – het moeras). De Broekstraat was een dichtbevolkte straat, net zoals de Groenstraat en de Kleine Eindries. Toch waren er tal van boerderijen te vinden in de straat. Het hospitaal had er een aantal blekerijen.

D'abeelstraat was de straat tussen de Clynchbytsbrugge en de kapel van Onze-Lieve-Vrouw Ten Eik, op de hoek van de Eecxkensstraete. De abeel (een loofboom) werd gebruikt om als grensboom bij akkers en andere eigendommen te dienen. Ook hier bezat het hospitaal gronden op de Eindries.

De **Wostyne** was het straatje tussen de Groenstraat en de Eecxkensstraete, parallel aan de Abeelstraete..

Het **Vuylstraetken** was de straat vanaf de Onze-Lieve-Vrouwkapel Ten Eik naar de Broekstraat.

De **Galgestraete** werd reeds in de 14de eeuw vermeld. Ze loopt van de Clynckebijlsbrugge aan de Abeelstraat noordwaarts richting Eine. Hier stond vroeger een galg.

Een andere weg die vanaf de Clynckebijlsbrugge richting Ename liep, was de **Rode weg** of Rode baan (de huidige Rode Los). De kleur verwees naar het rode gruis van de steenbakkerijen die daar vroeger gevestigd waren.

Water

Langs de westzijde kwam **de Schelde** Oudenaarde binnen via de Buitenste Meerspoort. Hier was een versterkt sluisenwerk dat reeds in 15de eeuw bestond. Binnen de stad had de Schelde 3 bijkomende takken: de Burgschelde, de Grachtschelde en de middeleeuwse doorsteek.

De 'oude' (oorspronkelijke) Schelde kronkelde zich een weg door de streek van Oudenaarde. Dit was niet anders in de stad zelf. De oude Schelde slingerde zich na haar binnenkomst in Oudenaarde door de Smallendam richting het Spei om zich vervolgens opwaarts richting de Viermolen te begeven, om via de achterkant van de Einestraat tenslotte de stad te verlaten.

De doorsteek van de Schelde (de Grote Riviere van de Schelde) van aan het Spei richting het kasteel van Bourgondië was in 1155 reeds een feit. Hierdoor kon de scheepvaart gemakkelijker door de stad varen. Het Spei werd pas eind 19de eeuw vervangen door een sluis. Na de vernieling op het einde van de eerste wereldoorlog werd een nieuwe sluis stroomafwaarts op de Eindries gebouwd. In de jaren 60 van de vorige eeuw werd de Schelde volledig rechtgetrokken.

Bij de **Burgschelde** wordt aangenomen dat deze een gegraven gracht is tussen 2 bochten van de Schelde (in functie van een castrum). De stelling dat het zou gaan over een minder belangrijke aftakking van de Schelde mag evenwel niet uitgesloten worden (door het uitschuren van de rechteroever zou de Scheldearm stilaan door de tijden heen naar het oosten opgeschoven zijn waardoor op die manier een eiland ontstond).

De **Grachtschelde** (*seur le fossé*) liep tussen de oude Schelde, naast de Refuge van Ename, naar de stadsvesten. Waar de gracht de vesten doorkruiste, was er een versterkt sluiswerk.

De **kasteelgracht** rond het kasteel van Pamele werd aangeduid als een visvijver (Sauvoir Monsignor d' Audenarde).

Rond de ommuring lagen de **stadsvesten** (de versterkingsgrachten). In Oudenaarde was er een dubbele gracht. De eerste stadsvest werd de stadsgracht genoemd, de buitenste de leie.

Het **Curtvestkin** liep van de Onze-Lieve-Vrouwkapel Ten Eik oostwaarts naar de Schelde. Het Curtvestkin lag ten zuiden van het huidige Sint-Jozefsplein op de Eindries.

De gracht van aan de Onze-Lieve-Vrouwkapel Ten Eik tot aan de Pudemere heette het **Langvestkin**. Het Langvestkin liep evenwijdig met de Eecxkensstraat. De in 1776 gegraven Coupure lag op dezelfde plaats als het Langvestkin en het Curtvestkin. De Coupure werd gegraven om de blekerijen op de Eindries in de zomer van voldoende water te voorzien. Vanaf dan sprak men niet meer over de Kleine, de Grote of de Groene Eindries maar over de Binnen en Buiten Eindries, respectievelijk binnen of buiten de Coupure.

De **Rijtgracht** liep van de Meerspoort westwaarts door de Oudenaardse meersen.

De **gracht van Maegdendale** liep van de abdij van Maegdendale noorwestwaarts naar de Schelde.

Een gracht liep evenwijdig met de Molenstraat. Een andere gracht liep evenwijdig met de Bergstraat en de Remparden. Ten noorden van het Bourgondiëkasteel lag nog een gracht. Op de Eindries bevond zich ter hoogte van de Pottierstraat en de Broekstraat een grachtstelsel dat zijn rol speelde in de drooglegging van de Eindries.

Ter hoogte van de Kleine Eindries waren er 2 vijvers. Het betreft de **Ganzeputten** die in het bezit waren van het Klooster van Sion. Aan de Schelde werden sedert de middeleeuwen putten gegraven voor de fabricage van bakstenen.

De **Pudemere**, een vijver aan de westzijde van de Eindries waar mocht gevist worden, was een gift van Margaretha van Constantinopel voor het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal (1246). In 1543 werd de vijver gedempt.

Bruggen

Waar de Schelde Oudenaarde binnenkwam lag de **Meerschpoortbrugge**. Het was een overbrugging van de waterpoort.

De Scheldebrug tussen de Stenen poort en de Bergstraat, noemde sinds 1275 de Steenbrug of **Steenen Brug**. Andere benamingen waren later de Hoge Brug of Hooge Steenbrugge. Vroeger was dit een houten brug. De stenen brug telde 3 bogen en werd opgericht door hertog Gieselbrecht.

In de 12de eeuw werd de **Speiplanke**, de brug over het Spei, voor het eerst vermeld. Op de sluis van het Spei kon men via een brug de Schelde oversteken.

Er werd aangenomen dat de **Borchbrugge** de oudste brug van Oudenaarde was. Een document uit 1117 legde de grens namelijk op *diuturnior cursus* en de oudste brug.

De 2 oudste bruggen waren evenwel **de Hoofdeloze Brug** en **de Steenbrug**. De oudste was de Hoofdeloze Brug. Ze lag over de oorspronkelijke Scheldeloop die uiteraard ouder is dan de 2 latere door de mens gegraven rechtebruggen.

De **Grachtmeulebrugge** was de brug over de Grachtschelde tussen de Krekelpuut en Tussenbruggen.

De **Clynkebilsbrugge** was de brug over het Curtvestkin bij de Galgestraat. Het Curtvestkin was de gracht die ten noorden van de Abeelstraat naar de Schelde liep. Een eerste vermelding dateert van 1440.

De **Wostyneplancke** overbrugde het Curtvestkin op de kruising met de Eecxkenstraat ter hoogte van de Onze-Lieve-Vrouwekapel Ten Eik.

De **Pottiersbrugge** maakte over een gracht de verbinding tussen het Pachtgoedstraatje en de Pottierstraat. De brug werd later het Steenen Peirt genoemd.

Ongetwijfeld zijn er nog meer bruggen geweest.

De stadsversterkingen

Tussen de reeds besproken dubbele grachten lag een **wal**. Deze werd door de huidenvetters gebruikt om leer te looien.

In 1290 werd van de aarden stadsomwalling overgegaan naar een stenen ommuring.

Nog vóór 1253 werden eveneens de vesten rond Pamele getrokken. De Bourgondische vorst Jan Zonder Vrees deed in 1415-1416 de Oudenaardse ommuring versterken door 5 poorten en 24 torens. Onder het bewind van zijn vader, Filips de Stoute, werd echter reeds met de bouw van de poorten begonnen. In 2012 werden de funderingen van 1 van de 5 poorten, namelijk de Baarpoort, blootgelegd.

Poorten

Oudenaarde telde in de 16de eeuw 5 toegangspoorten en 3 waterpoorten. Daarnaast stonden er binnen de muren van Oudenaarde nog 3 andere poorten. De poorten waren eigendom van de stad en werden verpacht. Ze werden gebruikt om er bijvoorbeeld hooi en stro te drogen te leggen, om er varkens en kippen te houden, om ze als gevangenis te gebruiken ... De Meerspoort, de Einpoort en de Beverpoort waren de oudste poorten tot de stad.

De **Beverpoort** gaf toegang tot de stad vanuit het voorgeborgte Bevere. Later werd ze de Gentse poort genoemd.

De **Eynpoorte** gaf toegang van en naar de Eindries. De Einpoort had een bolwerk, een extra versterking die Vurderpoort genoemd werd.

De **Merschpoort** was de enige poort van Oudenaarde die uit 2 delen bestond. Er was een cleene mersportkin (binnenste poort) en een groeter merschporten (buter merschporten). Toen in de 13de eeuw Oudenaarde en Pamele volledig werden omweld, sloot de nieuwe ommuring aan op de Buitenste Meerspoort. De Binnenste Meerspoort stond toen tussen de Garenmarkt en het Meerspoortsteegje. De Binnenste Meerspoort verloor vanaf de 13de eeuw zijn functie (staat niet afgebeeld op de kaart).

De **Berchpoort** bestond reeds in 1175. Le porte de le Berstrate lag op de Bergstraat, richting Edelare. Vauban noemde de poort het bastion de Bruxelles.

Waar het J.J. Raepsaetplein is, lag vroeger de **Baerchpoort**. De Baarpoort werd reeds in 1285 vermeld. Vanaf Vauban werd ze de Doornikse poort genoemd.

Geen toegangspoort was de *torre op de steenbrugge*. Het was de poort aan de Steenbrug op de andere oever van de Schelde. De **Steenpoort** was één van de oudste poorten van Oudenaarde.

Dhoofdeloose poorte lag tussen de Krekelpuut en de Broodstraat en was ouder dan de Meerspoort, de Beverepoort en de Einepoort. Het was ooit de grens tussen Oudenaarde en Pamele. Toen Oudenaarde en Pamele één grote omwalling hadden, werd de Hoofdeloze poort nutteloos en werd ze afgebroken. Ze staat daarom niet op de kaart van van Deventer.

De Schelde stroomde door Oudenaarde langsheen 3 **waterpoorten**, één onder de Meerspoort (met een versterkt sluizenwerk), één bij de Einepoort en één over de Grachtschelde, ook Barbelstoren genoemd.

Torens

Op de kaart van van Deventer zijn meer torens te zien dan de 24 die Jan zonder Vrees liet bouwen. Zo werden 2 oude poorten omgebouwd tot torens. Ongeveer 20 torens waren bezit van de stad en werden net als de poorten verpacht voor allerlei zaken.

Tussen de Meerspoort en de Beverepoort stonden de **Leupegemtoren**, de **toren van Ysaac van der Moten**, de **Malvaute** en de **Vispaenstoren**. De toren op het einde van het Borregangstraatje was een gesupprimeerde poort die vroeger toegang gaf tot de meersen. Tussen de Beverepoort en de Einepoort lagen 6 torens. De **Goysein Beystoren** lag op de hoek van de Wijngaardstraat. De **Blaffaerttoren** was de omgebouwde Kattepoort die op het einde van de Kattestraat lag. Verder waren er nog de Matthystoren, de **Clessenaerstoren** en de **Beelkinstoren**.

Tussen het kasteel van Bourgondië en de Bergpoort lagen **Crauals poortkin**, de **Kannebrekerstoren**, de **Maleghijs** en het **Smeystorreke**. Op de linkeroever stond de **Perretoren**. De Perretoren was met een brug verbonden met het kasteel van Bourgondië.

Tussen de Bergpoort en de Baarpoort lagen de **Peenmakere** of **Herboutstoren**, de **Hermanstoren** en de **Matthijs de Cesteleyntoren**.

Tussen de Baarpoort en de Meerspoort lagen de **Blauwen steenen of Nieuwe Blauwe toren**, de **tRaillestoren** ten zuidwesten van de abdij van Maagdendale, de **St-Joristoren** aan het St- Jorishof en de **Crispijntorre** of **Meester Kerspijntoren**. Één van de torens kon niet worden benoemd.

De Oudenaardse wandtapijten

Gedurende 3 eeuwen (16de t/m 18de eeuw) was Oudenaarde één van de toonaangevende wandtapijtcentra van Vlaanderen. In Brussel werden de meest kwalitatieve wandtapijten geweven. Oudenaarde was vooral gekend voor zijn verdure. Een verdure is een wandtapijt waarvan de achtergrond en eventueel de decoratieve boord volledig gevuld is met decoratief loofwerk. Het woord komt van het Frans 'vert'. Het waren voornamelijk wandtapijten waarbij het groen de hoofdkleur was. Een klassieke verdure met of zonder boord bevat fijn groenwerk (bosschage), een spel van zon en schaduw in het gebladerte. Oudenaarde leverde niet enkel groenwerk af maar ook wandtapijten van grote kwaliteit met beeldwerk.

Verdure uit het MOU

15de eeuw

De levensstijl van de Bourgondiërs droeg bij tot de opkomst van de tapijtweverij in de Nederlanden in de 15de eeuw. De hertogen hadden de tapijtkunst gepromoveerd tot één van de voornaamste hofkunsten. Ze waren grote afnemers van wandtapijten. Bij Blijde Intredes was het de gewoonte om overal tapijten op te hangen. Er ontstond een markt, niet enkel bij de adel maar ook bij welstellende middengroepen. Oudenaarde was een kleine stad die zijn eigen tapijtproductie op poten zette. De aanzet voor de Oudenaardse tapijthandel kwam meer dan waarschijnlijk uit Doornik (zo leverden Oudenaardse tapissiers aan Doornik), maar ook uit Gent en Brugge. Wevers uit Arras (Atrecht) vestigden zich in de streek van Oudenaarde. Arras was hét centrum van de tapijtkunst, tot de stad in 1477 werd vernietigd door de Franse Koning Lodewijk XI. De reden was dat de stad meeheulde met de Bourgondiërs.

In 1441 kregen de legwerkers (de producenten) in Oudenaarde hun eigen ambacht, namelijk Sint-Barbara. Deze zorgde voor de organisatie van de arbeidsmarkt en trad op als hoeder van de kwaliteit. De gilde liet echter de deur openstaan voor grotere productie-eenheden en buitenstedelijke activiteiten. Zowel wevers als handelaars (de tapissiers) hadden een plaats binnen de gilde. In de oorkonde van deze gilde werden de productievereisten opgesomd.

Qua tewerkstelling kon men gemakkelijk de vergelijking met grote centra doorstaan. De Oudenaardse draperie en ververij hadden nood aan een bijkomende activiteit. Ze hadden in ieder geval de kennis en de fondsen. Oudenaarde was een stad van vooral producenten en de tapijtweverij had niet dezelfde uitstraling als deze van grote centra zoals Arras, Doornik of Brussel. In Oudenaarde was er een productie van kleiner en goedkoper werk. De duurdere grondstoffen zoals zijde en metaaldraad werden niet gebruikt.

De draperie en de linnennijverheid in Oudenaarde was het resultaat van een samenwerking en verwevenheid tussen de stad en het platteland. Dit was voor de tapisserie niet anders. De productie gebeurde dikwijls buiten de stad. In de stad woonden de handelaars en waren de ambachten, neringen en gilden gevestigd. Er zijn sporen die een aanwezigheid van de tapijtindustrie in 1368 aantonen. Wat er precies geweven werd, is moeilijk te achterhalen.

16de eeuw

Het succes van de Oudenaardse tapijtproductie in de periode 1530-1560 hield verband met de bloei van Antwerpen. Door de samenwerking tussen de Scheldesteden werden nieuwe

afzetgebieden bereikt en waren de patronen en grondstoffen toegankelijker. In 1541 werkte 73% van de werkende bevolking in de textielnijverheid. Daarvan leefden 71% van de tapijtweverij. De hoogbaljuw beweerde in 1539 dat 12 tot 14.000 mensen hun brood verdienden in de tapijtsector. In Brussel stelde men 15.000 mensen te werk bij de tapijtproductie.

Voor de uitbreiding van de productie, als gevolg van de stijgende exportvraag, werd geopteerd voor het omliggende platteland. Dit was in tegenstrijd met de generale ordonnantie van 1544 van keizer Karel waarbij de kwaliteitscontrole werd toevertrouwd aan stad en ambacht. Er werden kwaliteitscategorieën en toegelaten en verboden grondstoffen vastgelegd. De Oudenaardse wevers werden verplicht om hun wandtapijten te merken met een stads- en een weversmerk. Het stadsmerk was men een geel schild met 3 rode strepen en daarboven een bril. De bedoeling van deze ordonnantie was de kwaliteit van de producten te garanderen en er voor te zorgen dat de herkomst van de tapijten duidelijk was. Handelaars lieten immers niet na tapijten uit Oudenaarde te verkopen voor Brusselse tapijten. Alleen de poorters van 11 geprivilegieerde steden, waartoe Oudenaarde behoorde, dienden zich te houden aan strikte ambachts- en productievoorschriften.

De bloeiende tapijtnijverheid trok migranten en onvrijen aan die in Oudenaarde in de tapijtproductie werk vonden. Oudenaarde werd de tweede grootste producent na Brussel. De handelaars-ondernemers hadden ateliers binnen de stad maar stelden eveneens thuiswerkers op het platteland tewerk. Een kredietsysteem bond vaak de wevers levenslang aan hun baas. Het ambacht (gesteund door het stadsbestuur) vroeg een aanpassing van de ordonnantie en verkreeg dat de niet-poorters als buitenmeesters toegang kregen tot het ambacht. Ook kleine zelfstandige ambachtslui hadden een plaats binnen het productielandschap. Om te overleven moesten ze hun kosten beperken. Ze maakten kleine of grof geweven stukken, en gebruikten geen dure grondstoffen.

'Alexander de Grote vóór de hogepriester' uit de reeks Alexander de Grote, ca. 1580 - MOU. Het tapijt dat in 1582 door de stad aan Alexander Farnèse werd geschonken, is sedert 1998 weer thuis in Oudenaarde.

Wat het soort tapijten betreft, is het zo dat vooral groen- en kleinwerk in massa werd geproduceerd. Er werd evenwel ook beeldwerk vervaardigd, waarin duurdere materialen, zoals zijde, werden verwerkt. In de 16de eeuw leverden de Oudenaardse wevers veel werk van grote kwaliteit af. Op bestelling werden topstukken gerealiseerd.

De handelaar had in de tapijtnijverheid een centrale positie. Hij zorgde voor opdrachten, kocht de grondstoffen en was zelfs eigenaar van de weefgetouwen. Deze kooplui bouwden vaak een heel familiaal netwerk uit. Enkele familieleden verbleven permanent in Antwerpen. In de 16de eeuw vroegen verschillende Oudenaardse tapijtsiers daar zelfs het poorterschap aan. Antwerpen was toen het commerciële centrum van de westerse wereld. Oudenaardse tapijtsiers hadden er een winkel. In 1552 werd 65% van de uitvoer van tapijten naar Spanje door Oudenaarde geleverd.

De godsdiensttroebelen deed de tapijtnijverheid in een diep dal belanden. Er was een massale emigratiegolf van zowel de stedelijke bevolking als de buitenpoorters. Tapijtsiers en wevers verlieten de stad en zochten veiliger oorden op. Sommigen trokken naar Engeland, Duitsland of de Noordelijke Nederlanden, zoals bijvoorbeeld naar Gouda waar zij aan de

basis lagen van een bloeiende tapijtnijverheid. Oudenaardse weversfamilies emigreerden ook naar Antwerpen en startten daar een eigen atelier op.

Pas na de onlusten kende de tapijtnijverheid in Oudenaarde stilletjes aan een heropbloei, met een intense export naar Spanje tot gevolg. Antwerpen (met het tapijtsierspand) werd opnieuw de draaischijf van de tapijthandel. Vele kleine tapijtcentra hadden echter de troebelen van de 16de eeuw niet overleefd.

17de eeuw

De tapijtindustrie kwam geleidelijk aan in handen van enkele handelaars-producenten. Gans het productieproces was in hun handen en werd door hen gecoördineerd. Er werden massaal tapijten geweven om deze te stockeren in grote handelssteden zoals Antwerpen en Parijs. Kleine meesters werkten veelal in onderaanneming voor de grote producenten en werden loonarbeiders. Alles was eigendom of alleenrecht van de handelaar-ondernemers, van aan de aankoop van de grondstoffen tot de uiteindelijke verkoop). Op het platteland zorgde het weven voor een bijkomend inkomen voor de kleine boeren die niet meer dan 3 ha land hadden. De Oudenaarde tapijtnijverheid gebeurde op een manier die ver verwijderd was van het klassieke corporatieve patroon. De bestaande corporatieve structuur werd naar eigen goeddunken geïnterpreteerd.

In 1625 beweerden handelaars uit Oudenaarde dat ze 30 tot 60 winkels hadden en werk verschafte aan 20.000 mensen.

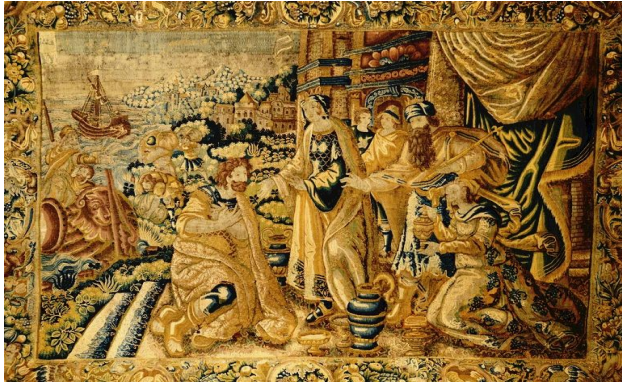
De tapijtproductie werd gekenmerkt door een diversiteit in thema's en kwaliteit, en was niet beperkt tot het vervaardigen van verdure. In het tweede kwart van de 17de eeuw werd plots gestopt met het inweven van zowel stads- als weversmerken. Kunsthistorici kunnen gelukkig terugvallen op andere methodes om Oudenaardse tapijten toe te wijzen. Op basis van de boorden, die rond 1500 in de Vlaamse wandtapijten geïntroduceerd werden, kan men bepaalde ateliers herkennen.

Voor het maken van de tapijten werden eerst 'kartons' geschilderd. Deze werden intensief gebruikt waardoor er weinig bewaard gebleven zijn. Het schilderen van kartons was specialistenwerk. Soms werden bekende schilders ingeschakeld zoals Teniers en Rubens. Het maken van deze kartons was een serieuze investering, waardoor ze veelal verschillende keren gebruikt werden, met als gevolg dat identieke taferelen op verschillende tapijten voorkomen. De kartons waren veelal eigendom van de handelaar. Deze besteedde ze uit aan de wevers die voor hem werkten.

Het maken van kartons was duur omdat een wandtapijt niet op zichzelf stond maar meestal deel uitmaakte van een reeks. Normaal werden er wandtapijten besteld voor een ganse kamer. Meestal waren 6 stukken nodig. Het verhaal of de geschiedenis die werd uitgebeeld, moest verdeeld worden over de tapijten. Omdat de kartons zo duur waren, moesten ze meermaals worden gebruikt zodat er meerdere identieke tapijten werden geweven. Vaak werden toch kleinere of grotere aanpassingen van het karton gedaan om geen identieke kopieën te weven. Bij de decoratieve tapijten paste men bijvoorbeeld architecturale elementen aan, terwijl bij figuratieve tapijten personages weggelaten of bijgevoegd werden.

Tijdens de Franse bezetting, van 1668 tot 1678, bloeide de Oudenaardse tapijtnijverheid. Claudius Talon, de Franse intendant van de stad, had goede relaties met het centrale bestuur in Parijs, en blies de economie nieuw leven in. Diverse wevers uit Oudenaarde werkten in de Franse tapijtindustrie zoals bijvoorbeeld in de 'Manufactures royales de tapisseries' in Beauvais, geleid werden door Philips Behaeghele, afkomstig van Oudenaarde. Aan Behaeghele werd gevraagd in Oudenaarde een tapijtenmanufactuur op te richten. De tapijtsiers kregen een eigen ververij in de Einestraat. Er werd ook begonnen met een

manufacture de draperie. De tapijten werden verplicht gemerkt met de initialen of de voluit geschreven naam van de tapijtsier. In 1678 stopte het merken van de tapijten. Het gevolg was dat wandtapijten uit Brussel en Antwerpen als Oudenaards naar Frankrijk werden uitgevoerd, omdat de invoerrechten voor Oudenaards tapijt merkkelijk minder was. Het ontbreken van merken maakte de fraude gemakkelijker.

*Taferel uit 'De geschiedenis van Odysseus' - 1616 -
MOU*

Oudenaarde was niet werkzaam in het topsegment van kostbare tapijten op bestelling. Dit was een bewuste keuze. De productie voor een minder kapitaal-krachtig publiek is een verklaring waarom het stads- en weversmerk als kwaliteitsgarantie ontbrak op de tapijten. Het beeld dat Oudenaarde uitsluitend producent van groenwerk was, is echter niet correct. De kwantiteit haalde het op de kwaliteit, maar toch is het zo dat een deel van het aangeboden assortiment tapijten beeldwerk bevatte.

In de tweede helft van de eeuw werd een mooi uitgewerkt landschap belangrijker dan de weergave van figuren. Wanneer er personages in het landschap voorkwamen dan werden deze klein weergegeven. De voorkeur ging uit naar landelijke taferelen of thema's uit de literatuur of mythologie. Oudenaarde speelde in op deze nieuwe trend.

Weinig producenten verdienden de naam kunstenaar. De producent-ondernemer was in de eerste plaats een zakenman en handelaar. Een wever weefde een productie op voorraad waarbij er geen rekening moest gehouden worden met specifieke wensen van de klant. Het veeleisende werk werd toevertrouwd aan de echte ambachtsmensen, zoals de gezellen en meesters die een wettelijke leertijd hadden doorlopen en technisch meer bekwaam waren. De eenvoudige productie gebeurde veelal op het platteland buiten het corporatief kader.

18de eeuw

In de 18de eeuw nam het aantal Oudenaardse wevers snel af. Door de economische belemmeringen, de concurrentie met de grote Franse centra en de verandering in de heersende smaak verminderde de vraag naar wandtapijten zienderogen. Het wandtapijt werd gaandeweg vervangen door papieren en zijden behangsels, ingevoerde damasten en andere weefsels. In 1749 waren er nog slechts 3 meesters werkzaam in Oudenaarde. In 1772 sloot het laatste atelier van Ferdinand Joannes-Baptiste Brandt zijn deuren.

Erfgoed

Oudenaarde heeft veel prachtige wandtapijten nagelaten. Deze zijn over de ganse wereld verspreid en maken deel uit van collecties van grote musea of bevinden zich in privébezit. De stad koopt op regelmatige basis historische wandtapijten aan. Zo kon men een reeks van drie 16de-eeuwse tapijten aankopen die de geschiedenis van Alexander de Grote voorstellen. Deze serie behoort tot de meest kwaliteitsvolle tapijten van Oudenaarde. Toen Alexander Farnese in 1582 zijn plechtige intrede deed, bood het stadsbestuur zo'n reeks aan de landvoogd aan. De door de stad verworven tapijten maakten deel uit van deze gift.

In 1984 startte het stadsbestuur een restauratie- en conservatieatelier. Voor de tentoonstelling 'Meer dan groen' kregen verschillende tapijten eerst een grondige onderhoudsbeurt. De tapijten worden in Oudenaarde uitsluitend geconserveerd.

Beschadigde tapijten worden niet hergeweven, maar alleen hersteld zodat er geen verdere schade optreedt.
Het conservatie- en restauratieatelier Oudenaardse wandtapijten is voortaan ondergebracht in het MOU, tweede verdieping.

Blik op de stedelijke collectie Oudenaardse wandtapijten van het MOU in de lakenhal van het stadhuis

De schuttersgilden en de stedelijke feesttraditie

Schuttersgilden

De schuttersgilden behoorden tot de oudste corporaties. Ze verdedigden met kruis- of handboog de stad en verleenden militaire diensten aan de graaf. Het was een keurkorps dat ook wel 'eed', 'serment' of 'confrerie' genoemd werd. Van de schuttersgilde kon je alleen lid worden als je bemiddeld was. Je moest je eigen harnas en wapenuitrusting betalen en dat kon niet iedereen. Oudenaarde had 2 grote schuttersgilden, de Sint-Jorisgilde en de Sint-Sebastiaansgilde. Begin 16de eeuw werd de busschietersgilde van Sint-Hermes opgericht.

De kruisbooggilde van Sint-Joris

Deze gilde werd in het eerste kwart van de 14de eeuw opgericht. Er is een ledenlijst uit 1322 bewaard gebleven. De leden van de Sint-Jorisgilde namen in de middeleeuwen deel aan diverse veldslagen van Vlaanderen. In de 14de eeuw werd de onversaagdheid van de ridders van de Sint-Jorisgilde hoog geprezen door de graven van Vlaanderen, waarvan zij zagezegd de lijfwacht vormden. Ze namen deel aan tal van veldslagen, zoals bijvoorbeeld in 1335 bij het beleg van Brussel door Lodewijk van Male. Het waren de Oudenaardse kruisboogschutters die als eersten de vestingen van Brussel beklommen.

De gilde ontving in 1348 uit handen van de schepenaad zijn eerste reglement. De gilde, als stadsmilitie ontstaan, had een militair karakter. Mettertijd werd het een maatschappij van nut en vermaak. Reeds in de 14de eeuw schoot men naar de koningsvogel. Men maakte de sprang vast aan de wieken van de windmolen om er vervolgens naar de schieten.

In de 15de eeuw kende de gilde een tijd van ongekende luister. In 1408 hield de gilde een uitzonderlijke prijschiëting. 44 steden namen er aan deel. Nooit had men in Oudenaarde dergelijk feest, met pracht en praal, en zoveel deelnemers gezien. Jan zonder Vrees was lid van de gilde en nam deel aan deze schiëting. Het feest, dat ook werd opgeluisterd door tal van vermakelijkheden en esbatterementen in open lucht, duurde 24 ! dagen. Gent won de eerste prijs. Jan zonder Vrees gaf aan de gilde een charter waarbij het aan al de gildebroeders toegelaten was, zich in kostuum en gewapend door het land te begeven.

Aan dit tornooi was een esbatterementwedstrijd verbonden waar toneelverenigingen tegen elkaar streden voor de prijs van de beste klucht.

Rijkelijk uitgevoerd pronkkabinet voor de Sint-Jorisgilde (1676) (schepenzaal stadhuis Oudenaarde)

Een overzicht van enkele verdere deelnames aan grote schiëtingen: in 1414 naar Kortrijk, in 1426 inrichten schiëting, in 1440 naar Gent, in 1441 inrichten schiëting (deelname van Parijs en Amsterdam), in 1442 naar Brussel (eerste prijs), in 1456 naar Ath, in 1457 naar Doornik (40 steden, eerste prijs), in 1462 inrichten schiëting (duurde 8 dagen), in 1465 naar Leuven, en in 1482 en 1497 naar Gent.

In 1436 namen de schutters van de Sint-Jorisgilde deel aan het beleg van Calais. Veel prinses en edellieden werden lid van de gilde die hun belangen verdedigde. Enkele namen zijn Robrecht de Jongere, zoon van Robrecht de fries, Gwijde van Dampierre en zijn zonen, Robrecht III van Bethune (de leeuw van Vlaanderen), Jan zonder Vrees, Keizer Karel ...

De Sint-Jorishof had op de Ham zijn Sint-Jorishof. Eerst was dit een versterkte toren in arduin (de Sint-Joristoren). De gildebroeders waren belast met de verdediging van de Doorniksepoort en de Gentsepoort. Het hof was rijk versierd met gebeeldhouwde kariatiden. In de gildekamer werden alle schatten en trofeeën bewaard. De kamer werd gebruikt als vergaderruimte maar ook voor het houden van feesten en banketten. Tegen het Sint-Jorishof lag de Belle Fidèle, een stenen voutbrug over de Schelde aan de Meerspoort (afgebroken door de Fransen in 1746). Boven op de brug stond een soort huis waarin een mechanisme was waarmee men, indien nodig, balken en hekkens kon laten zinken en optrekken. De gilde was belast met de verdediging van de brug. In 1791 werd het hof verbeurd verklaard en afgebroken. In 1802 werd het kleine hof teruggekocht en hersteld. Het gildeleven fleurde weer op.

De handbooggilde van Sint-Sebastiaan

In 1428 werd de gilde officieel erkend. Deze ontving een aantal voorrechten van de graaf van Vlaanderen. Alle leden werden gemachtigd in gans Vlaanderen wapens te dragen. In de 15de eeuw werd het schieten meer recreatief en werden er jaarlijkse gaaischietingen georganiseerd. De leden werden onder de Oudenaardse mannen gezocht. In de beginperiode, maar vooral in de 16de eeuw waren er verschillende priesters en monniken ingeschreven. Uiteraard stond heel wat adel op de ledenlijst. Er heerste tucht en wellevendheid onder de gildebroeders. Ze moesten onbesproken zijn en zich strikt naar de reglementen, statuten en ordonnantiën gedragen. Ze dienden een eed af te leggen, inkomgeld te betalen en een requiemmis (doodschuld) te financieren.

Om hun hof te onderhouden en de onkosten te dekken, ging op zon- en feestdagen de inzet van de vriendschietingen niet naar de winnaars, maar naar de gildekas. Stilaan stond de maatschappij in het teken van fijnproeverij en goed leven. Jaarlijks schonk de stad aan de gilde mooie geschenken voor de prijsschieting, en moesten de leden verplicht aanwezig zijn in de mis, die op het feest van de Heilige Maria Magdalena in de kapel van de gilde in de Sint-Walburgakerk werd gedaan.

Maximiliaan en Filips verleenden aan de gilde een octrooi om deze in de stad te houden. De reden was dat, gezien zijn ligging (Oudenaarde was de laatste versterking tussen het graafschap Vlaanderen en Doornik), het noodzakelijk was, dat voor de veiligheid van de stad, genoeg mensen die konden schieten de officieren en wetsheren konden bijstaan. Het werd de gilde toegestaan het aantal handboogschutters te vermeerderen naar 100 leden. De 25 bijzonderste beëdigde schutters moesten goedbewapend de heren van de wet bijstaan indien ze hiervoor opgeroepen werden.

In 1532 kreeg de gilde van Keizer Karel een octrooi om binnen een gesloten beluik van het hof schietoefeningen te houden. Het schieten in een open beluik leverde te veel gevaar op. In 1553 schonken de schepenen der stad een toelage om de bouw van een gildekamer te bekostigen.

De rederijderskamers

In het begin van de 13de eeuw stichtten rijke burgers uit Arras culturele verenigingen, de zogenaamde 'puys', die later 'Chambres de Rhétorique' genoemd werden. Ze waren actief in Artesië en bevorderden de burgerlijke dichtkunst en toneelkunst. Deze puys ontstonden uit geestelijke broederschappen. Ze waren een voorbeeld voor de eerste rederijderskamers. Ook in Vlaanderen waren kiemen voor de rederijderij aanwezig. Zo bracht de baljuw van Oudenaarde in 1373 verslag uit over 2 steekpartijen en een handgemeen met 7 betrokkenen, *'twelke al gheviel int Spel van Strasengijs'*. Dit is de oudste bekende vermelding van een Middennederlands wereldlijk toneelstuk, dat ongetwijfeld ook al vóór 1373 werd opgevoerd.

De rederijkers namen het artistieke gedeelte van de schuttersfeesten voor hun rekening. De rederijderskamer werd het organisme dat instond voor ontspanning en cultuur. Zowel leken als geestelijken legden zich toe op voordracht en toneelspelen. Bij het ontstaan van de rederijderskamer De Fonteyne uit Gent in 1448, werd gesteld dat het een gheselschap van ghenoughten was dat voor recreatie en aangenaam tijdverdrijf wilde zorgen, om de zondige verveling te verdrijven. Welke oorsprong ze ook hebben, feit is dat de rederijderskamers die in onze gewesten tot stand kwamen vanaf de 15de eeuw, een eigen karakter hadden en onafhankelijk waren van de schuttersgilden. Hun structuur en huisreglement was wel gespiegeld aan dat van schuttersgilden.

De rederijders organiseerden ommegangen, grote stoeten, refreinfeesten en landjuwelen. Landjuwelen waren literaire wedstrijden, met toneel en verzen, tussen kamers uit diverse gewesten. De organiserende kamer van een landjuweel stuurde een kaart naar de kamers die men wilde uitnodigen. Deze kaart, een soort brief, beschreef de opdrachten en welke prijzen er te verdienen vielen. Het oudste landjuweel had plaats te Doornik in 1394. Er zijn echter zeer weinig gegevens over, zodat het ook een schuttersfeest kan geweest zijn. Het eerste landjuweel waar meer over gekend is, werd in 1413 in Oudenaarde gehouden.

In 1441 was er sprake van de gezellen van de retoriek. In de tweede helft van de 15de eeuw ontwikkelden zich in de stad een aantal rederijderskamers, waarvan er 2 officieel door de stad erkend werden, namelijk **de Pax Vobis** (Oudenaarde) en **De Kersouwe** (in Pamele - met als motto 'Jonst souct const'). Ze namen in heel de Nederlanden deel aan rederijderswedstrijden. Andere kamers waren De Doorncrone en De Heilige Geest. Er waren nog enkele andere toneelgezelschappen actief die meestal als 'scole' werden aangeduid.

**Houten blazon
van 'De Kersouwe'
(16de eeuw) - MOU**

In de 16de eeuw toonden de rederijders, net zoals veel mensen werkzaam in de bloeiende tapijtindustrie, een zekere sympathie voor bepaalde protestantse ideeën. Ze verafschuwden de dogma's van de Kerk en hadden veel liever een individuele vrijheid met mogelijkheid tot debat. In de buitenwijken van Oudenaarde waar de tapijtindustrie bloeide, werden rederijderskamers opgericht (in Bevere, Leupegem, den Eindries en Ten Baillien). Toen in 1543 in Roborst, met de hulp van de Oudenaardse rederijders, een religieus spel werd opgevoerd, bleef dit niet zonder gevolgen. Nadien volgde een onderzoek en een razzia. De spelen die in 1550 in Leupegem werden opgevoerd, werden door deken-inquisiteur Titelmans van Ronse veroordeeld. In 1564 verbood de landvoogdes Margaretha van Parma een rederijderswedstrijd in Ronse en in de wijde omgeving. Toch organiseerde De Kersouwe in hetzelfde jaar een toneel-, dicht- en liedwedstrijd. Veel deelnemende kamers hadden

het predicaat van ketters gekregen. De vernielingen tijdens de Beeldenstorm brachten het stadsbestuur ertoe de 2 officieel erkende rederijderskamers in 1567 te sluiten. In 1571 werd opnieuw een verbod uitgevaardigd. Toch namen de 2 Oudenaardse kamers deel aan de refreinwedstrijd in 1574 in Antwerpen. Nog tot het einde van de 16de eeuw werd het verbod op het organiseren van rederijdersactiviteiten herhaald. Tijdens de Calvinistische Republiek (1578-1582) mochten de rederijders tijdelijk weer optreden. Sommige kamers gehoorzaamden het verbod en stopten met de const van Rhetorica maar bleven soms als zuiver kerkelijke gilden bestaan. In 1593 werd er een algemeen verbod op rederijdersactiviteit in Gent en de kasselrij Oudenaarde uitgevaardigd. In 1609 mochten de 2 kamers weer optreden. Zo nam De Kersouwe in 1613 deel aan een wedstrijd in Haarlem. Hun toneelstukken werden onderworpen aan de censuur (1601). Voor elke opvoering was de voorafgaande goedkeuring van de plaatselijke pastoor of gerechtsofficier vereist.

Matthijs de Castelein (1485/9-1550) is ongetwijfeld de grootste Oudenaardse rederijker geweest. Hij was factor van de 2 voornaamste Oudenaardse kamers.

Hij was als priester verbonden aan de parochiekerk van Pamele. Hij schreef 36 esbattementen, 38 tafelspelen, 12 spelen van sinne en 30 wagenspelen. Bekend zijn het drama *Historie van Pyramus ende Thisbe* en de *Balladen van Doornijcke* (1522) waaruit een afkeer voor de Fransen blijkt. Voor het bundeltje *Diversche Liedekens* componeerde hij zelf de muziek. Hij schreef diverse drinkliederen en liederen van amoreuze aard.

Hij was de eerste die een uitvoerige Nederlandstalige poëtica heeft geschreven die van enorm belang was voor de kennis van de letterkundige opvatting van de rederijkers. Zijn *De Const van Rhetoriken* werd pas 5 jaar na zijn dood te Gent uitgegeven. In 239 strofen wordt een overzicht gegeven van rijmsoorten, sneden (strofevormen) en dichtgenres. Dit wordt geïllustreerd door niet te verwaarlozen stukken van hemzelf (rondelen, ballades en refreinen), waardoor het werk is uitgegroeid tot een soort bloemlezing uit zijn werk, dat voor het grootste gedeelte verloren is gegaan.

Het is een codificatie van voorschriften die eerder achterwaarts dan vooruit wijzen. Matthijs de Castelein was evenwel een moderniserende dichter die in menig opzicht reeds naar de renaissance refereerde. De leidraad voor zijn werk was *Art de Rhétorique* uit 1493 van de Franse rederijker Jean Molinet. Hij deed de nodige aanpassingen en correcties om de regels in overeenstemming te brengen met de gebruiken van de Nederlandstalige rederijkers.

De sacramentsprocessie

13de–16de eeuw

Sacramentsdag is het hoogfeest van het heilig lichaam en bloed van Christus. Er wordt gevierd dat Jezus Christus onder de gedaante van brood en wijn zich aan de mensen wil geven en onder de mensen wil blijven door middel van zijn waarachtige tegenwoordigheid in de geconsacreerde offergaven. Op Sacramentsdag ligt de nadruk op het katholieke dogma van de Werkelijke Tegenwoordigheid van Christus in de gedaanten van brood en wijn tijdens én na de viering van de eucharistie (dit in tegenstelling tot het protestantse geloof).

Paus Urbanus IV (1261-1264) heeft in 1264 de feestdag verplicht gesteld op de donderdag na de octaafdag van Pinksteren. Die beslissing heeft de sacramentsdevotie sterk bevorderd. Voor zijn uitverkiezing tot paus was Urbanus aartsdiaken van Luik, waar hij in 1247 mee aan de basis lag van het ontstaan van Sacramentsdag als een typisch middeleeuws devotiefest.

In veel parochies werden op Sacramentsdag kleurrijke sacramentsprocessies gehouden. De Heilige Hostie werd in een monstrans geplaatst en door de priester rondgedragen. In Rome vindt de pauselijke sacramentsprocessie plaats tussen de kathedraal San Giovanni in Laterato en de basiliek Santa Maria Maggiore. In Vlaanderen zijn er de dag van vandaag nog sacramentsprocessies in Brugge, Mechelen, Antwerpen en Veldtwezel.

Zowel de gilden als de rederijders namen in Oudenaarde deel aan de jaarlijkse sacramentsprocessie (gewijd aan het Heilig Sacrament). Volgens een strikte volgorde liepen vertegenwoordigers van de reguliere en seculiere geestelijkheid mee, alsook het stadsbestuur en vertegenwoordigers van de ambachten, gilden en broederschappen. Tijdens de processie werden des tableaux vivants (de levendige voorstellingen) opgevoerd. In de 16de eeuw waren er zelfs meer dan 100. Men toonde scènes uit het Oude en Nieuwe Testament, uit het leven van Christus, Maria en de heiligen. Het volk nam massaal deel aan de ommeegang. De wijken hadden een grote rol in het geheel. Zij brachten de uitbeelding van figuren op wagens en stellages. Een regisseur moest alles in goede banen leiden. In de eerste helft van de 16de eeuw was dat de priester-notaris Matthijs de Castelein. Hij schreef toneel en was spelleider van de rederijderskamers Pax Vobis en De Kersouwe.

In de 15de eeuw was in de processie al te zien dat de aandacht voor Christus en Maria groeide ten nadele van deze voor de heiligen. In de 16de eeuw wonnen de tableaux vivants, met scènes uit de bijbel en over het leven van Christus, aan belang.

Wanneer de sacramentsprocessie voor de eerste maal uitging is niet gekend. De processie die begin 15de eeuw uitging was een statige omgang, opgeluisterd door enige fluitspelers en trompetblazers, en waar de stadsoversten, de neringen, de Sint-Jorisgilde en de minderbroeders aan deelnamen.

In 1407 en 1408 waren er nog geen bijbelse vertoningen.

In 1409 'maecten' de minderbroeders 'feeste'.

In 1410 hadden de minderbroeders navolging gevonden: de Broodstraat maakte feeste.

In 1411 kwamen er nog feestvoerders bij, namelijk de gezellen van de Einestraat.

In 1413 deed de Nederstraat mee. Ook Pamele nam deel aan het feest (de gezworenen en het gezelschap van Tussenbruggen). De schepenen van de stad loofden in 1413 prijzen uit voor deze die het schoonst vierden.

In 1414 was er sprake van niet enkel 'feeste' en spel maken, maar ook van het uitvoeren van esbatterementen (Pamele en de Nederstraat). De minderbroeders kregen een slede om hun spel te vertonen.

In 1415 maakten de minderbroeders 'habatementsen', net zoals de kerkmeesters van Pamele. Er werden dus niet enkel stomme vertoningen gegeven, maar ook spelen waarin personen woorden en rijmen uitspraken.

In 1417 speelde de Kattestraat, in 1425 speelden de Bergstraat en Tussenbruggen, in 1426 de wijk ten Bailliën en in 1430 de Wijngaardstraat.

In 1430 kwamen lieden van Bevere de processie versieren.

In 1431 speelden de Gentenaars een spel en deed de Burg ook mee.

Er werd in 1432 gespeeld aan het Kruis op de Markt en aan de Steenbrug.

Deden nog mee: in 1334 de Eindries, in 1437 de Baarstraat, in 1441 Edelare, in 1443 Edelare en Bachten Meulen, in 1442 Leupegem en de Markt, in 1443 het Nieuw Kasteel, in 1444 het Spei en de Ommekeer in Bevere, in 1448 het Lombaardsteen, in 1455 Volkegem.

In 1426 werd een vertoning op een wagen gegeven. In 1427 waren er dat al 2. In de loop der jaren kwamen er andere spelen bij: de Vier Heemskinderen, Sint-Joris, het Ros Beiaard, Onze-Lieve-Vrouw, Sint-Sebastiaan, Onze-Lieve-Heer, figuren van de zeven sacramenten, Sint-Jan, Sint-Hubert, Sint-Hermes,...enz. En zo werden jarenlang nieuwe spelen en figuren bij de reeds bestaande gevoegd.

De processie nam jaarlijks in luister toe.

Begin 16de eeuw zien we dat de personen van hogere stand, bepaalde vreemdelingen of inwoners van de stad, die naar de processie kwamen kijken, naar hun waardigheid met enige kunnen wijn werden begiftigd. Het aantal vreemdelingen nam toe naargelang de processie in pracht aangroeide.

Op 100 jaar tijd waren de kosten voor de processie exponentieel gegroeid. In benarde tijden zoals bij oorlog ging de sacramentsprocessie niet uit. Zo werd in 1478 in oorlogstijd, in 1557 een hongerjaar, de processie niet georganiseerd. In 1559 zorgden heel wat feestvierders voor een dronken bedoening. De godsvrucht, ingetogenheid en ernst lieten duidelijk te wensen over, zodat het stadsbestuur de dekens van iedere wijk op het matje riepen.

De processie van 1566 was de laatste die heel luisterrijk werd gevierd. Wat moest nu allemaal bekostigd worden?

- De kledij van de baljuw, de schepenen, de ontvanger, de klerken en officieren, alsook de gildebreeders en frockeneers van de schuttersgilden.
- De kannen voor de spelers en dragers van het Heilig Sacrament, voor de geestelijken, de kerkmeesters, de gezworenen van Pamele, de koorzangers, de zusters, de gezellen die de fiertel dragen, ...
- De figuren vertoond op stellaigen in de Hoogstraat, de Kattepoort, de Broodstraat, vóór het Hof van Luxemburg, op de hoek van de Bergstraat, aan de kapel van Pamele, aan het kerkhof van Pamele, aan het Zakske. Op een stellaige voor 't Zweerdekin in Pamele hield de Kersouwe 3 spelen. De Pax Vobianen vertoonden eveneens 3 spelen.
- De figuren uit het Oude en het Nieuwe Testament
- De heiligen en 'historiën'.
- De speellieden en schalmeyers.
- De esbattementen van De Kersouwe en de Pax Vobis.
- De presentwijn voor de minderbroeders en de burgemeester en zijn metgezellen.
- ...

In 1567 besliste de Wet van Oudenaarde dat de processie plechtstatig, waardig en devoot moest zijn. Waarschijnlijk wilde men de hervormers niet voor het hoofd stoten. Het waren troebele tijden. In 1577 ging het wat beter en werd de processie weer met de nodige luister gevierd. Het aantal vertoningen was toch minder dan in 1566. Na de troebelen van de Calvinistische Republiek en de bezetting door Farnese werden pas opnieuw Bijbelse figuren vertoond in 1586. Tot in 1598 werden er jaarlijks enige figuren bijgevoegd.

17de en 18de eeuw

Door de godsdienstroeibelen hadden veel mensen de stad en de streek verlaten. Toch bracht de 17de eeuw opnieuw welvaart. De schuttersgilden (vooral de Sint-Sebastiaansgilde) en de rederijderskamers (vooral De Kersouwe) bleven succes hebben, terwijl de luister van de sacramentsprocessie achteruitging. Door de Contrareformatie werd er strenger toegezien op de naleving van het katholieke geloof bij de mensen en de goede zeden bij de geestelijken. De jezuïeten gaven heel zedige toneelstukken in het Latijn.

In 1609 kregen de rederijders de toestemming om opnieuw toneelstukken op te voeren. De Kersouwe slaagde erin succes te hebben, terwijl de Pax Vobis stilaan verdween. De Kersouwe gaf opnieuw toneelopvoeringen in de sacramentsprocessie en nam soms deel aan wedstrijden buiten de stad.

In 1613 besloot het stadsbestuur dat er in de sacramentsprocessie maar de helft van de Bijbelse figuren meer mocht vertoond worden, eerst die uit het Oude Testament en het jaar nadien die uit het Nieuwe Testament. De bisschop van Gent verbood in 1614 de pastoors om deel te nemen aan processies die te lang waren of waar paarden en wagens in meededen. Hij verbood de drinkpartijen en buitensporigheden die de processies met zich meebrachten. In 1621 vermeldden de stadsrekeningen voor de laatste maal uitgaven voor figuren in de sacramentsprocessie. Van dan af werd de processie weer een plechtige ommegang, opgeluisterd door schalmeiblazers, harp- en luitspelers, en waaraan de geestelijken en kloosterlingen, de kerkmeesters van Oudenaarde en Pamele, de stadsoversten en hun knapen, de gilden en neringen, aan deelnamen.

De rederijkerskamers en schuttersgilden werden steeds meer gesloten gezelschappen met leden uit de plaatselijke elite en gegoede middenklasse. De leden moesten een goede naam hebben. De leden deden zich te goed aan overvloedige banketten.

In de 18de eeuw werd de cultuurbeleving breder. Op het platteland rond Oudenaarde floreerde de rederijkerij. De factor van De Kersouwe had veel succes met een toneelstuk dat over de godsdienstroeibelen in de 16de eeuw ging ('Het overrompelt Oudenaarde').

Blijde Inkomsten en officiële feesten

Blijde Inkomsten waren de eerste bezoeken van een vorst, gouverneur of landvoogd aan een stad, waarbij deze officieel zijn/haar functie innam met een eedaflegging. Hij of zij zwoer trouw aan de privileges van de stad, waarna de bevolking trouw zwoer aan de vorst. Dit ging veelal gepaard met het nodige uiterlijk vertoon en feestelijkheden. Eerder in dit boek werden reeds een aantal Blijde Inkomsten in Oudenaarde beschreven.

Officiële feesten waren alle feesten die niet pasten in het kader van een jaarlijkse, traditionele en terugkerende cyclus. Deze vieringen werden, naar aanleiding van allerlei maatschappelijke gebeurtenissen, van hogerhand (meestal van de centrale overheid) bevolen. Het waren 'historische gebeurtenissen' zoals militaire overwinningen, vredesverdragen, interne politieke gebeurtenissen, en geboortes en huwelijken van koningen en prinses.

Een Blijde Inkomst van Keizer Karel V

Het vieren van officiële feesten en Blijde Inkomsten bestond uit de verlichting en versiering van straten en huizen, en het vertonen van esbattementen en figuren. Van 1450 tot 1515 werden de openbare verlichtingen hoofdzakelijk door de gebuurten georganiseerd. De inspiratie voor het gebruiken van triomfbogen, blazoenen en fakkels kwam uit de sacramentsprocessie. Vooral de wijkgezelschappen speelden een grote rol, maar de neringen, de schutters en de rederijkers vervulden hun rol in het feestvieren. Een ruim deel van de bevolking deed mee aan het opzetten van vertoningen. De overheid schakelde de bevolking in om zo min mogelijk de stadskas te moeten aanspreken.

De Spaanse Nederlanden tot aan het einde van de Tachtigjarige oorlog (1598-1648)

De opvolgers van Farnese waren niet zo succesvol geweest als hun voorganger. Ze kregen de zeven noordelijke provincies, die de Schelde blokkeerden, niet op de knieën. Na de jaren van Farnese in Spaans voordeel, volgden enkele jaren waarin Maurits en Willem Lodewijk het tij van de oorlog konden keren. Daarna kwam er een periode, waarin noch de Spanjaarden, noch de staatsen de overhand kregen. Beide kampen hadden wisselend succes.

----- *Graven van Vlaanderen* -----

*Albrecht en Isabella
(1598-1621)*

*Filips IV van Spanje
(1621-1665)*

Albrecht en Isabella (1598-1621) - Soevereine vorsten van de Zuidelijke Nederlanden

De toenmalige landvoogd Albrecht, zoon van keizer Maximiliaan II en Maria van Spanje, huwde met zijn nicht Isabella, dochter van Filips II. Om de Nederlanden onder Spaanse invloed te houden, schonk Filips, die zijn einde voelde naderen, door de Akte van Afstand (1598) de Nederlanden (in realiteit de Zuidelijke Nederlanden) aan beide aartshertogen. Deze werden een zelfstandig gebied, verbonden aan Spanje, maar met soevereine rechten. Er waren evenwel voorwaarden aan verbonden. Zo bleef het protestantisme en de handel op Spaanse koloniën verboden. Een leger onder Spaans bevel bleef in onze gewesten en bij een kinderloos huwelijk zouden de Nederlanden opnieuw Spaans gebied worden.

Eind 1598 werd binnen de stad Oudenaarde het bevel afgekondigd waarbij de pastoors iedere zondagnamiddag catechese dienden te geven. Alle jongens en meisjes van 9 tot 15 jaar waren verplicht hieraan deel te nemen.

Albrecht en Isabella waren sterke persoonlijkheden, in tegenstelling tot de Spaanse koningen Filips III en IV. In het Zuiden werden de aartshertogen aanvaard als eigen vorsten. Ze hadden hun verblijf op de Koudenberg in Brussel en voerden een geslaagde centralisatiepolitiek waarbij de hoge adel belangrijke functies kreeg. Ze waren uiterst katholiek en exponenten van de contrareformatie.

De staatsen deden diverse pogingen om de Vlaamse kuststeden te controleren. Oostende was reeds in handen van de protestanten. In juni 1600 besloten de Verenigde Provinciën dat Duinkerke aan de Vlaamse kust moest worden ingenomen. Op weg daarnaartoe werd bij Nieuwpoort een slag tegen Albrecht uitgevochten, die door Maurits werd gewonnen. Daarop belegerde Maurits Nieuwpoort. Na 11 dagen werd uiteindelijk het beleg afgeblazen.

Spinola werd door de Spaanse koning Filips III naar de Zuidelijke Nederlanden gestuurd om als opperbevelhebber van het leger Albrecht militair bij te staan. In 1604 slaagde hij erin na 4 jaar beleg Oostende te heroveren.

Op zee moest de Republiek maar weinig schrik meer hebben van Spanje.

Er ontstond een patstelling die uiteindelijk tot vredesbesprekingen leidde.

In 1604 brak er in Oudenaarde een muiterij uit van het Spaanse garnizoen met medeplichtigheid van het Spaanse bezettingsleger. De oorzaak was te zoeken in de deerniswekkende leefomstandigheden van de soldaten die honger leden en lang op hun soldij moesten wachten. Pas na het betalen van een losgeld voor de gegijzelden en van de achterstallige soldijen keerde de rust terug. De muiters werden nadien vogelvrij verklaard.

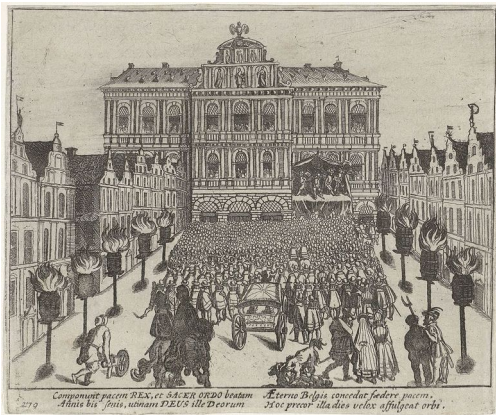
Toen in 1585 de kapucijnen naar de Nederlanden kwamen, vestigden zij zich eerst te Antwerpen. Hun voornaamste apostolaat was toen het bestrijden van het protestantisme. Hiervoor predikten zij op markten en pleinen. In oktober 1608 werd door het stadsbestuur en de bevolking van Oudenaarde aan de paters toegezegd dat zij er een klooster mochten stichten. Nog in dezelfde maand deden ze hun intrede in de stad en vestigden zich in de Wijngaardstraat, vlakbij het klooster van de zwartzusters. Binnen de kortste keren werd een kerk gebouwd. Tijdens het bestaan van het klooster kreeg het geregeld steun van de stad. Het is gekend dat de paters zelfs van Lodewijk XIV giften kregen.

Een weetje: In troebele tijden kregen de kapucijnen het kostbare relikwie 'Waar Kruis' van het kapittel van Eine in bewaring. Toen de situatie veiliger was geworden, vroeg de kerk van Eine de relikwie terug. Het duurde echter nog een hele tijd vooraleer er gevolg werd gegeven aan de vraag. Als straf werden de paters veroordeeld tot een jaarlijkse boetebedevaart op Goede Vrijdag. Een kapucijn was dan verplicht te preken.

Het klooster werd in 1796 door de Fransen ontbonden. Er blijft heden niks meer over van het kapucijnenklooster. Enkel het steegje de Kapucijnengang herinnert nog aan het klooster.

In 1615 begonnen de paters jezuiten hun werking in de stad (*zie verder artikel contrareformatie*)

Het Twaalfjarig Bestand (1609-1621)

Aartshertog Albrecht kon op 31/01/1609 een bestand sluiten met de opstandelingen dat uiteindelijk 12 jaar zou duren. Vandaar de naam Twaalfjarig Bestand. Maurits was contra omdat de Spanjaarden zo hun leger konden herstellen en opbouwen. De Hollandse regenten waren pro omdat dit de handel ten goede zou komen.

Dit Twaalfjarige Bestand ging in op 09/04/1609 en zorgde voor een tijdelijke onderbreking van de oorlog tussen de Republiek en Spanje. In feite hield dit bestand een erkenning in van de Republiek als een onafhankelijke staat.

Afkondiging 12-jarig Bestand in Antwerpen Tijdens het bestuur van de aartshertogin Isabella en haar echtgenoot Albrecht braken voor de Nederlanden in het algemeen jaren van relatieve rust en welvaart aan.

In de kasselrij Oudenaarde werd het aantal vergaderingen van het kasselrijcollege beperkt en werden er geen urgente buitengewone vergaderingen gehouden. De kasselrij kwam niet rechtstreeks in contact met het oorlogsgeweld, maar moest wel instaan voor de financiering van het inkwartieren en de doortocht van troepen.

Bij het Eeuwig Edict uit 1611 kwam een wet met 47 artikelen tot stand. De artikelen van deze wet hadden betrekking op rechterlijke aspecten zoals het gewoonterecht, het strafrecht, het burgerlijk recht en tenslotte de rechterlijke organisatie. Er werd een inventaris van de bevolking opgemaakt en de namen werden vastgelegd. Op financieel vlak konden de aartshertogen de permanente belasting handhaven. Maar uit respect voor de oude privileges

vroegen ze ieder jaar opnieuw aan de diverse Staten om de belastingen (de beden) goed te keuren.

De landbouw begon het eindelijk weer goed te doen. In de steden bloeide de linnenbewerking, die een aanzienlijke voorsprong nam op de oude lakenindustrie. De aartshertogen droegen in deze periode aanmerkelijk bij tot de opbloei van de kunsten en bevorderden de productie van luxegoederen zoals tapijten, kantwerk, zijden stoffen, geblazen glas en lederwaren.

De positie van de Rooms-katholieke Kerk werd verstevigd. Zo bracht Mgr. Boone, bisschop van Gent, in 1617 een bezoek aan Oudenaarde. Hij werd er ontvangen als een vorst. Onder een grote toeloop van mensen, werd hij ingehaald door zowel de burgerlijke als geestelijke overheden, en door de gilden. Hij nam zijn intrek in het hospitaal en celebreerde de dag nadien in de Walburgakerk een pontificale mis.

Op het einde van het Twaalfjarig Bestand werden de Leieforten niet meer heringericht.

De plaatselijke milities bleven bestaan. Elke opgeroepene was verantwoordelijk voor zijn wapen.

De kasselrij Oudenaarde werd verplicht huurlingen te sturen voor de verdediging van het kanaal Gent-Brugge dat veel belangrijker werd geacht dan de verdediging van de Leie. Er moest geholpen worden bij de herstellingswerken van de versterkingen van Oostende, Sluis en de grenssteden met Frankrijk. In ruil kreeg Oudenaarde hulp bij de herstelling van het kasteel van Pamele.

Toen in 1621 aartshertog Albrecht kinderloos overleed, kwamen de Zuidelijke Nederlanden volgens de Akte van Afstand weer rechtstreeks onder de Spaanse kroon. Isabella werd landvoogdes.

Isabella van Spanje (1621-1633)

Opnieuw strijd

Isabella bleef wel landvoogdes, maar kon niet beletten dat de strijd tussen de Spaanse troepen en de Republiek weer opflakkerde. Na de hervatting verliep de strijd aanvankelijk niet gunstig voor de Republiek. Spinola behaalde enkele overwinningen.

Enkele successen voor de Republiek

Maurits werd opgevolgd door zijn broer Frederik Hendrik. Vanaf 1626 begon Frederik Hendrik met een militaire campagne, waarin hij verschillende successen boekte. In 1628 veroverde de kaper Piet Hein in naam van de Republiek de Spaanse Zilvervloot. Deze overwinning wordt tot op de dag van vandaag nog bezongen. De buit was enorm.

Er kwam steeds meer gebied in handen van de Republiek. In 1632 liepen enkele belangrijke Zuid-Nederlandse edelen over.

In Oudenaarde liet de baron van Pamele, Guillaume de Locquenhien, in 1627 de vervallen burcht van Oudenaarde vervangen door een nieuw kasteel. Het omwalde nieuwe kasteel kreeg een onregelmatige achthoekige vorm rondom een binnenplaats. Op de noord-, west- en oosthoek stonden ronde torens en in de weermuren ertussen kleinere torentjes. Het kasteel had 2 bouwlagen en was tegen de noordwestelijke- en noordoostelijke muur ingeplant. De toegang tot de versterking bestond uit een valbrug met een imposant poortgebouw voorzien van ronde torens.

Landvoogdes Isabella poogde in 1633 zonder medeweten van de Spaanse koning vrede te sluiten met de Republiek. De onderhandelingen liepen op een sisser af. Hetzelfde jaar overleed Isabella.

Een resem landvoogden

De grootste politieke figuur in de Spaanse Nederlanden was de landvoogd als vertegenwoordiger van de vorst. Na de periode van de aartshertogen zetelde deze niet meer zelf in de Nederlanden. De koning benoemde een prins of prinses van koninklijken bloede. Na landvoogd Leopold-Willem (1647-1656) waren het veelal Spaanse diplomaten of militairen die gedurende korte tijd de landvoogdij ad interim toegewezen werd. De landvoogden bestuurden via orders van Madrid maar ook in samenwerking met de Zuid-Nederlandse instellingen.

Na Isabella passeerden tot 1648 enkele **landvoogden** de revue:

1633-1634 - Francisco de Moncada (ad interim)

1634-1641 - Ferdinand van Oostenrijk

1641-1644 - Francisco de Melo

1644-1647 - Manuel de Castel Rodrigo

1647-1656 - Leopold Willem van Oostenrijk

Een bondgenootschap tussen de Republiek en Frankrijk

Op 15/04/1634 sloot Frederik Hendrik met Frankrijk een geheim principeakkoord ter verdeling van de Zuidelijke Nederlanden. Op 04/11/1634 werd Ferdinand van Oostenrijk (Don Ferdinand, de jongere broer van koning Filip V, een kardinaal van 25 jaar) (*zie foto*) de nieuwe landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden. Frankrijk verklaarde Spanje de oorlog. De Fransen veroverden samen met het leger van de Republiek enkele steden in de Zuidelijke Nederlanden. Op 08/02/1635 spraken kardinaal Richelieu, in naam van Frankrijk, en Frederik Hendrik, namens de Republiek, af om de Zuidelijke Nederlanden te verdelen. De bedoeling was dat de Waalse Nederlanden bij Frankrijk en de Vlaamse Nederlanden bij de Republiek gevoegd zouden worden. Het pakte anders uit dan verwacht. De gezamenlijke troepen van Frankrijk en Nederland misdroegen zich zo erg, dat de publieke opinie in sommige van de Zuidelijke Nederlanden zich fel tegen de Republiek keerde.

Door een opflakking van de pest was het Oudenaardse stadsbestuur in 1636 genoodzaakt een aantal pestmaatregelen te nemen.

De kasselrij Oudenaarde ontving in 1638 een bevelschrift om alle weerbare mannen tussen de 20 en de 50 jaar te registreren, hen te bewapenen en te mobiliseren.

Op een avond ergens begin 1641 ontstond er in Oudenaarde een twist tussen de burgerwacht die opgesteld stond aan de Baarpoort en Duitse soldaten die in de stad gekazerneerd waren. Aanleiding was het feit dat de Duitsers de doortocht naar buiten geweigerd werd. Er ontstond een gewapend treffen waarbij 1 wachter werd gedood. De stadsgouverneur en de legeroverste Falkenstein brachten de rust terug. De gouverneur deed 's nacht verschillende soldaten gevangen nemen.

In hetzelfde jaar ontving de magistraat het bevel om, op kosten van de stad, een compagnie ruiters te vormen en een compagnie infanterie van 200 manschappen.

In de tang tussen de Republiek en Frankrijk

Don Ferdinand werd in 1641 als landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden vervangen door Francisco de Melo. Hij richtte in het begin zijn pijlen op de strijd tegen de Fransen en ging in het tegenoffensief. Hij maakte in 1642 grote delen van de Franse gebiedswinsten ongedaan en behaalde enkele grote overwinningen. Op een ander front leed Spanje een gevoelige nederlaag, namelijk Portugal werd onafhankelijk.

Na zijn eerste overwinningen tegen de Fransen, werd Francisco de Melo op 16/05/1643 verpletterd in de Slag bij Rocroi. Hij werd op 20/09/1644 opgevolgd door Manuel de Castel Rodrigo. De Fransen hadden ondertussen Grevelingen op de Spanjaarden veroverd. De kracht van het Spaanse leger nam snel af. In 1647 werd aartshertog Leopold van Oostenrijk landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden.

In die tijd werden veel zieke en gekwetste Franse soldaten in het hospitaal verzorgd.

Een fait divers uit die tijd: in 1644 overleed te Oudenaarde Jan Devlieghere op de leeftijd van 114 jaar. Hij had nog gediend onder keizer Karel, Filips II, Margaretha van Parma, Alva en Alexander Farnese, en had deelgenomen aan de veldtochten van Saint-Quentin en Grevelingen. In 1588 werd hij door de Engelsen gevangen genomen om 4 jaar later vrij te komen door een uitwisseling van gevangenen.

De vrede van Münster

Binnen de Republiek werd het verlangen naar vrede groter, ondanks de militaire successen. De tijd was rijp om te onderhandelen.

Tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) hadden de Verenigde Provinciën nagenoeg zonder onderbreking de steun gehad van Frankrijk zodat men in de Spaanse Nederlanden constant rekening moest houden met oorlogsverrichtingen op 2 fronten. Het bondgenootschap tussen Frankrijk en de Verenigde Provinciën kende hoogtes en laagtes. Uiteindelijk kreeg men in het Noorden het besef dat het verdwijnen van de Spaanse Nederlanden en de verdeling van het grondgebied tussen de 2 bondgenoten wel eens gevaarlijk zou kunnen zijn. Frankrijk zou dan immers een directe buur worden van het hebbertige Frankrijk. De stelling 'Gallia amica, non vicina', Frankrijk als vriend, niet als buur, won aanhang. De Hollanders stuurden meer aan op vrede in plaats van wapengekletter.

Deze bedenking leidde onder andere tot de Vrede van Munster (1648) waardoor Spanje de Zuidelijke Nederlanden mocht behouden.

De Republiek mocht als volwaardige staat aan de onderhandelingen meedoen. Spanje ging hiermee akkoord. Koning Filips IV, die al jaren vrede wilde, had zijn onderhandelaars uitgebreide volmachten meegegeven. Tijdens de onderhandelingen werden de Republiek en Spanje het snel eens. De tekst van het Twaalfjarig Bestand werd als basis genomen en de Republiek werd als soevereine staat erkend. De vrede was dichtbij. Frankrijk, de bondgenoot van de Republiek, stak echter stokken in de wielen en stelde almaar nieuwe eisen. De Staten besloten, los van Frankrijk, met Spanje vrede te sluiten. Op 30/01/1648 werd de vredestekst vastgesteld en ter ondertekening naar Den Haag en Madrid gestuurd. Op 15 mei was de vrede definitief getekend en de Tachtigjarige Oorlog verleden tijd.

De Schelde bleef gesloten zodat de Spaanse Nederlanden voor de in- en uitvoer grotendeels afhankelijk waren van de Verenigde Provinciën.

In Oudenaarde bleef er een Spaans garnizoen. Er werden 2.000 grondwerkers aangeworven om de middeleeuwse versterkingen van de graven van Vlaanderen en van de Bourgondische hertogen om te bouwen tot een Spaans bolwerk dat sterk geleek op het Italiaanse bastionstelsel.

De contrareformatie

De contrareformatie heeft tot op vandaag zijn stempel gedrukt op het geloof, de mentaliteit en denkwereld van de katholieken. De Kerk wilde de gelovigen opnieuw kerstenen en de ketters bekeren. De decreten en dogma's van het concilie van Trente werden aan de mensen opgedrongen en het kerkelijk instituut en zijn bedienaars werden hervormd.

De geloofsleer werd er bij de geletterden en ongeletterden via de catechismus ingepompt. De priesters werden voortaan opgeleid in seminaries. Vanaf 1630 waren er genoeg goed opgeleide parochiepriesters die zorg droegen voor het zielenheil van hun parochianen. Dopen, overlijdens en huwelijken werden nu consequent ingeschreven in parochieregisters. De verplichte jaarlijkse Paasbiecht en communie, de catechismus, de huisbezoeken en het geloofsonderzoek vóór het huwelijk, waren instrumenten van de contrareformatie.

Er werd gehoorzaamheid geëist en onderwerping aan de bestaande orde, hetgeen heel goed paste in het groeiende absolutisme. De Kerk was de bondgenoot van de absolute vorsten en stedelijke overheden om het volk discipline en regels op te leggen. Bij tegenkanting werd er bedreigd met de hel en het vagevuur. De Moeder Gods en de heiligen werden in eer hersteld en konden aangeroepen worden voor hulp en bijstand.

Er werden massaal kerken gebouwd, waarbij de overheid (ook de stedelijke) financieel in bijdroeg.

De kloosterorden kenden een heropleving en deden net zoals de parochiepriesters aan zielenzorg. Er werd soms samengewerkt maar er waren ook veel disputen omtrent concurrentie. Naast de bestaande geestelijke orden kwamen er in onze contreien nieuwe kloosters bij zoals de kapucijnen. De nieuwe kloosterorde met de grootste invloed was deze van de jezuïeten. Hun invloed was zeer groot. Ze verstrekten onderwijs en catechisatie en verenigden de leken in katholieke verenigingen, de broederschappen van mannen. Broederschappen door andere geestelijken opgericht, hadden eveneens succes. De vrouwelijke kloosterorden en begijnen herleefden. Het dagelijks leven in de stad was verweven met de grote hoeveelheid geestelijken.

Het jezuïetencollege en -klooster

Latijn was in de middeleeuwen de voertaal van de Kerk, de universiteiten, van de intellectuele elite en enkele monniken en priesters. De priesters waren veelal weinig onderlegd. Hun leraren waren oudere priesters geweest die ook weinig opleiding hadden genoten. Het was beter gesteld in de kathedralen en collegiale kerken. De priesters daar hadden een titel van licentiaat in beide rechten en theologie. Zij zorgden voor de zangertjes en voor de vorming van verstandige jongens (waarbij men op een roeping hoopte). Er zijn sporen van Latijns onderwijs en scholen in Oudenaarde en Pamele die dateren uit de 14de eeuw. Eerst waren het de scholasters die de choralen onderwijs gaven. Later werden externe leerkrachten aangeworven. Het loon van de schoolmeesters woog zwaar op de begroting van de Sint-Walburgakerk. Het kerkbestuur betaalde de lesboeken. Medio 16de eeuw werden de leerlingen in het Vlaams en Latijn onderwezen. In 1602 kwam er een overeenkomst tussen het kerkbestuur en de stadsmagistraat, waarbij het beheer van de school gemeenschappelijk werd.

De jezuïeten werden gesticht door Ignatius van Loyola. Hun regel werd in 1540 goedgekeurd door de paus. Ze begonnen al vroeg in de grote steden colleges op te richten om een elite te vormen die de katholieke hervorming moest uitdragen. In de 17de eeuw waren ook kleinere steden aan de beurt.

Petrus Langritius, de belangrijkste pastoor van de Sint-Walburgaparochie, lag in Oudenaarde aan de basis van de stichting van het jezuïetencollege. Door de komst van de jezuïeten wilde hij de zielzorg in zijn parochie verbeteren. Het was ook een prestigezaak. De dichtstbijzijnde

jezuïtencolleges waren in Gent en Kortrijk. De hooggeplaatste burgers wensten de komst van een college om hun zonen een degelijke opvoeding te geven. Ook de burgemeester Melchior le Poyvre en Jan van den Broucke (later parlamentslid in Mechelen) gaven hun steun. Tegenkating kreeg men van kloosterlingen zoals de recolletten (minderbroeders). Petrus Langritus nam schriftelijk contact op met Gabrieli di Succa, rector van het jezuïetencollege te Kortrijk, die dit aanbracht bij zijn overste. Aangezien de reactie positief was, werden de nodige fondsen gezocht voor de stichting van een college. Weldoeners waren nodig om te overleven. Zo kreeg de Sociëteit Jesu een aantal schenkingen. Balthazar Bauters schonk een jaarlijkse rente van 100 gulden en Petrus Langritius gaf zijn huis.

Binnen het stadsbestuur was men het niet eens over een vestiging van de jezuïeten. Bij de magistraatswissel in 1614 lukte het Di Succa voorstanders van de Sociëteit Jesu in de magistraat te krijgen. In 1615 werden een aantal paters zoals Andreas Pevernage, die rector van het college van Gent was en later eerste overste van de residentie te Oudenaarde, en Rombaut van Paffenrode naar Oudenaarde gestuurd om de bevolking warm te maken voor een jezuïetencollege. De magistraat ging ermee akkoord om de jezuïeten een jaarlijkse toelage van 1000 gulden te geven. De Raad van Vlaanderen en de aartshertogen waren evenwel de mening toegedaan dat de stad de beloofde subsidie niet kon dragen.

De jezuïeten lieten het hier niet bij en overtuigden het stadsbestuur om op 25/08/1616 een nieuwe resolutie te stemmen waarbij de jezuïeten daadwerkelijk werden toegelaten en de reeds vermelde jaarlijkse toelage van 1.000 gulden effectief kregen. De toelage werd later verminderd met de opbrengst van de leprozerie, die toen door de jezuïeten werd overgenomen. Op 24/01/1617 kwam de uiteindelijke toelating van de vorst. Pas in 1625 kwam het bericht uit Rome dat de Oudenaardse vestiging zich officieel college mocht noemen. De overste op dat moment, Franciscus Witspaen, werd bijgevolg de eerste rector.

In juli 1615 kochten de jezuïeten hun eerste huis in Oudenaarde, gelegen in de Tussenbruggen. Het werd later geruild voor het huis De Appel. In mei 1616 startte men met onderwijs in gehuurde huizen in de Broodstraat. De jezuïeten onderwezen latijn en godsdienstleer. Door de aankoop van verschillende huizen in 1618 kon de school worden overgebracht naar de Krekelpuut. Door verdere gerichte aankopen tot 1631 verwierven zij het ganse bouwblok tussen de actuele Krekelpuut en Jezuïetenplein. De klaslokalen werden in 1632 verhuisd naar het huidige Jezuïetenplein.

De jezuïeten kochten in 1618 grond aan de Bachtenmeulen voor de bouw van een kerk. In 1619 begon de bouw van de kerk. Het stadsbestuur kwam financieel tussen. De kerk werd reeds in 1634 vervangen door een grotere kerk en in 1777 zou de kerk worden afgebroken.

In 1619 werden tevens klaslokalen gebouwd. Er werd in de periode 1664-72 een nieuw imposant klooster van 3 bouwlagen hoog gebouwd. Tussen 1699 en 1706 werd het schoolgebouw gerenoveerd, omdat een gedeelte van de oude gebouwen was ingestort. Het oude spreekhuis met poort- en schoolgebouw werd vervangen door een nieuw poortgebouw met klassen op de bovenverdieping.

Aan het hoofd van het college stond de rector die om de 3 jaar werd verkozen/herkozen. De lessen werden gegeven door magistri (jezuïeten in opleiding) en waren van het type van de Latijnse school. De school was uitsluitend voor jongens, afkomstig uit de hogere en middenklasse, en bereidde voor op een religieus ambt of een studie aan een universiteit. Jaarlijks werd er op het einde van het schooljaar door het college en de leerlingen een toneelstuk opgevoerd voor de ouders en het stadsbestuur. Toneel was een belangrijk middel voor de opvoeding. Eerst was het latijn de voertaal, later werd Vlaams in het toneel gesproken. Op het toppunt had het college tussen de 80 en 100 leerlingen.

De kloostergemeenschap was een wereld op zich en voorzag voor het grootste deel in haar eigen behoeften. Zo had de gemeenschap een eigen bakker, schoenmaker, kleermaker, kapper, verpleger en kok. Naast paters waren er ook scholastieken en lekenbroeders in dienst. Op het toppunt waren er ongeveer een 20-tal paters en 8 lekenbroeders. Na het

beleg van Oudenaarde in 1667 en de pest van het jaar nadien, ging het in dalende lijn. De stadsmagistraat had veel kosten als gevolg van de militaire bezetting en was er niet meer tuk op om de jaarlijkse subsidie te betalen. Het personeelskader werd in 1679 verminderd tot 9 en in 1682 tot 6. In de 18de eeuw varieerde het personeel tussen 8 en 10. De concurrentie in de 18de eeuw groeide. Zo was er het college van Douai dat altijd al een concurrent was geweest. Daarnaast kwam er in 1712 een oratorianencollege in Ronse.

Het leerlingenaantal kende in 1743 nog een stijging tot 84 stuks. Daarna ging het snel bergaf. In 1761 waren er nog 35 leerlingen.

De jezuiteten in Oudenaarde hielden zich naast onderwijs ook bezig met catechismus-onderricht. Hiervoor kregen ze van het stadsbestuur de nodige vergoedingen. In 1628 kregen ze de toestemming om de leprozenzorg op zich te nemen. Dit bezorgde de orde geld en goederen. Wekelijks preekte een jezuiet in de kerk van Pamele.

De zielzorg door predicaties, de armenzorg en het ziekenbezoek zorgden ervoor dat de jezuiteten in de achting van de mensen stegen. Tijdens pestplagen zetten ze zich onbaatzuchtig in voor de verzorging van de zieken. 4 paters lieten hierbij het leven. Zo wonnen ze de genegenheid van de gewone mensen.

Boven: het voormalige poortgebouw met klaslokalen (opgetrokken in 1699-1706) bleef behouden

Rechts: het kloostergebouw op de hoek van de Koningsstraat en de Grachtschelde ging in 1971 tegen de vlakte (op deze plaats staat nu een appartementsgebouw)

Onder druk van de koningen van Frankrijk, Spanje en Portugal hief paus Clemens XIV in 1773 via de bul Dominus ac Redemptor de orde op. Hierdoor kwam op 20/09/1773 in Oudenaarde een einde aan hun bestaan. De bezittingen werden geïventariseerd. Pierre Le Maitre werd op 30 november van datzelfde jaar belast met het beheer van de goederen. De bezittingen werden geconfisqueerd en de gebouwen werden in de daaropvolgende jaren verkocht. De kerk werd gesloopt en in 1778 werd de Koningsstraat aangelegd op de vrijgekomen grond en werden er huizen gebouwd.

De behouden klaslokalen en kloostergebouwen deden na 1796 nog dienst als theater, vrijzinnige school, kazerne (verkocht in 1868) en werden erna geïncorporeerd in de brouwerij Felix. Het kloostergebouw in de Koningsstraat werd in 1971 gesloopt en vervangen door nieuwe brouwerijgebouwen. Deze werden later op hun beurt gesloopt en maakten plaats voor een appartementsgebouw.

De huidige woning met poort op het Jezuitetenplein (1699-1706) maakte tot 1868 deel uit van de infanteriekazerne, en werd ten behoeve van de kazerne in 1835 (maken van een tweede verdieping in de zaal boven de poort) en in 1845 (dak, schilderwerken) aangepast. Verdere aanpassingen gebeurden in opdracht van De Raedt en Vandenbroucke. In 1875 werd het

door de heer Raepsaet verbouwd en gerestaureerd. De familie Raepsaet heeft enkele jaren terug het gebouw verkocht.

De leegte op onderwijsvlak werd opgevuld door de oprichting van een koninklijk college, dat de klaslokalen en de residentie van de paters in gebruik namen. Later werd het koninklijk college vervangen door het bisschoppelijk Onze-Lieve-Vrouwecollege (nu Bernardus-college). De klaslokalen bleven tot de Tweede Wereldoorlog hun functie behouden.

De visitaties van bisschop Triest (1623-1654)

Medio 16de eeuw was de kerkelijke tucht bij de geestelijken ver te zoeken. Concubinaat, niet-resideren en drankmisbruik waren schering en inslag. Deze wantoestanden zorgden ervoor dat er voor de geestelijken geen eerbied was. De protestantse hervorming was een reactie op de kerkelijke wantoestanden. Het grote succes van het protestantisme dwong de pausen tot het houden van een algemene kerkvergadering, namelijk het Concilie van Trente, dat wegens oorlogen in 3 periodes vergaderde (1545-1549, 1551-1552, 1562-1563). In de laatste zittingen werden de bouwstoffen voor het katholieke herstel, de contrareformatie, geleverd. In elke kerkprovincie moest een provinciaal concilie worden gehouden. Op het concilie moesten de decreten van het concilie van Trente bekend gemaakt worden en ten uitvoer gebracht worden.

De godsdiensttroebelen gooiden roet in het eten. De katholieke restauratie werd hierdoor aanzienlijk vertraagd. De praktische omzetting van de besluiten van het concilie konden pas echt worden doorgevoerd vanaf de aanstelling van de aartshertogen Albrecht en Isabella in 1595. Tot dan waren nog veel pastoors van het oude type. Het waren veelal weinig geschoolde mensen uit de eigen regio, die naast hun volk stonden en hun vreugde en verdriet deelden. De pastoor was in zijn parochie een soort welzijnswerker voor diegenen die het nodig hadden. Drankmisbruik kwam nog regelmatig voor en de celibaatswet werd meermaals overtreden. De Kerk wilde nu via een corps van ijverige bisschoppen de hervorming doorvoeren en kreeg de volle steun van de aartshertogen, die zelf heel godsdienstig waren en de contrareformatie als een levensdoel zagen.

Door de oprichting van seminaries nam het aantal roepingen toe. Volgens het concilie van Trente moest de priester een nieuw soort priester zijn, die een degelijke kennis van de geloofsleer had, die boven zijn volk stond in plaats van ernaast, die strikt het celibaat naleefde en geen herbergen bezocht, en die tenslotte onberispelijke kerkdiensten hield.

Wie was bisschop Triest (1577-1657)?

Hij werd geboren in een ambtsadelijke familie en was voorbestemd om geestelijke te worden. Hij werd in 1596 aan de Leuvense universiteit licentiaat in de burgerlijke en kerkelijke rechten. In hetzelfde jaar ontving hij de lagere wijdingen (koster, misdienaar, misdienaar en bezweerder), zijn eerste hogere wijding als subdiaken, en werd hij kanunnik aan het kapittel van de Sint-Baafskathedraal. Nadien schopte hij het tot hofkapelaan bij Albrecht en Isabella in Brussel. In 1606 werd hij tot diaken en priester gewijd en reeds in 1610 ontving hij het ambt van deken van het Sint-Donaaskapittel te Brugge waar hij in 1610 tot bisschop werd gewijd. Totaal onverwacht kwam in 1620 de bisschopszetel van Gent vrij en kreeg hij het bisschopsambt aangeboden. In 1622 kon hij, nadat alles administratief was geregeld, zijn ambt te Gent opnemen.

Hij was een echt kind van de Contrareformatie. Zijn aandacht ging uit naar het zuivere geloof, het godsdienstige leven, de sacramenten, de devoties, de strijd tegen de geloofsafwijkingen en de strikte gehoorzaamheid aan de paus en de kerkelijke hiërarchie. Niet enkel de geestelijken moesten volgens de religieuze regels leven, ook de gewone

mensen dienden doordrongen te zijn van het zuivere geloof. Wie zich kritisch opstelde, werd snel uitgestoten.

Op het einde van zijn carrière was hij een aanhanger van het jansenisme, genoemd naar Cornelius Jansen die bisschop van Leper was geweest. Deze leerstelling steunde op de pessimistische visie van Augustinus. Deze ervoer de spanning tussen de vrije wil van de mens en zijn goddelijke voorbestemming. De mens zijn lot was totaal onderworpen aan God. De Goddelijke genade kon men niet verkrijgen door bijvoorbeeld goede werken te doen of goed te leven. De mens was een zondaar en zijn zielenheil was te danken aan de willekeurige genade van God.

Deze leerstelling werd als ketters beschouwd en door de paus veroordeeld. Omdat bisschop Triest deze veroordeling niet deelde, werd hij in 1653 uit zijn ambt ontzet. Snel vroeg Triest vergiffenis aan de paus en onderwierp hij zich. Hij kon in datzelfde jaar nog zijn ambt van bisschop weer opnemen.

De visitaties in Oudenaarde

Het concilie van Trente wilde een katholieke restauratie op basis van persoonlijk contact en begeleiding van de plaatselijke geestelijken. Eerst was er de taak van de deken. De dekenij Oudenaarde omvatte 26 parochies. De deken was de schakel tussen de pastoor en de bisschop. Hij was de begeleider van de parochiepriesters en andere clerici. Jaarlijks, tussen Pasen en Pinksteren, was hij verplicht al zijn parochies te bezoeken.

Volgens het concilie moest de bisschop of zijn plaatsvervanger om de 2 jaar al de parochies van zijn bisdom bezoeken. Monseigneur Triest nam deze taak ter harte en ging systematisch te werk.

Hij inspecteerde eerst de kerk- en kloostergebouwen, de sacristie en de inboedel. Hij controleerde of het dak, de goten en de vensters van de kerken, kloosters, kapellen en pastorijen in orde waren, of de sacristie gesloten kon worden en of het kerkhof omheind en er proper bijlag. Zijn speciale aandacht genoten de communiebanken, de biecht- en preekstoelen, meubelstukken die vóór het concilie van Trente niet of nauwelijks bestonden.

Hij wilde zien of de relieken authentiek waren en of de rituele boeken voorhanden waren en hoe het Heilig Sacrament en de Heilige Oliën bewaard werden. Hij keek ook na of er geen onbehoorlijke schilderijen opgehangen werden.

Veruit het belangrijkste dat bisschop Triest diende uit te voeren, was een moraliteitsonderzoek. Van de pastoors wenste hij te vernemen of ze de parochieregisters goed bijhielden en peilde hij of de parochianen hun paasplicht vervulden. Hij wenste te weten of er geen publieke gevallen van echtbreuk, incest, concubinaat, ketterij en schendingen van feestdagen waren.

Zeer belangrijk om weten was hoe de pastoor zelf leefde en zijn taak uitoefende. Hij sprak hiervoor uiteraard met de priester zelf, maar ook met de koster, de kapelaan, ...e.d. meer. Op te merken valt dat de priesters in die tijd geen wedde ontvingen maar hun inkomsten moesten halen uit een eigen lokaal fonds, dat bestond uit enige gronden, renten, tienden, ... Deze inkomsten werden aangevuld met vergoedingen die ze kregen voor diverse kerkelijke handelingen.

In de kloosters ondervroeg de bisschop eerst de overste en vervolgens de religieuzen elk afzonderlijk. Hij wilde weten of ze overeenkwamen en de statuten onderhielden. Hij vroeg naar hun spiritualiteit en levenswijze.

De bisschop bezocht in een periode van 30 jaar 14 keer Oudenaarde.

Enkele voorbeelden uit de verslagen van de visitaties:

- **De Sint-Walburgaparochie**

De 4 pastoors van de parochie kregen een zeer goede quotering. Drankmisbruik werd niet aangetroffen. Ze onderhielden de celibaatswet en resideerden. Een herder bleef bij zijn kudde. Van de 15 pastoors van Oudenaarde en Pamele tijdens de 30 jaren onder Triest waren 9 goed opgeleid in seminaries of aan de universiteit.

De koster, een man van aanzien in die tijd, was een echte drinkebroer. Ook de zanger van de parochie had een alcoholprobleem. De kapelaan, de schoolmeester, de dokters en de chirurgen hadden een goede faam en naam.

De bisschop had een bijzondere aandacht voor de zwarte en verdwaalde schapen. In de verslagen is niks te vinden over ketters en verdachten van toverij.

Niemand mocht zich wegens armoede onttrekken aan de misverplichting. De misverzuimers werden uitgesloten van de bedeling van de armendis. Van chantage gesproken ...!!

De bisschop was verontwaardigd te vernemen dat er op zon- en feestdagen vlees en vis verkocht werd en dat de herbergen tijdens de diensten vol zaten.

Het vervullen van het sacrament van de biecht werd strikt gecontroleerd. Men was verplicht in zijn eigen parochiekerk biecht te spreken. In de Walburgaparochie werd het catechismusonderricht goed gegeven. Over de predikatieverplichting, een ander middel om de katholieke leer erin te pompen, is niks in de verslagen terug te vinden.

De Walburgakerk behoorde blijkbaar tot de goed uitgeruste kerken. Er waren enkel opmerkingen over de netheid in de kerk en in de sacristie.

Op te merken valt dat de pastoors zich niet gesteund voelden door de magistraat bij het doen naleven van de zondagsrust. Markt en kerkbezoek waren moeilijk te verzoenen. De baljuws waren nalatig in het sanctioneren. Er waren steeds conflicten tussen de contrareformatorische pastoors en de magistraat. Er was geen samenwerking om het volk op religieus vlak te leiden.

- **Pamele**

Monseigneur Triest vond de kerk van Pamele in goede staat. Ook binnenin was ze verzorgd en met schilderijen versierd. De sacristie en de kerk waren goed ingericht en er werden veel ornamenten en kostbaarheden bewaard. In de sacristie waren er diverse relieken terug te vinden die uit traditie voor waar en echt werden aanzien. De kerk behoorde in het begin van de 17de eeuw tot de beter uitgeruste. In 1623 waren er 8 gewijde altaren en 4 klokken.

- **De kloostergemeenschappen**

Onder het bewind van Albrecht en Isabella leefde het kloosterleven weer op. Het aantal roepingen steeg. De kloosters werden hersteld of vergroot. Nieuwe gemeenschappen kwamen zich in Oudenaarde vestigen, denken we maar aan de jezuïeten en de kapucijnen. Oudenaarde telde heel wat geestelijke gemeenschappen. De bisschop had in een aantal kloosters geen visitatierecht (minderbroeders, jezuïeten en kapucijnen).

De begijnen

De begijnen waren een woelige gemeenschap. Sommige begijnen gingen te biecht bij de jezuïeten (die hen aanlokten). Ze werden verplicht bij hun eigen biechtvader te biechten.

Een aantal begijnen hadden een te grote vrijheid. Ze slenterden rond in de stad en kwamen niet op het gestelde uur terug.

Enkelen verkochten op zon- en feestdagen hun handwerkjes en verzuimden de zondagdienst.

Er waren klachten over dans- en eetpartijen tot diep in de avond.

Versillende begijnen sliepen in dezelfde kamer en zelfs in hetzelfde bed. Dit kon niet getolereerd worden.

Er werd vastgesteld dat de kapucijnen dagelijks over de vloer kwamen en genegenheid zochten. Eén begijn trok dagelijks naar de jezuïeten. De bisschop raadde met aandrang aan de familiariteiten met de kapucijnen, jezuïeten en anderen achterwege te laten. De statuten dienden te worden voorgelezen en nageleefd.

Tegen al de misbruiken stelde Triest decreten op. De priorin beloofde beterschap. Het bleef echter bij beloften. Bij zijn laatste bezoek aan de begijnen constateerde hij dat enkele begijnen familiair bleven, zowel met elkaar als met de jezuïeten en de minderbroeders. Er werd clandestien brandewijn verkocht en vele begijnen droegen hun hoofddekseel, de faille, niet.

Het klooster van Sion

Wat betreft tucht en het naleven van de geloften was het hier beter gesteld. De religieuzen waren vroom en redelijk gedisciplineerd. Toch waren enkelen de paters jezuïeten zeer genegen.

Het klooster was aan grote herstellingen toe. De keuken, de infirmerie en de school dreigden in te storten. Tijdens de restauratiewerken liepen de zusters binnen en buiten en gingen ze om met mannen.

De priorin was een eigennuttige vrouw die onderhevig was aan haar passies. Ze werd meermaals door de bisschop berispt. Zo zou zij af en toe een eetmaal bereid hebben voor enkel en alleen de bevriende zusters. Zij rekte de diensten te lang, tegen de statuten in en tegen de wil van de kloosterlingen. Ze gaf de lekenzusters meer werk dan de andere en was uitermate streng voor de religieuzen. Zij hield ook soms brieven achter.

De zusters konden in dergelijk geval terecht bij de pater prior die een integer, vrijgevig en gastvrij man was. Hij was evenwel ook een drinkebroer en kreeg hiervoor van de bisschop duchtig onder zijn voeten.

Triest vond ook dat de schoolmeesteres, die onderricht gaf aan gegoede meisjes, incompetent was.

De bisschop drong erop aan het silentium meer na te leven. De priorin moest redelijker en meegaander zijn. Bepaalde zusters vonden bij haar geen troost. Ze inviteerde bevriende zusters naar haar kamer om daar te dineren in plaats van in de refter.

De zwartzusters van Oudenaarde

Ten tijde van bisschop Triest was het klooster van de zwartzusters gelegen in de Wijngaardstraat. Het doel van de orde was de noden der zwakken en zieken te lenigen. Tevens deden de zusters aan onderwijs.

De kapel was zeer net, gerieflijk en goed versierd.

In deze gemeenschap was er weinig eensgezindheid en kloosterdiscipline.

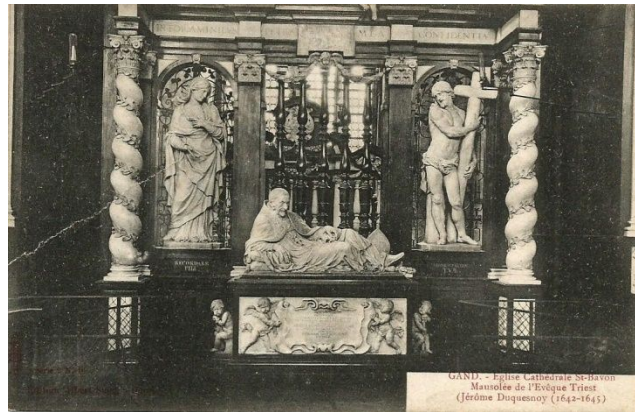
Onder het voorwendsel van een huwelijk werden hier eet- en danspartijen tot diep in de nacht toegelaten.

Er was een komen en gaan binnen en buiten het klooster. Veel zusters waren aan de drank en familiair met mannen. Sommigen waren onstuimig en onbeschoft in de omgang. Anderen gingen in de stad eten en drinken onder het mom zieken te gaan verzorgen.

Sommigen gingen te biecht bij de jezuïeten in plaats van bij hun eigen biechtvader.

Bij de laatste visitatie van Triest was de toestand niet veel verbeterd. Leken liepen hier binnen en buiten wanneer ze er zin in hadden. Ze gingen tot in de cellen om er te dansen! Het sluitingsuur werd niet gerespecteerd en één non was verslaafd aan de drank.

Mausoleum van bisschop Triest in de Sint-Baafskathedraal te Gent (postkaart)

De zwartzusters van Pamele

Hier leek bij het eerste contact wat meer orde te heersen. De volgende visitaties toonden één groot pijnpunt, namelijk dat de overste gierig en streng was. Haar machtswellust leidde tot een aanmaning van bisschop Triest om haar moederlijk en waardig te gedragen. Uiteindelijk werd ze in 1636 vervangen.

De nieuwe mater was niet beter dan de vorige. Integendeel zelfs want na amper 4 jaar werd ook zij afgezet omdat ze te veel tegen de voorschriften inging.

Bij de laatste visitatie was de toestand binnen het klooster schrijnend. De mater had een paar minder vrome vrouwen toegelaten. Het waren onbeschaamde vrouwen die vrij naar buiten gingen en niet op tijd terugkeerden.

Een aantal nonnen waren aan de drank.

De overste liet samen met 2 zusters de proost van Ronse in hun klooster verblijven. Bij die gelegenheid werd 2 à 3 dagen gegeten en gedronken.

Sommige religieuzen waren indiscreet of ongehoorzaam en de stilte werd weinig onderhouden. Bij de aanvaarding van nieuwe zusters volgde men de decreten niet.

Blijkbaar was dit klooster geen oord van christelijke samenleving.

Het hospitaal

De evaluaties over het hospitaal waren vrij positief.

De kloosterlingen die bijna allemaal dames van stand waren, leefden vreedig en eerbiedwaardig in gemeenschap. Er was geen spoor van twist of onenigheid.

Zij onderhielden de regels en voorschriften.

De bisschop bewonderde hun grote naastenliefde die ze aan de dag legden bij het verzorgen van de zieken.

De ziekenzaal en de kapel waren goed ingericht.

De bisschop gaf enkele opmerkingen. Zo werd hen aangemaand meer beroep te doen op de dokter en zijn advies te volgen. Er moest een strikte scheiding zijn van de mannen en de vrouwen in de ziekenzaal en de plaatsen waar zij zich warmden. Het koor van de religieuzen diende van de ziekenzaal te worden afgesloten door dikke houten staven.

Een negatieve beoordeling ging over het feit dat het uur van slapengaan, het doven van de lichten en van het opstaan niet gerespecteerd werd.

De meerderheid van de zusters volgden dagelijks 2 missen. Na de ziekenverzorging las en mediteerde men gedurende een half uur. Tweemaal per week gingen de zusters te biecht. Ze waren ootmoedig, gehoorzaam en stijlvol in de omgang.

Het silentium, de statuten en de geloften van zuiverheid, gehoorzaamheid en vrijwillige armoede werden goed nageleefd. Er was peis en vrede binnen de gemeenschap.

De 2 biechtvaders onderhielden geen bijzondere vriendschapsband met de zusters.

De dokter, de chirurg, de ontvanger en de dienaars van het hospitaal hadden een 'gestichtig' leven en waren van goede conversatie.

Wat de kloostergemeenschappen betreft, kunnen we, bij uitzondering van het hospitaal, stellen dat het broeinesten van twisten waren. De naleving van de clausuur, de geloften en de statuten, het gemeenschappelijk bidden, ... werden vervangen door het heen- en weergeloopt in en uit het klooster, de eet- en danspartijen en nog meer fraais. Ongetwijfeld was het volk van deze praktijken op de hoogte.

Heksen- en toverijprocessen

Er wordt dikwijls voorgesteld dat er in de Zuidelijke Nederlanden in de periode 1592-1665 een relatief hoge vervolgingsgraad was, georkestreerd door het koninklijk gezag. Niks is minder waar.

De kasselrij Oudenaarde kende weinig heksenprocessen. In de vernoemde periode waren er welgeteld 14 processen op een gemiddelde bevolking van 20.000 mensen. 8 processen waren gericht tegen vrouwen, 6 tegen mannen. 4 mannen en 2 vrouwen werden na wurging verbrand. 1 overleed tijdens het proces aan de gevolgen van de tortuur, 2 van hen werden verbannen, 2 werden op borgtocht vrijgelaten en van 3 is de uitkomst van het proces niet gekend. Het eerste heksenproces dateert van 1596.

De klachten waarop de processen gebaseerd waren, waren klassiek, zoals het ziek maken en doden van mannen, vrouwen, kinderen, paarden en koeien, het verhinderen van het boteren van de melk, het doen omverwaaien van een molen en het doen barsten van een kerk. Het rondlopen als weerwolf was eerder uitzonderlijk. Heksen werden beschuldigd van seks met de duivel, het afsluiten van een pact met de duivel en deelname aan de heksensabbat. Een duivelsmerk was een belangrijke aanwijzing. Het bewijs hiervan werd via een tijdens de tortuur afgelegde bekentenis verkregen.

Het verweer tegen hekserij gebeurde in Oudenaarde niet alleen via een proces maar via bedreigingen met represailles, exorcisme door geestelijken en tegenmagie. Op die manier poogde men van de hekserij af te geraken.

Voor sommige families was een heksenproces een middel om oudere leden, die een last vormden, uit te schakelen.

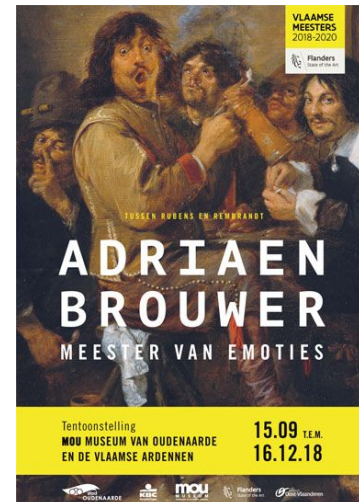
Adriaen Brouwer (1605-1638)

Een kort maar krachtig leven

Zijn levensloop

Naar aanleiding van de prestigieuze tentoonstelling 'Adriaen Brouwer. Meester van emoties' (eind 2018 in het MOU), de eerste retrospectieve ooit van Brouwers werk, werden er zowel in Nederland als in Oudenaarde interessante genealogische en historische studies gedaan die de biografie van de schilder wat duidelijker maken.

Aan Vlaamse kant zijn dat onder meer Stijn Libeert, dr. Martine Vanwelden, Eric Verroken, prof. Paul Trio en Eric Meersschaert.

Oudenaarde

Zo is er nu de quasi-zekerheid dat Adriaen Brouwer in 1605 in Pamele (Oudenaarde) is geboren als zoon van Adriaen de Brauwere en Maria de Zuttere. Adriaen sr., zoon van Mathijs, was afkomstig van Melden. Hij werd poorter van verzilten van Oudenaarde op 30/12/1589. Na een kinderloos huwelijk met de onbekende Anna Speynser (+1598), huwde Adriaen sr. in 1599 een 2de maal, nu met Marie de Zuttere, dochter van Adriaen en Joanna de Tavernier. Adriaen de Zuttere bezat 2 huisjes bij de Sint-Amandskapel in de Hoogstraat.

Adriaen de Brauwere sr. werkte als tapijtsier of tapijtenmaker, mogelijk als wever of schilder van kartons. Het gezin had minstens 6 kinderen, en mogelijk zelfs meer, aangezien de doopregisters van de Sint-Walburgakerk voor de jaren 1603-1605 niet bewaard zijn gebleven. De geboorte van de jongste dochter in 1613 is meteen het laatste spoor van de familie in Oudenaarde. Adriaen zou het 3de kind kunnen geweest zijn van het koppel. Werden teruggevonden in de doopregisters: Joanna (1600), Anna (1602), Johannes (1606), Maria (1610), Jacob (1612), Elisabetha (1613). Dat de oudste zoon in dit gezin Adriaen werd genoemd, is meer dan plausibel. Zowel zijn vader als zijn grootvader langs moederszijde hadden dezelfde naam.

Oudenaarde eert Adriaen met een standbeeld in de Kruisstraat

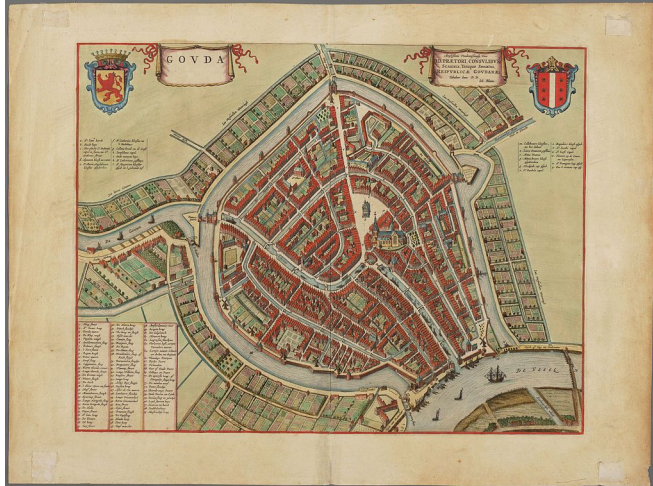
Toen in april 1609 het Twaalfjarig Bestand van kracht werd, werd het gemakkelijker voor burgers van de Noordelijke Nederlanden om naar het Zuiden te reizen en omgekeerd. Er ontstond opnieuw meer contact tussen de steden van de beide Nederlanden. Dit gold ook voor Oudenaarde. Op 18/08/1613 nam de Oudenaardse rederijderskamer De Kersauwe, voor het eerst sinds decennia, deel aan een wedstrijd in het Noorden. Ze werd georganiseerd door De Wijngaertrancken uit Haarlem.

Sinds de 15de eeuw was Oudenaarde een belangrijk centrum van de tapijtnijverheid. Rond 1600 was er al een tijd een crisissfeer, vooral door de voortdurende onrust in de Zuidelijke Nederlanden.

Adriaen de Brauwere sr. had schulden. Reeds in 1608 had Adriaen sr. aan Raesse vanden Driessche de toelating gegeven om zijn huis te verkopen. Dat de familie de Brauwere-de Zuttere wegtrok uit Oudenaarde, is hiermee bewezen.

In het Noorden wist men dat er in het Zuiden veel talentvolle vakmensen actief waren in de tapijtnijverheid. Zo zocht Gouda, een belangrijk economisch centrum voor de tapijtnijverheid, actief naar vluchtelingen uit het Zuiden die in de sector werkten.

Gouda

Gouda was een magneet voor uitgeweken Oudenaardse tapijtwerkers. Van 1581 tot 1620 werden in Gouda niet minder dan 506 immigranten uit Oudenaarde in de bevolkingsregisters ingeschreven.

In 1614 verhuisde het gezin de Brauwere-de Zuttere naar Gouda. Een akte uit 1614 bevestigt dat Adriaen de Brouwer sr. de toestemming kreeg om zich in Gouda te vestigen, op dat moment een belangrijk economisch centrum voor de tapijtnijverheid. De notule preciseert dat Adriaen

rechtstreeks van Oudenaarde naar Gouda gekomen was en dat Adriaen kinderen had. Adriaen sr. stelde dat zijn gezin niet moest onderhouden worden. Mogelijk bleef de Brauwere sr. actief in de tapijtsector.

De uit Oudenaarde afkomstige Charles de Tavernier bood hen een huurhuis aan. Gezien er in 1613 slechts één Adriaen de Brauwere in de Oudenaardse bronnen geattesteerd is die gehuwd is en kinderen heeft, gaat het hier om Adriaen f. Mathijs die met Marie de Zuttere gehuwd was en de vader was van de schilder Adriaen Brouwer. Charles de Tavernier, afkomstig van Oudenaarde, was een ondernemend tapijtsier die in en buiten Gouda een maatschappelijk netwerk uitbouwde. In mei 1614 kwam een einde aan de samenwerking tussen een patroonschilder en Charles de Tavernier. Dat Adriaen de Brauwere sr. van Oudenaarde vlak na deze breuk in Gouda aankwam, zou kunnen geïnterpreteerd worden als dat Adriaen de Brauwere sr. toch een patroonschilder was. Daarvoor ontbreekt voorlopig elk bewijs.

Waren er ook godsdienstige motieven voor de emigratie van het gezin? Hoogstwaarschijnlijk niet. Het was louter uit economische overwegingen.

Er werden geen aanwijzingen gevonden dat Adriaen de Brauwere sr. naar Oudenaarde terugkeerde of dat hij zijn zoon in Antwerpen uitbesteedde. In dat geval volgde de jonge Adriaen Brouwer zijn eerste opleiding in de schilderkunst tussen 1618 en 1622 in Gouda. Het is raden bij welke schilder Brouwer leerling was. Wiert Claesz. kon aan het profiel van eerste leermeester voldoen omdat Brouwer, behalve een begenadigd schilder, ook een liefhebber van toneel en poëzie was (zowel in Amsterdam, Haarlem als Antwerpen). Er was nochtans nog een andere, minder gerenommeerde kunstenaar in Gouda, nl. de glasschrijver Claes Janse, die eveneens en meer dan waarschijnlijk wél een leermeester van Adriaen Brouwer kan geweest zijn. Verder onderzoek moet dat confirmeren.

Professor Paul Trio onderzocht de mogelijkheid of, langs de leperse afstamming van moeder Marie de Suttere en haar familiale netwerk, de jonge Adriaen Brouwer misschien zijn eerste schildersopleiding kreeg van leden van de verwante kunstenaarsfamilie vanden Berghe. Ook deze familie had emigranten in het Noorden. Is het een toeval dat de afstammeling Mathijs vanden Berghe in 1659 een tekening naar een werk van Brouwer maakte!?

Naar Amsterdam en Haarlem (1622-1631)

Adriaen Brouwer is ca. 1622, op 17-jarige leeftijd, uit Gouda vertrokken naar Amsterdam en Haarlem. Hij was naar Amsterdam en Haarlem verhuisd omdat er in het provinciale Gouda onvoldoende kopers of opdrachtgevers van schilderwerk waren. Er was ook geen Lucasgilde die de rechten van de schilders beschermdde. Brouwer verbleef tot 1631 afwisselend in Amsterdam en Haarlem, waar zowel Barend van Someren (Amsterdams kunsthandelaar van Antwerpse origine) als de schilder Frans Hals (eveneens afkomstig uit de Zuidelijke Nederlanden) belangrijk waren voor zijn vestiging aldaar. Als we ons baseren op de gekende documenten waarin Brouwer vermeld wordt, heeft hij eerst in Amsterdam gewoond, is dan naar Haarlem getrokken (1626-1629) en is waarschijnlijk na enkele jaren naar Amsterdam teruggekeerd (1629-1631).

Michiel Le Blon, de uit Frankfurt afkomstige goudsmid, graveur en kunsthandelaar, die de schoonbroer was van de Goudse glasschrijver Claes Janse, de mogelijke leermeester van Adriaen Brouwer, en die ook een zakenpartner van de Amsterdamse kunsthandelaar Barend van Someren was, lijkt ons de ideale tussenpersoon die de jonge getalenteerde Adriaen Brouwer bij Barend van Someren heeft aanbevolen.

Barend van Someren volgde een opleiding als historieschilder in Rome, en kwam ca. 1602 in Amsterdam wonen. Hij was achtereenvolgens waard van de herbergen het Schuyflelet (Sufflet), het Hof van Holland in de Kalverstraat en het Schild van Frankrijk op de Dam. Barend had als vertrouwenspersonen de broers Adriaen en Jacob van Nieulandt. Adriaen van Nieulandt was een veelzijdig schilder. Vooral zijn historieschilderijen zijn bewaard. Tevens was hij kunsthandelaar. Jacob werd waard in het Hof van Holland toen Van Someren het Schild van Frankrijk ging uitbaten. De Van Nieulandts en Van Someren werkten ook samen bij de taxering van schilderijen.

De jonge Adriaen Brouwer werkte zowel voor Barend van Someren als voor zijn collega Adriaen van Nieulandt die in de buurt woonde waar het kruim van de Amsterdamse schilderkunst gevestigd was. Denkelijk heeft Brouwer zowel in het Hof van Holland als in het Schild van Frankrijk een kamer gehuurd. Van Someren was in de mogelijkheid om de beste van de jonge schilders in dienst te nemen, die hem zowel roem maar ook vooral winst opleverden. De jonge Brouwer werd beschouwd als een groot talent wiens werk economische marktwaarde bezat. Adriaen Brouwer moet indruk gemaakt hebben op Barend van Someren en op kunstenaars in zijn netwerk. Van Someren bezat dan ook zowel tekeningen als schilderijen van Brouwer. Wellicht kwam het werk van Brouwer via Van Someren in bezit van andere schilders en graveurs met wie hij samenwerkte.

Dé schilder in het netwerk van Van Someren, die een centrale figuur geweest is voor Adriaen Brouwer, was Frans Hals (*zie zelfportret*). Mogelijks had Hals een gezelschap nodig met wie hij geld wilde verdienen. Van Someren en Hals hadden wel degelijk een band omdat Hals meer bij kunsthandel betrokken was dan tot nog toe werd aangenomen.

Adriaen Brouwer verhuisde na een verblijf bij Van Someren (1622-1625) naar Haarlem. Vermoedelijk (want er is geen enkel bewijs) kwam Adriaen Brouwer bij meester Frans Hals gedurende één jaar als gezelschap (géén leerling) de kost verdienen, omdat dit voor de Haarlemse Lucasgilde noodzakelijk was om meester te worden. Misschien bleef Brouwer niet bij Hals wonen en huurde hij in Haarlem een kamer bij een verwant. Brouwer woonde steeds in bij andere personen. Zijn zus Janneke Brouwers woonde in Haarlem, net zoals Thomas van den Driessche van Oudenaarde, vermoedelijk een oom van moederszijde. Het zou ook kunnen dat Brouwer bij

een collega-schilder als Jan Wijnants woonde. Brouwer vestigde zich eind 1625 of begin 1626 in Haarlem want hij staat in 1626 genoteerd als beminnaar van De Wijngaerdrancken.

In 1621 was het Twaalfjarig Bestand voorbij. Er ontstond in Haarlem een nieuwe dynamiek die Brouwer aantrok. Hij was immers een innovatieve schilder die de emoties van zijn personages op een herkenbare en expressieve wijze uitbeeldde. Zijn specialisering werd gesmaakt door een groot publiek dat zich een klein schilderij kon veroorloven. Door de groeiende welstand kon de middenklasse zich vanaf 1625 het kleinere schilderwerk aanschaffen.

Er is geen bewijs dat Brouwer meester in de Lucasgilde was. Kon Brouwer het lidgeld niet betalen? Hij had immers levenslang financiële problemen. Een andere thesis is dat goedverkopende schilders geen stimulans meer voelden om lid of meester te worden van de Lucasgilde. Zij ervoeren de regels die de gilde oplegde eerder aan als een beperking. Misschien stelde hij zich tevreden met het schilderen in dienst van opdrachtgevers of kunsthandelaren. Vooral dat hij voor Barend van Someren en Frans Hals kon werken, in die tijd bekende namen in Amsterdam en Haarlem, moet hem gerustgesteld hebben.

Adriaen Brouwer was zowel in Haarlem als in Amsterdam, en later ook in Antwerpen geëngageerd in het rederijersleven. In Haarlem waren heel wat schilders gedurende enkele jaren lid van een rederijerskamer. Toen Frans Hals en zijn getrouwen de Wijngaertrancken domineerden, verkoos het bestuur van de kamer in 1626 Adriaen Brouwer tot beminnaar. Brouwer was een belezen man die een grote interesse had in literatuur. Op zich ondersteunt dit de hypothese dat Frans Hals een belangrijke rol in het leven van Adriaen Brouwer heeft gespeeld.

Het is niet zeker hoe lang Adriaen Brouwer in Haarlem bleef wonen. Wellicht ging hij in 1629 opnieuw in Amsterdam wonen. Had Brouwer redenen om te verhuizen? Op 01/01/1629 deed zich een ernstig incident voor in de Wijngaertrancken, waarop de Haarlemse overheid hun bijeenkomsten voor een tijd verbood. De Wijngaertrancken was duidelijk het slachtoffer van de Haarlemse censuurpolitiek.

Dit betekende dat een belangrijk deel van het sociale leven van Adriaen Brouwer vanaf 1629 wegviel. Het was ook hommeles in de Haarlemse Lucasgilde. Elke schilder moest nu lid van de gilde zijn om zijn werk te mogen verkopen of als handelaar te mogen werken. Een schilder als Brouwer, die eerder op vrije basis werkte, werd daardoor gekortwiek en het zal hem zeker niet gestimuleerd hebben om in Haarlem te blijven wonen. Waarschijnlijk is hij terug naar Amsterdam getrokken.

Ziek?

Opmerkelijk is dat voor de periode tussen 1627 en 1631 geen enkel geschrift of verwijzing naar de schilder gevonden is. Adriaen Brouwer leek wel van de aardbodem verdwenen. Volgens sommige biografen zou Adriaen rondgezworven hebben (?).

Hier volgt een 'persoonlijke hypothese'. Kon het eventueel zijn dat de schilder als notoir hoerenloper syfilis had gekregen en ziek was? In de 16de en 17de eeuw schaamde men zich voor deze ziekte, en de gewoonte ontstond de ziekte te noemen naar het land waar men (regelmatig) oorlog mee voerde (bv. de Spaanse ziekte). Er zijn verschillende stadia van de infectie. In de eerste fase komt er een pijnloos zweertje op de plaats van de eerste infectie, zoals bijvoorbeeld op de geslachtsdelen of bij de mond. Meestal ontstaat ook een pijnloze zwelling van de omliggende lymfeklieren. In het tweede stadium krijgt men niet-jeukende huidafwijkingen (de voetzolen en handpalmen zijn vaak aangedaan), een griepig gevoel (koorts, hoofdpijn, keelpijn, spierpijn, malaise) en andere afwijkingen enige maanden later. Men ziet er vaak niet uit in deze periode. Leefde Brouwer tijdens deze fase in afzondering? Van beide stadia geneest men na verloop van tijd. Maar er komt nog een derde fase aan die zich vaak pas na jaren manifesteert. Het centrale zenuwstelsel wordt aangetast met ernstige

neurologische en psychiatrische verschijnselen, vaak met dodelijke afloop. Kan dit een verklaring zijn voor Brouwer zijn 'tijdelijke afwezigheid' en voor het feit dat hij in Antwerpen aan 1.000 per uur heeft geleefd, omdat hij wist dat na een aantal jaren de ziekte weer zou opduiken en hij er uiteindelijk aan zou bezwijken?

Antwerpen

In de tweede helft van 1631 kwam hij boven water in Antwerpen. Hij zou er tot zijn dood verblijven.

Antwerpen (zie kaart) was in 1631 een bezette stad. Er hing een oorlogssfeer, want de stad lag nagenoeg op de grens met het vijandelijke protestantse Noorden. De stad bleef evenwel een belangrijk textielcentrum voor het weven en verven van zijde.

Onder Albrecht en Isabella herleefde de artistieke bedrijvigheid. De contrareformatie zorgde in de Spaanse Nederlanden voor een culturele heropleving. In Antwerpen was het speerpunt van de contrareformatie Peter Paul Rubens, Veel kunstenaars vonden werk in Antwerpen. Kunst schilderen was toen een industriële activiteit. Brouwer zette professioneel geen stap terug toen hij van het Noorden naar Antwerpen kwam. Zijn artistieke ambitie zal hem hiertoe gedreven hebben. Zonder pas of vrijgeleide kwam men niet door de controle van de wachters aan de stadspoorten. In de stad werd de vreemdeling in het oog gehouden en mocht hij enkel in bepaalde afspanningen logeren.

Tegen een betaling van 26 gulden (een niet onaanzienlijk bedrag) werd Adriaen Brouwer in 1631 ingeschreven als vrijmeester in de Antwerpse Sint-Lucasgilde. Met dat bedrag werd ook het lidmaatschap van de rederijderskamer De Violieren voldaan. Brouwer nam een leerling onder zijn hoede, Jan-Baptist d'Andois (Dandois, Dandoy), waar later als kunstenaar weinig of niets meer van gehoord werd.

Zijn roem moet hem voorafgegaan zijn toen hij in Antwerpen aankwam, want op 04/03/1632 verscheen signor Adriaen Brouwer bij notaris Peter de Breuseghem om enkele schilderijen te valideren. Hij was in hoog gezelschap. Op verzoek van zijn collega-rederijker bij de Violieren Daniel Deegbroot, verklaarde hij voor waarheid dat hij het schilderij Boerendans slechts eenmaal had geschilderd. Dat schilderij was op dat moment al meer dan een jaar in het bezit van Peter Paul Rubens, ook aanwezig bij de notaris. Deegbroot moet het schilderij verkocht hebben aan Rubens, die wellicht niet helemaal overtuigd was dat het stuk uniek was. Het voorval toont aan dat authentieke Brouwerwerken toen al hoog werden ingeschat, zelfs door de absolute top van de schilderkunst. De moeite die gedaan werd om het schilderij officieel als echt en uniek te laten acteren, bewijst ook dat zijn werk al bij leven werd gekopieerd en dat valse Brouwers voor echte werden verkocht.

Kopieerde Brouwer zichzelf? Dat is niet uitgesloten. In zijn oeuvre komen schilderijen voor waarvan meerdere versies van bestaan. Het kan dat Brouwer zelf verschillende versies maakte, dat was toen een gangbare praktijk. Of was hij de schilder die nooit tevreden was en versie na versie maakte. Het kan ook gemakzucht geweest zijn. Hij had altijd geld nodig zodat de verleiding groot was om werk te herhalen dat goed in de markt lag. Tijdens dezelfde bijeenkomst ten huize van notaris de Breuseghem bevestigde Brouwer dat een schilderij,

hem door kunsthandelaar Giacomo de Cachiopin getoond, wel degelijk van zijn hand was. Dit getuigt dat Brouwer na zijn aankomst in Antwerpen al een stevige reputatie had bij de Antwerpse culturele elite.

Ondanks het feit dat hij beroemd was en zijn werk vlot verkocht, had Adriaen in de zomer van 1632 grote geldzorgen. Schuldeisers lieten zijn bezittingen aanslaan. Notaris Frans Marcelis maakte een boedelbeschrijving van de bezittingen van de schilder. Het was een karige bedoening. Hij had geen tafel, stoel, kast of andere meubelen, geen huisraad, maar enkel 18 schilderijen. 13 waren van hemzelf en op één na was geen enkel stuk afgewerkt. Daarnaast had hij 54 penselen, penseelstokken, een glas met verf erin, en een mannequinpop op voet. Hij was goed voorzien om te kunnen werken in zijn huurkamer.

De kledij uit de boedelbeschrijving diende vooral om een stapje in de wereld te zetten: Brouwer had duidelijk een voorliefde voor soepele zachte stoffen als satijn en Oosterse zijdeweefsels. De sinjeur Brouwer was niet gekleed zoals de personages die hij tekende en schilderde, maar wel volledig in overeenstemming met het portret dat Van Dyck van hem maakte (zie hiernaast). Hier blijkt dat Brouwer de schijn ophield en zijn schamele situatie maskeerde voor zijn collega's waarmee hij feestte, of voor de Antwerpse beau monde waarmee hij zaken deed. Met de overdracht van zijn bezit aan Van den Bosch werd Brouwer in feite beschermd tegen andere schuldeisers en werd een openbare verkoop verhinderd. De rijke zijdehandelaar werd daarmee Brouwers mecenas. Van den Bosch zou de schilder daarna nog flink financieel ondersteunen.

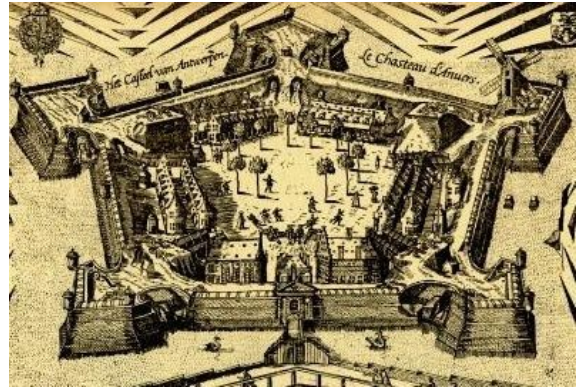
Op 23/02/1633, leende Jan van den Bosch aan Brouwer het enorme bedrag van 1.600 gulden om diens schulden te vereffenen. In de notariële akte moest Brouwer beloven dat hij deze lening met 100 gulden per maand zou aflossen te beginnen vanaf 1 maart daaropvolgend. Hoe moest de schuld betaald worden? De schilder mocht met zijn eigen werk betalen, hij mocht er winst op toeslaan en er werd geen interest aangerekend. De akte werd getekend 'op den Castele van Antwerpen'. Het beruchte Zuiderkasteel, ook de Citadel genaamd, had een gevangenis voor degenen die gestraft werden voor misdrijven tegen de staat.

Hoe Adriaen Brouwer eind 1632, begin 1633 een politiek gevangene werd, is een vraagteken. Om in de Citadel te belanden moest Brouwer een misdaad tegen de Spaanse staat begaan hebben. Zat de 'caerte van de belegeringe van Breda' die tussen zijn bezittingen zat daar voor iets tussen? De zesbladige kaart van het beleg gaf een merkwaardig gedetailleerd beeld van het dagelijks leven in de kwartieren van de belegeraars. De doorgaans vrij betrouwbare biograaf Bullart geeft een andere reden op voor de hechtenis van Brouwer: 'estant allé promener au Chasteau vétu à la Hollandoise, il y fut retenu prisonnier.' Misschien vergezocht, of niet? Gaan wandelen in de buurt van de versterkingen van de vesting en de bolwerken was echter heel wat riskanter. Er was maar weinig nodig om iemand van spionage te verdenken en voor een tijdje in veilige bewaring te houden. De beschuldigingen tegen Brouwer wogen blijkbaar ook niet zwaar. Van een streng regime had hij geen last. Hij moet zijn tijd vooral in de kantine van de kazerne doorgebracht hebben want op 23/09/1633 tekende hij alweer een nieuwe schuldbekentenis aan Jan van den Bosch voor 500 gulden.

Dezelfde dag tekende hij nog een tweede schuldbrief tegenover Van den Bosch ten bedrage van 1.516 gulden voor geleend geld. Deze brief verwijst naar de lening van 1.600 gulden die hij eerder had afgesloten en waarvoor hij had beloofd om elke maand 100 gulden af te korten. In werkelijkheid had hij een povere 84 gulden terugbetaald (12 gulden per maand).

Deze tweede schuldbrief voorzag echter duidelijk dat, indien hij ditmaal zijn belofte niet hield, hij ongenadig zou vervolgd en gevonnist worden.

Blijkbaar heeft Brouwer zijn tijd in de kantine gesleten in plaats van schilderijen te maken en daarmee voordelig zijn lening af te betalen. De Citadel (zie *tekening*) was niet alleen de kazerne waar het Spaanse garnizoen gelegd was. In rustiger tijden was het ook een vrije plaats waar bier en wijn werd getapt zonder dat daar accijnzen op moesten betaald worden. Er was een kapel, een soort theater, een maalderij, een of twee molens, een grote bakkerij, een brouwerij en een kantine.

Adriaen Brouwer en van Joos van Craesbeeck, die beiden een goed glas lustten, hebben ongetwijfeld mekaar regelmatig in de brasserie van het Kasteel gevonden. Een tijd later vestigde Van Craesbeeck zich in de binnenstad om er een bakkerij te beginnen. Uit archiefdocumenten blijkt dat Joos van Craesbeeck leerling werd van Brouwer en later zijn bakkerspraktijk opgaf om een succesvol schilder te worden.

Stadsarchivaris Van den Branden (1882) meldde dat op 26/04/1634 Adriaen Brouwer niet meer in de Citadel gevangen zat maar inwoonde bij Pauwel du Pont, de chef-graveur in het atelier van Rubens. Paulus Pontius of Pauwel du Pont woonde met zijn echtgenote in het huis van zijn schoonvader gelegen in de Everdijstraat, een rustige buurt op wandelafstand van Rubens' woning aan de Wapper. Hij woonde tot 1631 zelfs in bij Rubens. Pontius graveerde niet enkel voor Rubens, maar ook voor andere schilders zoals Antoon Van Dijck, Jacob Jordaens, ... De Antwerpse volksoverlevering gelooft dat Rubens zich na de vrijlating over Brouwer ontfermd heeft.

Adriaen Brouwer schreef zich voor het werkjaar 1634-1635 als liefhebber in bij de Sint-Lucasgilde en de rederijderskamer De Violieren. Op de lijst van vrijmeesters kwam Brouwer niet meer voor. Misschien omdat hij op dat moment geen leerling meer had? Ook voor de volgende 2 werkjaren betaalde Brouwer zijn contributie voor de jaarkost en de maaltijd, telkens 10 gulden. Op 26/07/1634 was Brouwer dooppeter van het kind van Jan Dandoy. De plechtigheid vond plaats in de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Antwerpen. Een aanwijzing dat Brouwer katholiek was?

Op 12/02/1635 verscheen signor Adriaen Brouwer, schilder, in het kantoor van notaris Frans Ketgen op de Veemarkt. Hij stak weeral diep in de schulden. Het was hoog tijd dat du Pont zijn rechten opeiste en beslag legde op de 2 werken die Brouwer nog bezat. Brouwer moet op dat moment wel heel diep gezeten hebben. De werken van Cleve en Van Dyck hadden wellicht een grote waarde en het moet hartbrekend geweest zijn om er afstand van te doen.

Brouwer bleef in Antwerpen, de 10 gulden die hij betaalde voor de jaarkost en de maaltijd in de Violieren moesten renderen. Mocht hij afwezig geweest zijn, dan was dat vast genoteerd in de Liggeren van de Sint-Lucasgilde en was hij van betaling vrijgesteld.

Tavernier Gijsbrecht van den Cruyse was rederijker en de ideale cafébaas van Brouwer want hij liet toe dat drankschulden met kunst betaald werden. Ook hier voldeed Brouwer niet aan de betalingsbelofte.

Adriaen Brouwer en Jan de Heem (bloem- en fruitschilder) waren op 01/05/1636 getuigen voor Jan Lievens (portret- en landschapsschilder) die voor notaris Peter Ghysbert verscheen in het gezelschap van Eisabeth Tacx, weduwe van Antoon Van den Wijngaert, en haar

vijftienjarige zoon Hans. In de te verlijden akte ging Jan Lievens akkoord om de jongen als leerling bij zich te nemen voor een periode van 6 jaar

Dood en begraven

Dit portret gemaakt door zijn vriend Jan Lievens toont de reeds aftakelende Brouwer

Biograaf Bullart verklaarde dat Brouwer in januari 1638 stierf ‘consommé de débauches’, uitgeleerd als hoerenloper en door zijn mateloos uitbundige, liederlijke, zelfs losbandige levenswijze, verhangen aan tabak en wijn. Zou ik het bij het rechte eind kunnen hebben wanneer ik beweer dat hij wel degelijk syfilis had en er uiteindelijk aan bezweken is?

Biograaf Houbraken beweerde dat Brouwer naar Parijs was gevlucht voor zijn schuldeisers en de magistraat, maar uiteindelijk terugkeerde uit Frankrijk. Na 2 dagen verblijf in het gasthuis zou hij gestorven zijn en bij andere doden in een pestput begraven zijn. De bewering dat

Brouwer aan de pest zou gestorven zijn, lijkt onwaarschijnlijk. Pestlijders werden geïsoleerd van de gemeenschap en na hun dood werden hun lijken in een pestput gedumpt en bedekt met ongebluste kalk. Daar nog een lijk uithalen voor een wederbegraving lijkt een risicovolle zaak.

Het is een feit dat Brouwer niet direct werd begraven. Het is logischer aan te nemen dat Brouwer met enige vertraging werd begraven omdat er geen definitief graf kon worden gedolven door de vrieskou in januari 1638 of omdat er in eerste instantie gewoon geen geld was voor een uitvaart. Het was dikwijls de enige oplossing het lijk te deponeren in een reeds gegraven put waar lijken werden bewaard in afwachting van de definitieve begrafenis. Zulke putten bestonden ook in tijden van epidemieën. De uiteindelijke begrafenis vond dan plaats hetzij op een warmer moment of op een moment dat de kosten werden voldaan door waarschijnlijk vrienden en collega-schilders, zeker niet door hoogwaardigheidsbekleders.

Brouwers lijkdienst op 01/02/1638 was een ‘schellijk’, een heel eenvoudige rouwdienst die niet veel kostte (amper 18 stuivers). Hij werd begraven aan of in de Karmelietenkerk (voltooid in 1623 vlakbij het Rubenshuis). Volgens Bullart zou hij van het kerkhof naar de kerk verhuisd zijn, niet omwille van zijn deugden maar wegens zijn enorme artistieke reputatie. Een plechtige begrafenis in aanwezigheid van de hoge heren uit de geestelijke en wereldlijke stand zal het niet geweest zijn.

Het klooster waar Brouwer begraven ligt, werd na de Franse Revolutie in 1797 verkocht en nadien afgebroken. In 1889 opende op dezelfde plaats het Sint-Jan Berchmanscollege zijn deuren.

Genuanceerd beeld

Uit de Antwerpse archiefstukken komt geen fraai beeld van de schilder Adriaen Brouwer naar voor. Erik Meersschaert argumenteert dat dit *niet helemaal eerlijk is. Er schemert een gunstiger portret van de kunstenaar door de schaarse documenten.*

In de 7 jaren die hij in Antwerpen doorbracht, was hij een man van enig aanzien, een sinjeur, een belezen man ook. Hij deed indirect zaken met de artistieke beau monde, zijn portret verscheen in een luxueuze who is who van de culturele scene in die jaren. Hij moet populair

geweest zijn, het is onmogelijk dat hij zijn aanzienlijke drankschulden opbouwde door in zijn eentje te drinken. Wellicht genoten zijn vrienden van zijn gulheid, hijzelf had immers genoeg aan het minste om te kunnen overleven, zijn schildersmateriaal was belangrijker dan huisraad of kleren. Er werd stellig van zijn goedheid, of zijn naïviteit misschien, geprofiteerd.

In de commerciële ketting van de kunsthandel was (en is) de kunstenaar niet degene die de grootste winsten opraapt. Zijn schilderijen uit die Antwerpse jaren vertellen zoveel meer. Het zal wel dat hij in de kroeg zijn schetsen maakte, de levendigheid en de geconcentreerde, gebalde actie bewijzen dat, maar de schilderijen zijn zeker in een studio afgewerkt. De delicate balans van zowel de complexe composities als het subtiele kleurgebruik kan alleen tot stand gekomen zijn in een omgeving waar rust en volle concentratie gegarandeerd waren. In een etsatelier bijvoorbeeld bij Pauwel du Pont.

De kunst van Brouwer

Doctor in de kunstwetenschappen Katrien Lichtert en curator van de reeds vermelde tentoonstelling 'Adriaen Brouwer: Meester van emoties', maakte voor Openbaar Kunstbezit Vlaanderen een mooie beschrijving van diens kunst.

Opvolger van Bruegel?

Pieter Bruegel de Oude wordt beschouwd als de grondlegger van de genreschilderkunst, met realistische en spontaan ogende, vaak ook humoristische voorstellingen uit het dagelijks leven. Bij Bruegel speelden boeren en buitenlui een grote rol.

Brouwer evenaarde Bruegel als eerste als **genreschilder** van boerentaferelen. De panelen uit het begin van zijn carrière worden gekenmerkt door veel figuren die zich in een interieur of in de open lucht bevinden. Er is een rijkelijke aanwezigheid van huisraad en van eet- en drinkgerei, het kleurenpalet is levendig en de kleurencombinaties zijn soms gedurfd. De personages vertonen zondig gedrag en zijn dronkaards.

De voorstelling van de 7 christelijke hoofdzonden is een oude traditie die uit de 15de en 16de eeuw stamt. Ook daar sloot Brouwer zich bij aan. Hij gebruikte daarbij graag humor en maakte van zijn personages echte individuen, met psychologische diepgang, net zoals Bruegel.

3 periodes

We onderscheiden 3 periodes in Brouwers 15-jarige carrière. Brouwer schilderde steeds op klein formaat en meestal op panelen van eikenhout. Uitzonderingen zijn enkele werkjes op koper.

De Hollandse periode (ca. 1624-1630)

In deze periode leverde hij levendige en drukke schilderijen af, met een groot aantal figuren, in een interieur met veel details (huisraad, eet- en drinkgerei, voedsel en drank) en geschilderd in levendige kleuren met ferme kleuraccenten.

De eerste Antwerpse periode (ca. 1631-1634)

De composities werden evenwichtiger en harmonieuzer en het aantal personages verminderde. De interieurs versoberden. Zijn personages traden nu letterlijk op de voorgrond. Zijn belangstelling voor emoties nam toe in tronies en in voorstellingen van zintuiglijkheid en van gevechtsscenes.

De latere Antwerpse jaren (1634-1638)

Brouwer perfectioneerde zijn schildertechniek verder. Hij schilderde enkele intieme halflijfse personages, maar ook nog altijd gevechts- en herbergscènes en tronies.

Hij maakte ook werken waarin het atmosferische landschap een belangrijke rol speelt en waarin hij veel oog had voor de werking van het licht, 's zomers, 's nachts, bij valavond, ... De begeesting voor landschappen was er altijd geweest, maar kwam toen volop tot uiting.

Kenmerken

In zijn Hollandse periode schilderde Brouwer geanimeerde **interieurscenes** met een groot aantal figuren, een veelheid aan details en levendige kleuren.

In Haarlem ontdekte Brouwer een nieuw genre in de schilderkunst, namelijk **het vrolijke gezelschap**. Zij brengen meestal een groep vrolijke, uitgelaten jonge lieden (van hoge komaf) in beeld. Ze drinken, roken, musiceren en dragen chique kleren. Als gevolg van dit soort taferelen beperkte Brouwer het aantal personages in zijn schilderijen. Hij koos voor een meer geschakeerd kleurenpalet. Zijn composities werden minder druk maar wel evenwichtiger. De taferelen blijven zich veelal wel afspelen in herbergen met lui uit de lagere sociale klassen. Deze nieuwe genremengeling van Brouwer, zorgde voor een revolutie in de beeldtraditie van de boerentaferelen.

Brouwer was één van de eerste schilders die vanaf de jaren 1620 het gebruik van tabak als genotsmiddel en als fysieke ervaring uitbeelde (het rookdrinken en tabakzuigen).

Herbergscene uit zijn Hollandse periode

Rokende en drinkende boeren

Brouwer **wedijverde met Rembrandt en Hals** en stond ook op hun hoogte. De portretmatige genrestukken van Hals vertoonden stilistische overeenkomsten met deze van Brouwer.

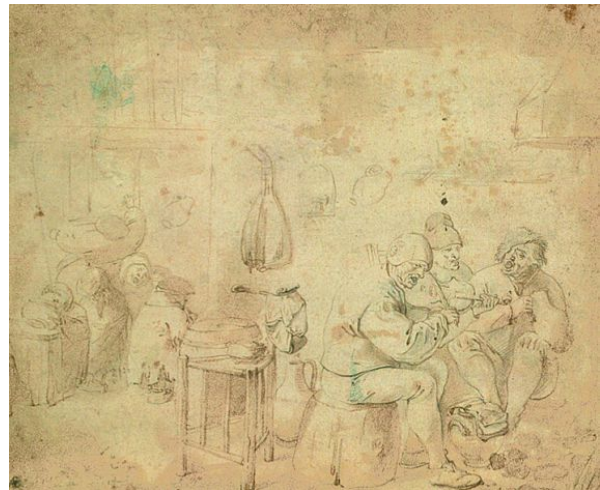
In het begin van zijn carrière schilderde Rembrandt tronies. Hij tekende en etste in grote hoeveelheden expressieve en vaak komische tot karikaturale en groteske koppen. Brouwer werd hierdoor geïnspireerd alsook door wat hij bij de rederijkers zag. Zij voerden vaak kluchten op, met alle daarbij horende emoties.

In het genre van het **landschapsschilderen** werd Brouwer de opvolger van de meester Bruegel en oefende hij een grote invloed uit op zijn opvolgers. Net zoals bij Bruegel en andere landschapsschilders baseerde Brouwer zich op natuurobservaties en studies 'naar het leven'. Het gaat om een combinatie van verbeelde en echte elementen. Het doel was een zo overtuigend mogelijke voorstelling en ervaring van het landschap te kunnen weergeven.

Adriaen Brouwer is in veel opzichten een nieuwe Bruegel maar dan wel een Bruegel van zijn eigen tijd, die ook nieuwe invloeden gebruikte. Zo vond hij ook inspiratie in de Haarlemse landschapsschilderkunst. De grootmeester van de barok Peter Paul Rubens had in zijn collectie 12 Bruegels en 17 Brouwers, hetgeen aantoont hoezeer hij hun werk apprecieerde.

Adriaen Brouwer was niet alleen een **fantastisch schilder** maar ook een **begenadigd tekenaar**. Tijdens zijn korte leven genoot hij veel aanzien als tekenaar. Onder meer Rembrandt was heel geïnteresseerd in de tekenkunst van Brouwer. In 1635 kocht hij bij de verkoop van de collectie van kunsthandelaar Barend van Someren een lot tekeningen van hem. Opmerkelijk is de trefzekerheid van Brouwers tekenhand in zijn individuele figuren en figurengroepen.

Brouwer was als schilder enorm getalenteerd, met een opvallend virtuoze techniek die gekenmerkt werd door een losse en schetsmatige penseelvoering. In zijn latere werk brengt hij de verflagen bijna doorschijnend aan. Hier en daar schemert de grondlaag nog door. Zijn kleurenpalet gaat naar meer monochromie. De kleuren worden meer gedempt met overheersende bruine, grijze, groene en blauwe tinten, soms uitgebreid met pastelkleuren (rood, roze).

Zijn volledig oeuvre door blijven **witte hoogsels en glimlichtjes zijn handelskenmerk**.

Hij werkte consequent in **klein formaat**. Brouwer was groots in het kleine. Brouwers virtuositeit als schilder blijkt ook uit de stillevenelementen die in veel zijn werken voorkomen. Hij schilderde ook stevast de 'kleine' man.

Brouwer was. ook een scherpe **observator van de menselijke natuur**. Hij koos naargelang zijn carrière vorderde er steeds meer voor om gemoedstoestanden tot de essentie te herleiden. Hij richtte zich op één handeling, hij beperkte zijn aantal personages en hield de achtergrond neutraal.

Brouwer was. ook een scherpe **observator van de menselijke natuur**. Hij koos naargelang zijn carrière vorderde er steeds meer voor om gemoedstoestanden tot de essentie te herleiden. Hij richtte zich op één handeling, hij beperkte zijn aantal personages en hield de achtergrond neutraal.

Brouwer was ook een scherpe **observator van de menselijke natuur**. Hij koos naargelang zijn carrière vorderde er steeds meer voor om gemoedstoestanden tot de essentie te herleiden. Hij richtte zich op één handeling, hij beperkte zijn aantal personages en hield de achtergrond neutraal.

Brouwer verkende **de zintuigen**. Zintuiglijke ervaringen en hun gevolgen bracht hij in beeld. Aan de hand van personages in alledaagse taferelen, bracht hij de zintuiglijke ervaringen en hun gevolgen naar voor. Hij was hierin een trendsetter.

De rugoperatie (het gevoel)

Iets wat Brouwer gretig gebruikte om emoties in beeld te brengen, waren de traditionele **christelijke hoofdzonden**, waaronder dan vooral wellust, gulzigheid, lui- of vadsigheid, onkuisheid en toorn.

Boerenherberg (met de onder de rok graaiende boer)

Hij toonde overdreven gedrag, overmatig drankmisbruik, tabaksgebruik, grensoverschrijdend mannelijk gedrag, woede en de vechtpartijen die daaruit volgden.

De hoofdpersonages die zondigheid uitbeeldden waren realistische mensen.

In zijn latere jaren beeldde Brouwer hevige en extreme **emoties uit**, zoals situaties van drankmisbruik en in gevechtsscènes.

Vechtende kaartspelers

Emotionaliteit vinden we ook terug bij Frans Hals. Dit komt door het feit dat zowel Hals als Brouwer in het Haarlemse rederijersmilieu vertoefden en waar emoties werden gespeeld in toneel. Veel stukken waren kluchten.

Brouwer bracht 'des wereldts dulheydt' in beeld met de nadruk op de **humor** (het geestige en kluchtige). Brouwer hield de toeschouwer een zedenspiegel voor. Hij stelde in de eerste plaats het zondige gedrag van het 'lage volk' op kluchtige wijze ten toon. Een uitstekend voorbeeld van Brouwerhumor is hoe zichzelf en 4 collega-kunstenaars portretteert in het schilderij 'De rokers'. (zie volgende bladzijde). Ook dit is gerelateerd aan het rederijersmilieu waarin burgers dit soort rollen speelden en waar er duchtig gedronken werd.

Brouwer had een **scherp inzicht in de menselijke natuur en hun acties** en richtte zich op eenvoudige lui en hun emoties. Zijn sujetten werden echte individuen. Hij bracht de redelijk nieuwe rage van het roken in beeld met de fysieke ervaring ervan: het genot, de bedwelming, de roes of trance en het opgaan in het moment. Hij kreeg snel navolgers met het rokersthema, zoals David Teniers II (de Jonge).

Het iconische werk 'De Rokkers'. Brouwer kijkt, in het gezelschap van enkele in die tijd vermaarde collega's, als het ware in de denkbeeldige lens.

In het werk van Adriaen Brouwer ligt de nadruk vaak op actie. In zo'n geval is het voor een schilder de kunst om het effect van zo'n **actiemoment vast te leggen** in een verstild beeld, een snapshot als het ware. Brouwer slaagt daar als geen ander in.

De luitspeler en de zingende vrouw

Peter Paul Rubens legde zich in de jaren 1630, aan het eind van zijn carrière. óók toe op het schilderen van **atmosferische landschappen**. Rubens had grote belangstelling voor Brouwers landschappen.

Er ontstond een wisselwerking tussen de 2 kunstenaars die elkaar stimuleerden in hun artistieke ontwikkeling, een soort van collegiale wedijver. 5

van Rubens 17 Brouwers zijn landschappen. We mogen zeggen dat Brouwers landschappen verrassend modern, zelfs impressionistisch ogen.

Zijn werk

Brouwers vernieuwende beeldtaal werd zeer bewonderd door de artistieke top van zijn tijd, onder wie Rubens en Rembrandt. Zoals reeds vermeld bezat Rubens maar liefst 17 Brouwers, wat Brouwer de best vertegenwoordigde kunstenaar in de hele Rubenscollectie maakt. De boedelinventaris van Rembrandt uit 1656, vermeldt 6 authentieke Brouwers, één kopie en een aantal tekeningen. Het is kenmerkend dat Brouwers werk vooral door kunstenaars en kenners werd verzameld.

Momenteel worden nog steeds een 65 à 70 stukken als authentiek beschouwd. Het is verspreid over talrijke publieke en private collecties in Europa en de Verenigde Staten. Over één zaak zijn onderzoekers het eens zijn, namelijk over de hoge kwaliteit en het vernieuwende karakter van Brouwers oeuvre.

Katrien Lichtert stelt: *'Brouwer hield de toeschouwer op humoristische wijze een zeden-spiegel voor. Brouwers kunst onderscheidt zich door een uitzonderlijk hoge kwaliteit en, ondanks het relatief beperkte aantal werken, door een indrukwekkende veelzijdigheid. Met zijn kleine, los geschilderde en buitengewoon levendige tafereeltjes beïnvloedde Brouwer de beeldtraditie diepgaand, zowel in de Noordelijke als in de Zuidelijke Nederlanden. Dankzij zijn picturale vernuft en grensoverschrijdende benadering is hij wellicht met voorsprong dé belangrijkste genreschilder uit de 17de-eeuwse Nederlanden.'*

De Vijf zintuigen uit het stadhuis van Oudenaarde

Met zekerheid mag gesteld worden dat deze niet van de hand van Adriaen Brouwer zijn. De vraag wie dan de auteur is van de Vijf zintuigen blijft intrigeren.

De meest waarschijnlijke schilder is Anthonie Victoryns (1620-1655). In 1640/1641 werd hij als schilder en wijnmeester, onder de naam Antoni Ficteron, vrijmeester van de Antwerpse Sint-Lucasgilde. Over zijn leven is zo goed als niks gekend.

Het gevoel

De Oudenaardse zintuigen doen direct denken aan 3 schilderijen in het Staatsmuseum voor kunst van Kopenhagen. 1 ervan is voluit gesigneerd met A, Victorijns. De 2 andere zijn niet ondertekend en worden veiligheidshalve en vanwege opvallende kwaliteitsverschillen gecatalogiseerd als 'toegeschreven aan Victorijns'.

Een toeschrijving van de Oudenaardse paneeltjes aan de Antwerpse kopiïst Anthonie Victoryns is op dit moment de meest werkbare hypothese. Een stilistische studie, paneelonderzoek, onderzoek naar de herkomst van de werkjes en een vergelijkende studie met zekerder toekenningen aan Victoryns dringen zich bijgevolg op.

De familie De Pape in de 17de eeuw

Een Oudenaards geslacht van kunstenaars

De contrareformatie liet zich ook voelen in de kunst. Zo werd, in opdracht van het stadsbestuur en op vraag van de kerkmeesters, de Walburgakerk voltooid en gerestaureerd. Simon de Pape I maakte in 1618 het ontwerp voor de piramide die de kerktoren moest bekronen. Zijn zoon Simon de Pape II werd in Oudenaarde de meest representatieve schilder van de contrareformatie. Hij was een uitstekend portretschilder die schilderijen met religieuze taferelen maakte voor de Sint-Walburgakerk en kerken en kloosters in de omgeving. Zijn leermeester was Gaspar de Craeyer. Simon maakte ook kopieën van schilderijen van Rubens en Jordaens.

Simon de Pape I (1585-1636)

Simon I was eerst een mercenier (handelaar) en vettewarier (verkoper in het klein van levensmiddelen en andere dagelijkse levensbehoeften, zoals textiel, gereedschappen en dergelijke). Toen hij huwde, was hij ondertussen zilversmid geworden en kreeg hij de smederij als huwelijkscadeau van zijn vader, die goudsmid was. In 1610 kocht hij een huis op de Markt om in 1618 te verhuizen naar een huisje aan de brug Bachten-Meulen. Later kocht hij het huis op de Markt opnieuw aan.

Op 19-jarige leeftijd was hij reeds penningmeester van de Sint-Michielsgilde. Een jaar later werd hij lid van de raad van de nering.

Vanaf het begin van de 17de eeuw werd volop gewerkt aan de wederopbouw van de inboedel van de kerken, die door de twee Beeldenstormen verwoest was. Er kwamen nieuwe altaren, nieuwe schilderijen, nieuw vaatwerk in edelsmederij, nieuwe glasramen ... De ambachten wilden de kapel van hun patroonheilige in de kerk om ter mooist maken. Dit was ook het geval voor de Sint-Michielsgilde, een kolfje naar de hand van Simon I.

In 1615 had hij een reputatie als bouwmeester ('ingenieur') opgebouwd. De stad deed beroep op zijn kunnen. De kerkraad bekwam de toelating om de klokkentoren van de Walburgakerk te restaureren. Hij werd aangesteld als architect-ingenieur. Hij maakte het ontwerp van de piramide en de spits van de toren. De toren werd uiteindelijk afgewerkt met het dak en de sierlijke spits (die in 1804 zou afbranden en niet meer zou hersteld worden). Later bouwde hij nog 4 torentjes op de toren.

In 1619 mocht hij de brug van Bachten Meulen naar 't Waterschip van de Einestraat ontwerpen en bouwen.

Na dat werk leidde hij de herstellingswerken en afwerking van de verdedigingsgordel rond de stad.

In de volgende jaren bouwde hij onder meer een kapel en brouwerij voor het hospitaal, werkte hij mee aan het nieuwe Sint-Michielshuis waarvoor hij de ramen maakte, bouwde hij een brug over de Burgschelde, bouwde hij de nieuwe Bergpoort, en herstelde hij het stadsuurwerk.

Zijn mooiste verwezenlijking was de bouw van het Bisschopskwartier. De dames bernardinnen hadden zeer goede betrekkingen met de hertogen van Bourgondië. Meermaals bood de gemeenschap onderdak aan hoge personaliteiten zoals bisschoppen, Maria van Bourgondië en haar echtgenoot, Margaretha van York (weduwe van Karel de Stoute), en anderen.

Om hun hoge gasten met de nodige luister te kunnen ontvangen, werd een receptiegebouw van het hospitaal opgetrokken met de naam Bisschopskwartier. Simon bouwde het in de periode 1623-33. Hij realiseerde een voor de Zuidelijke Nederlanden ongekende gevel in renaissancestijl die nauw aansluit bij de Italiaanse renaissance.

Het is een imposant volledig onderkelderd gebouw in 2 bouwlagen met een monumentale arduinen voorgevel, gemarkeerd door gesuperposeerde Toscaanse ionische zuilen op hoge vierkante sokkels. Op de benedenverdieping is er een grote overwelfde zaal met gedrukte arduinen kruisribgewelven op pilasters alsook een renaissancehaard.

De verdieping telt 2 kamers met balkenzoldering waarvan de toegang langs een kleine trap in een zijgebouwtje gebeurt.

In 1905-08 werd het gebouw grondig en ingrijpend gerestaureerd (*zie foto*).

Oudenaarde had in de 17de eeuw een aantal kunstenaars van waarde in het edelsmeedwerk. Simon I overtrof in alle opzichten de anderen. Hij was als zilversmid 'de meester S met de passer'. Zijn meesterteken was een open passer met ertussen de letter S. De passer was het

symbool van de bouwmeesters.

De 'monstrans van Evergem' is zijn bekendste werk, het meest volmaakte in verhouding en compositie, versieringen en vakmanschap, de slanke verhouding, de veerkrachtige opbouw. Alle versieringen zijn op gelukkige wijze ingeschakeld in het ornament. De uitvoering is geraffineerd en verraadt een meester in vak en techniek.

Andere werken van Simon I zijn de kelk van Onze-Lieve-Vrouw Lombeek, Ronse en Temse, alsook de kelk van de Walburgakerk en de Pamelekerk van Oudenaarde.

Zijn werk had Simon I niet rijk gemaakt. Hij stierf berooid aan de pest.

Joos de Pape (1607-1646) - zoon van Simon I

Al snel werd duidelijk dat Joos het kunstzinnige van zijn vader had geërfd. Wie hem leerde schilderen weten we niet.

Joos kon de lokroep naar de Italiaanse schilderschool te Rome niet weerstaan en trok naar daar. Rome was toen de aantrekkingspool van kunstenaars. Men had er de beste leraars.

Vanaf 1633 is er spoor van Joos in Rome. Hij werd er lid van de Sint-Lucasgilde en de Duitse Campo Santobroederschap. Als Vlaming was hij er zeker niet alleen. De Vlamingen zochten elkaars gezelschap en steun in de broederschappen en gilden. Deze broederschappen hadden eigen huizen ter beschikking, zorgden voor hun zieken en betaalden voor hun testament en begrafenis. De Paepe was zeer actief in de Vlaamse natie (*fraternita de S. Juliano*) en in de archiconfraternita de Santa Maria in Anima.

Pieter de Visscher, een koopman afkomstig uit de rijke Oudenaardse familie de Visscher, was een welbekende mecenas in Rome.

Enkele voorbeelden van Joos zijn schilderkunst zijn onder meer 'Venus en Adonis' (Rijksmuseum van Amsterdam) en 'Alexander kroont Roxane' (Keulen) (*laatste zie foto*).

Mogelijk is het schilderij van 'De besnijdenis' in de kapel van de Zoete naam Jezus in de Walburgkerk ook van zijn hand. Dit zou dan een vroeg werk zijn .

Gravures waren in die tijd in Europa erg in trek. Van Joos zijn een aantal gravures gekend. Zo zijn er de 'Madonna met kind' en een 'Pieta', beiden naar een schilderij van Annibale Carracci. Een derde werk is 'Christus met de Samaritaanse vrouw.'

Joos is nooit meer teruggekeerd naar Vlaanderen. Hij stierf in Rome en werd amper 39 jaar.

Simon de Pape II (1623-1677) - zoon van Simon I

Net als zijn broer Joos werd Simon schilder. Hij woonde in de Kattestraat. Hij was naast schilder ook decorateur. Hij schilderde en versierde altaren, tabernakels en reliekschrijnen, blekkers, flambeeuwen ... In 1670 versierde hij het altaar van Onze-Lieve-Vrouw van Kerselare. Hij was een meester in dit vak. De broederschap van de Heilige Drievuldigheid of van de Trinitariërs gelastte Simon II met het ontwerp van hun houten altaar voor hun kapel in de rechterbeuk van de Sint-Walburgakerk. In 1676 was hij verantwoordelijk voor de koperen Franse lelie bovenop de koninklijke fontein op de Markt.

Naast zijn werk als decorateur dreef Simon II ook een handeltje en was hij koopman. Hij leverde belangrijker werk als patroonschilder. Zo maakte hij de patronen van de veel gevraagde tapijten met Ovidius als onderwerp. Simon II werd ook door de stad verzocht een patroon te maken voor een wandtapijt met de wapens van de koning van Spanje. Hij moest het ontwerp als schilderij afwerken en leveren.

Het best gekend is Simon II als schilder van de contrareformatie. Tijdens zijn leven werd hij enorm gewaardeerd als schilder en voerde hij verschillende opdrachten uit in stad en streek. Later raakte hij volledig in de vergeethoek. Dikwijls werden hij en zijn vader als één kunstenaar versmolten. Er wordt aangenomen dat Gaspar De Craeyer zijn leermeester was.

In het begin werkte Simon II als portretschilder en verwierf snel een reputatie. Zijn werk was levendig, gelijkend en toonde veel aandacht voor de handen. Zijn grotere werken werden geïnspireerd door grote tijdgenoten en zijn vaak kopieën. Dit was in die tijd een normale zaak.

Hij was niet vies om ook kleine werkjes uit te voeren, zoals het herstellen van schilderijen en het vergulden van zaken.

De 'kruisafneming' in de Sint-Walburgakerk

Zijn bekendste werken zijn:

- Het portret van Pieter van Verren, kapitein van de burgerwacht en meest bekende tapijtsier van Oudenaarde.
- Het portret van Gaspar van de Kerckhove, prior van de abdij van Zonnebeke.
- Het portret van Jooris Stalins, kannunik van de kathedraal van Doornik.
- 2 werken voor de zijaltaren van de abdij van Maagdendale, die al een paar eeuwen in de kerk van Eine hangen. Het betreft 'Het bezoek van Maria aan haar nicht Elisabeth' en 'De verloving van Jozef en Maria'.
- Het doek van het hoofdaltaar in Mater 'Sint Maarten bevrijdt een bezetene in tegenwoordigheid van een Romeinse coonsul'.
- 2 doeken voor de abdij van Ename 'De geboorte van Jezus' en 'Aanbidding der herders'.
- In de kerk van Nederzwalm hangt 'Onze-Lieve-Vrouw koningin der heiligen'.

- De 'Kruisvinding door de Heilige Helena' was voor de penitenten en behoort nu tot de kunstschaten van Pamelekerk.
- In de kerk van Melden hangt boven het hoofdaltaar 'De oprichting van het kruis'.
- In de kerk van Volkegem bevindt zich 'De Heilige Martinus met de arme man'.
- In de kerk van Elsegem hangt 'Sint Maurus, dominicaan'.
- 'De aanbidding der herders in Betlehem' in de kerk van Ename wordt aanzien als zijn mooiste werk.
- 2 schilderijen voor de jezuïeten, 'Heilige Ignatius van Loyola' en 'Sint Stanislas de Kostka' kwamen in de kerk van Pamele terecht.
- Simon II maakte een indrukwekkend werk, 'Kruisafneming', een kopie van Rubens, dat tot 1786 boven het hoogaltaar hing en nu hoog in de zuidelijke zijbeuk van de Walburgakerk hangt.
- In de kerk van Sint- Maria-Latem hangt 'Onze Lieve Vrouw met de rozenkrans'.
- In het stadhuis vinden we het eerder aangehaalde schilderij 'De wapens van de koning van Spanje' als ontwerp voor een tapijt.
- Het drieluik van de confrerie van de Heilige Drievuldigheid in de zuidelijk zijbeuk van de Walburgakerk bevat 'De vrijkoping van de christen slaven door de Trinitariërs', 'Het doopsel van Christus in de Jordaan' en 'Het bezoek van de drie engelen aan Abraham'.
- De moeder Gods en haar kind' is een schilderij in privébezit waarop de schilder zelf en leden van zijn familie staan afgebeeld. Dit werk bewijst zijn meesterschap als portretschilder.'

Simon II kreeg de opdracht om een kopie te maken van een portret van Lodewijk XIV. Hij reisde hiervoor zelfs naar Parijs. Om de één of andere reden lukte het hem niet dit te verwezenlijken.

Simon II stierf in 1677 aan de pest.

Simon de Pape III (1663-1751) - zoon van Simon II

Hij emigreerde op 21-jarige leeftijd samen met Philippe Behaghele, zijn grootoom en voogd, als patroonschilder naar Beauvais om daar te gaan werken voor de Manufacture Royale de Tapisserie.

De Zonnekoning had in 1664, op aandringen van zijn financieel brein Colbert, deze fabriek gesticht. Deze zou samen met de fabrieken in Parijs en Aubusson uitgroeien tot de belangrijkste tapijtcentra in Europa.

Lodewijk XIV deed veel moeite om de kunstnijverheid in zijn land aan te moedigen. Hij lokte reeds vroeg meester-tapijtsiers en wevers naar zijn ateliers. Dit was het geval met Oudenaardist Philippe Behaghele die toen in Doornik werkte. Veel Oudenaardse wevers maakten met hem de overstap naar Beauvais. Hij werd er directeur van 1685 t/m 1705.

Simon II werd snel het hoofd van de nieuw opgerichte tekenschool van de Manufacture. Hij werkte er als peintre professeur tot hij er op 88-jarige leeftijd overleed. Net als zijn vader was hij een goed portretschilder. Een voorbeeld uit zijn oeuvre is 'De kruisafneming' of 'Onze-Lieve-Vrouw van Smarten' in de Saint-Etiennekerk in Beauvais.

Zijn zoon **Simon IV (1693-1755)** trad in zijn voetsporen.

De pest

Wat de 16de en 17de eeuw betreft, kende Oudenaarde om de 10-15 jaar een pestplaag. De ziekte was soms verspreid over de ganse stad of over de ganse kasselrij, maar ook soms alleen over een paar wijken.

Een aantal opmerkelijke pestjaren in Oudenaarde waren: 1515, 1529, 1546, 1574, 1577 tot 1581, 1617, 1636, 1647, 1668.

Oorzaken

Vermeende oorzaken

Men geloofde dat de oorzaken stoornissen in het luchtruim waren (waardoor er giftige dampen vrijkwamen), verduisteringen van zon en maan, alsook zonnevlekken. Zwerfsterren en voorbijtrekkende kometen werden als onheilsboden van pest en ziekte in het algemeen, maar ook van naderende oorlog of mislukte oogst beschouwd. Er werden zondebokken voor de pest gezocht. Vooral vreemdelingen werden verdacht de ziekte te hebben meegebracht. Ook joden, werklozen en bedelaars moesten het ontgelden.

Pest werd ook geassocieerd met armoede. Pest kwam evenwel in perioden van welvaart als armoede.

God liet de plaag over de mensen neerdalen voor hun onbeheerst gedrag, oorlogszucht, hebzucht en andere ondeugden. Om de woede van God te temperen werden talloze missen gelezen voor Sint-Sebastiaan en Sint-Rochus en werden er processies gehouden.

De ware oorzaak

De echte verantwoordelijke was een bacterie die door de rattenvlo van ratten op mensen werd overgedragen. Eenmaal men een beet van de vlo had, kreeg men een puist die uitgroeide tot een bobbel, de pestkarbonkel. De knobbels kwamen voor in de lies, in de hals of in de oksels. Eerst was men beneveld en had men hoofdpijn, gevolgd door braakneigingen of diarree. Daarop volgden hallucinaties en een delirium, en na een week uiteindelijk de dood. De longpest werd niet door de rattenvlo doorgegeven maar via de mens (door speeksel).

De rattenvlo was het meest actief bij temperaturen van 15 tot 20 graden en bij een hoge luchtvochtigheid.

Maatregelen

Om het besmettingsgevaar te vermijden en te verminderen, poogde men de pestlijders te isoleren.

Aanvankelijk gebruikte men de torens in de stadsmuren. Dit was begin 16de eeuw bijvoorbeeld het geval bij de zwarte zusters in de Wijngaardstraat, die de toren achter hun klooster hadden ingericht voor de pestlijders. Op het einde van de Galgestraat stond een hut die gebruikt werd voor de besmetten. Toen de zwarte zusters, die van aalmoezen leefden, midden 16de eeuw zelf getroffen werden door de pest, mochten zij niet meer bedelen. De stad gaf hen een som geld voor een apart pesthuisje en geld om in hun levensonderhoud te voorzien, zonder te moeten bedelen. Rond dezelfde tijd werden op de Eindries 4 huisjes gebouwd waar pestlijders ondergebracht werden. Tijdens de crisis van 1578-1581 werden er nog meer hutten/huisjes gebouwd, doch dit bleek onvoldoende.

Er bleef maar één middel over, namelijk de isolatie van de zieken binnen hun eigen woning. Het pestedict van 1580 stipuleerde dat huizen waar iemand aan de pest was overleden, werd afgesloten tot zes weken na het overlijden van de laatste zieke. Als kenteken moest een strooien wisse vóór het huis uitgesteld worden.

Er werden soms boodschappers aangesteld die verantwoordelijk waren voor een aantal gezinnen. Naast boodschappen doen, haalde de boodschapper ook aalmoezen op voor de zieken. Zo werd het contact tussen de zieken en de andere bevolking vermeden.

Had men nog familieleden binnen het getroffen huis dan mocht een familielid de deur uit om boodschappen te doen. Hij moest zich verplaatsen met een dun wit stokje (van 4 voet lang en 1 vinger dik) in de hand. Hij mocht daarbij de andere mensen niet dichterbij benaderen dan 3 meter.

Er werden maatregelen genomen tegen het verspreiden van 'kwaede luchten' en geuren die de lucht konden bederven en besmettelijk waren. Barbieren die ook aderlatingen deden, mochten het afgetapte bloed niet meer in bokaal aan het venster bewaren. Het bloed moest aangelengd worden met water en weggegoten worden. Wie binnen de stadsmuren woonde, mocht geen varkens meer houden. Wie een toilet had in zijn tuin moest deze afstoppen zodat de buren de geur niet meer konden ruiken.

Bepaalde groenten en fruit waren ook verdacht, namelijk kabuiskolen en pruimen. Er werd ook aangeraden geen gebraden vlees, noch haring, noch heet brood en ajuin te eten.

Nog een maatregel voor het voorkomen van de pest, betrof de controle van de vreemdelingen. Vreemdelingen die uit een stad of dorp kwamen waar er pest was uitgebroken, kwamen Oudenaarde niet binnen.

Verzorging

De zwarte zusters waren reeds in de 15de eeuw de ziekenverzorgsters bij uitstek, ongeacht de ziekte. Toen zij in de 16de eeuw zelf getroffen werden door de pest, betaalde de stad ziekenverzorgers of lijkafliggers, de zogenoemde 'reeuwers'. Zij werden goed vergoed om alle zieken te bezoeken en hen de medicatie te geven die de arts of apotheker had voorgeschreven. Ze legden de doden af en begroeven ze. Naderhand reinigden ze de kamer.

Boven de reeuwers stond de pestmeester, die hen controleerde en het stadsbestuur op de hoogte bracht. Toen de dames van het hospitaal in 1580 het pand hadden verlaten, nam hij zijn intrek in het hospitaal en nam hij de leiding over de zieken aldaar.

Artsen en apothekers schreven zalven en dranken voor, samengesteld uit planten, dierenresten en mineralen. De zogenaamde 'theriakels' (een soort tegengif) werden veelvuldig gebruikt. De chirurgijnen (de niet-universitair geschoolde artsen) taptten bloed af en pasten lavementen toe, met de bedoeling de schadelijke stoffen uit het lichaam af te voeren.

De dood

Toen de pestlijder stierf, werd overvloedig met wierook gezwaid, werden de kleren grondig gereinigd of verbrand, de kamers goed geschuurd, het meubilair opgepoetst en de matrassen verbrand.

De angst voor de zwarte dood bleef zelfs in perioden zonder pest latent aanwezig. Bij een pestepidemie waren er soms 3 tot 7 maal meer overlijdens dan anders.

De Spaanse Nederlanden als slagveld van Europa (1648-1713)

----- Graven van Vlaanderen -----

Filips IV van Spanje
(1621-1665)

Karel II van Spanje
(1665-1700)

Filips van Anjou (1700-1711)
(tijdens Spaanse Successieoorlog)

De landvoogden in deze periode waren:

1647-1656 - Leopold Willem van Oostenrijk

1656-1659 - Juan II van Oostenrijk

1659-1664 - Luis de Benavides Carillo

1664-1668 - Francisco de Castel Rodrigo

1668-1670 - Íñigo Fernández de Velasco

1670-1675 - Juan Domingo Mendez de Haro y Fernández de Córdoba

1675-1678 - Carlos de Gurrea

1678-1682 - Alexander Farnese

1682-1685 - Ottone Enrico del Carretto

1685-1691 - Francisco Antonio de Agurto

1691-1706 - Maximiliaan II Emanuel van Beieren

Een onrustige tijd

In Frankrijk speelde zich tussen 1648 en 1653 een opstand af. Deze werd La Fronde genoemd. De opstand kende twee fasen. De eerste fase was 'La Fronde parlementaire' waarbij de leden van de parlementen en andere belangrijke bestuursinstellingen reageerden tegen de fiscale lasten die het de voorgaande jaren waren opgelegd door kardinaal Mazarin en regentes Anna van Oostenrijk en tegen de beknotting van hun bevoegdheden. De tweede fase was 'La Fronde des princes' (begon in 1649), de opstand van enkele van Frankrijks meest vooraanstaande edelen tegen Mazarin en diens beleid.

Aartshertog Leopold Willem, de Oostenrijkse landvoogd van de Spaanse Nederlanden, maakte inmiddels van de gelegenheid gebruik om Ieper en Fort Knokke op Frankrijk (1649) te heroveren alsook Veurne, Sint-Winoksbergen en Broekburg (1651).

In 1656 raakten in Oudenaarde enkele Spaanse en Waalse dronken soldaten van het bezettingsleger met elkaar slaags. Er volgde een hevig gevecht met heel wat gekwetsten en 2 Waalse en drie Spaanse doden. Ook een onschuldige burger, die in zijn deurgat stond, vond hierbij de dood. De bevolking bewapende zich en slaagde erin de miltzieke soldaten te bedwingen.

Begin januari 1658 kwamen twee compagnieën soldaten aan in de stad. Ze werden de 'Spaanse rovers' genoemd, alhoewel het een mengeling van verschillende nationaliteiten was. Toen men deze 300 soldaten ook wilde herbergen bij burgers die reeds soldaten in huis hadden, kwam er een revolte. De burgers weigerden nog meer soldaten in huis te nemen. De stad zat vol, ook omdat veel mensen van het platteland naar de stad waren gevlucht, als gevolg van de brandschattingen in de kasselrij en van de plunderingen door de hongerige,

vaak niet-betaalde soldaten. De Spaanse rovers werden uiteindelijk in de Neder- en Hoogstraat gehuisvest.

Alsof de stad nog niet vol genoeg zat, kwamen in maart 1658 2.000 arbeiders uit het Land van Waas en het westen van Vlaanderen naar Oudenaarde om aan de versterkingen te werken.

De contrareformatie had zich met al zijn tentakels in het dagelijks leven vastgezogen. Een voorbeeld van een uitspatting betrof de terechtstelling van Jan Vindevogel (een zwakzinnige) in 1652. Hij werd ervan beticht een contract te hebben gesloten met de duivel en duivelse vergaderingen te hebben bijgewoond. Hij zou in 1640, samen met een medeplichtige, door het dak van de Walburgakerk zijn gevlogen. Hij zou 14 mensen hebben betoverd, waarvan verscheidene waren gestorven. Hij had 4 paarden, 4 koeien en 2 kalveren betoverd en had rondgelopen als een weerwolf. Door de tortuur had de sukkelaar alles bekend en werd hij in naam van de goede en barmhartige God uiteindelijk gewurgd.

Frans Robbens werd in 1654 door de magistraten van de stad tot een zware boete en een verbanning van 10 jaar veroordeeld, omdat hij op Goede Vrijdag niet had geknield voor het Heilig Sacrament.

Oudenaarde voor de eerste maal onder Frans bestuur (1658-1660)

Vlak na de belegering van Gravelines, werd Oudenaarde in augustus 1658 door Vauban onder het bevel van Turenne belegerd. De stad kon worden ingenomen zonder dat er een schot gelost werd. Het garnizoen werd gedwongen gevangengenomen. Intendant Claude Talon nam voor de eerste keer het bestuur van Oudenaarde in handen.

In 1659 voerde Vauban inspectiewerken uit in Oudenaarde. Hierbij werd hij gevangengenomen door de vijand en later bij een ruil van gevangenen weer vrijgelaten.

Bij de vrede van de Pyreneeën kwam er in november 1659 een einde aan de Frans-Spaanse oorlog. Dit verdrag hield voor Spanje een bijzonder ongunstige regeling in, met gebiedsverlies in Vlaanderen, Henegouwen en Luxemburg, alsook een definitieve overdracht van Artesië aan Frankrijk. Een belangrijke clausule in het verdrag betrof een huwelijksovereenkomst tussen Lodewijk XIV en zijn nicht Marie-Thérèse, dochter uit het eerste huwelijk van Filips IV van Spanje. Dit huwelijk zou later serieuze gevolgen hebben. In februari 1660 trokken de Fransen weg uit Oudenaarde, dat opnieuw onder Spaans bewind kwam.

De Zonnekoning en zijn uitbreidingsdrang

De Franse koning Lodewijk XIV (1638-1715) kwam in 1661 op de troon in Frankrijk. Hij zou tijdens zijn regeerperiode op zijn ééntje verantwoordelijk zijn voor tientallen veldslagen in de Zuidelijke Nederlanden.

De Verenigde Provinciën voelden zich meer en meer bedreigd door de Franse uitbreidingsdrang. Daarom gingen ze een verbond aan met Engeland en het Roomse Keizerrijk om het Europese machtsevenwicht in balans te houden.

In 1665 werd Filips IV van Spanje opgevolgd door Karel II. Lodewijk XIV zag de kans om aanspraak te maken op de Spaanse Nederlanden. Zijn Spaanse echtgenote Maria Theresia, had bij hun huwelijk van de erfopvolging in Spanje afgezien. In ruil zou een grote bruidsschat betaald worden. Deze was evenwel nog niet betaald, zodat Lodewijk de Spaanse Nederlanden opeiste. Hij beriep zich op het devolutierecht. Dit recht voorzag dat dochters uit een eerste huwelijk, zoals Maria Theresia, bij erfenis voorrang hadden op zonen uit een volgend huwelijk, zijnde Karel II.

Devolutieoorlog 1667-1668

In 1667 vielen Franse troepen uiteindelijk de Spaanse Nederlanden binnen.

Terwijl Lodewijk XIV Douai belegerde, stuurde hij maarschalck d'Aumont naar Oudenaarde om de stad in te nemen. Op 28/07/1667 sloeg d'Aumont zijn tenten op ten zuidwesten van de stad en graaf de Lillebonne ten oosten. De dag nadien werden loopgraven gegraven en op 30/07/1667 werd de stad reeds tot overgave gedwongen, dit terwijl Lodewijk XIV nog in aantocht was om de belegering te volgen.

Hierdoor hadden de Fransen een bruggenhoofd over de Schelde gelegd, zodat de belegering van Dendermonde kon begonnen worden. De verovering van Dendermonde was noodzakelijk om te kunnen doorstoten naar Antwerpen.

De opmars van de Fransen werd gestuit door troepen van de Verenigde Provinciën, Engeland en Zweden. Bij de Vrede van Aken (1668) behield Frankrijk een groot deel van Vlaanderen en Henegouwen, namelijk Aalst, Armentières, Ath, Binche, Charleroi, Doornik, Douai, Kortrijk, Oudenaarde, Rijsel, Bergues, Veurne en Zottegem. Het resultaat was een zeer grillige grenslijn met Frankrijk die moeilijk te verdedigen was. Daarom liet Lodewijk XIV de steden langs de grillig lopende grens door fortbouwver Vauban versterken.

Oudenaarde onder Frans bestuur (1667-1678)

Reconversie

Grafmonument van Claudius Talon in de Walburgakerk

Claudius Talon werd aangesteld als intendant van politie en financiën. Bij zijn aanstelling op het stadhuis waren ook Rochepierre, koninklijk gouverneur van de stad, en Vauban aanwezig.

Hij was heel belangrijk voor de economie en het sociale leven van de stad. Hij was de bezieler van een reconversieplan waarbij in 1672 een 'manufacture de draperie' werd opgericht, waarbij de leiding werd toevertrouwd aan Pieter van Verren. In de Einestraat werd een ververij opgetrokken. Philippe Behaghel, die eerder uitgeweken was, werd door Talon naar zijn geboortestad teruggehaald om er een manufactuur van fijne tapijten op te starten. Deze tapijten werden nu ook uitgevoerd naar Frankrijk, daar waar dit voorheen een vijandig gebied was.

De stad had ook een belangrijke marktfunctie voor het omliggende platteland dat voornamelijk van landbouw en huisnijverheid (het weven van linnen en spinnen) leefde.

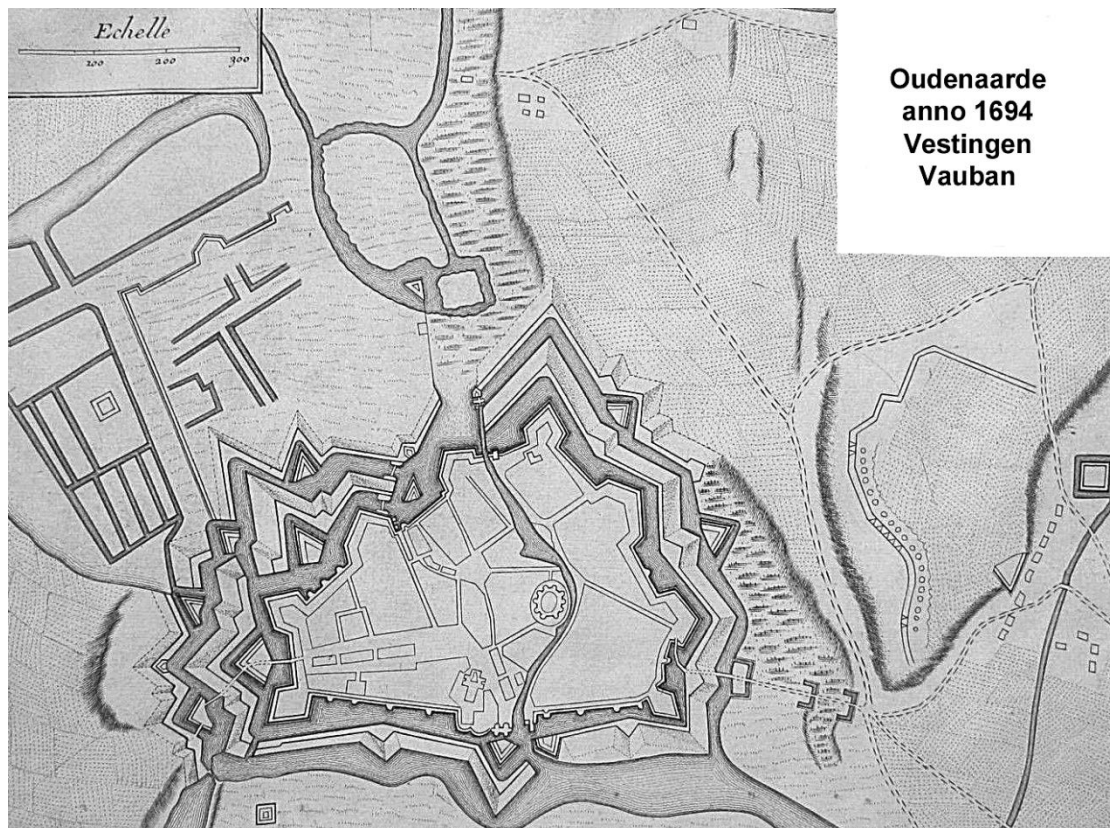
Vauban

Oudenaarde was een grensstad geworden aan de noordelijke grens van het Franse rijk. Daarom was het noodzakelijk de stad te versterken. Vauban werd door de koning aangesteld om de verdedigingswerken van Oudenaarde herin te richten. Hij zag Oudenaarde niet louter als een barrière maar ook als een ravitailleringbasis en zelfs een uitvalsbasis voor een inval in vijandelijk gebied. Er werd een aanbesteding voor de versterkingswerken gedaan door intendant Claude Talon, gouverneur de Rochepierre en Vauban die op dat moment gouverneur was van de citadel in Lille. Er werden rond die tijd waarschijnlijk 2 maquettes van Oudenaarde gemaakt (één vóór en één na de werken), doch deze zijn later vervangen door de maquette van Nézot uit 1746.

Vauban zijn aandacht ging eerst en vooral uit naar het zuidoostelijke deel van de stadsrand, omdat dit deel het gemakkelijkst te beschieten was vanop de Kerselareberg. Er werden 4 grote bastions opgericht, namelijk de bastions van de zwarte zusters, van Sion, van Brussel en van Doornik. De middeleeuwse Bergpoort en Baerpoort werden vervangen door genoemde bastions. Vauban pakte de demi-lunes (ravelijnen) aan en maakte aan de buitenzijde van de grachten werk van des chemins-couverts.

We kunnen stellen dat Vauban de 16de-eeuwse versterkingen veranderd heeft in een verdediging van ravelijnen en hellingen achter een voorgracht. De wal rond de stad, beschermt door onder meer de hoofdgracht, werd voorzien van 8 bastions

Vauban wist dat een goed gebruik van de Schelde belangrijk was bij de verdediging van de stad en hechtte uitermate belang aan de beheersing van het water in de wallen rond Oudenaarde. Hiervoor werd een systeem van 10 sluizen gemaakt dat bij een aanval op, of een belegering van, de stad een groot deel van de Scheldevallei in Oudenaarde en omgeving onder water kon gezet worden. Vooral ten zuidwesten van de stad werd het gebied als overstromingsgebied gebruikt (inondation).

De belegering van Oudenaarde tijdens de Hollandse oorlog (1672-1678)

In 1672 brak de Hollandse Oorlog uit omdat de Republiek niet wou meewerken aan het plan van Lodewijk XIV om de Spaanse Nederlanden te verdelen onder Frankrijk en de Republiek. Door de Franse invasie ging dat jaar voor de Nederlandse Republiek vooral als rampjaar de geschiedenis in. Prins Willem III kwam aan de macht als stadhouder. Hij zou de rest van zijn leven een anti-Franse politiek voeren. Lodewijk XIV was tijdens deze oorlog op het hoogtepunt van zijn macht.

Na de veldslag bij Seneffe tussen Willem van Oranje en de prins de Condé trok Willem begin september richting Oudenaarde. Vauban zelf organiseerde de verdediging. Nog niet alle door hem voorgestelde werken waren gebeurd. Daarom liet hij de poorten in het noordoosten van de stad, meer bepaald aan de Eindries, versterken en liet hij verbeteringswerken uitvoeren

aan de schansen die de sluizen moesten beschermen. Hij deed extra troepen overbrengen en men verzamelde volop voedsel, brandstof en munitie. Er werden signalen afgesproken met bevriende troepen in de buurt en met de observatiepost in de kerktoren van Edelare. Vanaf het begin van de belegering zou een dubbele soldij uitbetaald worden en een dubbel voedselrantsoen uitgedeeld worden.

Het was de eerste en ook de enige keer dat Vauban zelf belegerd werd. Meestal stond hij aan de andere zijde.

Op 15 september verschenen de geallieerde legers rond de stad. De Hollanders maakten hun kamp in het noordoosten van de stad, de keizerlijken in het zuidoosten en de Spanjaarden in het noordwesten. Vauban liet de vlakten ten zuiden van de stad onder water lopen met als gevolg dat de geallieerden genoodzaakt waren bootjes te gebruiken om de stad te belegeren. Het geallieerde leger stak de huizen op de Eindries in brand, hetgeen Vauban totaal nutteloos vond.

Op 16 september begon de bezetter met het graven van loopgraven. 7 dagen lang werd zonder resultaat gepoogd de vesting te bereiken. Het bericht sijpelde binnen dat de prins de Condé met versterking in aantocht was. De Condé wilde de belegeraars in de rug aanvallen. Door een dichte mist ging dit niet door en slaagden de belegeraars te ontkomen. Ze lieten heel wat munitie en 12.000 zakken graan achter. Willem van Oranje bleef in de buurt van Oudenaarde. Op een bepaald moment werden de legers van Oranje en de Condé amper door een beek en een grote gracht gescheiden. De Fransen losten enkele kanonschoten. Er kwam geen reactie. Het kwam niet meer tot een treffen.

Vauban had het met een garnizoen van 3.000 man, hetgeen zesmaal zoveel was als het Spaanse garnizoen dat in 1667 voor hem de duimen moest leggen, zonder veel moeite uitgehouden. Lodewijk XIV stuurde zijn felicitaties naar de verdedigers van de stad.

In de volgende jaren werden de Spaanse Nederlanden regelmatig geplunderd door de Franse troepen. Opnieuw kwamen een aantal steden in Franse handen zoals bijvoorbeeld Luik. Onderhandelingen leidden tot de Vrede van Nijmegen (1678) waarbij Lodewijk XIV zich tevreden stelde met een kleine territoriale uitbreiding. Frankrijk gaf, op advies van Vauban, wel een aantal vooruitgeschoven en moeilijk te verdedigen stellingen prijs, namelijk Kortrijk, Oudenaarde, Binche, Ath, Aire, Sint-Omaars, Ieper, Waasten, Belle, Poperinge, Kassel, zodat een ononderbroken en meer rechtlijnige grens gegarandeerd was. In ruil voor de afgestane steden kreeg Frankrijk enkele steden verderop de Schelde, zoals Condé en Valenciennes. Zo had Frankrijk een dubbele fortengordel tegen een mogelijke Spaanse inval. De echte territoriale verdeling van de Spaanse Nederlanden werd naar een latere conferentie opgeschoven.

Op 22/01/1671 verlieten de Franse troepen de stad. Een Spaans garnizoen nam hun plaats in.

Economisch betekende deze machtswissel voor Oudenaarde een achteruitgang. De Fransen beschermden opnieuw hun eigen producten door douanerechten.

De koninklijke fontein

Toen Vauban onder Frans bestuur de stad liet versterken werd hiertoe de Bergpoort afgebroken. Hij ontdekte in de heuvelrijke omgeving diverse bronnen. In 1671 deden Lodewijk XIV, samen met de koningin, Vauban en Talon, hun Blijde Intrede in Oudenaarde. De hele stad was versierd met de mooiste Oudenaardse wandtapijten. Het stadsbestuur nam de gelegenheid te baat om hem een smeekschrift aan te bieden teneinde een fontein (gevoed door bronwater vanuit Edelare) op de Grote Markt te verkrijgen. Dit zou de gezondheid van de bevolking ten goede komen. Immers in die tijd was iedereen aangewezen op steekputten. Aangezien er geen riolen waren, werd het grondwater vervuild en besmet. Dit is deels de reden waarom de mensen veelal bier dronken in plaats van

putwater. Tijdens het brouwproces werd bier immers gekookt. De smeekbede werd echter omwille van financiële overwegingen geweigerd.

De Franse koning vaardigde een ordonnantie uit aangaande het herstellen van de vele bouwvallige huizen in de stad en het tegengaan van leegstand.

In 1675 werd de aanvraag voor een fontein onder de bezielende leiding van de stadsgouverneur Talon hernieuwd en uiteindelijk dan toch door de koning aanvaard en gefinancierd. In 1676 werd met de bouw ervan begonnen. Claudius Talon legde de eerste steen. De magistratuur gaf hem, als dank voor zijn geleverde inspanningen, een feestmaal in de schepenzaal. In 1678 werd de fontein aan het publiek ter beschikking gesteld. Te gelegenheid van de inhuldiging werd een gedenkpenning geslagen met uiteraard de beeltenis van Lodewijk XIV en op de keerzijde een afbeelding van de fontein met het opschrift 'tuit et ornat'.

Het water, dat afkomstig was van de bronnen van Edelare, werd oorspronkelijk naar de fontein geleid door buizen van hout en terracotta. Later drong een vervanging door metalen buizen zich op.

De fontein werd door meester-steenkapper Jean Valenne gehouwen, met beeldhouwwerk van meester-beeldbouwer Pauly. De 4 thans nog bestaande bronzen dolfinen werden gegoten door Jacques Sagen, gieter uit Lille. Een koperen lelie, een meesterwerk van Simon de Pape, bekroonde het geheel. Deze lelie werd onder Spaans bewind vervangen door een leeuw, die op zijn beurt in 1712 vervangen werd door een triton, die ondertussen ook verdwenen is.

Door het bombardement van 1684 werd de fontein beschadigd en diende ze reeds hersteld te worden. De stad deed opnieuw beroep op Jean Valenne om de herstelling uit te voeren.

Toen de fontein maar een kleine hoeveelheid water meer gaf, werd door de stadsoverheid aan de koning gevraagd om de wateraanvoer te vermeerderen. Bij charter van koning Karel II van Spanje mocht voortaan het water worden geput uit de bron 'Het Rietjen' in Volkegem.

De constructie was eerst helemaal van Balegemse zandsteen, maar het groot bekken werd in 1788 vervangen in hardsteen van Ecaussines. Na de oorlogsschade van 1940 werd in 1948, 1955 en 1960 de fontein grondig gerestaureerd met zandsteen van Massangis. Slechts zeer weinig stukken zijn nog origineel en ook de versieringen varieerden.

De monumentale fontein heeft een achthoekig gelobd grondplan. Er is vooral versiering aanwezig op het centraal massief dat gesculpteerd werd in de vorm van mosbegroeiing waartussen waterspuwerskoppen prijken. De top wordt gevormd door bronzen dolfinen.

**De koninklijke fontein,
een geschenk van de
Zonnekoning
(postkaart)**

In 1679 werd een tweede monumentale fontein opgericht, namelijk bij het kasteel van Bourgondië, dat in die tijd een kazerne was.

Opnieuw onder Spaans gezag

De Fransen bleven evenwel de Spaanse Nederlanden binnenvallen. Lodewijk begon op basis van het verdrag van Nijmegen allerlei steden op te eisen. Hij liet de Chambres de Réunion onderzoeken welke gebieden vroeger afhankelijk waren geweest van de Zuid-Nederlandse steden die hij reeds had verworven. Bedoeling was om ook die gebieden te annexeren. Om zijn eisen kracht bij te zetten orkestreerde zijn minister van oorlog Louvois terreurbombardementen. Vauban kon zich met dergelijke drastische strategie niet akkoord verklaren. De bombardementen moesten de onderhandelingspositie van Frankrijk ten goede komen.

De beschieting van Oudenaarde

Na Kortrijk, werd van 23 tot 25/03/1684 Oudenaarde meedogenloos beschoten door de troepen van d'Humières. Om aan de vuurzee te ontkomen, ontvluchtte de bevolking de stad. Amper 1/4de van de gebouwen leed geen schade. De rest van de bebouwing werd zwaar beschadigd of compleet vernield. De Fransen hadden niet de bedoeling om Oudenaarde te belegeren of in te nemen, maar wilden de Spaanse koning schrik aanjagen zodat hij Luxemburg zou afstaan. Het plannetje lukte.

Er werden 2.500 bomben, 3.000 stinkpotten en vuurballen en 3.500 kanonschoten afgevuurd. Van de 600 huizen in de stad, bleven er slechts 158 onbeschadigd. 77 huizen brandden volledig uit en 97 werden met grond gelijk gemaakt. 173 werden tot een ruïne herleid en 95 werden zwaar beschadigd. De zusters van Maagdendale vluchtten de stad uit. Het stadhuis, de Walburgakerk, het kasteel en de kerk van Pamele, het klooster van Sion en nog veel meer waardevolle gebouwen werden zwaar beschadigd. Alleen het klooster van de jezuïeten en van de kapucijnen liepen weinig schade op. De schepen op de Schelde werden met vracht en al gekelderd. Veel Oudenaardisten vonden de dood. De stank van de uit de grond gebombardeerde lijken op het kerkhof was niet te harden. Deze gebeurtenissen leidden tot een grotere uittocht van tapijtwevers.

Nadat de rust teruggekeerd was, werd de stad opnieuw opgebouwd in de toen heersende classicistische bouwstijl.

De Negenjarige Oorlog (1688–1697)

De Europese mogendheden maakten zich grote zorgen om de Franse uitbreidingsdrang. In 1686 organiseerden Spanje, Zweden en het Heilige Roomse Rijk zich in de Liga van Augsburg om verdere Franse veroveringen te voorkomen. Desondanks de waarschuwingen wilde de Franse koning Lodewijk XIV zijn grondgebied toch nog verder uitbreiden. In 1688 veroverde hij de Palts, een belangrijk keurvorstendom binnen het Heilige Roomse Rijk. De Liga van Augsburg reageerde en verklaarde Frankrijk de oorlog. Een jaar later sloten ook Engeland en de Republiek der Nederlanden, beiden bestuurd door de Nederlandse koningstadhouder Willem III, zich bij de Liga aan. Frankrijk was door vijanden omsingeld. Het zwakke broertje was Spanje waar bij een overlijden van de sinds jaren zieke Karel II stuurloosheid dreigde. De Spaanse koning was kinderloos en het was niet gekend wie de kroon zou overnemen.

De oorlog was rampzalig voor Oudenaarde en zijn omgeving. In 1688 legde de Spaanse vorst logement en onderhoud van koninklijke troepen op aan de stad. In 1694 waren er naast de Spaanse ook Hollandse, Engelse en Duitse troepen in de kasselrij.

Franse plundertochten zaaiden paniek in Vlaanderen en Brabant. Door het Spaanse onvermogen om onze gewesten te verdedigen, deed Lodewijk XIV in 1690 opnieuw een poging om deze volledig aan te hechten. Door een aantal veldslagen nam hij voor korte of lange tijd enkele Vlaamse steden in. Door de benarde financiële situatie werden de Spaans-Zuid-Nederlandse troepen slecht of in het geheel niet betaald. Het gevolg was dat zowel de eigen troepen als de vijandelijke troepen strooptochten organiseerden.

Ondertussen was er in Oudenaarde een verandering op geestelijk vlak. De 4 porties en portionarissen werden afgeschaft. De zielzorg van de Walburgaparochie werd voortaan door één pastoor en 3 onderpastoors (de heren van Sint-Walburga) waargenomen.

De Spaanse landvoogd markies de Castanegra was een zwakke figuur. Om erger te vermijden, werd door de bondgenoten in april 1691 besloten om een nieuwe krachtdadige landvoogd te benoemen, namelijk Maximiliaan Emmanuel II, de hertog en keurvorst van Beieren (*zie foto*). De Spaanse koning werd bij de besluitvorming over zijn gebieden niet betrokken. We kunnen stellen dat onze gewesten in feite vanaf dan onder Engels-Hollandse curatele stonden.

Maximiliaan had constant geld te kort. Het gevolg was dat als gevolg van misoogsten in Vlaanderen en Brabant zeer moeizaam middelen werden gevonden om de troepen te betalen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat 1692 andermaal een reeks Franse overwinningen met zich meebracht. De anti-Franse coalitie leed een zware nederlaag bij Neerwinden (29/07/1693), wellicht de bloedigste veldslag van de 17de eeuw (9.000 Franse en 19.000 geallieerde gesneuvelden).

Het tijt keerde voor Frankrijk. Lodewijk werd op alle fronten tot staan gebracht en kreeg in het binnenland te maken met hongersnood en geldtekort. Voor het eerst stootte Frankrijk op zijn beperkingen. 1693-94 waren bijzonder regenachtig zodat de oogsten mislukten. De mensen leden honger.

In augustus 1695 werd Brussel gedurende 3 dagen door de Fransen zwaar gebombardeerd. Het ging hier over een terreurbombardement met enkel en alleen de bedoeling om terreur te zaaien en de hoofdstad aanzienlijk te treffen. Een 4.000-tal huizen gingen in de vlammen op. Het militair onzinnige bombardement zorgde er voor dat de ster van de Zonnekoning snel taande in Europa.

Op 20/09/1697 kwam met de vrede van Rijswijk een einde aan de Negenjarige oorlog. Lodewijk XIV erkende de Hollandse stadhouder Willem III als koning van Engeland. Spanje kreeg de gebieden in de Nederlanden terug, die het eerder had verloren ten gevolge van de vrede van Nijmegen en de afgelopen oorlog. De Verenigde Provinciën kregen van Spanje het recht om in de voornaamste vestingen van de Zuid-Nederlandse grens, garnizoenen te legeren (het eerste barrièretraktaat). Oudenaarde kreeg permanente kazerneringen van Staatse troepen.

De Spaanse Successieoorlog (1701-1713)

In opvolging van het vredesverdrag werd op 11/10/1698 in Den Haag het Eerste Delingstraktaat afgesloten tussen Frankrijk, Engeland en de Verenigde Provinciën, die onderling de toekomstige erfenis van de kinderloze Spaanse koning regelden. De twee zeemogendheden hadden in 1689 echter in het geheim de hele Spaans-Habsburgse erfenis aan keizer Leopold van Oostenrijk beloofd. Als compromis werd uiteindelijk besloten om

Jozef Ferdinand van Oostenrijk als universeel erfgenaam aan te duiden. Hij was de 6-jarige zoon van Maximiliaan Emmanuel II, keurvorst van Beieren en landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden en had via zijn grootmoeder Spaans koninklijk bloed in de aderen. Toen Jozef Ferdinand totaal onverwacht in 1699 overleed, moest men op zoek naar een andere kandidaat.

In maart 1700 werd het Tweede Delingstractaat afgesloten. Er werd besloten dat de volledige Spaanse erfenis naar Karel van Oostenrijk zou gaan, de broer van de keizer. De Franse dauphin zou Napels, Sicilië en Lotharingen krijgen.

Op 01/11/1700 overleed 'eindelijk' Karel II van Spanje. Hij had kort voor zijn overlijden per testament Filips van Anjou, de 17-jarige kleinzoon van Lodewijk XIV, als troonopvolger aangewezen, op voorwaarde dat Spanje en Frankrijk nooit zouden worden verenigd. Filips werd koning Filips V van Spanje en de Zuidelijke Nederlanden. Hij zou koning blijven tot zijn overlijden in 1746.

Door de bepalingen van het testament bestond het gevaar dat er op de duur een Frans-Spaanse eenheidsstaat zou kunnen ontstaan. Van zijn aanspraak op de Franse troon wilde Filips V geen afstand doen. Hij gaf aan Frankrijk grote economische voordelen binnen zijn Spaans-Zuid-Nederlands-Italiaans grondgebied.

Maximiliaan Emmanuel van Beieren keerde terug naar de Duitse staten om daar oorlog te gaan voeren en de markies van Bedmar werd namens de nieuwe Spaanse kroon de nieuwe landvoogd van onze gewesten tot 1704.

De troepen van Lodewijk XIV bezetten de Spaanse Nederlanden om de erfenis van diens kleinzoon Filips van Anjou veilig te stellen. Filips had bij zijn vertrek naar Spanje zijn gezag in de Nederlanden voor een groot deel overgedragen aan zijn grootvader.

Het Spaanse garnizoen te Oudenaarde kreeg er Franse soldaten bij. Er werden voor het Franse leger grote magazijnen gebouwd om haver, hooi en graan op te slaan.

De reactie liet niet op zich wachten. Op 07/09/1701 kwam tussen Engeland, de Verenigde Provinciën en de keizer van Oostenrijk het Haags Verbond tot stand. Door dit verdrag werden de Spaanse Nederlanden en Spaans-Italië toegewezen aan het huis van Oostenrijk. In ruil kregen de Nederlandse en Engelse zeemogendheden de vrijheid om Spaanse koloniën te veroveren. De Spaanse Successieoorlog (1701-1714) was begonnen.

John Churchill, hertog van Marlborough werd in 1702 de geallieerde opperbevelhebber van de Grote Alliantie. Maximiliaan Emmanuel II van Beieren werd in 1704 terug Spaans landvoogd (tot 1712) van de Zuidelijke Nederlanden. Hij was een stroman van Frankrijk. Het Anjousaanse regime dat zich in de Zuidelijke Nederlanden had geïnstalleerd, werd door de legers van de Grote Alliantie bestreden.

Jan van Brouhoven, graaf van Bergeyck, zette als minister zijn stempel op het bestuur. Hij slaagde erin de grote financiële beloftes van Lodewijk waar te maken. Hij zorgde tevens voor de vorming van een eigen Zuid-Nederlands leger van 30.000 man en voor een hervorming van de krijgstuft en de inrichting van kazernes en militaire hospitalen. Op bestuurlijk vlak schafte hij de Collaterale Raden uit 1531 af. De Raad van State, de Geheime Raad en de Raad van Financiën werden vervangen door een Koninklijke Raad, voorgezeten door de landvoogd en met 7 leden, waarbij Bergeyck de belangrijkste functie kreeg.

De bevolking van de kasselrij Oudenaarde had te lijden onder de schade aan wegen en gewassen bij de doortocht van legers. De bevolking was het voorwerp van talrijke opeisingen.

Een plaag waren de plunderingen door zowel de bevriende als de vijandige legers. Oorzaken waren de gebrekkige bevoorradingen en de brandschattingen die niet of laattijdig betaald

werden. De lokale overheid moest een contributie of brandschatting betalen voor het onderhoud van de legers. Men kreeg hierdoor de garantie dat er geen plunderingen zouden gebeuren. Helaas was dit niet altijd het geval.

In juni 1702 trok het Frans leger van maarschalk Boufflers door Oudenaarde en sloeg zijn tenten op in de gemeenten rond de stad. Eind oktober kwamen verschillende Franse regimenten in Oudenaarde in garnizoen. In de kasselrij werden 157 mannen tussen de 20 en 40 jaar opgeëist.

In april 1703 vertrokken deze regimenten richting Bergen. Het Spaanse regiment bleef achter. In mei bracht markgraaf Bedmar, hoofd-generaal der Nederlanden een bezoek aan de stad.

De Franse generaal La Mothe inspecteerde in 1704 de versterkingen. Oorlog hing in de lucht. Eind augustus werd Oudenaarde slechts verdedigd door het bataljon Van Saksen-Gotha. De geallieerden wilden van de gelegenheid gebruik maken om de stad in te nemen. De gouverneur werd op tijd ingelicht over deze plannen en stuurde een bode naar Gent om hulp te halen. 's Nachts werden de nodige voorzorgen genomen. Bij het krieg van de dag stond het geallieerde leger voor de deur en eiste de overgave. De stadsgouverneur weigerde waarna de geallieerden zich onverrichterzake terugtrokken richting Deinze na eerst enkele huizen in Bevere in brand te hebben gestoken.

In de winter van 1704-1705 zat de stad tjokvol met Franse en Spaanse troepen. De gemeenten uit de kasselrij moesten kosteloos graan, stro, haver en hooi leveren. Na de winter vertrok het grootste deel van de troepen. Eind 1705 kwam de Franse generaal La Mothe samen met de legendarische d'Artagnan de Oudenaardse versterkingen inspecteren.

Het Anjousanse regime kreeg een ferme slag toen de geallieerden op 23/05/1706 de Fransen bij Ramillies (Waals-Brabant) versloegen. In een tijdsbestek van 2 weken werden de resterende Frans-Spaanse troepen uit de gewesten Vlaanderen, Brabant en Mechelen verdreven. Dendermonde en Oostende boden iets langer weerstand. Oudenaarde gaf zich op 16/07/1706 over aan Luitenant-generaal Scholten. Koning Filips V vond dat bepaalde vestingen zoals Antwerpen, Oudenaarde en de citadel van Gent te weinig weerstand hadden geboden.

Het gebied van landvoogd Maximiliaan Emmanuel beperkte zich vanaf dan tot Namen en Luxemburg. Brabant en Vlaanderen kwamen tot 1715 onder Engels-Nederlands toezicht (het Anglo-Bataafse Condominium). Op 03/06/1706 zwoer de Oudenaardse stadsmagistraat in het tentenkamp van de hertog van Marlborough trouw aan Karel III. Op 05/06/1706 werd Karel III van Oostenrijk erkend als soeverein.

Er waren grote troepenbewegingen in de streek. De geallieerde bevelhebbers kwamen de streek inspecteren met het oog op een mogelijke veldslag. Overal in de stad werden graanvoorraden aangelegd. Op 7 juni bracht Marlborough een bezoek aan Oudenaarde. Hij vestigde zich in het kasteel van Pamele en inspecteerde de versterkingen.

In datzelfde jaar werd een fontein gebouwd op de Vlasmarkt (later het Patersplein of Jezüetenplein). In 1796 werd deze vernietigd. Ter vervanging werd in 1830 op het kruispunt met het Lappersfort en de Koningsstraat een fontein in hardsteen van Ecaussines opgericht (*zie postkaart*). De fontein is van de hand van de gebroeders Parmentier uit Gent en bestaat uit een hardstenen blok, versierd met drie arduinen dolfinjoppen en een smeedijzeren spuit, bekroond met een

Bibl. H. Havermege-Vindevogel, Grand'Place, Oudenaarde.
9. Oudenaarde. La Plaine des Jésuites.

arduinen Hollandse leeuw met in zijn klauw een blazoen waarop vroeger de letter W (Koning Willem I) prijkte. Later werd dit vervangen door het jaartal 1831 en de naamletter van Oudenaarde. De fontein werd het symbool van de Belgische onafhankelijkheid. Momenteel staat deze fontein op het Gentiel Antheunisplein, amper een steenworp verwijderd van zijn vorige standplaats.

In het jaar 1707 ontweken de geallieerde en Franse troepen elkaar en was er geen enkel militair treffen in de Zuidelijke Nederlanden. Het krioelde van de troepen in Oudenaarde. Soldaten werden bij mensen thuis of in kazernes ondergebracht. In mei gingen de troepen te velde en bleef enkel een garnizoen achter. De Fransen zagen hun kans om Oudenaarde te belegeren. Het Franse leger beval de overgave van de stad. Stadsgouverneur en kolonel Junius weigerde zich over te geven waarop de Fransen de ganse dag de stad beschoten. 's Avonds bliezen ze de aftocht na Bevere nog eens goed geplunderd te hebben.

In augustus volgde een tweede poging van de Fransen. Op het nippertje kon een poortwachter de stadspoort sluiten nadat hij door een inwonster verwittigd was. Beiden kregen een beloning voor hun heldhaftig optreden.

In 1708 zetten de legers zich na de winter opnieuw in beweging. De Fransen, onder leiding van de hertog van Bourgondië en de hertog van Vendôme, wilden het verloren gegane Noord-Frankrijk heroveren. In het voorjaar vielen Gent en Brugge, dankzij de steun van de troepen van Bergeyck.

Op 14 juni poogde de Franse generaal La Mothe Oudenaarde te verrassen. Na enkele kanonschoten te hebben gelost, trok de generaal verder. De Fransgezinden in de stad werden gewantrouwd. Het Oudenaards garnizoen stond onder leiding van de Oostenrijker Sichterman en telde amper 700 man. Gelukkig werd er snel 900 man versterking gestuurd.

Begin juli deden de Fransen alle moeite om Oudenaarde in te nemen. De stadsgouverneur weigerde de handdoek in de ring te gooien en beloofde de stad tot de laatste man te verdedigen. Hij deed tot tweemaal toe een uitval om de Fransen terug te dringen. Te Bevere en te Eine werden veel Franse soldaten gedood en werd het beleg langs die kant opgebroken.

Marlborough en Eugenius van Savoye zochten de confrontatie met de Fransen. De Fransen werden de pas naar hun land afgesneden en tot een veldslag gedwongen. In de buurt van Oudenaarde versloegen de geallieerden uiteindelijk op 11/07/1708 de Franse strijdmacht (*zie artikel over de slag bij Oudenaarde*).

In het stadhuis van Oudenaarde hangt het schilderij 'De slag bij Oudenaarde in 1708' van Alexander van Bredael (1716)

Hierna wilden de geallieerden Rijsel belegeren. Marlborough wilde 20 batterijstukken laten overkomen van Maastricht en nog eens 60 uit Holland. Aangezien Gent in handen was van de Fransen konden ze noch de Schelde noch de Leie gebruiken om hun oorlogsmateriaal te vervoeren. Om deze operatie over land te klaren, had men 16.000 !! paarden nodig.

Vooraf in juli, maar ook in de daaropvolgende weken en maanden waren er voor de kasselrij Oudenaarde diverse opeisingen van graan en paardenvoer, maar ook van mensen en materiaal voor het geallieerde leger. Deze opeisingen waren zo groot dat in oktober noodmaatregelen moesten getroffen worden om de honger lijdende bevolking te helpen. De oogsten van 1708 waren als gevolg van de militaire activiteiten in de streek voor een groot deel vernietigd. De winter van 1708-1709 was extreem hard. Men zei dat zelfs de wijn in de glazen in het kasteel van Versailles bevroor. De uitgezaaide graangewassen bevroren, zodat de oogst in 1709 bijzonder slecht was.

In de daaropvolgende jaren bleven de opeisingen doorgaan, ook al zat de kasselrij zowel financieel als economisch aan de grond. Naast de opeisingen werden brandschattingen betaald aan de legers.

Eenmaal Rijsel ingenomen, overwogen de geallieerden om de strijd op Frans grondgebied verder te zetten en Parijs te veroveren, maar Lodewijk XIV was bereid vrede te sluiten. Door strenge eisen te stellen, kwam het niet tot een formeel vredesverdrag.

Toen de Oostenrijkse keizer Jozef I overleed, nam zijn broer Karel VI op 17/04/1711 het bewind over. De Oostenrijkse Nederlanden kwamen onder zijn gezag.

Op 17/05/1712 werd Maximiliaan Emmanuel van Beieren soeverein van de Zuidelijke Nederlanden. De Spaanse kroon had evenwel enkel nog zeggenschap over Namen en Luxemburg. In realiteit namen de Fransen alle beslissingen.

De Zuidelijke Nederlanden kwamen definitief onder Oostenrijks bewind na de Vrede van Utrecht (11/04/1713). De vrede werd op 16 april in Oudenaarde afgekondigd, hetgeen aanleiding gaf tot grote vreugde. Er werd een algemene verlichting gehouden en een Te Deum Laudamus gezongen.

Een jaar later volgde de vrede van de Verenigde Provinciën met Spanje, en de Vrede van Rastadt tussen Frankrijk en de Oostenrijkse keizer. Filips V werd internationaal aanvaard als vorst van Spanje en de koloniën. Hij diende wel af te zien van zijn aanspraak op de Franse troon. De Zuidelijke Nederlanden kwamen onder Oostenrijks gezag.

Op 15/11/1715 werd in Antwerpen het tweede Barrièretractaat gesloten. Hier werd beslist dat in 8 plaatsen in de Oostenrijkse Nederlanden garnizoenen zouden gelegerd worden (niet in Oudenaarde), om te kunnen ingrijpen bij elk grensconflict met Frankrijk.

De economische groei van onze gewesten werd nog steeds vertraagd, omdat de Schelde gesloten bleef en de handel met Indië werd verboden voor de Oostenrijkse Nederlanden.

De 17de eeuw op economisch vlak

De periode van de aartshertogen wordt als voorspoedig beschreven. Na de neerwaartse economische spiraal van 3 decennia herleefden de Zuidelijke Nederlanden in het begin van de 17de eeuw. De landbouw herstelde zich en de nijverheid kwam de malaise redelijk snel te boven. De Zuidelijke Nederlanden werden één van de welvarendste streken van Europa.

Niettemin hadden onze streken toch nog te maken met grote moeilijkheden. Meesters-ambachtslieden en kapitaalkrachtige zakenlui weken massaal uit. De sluiting van de Schelde was heel nefast voor de economie. Als gevolg van deze sluiting moest de lading van vrachtschepen worden overgeladen op Zeeuwse lichten. Hierdoor stegen de transportkosten naar Antwerpen. Bovendien werd er tol geheven. Dit alles zorgde ervoor dat Antwerpen moeilijk concurrentie kon voeren met havens als Rotterdam en Amsterdam. Toch bleef men ijverig handel drijven tussen de Zuidelijke Nederlanden en de Verenigde

Provincies, zelfs tijdens de 80-jarige oorlog. De Antwerpse schippers die binnenschippers waren geworden, werden stilaan weggedrumd door de Hollandse en Zeeuwse schippers. De Vlaamse vloot zocht een thuishaven in Duinkerken. Nadat de Fransen deze haven hadden veroverd, verhuisde men in 1658 de activiteiten naar Oostende.

Waterwegen waren in de 17de eeuw de belangrijkste en goedkoopste transportwegen. Het aanleggen van kanalen werd door de overheid gestimuleerd.

De poging om Antwerpen met de Maas en de Rijn te verbinden, mislukte. Er werd wel een verbinding gemaakt tussen Gent-Brugge-Oostende (tussen 1613 en 1622).

Antwerpen bleef een belangrijk financieel centrum waar internationale transacties uitgevoerd werden. De Antwerpse bankiers verstrekten ook overheidskrediet en verdienden geld aan de Spaanse geldzendingen.

We kunnen stellen dat er in het begin van de 17de eeuw een economische opflakking waar te nemen was maar dat na het midden van de eeuw het inkomen per hoofd daalde door de groeiende bevolking. Bij de ambachtslui, handwerkers en keuterboeren ging de levensstandaard achteruit. Het werkelijke loon daalde omdat de prijs van het graan en de grond sneller steeg dan de lonen. De eigenaars van gronden en handelaars hadden het dus duidelijk beter.

Wat Oudenaarde betreft, zien we dat in 1625 de tapijtsiers opnieuw werk verschafften aan 20.000 mensen. De handelsactiviteit was in handen van een tiental families die aan het hoofd stonden van een wijdvertakt productienetwerk waarin met onderaanneming gewerkt werd. Door de rurale organisatie en productie werd geopteerd voor een goedkoper en gestandaardiseerd massaproduct waar er veel vraag naar was. Brussel en Antwerpen kozen voor een meer kwaliteitsvol tapijtwerk.

De lijnwaadhandel kwam zijn eerdere inzinking te boven. In 1648 had Oudenaarde een omzet van meer dan 100.000 stuks en was daarmee de grootste linnenmarkt van Vlaanderen. Vooral de export naar Spanje zorgde voor deze cijfers.

In 1645 werd met steun van de stadsmagistraat de productie van damast uit Rijsel ingevoerd in de stad.

Een experiment, met een lakenfabriek van meer dan 200 arbeiders, liep in 1615 faliekant af, nadat een aantal werknemers met pest besmet werden. Een faling was het gevolg.

Het constante oorlogsgeweld in onze streken had zijn invloed op de economie. Slecht één jaar op drie kende in de 17de eeuw vrede. Door de verplichte militaire logementen in een eeuw vol oorlogsgeweld was er een grote emigratie uit Oudenaarde. Rijke burgers en handelaars verlieten de stad. De Oudenaardse tapijtsiers werden door de Franse koning gelokt met allerlei voordelen om in zijn manufactures royales te gaan werken. Hetzelfde gebeurde met de gezellen die beloftes van een grotere vrijheid en een hoger loon kregen.

In 1668-69 flakkerde voor de laatste keer in onze streken de pest op. 5 tot 10 % van de bevolking overleefde de plaag niet.

De kasselrij Oudenaarde

De kasselrij Oudenaarde volgens Sanderus

Ontstaan

Een kasselrij was een oude bestuurlijke indeling, een soort voorloper van de huidige indeling in provincies. Het gebied van de latere kasselrijen Kortrijk en Oudenaarde behoorde onder Boudewijn IV (988-1035) tot de comitatus Tornacensis met de grafelijke burcht van Doornik als centrum. De streek rond Kortrijk werd onder Robrecht de Fries (1071-1093) losgemaakt van de kasselrij en werd de zelfstandige kasselrij Kortrijk. De afsplitsing van de kasselrij Oudenaarde van de kasselrij Kortrijk situeert zich begin 13de eeuw.

Grondgebied

De kasselrij Oudenaarde lag op de linkeroever van de Schelde en bestond uit 33 parochies (of delen van parochies): Anzegem, Asper, Avelgem, Bevere, Bossuit, Eine, Elsegem, Gijzelbrechtegem, Heestert, Heurne, Huise, Ingooigem, Kaster, Kerkhove, Kruishoutem, Lede, Moen, Moregem, Mullem, Nazareth, Nokere, Ooike, Otegem, Ootrijve, Ouwegem, Petegem, Potegem (deel van Waregem), Tiegem, Vichte, Waarmaarde, Wannegem, Wortegem en Zingem.

Opmerkelijk is dat de stad Oudenaarde geen deel uitmaakte van de kasselrij!

Op de linkeroever van de Schelde lag het land van Aalst.

In 1510 werd de kasselrij nogmaals gesplitst in een Over- en een Nederkasselrij. De Nederkasselrij lag stroomafwaarts ten opzichte van de Overkasselrij. In 1586-97 was de breuk weer gelijmd en was er weer 1 kasselrij. In de titulatuur sprak men evenwel van 'de (2) kasselrijen van Oudenaarde'.

De instellingen

De erfelijke en dienende hoogpointers waren te samen met de notabelen en edelen het corpus van de kasselrij.

De erfelijke hoogpointers

Zij waren de werkelijke eigenaars van het hoogpointerschap dat verbonden was aan het bezit van de oorspronkelijk belangrijkste heerlijkheden, zijnde Asper en Zingem, Avelgem, Eine, Hemsrode te Anzegem, Huise, Kruishoutem en Petegem. Zij waren vrij om plaatsvervangers aan te duiden en te benoemen. Deze vervangers werden dienende hoogpointers genoemd. Na de benoeming van een dienend hoogpointer hadden de erfelijke hoogpointers geen toegang meer tot het college tenzij zij er persoonlijke zaken af te handelen hadden.

Moeilijkheden en problemen werden aan de erfelijke hoogpointers gerapporteerd. Zij hadden de bevoegdheid om de griffier en de ontvanger van het kasselrijcollege te benoemen.

De dienende hoogpointers

Ze betitelen de erfelijke hoogpointers als hun meesters of principalen. Bij hun aanstelling zwoeren de dienende hoogpointers de eed van trouw aan hun vazalheer en beloofden ze zijn rechten en voorrechten te bewaren.

De kasselrijraad

In de kasselrij Oudenaarde was het de gewoonte (geen verplichting) om de edelen en notabelen van de kasselrij in vergadering samen te roepen om te beraadslagen over alle vragen van de vorst die zekere lasten inhielden voor de inwoners van de kasselrij. Alleen de erfelijke of dienende hoogpointers waren bevoegd om vergaderingen van edelen en notabelen te beleggen. Deze vergaderingen gebeurden in aanwezigheid van de dienende hoogpointers.

Veruit de belangrijkste taak van de raad was advies uitbrengen over het toestaan van beden of andere hulpelden voor de vorst.

De ontvanger-klerk was de ruggengraat en leider van het bestuur. Hij was lid van het college maar had geen stemrecht in het punten van de beden. Hij riep de vergaderingen samen en oordeelde over de noodzaak ervan. Vanaf 1703 werd de ontvanger uit het college verwijderd.

Werking en bevoegdheden

Meestal was het de baljuw van de heerlijkheid waaraan het hoogpointerschap verbonden was, die de functie van hoogpointer bediende. Dit was echter geen voorwaarde. Het hoogpointerschap en het baljuwschap van de heerlijkheid waren niet onverbreekelijk met elkaar verbonden.

Om lid van het college van de kasselrij te kunnen zijn, moest men Vlaming zijn of een brief van naturalisatie kunnen voorleggen.

Bij zijn aantreden moest de hoogpointer zweren dat hij rooms-katholiek gelovig was. Familiebanden tussen de leden van het college waren niet verboden.

Vanaf de 17de eeuw werd men hoogpointer benoemd voor het leven.

Het college van hoogpointers was een college van gelijken. De meerderheidsstemming was in gebruik. Bij gelijkheid van stemmen was het voorstel goedgekeurd.

In Oudenaarde bekleedde het kasselrijcollege de tweede rang na de schepenen van de stad.

De hoogpointers vergaderden op verscheidene plaatsen: te Oudenaarde, Wortegem en Bevere. In 1603 kregen ze de toelating om een huis te huren te Oudenaarde om daar hun vergaderingen te houden en het archief te bewaren. Ze huurden een huis in de Hoogstraat

dat in 1611 werd gekocht. In de loop van de 17de en 18de eeuw werden aanpalende huizen en percelen gekocht. Talrijke verbouwingen werden uitgevoerd.

In 1603 kregen de hoogpointers 10 stuivers per vergadering, en daarbovenop 30 stuivers voor hun voeding. In 1605 vergaderden ze 89 dagen. In de loop van de 17de eeuw waren er heel wat buitengewone vergaderdagen als gevolg van de talrijke militaire bewegingen en acties in de kasselrij. In de 18de eeuw daalde het aantal vergaderingen.

Hun belangrijkste inkomsten kwamen van verplaatsingen in het voldoen van de bevelen van de vorst, zijn raden, de gedeputeerden van de provincie Vlaanderen. Vanaf 1603 werden zendingen immers een zaak van de hoogpointers. De ontvanger besliste wie op zending mocht. Een zending gebeurde door 2 hoogpointers, 1 van de Overkasselrij en 1 van Nederkasselrij. De hoogpointers kregen vanaf 1702 een vast loon van 600 gulden uitbetaald. De hoogpointer-griffier kreeg daarbovenop nog eens 400 gulden.

Het college van hoogpointers had de zorg over het algemeen en particulier belang van de inwoners van de kasselrij Oudenaarde. Het college was verplicht de vrijheid, de vrijheden en costumen van de inwoners te bewaren. Ze bestuurden de kasselrij zoals hun eigen goederen.

De erfelijke hoogpointers benoemden de dienende hoogpointers, de belastingontvanger en de griffier. De dienende hoogpointers benoemden de luitenanten van het Siege van de jacht, de huisbewaarder, de boden, de knecht, de hovenier, de officiaal, de geneesheren en de marechaussees.

Het college kon politieke ordonnanties opmaken, die na goedkeuring door de vorst kracht van wet kregen.

Het college had een raadgevende stem bij het toestaan van beden aan de vorst door de Staten van Vlaanderen.

Als bestuurders van de kasselrij stelden ze de wijze vast waarop de belasting betaald werd. Ze bepaalden de hoogte van de repartitiebelasting rekening houdend met de vragen van de vorst, de provincie en de eigen interne lasten van de kasselrij. Ze regelden de verdeling van de belastingen over de verschillende fiscale entiteiten van de kasselrij.

De hoogpointers van de kasselrij Oudenaarde bezaten de jurisdictie in eerste aanleg van alle geschillen inzake belastingheffing, zowel tussen dorpen als tussen particulieren.

Nog een belangrijke bevoegdheid betrof het instaan voor leveringen van goederen en diensten ten behoeve van de legers. Mannen (keurlingen of pioniers genoemd) werden opgevorderd om te helpen bij het aanleggen van versterkingen en het herstel van de wegen. Voor het vervoer van voorraden, munitie, kanonnen en soldaten met hun bagage, werden paarden en wagens opgeëist. De bevolking moest instaan voor het levensonderhoud van de legers die in de streek kampeerden. Vaak werden grote hoeveelheden stro, hooi, hout en graan opgevorderd.

Al die opeisingen werden door het college van hoogpointers gelijkmatig verdeeld over de parochies van de kasselrij. De kasselrij moest zorgen voor een vergoeding (een schadeloosstelling) voor de opgeëiste mannen, de paarden en de karren, en de inkwartiering van soldaten. Deze bedragen mochten achteraf worden afgehouden van het belastinggeld dat de kasselrij jaarlijks aan de Staten Generaal verschuldigd was. De burgers van de stad Oudenaarde waren vrijgesteld van de opeisingen.

De kasselrij had uiteraard personeel in dienst. Oorspronkelijk was de belastingontvanger en de griffier één en dezelfde persoon. Vanaf de 17de eeuw was dit niet meer het geval en was er een aparte functie van griffier.

Vanaf 1746 was er een klerk (officiaal) in dienst die de griffier moest bijstaan. Er werd gebruik gemaakt van boden om boodschappen over te brengen. Na de verwerving van een eigen kasserijhuis was er een huisbewaarder in dienst.

Aangezien de hoogpointers over het welzijn van de inwoners waakten, hadden ze oog voor de veiligheid. In perioden waarin er overlast was van vagebonden, landlopers en bedelaars, werden er mannen in dienst genomen om deze te vangen en uit de kasselrij te verjagen. Vanaf 1681 waren uitsluitend de hoogpointers bevoegd voor de bestraffing van de overtredingen op de jachtwetgeving. Er werden 2 luitenanten (1 van de Overkasselrij en 1 van Nederkasselrij) in dienst genomen.

Opheffing

In 1795 werden de kasselrijen afgeschaft en werd het grondgebied van de kasselrij Oudenaarde verdeeld over 2 departementen (van de Schelde en van de Leie) en vijf kantons (van Oudenaarde, Nazareth, St-Maria-Horebeke, Avelgem en Harelbeke).

Kasselrijhuis

Het voormalige kasselrijhuis, momenteel een deel van het Bernarduscollege in de Hoogstraat, werd opgetrokken in verschillende bouwfases.

Voor de kasselrijvergaderingen werd oorspronkelijk een kamer gehuurd, al dan niet in een herberg. De administratie gebeurde wellicht bij de griffier thuis. Vervolgens werd in 1603 een herenwoning uit de tweede helft van de 16de eeuw van de heer van Mullem gehuurd. De hoogpointers van de kasselrij van Oudenaarde gebruikten maar één kamer. De rest van de woning werd onderverhuurd.

Het kasselrijbestuur kocht het gebouw in 1611. Het gebouw werd in de periode 1612-17 aangepast met de bouw van een achterhuis met bakoven, brouwerij en stal. De voorgevel werd ook veranderd. De huidige linkerpartij behoort tot deze periode. Het gebouw moet vroeger uit minstens 2 huizen hebben bestaan die vóór 1611 werden samengevoegd.

In 1696 werd de noordelijk aanpalende brouwerij De Catte gekocht. Het pand werd vernieuwd en voorzien van een nieuwe voorgevel in Louis XIV-stijl (1699-1704). De hoofdmuren bleven staan maar de binnenindeling werd veranderd. De nieuwbouw kreeg een tweedelige indeling, vooraan een ontvangstzaal voor het publiek en achteraan een vergaderzaal. De voorzaal kreeg een rijke stuccozoldering (1705) en de vergaderzaal werd nog luxueuzer. Het opschrift anno MDCCII (1702) op de gevel overspant de drie delen van dat moment. Ook hier werd de indeling gewijzigd en kwam er een nieuwe voorgevel.

In 1729-33 werd het kasselrijhuis opnieuw uitgebreid met de aankoop van de aanpalende brouwerij de Fonteyne. Het gebouw kreeg ook een tweedelige indeling, vooraan een wacht- en ontvangstkamer en achteraan de griffie. De bouw kreeg een voorgevel waarbij men zich inspireerde op deze uit 1699-1704. Helemaal rechts werd een koetspoort gemaakt die toegang gaf tot de binnenkoer en stallen.

In de loop van de 18de eeuw kregen alle kamers (ook de logeerkamers op de verdieping) een stuccodecoratie die nu nog gedeeltelijk bewaard is gebleven. Tevens werd een trappenhuis met monumentale trap gebouwd. In 1760 werd door Joseph Thomas in de eetkamer een prachtige schoorsteen uit marmer van Saint-Rémi gebouwd. De achtergevel van de vleugel uit 1699-1704 kreeg in 1779 een grondige wijziging. Men had grootse plannen met het

gebouw. Er werd zelfs van een nieuwbouw gesproken. Er kwam echter niets van in huis. Enkel grote stallen werden gebouwd.

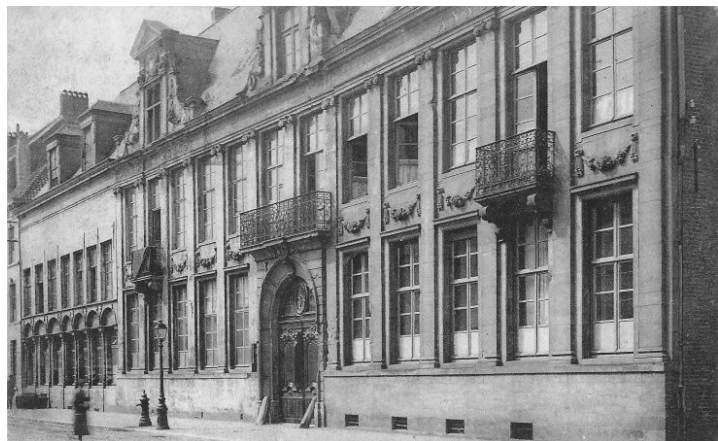
Na de afschaffing van de kasselrijbesturen door de Fransen werd de benedenverdieping als correctionele rechtbank en arrondissements-commissariaat gebruikt. De bovenverdieping was tot rond 1844 een hotel. De postkoetsen van Gent kwamen hier aan.

***Kasselrijhuis eind 19de eeuw
(postkaart)***

In 1851 werd het complex aangekocht door de priestercongregatie van Onze-Lieve-

Vrouw van Dendermonde om er een school (college) in onder te brengen. Deze was eerder in 1844 opgericht en had lokalen in een reeds gesloopt mooi herenhuis met trapgevel op de hoek van de Woeker en de Einestraat. In 1860 werd de school erkend als bisschoppelijk college.

In 1906 werden de schoolgebouwen van het Onze-Lieve-Vrouwecollege uitgebreid tot aan het vroegere Molenstraatje met onder meer een feestzaal en slaapzaal. De voorgevel was geïnspireerd op de vleugels van 1699 en 1729. Door deze creatie ontstond een geheel nieuwe gevelcompositie, die tot op vandaag bewaard bleef.

Kasselrijhuis na 1906

Te vermelden zijn de mooie landelijke muurschilderingen in de eetkamer van de priesters. Zij dateren waarschijnlijk uit de hotelfase van het gebouw.

In de jaren 1930 werd door de aanleg van een overlangse gang het gebouw grondig verminkt.

Vauban (1633-1707)

Sébastien Le Prestre de Vauban wordt beschouwd als één van de grootste militaire genieën van zijn tijd. Vauban was een meester in het ontwikkelen van geometrisch vormgegeven vestingen. Hij was verantwoordelijk voor de versterking van 160 plaatsen voor Frankrijk. Tevens ontwikkelde hij een nieuwe methode om steden te belegeren en zo snel mogelijk in te nemen. Hij leverde een enorme bijdrage aan de manier van oorlogsvoering tijdens de 17de en 18de eeuw.

Vauban' door Hyacinthe Rigaud

Vauban werd geboren in een aan lager wal geraakte adellijke familie. Op 10-jarige leeftijd werd hij wees en nam de prior van het klooster van Semur de jongen onder zijn vleugels. Daar kreeg Vauban zijn opleiding in wiskunde, wetenschap en geometrie.

Toen hij 17 jaar was, nam hij dienst als cadet in het leger van de opstandelingen van de prins de Condé, die in een burgeroorlog (de Fronde) tegen het koninklijke gezag strede. Nadat hij gevangengenomen was door de koninklijke troepen, liep Vauban onder impuls van kardinaal Mazarin over naar de andere partij en werd zelfs een fervent medestander van de koninklijke zaak. Hij trad toe tot de nieuwe ingenieurseenheid van het Franse leger en werd tot koninklijk ingenieur benoemd. Tussen 1653 en 1659 nam hij deel aan 14 belegeringen en werd hierbij diverse malen gewond. Hij maakte een echte bliksemcarrière in het Franse leger. Zo was hij al chef-ingenieur bij het beleg van Gravelines in 1658.

Vanaf 1662 gaf Lodewijk XIV hem de opdracht om steden en legerplaatsen te versterken, te beginnen met Duinkerke. Toen er weer oorlog uitbrak met de Spanjaarden (Devolutie-oorlog 1667-68) speelde Vauban een actieve rol in de bezetting en snelle inname van steden zoals onder andere Doornik, Dowaaï, Rijsel, Kortrijk en Oudenaarde. Hij kreeg hiervoor van de koning de nodige erkenning. Zo ontving hij een grote vergoeding en een graad van luitenant in de prestigieuze koninklijke garde. Tevens werd hij gouverneur van de citadel van Rijsel, die hij zelf had laten bouwen.

Hij oefende de taak uit van commissaris-generaal van de Franse vestingen zonder de titel te dragen. Pas vanaf de dood van zijn voorganger Louis Nicolas de Clerville in 1677 mocht hij de titel dragen. Zijn opdracht bracht hem doorheen gans Frankrijk om bestaande versterkingen te inspecteren en aan te passen of nieuwe versterkingen te bouwen (met inbegrip van forten en citadellen).

Hij werd een adviseur van de koning en werkte nauw samen met de minister van oorlog Louvois.

Tijdens de Hollandse oorlog (1672-1678) ging Vauban van succes naar succes en van beleg naar beleg. Onder zijn leiding veroverden de Fransen diverse vestingen in de Spaanse Nederlanden. Ook enkele steden die op het grondgebied van de Republiek lagen en de territoria van een aantal Duitse prinsen werden ingenomen door de Franse legers. Naast Maastricht werden Nijmegen, Trier, Kamerijk, Gent, Ieper en Duinkerke veroverd. Door de inspanningen van Vauban tijdens deze veldtochten kwam hiermee het Romaanse deel van Vlaanderen voorgoed aan Frankrijk toe.

Bij de verovering van Maastricht gebruikte hij voor het eerst een speciale tactiek. Hij verfijnde het gebruik van loopgraven bij de verovering van vestingen, door deze parallel aan elkaar op te laten trekken vóór de vijandelijke verdedigingswerken. Eenmaal de loopgraven de vestingmuren hadden bereikt, voerde men een gecoördineerde stormloop uit. Hierdoor

moesten de verdedigers hun vuurkracht verdelen zodat er altijd wel ergens een doorbraak kon worden geforceerd. Vanaf het moment dat er een gat in de verdediging van een vesting ontstond, capituleerden de verdedigers doorgaans omdat de stad onverdedigbaar was geworden. In 1676 werd hij bevorderd tot veldmaarschalk.

Na de Vrede van Nijmegen (1678) werd hij verantwoordelijk voor het fortificeren van de nieuwe noordgrens van Frankrijk. Deze militaire bufferzone bestond uit een dubbele verdedigingslinie van 30 versterkte steden, gaande van Duinkerke en Grevelingen in het noordwesten tot aan respectievelijk Givet-fort de Charlemont en Stenay in het noordoosten. Daarvoor bouwde hij verschillende nieuwe forten terwijl oude vestingen werden versterkt of gesloopt.

Hét voorbeeld van een Vaubanversterking is Neuf-Brisach in de Elzas. Toen Lodewijk XIV de stad Breisach op de rechteroever van de Rijn moest afgeven, gaf hij Vauban de opdracht er recht tegenover op de linkeroever van de Rijn een compleet nieuwe stad en vesting te bouwen. Het was het voorbeeld van de perfecte vestingstad.

In Oudenaarde zal Vauban steeds herinnerd blijven als de bouwer van de fameuze stadsvestingen.

'Panoramisch waarheidsgetrouw zicht op de stad Oudenaarde met zijn stervormige omwalling en versterking van Vauban' door I.D. Maire (stadhuis Oudenaarde)

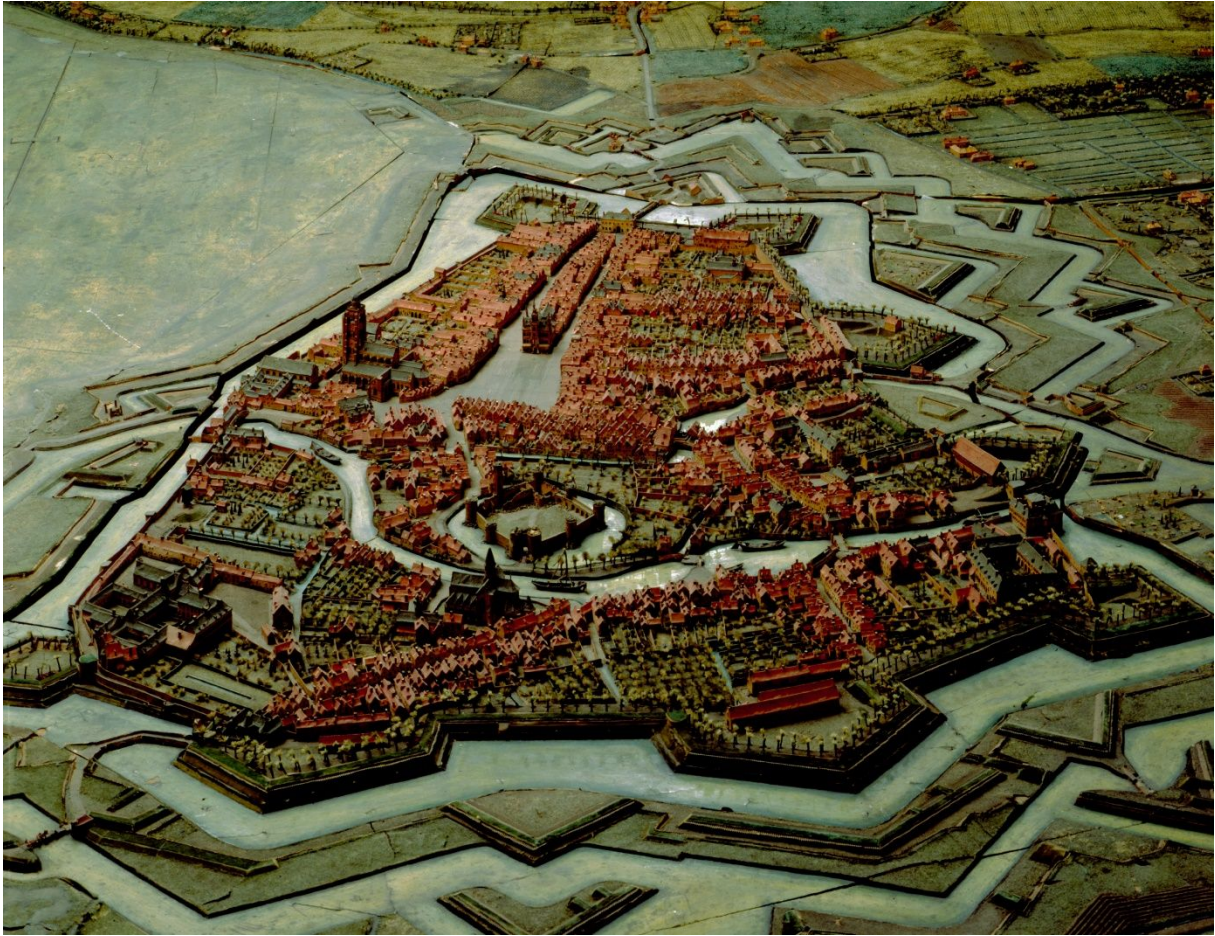
Tijdens de Negenjarige oorlog gebruikte Vauban bij de belegering van Philippsburg in 1688 voor het eerst het ricochet-schieten. Hij had ontdekt dat wanneer de loop van een kanon of houwtser in een bepaalde hoek meer naar beneden gericht was, men kogels of kanonballen kon laten stuiteren, zodat voorheen onbereikbare plaatsen toch met artillerie bestookt konden worden. Het vergemakkelijkte het innemen van vestingen doordat de artillerie van de verdedigers niet langer onaantastbaar was.

Medio 17de eeuw deed de bajonet zijn intrede. Men vond er niets beter op dan de bajonet in de loop van het musket te steken, met als resultaat dat men niet kon schieten. Vauban maakte een fitting of aansluiting waarbij het mogelijke was de bajonet over de loop van het musket te schuiven en te bevestigen. De loop bleef vrij.

Vauban deed er in zijn carrière alles aan om de slachtoffers onder zijn troepen tot een minimum te beperken. Hij was een bijzonder moedig man die zelf meermaals gewond raakte.

Lodewijk XIV benoemde Vauban in 1703 tot maarschalk als beloning voor de lange reeks militaire successen. Deze ambtelijke functie betekende dat hij niet langer de troepen in het veld kon aanvoeren. Zijn actieve militaire carrière was bijgevolg voorbij. Vauban heeft niet alleen een bijdrage aan militaire ontwikkelingen gegeven, maar was ook op maatschappelijk gebied een groot denker en schreef diverse werken over geografie, kanalen, landbouw, economie en dergelijke meer. Hij trok zich het lot van de Franse boeren aan en hekelde het oneerlijke Franse belastingsysteem. De Franse autoriteiten verboden zijn boek *Projet d'une dixme Royale*, waarin hij voor een nieuw en eerlijker belastingsysteem ijverde. Zijn werken hebben belangrijke economen van de latere Verlichting beïnvloed.

Vauban stierf in 1707 in Parijs aan een longontsteking. Zijn overblijfselen werden tijdens de Franse revolutie opgegraven en raakten verspreid. Napoleon liet in 1808 het teruggevonden hart van Vauban in de kerk van Les Invalides onderbrengen.

Het plan-relief van Oudenaarde door Nicolas de Nézot (1746) geeft een mooi beeld van de versterkingswerken van Vauban

De slag bij Oudenaarde (11 juli 1708)

Even de *hoofdrospelers* voorstellen:

John Churchill (1650–1722), eerste hertog van Marlborough, was wellicht de bekwaamste veldheer van zijn tijd. Hij verloor geen enkele veldslag. Tijdens de Spaanse Successieoorlog (1701-1714) stond hij aan het hoofd van de verenigde Britse, Nederlandse en andere troepen en vocht hij veldslagen uit op uiteenlopende plaatsen. De bekendste zijn: de Slag bij Blenheim aan de Donau (1704), de Slag bij Ramillies (1706), de Slag bij Oudenaarde (1708), de Slag bij Wijnendale (1708) en de Slag bij Malplaquet (1709).

Eugenius Frans, prins van Savoye (1663-1736) was van oorsprong een Franse generaal, met Italiaanse voorouders, in dienst van de Habsburgse monarchie. Hij noemde zichzelf prins Eugenio von Savoy. Hij werkte onder drie Habsburgse keizers, namelijk Leopold I, Jozef I en Karel VI. Hij reisde door Europa van de ene naar de andere oorlogssituatie. In Oostenrijk wordt hij beschouwd als de grootste generaal aller tijden en een militair genie.

Lodewijk van Frankrijk, le petit dauphin van Frankrijk en hertog van Bourgondië (1682-1712). Hij was eerst een kwaadaardige en arrogante jonge prins die door niemand geliefd werd. Later werd de Hertog van Bourgondië, onder invloed van de aartsbisschop van Cambrai Fénelon, een heel vroom en godsdienstig man. Al vroeg werd de 20 jaar jonge prins in 1702 door zijn grootvader koning Lodewijk XIV in de Haut Conseil toegelaten en in staatszaken betrokken.

Louis-Joseph, le grand Vendôme, hertog van Vendôme, Beaufort en Étampes, graaf van Penthièvre (1654-1714). Hij was een bastaardkind van koninklijke bloede en erfde een enorm fortuin. Hij was een begenadigd militair die als generaal een grote carrière uitbouwde. Lodewijk XIV wilde hem nooit tot maarschalk benoemen omdat hij een bastaard was. Wat ook zal meegespeeld hebben is het feit dat hij een uitermate boertige man was en homosexueel. Toen hij ingezet werd in de Spaanse Successieoorlog moest hij Lodewijk van Frankrijk naast (en boven) zich dulden. Hun verstandhouding was uitermate slecht. De verantwoordelijkheid voor de nederlaag in Oudenaarde legde hij (terecht) bij le petit dauphin Lodewijk. Hij was gedegouteerd en trok zich op zijn landgoed terug. Later werd hij gevraagd als bevelhebber van het Spaanse leger en behaalde hij enkele belangrijke overwinningen.

Het voorspel

Het Franse leger had in 1707 een confrontatie met het geallieerde leger weten te vermijden. De kans was groot dat het in 1708 wel tot een treffen zou komen. Nadat de Fransen eerder in 1708 Gent en Brugge hadden ingenomen was er onenigheid omtrent de te voeren strategie, ofwel Menen belegeren, ofwel Oudenaarde innemen. De strekking Vendôme, die het net veroverde Gent wilde afschermen via de Schelde, door onder meer Oudenaarde te veroveren, haalde het.

Door de recente veroveringen van de Fransen dreigde de aanvoerlijn van het leger van Marlborough stil te vallen. Eugenio van Savoye had het idee om de Fransen een stapje voor te zijn.

Ondertussen trok een kleine groep Fransen naar Oudenaarde met als doel de stad af te sluiten voor geallieerde schepen.

Het leger van de geallieerden was op dat moment als de weerlicht van Asse in Vlaams-Brabant naar Lessen in Henegouwen getrokken. Het doel was om zo snel mogelijk de Schelde over te steken en contact te maken met het Franse leger.

De kleine Franse groep moest zich onverrichterzake terugtrekken. Het Franse hoofdleger trok eerder langzaam van Lede bij Aalst naar Gavere om 's anderendaags naar de hoogten van Huise te trekken en van daaruit Oudenaarde te observeren.

In de nacht van 10 op 11 juli trok de rechterhand van Marlborough, William Cadogan, met een troepenmacht bestaande uit 10.000 Engelsen, Hannoveranen, Pruisen en Hollanders, en 32 kanonnen en pontons, richting Oudenaarde. De opdracht was de Schelde te overschrijden, noodbruggen te slaan en het hoog terrein in het westen in te nemen.

Vanop de Edelareberg bemerkte Cadogan 's ochtends dat de Fransen, 10 kilometer verder te Gavere, nog niet volledig over de Schelde waren getrokken. Pas om 4 uur 's nachts waren de bruggen over de Schelde klaar geraakt. Cadogan stuurde stante pede bericht naar Marlborough.

Na een tocht van 8 uren (van 1 uur 's nachts tot 9u) werden door de genietroepen van Cadogan binnen de stadsmuren 2 bijkomende bruggen en in de buurt van Ename zeven houten noodbruggen gelegd, teneinde een gemakkelijke oversteek van de naderende andere geallieerde troepen te garanderen. De infanterie van Sabine trok noordwaarts tot aan de Diepenbeek.

Terwijl het Franse leger traag van Gavere naar de hoogten van Huise trok, zocht luitenant-generaal Biron met een aantal eskadrons (cavalerie) en bataljons (infanterie) Zwitserse troepen foerage rond Heurne en Eine. 's Ochtends om 10 uur kregen de verkenners plots de eerste bataljons van Cadogan, die pontons over de Schelde legden te Ename, in de gaten. Hij liet onmiddellijk Vendôme inlichten.

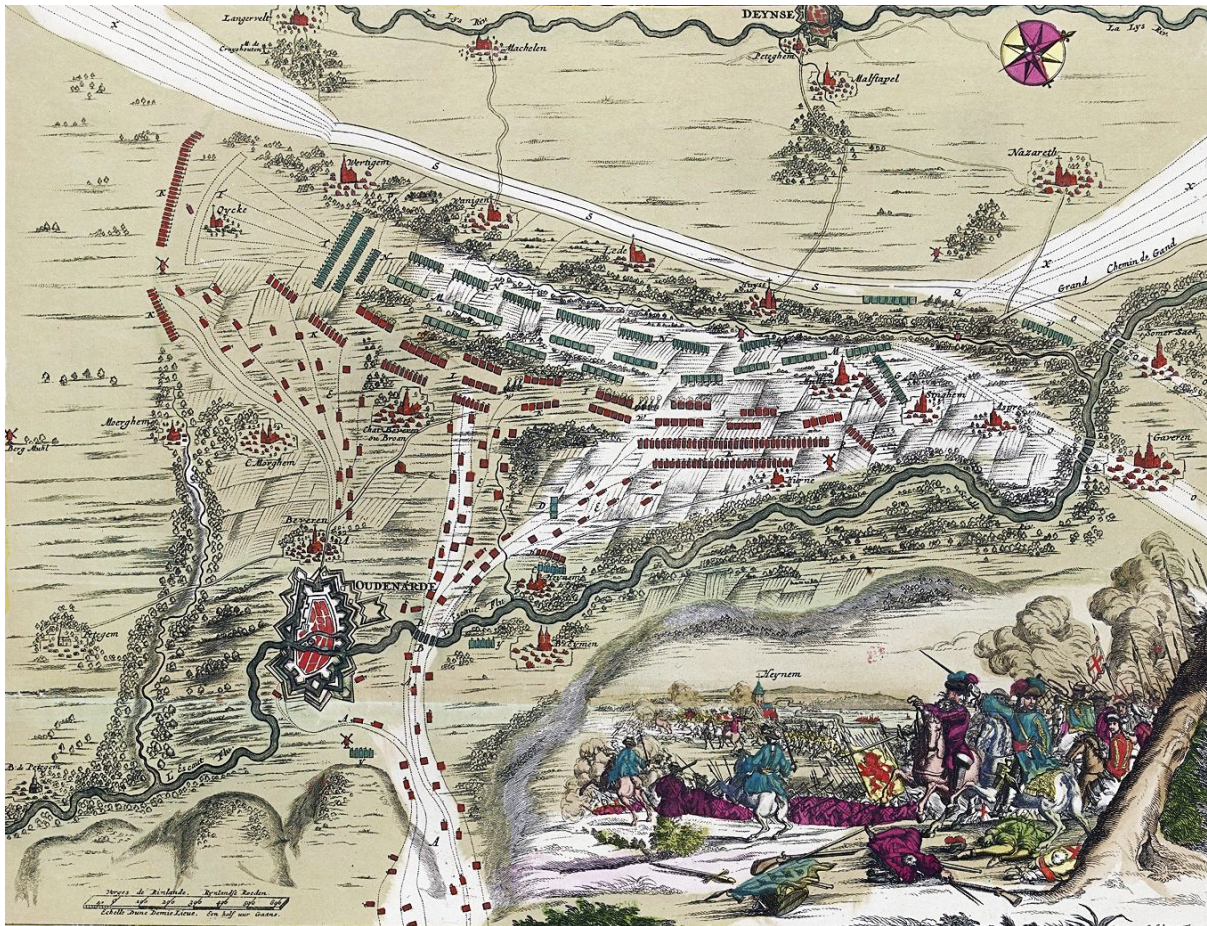
De Fransen hadden nu 2 opties. Ofwel trok men zich terug op de heuvelrug van Huise, hetgeen een zo goed als onneembare positie was (het Franse leger was immers een stuk groter dan dat van de geallieerden), ofwel koos men er voor het bruggenhoofd van Cadogan te vernietigen en de Engelsen terug over de Schelde te drijven. Biron kreeg van Vendôme het bevel om de geallieerden zo vlug mogelijk terug over de rivier te jagen en te verhinderen dat ze terrein namen op de linkeroever van de Schelde. Zijn bevel werd geannuleerd onder het mom dat het terrein rond Heurne en Eine te drassig was voor een cavaleriecharge. Razend vervoegde Vendôme de troepen van Bourgondië op de heuvelrug. Biron werd aan zijn lot overgelaten.

De Fransen schatten niet correct in dat het ganse geallieerde leger in aantocht was. Biron had nochtans vanop een molen in Eine of Heurne Pruisische en Engelse uniformjassen gezien, alsook een stofwolk van het naderende geallieerde leger dat via de Edelareberg op weg was naar Oudenaarde. Boodschappers werden naar Bourgondië en Vendôme gestuurd. Kon het zijn dat door het gebroken landschap tussen Huise en Oudenaarde men maar moeilijk de troepenbewegingen op dergelijke afstand kon waarnemen? Het is weinig waarschijnlijk. De markies van Puységur luitenant-generaal uit de staf van Bourgondië, had rond de middag de situatie vanuit Huise bekeken en besloot dat er niets aan de hand was.

De eigenlijke slag

Rond de middag kwamen Marlborough en Eugenius aan in Oudenaarde. De Deen Rantzau die het bevel voerde van de voorhoede onder Cadogan werd richting Eine en Heurne gestuurd om af te rekenen met het leger van Biron. Deze laatste werd met een aantal vooraanstaande officieren gevangengenomen en naar de herberg 'Baron de Courrières' in het centrum van Oudenaarde gebracht.

Enmaal Biron was ingerekend en diens leger weggeveegd, rukte het geallieerde leger verder op. De cavalerie van Rantzau, voerde een heldhaftige charge uit op de nietsvermoedende Franse ruitery die zich aan de overzijde van de weg naar Gent aan het formeren was. Hierbij zou de latere koning George II van Engeland een paard onder zich zien wegschieten. Dit lokte de Fransen het slagveld op. Vendôme dwong, met een batterij kanonnen vanop de hoogten van Mullem, Rantzau tot een terugtocht.

Vendôme leidde zijn troepen naar een aanval op de Engelsen. Deze werden teruggedreven tot aan de hagen die in het midden van de grote vlakte tussen Oudenaarde en Huise stonden. Aan het Craeneveld kwamen de Fransen oog in oog te staan met de Pruisische infanterie van Lottum. Het hevig duel werd gedurende anderhalf uur rond de Diepenbeek uitgevochten. De troepen van Argyll kwamen hulp bieden door de Franse linkerflank van Schaerken tot Herlegem langs de Marollebeek aan te vallen.

Vendôme stond met 25.000 man aan de beken, tegen 18.000 voor de geallieerden. De geallieerde rechtervleugel, die beperkt bleef tot de cavalerie van Natzmer, bevond zich rond de weg naar Gent ten noorden van Herlegem en de Marollebeek. Door een aanval van alle Franse troepen van de linkerflank, die tot dan onbeweeglijk achter de Rooigemsebeek hadden gestaan (30.000 man), kon men de geallieerden in een wurggreep nemen en terugdringen. Vendôme stuurde iemand naar Bourgondië (die bij de molen van Rooigem een goed zicht moet gehad hebben op de situatie) om de linkerflank in actie te brengen. Bourgondië gaf hierop het bevel aan Grimaldi om steun te geven aan Vendôme en een aanval in te zetten op het Craeneveld. Puységur vond dat het terrein aan de beken te drassig was voor een aanval met paarden, waarna het bevel van Bourgondië werd ingetrokken. Vendôme keerde niet terug naar het opperbevel, maar bleef aan de beken.

Eugenius van Savoye had intussen het bevel genomen over de geallieerde rechterflank, die spijs de wil van Vendôme, niet werd aangevallen. Toch kregen de minder in aantal zijnde geallieerden het moeilijker en moeilijker. De Pruisen van Lottum moesten een groter wordend slagveld tot aan de Bruwaan afdekken. Het Craeneveld en Herlegem ging verloren. De aankomst van 18.000 Saksen, Hessen en Hannoveranen bracht redding. Marlborough herschikte zijn troepen. Zo liet hij de Pruisen van Lottum terugtrekken om gaten te stoppen op de rechterflank bij Eugenius, en werden de nieuwe troepen ingezet op de linkerflank van de Bruwaan tot Schaerken.

In het plan van Marlborough waren de gevechten aan de beken niet het belangrijkste meer. Het geallieerde front mocht uiteraard niet breken, maar de doorbraak moest elders anders gebeuren. Hij had in de namiddag vernomen dat de hoogten van Ooike, de Boser Kouter, niet door de Fransen bezet waren. Hierdoor kreeg hij het plan om de Franse legermacht vanuit de linkerzijde in te sluiten in het natuurlijke bassin waarin deze zich bevond. Hij vertrouwde de missie toe aan de Nederlandse veldmaarschalk Hendrik van Nassau-Ouwerkerk. Deze moest met zijn troepenmacht van 13.800 soldaten via een holle weg de onbezette hoogten van Ooike innemen. Ouwerkerk werd eerst opgehouden door het inkappen van een noodponton in Oudenaarde-centrum. Pas rond 19 uur verlieten de laatste soldaten de stad. Omdat Marlborough aan de Bruwaan zwaar in de problemen kwam, was Ouwerkerk genoodzaakt troepen af te staan. 4.000 soldaten onder leiding van majoor-generaal Week drongen de Fransen terug over de Diepenbeek. De Britse cavalerie van Lumley (2.500 man) werd naar de rechterflank van Eugenius gestuurd die ook in nood was gekomen rond Herlegem. Intussen bleef de Franse druk op de beide armen van het bekenfront wel aanhouden. Om die te verlichten, stuurde Eugenius de cavalerie van de Pruis Natzmer in een charge op de Franse linies af. De eskadrons van Natzmer werden afgemaakt door de Maison du Roi, de elitetroepen van het Franse leger. Intussen had Eugenius de tijd gehad om zijn mannen te herorganiseren.

Om 20 uur begon de grote aanval van de troepen van Ouwerkerk met een cavaleriecharge van de Denen van Tilly, die vanuit Ooike naar de molen van Rooigem stormden, waar de Franse staf gelegerd was. De prins van Oranje en Ouwerkerk donderden met hun troepen naar beneden.

De Franse rechterflank werd uit de Bruwaan verdreven. Tot aan het Schaerken werden de Fransen door 16 Hollandse bataljons (8.000 man) onder leiding van de Zweed Oxenstierna op de vlucht gejaagd. Cadogan deed tegelijkertijd een aanval op de rechterflank van de Fransen. De Fransen werden over de beken naar het noorden teruggedrongen. De ongeformeerde elitetroepen van de Maison du Roi en de generale staf liepen van links naar rechts en omgekeerd. De verwarring was compleet. In totale chaos en paniek trokken de hertog van Bourgondië, zijn broer, de hertog van Berry en Jacobus III, zoon van de verjaagde Engelse koning Jacobus II, via het dorp Lede terug naar de veilige hoogten van Huise.

De omsingeling was nog niet compleet toen de duisternis begon in te vallen. De geallieerden stopten het vuren omdat het moeilijk werd om vriend en vijand te onderscheiden. Eugenius liet Franse regimentsnamen afroepen, hetgeen nog wat gevangenen opleverde. Franse vluchtelingen braken in alle richtingen door de geallieerde rangen heen en belandden zo in Franse steden als Ieper, Rijsel of Kortrijk, en vervoegden een paar maanden later het hoofdleger.

Na afloop van de gevechten was Vendôme uitermate kwaad omdat een groot deel van de linkervleugel nooit in actie was gekomen. Op 12 juli wilde hij doorvechten vanop de hoogten van Huise. Bourgondië wilde terugtrekken naar Gent en dreef zijn wil door. Op advies van de graaf van Bergeyck hielden Bourgondië en Vendôme zich de rest van de zomer op achter het kanaal Gent-Brugge en probeerden ze de geallieerde bevoorrading af te snijden. Het beleg van Rijsel werd het volgende objectief voor de geallieerden.

'De hertog van Marlborough bij de slag van Oudenaarde' (1708) - door John Wootton

De eerste dagen na de slag

Na de slag brachten de meeste soldaten de nacht door op het slagveld tussen de doden en de kermende zwaargewonden. Ook heel wat officieren waaronder Marlborough en Eugénie de Savoie bleven op het slagveld. De dag nadien in de voormiddag reden beiden, samen met enkele hoge officieren naar Oudenaarde. Er werd krijgsraad gehouden in het kasteel van Bourgondië, de verblijfplaats van gouverneur Chanclos. Men besliste uiteindelijk de versterkte stad Rijsel aan te vallen, in plaats van de Fransen alsnog aan te vallen vooraleer ze de tijd hadden om zich te reorganiseren en zich op te stellen achter het kanaal Gent-Brugge.

De geallieerden kampeerden nog 2 volle dagen op het slagveld, voornamelijk op de Hoge Bunders en de Heurnekouter.

Tijdens de nacht en de ganse dag van 12 juli werden onophoudelijk de gewonden naar Oudenaarde gebracht. De burgers werden verplicht mee te helpen. De gewonde soldaten werden als volgt gelogeerd: de keizerlijken in de Walburgakerk en bij de paters recolletten (Minderbroeders), de Engelsen in de Pamelekerk, in de abdij van Maagdendale en bij de zwarte zusters, de Hollanders bij de kapucijnen en in het Zwartzusterhuis in de Einestraat, de Hannoveranen en de Hessen in het klooster van Sion, de Fransen bij de grauwe zusters of penitenten, bij de jezuiten en in het begijnhof. De geallieerde officieren werden verpleegd in het hospitaal en de voornaamste herbergen van de stad. De gekwetste Franse officieren vonden een onderkomen in het stadhuis en in het hotel 'Den baron de Courrières' in de Nederstraat.

De hoogpointers van de kasselrij eisten op 12 juli 200 burgers op om de dag nadien de doden te helpen begraven. Ook wagens met paarden werden opgevorderd.

Op 14 juli vertrokken reeds de eerste gelederen van de geallieerde troepen richting Rijsel. Er werden tevens gekwetsten via Geraardsbergen naar Brussel overgebracht.

Wat was nu de slachtofferbalans van de slag? Bij de geallieerden waren er tussen de 825 en 940 doden, en tussen de 1.773 en 2.147 gewonden. Bij de Fransen waren er 4.200 à 6.000 doden, 2.400 à 5.000 deserteurs en 1.800 à 9.800 die gevangengenomen werden.

De Oostenrijkse Nederlanden (1713-1793)

In de Oostenrijkse Nederlanden was **de gevolmachtigd minister**, die de hoogste vertegenwoordiger van de Oostenrijkse keizer na **de landvoogd** was, het werkelijke hoofd van de regering. De functie van landvoogd was louter honorair geworden en werd verleend aan leden van het regerende huis Habsburg-Lotharingen.

Een overzicht van de bestuurders:

Onder keizer Karel VI (1713-1740):

1716-1724: Eugenius van Savoye

1716-1724: gevolmachtigd minister Hercule-Louis Turinetti

1724-1741: aartshertogin Maria Elisabeth van Oostenrijk

1725: gevolmachtigd minister Wirich von Daun

1726-1732: gevolmachtigd minister Giulio Visconti Borromeo Arese

1732-1740: gevolmachtigd minister Friedrich August von Harrach-Rohrau

Onder keizerin Maria Theresia (1740-1780):

1740-1744: Karel van Lorreinen, broer van keizer Frans I Stefanus

1740-1743: gevolmachtigd minister Friedrich August von Harrach-Rohrau

1743-1744: gouverneur-generaal ad interim Karel, graaf van Königsegg-Erps en Rottenfels, Aulendorff en Staufen, markies van Boisshot

1744: Maria Anna van Oostenrijk (gehuwd met Karel van Lorreinen)

1744-1746: interimaris, vervolgens gevolmachtigd minister Wenceslas graaf van Kaunitz-Rittberg

1745: Franse bezetting - Ulrich van Löwendal voorlopig gouverneur-generaal

1746-1747: militair bevelhebber, maarschalk Karel van Batthyany

1747-1749: bewind aan de tijdelijke Jointe

1749-1780: Karel van Lorreinen

1749-1753: gevolmachtigd minister a.i. Antoniotto Botta Adorno

1753-1770: gevolmachtigd minister a.i. Karel van Cobenzl

1770-1783: gevolmachtigd minister a.i. Georg van Starhemberg

Onder Jozef II, zoon van keizerin Maria Theresia (1780-1790):

1780-1793: Maria Christina van Oostenrijk en Albert Casimir van Saksen-Teschen

1783-1787: gevolmachtigd minister Lodewijk van Barbiano en Belgiojoso

1787: militair bevelhebber Jozef van Murray

1787-1789: gevolmachtigd minister Ferdinand van Trauttmansdorff

1789: vicekanselier der Nederlanden Frans van Cobenzl

Van 11 januari tot 10 december 1790: Verenigde Nederlandse Staten

Onder keizer Leopold II, zoon van keizerin Maria Theresia (1790-1792):

1790-1791: gevolmachtigd minister Florimond van Mercy-Argenteau

1791-1794: gevolmachtigd minister Franz Georg von Metternich-Winneburg

Onder keizer Frans II, zoon van Leopold II (1792-1794):

Nieuwe Franse bezetting tussen november 1792 en maart 1793. Franse legers verdreven met de tweede slag bij Neerwinden - **1793-1794: Karel van Oostenrijk-Teschen**

----- Graven van Vlaanderen -----

Karel VI
(1711-1740)

Frans I (1740-1765) namens zijn echtgenote Maria-Theresia

Jozef II
(1765-1790)

Leopold II
(1790-1792)

Frans II
(1792-1795)

Keizer Karel VI (1713-1740)

De markies van Prié

De Oostenrijkse keizer, Karel VI, was niet opgezet met het bezit van de Zuidelijke Nederlanden. Het lag te ver van Wenen en hij had het liever geruimd voor gebieden in Italië of Duitsland.

Hij liet zich in de Zuidelijke Nederlanden vertegenwoordigen door Eugenius van Savoye, die zich op zijn beurt liet vertegenwoordigen door Hercule Turinetti, markies van Prié. Deze laatste was blijkbaar een goed diplomaat want hij slaagde erin 4/5den van het gebied dat in het noorden van Vlaanderen afgestaan was aan de Republiek, terug te krijgen. Het lukte hem ook het onderhoud van de vreemde troepen in de barrièreplaatsen, dat bekostigd moest worden door de Zuidelijke Nederlanden, te beperken.

Markies van Prié

Hij had echter geen kennis van de eigenheid van het volk dat gehecht was aan zijn oude privileges. Er braken onlusten uit toen hij nieuwe belastingen wilde opleggen. De leider van de opstand in Brussel was de gildedeken Frans Anneessens, die de oude ambachtelijke privileges verdedigde. Deze hadden in een veranderende tijd echter geen plaats meer. De markies reageerde heftig en met de hulp van Duitse troepen herstelde hij de orde. Hij legde toch de belasting op en liet Anneessens in 1719 in Brussel terechtstellen.

De adel was in zijn wiek geschoten en maakte een lijvig dossier over aan de keizer in Wenen, waarbij zij het financiële wanbeleid van de markies aan de kaak stelden. Eind 1724 werd Turinetti uiteindelijk teruggeroepen naar Wenen. Ook

Eugenius van Savoye verdween van het toneel in de Zuidelijke Nederlanden.

De keizer zag zijn kans om zijn zuster Maria Elisabeth tot nieuwe landvoogdes aan te stellen.

De Pragmatieke Sanctie

Karel VI wilde de troonopvolging door zijn dochter Maria-Theresia verzekeren en vaardigde in 1720 de Pragmatieke Sanctie uit. De Habsburgse erfenis was ondeelbaar en de eerstgeborene (man of vrouw) zou op de troon komen. Tussen 1720 en 1723 werd de Pragmatieke Sanctie door de verschillende provinciale landdagen en de Hongaarse Rijksdag goedgekeurd.

Restte nog de goedkeuring door de andere grote mogendheden. Karel VI bracht een offer. Sinds 1722 bestond de succesvolle Oostendse Compagnie, een doorn in het oog van de

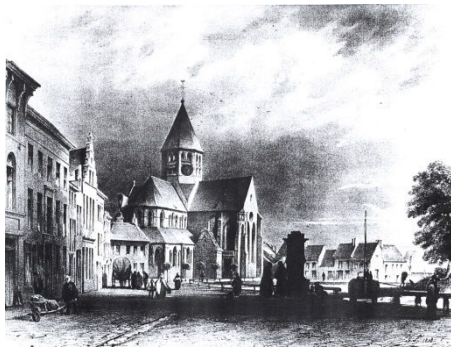
Nederlanders en de Engelsen. In 1732 schafte de keizer deze compagnie af. In ruil kreeg hij van hen de goedkeuring van de Pragmatieke Sanctie.

Oudenaarde onder Karel VI

De wapenstilstand werd in Oudenaarde op 16/04/1713 met tromgeroffel en trompetten afgekondigd. Op 25 mei publiceerde men de langverwachte vrede, wat gevierd werd met een Te Deum, een 'schoone verlichtijng' en een spel van de Gilde van Rethorica.

In 1714 werden de Hollandse soldaten afgelost door een bataljon van het regiment van prins Eugenius van Savoye. Direct werden er maatregelen genomen tegen de talrijke vagebonden en leeggangers die de streek onveilig maakten.

In 1715 bracht de opperbevelhebber van de Oostenrijkse troepen, Lothar Joseph Dominik graaf von Königsegg-Rothenfels, een bezoek aan Oudenaarde. Hij werd met de nodige luister door de heren van de magistraat en de gilden ontvangen.

Links: de Pierlepijfontein

Rechts: de Louise-Mariefontein (postkaart)

Nadat in 1712 een derde stadsfontein werd gebouwd op het Jezuietenplein, werd in 1717 de 'fonteyne tot Paemel op den Pierlepijn' (de latere Louise-Mariekaai) geconstrueerd. De fontein had een achthoekige kom met in het midden een pijler waarop een standbeeld van de watergod Neptunus stond. In 1778 was het nodig de fontein te herbouwen. Dit gebeurde door de architecten Ph. Van der Meersch en A. Van den Hende. De Pierlepijfontein werd in 1852 vervangen door een nieuwe fontein ter ere van de eerste (in 1850 overleden) Belgische koningin Louise-Marie, dochter van de Franse koning Louis-Philippe en echtgenote van onze eerste koning Leopold I. Stadsarchitect Vanderstraeten had de leiding over de bouwwerkzaamheden. De fontein werd niet op dezelfde plaats gebouwd als de Pierlepijfontein (wat verder verwijderd van Pamelekerk). De bouw gebeurde naar het voorbeeld van een fontein op de Parijse Place de la Concorde. Ter gelegenheid van de oprichting van de nieuwe fontein in 1852 doopte het Oudenaardse stadsbestuur de straat langs de Schelde om tot Louise-Mariekaai. Het is een fontein met 3 arduinen bekkens boven elkaar, in het midden een achtkantige pijler met fraaie gietijzeren beeldengroepen en een ijzeren bekroning. De bronzen gedenkplaatjes, onder andere met vermelding 'A L.M. Louise Marie d'Orléans, Reine des Belges', zijn aangebracht op de centrale achtkantige sokkel. Er zijn 4 tritons met een dolfijn in de armen in het eerste achthoekige bekken en 4 figuren in het tweede ronde bekken.

In 1719 brak men een deel van het Nieuw Kasteel af en maakte men een voorbouw. Tevens werd een brug buiten de Baarpoort gebouwd.

In hetzelfde jaar namen de zusters apostolinnen hun intrek in een bestaand vrij monumentaal gebouw binnen een ommuurd gebied, gelegen op de hoek van de huidige Smallendam en de Mattijs Casteleinstraat, en bouwden van daaruit het domein verder uit. Op deze plaats bevond zich reeds vanaf de late 15de eeuw een refuge van de abdij van Petegem ('thuis ende erfve jeghens de Schelde, noord west de strate ende de brugghe ter

Meerschpoorten, anclevende d'Abdesse ende tClooster van Peteghem, ghenaeamt tPetegemhuus').

De zusters hadden als opdracht de 'aerme jonghe dochters' te onderwijzen in het rooms-katholieke geloof, hen te leren lezen en schrijven, en kant te maken, zodat ze later hun kost konden verdienen en niet armoedig zouden zijn.

Het klooster werd in november 1797 ontbonden. Op dat moment telde het klooster 41 zusters en 16 pensionnaires.

In 1720 werd de stad getroffen door een vreselijk onweer met wind en hagel. Talrijke bomen werden uitgerukt en nagenoeg alle ruiten waren gebroken.

In deze Oostenrijkse periode wisselden verschillende regimenten in garnizoen elkaar af. Het onderhoud van deze troepen kostte de stad handenvol geld.

In mei 1726 kreeg de stad het bezoek van aartshertogin Maria-Elisabeth (zus van de keizer), gouverneur der Oostenrijkse Nederlanden. Ze werd vergezeld door Julio Visconti, ridder van het Gulden Vlies en eerste minister aan het hof. Op 19 oktober was er een grote stilte in de lucht. Plotseling 'zag men rook, dan scheen het vuur, dan was het zo rood als bloed, dan vloog het door elkaar, dan werd het door een smoor verduisterd'. Dit fenomeen duurde een halfuur.

In 1728 kwam de Gentse bisschop Van der Noot op bezoek, werden de vesten rond de stad geruimd en deed de prins van Chimay zijn intrede als gouverneur van de stad en de kasselrij.

In 1731 was er een grote droogte. De stad organiseerde biddagen om regen af te smeken. Men organiseerde zelfs een processie.

In 1732 werd Frans I Stefanus, hertog van Lotharingen (de man van de latere keizerin Maria-Theresia, die haar 16 kinderen schonk), met de nodige égards ontvangen. Hij nam zijn intrek in het hotel de Casselrije. Het jaar daarop werd de nieuwe bisschop van Gent, eerwaarde heer De Smet, met dezelfde luister ontvangen. Hij logeerde in het hospitaal.

In 1734 brandde een deel van de Beverestraat af en werd de kerk van de minderbroeders afgebroken. Er werd een nieuwe kerk gebouwd die het jaar nadien voltooid was.

In 1735 werd gevolmachtigd minister Friedrich August von Harrach-Rohrau, naar goede gewoonte, luisterrijk door de bevolking en het stadsbestuur ontvangen.

In 1737 vond men het nodig de muren rond de stad te repareren.

Keizerin Maria Theresia (1740-1780)

Een relatief lange periode van vrede en een bescheiden economische welvaart

De landvoogdes aartshertogin van Oostenrijk Maria Elisabeth overleed in 1641 na 16 jaar voorspoedig bestuur.

Keizer Karel VI was al het jaar voordien gestorven. Frankrijk, Spanje, Pruisen en Polen, storten zich op de erfenis. Maria-Theresia kreeg de steun van Engeland.

Zij benoemde Karel van Lotharingen als gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden. Hij had nog maar nauwelijks te Brussel zijn Blijde Intrede gedaan of Frankrijk viel de Zuidelijke Nederlanden binnen. De Fransen verpletterden het Oostenrijkse en Engelse leger in de slag van Fontenoy in 1745. De Fransen bezetten daarop de Zuidelijke Nederlanden en deden zich te goed aan plundering, afpersing en het opleggen van zware belastingen. De Engelsen

bleven heer en meester op zee en versloegen diverse malen de Franse vloot. Op het Congres van Aken werd een akkoord bereikt waarbij alles in de oude staat moest hersteld worden. De Zuidelijke Nederlanden kwamen opnieuw onder Oostenrijks gezag.

'Keizerin Maria-Theresia' door Martin van Meytens

Op 23/04/1749 deed Karel van Lotharingen voor de tweede maal zijn intrede in Brussel. Hij zou er in slagen een populariteit op te bouwen. Terwijl de gouverneur zijn charmeoffensief deed, gaf de keizerin de ware macht in handen van gevormde ministers. Onder zachte dwang begon zij aan de bestuurlijke en rechterlijke instellingen. Ze wilde centralistisch regeren vanuit Wenen. Ze ging hierbij zeer behoedzaam te werk met respect voor eigenheid van de Zuidelijke Nederlanden. De keizerin was erg graag gezien en werd als een moeder beschouwd. Zij was uitermate vroom, maar toch ontsnapte de Kerk niet aan haar absolute controle. Zonder haar goedkeuring konden geen pauselijke bullen meer uitgevaardigd worden. Ze bemoeide zich met de benoeming van de bisschoppen en deed de gemeentelijke autoriteiten controle houden over de parochieregisters. De jezuitencolleges werden staatsinstellingen, de zogenaamde Theresiaanse colleges.

De gevormde ministers in de Zuidelijke Nederlanden waren zeer bekwaam. Zo verlaagde markies Botta-Adorno de douanetarieven voor de import van grondstoffen en de uitvoer van afgewerkte producten. Hij hield zich onder meer bezig met het aantrekken en ontwikkelen van nieuwe industrie. Er werden nieuwe fabrieken gebouwd voor de productie van potas, het raffineren van suiker, de productie van zeep en glas en de verwerking van tabak. De katoenindustrie kwam tot ontwikkeling en de zijdeweaverij, het kantwerk en tapijtindustrie bloeiden.

Ook zijn opvolgers zorgden voor de productie van luxegoederen en bestreden de verpaupering van de bevolking in de snel aangroeiende steden. Er werd brood uitgedeeld, alsook vlees, lijnwaad, schoenen, hemden of geld.

De landbouw deed het goed. Het gebruik van een nieuwe ploeg deed de productie stijgen. De boeren verbouwden totaal nieuwe producten voor de streek zoals tabak en aardappelen. De aardappel was al in 1588 in de Nederlanden geïntroduceerd, doch kende geen succes. Tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1741-1748) werden de akkers verwoest en in 1740 was er een strenge winter die de graanoogst deed mislukken. De honger zorgde ervoor dat er meer en meer aardappelen geteeld werden. De aardappel was goedkoper, gemakkelijker te telen en vrij van tiendenheffing. Een bepaalde oppervlakte aardappelgewassen kon tweemaal meer mensen voeden dan een gelijkaardige oppervlakte graangewassen. Na 1750 werd het graan als belangrijkste voedingsgewas door de aardappel verdrongen.

Onder Maria-Theresia werden steenwegen aangelegd tussen de grote steden. Deze zijn vaak nu nog te herkennen aan hun rechtlijnig efficiënt traject. Postkoetsen zorgden voor een geregeld transport van mensen en goederen.

Oudenaarde onder Maria-Theresia

• ***Naar een onvermijdelijke franse bezetting***

De eerste jaren 'In het beginsel van het jaer 1740, daegs voor dry Koningen-dag, is alhier te lande eene seer felle koude opgestaen, de welcke duerde tot in de maendt van April daer naer, soodanigh dat de Vruchten der aerde ten meerderendeele bevrozen waeren: men versekert selfs dat dese koude grooter is geweest als de gene van het jaer 1709'. Na de koude winter volgde ook een koude lente. In maart stegen de temperaturen zelden of nooit

boven de 5° C en bleef het droog. Ook april en mei waren veel kouder dan normaal en kenden regelmatig sneeuw- of hagelbuien. Pas op het einde van mei kwamen de eerste bladeren aan de bomen. Ook de zomer bleef fris. Het was een groot probleem dat men de oogst maar zeer laat kon binnenhalen, veel later dan normaal het geval was. Dit alles werd gecombineerd door slechte oogsten van het jaar ervoor. Het resultaat was een graantekort. De prijzen op de Oudenaardse markt swingden de pan uit. In juni arriveerden 2 schepen met rogge uit Pruisen, wat de nood wat verlichtte.

In 1743 deed Antoon Van der Noot in Oudenaarde zijn intrede als bisschop van Gent. Hij verbleef in het hospitaal.

In 1744 zag men een grote ster met een staart aan de hemel, hetgeen een grote vrees veroorzaakte. Was dit de voorbode van (Frans) onheil? Men begon in ieder geval Oudenaarde te versterken en de omgeving onder water te zetten om zich te verdedigen tegen de komende inval van de Fransen.

De Oostenrijkers hadden het plan opgevat om de Einepoort af te breken. Een delegatie werd naar de hertog van Arenberg (bevelhebber van het Oostenrijkse leger) gestuurd om de beslissing tot afbraak teniet te doen, wat ook gebeurde.

Op 01/07/1745 stuurden de Fransen verkenners naar Bevere. 8 dagen later vatten de Fransen post op de Edelareberg. Een dag later hielden de Fransen ook de Beverekouter bezet. Op 16 juli was Oudenaarde totaal ingesloten door het Franse leger. Op 17 juli werd een geblinddoekte trompetter naar de stad gestuurd om de overgave te vragen. Dit werd geweigerd. Men bracht snel al de kostbare voorwerpen uit de Walburgakerk weg om er een hospitaal in te richten.

Gedurende 3 nachten werd Oudenaarde beschoten. Ondertussen groeven de Fransen zigzag diverse loopgrachten naar de stad toe. Snel was men tot aan het bastion van Brussel en het klooster van Sion gekomen. De derde nacht werden de loopgrachten met elkaar verbonden.

De onder-gouverneur van de stad werd door de het geschut van de Fransen dodelijk getroffen. Er werd beweerd dat hij in feite door zijn eigen mannen werd uitgeschakeld omdat hij de stad niet wilde overgeven. De gouverneur nam daarop het besluit de stad over te geven. Een witte vlag werd op de stadsvesten geplaatst. Op 22 juli werd de overgave ondertekend.

De stad had veel schade geleden. Het klooster van Sion was bijna afgebrand en de abdij van Maagdendale was geteisterd.

- ***Tijdelijk onder Frans bewind (1745-1749)***

Op 25/07/1745 moest het garnizoen van de Oostenrijkse bezetting de stad verlaten. Het betrof 1.070 soldaten, waaronder 150 Oostenrijkers, 320 Engelsen en 600 Hollanders, alsook 30 huzaren en 20 kanonnikers, de stad verlaten. Onder tromgeroffel werden zij via de Baarpoort naar de 'barrière' in Leupegem geleid, waar zij opgewacht werden door de Franse koning en de dauphin. Zij legden hun wapens neer en werden door een detachement Fransen naar Doornik gebracht. Daarna deed de koning zijn intrede in de stad. Aan de Baarpoort kreeg hij de sleutels van de stad. Tussen een haag van soldaten reed hij naar de Walburgakerk. Na een kerkelijke plechtigheid te hebben bijgewoond, at hij een kleinigheid op de oude Garenmarkt en vertrok hij via de Beverepoort richting Gent.

Op 27 juli vertrok de Franse krijgsmacht en liet hier 3 bataljons in garnizoen achter. Er werd begonnen met de ontmanteling van de buitenste vestingwerken. De maand nadien begonnen de Fransen de stad echter opnieuw te versterken?! Alle burgers werden opgeroepen hun wapens op het stadhuis in te leveren.

Midden augustus werd door de Fransen een processie gehouden, om aan de belofte van Lodewijk XIII te voldoen.

Op Paasavond 1746 'hebben de Fransche beginnen de palissaden uijt te trecken langsts de Beverpoorte, en op den derthienden zijnder menigte gecommandeerde keurlingen in het werk gesteld ...dewelke alles vernietigt en plat geleijd hebben aan de Beverpoorte, Eijnpoorte, Meerschpoorte en Baerpoorte, en al dat niet brekelijk was, heeft men met geweld van poer doen in den lucht springen, mer het gone meest beklaegd wierd van alle menschen, dat was de Meerschpoortbrugge, maer om de hoedanighede van die brugge te beschrijven, zo dient men te weten dat zij was zeer hooge, zo de stenen pilaeren nog uitwijsen, en haer beginsel nam van dertig voeten wedersijts het waeter, en hadde drij boogens om de schepen door te passeren, item twee pilaeren coonstig gemaekt, dewelke diende om de brugge op te vauteren, en dezelve dienden ook om menigte van balken in te leggen om het waeter op te hauden. Boven de brugge was gemaekt op forme van een huijs, waer binnen was veel gewan, om de arken die door de bruggen waeren hangende te laeten sinken of op te winden als de schepen daer wilden door vaeren, en ook om met den hangel de ingeleijde balken te doen sluijten, immers eene brugge die schoon was om te zien, en daer vooren was haer den naem gegeven van Belle Fidel.'

In 1747 kreeg de magistratuur bevel om snel 39 soldaten te leveren, ofwel bij loting aan te werven. Gelukkig was het niet nodig te loten want de koning had de 39 teruggebracht tot 20. Met de grootste moeite had men, door het aanbieden van grof geld, 20 mannen bereid gevonden het Franse leger te vervoegen. Een loting was vermeden.

- **Terug onder de Oostenrijkers**

Op 05/02/1749 gaf de Franse bezetter de sleutels van de stad aan majoor Constorf, de Oostenrijkse bevelhebber. Hierna verliet het Franse garnizoen de stad.

Op 19 augustus vond in Oudenaarde de eerste militieloting plaats. Deze loting zou blijven bestaan tot 1909.

In april 1751 kwam prins Karel van Lotharingen naar Oudenaarde. Hij logeerde in het hospitaal. De tweede dag werd hem door het stadsbestuur 's avonds een bal aangeboden. De prins toonde zich een fervent danser. Pas in de vroege uurtjes (om 3 uur) zette hij zijn tocht naar Kortrijk verder.

Op Pasen 1754 luidde men de grote klok van de Walburgakerk zó fel dat deze barstte. 2 jaar later werd op het kerkhof een nieuwe klok gegoten. Het luiden van deze klok (zonder toestemming van het stadsbestuur) op Sacramentsdag zou in 1761 leiden tot een ruzie tussen de pastoor van Walburga en de magistratuur.

In 1755 werden al de klokken van de beiaard opnieuw gegoten. In 1756 en in 1760 (2x) deed zich een aardbeving voor. In 1756 was de schade aanzienlijk.

In 1760 woedde er een besmettelijke ziekte in Oudenaarde. Op 6 weken tijd stierven 49 mensen.

Een opmerkelijk iets deed zich voor in 1761. Op 5 januari werd een drieling (3 jongens) geboren. Het eerste kind had een donkere huid. De twee anderen niet. Twee uren na hun geboorte werden ze gedoopt en kregen de namen Jaspar, Melchior en Balthazar. Kort daarna overleden de baby's. De volgende dag, op hun feestdag, werden ze begraven in de kerk van Pamele.

In 1763 vroeg het stadsbestuur de toestemming aan de keizerin voor het aanleggen van een steenweg van Gent naar Ath, dwars doorheen de stad.

In 1766 deed men een omhaling in de stad om fondsen in te zamelen voor het herstellen van de Walburgakerk. Vooral het dak en de toren waren in een slechte toestand.

Op 20/09/1773 werd de orde der jezuïeten opgeheven. In oktober werden de 7 priesters en 2 broeders van het Oudenaardse klooster per koets naar Gent gebracht. In 1777 werd de kerk van de jezuïeten ontwijd en verkocht om daarna afgebroken te worden. Ook de hof werd geslecht. In 1778 trok men op de vrijgekomen plaats een straat (Koningsstraat) en werden er huizen gebouwd.

In 1774 werd de Grote Markt opgehoogd en gekasseid. De kerkhofmuur werd afgebroken. Het jaar erop werd de Kattestraat voorzien van kasseien.

In 1777 werd de Schelde geruimd van aan de Meerspoort tot aan het Nieuw Kasteel. Er werd een tweede Spei naast het oude gemaakt.

In 1779 werd begonnen met de bouw van een nieuw *vleeshuis*, dat ook een onderkomen zou bieden voor de tekenacademie.

Om de kwaliteit van de producten en de gelijke concurrentie op de verkoop te verzekeren, werd de verkoop door de ambachten verplichtend gemaakt in één gebouw, een halle (bijvoorbeeld een lakenhalle). Het vleeshouwersambacht in Oudenaarde had sinds de 14de eeuw een vleeshalle op de Grote Markt staan (vóór de Broodstraat). Aan de halle stonden huurhuisjes. Het vee werd daar in openlucht geslacht. In 1544 was er sprake van een nieuwe vleeshalle op een andere plaats. Door de afbraak van de halle was het mogelijk de markt te vergroten. In 1546 werden op de hoek van de Burg twee huizen gesloopt om daar een nieuwe vleeshalle te bouwen. Het duurde nog tot 1584 vooraleer het vleeshuis er stond. Tot dan werd de ruimte gebruikt als vismarkt. Het gebouw in baksteen was lang en laag, en bleef in dienst tot 1779. Toen was het stadsbestuur eindelijk bereid op dezelfde plaats een nieuw vleeshuis te laten bouwen.

Oudenaarde Teekenacademie (1793).
Oudenaarde Académie de dessin (1793).

Het werd uiteindelijk een classicistisch gebouw, opgericht in 1780-83 naar ontwerp van de architecten Ph. Van der Meersch en A. Van den Hende (schoonbroers), oprichters van de tekenacademie in 1773. In het begin werden de lessen gegeven in weinig aangepaste lokalen. De bouw van het nieuwe vleeshuis was een opportuniteit om de academie hier in onder te brengen. Het gebouw kreeg dus een dubbele functie: op de benedenverdieping de vleeshal en op de bovenverdieping de academie, een niet voor de hand liggende combinatie. Het fenomeen 'académie' was typerend voor de verlichte tijdsgeest van de late 18de eeuw. In 1776 besliste keizerin Maria-Theresia bij decreet de academie onder haar koninklijke en keizerlijke bescherming te nemen. De academie mocht voortaan 'Koninklijke Academie van teken-, schilder- en bouwkunde' genoemd worden. De bekendmaking van het decreet in Oudenaarde, zorgde voor de nodige feestelijkheden.

De voorgevel van het vleeshuis heeft 3 delen die volledig opgetrokken zijn uit hardsteen van Feluy. Er is een centrale rondboogpoort in de ruw bewerkte onderbouw. De bovenbouw is geaccentueerd door Corinthische zuilen. Boven het hoge rondboogvormige middenvenster staat het wapenschild van de stad tussen twee wildemannen als tenants met eronder de vermelding 'P.S.P.Q.'. De ovale medaillons met guirlandes boven de zijvensters herinneren aan de verheffing van de instelling tot Koninklijke Academie in 1776 (Regiae linearis et archit. academiae erect. MDCCLXXVI) en aan de oprichting van dit gebouw in 1780 (scholam hanc aere suo exstrui fecit S.P.Q.A. MDCCLXXX). De zij en achtergevel zijn in baksteen

opgetrokken. Opvallend is dat in die tijd elk spoor van een dak moest verborgen worden achter de gevel.

In de 19de en 20ste eeuw onderging het gebouw aanpassingen. Na een wijziging in 1959, met een verzakking tot gevolg, liet men het gebouw verkommeren.

Onder leiding van architect M. Stoop werd tussen 1988 en 1993 het vleeshuis uiteindelijk heringericht als stadsbibliotheek met toevoeging van een kelder- en zolderverdieping. De inwendige structuur werd volledig vernieuwd en het aantal verdiepingen werd verhoogd. Het gebouw is volledig onderkelderd en er werd een bovenverdieping gecreëerd. De achterliggende vrije ruimte in de Burg werd eveneens benut. Het verborgen lessenaarsdak is vervangen door een zichtbare zolderverdieping.

Onder leiding van Joseph de Ferraris, generaal bij de Oostenrijkse artillerie, veldmaarschalk in de Oostenrijkse Nederlanden, werden tussen 1771 en 1778 275 uiterst gedetailleerde topografische kaarten van de Oostenrijkse Nederlanden gemaakt. Het was de eerste systematische en grootschalige kartering, zowel in 'België' als in heel West-Europa.

Oudenaarde op de Ferrariskaart (Koninklijke Bibliotheek van België)

Keizer Jozef II (1780-1790)

Een verlicht monarch met moderniserende hervormingen

Jozef volgde zijn moeder op die in 1780 was overleden. Zijn moeder en grootvader hadden nooit de Oostenrijkse Nederlanden bezocht. Hij deed dit wel, maar wel incognito. Hij was zeer ontsteld over wat hij hier zag. Hij zag een verouderde administratie en de oude gilden met hun voorschriften en regels hadden de economie in hun greep. De adel en de geestelijkheid staken hun geld in gronden in plaats van het in de industrie te investeren.

Jozef II was een diepgelovig man. Hij zag dat het volk hier altijd iets te vieren had. De Kerk hield prachtige processies en had schitterende gewaden en gouden vaatwerk. Hij kon de vrolijke en vrije geest van zijn volk in de Nederlanden niet begrijpen. Hij besloot op een kordate manier hervormingen in te voeren.

Zijn eerste hervormingen waren nochtans verstandig en konden de Vlamingen bekoren. Er zaten de keizer 2 dingen enorm dwars, namelijk de vreemde garnizoenen in de barrièresteden en de blokkade van de Schelde. Maria-Theresia had in 1749 al geweigerd van voor de Hollandse garnizoenen nog te betalen. In 1783 maakte hij gebruik van de Engels-Hollandse oorlog om de Hollanders uit de garnizoenssteden te verdrijven en hun versterkingen af te breken.

In 1785 deed hij een poging om de blokkade van de Schelde te doorbreken. Hij liet twee Oostenrijkse schepen de Schelde tot de monding afvaren. Toen het eerste schip (de Louis) ter hoogte van Saafdinge kwam, bevalen de Hollanders de kapitein terug te keren. De Louis voer echter door, waarop één Nederlands kanonschot werd afgevuurd, waarbij de kanonbal in de soepketel van de Oostenrijkers terecht kwam. De Oostenrijkers kozen het hazenpad.

De Franse koning Lodewijk XVI stoorde zich aan dit voorval en waarschuwde zijn schoonbroer Jozef II dat hij de opheffing van de blokkade van de Schelde nooit zou toestaan. Om zijn stelling te staven, trok hij zijn troepen samen aan de grens met Vlaanderen en aan de Rijn. Door het verdrag van Fontainebleau in 1785 kreeg Jozef II de havens van Lillo en Liefkenshoek en een schadevergoeding van 10.000.000 florijnen. Het was een magere troost.

Toen de keizer het Tolerantie-Edict in 1781 afkondigde, kwam er voor het eerst aarzelend een oppositie op gang. Door dat besluit probeerde hij vooral in de Donaulanden de protestanten, die massaal geëmigreerd waren, terug te lokken. In de Zuidelijke Nederlanden, waar het katholicisme oppermachtig was, werd het protestantisme geduld.

Op kerkelijk vlak nam hij enkele drastische maatregelen. In 1782-1783 regelde de keizer de eredienst. Hij beperkte het gebruik van kaarsen en bepaalde zelfs het aantal slagen met het wierookvat. Tussen 1783 en 1787 gingen in de Oostenrijkse Nederlanden 163 kloosters dicht. De kloosterlingen moesten zich voortaan nuttig maken in de ziekenzorg, zielzorg of in het onderwijs. In 1784 kwam een verbod om mensen in of rond de kerk te begraven omdat de stank of luchtverontreiniging tot ziekten zou leiden. De kerkhoven moesten vanaf dan buiten de stad liggen. Ook in 1784 werd het burgerlijk huwelijk en de mogelijkheid tot echtscheiding ingevoerd. Vanaf 1785 moesten de pastoors vanaf de preekstoel de vorstelijke edicten aflezen. Het jaar erop werden de preken gecensureerd en werden alle kermissen op dezelfde dag gevierd om verspilling te vermijden. Het aantal processies werd beperkt tot twee per parochie. Bedevaarten werden afgeschaft. Parochies werden doelmatiger ingedeeld en het pastoraatsambt stond open voor concurrentie. De paus had geen enkele vat op keizer Jozef II.

De katholieke Kerk kwam in 1786 in opstand na het afschaffen van de bestaande vormen van priesteropleiding en het oprichten van een door de staat geleid Seminarie-Generaal in Leuven en een filiaal in Luxemburg, door Jozef II bedoeld om een verlicht en regeringsgezind priesterbestand op te leiden. De seminaristen kwamen in opstand en er verscheen een vloed aan pamfletten die de omstreden keizerlijke politiek aanviel. Pas na zijn dood werden de meeste maatregelen teruggedraaid.

Groeiend verzet

Door 2 edicten van 01/01/1787 schafte Jozef II de traditionele instellingen in de Oostenrijkse Nederlanden af en verdeelde het land in 9 nieuwe provincies (de kreitsen), die elk bestuurd werden door een intendant. Er werd een algemene regeringsraad opgericht die voorgezeten werd door de gevolmachtigde minister.

De oude rechterlijke instellingen werden vervangen door 64 rechterbanken van eerste aanleg, twee beroepshoven en een hof van verbreking in Brussel.

Heel wat functionarissen verloren door deze decreten hun functie, hun maatschappelijke status en hun macht. Het kerkelijke ongenoegen kreeg op deze manier steun van andere maatschappelijke groepen die zich eveneens bedreigd voelden.

De keizer ging nog verder en schafte de stedelijke tolgelden af omdat die het vrije handelsverkeer belemmerden. Ondernemers konden net zo veel werknemers aannemen als ze nodig hadden. Dit ging rechtstreeks in tegen de gildebelangen. Sinds eeuwen organiseerden zij de arbeid. Door hun strenge regelgeving werkten ze de economische vooruitgang tegen en ondermijnden ze de technische vernieuwingen.

De Zuidelijke Nederlanden waren niet rijp voor de radicale hervormingen. In principe had de keizer gelijk, doch de hervormingen gingen te snel. De hervormingen van de oude instellingen, de onderwerping van de Kerk aan de Staat en het doorbreken van het arbeidsmonopolie van de gilden, resulteerden in een verzet. De sfeer werd grimmig en revolutionair. De Provinciale Staten protesteerden en stuurden petitie's naar de gouverneurs, aartshertogin Maria Christina en hertog Albert van Saksen-Teschen. Men bad voor vrijheid. Het verzet in de provinciale staten, toonde zich eerst in Henegouwen, daarna in Brabant en ook in Vlaanderen. Er braken op veel plaatsen rellen uit. Dit gaf aanleiding tot de oprichting van stedelijke burgerwachten, de zogenaamde vrijheidskorpsen, die de orde moesten handhaven.

De landvoogden schrokken van het protest en poogden in 1787 bepaalde maatregelen in te trekken, maar Jozef II gaf geen krimp, waarop zijn regering steeds meer greep op de gebeurtenissen verloor. In juli ontbood hij de landvoogden en zijn minister Belgiojoso, samen met een afvaardiging van de provinciën. In augustus werden zij in de Hofburg ontvangen. Graaf Murray nam tijdelijk het bestuur in de Oostenrijkse Nederlanden in handen. Jozef II deed enkele toegevingen. Belgiojoso werd als gevolmachtigde minister vervangen door graaf Ferdinand von Trauttmansdorff en de intendanten zouden niet herbenoemd worden net als de leden van de nieuwe rechtbanken. De Staten van Brabant waren met deze 'toegevingen' niet tevreden en weigerden de belastingen goed te keuren. In oktober kwam Trauttmansdorff te Brussel aan. Tegen 1 december had hij de Staten van Brabant zover kunnen drijven dat ze moesten instemmen met de belastingen. Op 17 december gaf hij het bevel het bestuur van het land te herstellen in de staat waarin het zich op 1 april bevond.

In januari 1788 weigerden zowel de Raad van Henegouwen als deze van Brabant de ministeriële beslissing af te kondigen. Trauttmansdorff gijzelde daarop de Raad van Brabant (het hoogste rechtscollege in het hertogdom Brabant) in een vergaderzaal, totdat deze na 15 uren opsluiting uiteindelijk toegaf. In de straten vielen ondertussen doden. De onrust in het Leuvense werd groter en groter zodat Jozef II besloot de ganse universiteit te verhuizen naar Brussel, met uitzondering van de faculteit theologie en het Seminarie-Generaal. Door de ontstane haat tegen de kerkelijke hervormingen, werd het Seminarie-Generaal geboycot. In juni 1788 verbleven er amper 18 leerlingen. In Antwerpen vielen tientallen burgerdoden bij het gewapenderhand ontruimen van het bisschoppelijk seminarie. Er circuleerden ophitsende pamfletten waarbij tot verzet en bewapening werd opgeroepen. Het moment was aangebroken om de godsdienst, de privileges en de grondwet te verdedigen.

In het najaar van 1788 was het tijd om de belastingen te hernieuwen. Zowel Henegouwen als Brabant stemden hier niet mee in.

De Brabantse Omwenteling (1789)

Na de weigering om toe te stemmen in het betalen van de belastingen, schortte Jozef II in januari 1789 alle verleende privileges aan het hertogdom Brabant op.

De Brabantse Staten hadden in 1787 voor de verdediging van hun belangen de succesvolle advocaat Hendrik van der Noot aangezocht. Hij kwam uit het milieu van de Brusselse gilden, het eeuwenoude patriciaat, waar het echte verzet lag. Van der Noot, een echte volksmenner, was de spreekbuis van de conservatieve clerus, de adel en de ambachten, die het herstel wilden van de oude instellingen en de soevereiniteit van de Staten. Daarom werd deze groepering 'statisten' genoemd. Van der Noot moest in augustus 1788 naar het buitenland vluchten. Daar zocht hij steun voor zijn verzet tegen de Oostenrijkers. Hij wilde een vereniging met de Verenigde Provinciën, doch deze reageerden eerder argwanend.

Jan Frans Vonck

In april 1789 werd het genootschap Pro Aris et Focis (Voor Outer en Heerd - Voor Altaar en Haard) opgericht, geleid door de Brusselse advocaten Jan Frans Vonck en Jan-Baptist Verlooy. De vonckisten rekruteerden vooral in de middenklasse van lagere burgerij en werden geïnspireerd door de Franse revolutionaire ideeën van volksoevereiniteit en republicanisme. Zij steunden eerst de hervormingen van Jozef II, maar door de manier waarop hij ze doordrukte, sloten zij zich aan bij het verzet.

Zij gingen een gewapende opstand voorbereiden om de Oostenrijkers te verjagen. Gepensioneerd officier Jan Andries vander Mersch werd aangezocht om de leiding te nemen van een opstandelingenleger, waarvoor fondsen werden geworven door geestelijken.

Toen Vonck met van der Noot contact opnam om toe te treden tot het opstandelingenleger, reageerde deze eerst afwijzend. De statisten bleven hopen op een buitenlandse interventie. De leden van Pro Aris et Focis wilden op eigen kracht steunen. Door hen kwam er een uittocht van weerbare mannen naar Staats-Brabant (huidig Noord-Brabant) op gang, waar met bemiddeling van gevluchte katholieke geestelijken een comité van nationale bevrijding (het comité van Breda) werd gevormd dat de twee stromingen verenigde. Enkele duizenden jonge mannen weken uit en vormden in Breda een 'patriottenleger'.

In juni 1789 schafte Jozef II het Charter van Henegouwen en de Blijde Inkomst, de feitelijke grondwetten van beide provincies, af.

Hendrik van der Noot

Op 24 oktober viel een leger van 2.800 man de Kempen binnen. Vanaf het stadhuis van Hoogstraten, dat het eerst werd veroverd, werd het 'Manifest van het Brabantse Volk' afgekondigd. Het manifest verklaarde Jozef II vervallen van de Brabantse troon.

Op 27 oktober werd strijd geleverd in Turnhout. De Oostenrijkers leden een nederlaag, deels te danken aan de tussenkomst van de bevolking. Op 16 november viel Gent, waarna de werkelijke bevrijdingsstrijd werd ingezet. Op 12 december werd de hoofdstad veroverd, waarna de Oostenrijkse troepen en ambtenaren zich terugtrokken naar het oosten. Tegen 22 december waren alle provincies, op Luxemburg na, bevrijd.

Oudenaarde onder Jozef II

Op 17/06/1781 kwam Jozef II, vergezeld door zijn generaal Lascij, naar Oudenaarde. Hij stopte aan de Posterij (rechtover de Cale) om van paarden te wisselen. Hij werd begroet door Jan-Jozef Raepsaet, griffier van de kasselrij. Vervolgens reed de keizer onmiddellijk door naar Aalst.

Jozef II

In 1782 begon men het kasteel van Pamele af te breken. In juli van dat jaar werden, op bevel van de keizer, al de 'fortificatien' rond de stad verkocht. Het grootste deel werd gekocht door Guillaume Liedts. Het jaar nadien werden de vrijgekomen gronden van het kasteel van Pamele in perceelsblokken ingedeeld en verkocht. 100 jaar later zou op één van die percelen het latere klooster-rusthuis Heilige Famile gebouwd worden.

In 2005 en 2007 werden opgravingen gedaan waarbij 2 hoektorens van het kasteel van Pamele werden blootgelegd en onderzocht. Er werden munten, dobbelsteentjes, een spiegeldoosje, gespen, een gezichtje en heel wat aardewerk gevonden in een afvalpakket op de keldervloer van één van deze torens. Dit afvalpakket dateert uit het derde kwart van de 14de eeuw.

In 1784 werd het klooster van de grauwe zusters of penitenten in de Hoogstraat gesupprimeerd. Jan-Jozef Raepsaet kocht de kloostergronden en liet een huis bouwen op de plek waar de kapel had gestaan. Aangezien er geen doden meer mochten begraven worden binnen de stad en in de kerken, werd een stuk land op de Eindries, dat het Sint-Jacobsland genoemd, als kerkhof in gebruik genomen en plechtig ingewijd.

In mei 1786 publiceerde men in Oudenaarde de afschaffing van de broederschappen. Er moest een inventaris van de bezittingen worden opgemaakt. Het volk morde. Het nieuwe kerkhof werd ommuurd en de Beverpoorte werd gemaakt. De vest werd gevuld om er huizen op te bouwen. De grond van het afgebroken kasteel van Pamele werd in kavels verkocht en er werd een straat, de 'Kasteelstraat', dwars doorheen het vroeger kasteel getrokken. In 1806 werd de straat voorzien van kasseien. In 1787 maakte men de Baarpoorte en de vest werd gevuld.

Ook in 1787 kwam er binnen de stad protest tegen de nieuwe bestuurlijke en juridische indelingen en organen. Jan-Jozef Raepsaet ontpopte zich tot de leider van het protest (*zie verder artikel over J.J. Raepsaet*).

In september 1788 was er te Schorisse veel volk verzameld. Men luidde de alarmklok waarop boeren uit Maarke, Etikhove, Zegelsem, Horebeke, Elst, Michelbeke en Mater zich kwamen aansluiten. Uiteindelijk waren in totaal rond de 6.000 mensen verzameld. Zij riepen dat ze vrij waren en geen belastingen meer moesten betalen. De minister had dit hen schriftelijk meegedeeld?? Deze vergadering van keizersgezinde boeren verontrustte de Oudenaardse bevolking. Op de marktdag op donderdag wilden zij aan de poorten geen rechten meer betalen en dreigden de stad te plunderen. Het stadsbestuur liet begaan om erger te voorkomen.

In juni 1789 verenigden zich jonge stedelijke opstandelingen. Ze oefenden zich en noemden zich 'patriotten'. Hun aantal bedroeg op het einde van de maand 87 man. In juli werd J.J. Raepsaet ingehuldigd, nadat hij bij het Oostenrijks bestuur een verzoekschrift had ingediend om de oude vrijheden te behouden.

In oktober herbergde de stad een garnizoen van 50 soldaten (regiment Clairfait). 's Avonds en 's nachts patrouilleerden zij rond de stad. De 'crawatten', een bende jonge gasten die

dagelijks in café Het Verken vergaderden en dronken, vatten op een bepaald moment het plan op om de heer Maroucks, fiscaal van Vlaanderen (toezichthouder op de handhaving van de openbare orde en openbaar aanklager), die op weg was naar Oudenaarde, te vermoorden. De aanslag kon worden verijdeld. De crawatten maakten zich meester van de sleutels van de Beverepoort en Einepoort en wilden alle soldaten vermoorden. Door de tussenkomst van enkele belangrijke burgers kon ook dit worden voorkomen.

Op 21 oktober werd J.J. Raepsaet gevangengenomen en weggevoerd naar Aalst. Op het einde van de maand kreeg men de tijding dat de Oostenrijkers door de patriotten verslagen waren.

Begin november vertrokken enkele patriotten naar Sint-Niklaas om daar het grote patriottenleger te vervoegen. Op 16 november werd een oproep gedaan om vrijwilligers aan de werven om het patriottenleger te Gent vervoegen. 's Middags hadden zich al 100 man ingeschreven. De inschrijving gebeurde in De Zalm. 's Avonds vernam men dat de Oostenrijkers te Gent waren verslagen. De volgende dag droegen onze burgers de vaderlandse driekleurige cocarde (met de kleuren rood, geel en zwart) op hun hoed. De 18de werd een patriottisch comité opgericht (met onder meer Guillaume Liedts en Jacques Raepsaet). De 28ste werd uitgeroepen dat allen die dienst wilden nemen bij de patriotten dagelijks 10 stuivers en 2 pond brood zouden krijgen. De dag nadien begon men de stad te versterken.

Op 4 december werd een nieuwe magistratuur geïnstalleerd: burgemeester, schepenen en oppervoogden. De burgemeester was E. Bauwens; de schepenen waren: F. Van Meldert, P. De Smet, G. Liedts, L. Vandewalle, J.P. Lefebure, C. Archie; de oppervoogden: P.L. De Pestele, P. Kerstock, J. Raepsaet, Vande Wiele, A. Van der Meersch, P. Maes.

Op 5 december trokken 80 mannen uit Oudenaarde naar Gent om het garnizoen daar te versterken. Op 6 december keerde J.J. Raepsaet terug uit gevangenschap. Hij was uitgewisseld tegen kanselier Crumpipe die door de patriotten was ontvoerd. Er werden wapens aangevoerd om de patriotten te bewapenen. Op 11 december kwamen Brabantse patriotten te Oudenaarde aan (50 man voetvolk en 7 dragonders). De 14de werd vernomen dat Brussel was veroverd op de Oostenrijkers. Generaal d'Alton was naar Namen gevlucht. Op het einde van de maand werd hier een compagnie vrijwilligers te voet en een escadron ruiters gevormd.

De Verenigde Nederlandse (Belgische) Staten (1790)

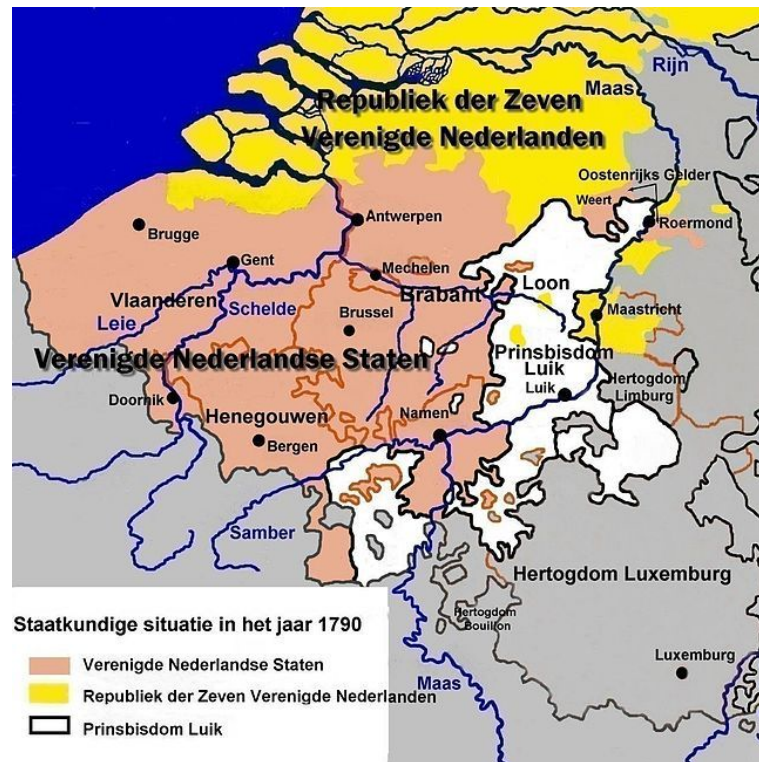
Een broze en kortstondige onafhankelijkheid

In navolging van Brabant verklaarden ook de andere Zuidelijke Nederlanden zich onafhankelijk. De Staten van het belangrijke graafschap Vlaanderen vaardigden op 04/01/1790 hun Manifest van de Provincie Vlaanderen uit. Alleen de Staten van het hertogdom Luxemburg deden niet mee. Op 11/01/1790 kondigden de Staten, verenigd in een Staten-Generaal 'de Akte van vereniging van de onafhankelijke Verenigde Nederlandse Staten' af. Zij hielden daarbij één oog op de Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring en het andere op de onafhankelijkheid van de Verenigde Provinciën.

Er ontstond een confederatie onder de naam van de stichtingsvergadering, de 'Verenigde Nederlandse Staten'. Als vlag kozen zij de driekleur, een verbinding van de Brabantse wapenkleuren (zwart en geel) en de Henegouwse (geel en rood). In het prinsbisdom Luik vond de Luikse Revolutie plaats, maar de radicale opstandelingenleiders daar sloten zich niet aan bij de meer behoudende politieke unie van de Verenigde Nederlandse Staten.

Vele zuiderlingen liepen rond met oranje kokardes, die in het Noorden een symbool van de reactie waren, maar in het Zuiden een symbool van trouw aan de gewestelijke privileges die, in de door Oranje geleide opstand tegen Filips II, verdedigd waren.

Belangrijk in de leiding in de Zuidelijke Nederlanden was kanunnik Petrus Johannes Simon van Eupen (1744-1804). Hij was een invloedrijke ultramontaanse geestelijke uit het bisdom Antwerpen, die al jaren strijd voerde tegen de hervormingen van Jozef II. Van Eupen werd adviseur van Hendrik van der Noot, leidend lid van het Comité van Breda, en had een actieve rol in het tot stand komen van de Verenigde Nederlandse Staten. Bovendien was Van Eupen staatssecretaris, met minister Van der Noot, leider van het bestuur van de republiek. Zij verzetten zich tegen elk voorstel om het staten- en standenregime bij te werken. Ze vreesden Frans-revolutionaire toestanden. Dat kon de positie van de Kerk in gevaar brengen.

Het bracht hen ook in conflict met Vonck en andere democraten, die de stedelijke middengroepen en zelfs de plattelandsbevolking een stem in het landsbestuur wilden geven. De vonckisten kregen niet enkel de adel, de geestelijkheid en de boeren tegenover zich, maar ook de Brusselse gilden. Op massabijeenkomsten protesteerden gewapende gildeleden en boeren tegen de Verlichting, de tolerantie en de vonckisten. De pers wakkerde de afkeer van de als antireligieus bestempelde filosofie van deze eeuw verder aan. In maart 1790 leidde dit tot aanslagen en plunderingen. Na een campagne tegen de vonckisten, waartoe ook de bisschoppen zich leenden werd, met de steun van de invloedrijke parochiegeestelijken, onder de bevolking een hetze gevoerd tegen de progressieven, die massaal in ballingschap trokken, voornamelijk naar het revolutionaire Frankrijk. Van hieruit zouden zij enkele jaren later terugkeren in het kielzog van de Franse troepen. Een volksoptocht van tienduizenden thuiswerkers, boeren en ambachtslieden in Zuid-Vlaanderen, tegen de Staten en vóór de keizer werd in bloed gesmoord.

De nieuwe staat kreeg weinig internationale steun. Pruisen raakte meer en meer betrokken in de politiek van de Lage Landen. Het betuigde niet slechts steun aan de nieuwe republiek, maar zond, na samenspraak met het orangistische bewind in het Noorden, ook effectief troepen ter ondersteuning.

De Staten-Generaal kreeg geen toereikende medewerking en financiële bijdragen van de provinciale staten, waardoor er grote financiële moeilijkheden opdoken. De interne spanningen tussen de behoudende statisten en democratische vonckisten hadden bijna tot een burgeroorlog geleid.

Keizer Jozef II overleed op 20/02/1790. Hij werd opgevolgd door zijn broer keizer Leopold II. Met de Conventie van Reichenbach van 27/07/1790 viel de Pruisische steun aan de jonge republiek weg. Op 10/09/1790 tekenden vertegenwoordigers van de keizer, Pruisen, Groot-Brittannië en de Verenigde Provinciën een conventie in Den Haag die de voorwaarden voor het herstel van het keizerlijk gezag vastlegde, op voorwaarde dat vrijwel alle hervormingen op kerkelijk, bestuurlijk en gerechtelijk gebied zouden worden ingetrokken. Op 24 november werd Namen door Oostenrijkse troepen bezet, en de Staten van Namen zagen zich verplicht

diens gezag weer te erkennen. 2 dagen later onderwierp de Statenvergadering van West-Vlaanderen zich. De rest van het land, met inbegrip van het prinsbisdom Luik, werd zonder veel geweld heroverd en leider Van der Noot en zijn raadsman Van Eupen vluchtten naar de Verenigde Provinciën. De nieuwe keizer paste de hervormingen milder toe dan zijn voorganger, maar echt rustig werd het nooit meer.

Oudenaarde tijdens de onafhankelijkheid

Op 04/01/1790 werden de schepenen Liedts en De Smet naar Gent afgevaardigd om Jozef II als graaf van Vlaanderen af te zweren en vervallen te verklaren. Op 5 januari werd op het stadhuis plechtig het manifest van de provincie Vlaanderen afgelezen.

Begin maart zat de gevangenis vol met keizersgezinden, de zogenaamde 'vijgen'. Op 8 maart waren een aantal burgers verzameld in Het Hof van Bevere. Ze wilden het Bourgondisch Kasteel, eigendom van de heer Schepers, plunderen. Deze Schepers had in 1780 het kasteel gekocht onder het voorwendsel van er veel mensen te werk te stellen en de armen een inkomen te geven. Schepers maakte in het kasteel een maalderij. De mensen achtten hem verantwoordelijk voor de duurte en schaarste van het graan. Vóór het sluiten van de stadspoorten trokken zij naar het kasteel onder het roepen van 'komt om de bakte!'. Eenmaal aangekomen werd hen de toegang tot het kasteel geweigerd. De menigte nam bezit van een aangemeerd schip dat gevuld was met graan. De burgemeester en de hoogbaljuw probeerden de menigte te kalmeren. Ze slaagden er gedeeltelijk in. Het schip werd uit handen gegeven maar de menigte slaagde erin de poort tot het kasteel te forceren. Een ganse nacht werd alles in het kasteel kort en klein geslagen, verbrand of in de Schelde gegooid. Het moest een waarschuwing zijn voor alle graankoopmannen in het land! Schepers was een ondernemer die gewrongen zat tussen de oude en de nieuwe maatschappij. Zijn kapitaalintensieve onderneming verstoorde de oude orde te Oudenaarde. Zijn ondernemingslust en vroeg-liberale ideeën wekten een sociale ontevredenheid op. Men verweet hem zich te verrijken op de kap van de gewone mensen.

Nog dezelfde maand besloten de Staten van Vlaanderen een edict uit te vaardigen tegen plundersaars. Het nieuwe regime was als de dood voor een volksopstand. In Oudenaarde werden gevreesde oproermakers van hun bed gehaald.

Op het einde van de maand werd vernomen dat het kasteel van Antwerpen door de patriotten was veroverd.

In april en mei 1790 deed de stad een vrijwillige gift aan de Staten van Vlaanderen.

Eind mei brak er in het gebied tussen Oudenaarde, Noord-Henegouwen, Gavere en Aalst een grote opstand uit. De rebellen stuurden aan op de vernietiging van de oude maatschappij. De rebellie van het Oudenaardse was gericht tegen het nieuwe bewind en voor de verdreven Oostenrijkse keizer en duurde tot begin juli (*zie verder artikel over de plattelandsopstand van 1790*).

In juli richtte men een compagnie vrijwillige kanonniers op. Op 27 juli werd Leo Fidelis Raepsaet gedoopt. De prelaat van Sint-Pieters was in naam van de Staten van Vlaanderen peter van het kind van Jan-Jozef Raepsaet geworden, dit als blijk voor bewezen diensten.

Op 22 september plantte men in het midden van de Grote Markt, rechtover de Einestraat de Vrijheidsboom. In oktober had men weer problemen met de 'vijgen'. Zo werd er ten huize van de postmeester door de keizersgezinden vergaderd. In Nederzwalm en Sint-Blasius-Boekel werden door Oudenaardse vrijwilligers diverse keizersgezinde boeren opgepakt.

In november werden vrijwilligers gevraagd voor het leger te Namen. Meer dan 150 vrijwilligers boden zich aan. Slecht 50 vertrokken. Uiteindelijk kwam er nieuws dat de patriotten zich naar Brussel hadden teruggetrokken. Velen verlieten het patriottisch leger, waaronder ook heel wat Oudenaardisten.

Rond 3 december keerden de in november vertrokken vrijwilligers uit Brussel terug. De keizersgezinde boeren roerden zich. De 4de werd de vrijheidsboom afgekapt. De 5de probeerden keizersgezinden een kanon te bemachtigen. Ze werden uit de stad verdreven. De 6de hielden de vrijwilligers voor de laatste keer de wacht. Zij werden afgelost door de burgerij. Heel wat gevluchte patriottische officieren doortrokken de stad op weg naar Frankrijk.

Keizer Leopold II (1790-1792) en Frans II (1792-1794)

Oostenrijkse restauratie

Sommige vonckisten maakten na de herovering door de Oostenrijkers gebruik van een amnestieregeling. De royalisten kregen de macht in handen en werden voor hun trouw beloond met diverse functies. De periode van januari 1791 tot november 1792 wordt de eerste Oostenrijkse Restauratie genoemd. De situatie van vóór Jozef II werd hersteld. De radicale democraten trokken zich terug in Frankrijk. Ze stichtten er een Comité des Belges et Liégeois Unis (verenigde Nederlanders en Luikenaars), dat een centraliserend grondwetsproject voorop stelde, namelijk één kamer, samengesteld via het algemeen stemrecht met ruime bevoegdheden en controlemogelijkheden op de uitvoerende macht.

Voorloper van een onafhankelijk België

Hoe kort ze ook was, deze revolutie had zeker een belang voor de Belgische natievorming. Voor het eerst hadden de inwoners van de verschillende vorstendommen, met inbegrip van het prinsbisdom Luik, zich verenigd en politiek geëngageerd voor volkssoevereiniteit. Er was partijvorming gekomen die ook in de 19de eeuw werd doorgetrokken, namelijk een kerkpartij en een antiklerikale partij.

Onder Frans bewind

De Franse Nationale Grondwetgevende Vergadering verklaarde in april 1792 de oorlog aan Oostenrijk en zijn bondgenoten. De Eerste Coalitieoorlog was een feit. Franse troepen vielen de Oostenrijkse Nederlanden binnen. De Franse revolutionairen waren echter slecht

georganiseerd en de inval verliep rampzalig. De Fransen leden nederlaag na nederlaag. Stilaan keerden de kansen en vielen de Fransen onder bevel van generaal Dumouriez andermaal de Oostenrijkse Nederlanden binnen na een grote overwinning in de Slag bij Jemappes op 6 november (*zie foto*). De bezetting was van korte duur. Na de Franse nederlaag in de tweede slag bij Neerwinden op 18/03/1793 trok Dumouriez zich terug uit de Oostenrijkse Nederlanden. Hij sloot een wapen-

stilstand met de Oostenrijkers en liep naar hen over.

In 1794 werden de Oostenrijkse Nederlanden opnieuw door de Eerste Franse Republiek veroverd en in 1795 geannexeerd. Oostenrijk erkende dit verlies met de Vrede van Campo Formio in 1797.

Oudenaarde onder Leopold II en Frans II (1790-1794)

- ***Daar zijn de Oostenrijkers weer***

Op 08/12/1790 deed een voorwacht Oostenrijkse huzaren zijn intrede in de stad, een tijdje daarna gevolgd door een 500-tal anderen. De stad schonk hen enkele tonnen bier, brood en kaas. De huzaren trokken verder naar Doornik en lieten hier als bezetting een aantal manschappen achter. Ze werden op de Vismarkt en in het gasthof Den Gouden Leeuw gehuisvest.

De 16de kondigde men op het stadhuis een algemene amnestie af. De 18de werd bevolen dat alle geweren, sabels, poeder, lood ... binnen de 24 uren moesten ingeleverd worden op pijn van lijfstraffen. Dit bevel werd niet algemeen opgevolgd.

Op 02/01/1791 werd een nieuw stadsbestuur aangesteld dat uiteraard samengesteld was uit keizersgezinden. De 21ste werd met een 'schoone musicale misse' gevierd dat men bevrijd was van de 'dwingelandij'. Onder het luiden van de klokken en het spelen van de beiaard werd na de mis een grote hoeveelheid tarwebrood uitgedeeld aan de armen.

Regelmatig waren de Oostenrijkers het slachtoffer van sabotagedaden. In de stad en op het platteland kwam het regelmatig tot opstootjes tussen patriotten en keizersgezinden. Op 21 maart werden bij keizerlijk edict alle samenscholingen verboden. De verstoorders van de rust zouden streng gestraft worden. In april werd bedreigd het kanon te gebruiken om de huizen van waaruit men op de militairen schoot, plat te leggen. Het samentroepen kon ook met het kanon worden aangepakt.

Om de bevolking gunstig te stemmen werd in april afgekondigd dat veel decreten van Jozef II werden ingetrokken.

In oktober kwamen gewezen patriotten van het platteland Oudenaarde binnengevlucht omdat ze werden geïsoleerd door keizersgezinde boeren. Tegen Hubert Eugene De Smet, luitenant-hoogbaljuw, werd een aanhoudingsmandaat uitgevaardigd. Een vrouw klaagde hem aan wegens de dood van haar man. Tijdens het patriottisch bewind had de heer De Smet haar man laten ophangen. De heer De Smet was reeds verwittigd en was samen met 2 vrienden van het vorige patriottische stadsbestuur, E. Bauwens en L. Vandewalle tijdig uit de stad gevlucht.

In november werd een huiszoeking verricht in het kasselrijhuis in de Hoogstraat. Er werden wapens onder de matrassen van de bedsteden gevonden.

Tijdens de winter zat de stad propvol met Franse uitwijkelingen.

In maart 1792 vertrokken de meeste Franse vluchtelingen. In juni zat het er in Bevere bovenarms op tussen keizersgezonde boeren van Bevere en jongeren uit Oudenaarde en Leupegem. De heer Maroucks, fiscaal van Vlaanderen, kwam een onderzoek instellen. De vechtjassen waren ondertussen naar Frankrijk gevlucht. Op 18 juni kwamen 2 compagnieën Oostenrijkse soldaten binnen de stadsmuren gevlucht. De Fransen hadden Kortrijk ingenomen. Prompt begon men Oudenaarde te versterken. De 30ste werd vernomen dat Kortrijk opnieuw in Oostenrijkse handen was gevallen. De bezetting van Oudenaarde vertrok onmiddellijk naar Kortrijk.

Op 10 november 1792 stonden de Fransen op het punt Oudenaarde in te nemen. De politieke vluchtelingen, waaronder H.E. De Smet, die eerder de stad hadden moeten verlaten, waren het Franse leger gevolgd en kwamen als eersten de stad binnengereden. Ze werden door de burgerij verwelkomd. 's Anderendaags zou het leger zijn intrede doen.

- ***Franse bezetting***

Op 11 november kwam een Franse voorwacht van 9 mannen de stad binnengereden. Ze bonden hun paarden vast aan de trap van het stadhuis en kondigden het stadsbestuur de komst aan van het Franse leger onder leiding van generaal Bourdonnai. De generaal werd aan de herberg De Belle Hotesse verwelkomd door enkele stedelingen. Ook de bevelhebber van de 'Belgische' uitwijkelingen was ter plaatse en stond aan het hoofd van een 300-tal soldaten. Hij riep dat men voortaan van de tirannie van de Oostenrijkers verlost was. Vóór de

stadspoort van de stad ontving hij de stadssleutels uit handen van het uitgedunde stadsbestuur. Enkele leden hadden al uit schrik de stad verlaten. De Franse ruitery nam bezit van de stad. Die dag had Oudenaarde 4.000 soldaten te herbergen. Het grote leger van 30.000 man verbleef op de Beverekouter, Ooike en Moregem. Reeds de volgende morgen vertrok het leger richting Gent. In de namiddag werd de vrijheidsboom geplant. De stad moest binnen de 24 uren een grote oorlogsbelasting betalen. Deze werd uiteindelijk betaald door de stad, de kasselrij en de kloosters.

De 15de kwam de heer Alexander Courtois, vertegenwoordiger van de Franse natie, naar Oudenaarde. Hij gaf aan het stadsbestuur de opdracht om de gebuurten te doen vergaderen teneinde hun gevolmachtigden aan te duiden. H.E. De Smet werd als voorzitter van de vergadering aangeduid en Jan-Jozef Raepsaet werd secretaris. H.E. De Smet werd tot nieuwe burgemeester verkozen. Eén van de schepenen was Guillaume Liedts (de oude).

Op 05/12/1792 werd in de lakenhal de eerste 'club der jacobijnen' gehouden. Men predikte de opstand tegen de geestelijke tienden en de leenrechten. Het volk werd aangemoedigd de wapens op te nemen tegen de Oostenrijkers. 2 dagen later schafte de commandant van Gent al de leenrechten van de stad Oudenaarde en de toltarieven af.

Op 19 december werd gepubliceerd dat men al de wapenschilden op koetsen, rijtuigen, poorten, balkons en dergelijke meer, moest verwijderen. Er werd ook vernomen dat de Nationale Conventie op 15/12/1792 alle kloosters, abdijen en godshuizen had afgeschaft. De verslagenheid onder de bevolking was groot.

Begin januari 1793 trok een vertegenwoordiging, waaronder ook de Oudenaardse burgemeester, naar Gent om protest aan te tekenen. Op 7 januari kwam de Gentse commandant Ferrand naar Oudenaarde om het stadsbestuur op andere gedachten te brengen en het decreet van 15/12/1792 te aanvaarden. Het stadsbestuur bleef weigeren. Hierop werd het stadbestuur afgezet en vervangen door 7 mannen die men spottend 'de zeven hoofdzonden' noemde. Overal werden pamfletten en schimpschriften opgehangen, waarbij het volk tot opstand werd aangezet. Op 22 februari kwam Ferrand opnieuw naar Oudenaarde en deed de 7 vertegenwoordigers van de stad vergaderen. Hij dwong hen inventarissen op te maken van de kloosters. Ze weigerden? Het kwam tot een hevige discussie met Jacques Raepsaet die bedreigd werd met de guillotine. De 7 vertegenwoordigers werden op hun beurt afgezet en vervangen door 4 anderen, 'de vier uitersten' genoemd.

Vanaf 21 maart zag men dagelijks Franse troepen passeren die de aftocht richting Frankrijk deden. 's Nachts werd de vrijheidsboom gekapt en in de Schelde gegooid. Op 29 maart verlieten de laatste Fransen de stad, met als bestemming Kortrijk.

- ***Hopla! Daar zijn de Oostenrijkers weer (bis)***

Op 01/04/1793 kwamen de Oostenrijkers binnen de stad en legden beslag op de proviandmagazijnen. 6 dagen later arriveerde de voorwacht van het Pruisische leger. De dag nadien kwam het grote Pruisische leger (12.000 man) naar Oudenaarde. 4.000 werden in de stad gelogeerd en 8.000 daarbuiten. De mensen werden verzocht de soldaten goed te verzorgen. Op 9 april vertrok het leger.

Ook in april passeerde het Hollandse leger (20.000 man) onder leiding van de zoon van de prins van Oranje, die zijn hoofdkwartier in het hospitaal vestigde.

In mei 1793 kwam baron Clemmen de Peteghem, commissaris van de keizer naar Oudenaarde en stelde een nieuw stadsbestuur samen. Burgemeester werd Emmanuel Bauwens.

De volgende maanden was er een komen en gaan van troepen. De strijd tussen de Fransen en de Verbondenen ging onverminderd verder. In november 1793 kwamen 3.000 Franse

krijgsgevangenen aan. Ze vonden een onderkomen in de lakenhal, het oud zwartzusterhuis, het dobbel kwartier op Pamele en in de kazerne aan de Einapoort. Enkele dagen later werden ze overgebracht naar het provinciaal correctiehuis in Gent.

Vanaf 02/12/1793 begon men overal loodsen te maken voor het Engelse leger dat moest komen. Op 12 december kwamen de Engelsen aan. De stad moest 7.000 man herbergen. Door de overbevolking brak er onder de Franse krijgsgevangenen een besmettelijke ziekte uit, die na een tijdje ook de burgers aantastte. Dagelijks stierven 7 krijgsgevangenen. De refuge van Ename bleek in januari 1794 te klein om al de zieken op te vangen. Het gouvernement zond 2 bijzondere geneesheren om de aard van de ziekte te onderzoeken.

Op 26 april kreeg het garnizoen het bevel om met de Franse krijgsgevangenen te vertrekken. In de kloosters werden grote magazijnen ingericht. De volgende dagen kwamen buitenlieden van rond Kortrijk naar Oudenaarde gevlucht. Dit wees op naderend Frans onheil. Op 24 mei was keizer Frans II (zie foto) op doorreis in Oudenaarde. Hij wisselde van paarden in de Posterij en vervolgde zijn weg naar Tielt.

In juni werd de stad in staat van verdediging gesteld. De meersen rond de stad werden onder water gezet. Op 23 juni waren de Fransen tot in Moregem doorgedrongen. De volgende dag naderden de Fransen de stad. Een geblinddoekte trompetter werd in naam van zijn oversten naar de stad gestuurd om de stad op te eisen. Zijn eis werd geweigerd. De voorposten van het Franse leger kregen het aan de stok aan de Belle Hotesse in Bevere. Er vielen enkele

doden. De Fransen trokken zich terug.

Na enkele dagen te hebben gewacht, kwamen ze de 27ste terug. Er ontspoon zich een hevig gevecht aan de kerk van Bevere. De Fransen beschoten de stad vanaf 'den schorse molen' aan de kerk van Bevere. Veel mensen vluchtten uit de stad. 's Avonds deed de bezetting van de stad na hevig kanonvuur een uitval. Ze kwamen tot aan de kerk van Bevere, doch moesten zich geleidelijk aan toch terugtrekken onder druk van de Franse overmacht. De Fransen beschoten opnieuw de stad. Toen ze zagen dat de bezetting hulp kreeg van 2 bataljons Russische soldaten, trokken ze hun geschut terug en staken een aantal woningen in Bevere in brand.

De volgende dag was er volop strijd tussen de Hessisch-Oostenrijkse en Franse troepen. De kansen wisselden. Gekwetsten werden door de stad vervoerd naar een hospitaal in de Vontstraat in Leupegem. 's Avonds was de strijd verre van beslist.

Op 29 juni wisselden opnieuw de kansen en kwam 's avonds de Engelse hertog van York zich in de strijd gooien. Er viel geen beslissing.

De volgende morgen vernam men dat de Fransen 's nachts vertrokken waren richting Brugge. De Engelsen zetten de achtervolging in.

Vanaf 1 juli kwamen de meeste vluchtelingen terug in de stad. Verschillende wagens met waarden en effecten, welke toebehoorden aan de heren De Smet, Bauwens, Raepsaet, Vanderdonckt, Cnudde en aan het hospitaal, vertrokken naar Zeeland. De vernoemden waren al een week eerder naar Zeeland vertrokken.

Op 3 juli kwam heel onverwacht het bevel voor de bezetting om de stad onmiddellijk te verlaten. Heel wat buskruit en kanonballen werden in de Schelde gegooid. De voedermagazijnen op de Eindries werden in brand gestoken.

Dit was het einde van de Oostenrijkse bezetting van Oudenaarde.

De maquette van Nicolas de Nézot

Geschiedenis van de Oudenaardse vesting

Volgens bronnen uit 1127 en 1155 werd Oudenaarde als oppidum beschreven. Hieruit blijkt dat de handelsnederzetting toen al versterkt was. Een aarden wal met gracht liep vanaf de toenmalige Schelde door de Einestraat, over de Markt, rond de Walburgakerk, om vervolgens opnieuw aan te sluiten bij de Schelde. De omwalling was 500 meter lang en omsloot 5 à 6 hectaren.

Pamele kwam na 1047 op de rechteroever van de Schelde tot ontwikkeling. De Novus Burgus werd stilaan stad. In de 12de eeuw werd een stadskeure verleend. Op dat moment kreeg Pamele ook een omwalling.

Met de aanleg van een versterking in de Scheldebocht ging een hydrografische ingreep gepaard. De Burgschelde zorgde voor een afsnijding van een Scheldebocht. Aangezien de versterking op het afgesneden stuk veel kleiner was dan het stuk zelf, werd nog een tweede kleinere gracht gegraven. Later werd de Grachtschelde gegraven met als doel watermolens te kunnen bouwen in de stad. Een andere ingreep was de rechte trekking van de Schelde door het graven van het Spei.

Reeds vóór 1253 werd Pamele in de stadsvesten opgenomen waardoor beide agglomeraties één stad vormden met de typische peervorm die haar tot het midden van de 19de eeuw zal karakteriseren. In 1290 was de stad volledig met stenen muren en aarden wallen omringd. 5 poorten vormden de enige toegangen tot de stad. In deze fase werd ook de Grote Markt aangelegd en verving een trapeziumvormig kasteel de oude burchttorens.

In de volgende 6 eeuwen was de geschiedenis van de vestingen een verhaal van vestingen opbouwen en vestingen afbreken. Oudenaarde werd diverse malen belegerd. In 1380 veroverde Gent Oudenaarde en liet de poorten en muren slechten. In 1381 werd het grafelijk gezag hersteld, net zoals de poorten en de muren.

Tussen 1384 en 1400 liet Filips de Stoute, als bolwerk tegen Gent, bij de Schelde-uitgang het kasteel van Bourgondië bouwen. Jan zonder Vrees bouwde nog meer versterkingen. Zo liet hij 2 grote torens bouwen ter hoogte van het kasteel, namelijk de Perretoren en de Bourgondische toren. Deze werden met een stenen brug verbonden. De stadswallen werden verstevigd en voorzien van 24 torens en 5 poorten.

In de 15de eeuw werd aan de Meerspoort over de Schelde een brugsluis met 3 bogen opgetrokken. Hiermee was het mogelijk de toegang tot de stad via de Schelde te versperren. Dit waterwerk werd de Belle Fidèle genoemd.

Tijdens de calvinistische bezetting gaf François de La Nouë aan Oudenaarde zijn eerste bastions. Na deze versterkingswerken noemde hij Oudenaarde het kleine La Rochelle (de stad was oninneembaar). Vauban maakte tijdens de Franse bezetting (1667-1678) van Oudenaarde een echte 'Vauban'-vesting. Hij liet 4 grote bastions bouwen, de bastions van de zwarte zusters, van Sion, van Brussel en van Doornik. Hij pakte de demi-lunes aan en liet een chemin-couvert maken in het overstromingsgebied. Tevens werd een systeem van 10 sluizen gecreëerd. Via de sluizen kon een groot deel van de Scheldevallei van Oudenaarde en omgeving onder water gezet worden.

In de eerste helft van de 18de eeuw maakten Hollandse troepen als surplus van de Vaubanversterkingen, stroomafwaarts net buiten Oudenaarde, door water omringde lunetten, namelijk het Fort du Triolet en het Fort aux Choux. Nadat de Fransen in 1745 de stad hadden ingenomen, werd vanaf 1746 met de ontmanteling van de buitenste vestingwerken begonnen. De burgemeester drong evenwel aan om de omwalling en de sluizen te behouden. Deze beschermden Oudenaarde immers tegen overstromingen.

Onder de Nederlanders zou voor de laatste maal ingrijpend aan de versterking van de stad gewerkt worden.

Een 'plan-relief' van Oudenaarde

Een prachtig beeld van Oudenaarde, voorzien van de volledige Vaubanversterkingen anno 1746, vinden we terug in een maquette van de Franse ingenieur Nézot.

De 'plans-reliefs' zijn maquettes op een schaal van 1/600 van de door Vauban versterkte steden die gelegen waren aan de grenzen van het oude koninkrijk Frankrijk. Ze tonen een heel precies beeld van die steden in het ancien régime, meer bepaald van de versterkingen, de monumenten, maar ook van het platteland errond.

Men zou zowaar vergeten dat het oorspronkelijke doel van deze pareltjes zuiver militair was. Onder Lodewijk XIV kwam men tot het inzicht dat versterkte plaatsen belangrijk waren in de oorlogvoering en in het consolideren van de grenzen. In de tijd dat Louvois 'Secrétaire d'Etat à la guerre' was, besliste hij dat er van bepaalde steden maquettes moesten gemaakt worden met als doel '*de faire toucher au doigt et à l'œil tous les défauts et de les faire corriger*'. Voor de artillerie was de uitbeelding van de omgeving van de versterkte steden belangrijk.

De vervaardigingstechnieken verbeterden in de loop van de 18de en 19de eeuw. De voortuitgang van de artillerie zorgde ervoor dat na 1870 de maquettes hun nut verloren. Momenteel bestaan er nog een 100-tal maquettes. 16 worden in het Palais des Beaux Arts in Lille tentoongesteld en de rest in het musée des Plans-Reliefs aux Invalides de Paris. In Lille staan er 7 maquettes van Noord-Franse steden, 8 Belgische (waaronder Oudenaarde) en 1 Nederlandse (Maastricht). Ze dateren uit de periode van 1691 tot 1826.

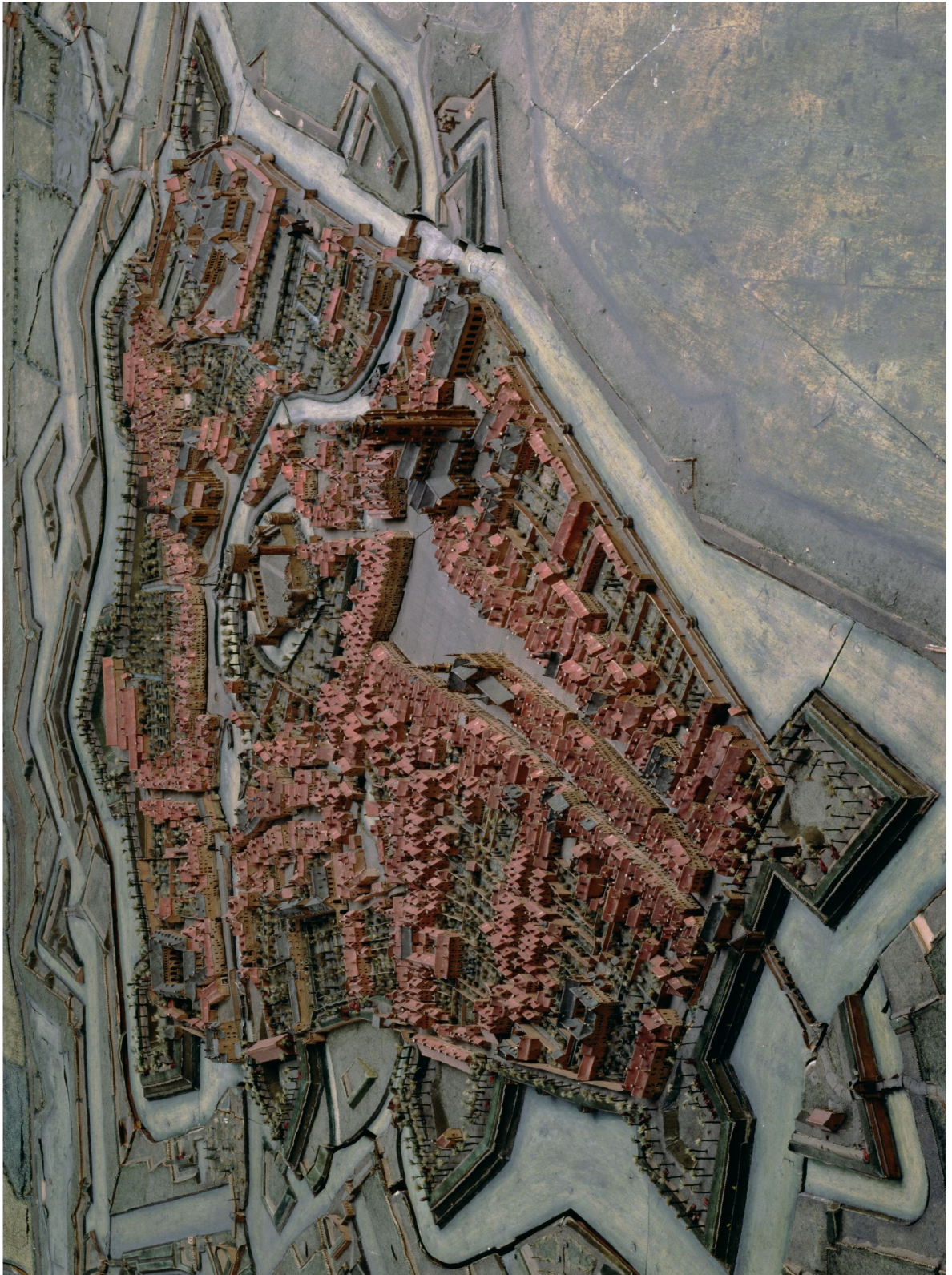
Nicolas de Nézot (1699-1768) maakte als militair ingenieur, in opdracht van de Franse koning Lodewijk XV, plannen die gebruikt werden voor de uitvoering van stedelijke verdedigingswerken. Hij is vooral bekend om zijn driedimensionale stedelijke maquettes. Hij maakte de bouwkundige modellen voor de steden Briançon, Saint-Omer, Bergen op Zoom, Rijsel, Aire-sur-la-Lys, Antibes en Oudenaarde.

Er waren eerder nog 2 maquettes van Oudenaarde gemaakt. Die maquettes van de eerste generatie werden rond 1670 tijdens de fortificatiewerken van Vauban in opdracht van Louvois gemaakt. Deze maquettes zijn verloren gegaan.

Nézot verbleef in 1746 in Oudenaarde en ontving 3.000 pond als voorschot voor de opmaak van een maquette. In 1747 stelde hij de maquette voor aan de koning die ze liet overbrengen naar het Louvre. Nézot kreeg de opdracht om een gelijkaardige maquette van Antibes te bouwen.

De maquette van Oudenaarde op schaal 1/600 bestaat uit 11 delen en meet 5,48 m x 4,16 m. Het kasteel van Pamele, de kerken en het stadhuis werden op schaal 1/500 gemaakt om hun leesbaarheid te vergroten. Gebouwen in de omgeving van belangrijke gebouwen werden bewust kleiner gemaakt (tot 1/800) of zelfs volledig weggelaten. Bomen werden daarentegen groter afgebeeld (1/400). Schepen en kanonnen werden zelfs op schaal 1/200 gemaakt. Opmerkelijk is dat de maquette van Oudenaarde een stad in beweging toont, daar waar andere maquettes geen spoor van leven tonen. De meeste gebouwen zijn op de dag van vandaag verdwenen. Uiteraard zijn er nog heel wat historische gebouwen bewaard gebleven. Er mag worden aangenomen dat de afbeelding van het platteland ook waarheidsgetrouw is gebeurd omdat ook de kennis van de bewoning en beplanting hun militaire waarde hadden. Opvallend is dat de fontein op de Markt niet is afgebeeld. Waarschijnlijk is deze verloren gegaan. Een andere merkwaardigheid is dat de maquette nog volledig authentiek is en nog nooit werd gerestaureerd.

Het Oudenaardse plan-relief moet gekoesterd worden. Een beeld zegt soms veel meer dan duizend woorden ...

Plan-relief van Oudenaarde - Palais Beaux-Arts Lille

De grootste Oudenaardist: Jan Jozef Raepsaet, patriot en eminent voorvechter van de 'oude orde' De 'deugdelijken burger' of het 'gekroond greffierken' in de Oostenrijkse periode

Een burger van betekenis

Jan Jozef Raepsaet (°29/12/1750 en †19/02/1832 te Oudenaarde) was tijdens zijn leven jurist/advocaat, politicus en historicus.

Rond het midden van de 18de eeuw klommen leden van de familie Raepsaet op van rurale ambtenaren in het zuidoosten van het graafschap Vlaanderen tot de hoogste rangen van de burgerij in Oudenaarde. Jan Jozef was de zoon van Jan Raepsaet (†1774) advocaat en griffier van de kasselrij van Oudenaarde en van Maria Joanna Vispoel, dochter van Emmanuel Vispoel, raadspensionaris van Oudenaarde.

Hij huwde op 20/05/1777 in Antwerpen met Maria Bauwens, dochter van Jan-Baptist Bauwens, algemeen ontvanger van de kasselrij Oudenaarde. Zij was een tante van Lieven Bauwens. Ze kregen 17 ! kinderen. 5 overleden als minderjarige, 6 bleven vrijgezel. Zijn broers en zussen, net als 6 kinderen van hem, trouwden in dezelfde kringen.

Raepsaet volgde lager onderwijs in Oudenaarde en middelbaar onderwijs in Menen en Mons. Daarna studeerde hij wijsbegeerte en rechten aan de oude universiteit van Leuven. Hij behaalde zijn diploma van licentiaat in de rechten en werd op 16/01/1773 advocaat bij de Raad van Vlaanderen. Hij woonde in Oudenaarde en volgde zijn vader op als griffier van de kasselrij Oudenaarde. In 1778 nam hij van zijn schoonvader het ambt over van secretaris van het college van de oppervoogden (één van de twee colleges die de magistraat van Oudenaarde vormden).

Conservatieve opinie

Raepsaet werd geleidelijk aan de bezieler van het verzet tegen de hervormingen van Jozef II en de woordvoerder van de conservatieve opinie. Dat dit geleidelijk gebeurde, wordt bewezen door het feit dat hij sommige hervormingen die voornamelijk de clerus troffen, niet afkeurde. Het afschaffen van de contemplatieve orden is hier een voorbeeld van. Hij werd zelfs zaakvoerder van de verbeurd verklaarde abdij van Beaulieu en bouwde een huis op de gronden van het afgeschafte klooster van de Theresianen in de Hoogstraat.

Raepsaet vreesde dat de kerkelijke hervormingen wel eens tot de afschaffing van de corporaties zouden kunnen leiden. Dit mocht niet gebeuren. Daarom verwees hij naar de constituanten van Vlaanderen (een verzameling van charters). In 1786 vond hij een kopie van een akte uit 1706 waarin alle rechten van Vlaanderen werden vermeld. Hierin stond onder meer *'rien ne sera innové, ni dans le civil, ni dans l'ecclésiastique'*.

In het voorjaar van 1787 werden de decreten bekend gemaakt waarbij Jozef II de administratieve en juridische structuur van de Oostenrijkse Nederlanden grondig wijzigde. Raepsaet eiste in naam van Oudenaarde, het herstel van de heerlijke jurisdictie. De Staten van Vlaanderen namen dit protest over. Er werd een speciaal comité gevormd, waar

Raepsaet deel van uitmaakte, om het herstel van alle voorrechten te vragen bij de landvoogden. Op 07/06/1787 herstelden de landvoogden alle inbreuken op de voorrechten. Jan Jozef Raepsaet werd als een held in Oudenaarde onthaald. Er werd een groot feest georganiseerd. De bisschop van Gent droeg een plechtige mis op en er werd een Te Deum gezongen. Raepsaet kreeg een groots banket en een gouden medaille. De vreugde was van korte duur, want begin juli werd bekend dat de keizer alle toegevingen had ingetrokken en er deputaties naar Wenen werden ontboden.

Raepsaet werd belast met de contacten met Brabant om een eventuele unie tussen Vlaanderen en Brabant te bewerkstelligen. Lokaal probeerde hij de positie van de behoudsgezinden te verstevigen. Hij was de motor achter de pogingen van de adel om in de Staten van Vlaanderen te worden opgenomen.

Na nieuwe onderhandelingen stemde Jozef II op 18 september in met de ratificatie van de oude constituties.

Toen de keizer in 1788 de universiteit in Leuven aanpakte, stelde hij de tekst op waarbij Oudenaarde de oprichting van het 'Algemeen Seminarie' verwierp. Deze daad van de keizer zette Raepsaet ertoe aan van nauwere contacten te leggen met vooraanstaanden in Brabant, om samen te kunnen ageren tegen de politiek van Jozef II. Hij sloot vriendschap met Hendrik van der Noot en met enkele Brabantse abten en edelen.

In september 1788 werd Raepsaet gevraagd inlichtingen te verstrekken over een opstandige beweging in Ronse. Hij minimaliseerde de zaak tegenover de beleidsvoerders. Hij schatte het gevaar echter correct in en reageerde kordaat. Het betrof een keizersgezinde opstand, tegen de belastingen voor de Staten van Vlaanderen. Raepsaet zag het gevaar en had schrik dat deze beweging zou overslaan naar Oudenaarde en de kasselrij. Hij organiseerde 's nachts wachtposten, waar hij zelf aan deelnam. De opstand ging evenwel snel liggen.

Verzet

Het verzet tegen de keizer werd sterker vanaf de lente van 1789. Vanaf augustus werkte Raepsaet mee aan de voorbereiding van de opstand. Hij legde de contacten tussen Vonck en kolonel Jan Andries vander Mersch. Voor zijn vriend Van der Noot zou hij eveneens contacten leggen met de kolonel.

Het verhaal:

'Vonck herinnerde zich in een krant gelezen te hebben hoe in 1779 veel lof werd toegezwaaid aan een Vlaams officier Jan Andries vander Mersch (1734-92). Misschien was dat een geschikt aanvoerder? Vraag was welke mening deze nu gepensioneerde kolonel had over het verlicht despotisme van Jozef II? Vonck sprak met Pieter Emmanuel de Lausnay (1754-1807) advocaat bij de Raad van Brabant, die te raden ging bij Jan Jozef Raepsaet, advocaat bij de Raad van Vlaanderen en griffier van Oudenaarde. Raepsaet bevestigde dat kolonel vander Mersch teruggetrokken leefde op zijn kasteel te Dadizele nabij Menen en dat hij 'avait toujours été l'ennemi jure de la tyrannie et du Despotisme et qu'il s'etoit de tout temps autant signalé dans les geurres qu'il a fait par son courage, sa bravoure et son intrepidité'.

De ontmoetingsplaats was fijn uitgekiend. Bekkerzeel, een dorpje met een goede 200 inwoners, verscholen op de zuiderflank van een heuvelrug, was onzichtbaar voor wie zich op de Brusselse steenweg van Vlaanderen naar Brussel of omgekeerd bewoog. Vonck wist dat de pastoor de zaak van het patriotisme niet ongenegen was.

Op 29 augustus 1789 kwam kolonel vander Mersch te Bekkerzeel aan. 's Morgensvroeg was hij met paard en sjees van Dadizele naar Oudenaarde vertrokken. Van daaruit reed hij met raadspensionaris Raepsaet naar Schorisse waar zij pastoor Janssens oppikten. Samen reden ze via Zottegem over Aalst tot Erembodegem. Hier waren ze de gast van pastoor van Langenhove. Van Langenhove, Janssens en Raepsaet waren voor elkaar geen onbekenden.

Te Erembodegem vertelden ze de buitenwereld dat ze uitgenodigd waren op de fazantenjacht. Enkele uren later was Vonck reeds op de hoogte van de aankomst van de kolonel. Hij kon echter niet onmiddellijk afreizen; zwak van gestel als hij was, mocht hij zich niet in de avondkilte wagen. Vonck was onmiddellijk ingenomen met de energieke kolonel vander Mersch. Hij maakte hem duidelijk dat een volk het recht had tot opstand te komen wanneer zijn vorst de rechten van zijn onderdanen met de voeten trad. De kolonel was snel voor de zaak gewonnen en zei: 'la nation Belgique doit par son seul courage secouer le joug de la maison d'Autriche' en aanvaardde een patriottenleger te leiden.'

Vonck moest nadien uit Brussel wegvluchten en trok naar Breda. Statisten en Vonckisten verenigden er zich in een Comité van Breda. Raepsaet riep de oude milities in Oudenaarde weer tot leven. Hij correspondeerde met de bevelhebbers in Hulst en Breda en stuurde er door hem aangeworvenen heen. Toen de regering een zuiveringsactie begon, werd op 21 oktober Raepsaet opgepakt en in Oudenaarde opgesloten. Ondanks fel protest en oproer werd hij naar Brussel overgebracht. Op 24/10/1789 vielen 2.800 soldaten, onder leiding van 'generaal' vander Mersch (zie tekening) de Kempen binnen. Als wraak voor de gevangenzetting van Raepsaet slaagde een groepje opstandelingen erin om de Oostenrijker Von Crumpipen in zijn kasteel in Temse gevangen te nemen. De druk op de regering werd hierdoor opgevoerd. Steeds meer steden en landelijke gebieden kwamen in opstand. In Oudenaarde werd op 18 november een patriottisch comité opgericht.

Raepsaet werd geruild met Crumpipen en op 06/12/1789 kwam hij als 'martelaar' terug naar Oudenaarde. Hij vergrootte zijn populariteit nog door een, hem door de Staten van Vlaanderen aangeboden, schadevergoeding te weigeren en ook de post van raadspensionaris af te slaan.

Vlaanderen binnen de Verenigde Nederlandse (Belgische) Staten

Hij behoorde nu tot de harde strekking van de revolutionairen. Samen met Karel Jozef de Graeve en Maarten de Bast was hij de auteur van het Manifest van de Provincie Vlaanderen, de eigenlijke onafhankelijkheidsverklaring van het graafschap Vlaanderen, afgekondigd op 04/01/1790. Hij weigerde daarop in het Congres van de Verenigde Nederlandse Staten te gaan zetelen. Als leider van de revolutie in Vlaanderen verbleef hij bij voorkeur in Gent en Oudenaarde. Binnen Vlaanderen streed Raepsaet niet enkel tegen de keizersgezinden maar ook tegen de democratische, vonckistische, tendensen, die hij wist te neutraliseren. In de ontstane tweestrijd had Raepsaet duidelijk de kant van Van der Noot gekozen. Als blijk van dank voor de inzet van Raepsaet, aanvaardden de Staten van Vlaanderen het peterschap van zijn zoon Leo. Bij de doop in juli 1790 ontving Raepsaet een som van 50.000 gulden als geboortegeschenk.

Na de conventie van Reichenbach hadden de geallieerde mogendheden de leiders van de opstand aangeraden om met Oostenrijk te onderhandelen over het Oostenrijks gezag. Op vraag van het Congres in Brussel trok in september 1790 Raepsaet met graaf de Merode naar Den Haag om met de Oostenrijkse vertegenwoordigers te gaan onderhandelen. De starre standpunten van het Belgisch Congres, meer bepaald van Van der Noot en Van Eupen, deden deze onderhandelingen mislukken. Door deze negatieve ervaring weigerde Raepsaet een nieuw mandaat voor Den Haag en stelde hij zich kritischer op tegenover Van der Noot en Van Eupen. Hij vond het onverantwoord de voorstellen onvoorwaardelijk af te wijzen. Men moest deze voorstellen niet klakkeloos overnemen maar er moest op zijn minst onderhandeld worden. Wegens de onenigheid tussen de provincies en binnen het leger, was

het raadzaam niet te stoer te doen. Het was beter met Oostenrijk overeen te komen. Hij distantieerde zich van de tot mislukking gedoemde onderneming van Van der Noot en Van Eupen. Hij ging nog eens mee met een delegatie naar Den Haag om er voor Vlaanderen een zo gunstig mogelijke regeling te onderhandelen.

De gevolmachtigde minister Mercy d'Argenteau nodigde in januari 1791 Raepsaet en enkele andere vertegenwoordigers uit om naar Brussel te komen. Raepsaet kreeg de taak een grondwetsproject voor Vlaanderen op te stellen. Hij aanvaardde, maar heeft nooit een tekst ingediend. Hij vond dat, ondanks de beloofde amnestie, toch repressief werd opgetreden tegen degenen die in de opstand een rol hadden gespeeld. Ook had de overheid zich het recht toegeëigend de magistraten te vernieuwen wanneer zij het wilden.

Onder kortstondig Frans bestuur

Toen eind 1792 de Franse troepen het land binnenvielen, stond Raepsaet open voor het Frans bewind. Hij ging akkoord met de vernieuwing van de magistratuur. Bij een georganiseerde verkiezing werd hij door zijn wijk tot gevolmachtigde verkozen. Op 19 november kwamen de gevolmachtigden bijeen en Raepsaet werd tot hun secretaris verkozen. Zijn oom Hubert De Smet werd voorzitter. Op 7 december was hij ook secretaris voor de verkiezing van 16 voorlopige vertegenwoordigers van Oudenaarde. Hij wou er bij zijn en zijn invloed te doen gelden, maar dit betekende absoluut niet dat hij instemde met de principes van de Franse Revolutie. Hij was aanwezig daar waar de macht verdeeld werd, zolang dit strookte met zijn constitutionele beginselen.

Vanaf 1/12/1792, toen de Franse Conventie de aanhechting van de Zuidelijke Nederlanden bij Frankrijk beval, haakte hij af. Hij trok in vrijwillige ballingschap naar Aardenburg in Staats-Vlaanderen en keerde pas naar Oudenaarde terug in maart 1793, nadat de Fransen vertrokken waren.

Tijdens de tweede Oostenrijkse restauratie

Prins Klemens Wenzel von Metternich

Metternich die gevolmachtigd minister was, had tijdens de tweede Oostenrijkse restauratie de leiding over de Zuidelijke Nederlanden. Hij wilde alle politieke strekkingen verzoenen, om zich zo sterk mogelijk op te stellen tegenover een verwachte nieuwe Franse inval. Hij riep de hulp in van de invloedrijke Raepsaet en bood hem een plaats aan in de Geheime Raad. Raepsaet weigerde omdat hij bang was hierdoor afgesneden te worden van zijn traditionele machtsbasis. Hij bood Metternich zijn diensten in lossere verband aan. Hij kreeg de taak de vernieuwing van de magistraten in Vlaanderen te organiseren. Hierbij deed hij zijn uiterste best om de laatste resten van de vernieuwingen van Jozef II teniet te doen. Hij deed ook zijn duit in het zakje bij de organisatie van het verzet tegen de verwachte Franse inval. Toen die aanval er kwam in juni 1794, vluchtte Raepsaet weg uit Oudenaarde en vestigde zich in het Zeeuwse Goes. Hij liet alle archieven en de kas van de kasselrij Oudenaarde overbrengen.

De plattelandsopstand van 1790

Eind mei 1790 brak in het gebied tussen Oudenaarde, Noord-Henegouwen, Gavere en Aalst een grote opstand los. De 'rebellens' wilden de vernietiging van de 'oude maatschappij'. De opstand was gericht tegen het nieuwe bewind en vóór de verdreven Oostenrijkse keizer.

Een situatieschets

De oude maatschappij

De adel, de clerus en in de steden de rijksten, de notabelen en de ambachten, hadden het voor het zeggen. De belastingen werden bijna alleen door de landslieden betaald. Zij die over de belastingen beslisten, zorgden er uiteraard voor dat zij zo weinig mogelijk betaalden. De machtelozen waren de mensen van het platteland. Zij waren het slachtoffer van de voorrechten van de steden. Driekwart van de bevolking van de dorpen rond Oudenaarde had zijn inkomen of een bijverdienste uit het spinnen, spoelen en weven.

De boer was de basis van de maatschappij en economie, maar tegelijkertijd de meest rechteloze, de meest onderworpen en veruit de meest belaste.

Keizer Jozef II

De keizer wilde zijn land reorganiseren. Hij wou op het volk steunen en het welvaart, recht en vrijheid geven. Al zijn hervormingen hadden dit doel voor ogen. De rijkdommen van de clerus moesten voortaan de parochies en de armen ten goede komen. Hij wilde onafhankelijke en goedkope rechtbanken (voor de armen zelfs gratis). Hij zou de lokale besturen door vreemde, onafhankelijke ambtenaren doen controleren. Jozef vond dat de rijkdom van één man beter over 100 mensen werd verdeeld. Hij was er van overtuigd dat iedereen graag belastingen zou betalen als zij er maar iets voor terugkregen en de staat hen welstand gaf.

De reactie van de machtigen

De door de hervormingen benadeelde adel, clerus, ambtsburgerij en ambachten gingen samen in de oppositie. De reactie zou uiteindelijk leiden tot de onafhankelijke Republiek van de Verenigde Nederlandse Staten. Het nieuwe bewind steunde vooral op de stadsbevolking en op de invloed van de Kerk. Het volk werd in toom gehouden door milities van vrijwilligers, de 'patriotten'.

De volksopstand van 1790

Drijfveer

Bij de opstand van 1790 speelde de hoop op een machtige vorst die het volk liet voorgaan op de machtigen. Er werd gestreefd naar een regering van het volk (de derde stand). Jozef II vertegenwoordigde zo'n nieuwe orde. De opstandelingen gingen de confrontatie aan met de patriotten.

Hoop en vrees brachten de boeren en textielarbeiders van Zuid-Oost-Vlaanderen in beweging.

1788

De keizersgezindheid van de bevolking in de kasselrijdistricten van Oudenaarde en Aalst was niet nieuw. In 1788 deed zich te Schorisse al een oproer voor. Rond de 5.000 landslieden uit de hele streek weigerden nog langer belastingen te betalen aan het bestuur van heren en baljuws. In de kasselrij Oudenaarde deed er zich in het Avelgemse een oproer voor, die door de marechaussee moest worden neergeslagen.

Het niet aanvaarden van de omwenteling van 1789

De patriottenagitatie en hun invallen in oktober-november 1789 waren niet naar de goesting van de plattelandsbevolking. Veel plattelandslieden vluchtten voor het patriottenleger. Er waren rellen en opstootjes in Schorisse, Oprakel, Etikhove, Kruishoutem, Flobecq, het land van Aalst en in het Zottegemse.

De patriotten voelden het gevaar aan. De nieuwe bewindvoerders rekruteerden overal soldaten. In Oudenaarde werd een wervingscomité opgericht. Er werden heel wat Oostenrijkse gedeserteerde soldaten aangeworven. Zo werd het mogelijk om strafexpedities te organiseren met soldaten en Brabantse en Ninoofse patriotten. Patriottenafdelingen gingen hun boekje te buiten in Gijsselbrechtegem, Kaster, Nukerke, Wortegem, Elsegem, Schorisse, de beide Boekels, Mater, Munkzwalm ...

Rond Oudenaarde ontstonden vrijwilligerskorpsen omdat 'veel keizerlijken de rust verstoorden'.

De opstand van de machtelozen

In mei 1790 ging het plattelandsverzet zich uitdrukkelijk in het openbaar vertonen. De opstand werd belichaamd door 2 broers, Christiaan en Jacobus Janssens en een ex-soldaat uit het keizerlijk leger, Philips De Waele, uit Sint-Maria-Latem. Zij slaagden erin een eerste legerkern te vormen. Zij hadden wel het probleem nagenoeg over geen wapens te beschikken. Een goed wapen was het gebruik van de stormklok om dorpelingen samen te roepen.

De avond van 29/05/1790 werd het sein van de opstand gegeven.

Op 30 mei poogden de pastoors van Welden en de baljuw de oproerlingen te kalmeren. Ze riepen de hulp in van de Oudenaardse patriotten. De opstand was evenwel niet meer te stoppen. De rebellen stuurden verwittigingen naar de omliggende parochies om zich klaar te houden om de opstand te vervoegen. Er ontstond een 'vergadering' van een tiental personen, gewapend met één geweer, één sabel en één klein houten kanon met een geweerloop erlangs. Te 'Allerheiligen' (Nederzwalm) waren een 50-tal rebellen samengetroeft onder leiding van Philips De Waele.

De 31ste klepte 's morgensvroeg de stormklok in Sint-Maria-Latem. Er stroomden 5 à 600 man samen. Iedereen zocht wapens want de Oudenaardse patriotten waren naar verluidt in aantocht. Christiaan Janssens stuurde zijn mannen uit om overal de stormklok te gaan luiden en wapens te verzamelen. Grote benden vormden zich te Welden, Zingem, Sint-Denijs-Boekel, Elst, Velzeke, Balegem, Zegelsem, Sint-Goriks, Hundelgem, Paulatem, Hermelgem, Nederzwalm, Roborst, Beerlegem, Meilegem, Dikkelvenne. De benden werden groter en groter en groeiden aan tot 10-20.000 man. Hun wapens waren hun werktuigen, gaffels, stokken, vorken en rieken. Plunderen deden ze niet. Vooral de baljuws, de pastoors, de griffiers en procureurs moesten het ontgelden. Zij vertegenwoordigden het verfoeide systeem. De rebellen vielen hun huizen binnen en eisten wapens en drank, en gooiden hen allerlei verwijten naar het hoofd. In Welden dreigde men de pastoor aan zijn deur te nagelen. In Zingem en Asper, waar veel armen woonden, was de uitbarsting van opgekropte woede het grootst. Hier werd de pastoorij aangevallen. Er werd niet vermoord.

Van bij het begin van de opstand maakte een panische angst zich meester van de machtigen. Daarom reageerden ze heel vlug en vroegen ze de hulp van de Staten van Vlaanderen. Ze stuurden 2 gevolmachtigde commissarissen en 2 informateurs. Er werden 400 geweren, 500 soldaten en 50 Gentse vrijwilligers te paard naar Oudenaarde gestuurd. Oudenaarde bleek het meest bedreigde centrum te zijn. De tegenactie werd direct ingezet. Van alle kanten troeften vrijwilligerskorpsen samen. De sluizen werden geopend om de meersen rond de stad onder water te zetten.

In Zingem werden de 800 opstandelingen uiteen geranseld door het Oudenaardse dragondercorps. Een paar honderd Oudenaardse vrijwilligers, goed bewapend (met o.a. kanonnen), trokken naar Ename waar de abdij volgens sommigen werd 'leeggeplunderd' door de opstandelingen. Het boerenleger met enkele oude, verroeste geweren, ganse of gebroken sabels, met stokken en vorken, was geen partij voor de patriotten en werd uit elkaar geschoten. Kapitein J. Liefmans bleef de ganse nacht met 46 vrijwilligers in de abdij van Ename de wacht houden.

Toch slaagden de boeren erin 1 overwinning te boeken. Dit was op 1 juni te Allerheiligen (een parochie van Nederzwalm). De landslieden hadden er hun hoofdmacht samengebracht bij de Scheldebrug onder leiding van Christiaan Janssens en Philip De Waele. De vrienden te paard werden met kapitein aangesproken. De Waele, bijgenaamd d'Alton, had zijn keizerlijk uniform aangetrokken en Janssens was blootshoofds in een wit hemd. De Waele organiseerde zijn weerbare kern van boeren, een soort van elite-eenheid van 80 man. Deze eerste en enige georganiseerde afdeling boeren bezorgde de royalisten hun enige overwinning.

In de namiddag trokken de vrijwilligers van Oudenaarde, Ronse en nog enkele dorpen te voet naar Nederzwalm (4 à 5.000 man). Het korps van della Faille d'Huyssse bezette Oudenaarde. De patriotten vielen Nederzwalm binnen en bij de eerste schoten stoven de boeren uiteen. De Waele legde zich met zijn troepen in hinderlaag achter de hagen en concentreerden al hun munitie tot enkele donderende salvo's. Een aantal patriotten werden gedood of gekwetst en vluchtten naar Oudenaarde. Daar verkondigden ze dat de boeren uitgerust waren met kanonnen.

Ondertussen waren uit Gent 500 soldaten met nieuwe kanonnen en 50 ruiters te Oudenaarde aangekomen. Ze sloten zich aan bij de gevluchte vrijwilligers en rukten op naar Nederzwalm. Daar werden de boeren uiteen geschoten. Toch vochten ze tot het uiterste. Bij de patriotten vielen enkele doden. Ze sloegen aan het plunderen maar kregen snel het bevel ermee op te houden om de bevolking nog niet meer op te zetten tegen hun zaak.

Ook op 01/06/1790 vertrok een detachement patriotten (waaronder Bartolomeus de Rantere) onder leiding van luitenant G. Liedts naar Mater. Ook hier werd de boerenopstand aan flarden geschoten. De leider Fidelis de Neve, een keizerlijke overloper, werd gevangengenomen.

Op 2 juni werd nog een opstand te Nederbrakel neergeslagen.

Er volgde een tijd van repressie. Overal richtten gegoede boeren en burgers vrijwilligerskorpsen op om hun leven en bezit te beschermen. Trouw gebleven pachters werden beloond. Veel opstandige boeren trokken zich terug in de bossen van Noord-Henegouwen. Eén der laatste weerstandsresten bevond zich in Flobecq. Bossen en velden werden uitgekamd. Baljuws, procureurs, griffiers en pastoors konden naar hun dorp terugkeren onder bescherming van hun 'voluntaire korpsen'.

In Oudenaarde zaten veel opstandelingen gevangen. Het stedelijk gevang bleek al snel te klein te zijn. Velen werden dan maar opgesloten in een stal aan de Baarpoort. De in beslag genomen wapens werden eveneens naar Oudenaarde gebracht.

In de rest van de maand juni werden een aantal opstandelingen berecht. Jan Landrieu, een kapitein van de oproerlingen, werd ter dood veroordeeld en op de markt opgehangen. Het lijk werd vervolgens naar Bevere gevoerd en aan Den Driepikkel opgehangen. Fideel de Neve van Mater en Jan-Baptist Leyman van Welden, beiden kopstukken van de opstandelingen, waren hetzelfde lot beschoren. Pieter de Bouverie uit Horebeke werd gegeseld en tot 9 jaar opsluiting veroordeeld.

In november werd Pieter Cnudde gegeseld en naar het Rasphuis in Gent overgebracht. Pieter Janssens van Sint-Blasius-Boekel en Jan Ghys van Zingem werden eerst opgehangen en vervolgens aan Den Driepikkel gehangen.

De Franse tijd (1794-1814/15)

De revolutionaire periode (1789-1799)

De derde stand en de Franse Revolutie

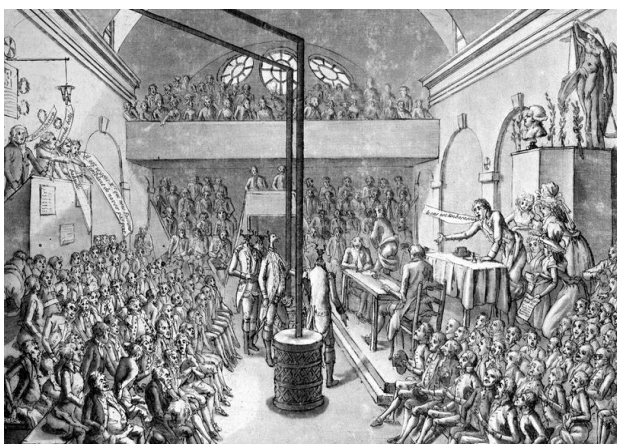
Frankrijk was op het einde van de 18de eeuw, na heel wat oorlogen, een afgetakeld land met een enorme schuldenlast. Hierdoor was er gemor in de verschillende lagen van de bevolking. Koning Lodewijk XVI vond er niks beter op dan nieuwe belastingen te vragen. Hiervoor werd de Staten-Generaal samengeroepen. Enkel een belasting die door de Staten-Generaal goedgekeurd werd, maakte een kans om aanvaard te worden door de bevolking.

De verschillende standen raakten het niet eens over de manier van stemmen. De derde stand (die de belastingen betaalde) voelde zich tekort gedaan omdat men per stand wilde vergaderden en stemmen, wat zeer ongunstig was voor de burgerij. Deze weigerde dan ook te vergaderen. Op 17 juni riep de burgerij zichzelf uit tot Nationale Vergadering. Een groot deel van de geestelijkheid voegde zich nadien bij de vergadering. De koning kon niet anders dan de vergadering erkennen. Op 9 juli werd de vergadering de 'Nationale Grondwetgevende Vergadering' (de Constituante) genoemd. Deze functioneerde als een regerend orgaan en een grondwetgever.

Toen op 14/07/1789 het volk de Bastille, het symbool van de koninklijke willekeur, bestormde, leidde dit overal tot volksopstanden. De Constituante schafte daarop de voorrechten van de adel en de geestelijkheid af en kondigde met de 'Verklaring van de rechten van de mens en van de burger' vrijheid en gelijkheid voor iedereen aan. In 1791 kwam de eerste Franse grondwet tot stand.

Veel vorsten vreesden dat de revolutie zich zou uitbreiden naar hun land. Er werd een *Eerste Coalitie* gevormd door Oostenrijk, Pruisen, Engeland, Spanje en Nederland. Daarom viel in 1792 een leger van gevluchte Franse edelen (samen met Pruisen en Oostenrijk) Frankrijk binnen. Frankrijk bedwong de inval. Blijkbaar was Lodewijk XVI bij de samenzwering betrokken. Hij werd uiteindelijk in 1793 onthoofd. Frankrijk kwam als de grote overwinnaar uit de oorlog. Alleen de Britten bleven in staat van oorlog met Frankrijk.

Radicalisering

Vergadering van de jakobijnen

De radicale jakobijnen pleegden in 1792 een staatsgreep. Al snel stelde Robespierre de terreur in. Edelen, de clerus, koningsgezinden, zelfs gematigde revolutionairen, werden zonder pardon geëlimineerd. De guillotine klopte overuren. Uiteindelijk werd op 28/07/1794 Robespierre zelf geëxecuteerd. Gelukkig hebben de mensen uit de Zuidelijke Nederlanden deze periode van terreur niet meegemaakt (al was het vanaf de bezetting niet veel beter).

De dictatuur werd door het Directoire vervangen. Het bewind steunde op het leger dat successen boekte in het

buitenland. Het cijskiesrecht werd hersteld en de rijke burgerij kreeg opnieuw de macht in handen.

Plundering en economische achteruitgang

Nog vóór de Fransen de Zuidelijke Nederlanden bezetten, kreeg een commissie in Parijs de opdracht onze streken systematisch leeg te halen. Na de inlijving moesten de steden zware oorlogsschattingen betalen. Er werden massa's schoenen, kleding, wapens en paarden opgeëist voor het Franse leger. De 'agents de commerce et d'extraction de la Belgique' beroofden onze gewesten van hun oogsten, werkkrachten, vee, bossen, ... Onze kunstschattingen werden richting Parijs afgevoerd.... Door dit beleid was onze economische toestand niet rooskleurig. Het gebruik van de assignaten heeft hieraan meegeholpen. Deze assignaten moesten verplicht aanvaard worden, ook al wist men dat deze constant in waarde zakten.

Omdat Frankrijk in oorlog was met Engeland, was de uitvoer naar daar uitgesloten.

De mensen in Vlaanderen hadden honger. Er braken besmettelijke ziekten uit in de steden. Het platteland werd geterroriseerd door voetbranders en roversbenden.

Grote wijzigingen

Op 01/10/1795 werden de Nederlanden officieel ingelijfd bij de Franse republiek. Oostenrijk erkende dit pas twee jaar later bij de vrede van Campo Formio.

- **Bestuursinstellingen**

Het revolutionaire regime kipte alle verouderde instellingen overboord. De oude vorstendommen werden afgeschaft, het prinsbisdom Luik werd bij de Nederlanden gevoegd en het grondgebied werd in 9 departementen verdeeld. De departementen kwamen plusminus overeen met de huidige provincies. Aan het hoofd stond een prefect, bijgestaan door een algemene raad (nu de provincieraad) en een prefecturale raad (nu de bestendige deputatie). De departementen werden onderverdeeld in arrondissementen met daaronder de kantons. Vervolgens waren er de municipaliteiten bestuurd door een maire (de burgemeester), bijgestaan door adjuncten (nu de schepenen) en een gemeenteraad. De gemeente richtte de burgerlijke stand in, die de oude parochieregisters verving (vanaf 1797).

Oudenaarde lag in *het Scheldedepartement* (hoofdstad Gent) dat onderverdeeld was in volgende arrondissementen en kantons:

- arrondissement Gent, kantons: Deinze, Evergem, Gent, Kruishoutem, Lochristi, Nazareth, Nevele, Oosterzele, Waarschoot en Zomergem.
- arrondissement Dendermonde, kantons: Aalst, Beveren, Dendermonde, Hamme, Lokeren, Sint-Gillis-Waas, Sint-Niklaas, Temse, Wetteren en Zele.
- arrondissement Eeklo, kantons: Assenede, Axel, Eeklo (+ Vlissingen na 1807), Hulst, IJzendijke, Kaprijke, Oostburg en Sluis.
- arrondissement Oudenaarde, kantons: Brakel, Geraardsbergen, Herzele, Ninove, Oudenaarde, Ronse, Sint-Maria-Horebeke en Zottegem.

De *prefecten* waren:

1800-1808: *Guillaume Faipoult*

1808-1813: *Frédéric Christophe d'Houdetot*

1813-1814: *Antoine Desmousseaux de Givré*

- **Gerecht**

Ook de rechterlijke organisatie werd gerationaliseerd. In elk kanton kwam een vrederecht, in elk arrondissement een rechtbank van eerste aanleg. Elk departement had een assisenhof met een jury. Luik en Brussel kregen een beroepshof en Brussel nog een Hof van Cassatie. In de Napoleontische tijd werd het traditionele plaatselijke gewoonterecht vervangen door het

burgerlijk wetboek. De 'Code Napoléon' (Code civil) uit 1804 zou ook later het Belgische burgerlijk wetboek domineren.

- **Fiscaliteit**

De beden werden afgeschaft en vervangen door rechtstreekse belastingen. Men legde in de meeste gemeenten een lijst aan van de rijkste personen, die opdraaiden voor de kosten. Voor de belastingen op de onroerende goederen werd een register aangelegd van alle gronden en bezittingen, het kadaster. Indirecte belastingen op verbruiksgoederen bleven bestaan. De belastingdruk verzwaarde met ruim 1/3de.

De bevolking kreeg te pas en te onpas collectieve boetes opgelegd en werd verplicht gedwongen leningen aan de overheid te geven. De boeren kregen te maken met een speciale belasting, die van het dertigste paard (bestemd voor het Franse leger). De ongebredelde eisen van het leger zouden een opstand aanwakkeren.

- **Decimaal stelsel**

De Fransen voerden het decimale stelsel in. De meter verving de voeten en ellen. De kilogram kwam in de plaats van de ponden en de liter werd ingevoerd. Op het hele Franse grondgebied werd door iedereen dezelfde maten en gewichten gebruikt.

Op 05/10/1793 werd in Frankrijk een nieuwe 'decimale' kalender ingevoerd. Dit was de *Republikeinse kalender* en werd met terugwerkende kracht vanaf 22/09/1792 ingevoerd. Dit was tevens het begin van de herfst. Elk jaar begon met de eerste dag van de herfst. In de kalender werd een jaar gelijkgesteld aan 12 maanden van elk 30 dagen, aangevuld met 5 extra dagen (in schrikkeljaren 6 dagen), de zogenaamde 'jours complémentaires'. Iedere maand herinnerde aan een kenmerk van het klimaat in Frankrijk. Bijvoorbeeld in de winter was er nivôse, de sneeuwmaand. Een maand werd verdeeld in 3 weken (décades) van elk 10 dagen. Een dag telde 10 uren en een uur 100 minuten (de decimale indeling van de dag werd na amper 6 maanden weer afgeschaft). In aktes uit deze tijd komt men de republikeinse jaartelling regelmatig tegen. De kalender was geen succes, mede ook omdat er geen klokken voor waren, en werd op 1 januari 1806 weer afgeschaft. Men keerde terug naar de Gregoriaanse kalender.

- **De Kerk**

De onvrede nam toe, toen vanaf 1796 een ware godsdienstvervolgung werd ingezet. Priesters moesten een 'eed van haat aan het koningschap' afleggen, wat de meesten weigerden. De onbeëdigde priesters doken onder en werden door de bevolking beschermd. In het geheim hielden zij misvieringen, trouwden, doopten en hielden de parochieregisters bij.

In het hele land werden er kerken gesloten en de bezittingen van de kloosters en parochies eerst genationaliseerd en dan verkocht. De meesten bezondigden zich niet aan het kopen van dit 'zwart goed'. Zij die dat wel deden, gingen tot een nieuwe klasse van kapitalisten behoren. Eerst kochten zij voor een deel van de waarde het papiergeld op (de gehate assignaten). Bij de officiële verkoop van kerkelijk goed maakten zij dan hun assignaten te gelde voor de volle waarde. De periode van onderdrukking van de Kerk (1796-1801) werd de 'beloken tijd' genoemd. Onbeëdigde priesters werden tot deportatie veroordeeld.

Conscriptie

Op 05/09/1798 vaardigde de Franse overheid (de Directoire) de conscriptiewet uit. Die wet kondigde de dienstplicht af voor alle mannen tussen de 20 en 25 jaar. In de praktijk betekende dit dat de jongemannen in 5 klassen werden ingedeeld.

Naargelang de noodzaak kon de overheid de klassen binnenroepen, de jongste eerst. Op 24 september waren alle 200.000 dienstplichtigen van de eerste klasse al opgeroepen. Er

volgden nog lichteningen. Tegen midden 1799 (op 9 maanden tijd) waren de 5 klassen volledig gerekruteerd.

Conscriptie (© *Encyclopaedia Britannica*)

De conscriptiewet werd in Vlaanderen heel slecht onthaald. Het waren vooral de verarmde boeren die hierdoor getroffen werden. Het was niet te verwonderen dat er massaal dienst werd geweigerd. Desertie was legio. In onze gewesten telde de eerste lichter 22.000 dienstplichtigen. Er vertrokken effectief 11.000 jongemannen waarvan er 7.000 effectief in de regimenten terechtkwam. Het verzet tegen de conscriptiewet zou tot de Boerenkrijg leiden.

Boerenkrijg

Uit de verzameling Museum Woutershof Zolder

De eerste tekenen van verzet doken reeds in 1795 op. Regelmatig waren er opstootjes. De invoering van de dienstplicht was blijkbaar de figuurlijke druppel die de emmer deed overlopen. Op 12/10/1798 barstte de bom en verjoegen boeren in Overmere, bij Wetteren, Franse belastingsgaarders. Als een lopend vuur verspreidde het oproer zich over het platteland. Tussen 26 en 28 oktober sloeg de opstand over naar Ronse, Roeselare, Kortrijk en Tielt. Later kwamen Klein-Brabant en de Antwerpse en Limburgse Kempen aan de beurt. De opstandelingen namen de leuze

van de Brabantse omwenteling 'voor outer en heerd' over en grepen naar de wapens. Vanaf november zat er leiding in de opstand. Onder aanvoering van mannen als Rollier, van Ganzen en Corbeels wisten de 'brigands' (bandieten) Mechelen, Herentals en Diest kortstondig te bezetten. Het merendeel van de leiders wilden een terugkeer naar Oostenrijks bewind. De opstand genoten de steun van de geestelijkheid. Er waren contacten met Oostenrijk en Engeland. De beloofde Britse hulp bleef uit en de steden waren de boeren niet gunstig gezind. In de steden was de Franse controle groter en was de nieuwe burgerij het Franse regime gunstig gezind. De slecht bewapende en ongeoefende boerenlegertjes waren geen partij voor de Franse soldaten van generaal Colaud. De Boerenkrijg eindigde op 04/12/1798 onder de muren van Hasselt in een bloedbad. Gedurende enkele jaren zou van Ganzen nog een beperkte guerrillacampagne voeren in de Kempen, tot Napoleon in 1801 door zijn concordaat met de paus de vrede herstelde.

Oudenaarde tijdens de revolutionaire periode

Plundering van de bevolking en eliminatie van de geestelijkheid

Op 05/07/1794 kwam 's morgens een Franse jager te paard de stad binnengereden. Er werd hem zowaar een glas brandewijn aangeboden in de herberg De Gouden Leeuw. Rond de middag kwamen 100 jagers te voet tot op de Markt. Zij kregen bevel hun logement vrij te kiezen maar liefst in de nabijheid van de Markt. De burgers waren gedwongen hen alles te geven wat ze wilden. Nadat de soldaten goed gegeten en gedronken hadden, gingen ze in de namiddag inkopen doen in de plaatselijke winkels. De winkeliers waren verplicht papiergeld te aanvaarden.

De volgende dag passeerde het Franse leger met 12.000 man. Het hoofdkwartier werd te Volkegem ingericht en het leger kampeerde op 'Keeser kouter'. Na de middag moest het stadsbestuur vergaderen. Verschillende leden waren reeds de stad ontvlucht. Er werd meegedeeld dat Oudenaarde, de kasselrij en Ronse samen, binnen de 3 dagen een oorlogscontributie van een half miljoen livres moest betalen op straffe van militaire executie. Men deed de kloosters en geestelijken een aanzienlijke som betalen.

Op 7 juli kreeg Oudenaarde als bezetting een garnizoen onder bevel van Serrat. Als militaire commandant van de stad werd de jakobijn Brichaux aangesteld. Deze besliste dat niemand nog de stad mocht verlaten zonder een paspoort (ondertekend door hemzelf of zijn gevolmachtigde).

De 8ste werden de dekens van de gebuurten op het stadhuis uitgenodigd. Ze kregen de opdracht in alle huizen te gaan en het aantal zieken en uitgewekenen of vluchtelingen te tellen. Ook het aantal paarden, koeien, varkens en schapen werd geteld.

De volgende dag deed de commandant een inventaris opmaken van de meubels en de onroerende goederen van degenen die gevlucht waren. In hun huizen werden huisbewaarders geplaatst.

Op 12 juli werd 'op pijn van den dood' bevolen alle wapens in te leveren.

In de maanden die volgden, werd er massaal van alles opgeëist zoals graan, hooi, haver en paarden. Zo moesten de boeren op de Markt verzamelen met hun paarden. De beste paarden werden uitgekozen voor het leger. Er werd zelfs een 'agentie' van jakobijnen gevormd om alles op te eisen wat kon dienen voor het leger. Niet enkel de boeren waren het slachtoffer maar ook de winkeliers. Zij leverden onder meer kledij. Al de opeisingen werden met assignaten betaald. Winkeliers en herbergiers sloten hun zaak uit schrik voor de steeds in waarde verminderende assignaten.

Op 4 augustus werd het stadsbestuur vervangen door een 'municipaliteit'.

Op 18 augustus werden er door het Franse bewind maximumprijzen op de voedings- en winkelwaren gezet. Het gevolg was dat de buitenlieden niet meer naar de markt in Oudenaarde kwamen om hun goederen te verkopen.

In oktober begon men een inventaris te maken van de meubels en onroerende goederen van de kastelen der gevluchte edelen.

In november werd de stadscommandant vervangen door kolonel Meunier. Er vertrokken 600 keurlingen uit de kasselrij richting Nieuwpoort en Oostende om daar te gaan werken aan de versterkingen. De Fransen richtten voedselmagazijnen in waar de inwoners met assignaten een zekere hoeveelheid graan, boter en aardappelen konden kopen. Er werd een 'comité van waekzaamheid' ingesteld dat op alles moest letten wat er gezegd of gedaan werd tegen de Franse Republiek.

In 1794 stierven 333 inwoners aan besmettelijke ziekten, zoals de rode hond. Ook 300 krijgsgevangenen vonden de dood.

De winter van begin 1795 was heel koud. In januari werden de huizen, van degenen die gevlucht waren, verkocht. Zo werd het huis van Jan-Jozef Raepsaet door de eigenaar van De Zalm gekocht en het huis van Emmanuel Bauwens door L. Liedts.

In februari keerden de gevluchte stadslieden terug naar Oudenaarde. Ze betrokken opnieuw hun huizen waar ze werden bewaakt. Ze mochten niet uitgaan tenzij ze vergezeld waren door een soldaat. Zij waarvan de huizen reeds verkocht waren, dienden een overeenkomst te maken met de opkopers om hun huizen terug te krijgen.

In de eerste helft van het jaar was er een schaarste aan graan. De mensen smeekten, met geld in de hand, om graan. Zo werden in april 4 wagens met koren op de weg van Ename geplunderd. Tal van mensen stierven van ondervoeding. Sommigen werden uit pure wanhoop rovers en baanstropers. De omgeving van Oudenaarde werd op het einde van het

jaar geterroriseerd door rovers en vagebonden, 'de Binders' genoemd. Ze beukten met een boomstam de deur in en martelden de inwoners met een brandende kaars aan hun voeten, tot wanneer ze vertelden waar hun geld en waardevolle dingen verstopt waren. Voornamelijk Bevere had hieronder te lijden.

In 1796 werd door de Franse regering een gedwongen lening van 600 miljoen frank uitgeschreven. De rijke lieden van de stad werden getaxeed en moesten volgens de grootte van hun fortuin een aanzienlijke bijdrage betalen.

In april werd de stadscommandant vervangen door de heer Leducq.

In mei kregen de meeste kloosters het verbod om nog zelf hun inkomsten te ontvangen. De inkomsten zouden voortaan geïnd worden door de Directie van de Nationale Domeinen. Deze kloosters werden door soldaten bezet. De geestelijkheid werd gedwongen een inventaris van hun goederen op te maken.

In november werd bekend gemaakt dat het Directoire alle directe belastingen, zoals bijvoorbeeld de tienden, had afgeschaft. Dit maakte geen noemenswaardige indruk op het volk.

Begin december werd er werk gemaakt van de ontbinding van het klooster van de zwartzusters van Oudenaarde en Pamele, het klooster van Sion en de abdij van Maagdendale. De zusters kregen 'bons' waar ze enkel nationale goederen konden mee kopen. De meeste zusters weigerden de bons. Ze kregen 14 dagen de tijd om het klooster te verlaten. Op 18 december werden ze verdreven. Op 20 december kregen de paters recolletten en kapucijnen ook 14 dagen de tijd om hun kloosters te verlaten. Op 9 januari 1797 werden ze door een bende woeste soldaten verjaagd. Op 4 februari werden tenslotte de apostolinnen verdreven. Al de verbannen geestelijken werden verplicht hun religieuze kledij af te leggen. Men begon direct de kerkelijke ornamenten en meubels te verkopen.

In april kondigden de jakobijnen de afschaffing van de Gregoriaanse kalender aan. Deze werd vervangen door de Republikeinse kalender. Op 20 mei werd de heer Lepage de nieuwe commandant van de stad. Er werd voor de eerste keer een zaak gepleit in de Oudenaardse rechtbank.

In juni werden al de priesters binnen de stad uit hun bediening ontheven. Ze werden verplicht een eed van haat aan het koningschap af te leggen, de zogenaamde eed van 1797. Er was slechts één priester (een gewezen jezuïet) die de eed aflegde. Door het afleggen van de eed konden de pastoors hun kerkelijke goederen voor confiscatie behoeden. In juli werd de pastoor van Bevere gevangengenomen omdat hij een processie had gedaan zonder dat hij de eed had afgelegd.

In september werd afgekondigd dat het Directoire had besloten dat alle beelden aan de huizen en op de openbare wegen, samen met de kruisen op de torens, moesten worden weggenomen. Het was voortaan ook verboden om de klokken te laten luiden vóór, tijdens of na de eredienst. De priesters mochten enkel burgerkleden dragen en er werd opnieuw op gewezen dat de eed van getrouwheid aan de republiek moest afgelegd worden.

In oktober werd de kerk van Pamele gesloten en als nationale eigendom in bezit genomen. In januari 1798 werd de daad bij het woord gevoegd en werden religieuze beelden vernietigd en kruisbeelden afgebroken.

In juli begon men de abdij van Ename af te breken. Deze was voor een prikje gekocht door de Fransman Lambert, opkoper van nationaal goed.

Toen op 05/09/1798 het Directoire de conscriptiewet uitvaardigde waarbij de dienstplicht werd afgekondigd voor alle mannen tussen de 20 en 25 jaar, werd een grens overschreden. Nadat de mensen waren uitgemolken en de Kerk in boeien lag, werden nu onze jongelingen afgenomen! Het ongenoegen groeide.

De opstand van de briganten en de repressie van de Fransen

Op 22 /10/1798 brak de Boerenkrijg uit, deels als gevolg van de conscriptie.

Op 25 oktober kwamen de gendarmen van Ronse Oudenaarde binnengevlucht. De 'brigands' waren blijkbaar in aantocht. Alle burgers van de stad werden verzocht de wapens op te nemen. Verscheidene Fransgezinde mannen boden zich op het stadhuis aan. De stadspoorten werden bezet, waarbij veel aandacht uitging naar de Baarpoort omdat daar de briganten verwacht werden. Op verschillende parochies klepten de noodklokken. Eenmaal de briganten de stad hadden bereikt was het een koud kunstje om Oudenaarde in te nemen. De sansculotten stoven weg richting Gent. De commandant had al eerder het hazenpad gekozen. Er viel geen enkel slachtoffer!

De briganten liepen naar de Markt en het stadhuis. Daar werd de vrijheidsboom terstond afgekapt. Ze overnachtten vooral in de huizen van degenen die gevlucht waren.

's Anderendaags vergaderden de briganten op de Markt. Ze stelden vast dat ze maar weinig steun kregen van de stadsbevolking. Ze vonden dat het nu aan de Oudenaardse burgers was om Gent te gaan belegeren. Na enkele redevoeringen vertrok het merendeel van de opstandelingen. Enkele heethoofden onder leiding van de 'kapiteins' Masculier en Vandewalle bleven en stelden wachten op aan de stadspoorten. Het 'klein volk' van Oudenaarde trok op met de briganten en plunderden onder meer het huis van de commandant (de Refuge van Ename). Ze dronken zich lazarus en plunderden vervolgens ook nog de kazerne van de gendarmerie.

's Avonds werden de jongelingen opgeroepen om wapens te verzamelen en zich op de markt aan te bieden. Toen dit onvoldoende lukte, ging men de jonge mannen huis per huis halen. Bartholomeus De Rantere schreef in zijn kroniek 'Nu begint het treurspel', en gelijk had hij!

De sansculotten die naar Gent gevlucht waren en hadden gezegd dat de ganse stad brigant was, hadden versterking gekregen en keerden nu terug naar Oudenaarde. Ze slaagden erin de wachter aan de Beverepoort te verschalken. De weg lag open. Toen de briganten de Fransen hadden opgemerkt, vluchtten ze weg. Eenmaal op de Markt aangekomen werd de aanval geopend op Den Gouden Appel, waar de leiders geherbergd waren. Er vielen 7 slachtoffers. Als razenden, gebrand op vergelding, zetten de Fransen hun tocht door de stad verder en schoten op alles wat bewoog. Veel onschuldige burgers lieten het leven. Er werd krijgsraad gehouden op het stadhuis. Alle stadspoorten werden bezet en overal werden huiszoekingen gedaan.

De herovering van Oudenaarde door de Fransen was uitgedraaid op een regelrecht bloedbad. De volgende dag reed een wagen door de stad om de ontklede lijken op te halen. Niemand durfde de lijken op te eisen uit vrees om zelf gedood te worden. Er vielen uiteindelijk 23 doden die als honden in één grote put begraven werden (niet op het kerkhof). 's Middags werden opnieuw briganten (een 3.000-tal) in Leupegem gesignaleerd. De Fransen openden de aanval. De briganten vluchtten waarna de Fransen de achtervolging inzetten.

De staat van beleg werd uitgeroepen en de stad werd voortaan door de militairen bestuurd. De volgende dagen werd de omgeving van Oudenaarde uitgekamd. In Ronse gingen de Fransen drierst te werk. Veel, al dan niet, briganten werden gevangengenomen en in de stadsgevangenis opgesloten. Omdat de gevangenis de toevloed niet kon slikken, werden veel gevangen briganten naar Gent overgebracht.

Op 31 oktober werden de Oudenaardisten op de Markt uitgenodigd voor het planten van de nieuwe vrijheidsboom (zie tekening). Er werd een heel spektakel opgezet om deze gebeurtenis te vieren.

Veel klokken van de parochies in de omgeving werden afgedaan en binnen de stad gebracht. Dit moest het kleppen van de stormklokken beletten. Ook werden enkele klokken uit de Walburga- en Pamelekerk naar beneden gehaald.

Op 7 november werden de stadspoorten, na 12 dagen gesloten te zijn geweest, opnieuw geopend.

Er werd opnieuw een oorlogsbelasting opgelegd waarvan de som verschilde naar gelang het vermogen.

Op 18 november werden al de geestelijken van de stad van hun bed gelicht en opgesloten in de stadsgevangenis. Later werden ze afgevoerd naar het 'rasphuijs' van Gent. Op 28 november werden in Oudenaarde verscheidene priesters van de parochies rond Oudenaarde binnengebracht. 's Anderendaags werden zij gevankelijk afgevoerd naar Gent. Op 4 december werden Jan-Jozef Raepsaet, zijn broer Jacques en de gewezen griffier van Eine en deze van Ouwegem opgepakt en afgevoerd naar Parijs (voor 6 maanden).

Op 5 december werden alle 20-jarigen opgeroepen om naar het stadhuis te komen. Zij zouden binnen de twee dagen naar het leger vertrekken. Er werd hen een bal aangeboden. Bij het effectieve vertrek van de 41 conscripts werd algemene amnestie verleend aan degenen die gecollaboreerd hadden met de brigands.

Op 31 december werd de kerk van Pamele verkocht aan Guillaume Liedts.

In het begin van het jaar 1799 werd het klooster van de kapucijnen (tussen de Einestraat, Nederstraat en Wijngaardstraat) verkocht aan de burger Le Pape, commandant van de stad. Snel werd met de afbraak begonnen. In februari werd het klooster van de apostolinnen op de Ham aan de reeds genoemde heer Lambert, opkoper van nationaal goed, verkocht. Begin maart werd begonnen met de afbraak.

Op 30 april kwamen Franse militairen aan, die belast waren om degenen die verzuimd hadden aan de militaire conscriptie (vooral in de boerendorpen), manu militari op te halen.

In oktober arriveerden hier 400 Engelse krijgsgevangenen die werden opgesloten in de kerk van de paters recolletten. Verder in de maand kwamen er nog eens 500 Engelse en Russische krijgsgevangenen aan.

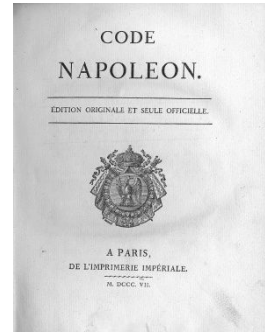
Eenmaal de krijgsgevangenen weg waren, begon men in november de kerk van de paters recolletten als tempel van de godin van de Rede te gebruiken. Wie wilde trouwen, moest dit verplicht in deze tempel doen.

De Napoleontische periode (1799-1815)

Eerste consul Napoleon Bonaparte

Napoleon Bonaparte, een geliefde en succesvolle generaal, zette het traag opererend en logge Directoire aan de dijk en greep de macht als 'eerste consul'. In 1802 werd hij bij referendum voor het leven, met erfopvolging, tot consul benoemd.

Hij beseftte dat Frankrijk dringend orde en rust nodig had. Om de opstandige katholieken te sussen sloot hij met de paus een 'concordaat'. Het concordaat voorzag in het herstel van de vrijheid van eredienst, in een bezoldiging in ruil voor de tijdens de revolutionaire periode genationaliseerde en verkochte kerkelijke bezittingen, en in een herverdeling in bisdommen. Het compromis was in het voordeel van Napoleon want hij behield een stevige greep op de Kerk.

De Code Napoleon bracht meer gelijkheid in het burgerlijk wetboek en had een grote invloed op de wetboeken in andere landen. Ook de Code Pénal liet juridische sporen na over de Franse grenzen. Napoleon brak met de gewoonte dat het strafrecht de door de Kerk verboden gedragingen bestrafte. Plichten, verboden en bestraffing waren gebaseerd op het algemeen belang en de openbare orde. Een verbod op homoseksuele handelingen ontbrak bijvoorbeeld in de Napoleontische wetgeving.

Napoleon sloot vrede met Oostenrijk en de Britten, zodat er eindelijk rust kwam. Dit deed de handel en nijverheid opbloeien. Er ontstond een klasse van nieuwe rijken die bestond uit industriëlen en kooplieden. Hun fortuin en aanzien oversteeg dit van de edelen. Het grote voorbeeld uit onze streek was Lieven Bauwens. Hij was de grondlegger van de mechanische textielnijverheid in Gent. Rond 1798 liet hij onderdelen van een mechanische spinmolen, de Mule Jenny, vanuit Engeland naar Parijs smokkelen, alwaar hij zijn eerste katoenspinnerij oprichtte. In 1799 volgde de Gentse fabriek. Het was de aanzet van een bloeiende periode van 15 jaar voor de Gentse textielindustrie.

Keizer Napoleon

Op 18/05/1804 riep de Franse senaat Napoleon uit tot keizer. De kroning gebeurde op 2 december. In de volgende jaren vestigde hij zijn macht tot aan de Russische grens. Engeland kreeg hij evenwel niet op de knieën. Daarom wilde hij de Britten economisch treffen.

*'Napoleon kroont zichzelf tot keizer'
door Jacques Louis David*

- **De continentale blokkade**

Napoleon kondigde in 1806 de 'continentale blokkade' af waarbij alle Britse producten op het Europese continent werden verboden om zo de economie van Engeland te ontwrichten. Napoleon wilde de zeegrenzen tussen Engeland en Europa afsluiten, zodat Engeland geen Europese handel meer kon drijven en zo hopelijk zijn leger niet meer kon financieren. Daarmee hoopte Frankrijk minder te vrezen te hebben van Engeland als militaire

tegenstander. Als reactie verbood Engeland alle handel door Frankrijk met de rest van de wereld. Het embargo was uiteindelijk schadelijker voor het Franse rijk dan voor Engeland. Deze economische blokkade hield stand tot 1814.

De nijverheidstakken die aangewezen waren op invoer van Engeland, kwijnden weg. Suiker, thee, koffie en tabak werden schaars. Men zocht naar alternatieven. Zo werd de suikerbiet geïntroduceerd als vervanger van het suikerriet. Cichorei was een alternatief voor koffie. De katoennijverheid haalde zijn grondstoffen nu uit Egypte. Deze werden via de Balkan naar onze streek gebracht. Het leger werd een belangrijke klant voor onze textiel- en ledernijverheid.

Napoleon spaarde geen moeite om de Schelde weer vrij te krijgen van de Nederlanders en om de bedrijvigheid in de haven van Antwerpen weer op gang te trekken. Antwerpen werd tot oorlogshaven verbouwd. Er werden nieuwe scheepstimmerwerven opgericht en het eerste dok werd gegraven. Na 1811 verslechterde de economische toestand.

- **De militaire campagnes**

Gezien de veelvuldige oorlogen schafte Napoleon de legerdienst uiteraard niet af. Hij voerde een systeem van loting in, waardoor jonge mannen zich al dan niet konden vrij loten. Hoewel dat voordien al hoofdzakelijk via loting gebeurde, werd deze methode pas eind 1804 geofficialiseerd en veralgemeend. Door de langdurige Napoleontische campagnes bleven de pechvogels dikwijls jarenlang van huis weg. Het gevaar voor dood of levenslange vermindering was groot.

Na de reeds vermelde *Eerste Coalitie (1792-1797)* kreeg het Franse Rijk onder Napoleon te maken met nog 6 coalities die gevormd werden door diverse landen. Deze coalitieoorlogen speelden zich niet in Vlaanderen af.

De *Tweede Coalitie (1799-1802)* werd gevormd door Rusland, Engeland, Oostenrijk, het Ottomaanse Rijk, Portugal, Napels en de Pauselijke Staat. Napoleon kon de invallen afslaan. De Fransen besloten Egypte binnen te vallen in de zomer van 1798. De Franse vloot, op weg naar Egypte, werd verslagen door Horatio Nelson in de Slag bij de Nijl. Napoleon zat vast in Egypte, en de oude leden van de Eerste Coalitie profiteerden van Napoleons afwezigheid. Ze boekten enkele overwinningen. Toen de Russen zich terugtrokken en de Britten weigerden mee te doen, stond Oostenrijk er alleen voor, en trok zich in 1801 ook tijdelijk terug uit het conflict. Een verdrag tussen Engeland en Frankrijk uit 1802 wordt gezien als het einde van de Tweede Coalitie.

'Napoleon' door Paul Delaroche

De *Derde Coalitie (1805)* bestond uit Oostenrijk, Groot-Brittannië, Rusland en Zweden. Napoleon had plannen voor een invasie van Engeland. Toen de Franse vloot bij Trafalgar door Horatio Nelson werd verslagen, blies Napoleon zijn invasieplannen af en concentreerde hij zich op het vasteland.

Het Franse leger trok naar Oostenrijk. Het Oostenrijkse leger moest zich uiteindelijk overgeven. Napoleon besloot Wenen binnen te trekken maar werd snel geconfronteerd met een Oostenrijks-Russisch leger dat Wenen trachtte te heroveren. Napoleon kon het ganse leger uitschakelen, in wat gekend is als zijn grootste overwinning, namelijk de Slag bij Austerlitz. Na de slag verliet Oostenrijk de Coalitie. Frankrijk trok zich terug uit Oostenrijk dat gedwongen werd Venetië over te geven aan het koninkrijk Italië en Tirol aan Beieren.

De *Vierde Coalitie (1806-1807)* bestond uit Pruisen, Saksen en Rusland. Pruisen en Rusland verzamelden hun troepen voor een nieuwe campagne tegen Frankrijk. Napoleon trok in de aanval en versloeg de Pruisen. De Fransen rukten op tot Oost-Pruisen en de Russische

grens, waarna de Russen een wapenstilstand vroegen. Frankrijk sloot een vrede met Rusland en dwong Pruisen de helft van zijn gebied op te geven ten voordele van Frankrijk. Napoleon controleerde nu West- en Centraal-Europa.

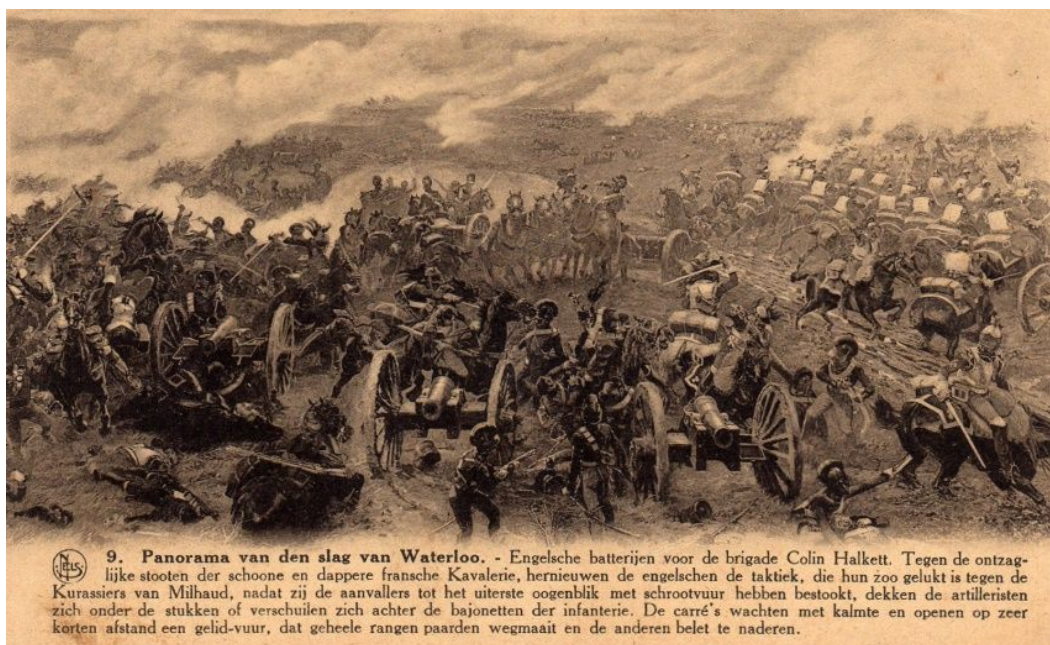
De *Vijfde Coalitie (1809)* bestond uit Engeland en Oostenrijk. Engeland was een alliantie aangegaan met Spaanse rebellen om Frankrijk het leven zuur te maken. Oostenrijk verzamelde een nieuw leger maar werd uiteindelijk door het Franse leger verslagen. Het land werd gedwongen om vrede te sluiten met Napoleon en nog meer gebied in te leveren. In 1810 bereikte het Franse keizerrijk zijn grootste omvang.

De *Zesde Coalitie (1812-1814)* bestond uit Engeland, Rusland, Pruisen, Zweden, Oostenrijk en enkele Duitse staatjes. Frankrijk had de Verenigde Staten als bondgenoot. In 1812 trok Napoleon met een leger van 600.000 man Rusland binnen om Tsaar Alexander I van Rusland te dwingen in het Continentaal Stelsel (Continental Blokade) te blijven. Rusland paste de strategie van de verschroeide aarde toe en trok zich steeds verder terug. Op 14 september werd Moskou bereikt en grotendeels platgebrand. Alexander weigerde zich over te geven. Napoleon kon uiteindelijk zijn doel niet bereiken en begon zijn terugtocht. 275.000 soldaten kwamen om en 200.000 werden gevangengenomen. Tegen november schoten er nog slechts 30.000 soldaten over. Napoleon keerde in december terug naar Parijs.

Vervolgens werden de Fransen gedwongen zich terug te trekken uit het Iberische schiereiland. Oostenrijk en Pruisen stapten terug in de oorlog. Na de slag bij Leipzig in oktober 1813 (gekend als de Volkerenslag) moesten de Fransen zich naar Frankrijk terugtrekken. Op 30/03/1814 trokken de geallieerden Parijs binnen, zodat Napoleon genoodzaakt was op 6 april af te treden. Hierna werd het Congres van Wenen georganiseerd. Napoleon werd verbannen naar het eiland Elba, en iemand van het Huis Bourbon werd opnieuw op de Franse troon gezet (koning Lodewijk XVIII).

De *Zevende Coalitie (1815)* bestond uit het Engeland, Pruisen, Zweden, Oostenrijk, Nederland en enkele kleine Duitse staatjes.

De periode, die nu gekend is als de 100 Dagen, begon toen Napoleon Elba verliet en richting Parijs trok. Hij verzamelde onderweg troepen rond zich en zette, eenmaal in Parijs aangekomen, koning Lodewijk XVIII (die naar Gent vluchtte) af. De geallieerden verzamelden hun legers om Napoleon, die al 280.000 man had verzameld, te stoppen. Uiteindelijk werd Napoleon verslagen in de Slag bij Waterloo (*zie postkaart*).

9. Panorama van den slag van Waterloo. - Engelsche batterijen voor de brigade Colin Halkett. Tegen de ontzaglijke stooten der schoone en dappere fransche Kavalerie, hernieuwen de engelschen de taktiek, die hun zoo gelukt is tegen de Kurassiers van Milhaud, nadat zij de aanvallers tot het uiterste oogenblik met schrootvuur hebben bestookt, dekken de artilleristen zich onder de stukken of verschuilen zich achter de bajonetten der infanterie. De carré's wachten met kalmte en openen op zeer korten afstand een gelid-vuur, dat geheele rangen paarden wegmaait en de anderen belet te naderen.

Napoleon trok terug naar Parijs en hoopte nog een nationaal verzet te kunnen organiseren. Het volk wilde echter geen nieuwe oorlogen meer. De staatskas was leeg. Napoleon werd gedwongen om op 22/06/1815 af te treden. Hij werd verbannen naar het Zuid-Atlantische eiland Sint-Helena.

Oudenaarde tijdens de Napoleontische periode

In april 1801 bezocht de prefect van het Schelvedepartement, Faipoult, Oudenaarde. In dezelfde maand kwamen 41 geestelijken onder de begeleiding van gendarmen aan. Onder hen bevonden zich verschillende priesters van de stad die op 25/11/1798 gevangen waren genomen. Zij hadden al die tijd gevangengezeten in een kasteel in Valenciennes. Hun gezondheid had fel te lijden gehad onder de opsluiting. Na twee uren verblijf werden zij naar Gent gevoerd. Uiteindelijk keerden verscheidene priesters na een lange gevangenschap terug naar Oudenaarde.

Vanaf juli begonnen de priesters in verschillende huizen de heilige mis op te dragen. De huizen waren vaak te klein door de grote opkomst van gelovigen. De gendarmen en sansculotten kregen geen orders om dit te beletten.

In hetzelfde jaar werd de burger Olivier tot commandant van de stad benoemd. Matthijs Ketele werd als meier (burgemeester) geïnstalleerd. De gilden van Sint-Joris, Sint-Sebastiaan en Sint-Hermes werden in eer hersteld.

In maart 1802 werd de vrede afgekondigd tussen Frankrijk en Engeland. In april werd een concordaat gesloten tussen paus Pius VII en Napoleon. De godsdienst werd hersteld maar de priesters moesten een eed van trouw aan de regering afleggen (geen eed van haat meer aan de koning).

Op tweede Paasdag werd in de Walburgakerk een brief van de paus voorgelezen waarin werd verklaard dat de geschillen tussen Kerk en de overheid moesten stoppen en men elkaar als broeders moest omarmen. Er mochten geen geschriften vóór of tegen worden gepubliceerd. In mei kondigde de onderprefect Beyens op het stadhuis officieel het herstel van de godsdienst aan. Na 5 jaar onderbreking kon priester Bonne nog eens een mis opdragen in zijn Walburgakerk. De mis werd gevolgd door een processie in de stad.

Begin juni werd de kerk van Pamele door enkele particulieren teruggekocht van Guillaume Liedts, met als doel de kerk te herstellen als katholiek gebedshuis. Een paar dagen later werd ook hier, na een lange onderbreking, opnieuw een mis gevierd.

In juni 1802 werden bij de notarissen registers geopend zodat de burger kon stemmen of Napoleon consul voor het leven mocht zijn ja of neen.

In oktober werd geloot voor de dienstplicht. In de komende jaren zou dit een jaarlijks terugkerend gebeuren zijn. Napoleon had immers (veel) soldaten nodig voor zijn talrijke militaire campagnes.

In augustus 1803 kwam de Gentse bisschop het vormsel toedienen, hetgeen niet meer gebeurd was sedert 1787. Onder de vormelingen bevonden zich reeds getrouwde mannen en vrouwen met kinderen.

Op 04/02/1804 werd om 18 uur de toren van de Sint-Walburgakerk door de bliksem getroffen, waardoor deze in brand vloog en afbrandde tot op de rok. Ook 2 van de 4 hoektorentjes gingen in vlammen op. Enkele huizen rond de kerk werden eveneens beschadigd.

In april mochten de mensen stemmen of Napoleon keizer kon worden. In juni werd het minderbroederklooster verkocht aan de prefect van het Schelvedepartement Faipoult.

In november werden bij besluit van meier Ketele de gebuurten met hun dekens terug hersteld als vóór 1793-94.

Begin 1805 werd het minderbroederklooster verbouwd tot een katoenspinnerij.
In september werd de afschaffing van de republikeinse tijdrekening gepubliceerd.
In dat jaar werd de Kasteelstraat gekasseid.

In december 1807 werden alle burgers verplicht om mee te helpen aan het rechte trekken van de weg komende uit de stad naar Bevere (Beverestraat).

In oktober 1808 deden de Fransen een buitengewone vraag van legermanschappen. Het gevolg was dat er veel gedeserteerd werd. Boerenzonen ontvluchtten massaal het leger. Ze werden achternagezeten en opgejaagd. Eens ze waren opgepakt, werden ze in de citadel van Lille opgesloten, waar ze voor de krijgsraad moesten verschijnen. Indien één van de ouders had meegewerkt bij de vlucht, werden ze beboet met een som van 1.500 frank. De vervangers van de lotelingen werden van langs om duurder en de ene loting volgde de andere op.

In januari 1809 brandde een deel van de katoenspinnerij in het vroegere minderbroederklooster af. 300 mensen vielen zonder werk. In dat jaar werden de Broodstraat, Krekelpuut en de Nederstraat van aan de Beverepoort tot aan de Markt gekasseid. Er werd een nieuwe gevangenis gebouwd aan de Baarpoot.

In 1810 werd de stadsgevangenis van de Markt naar de Baarpoot overgebracht. De deels afgebrande katoenspinnerij werd hersteld, zodat er weer kon gewerkt worden. Iedere burger was verplicht gratis te mee te helpen bij het aanleggen van een nieuwe steenweg van Oudenaarde naar Geraardsbergen. Indien iemand verzaakte aan zijn plicht, werd een arbeider in dienst genomen. De verzuimer moest deze vervanger dan tot 14 stuivers per dag betalen.

In 1811 werd volop jacht gemaakt op deserteurs.

In maart werden alle catechismussen bij de boekdrukkers en boekverkopers in beslag genomen. Het was voortaan verboden nog catechismussen te verkopen.

In juni werd een nieuw tribunaal benoemd. De nieuwe voorzitter weigerde zijn ambt te aanvaarden. In september werd Matthijs Ketele, reeds 10 jaar meier van de stad, aangesteld als voorzitter. De gewezen baljuw, de heer H.E. De Smet, werd als nieuwe meier benoemd. De logebroeders van Gent en Kortrijk stichtten een vrijmetselaarsloge met als vergaderplaats het zwartzusterhuis.

Door de slechte oogst van het graan was de prijs bijzonder hoog.

Ook in 1812 was er een gebrek aan graan. Om de prijs te beheersen werd er een maximumprijs bepaald, tot groot ongenoegen van de boeren.

De nieuwe meier De Smet gaf opdracht om de vrijheidsboom, die reeds 14 jaar op de Markt stond, te kappen. Een teken aan de wand?

In 1813 eiste het Franse leger weer van alles op. Het begon klein met de levering van 5 mannen en paarden door het gemeentebestuur. De kosten werden gedragen door de burgers.

In april werd de meier verplicht een lijst op te maken van alle mannen van 20 tot 40 jaar, getrouwd of niet, en een andere lijst van mannen van 40 tot 60 jaar.

In mei benoemde de prefect een nieuwe meier, namelijk de heer Antoon Vandenhende. Allen die tussen de 40 en 60 jaar waren, dienden zich naar het stadhuis te begeven om deel uit te maken van de 'garde nationale sédantaire'. Er werd een loting georganiseerd. Degenen die geloot werden, vertrokken op 1 juni naar Antwerpen.

Er werden contributies gevraagd op alles en nog wat. Het Franse leger had vooral nood aan manschappen. *'Den vierentwintigsten oktober ontving men alhier de wet op de militaire conscriptie, waer bij de Fransche drij hondert duijzent mannen vragden op de jaeren 1814, 1813, 1812, 1811, 1810, 1809, 1808, 1807, 1806 en op de jaeren 14, 13, 12 en 11 der*

Fransche tijdrekening. Immers de gone nu tweeveertig jaeren oud waeren moesten soldaet zijn, zonder uitzondering, want zommige jaeren waeren alreede uijtgevaegd en d'andere moesten aldus den last draegen'.

In december was er een requisitie van alle noodzakelijkheden. De stad werd verplicht 8.000 liter bier, 1.100 pond vlees en 900 bakken kolen te leveren. De boeren moesten hun beste paarden aan het leger verschaffen.

Begin januari 1814 werd het de Fransen heet onder de voeten. Een aantal gendarmen verkochten hun meubelen en verlieten de stad. De wachten werden verdubbeld om plundering te beletten. De overblijvende Fransen en de Fransgezinden verlieten stilaan de stad. De onderprefect maakte zich snel nog meester van de stadskas vooraleer het hazenpad te kiezen.

Op 1 februari kregen de gendarmen opdracht op staande voet naar Lille te vertrekken. Op 4 februari werd vernomen dat de verbondenen in aantocht waren. Het volk liep de stad uit richting Bevere en verwelkomde uitbundig een groepje van 6 kozakken. Aan het Hof te Bevere werden ze getrakteerd op een pint brandewijn. Ze vervolgden hun weg naar het stadhuis waar ze ontvangen werden door Antoon Vande Walle, afgevaardigde van de stad. Daarna kwamen nog 16 Russen de stad binnen. Ze vroegen haver en hooi voor hun paarden en kregen huisvesting in Den Appel en in Den Olifant. Na goed gedronken en gegeten te hebben, gingen ze niet in een warm bed slapen maar gingen naar buiten om daar in de sneeuw te slapen! Er werd gezegd dat sommigen zich schuldig gemaakt hadden aan de verkrachting van enkele vrouwen.

De stad werd vervolgens bezet door een regiment Pommerse jagers. Er was een aanhoudend komen en gaan van krijgsvolk op doorreis. De bevolking had hieronder zwaar te lijden. Men was verplicht de soldaten op eigen kosten te onderhouden. Er werd een commissie opgericht 'tot het reguleren van de logementen'. Daarbovenop kwamen weer de opeisingen van het geallieerde leger. De miserie bleef maar duren. De afgevaardigden van de stad, de heren Ketele en De Smet, werden in Brussel ontboden met de eis aan alle opeisingen te voldoen.

Op 5 maart voerden de Fransen, komende vanuit Petegem, nog een aanval uit op de stad. Ze deden tweemaal een stormloop, maar liepen zich te pletter. De verbondenen maakten zich klaar om de stad te verlaten toen ze de volgende morgen, tot hun verwondering, zagen dat de Fransen opnieuw vertrokken waren.

De Pruisen vroegen een oorlogsbelasting van 30.000 frank, binnen de 2 maanden te betalen. Iedere burger werd getaxeerd.

Toen in april Napoleon werd afgezet, werd dit gevierd met een algemene verlichting.

De volgende maanden bleef de penibele situatie voor de bevolking aanslepen. Later bleek dat Oudenaarde in een periode van 5 maanden 180.000 soldaten had gehuisvest en onderhouden. In een periode van 6 maanden hadden de stad en haar bevolking 431.000 frank betaald voor het onderhoud van de soldaten, de opeisingen, oorlogsbelastingen en dergelijke meer.

Een anekdote:

De oud-strijders van het leger van Napoleon uit Oudenaarde en omgeving kwamen regelmatig samen in het estaminet 'In den Keizer', gelegen in de huidige Parkstraat. Om te vermijden dat men zou denken dat het café tijdens WO1 Duitsgezind (keizersgezind) was, werd de K weggehaald en heette het voortaan 'In den Eizer'. In het begin van WOII viel tijdens een hevige storm een zware boom uit het park op het huisje. Het cafeetje werd nooit meer heropgebouwd.

De conscriptie en loting

De conscriptie, het oplijsten van een categorie personen voor militaire dienst, was reeds in het ancien régime in gebruik. Gewesten eisten de oproepbaarheid van alle weerbare mannen. Het waren de Medici's die voor het eerst (in 1570), daadwerkelijk gebruik maakten van conscriptielijsten om een systeem van loting te regelen. In Frankrijk was het de baljuw die de dienstplichtigen moest aanduiden, wat aanleiding gaf tot willekeur, corruptie en omkoperij. Daarom besliste Lodewijk XIII een loting in te voeren.

In onze contreien werd de loting ingevoerd onder de regeerperiode van Filips V van Spanje. In deze tijd van Spaanse overheersing en successieoorlogen werd het lot uit een hoed getrokken.

De Franse koning Lodewijk XV verplichtte in 1773, om bedrog tegen te gaan, dat de trekking gebeurde uit een hoed die op hoofdhoogte werd gehouden. Een keuringsraad weerde achteraf de minst valide kandidaten.

De Staten-Generaal van 1789 schafte de conscriptie af.

Nood aan massa's soldaten voor de Franse bezetter

Om het hoofd te kunnen bieden aan de vijandelijke Europese Coalitie besliste de Conventie op 24/02/1793 om 300.000 manschappen op te roepen. De Franse staat gaf de verantwoordelijkheid voor deze lichtung aan de departementen, die opnieuw de gehate loting invoerden.

De wet Jourdan van 05/09/1798 voerde de conscriptie weer in. Daar onze gewesten deel uitmaakten van Frankrijk waren 'Belgische' jongens tussen de 20 en 25 jaar verplicht deel te nemen aan het systeem. Wegens het algemeen karakter ervan werd de wet Jourdan al snel 'bloedwet' genoemd. Mannen uit onze gewesten werden verplicht dienst te nemen in het leger van de bezetter om ver weg te gaan vechten voor totaal vreemde idealen. In vredestijd was de dienstplicht bepaald op 5 jaar, in oorlogstijd was ze van onbepaalde duur.

De gemeenten moesten zorgen voor het correct invullen van de conscriptielijsten. Elk jaar werden 5 lijsten opgesteld van mannen in eenzelfde jaar geboren.

Deze verplichte en algemene legerdienst was onder andere mee de aanleiding tot de boerenkrijg. Het was al eeuwen geleden dat legerdienst nog was opgelegd in de Nederlanden. De loting betekende voor de arme boerenbevolking een zware slag en een bijkomende belasting.

Enkele weken na de goedkeuring van de wet Jourdan werden 200.000 manschappen van klas 1 gemobiliseerd. Ze moesten zich klaarhouden om bij het eerste bevel uit te rukken.

Een nieuw decreet van 17/01/1799 beperkte de macht van de gemeenten ten voordele van het centrale gezag. Vrijstellingen die de gemeenten vroeger te gemakkelijk gaven, werden nu tegen veel strengere voorwaarden verleend. De gemeente mocht slechts voor 12 categorieën vrijstelling geven, het centrale gezag voor 28 categorieën. Het gevolg was dat slechts weinigen nog vrijstelling kregen. Desertie vierde hoogtij.

Nog in hetzelfde jaar 1799 kwam er een versoepeling in de wetgeving op de conscriptie. De wet van 17/04/1799 aanvaardde dat de conscripts van tevoren bijeenkwamen om vrijwilligers aan te duiden en om bij gebrek aan voldoende vrijwilligers een loting te doen om het vereiste contingent te kunnen leveren.

Het decreet van 18/05/1802 bracht nog een versoepeling. Vervanging werd een recht (in de praktijk enkel voor goeuden).

Sommige gemeenten gaven zelf de afkoopsom voor hun opgeroepen.

Het decreet van 29/12/1804 verstregde de keuring van de conscrits. De keuring diende onmiddellijk na de lottrekking te gebeuren. De keuring was openbaar en gebeurde onder de leiding van de onder-prefect van het kanton.

Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden

Nadat de coalitielegers een einde gemaakt hadden aan het Napoleontisch keizerrijk werd de conscriptie op 31/01/1814 afgeschaft. Toen Napoleon, na zijn vlucht van Elba, opnieuw de touwtjes in handen nam, vormde koning Willem I van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden een nationaal militiekorps, dat moest instaan voor de verdediging van de zuidelijke provincies. Het bestond uit vrijwilligers en dienstplichtigen (lotelingen die zich konden laten vervangen). Na de definitieve nederlaag van Napoleon bij Waterloo werd in het Koninkrijk der Nederlanden de conscriptie en de loting opnieuw officieel ingevoerd. Men behield dezelfde instellingen die gebruikt werden tijdens het Napoleontische regime, maar men probeerde wel de vele misbruiken uit te roeien. Een wet uit 1817 zorgde ervoor dat uiteindelijk slechts kleine contingenten werden opgeroepen, dit in tegenstelling tot de massale lichteningen die voor het leger van Napoleon nodig waren.

België

Met de onafhankelijkheidsverklaring van België (1830) bleef de nieuwe staat de militiewetgeving van het Koninkrijk der Nederlanden behouden. Er werd uitdrukkelijk gesteld dat het leger voor het grootste deel uit vrijwilligers moest bestaan. In de praktijk bleek dit geen succes. Massale conscriptie moest soelaas bieden. De kans voor de conscrit om een slecht lot te trekken was dus erg groot. Reeds onder Nederlands bewind bepaalde de militiewet van 1817 dat alle jonge mannen aan de loting moesten deelnemen in het jaar dat ze 19 werden. In hun 19de levensjaar moesten alle jonge mannen zich dus laten registreren op het politiecommissariaat van de wijk of het dorp waar zij woonden. Zo werden zij conscrits. In 1848 trad de wet van 8 mei 1847 op de dienstplicht in voege. De jonge mannen kregen nu hun oproeping in hun twintigste levensjaar.

Via affiches en kranten werd het publiek ervan in kennis gesteld dat ze zich vóór 22 januari bij de politie moesten laten optekenen. Men publiceerde alfabetische namenlijsten van de opgeroepen, zodat het volk eventuele 'vergetelheden' kon aanklagen. Op de dag van oproeping konden de lotelingen de namen van vergeten dienstplichtigen nog meedelen. Verklikking was echter een zeldzaamheid.

De veldwachter begeleidde de jongemannen naar de hoofdplaats van het militiekanton. Soms vergezelde de fanfare de mogelijke rekruten. Familieleden, vrienden en nieuwsgierigen liepen mee. De herbergiers en gelegenheidsverkopers van broodjes profiteerden van de loting. Er werden tevens papieren rozen verkocht aan de lotelingen.

De loting was een scharniermoment in het leven van de twintigjarige. Het betekende het begin van zijn volwassen leven. Hij mocht voortaan op café gaan, dansen en meisjes openbaar het hof maken.

Wat ook het resultaat van de loting was, bijna steeds eindigde de loting in een braspartij. Uitspattingen waren niet te vermijden. Er werd zelfs gevochten met de politie of de soldaten. Vetes tussen

families, of tussen lotelingen van verschillende dorpen, werden bij die gelegenheid uitgevochten. De excessen werden getolereerd.

De vrijstelling

Er waren medische, sociale en economische redenen om een dienstplichtige vrij te stellen. Een goede lichamelijke en geestelijke conditie was een eerste voorwaarde om soldaat te kunnen worden. De lichaamslengte moest minimaal 1,57 m zijn. Veel dienstplichtigen trachtten om medische redenen afgekeurd te worden. Kwakzalverij en allerlei hulpmiddeltjes moesten daarbij helpen. Als kon bewezen worden dat een dienstplichtige aan zelfverminking had gedaan, werd hij ingelijfd bij de schansgravers waar hem een harde tijd te wachten stond.

Een reden om vrijstelling te krijgen was bijvoorbeeld zich kandidaat stellen als zeeman bij de handelsvloot. Indien een soldaat tijdens zijn dienst overleed of zwaar gekwetst of gehandicapt werd, waren andere leden van het gezin niet meer dienstplichtig. Als de vader zich tijdens de onafhankelijkheidstrijd had onderscheiden, waren de zonen vrijgesteld. Ook de enige kostwinner of de enige verantwoordelijke voor bejaarde ouders werd vrijgesteld. Omdat ook de gehuwden (tot 1847) van de dienst ontheven werden, werd er dikwijls hals over kop getrouwd, soms met een bejaarde weduwe (schijnhuwelijk). Het omkopen van ambtenaren, geneesheren of officieren was legio.

Afkopen van de dienstplicht

Als men definitief voor de dienst was aangewezen, bestond er maar één manier meer om er aan te ontsnappen. Daarvoor moest men echter bemiddeld zijn. Er was altijd wel iemand die mits betaling, de plaats wilde innemen van de loteling.

In 1802 schommelde de prijs voor een vervanging in onze contreien tussen 1.000 en 4.500 frank, een smak geld. Er bestonden tussenpersonen voor het inschakelen van vervangers van de welstellende lotelingen. Ze werden 'zielshonden' genoemd.

Op te merken valt dat wanneer om een of andere reden de plaatsvervanger niet aan zijn verplichting voldeed, de loteling alsnog werd opgeroepen of opnieuw iemand anders als vervanger moest zoeken. Veel plaatsvervangers waren onbetrouwbaar. Het was hen enkel om het geld te doen.

Politiek

De loting werd door de gewone man als heel onrechtvaardig ervaren. Het gewone werkvolk was opnieuw het slachtoffer want de rijken kochten hun legerdienst af. Eenmaal in het leger werd het gewone volk gecombineerd door Franstalige adellijken of door mannen uit de goeude klassen die de kaderfuncties uitmaakten. Gewone mannen kregen nooit toegang tot die kaders.

Koning Leopold II en enkele generaals pleitten voor de invoering van de algemene dienstplicht. Het voorstel had eerst geen kans om door het parlement van cijnskiezers gestemd te worden. De Kamerleden hadden belang bij het voortbestaan van het oude systeem want zij konden immers de legerdienst afkopen. De meeste katholieken, vooral de bisschoppen, waren tegen de algemene dienstplicht.

Pas in 1909 werd de loting afgeschaft. België was daarmee het laatste West-Europese land die dit deed.

Françoise Marie Long

Een straffe madam in dienst van de zieken en het hospitaal

Wie was zij?

Françoise Marie Long stamt uit een Engelse niet-katholieke adellijke familie. Waarom ze naar het vasteland is gekomen, is niet gekend. Een memorie uit 1793 beweert het volgende: *'Mademoiselle Long soit venue seule et sans appui chercher la vraie foi dans ses provinces Beligiques'*. Volgens een archiefstuk verbleef zij 'au couvent de Lorraines à Bruxelles', een gemeenschap van reguliere kanunnikessen van Sint-Augustinus (het klooster van Sion in Oudenaarde was gelijkaardig). Deze zusters hadden een 'école gratuite' voor jonge meisjes en ontvingen ook 'pensionnaires' (zelfs uit vreemde landen). Verbleef zij in dit klooster als pensionnaire? Zeker is dat zij geen erkende religieuze was.

Bemoeienissen van een 'verlicht' Oostenrijks bestuur

Op 11/06/1785 trad zij in bij de communautiteit van het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal van Oudenaarde en op 27 november ontving zij het religieuze habijt. De gemeenschap telde op dat moment 8 zusters, onder wie priorin de Roysin.

Gans haar religieus leven zou zij voor het behoud van het hospitaal en de religieuze gemeenschap vechten. Zij had gedurig te maken met moeilijkheden. Er brak een periode aan waarbij het religieuze werd aangevallen en ingeperkt. Er was een steeds groeiende invloed en bemoeienis van de staat.

Het hospitaal was een machtige organisatie die veel eigendommen bezat en gronden verhuurde. De zusters stonden in contact met de notabelen in de maatschappij. De opkomende burgerij en de vorst wilden deze macht aan banden leggen en een graantje meepikken.

Jozef II schafte een groot aantal religieuze gemeenschappen af, vooral deze die niet nuttig waren. Het hospitaal bleef in 1787 gespaard.

Kort daarna vroegen een aantal zusters of zij de gemeenschap mochten verlaten. Wat was de reden? Er werd beweerd dat het hospitaal in financiële moeilijkheden kwam door een al te luxueus leven van de zusters. Deze werden verplicht te bezuinigen. Sommigen zagen dat niet zitten. Volgens een verslag van de gemeenteraad hadden indringers enkele hospitaalzusters opgehitst om van levensstaat te veranderen. Deze indringers waren na de afschaffing van hun klooster opgenomen in de gemeenschap van het hospitaal. In maart 1788 richtten 5 van de 7 zusters een verzoekschrift aan de centrale regering met de vraag gesecculariseerd te worden en de gemeenschap met een goed pensioen te mogen verlaten. De 2 overblijvende zusters waren Françoise Marie Long en Marie-Thérèse Van der Noot (een zus van patriot Hendrik van der Noot). Zij wilden de ziekenverzorging verder doen en trouw blijven aan hun geloften.

De burgerlijke overheid vroeg de keizer de toestemming om beide zusters met de hulp van enkele dienstboden het ziekenwerk te laten verderzetten en ook novicen te mogen aannemen. Hij besliste uiteindelijk dat de zusters die de gemeenschap wilden verlaten dit mochten doen en een jaargeld zouden ontvangen. Zij die wilden blijven, kregen een som voor hun persoonlijk onderhoud. Ze mochten ook mensen aanvaarden voor het noviciaat.

Enkele maanden later keerde de keizer zijn kar. Binnen de regeringsraad werd beslist dat de communiteit van de zwartzusters te Oudenaarde werd overgebracht naar het hospitaal om er

het werk van de zusters over te nemen. De 2 overblijvende zusters hadden de keuze, ofwel zich aansluiten bij de zwartzusters ofwel de gemeenschap verlaten met een vergoeding. De goederen van het hospitaal werden in beslag genomen.

De zwartzusters kwamen daadwerkelijk naar het hospitaal. De zusters Long en van der Noot verlieten hierop het hospitaal. In mei 1789 verbleven zij in het klooster van Sion. Waar zij nadien verbleven is niet gekend. Feit is dat ze in november 1789 naar het hospitaal te Oudenaarde terugkeerden. De wisselende politieke machtsverhoudingen zullen hieraan waarschijnlijk niet vreemd zijn. Op 26 november werden zij opnieuw aangesteld in het hospitaal. Long nam de zorg voor de zieken op zich en werd verantwoordelijk voor de novicen. Van der Noot werd de overste van de communiteit en nam de directie van het hospitaal voor haar rekening.

In juni 1790 nam het hospitaal de verzorging van de slachtoffers van de plattelandsofstand op zich. Op 09/07/1790 stierf plotseling Marie-Thérèse van der Noot. De 31-jarige zuster Long stond er nu alleen voor. Gelukkig meldden zich nieuwe kandidaat-zusters.

Snel deden er zich nieuwe moeilijkheden voor met de kerkelijke en burgerlijke overheid. De procureur-generaal van Vlaanderen wilde de zusters van het koninklijk militair hospitaal van Menen overbrengen naar het Oudenaardse hospitaal. De bisschop van Gent wilde bovendien dat de zusters die het klooster verlaten hadden, zouden terugkeren. Françoise Marie Long was helemaal niet gelukkig met deze gang van zaken. Zij was er voorstander van enkel nieuwe religieuzen aan te nemen. De Gentse bisschop Lobkowitz (een Oostenrijker van geboorte) weigerde dit.

Long had nog een bijkomende zorg. Zij moest ervoor zorgen dat het hospitaal financieel rondkwam. De uitgaven waren groot. Jaarlijks werd een uitkering betaald aan de uitgetreden religieuzen en vaak werd het hospitaal verplicht een zware oorlogsbelasting te betalen.

Een verschrikking

Waarschijnlijk was de periode 1794-1799 de verschrikkelijkste periode voor de stad en het land. Bij de komst van de Fransen had Marie Françoise Long reeds in juni het hospitaal verlaten. Zij vluchtte naar Den Haag en had de archieven van het hospitaal meegenomen. In het voorjaar van 1795 keerde zij, net zoals diverse gevluchte vooraanstaanden en geestelijken, terug naar Oudenaarde. Zij nam het bestuur van het hospitaal opnieuw op zich.

De burgerlijke overheid had hier een probleem mee en tekende beroep aan bij het algemeen bestuur voor Oost-Vlaanderen. Men beschuldigde haar de goederen van het hospitaal te verkwisten. De leden van het Algemeen Bestuur voor Oost-Vlaanderen noemden haar een vijand van de revolutie. Het Centraal Bestuur van België besliste uiteindelijk dat zij onmiddellijk het hospitaal moest verlaten. Op 01/10/1795 verliet zij voor de derde keer het huis. Het is niet duidelijk waar zij vanaf dan verbleef.

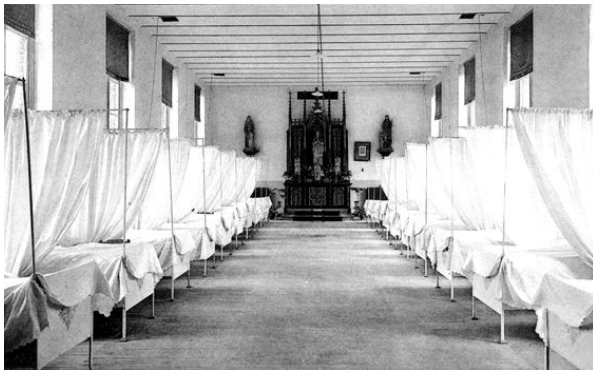
In oktober 1796 werd een 'Commission des hospices civils' opgericht, die de goederen van het hospitaal beheerde en het huis bestuurde.

Versoepeling

De opkomst van het Napoleonregime in 1799 maakten een einde aan de verschrikkelijke revolutionaire jaren. De algemene versoepeling ten aanzien van de Kerk, maakte het Françoise Marie Long mogelijk naar Oudenaarde terug te keren. Alle hospitaalgoederen

waren intussen verbeurd verklaard. Begin maart 1801 bood zij de prefect van het Departement van de Schelde haar gratis diensten aan om het bestuur van het hospitaal op zich te nemen. Hij stemde ermee in en gaf haar de toelating om nieuwe religieuzen te aanvaarden, die haar konden helpen bij de verzorging van de zieken. De leden van de Commissie van de Burgerlijke Godshuizen waren allesbehalve blij. Het hospitaal stond onder het toezicht van deze commissie, die de goederen beheerde en zelfs het aantal religieuzen bepaalde.

Naast de zieken kregen nu ook ouderlingen en vondelingen een thuis in het hospitaal. Zuster Long was tevens begaan met de school voor arme meisjes in Oudenaarde, die onderwijs verschafte aan kinderen uit arme families en aan wezen. De leden van de Commissie zagen na verloop van tijd in dat de zusters uitstekend werk leverden.

Ziekenzaal

**De reeds verdwenen apostelhuisjes voor
ouderlingen**

De congregatie van de hospitaalzusters werd gevraagd vóór 01/01/1810 de statuten ter goedkeuring voor te leggen om als openbaar instituut erkend te worden. In december 1810 werden de hospitaalzusters wettelijk erkend. De gemeenschap was voor hun ziekenwerk afhankelijk van de Commissie van de Burgerlijke Godshuizen. Voor het geestelijk leven was zij afhankelijk van de bisschop. In 1813 werd zuster Long als overste (piorin) verkozen, een taak die zij in feite reeds jaren uitoefende.

Verdachtmakingen

Het Hollandse bewind stond niet positief tegenover de Kerk en de religieuzen. Opnieuw kwamen er verdachtmakingen en waren er pogingen om de instelling op te heffen. Zo werd de priorin in 1818 uit haar functie van econoom ontslagen. Men verdacht haar van verkwisting en misbruik van haar taak. Men wilde haar zelfs uit het hospitaal verwijderen. Zo ver is het echter niet gekomen. Op 15/06/1819 overleed Françoise Marie Long.

Ze wordt herinnerd als een moedig en vastberaden persoon die ervoor zorgde dat een eeuwenoude religieuze gemeenschap met bijhorend hospitaal overeind bleef in bijzonder moeilijke politieke omstandigheden, in een tijd waar het religieus leven het uitermate zwaar had. Eén van haar opvolgsters, mevrouw Torné, typeerde haar: *'Zij stierf zoals ze leefde, als een stichtend voorbeeld: alle onrecht, alle lasteringen die over haar persoon en haar bestuur werden verspreid, vergaf ze.'*

Jan Jozef Raepsaet tijdens de Franse periode

Van samenzweerder tot medewerker

Terugkeer naar Oudenaarde

De laatste dagen van juni 1794 vluchtte Raepsaet naar Nederland (Goes). Hij had in 1792-93 slechte ervaringen gehad met het Franse regime en zijn politieke ideeën stonden haaks op deze van de revolutionairen. Zijn samenwerking met Metternich hadden hem voor de Fransen uitermate verdacht gemaakt. Het is dan ook te begrijpen dat hij het land verliet.

In maart 1795 zag het er naar uit dat de Oostenrijkers niet meer zouden terugkomen. Om aan de status van 'émigré' te ontsnappen keerde Raepsaet, net zoals de meeste vluchtelingen, naar Oudenaarde terug. Pas aangekomen, werd hem de kas van de kasselrij ontnomen. Hij was zijn openbare functies kwijt, zijn goederen stonden onder sekwester en zijn huis in de Hoogstraat was openbaar verkocht aan P. Cromphout, uitbater van De Zalm. In april bereikten de 2 betrokkenen een overeenkomst waarbij de verkoop van het huis vernietigd werd.

Samenzweerder tijdens het Directoire

Raepsaet begon onmiddellijk te corresponderen met andere gewezen patriotten die zich niet konden verzoenen met de annexatie door Frankrijk. Hij werd als mogelijke samenzweerder tegen de Franse republiek scherp in het oog gehouden door Dubosch, commissaris van het Directoire bij het Scheldedepartement. In maart 1796 kon Dubosch een brief onderscheppen waaruit bleek dat Raepsaet geregeld deelnam aan samenkomsten ('samenzweringen') bij ridder de Gellinck op het kasteel van Nokere. Raepsaet zou een herstel van het Oostenrijks gezag voorbereid hebben. De heer Charles, het hoofd van de rechterlijke macht in Oudenaarde, leidde het onderzoek. Een jaar later werd Raepsaet in beschuldiging gesteld, maar uiteindelijk werd het dossier niet zwaar genoeg bevonden om hem te arresteren.

Eind 1798 in de nasleep van de Boerenkrijg werd Raepsaet op bevel van Dubosch, samen met tientallen andere Oost-Vlamingen, als gijzelaar opgepakt. Ze werden naar Parijs gevoerd en in de Sint-Pélagiegevangenis opgesloten. De bedoeling was om hen naar het eiland Cayenne te verbannen. Dubosch kon zijn beschuldigingen aan het adres van de gijzelaars niet hard maken. Het kwam zelfs nooit tot een gerechtelijk onderzoek. De Vlaamse parlementsleden in Parijs kwamen een aantal keren tussen ten gunste van hun streekgenoten. In mei 1799 werden de gijzelaars eindelijk vrijgelaten.

Ondanks het feit dat er absoluut geen verstandhouding was tussen Jan Jozef Raepsaet en het Franse bewind tijdens het Directoire, werd hij bevriend met Mathijs Ketele, jurist en sinds 1795 secretaris van de kantonale raad van Oudenaarde. Ketele werd in 1799 de schoonzoon van Raepsaet. In 1801 werd Ketele maire van Oudenaarde en 10 jaar later voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg. Hij kocht regelmatig nationale goederen. Raepsaet had hier een totaal andere mening over.

Medewerker van het Napoleontisch bestuur

Toen Napoleon de macht overnam, veranderde Raepsaet zijn opvatting over het regime. Hij waardeerde Bonaparte omdat hij voor stabiliteit zorgde. Daarom was hij tot medewerking bereid. In 1800 aanvaardde hij een uitnodiging om in Parijs de viering van het feest van de Republiek bij te wonen.

Bezit en aanzien was toen opnieuw belangrijk geworden. Faipoult, de prefect van het Scheldedepartement, wilde daarom Raepsaet (die aanzien had en bemiddeld was) voor het regime winnen. Vanaf 1801 werd Jan Jozef, omwille van zijn vermogen, op de lijst van de

notabelen geplaatst. Voorheen werd Raepsaet door het regime omschreven als iemand van wie men de moraliteit en het patriotisme niet kon garanderen. In 1801 werd hij al bestempeld als een rechtsgeleerde met een uitmuntende verdienste en als een goed bestuurder. Het kan verkeren...

**Guillaume-Charles
Faipoult - 1ste prefect van
het Scheldedepartement**

Faipoult informeerde of Raepsaet het zag zitten om in de algemene raad van het Scheldedepartement te zetelen. 5 jaar onder het Directoire en 7 jaar afwezigheid van de politieke macht hadden zijn fortuin aangetast. Daarom was hij bereid onder het Napoleontisch regime een bestuursfunctie op te nemen. Op 18/03/1802 werd hij tot lid van de algemene raad van het Scheldedepartement benoemd. Hij werd zelfs al direct voorzitter van de raad.

Prefect Faipoult wilde de broer van Jan Jozef Raepsaet, Jacques, eveneens een (rechterlijke) functie geven. De eerste voorzitter van het hof weigerde het voorstel. Jacques opende dan maar een herberg. In 1810 werd hij gemeenteraadslid van Oudenaarde en in 1812 werd hij tot vrederechter gekozen.

Op 15 september werd Jan Jozef Raepsaet lid van het 'Corps législatif' in Parijs. Hij bleef tot het einde van 1813 in deze wetgevende vergadering zetelen. Zijn herbenoeming door de senaat gebeurde iedere keer automatisch. In 1803 leidde Jan Jozef de ontvangst van de 'eerste consul' in het Scheldedepartement in goede banen. Het jaar daarop was hij als parlementair aanwezig op de keizerskroning van Napoleon. Hij voerde ook de delegatie aan van de Belgische parlementairen bij hun audiëntie bij de paus in Parijs. In 1806 logeerde de Franse minister van Binnenlandse zaken bij Raepsaet in Oudenaarde. Er werd hem ook het lidmaatschap van de Raad van State aangeboden, maar omdat hij dan naar Parijs moest verhuizen, nam hij de functie niet aan.

In mei 1809 werd Jan Jozef tot gemeenteraadslid van Oudenaarde benoemd. Hij vond dit een belangrijke benoeming want hij hechtte immers veel belang aan macht op lokaal vlak. Raepsaet werd ook nog voorgedragen als kandidaat-rechter, maar weigerde deze functie. Hij gaf zijn politieke loopbaan duidelijk voorrang.

In zijn vrije tijd hield hij zich bezig met hetgeen hij buitengewoon interessant vond, namelijk de studie van het verleden. Zo publiceerde hij een werk over Karel Martel en bestudeerde hij de oorsprong van de rederijderskamers. Hij erkende ook het belang van de volkstaal. Hij raakte niet volledig verfranst, want in Oudenaarde en in de contacten met zijn familie gebruikte hij steeds het Vlaams als voertaal.

Enkele familieleden van Raepsaet hadden tijdens de Franse tijd lucratieve bezigheden. Zijn oudste zoon Jan Leopold had een weverij. Hij stelde in 1811 140 wevers te werk. Een andere zoon, Emmanuel (die agent was van de Nationale Bank), en zijn schoonbroer Mathijs Ketele hadden de toelating gekregen om in Oudenaarde naar steenkool te zoeken. Het project raakte echter niet van de grond omdat er blijkbaar in Oudenaarde onvoldoende rendabele lagen in de ondergrond zaten.

Op het einde van de Franse tijd werden 2 zonen van Jan Jozef, zijnde Jan Leopold en Emmanuel, aangeduid om deel uit te maken van de 'garde nationale'. 4 andere zonen, Charles, Gustave, Leo en Richard, werden aangeduid om in de 'garde d'honneur' te dienen. Richard was in juli 1813, als seminarist in Gent, samen met tientallen studiegenoten, tot legerdienst veroordeeld.

Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1814/15-1830)

Een mislukking?

Het verlangen van Willem

Het einde van Napoleon zorgde in de Zuidelijke Nederlanden niet voor een uitgesproken patriottisch gevoel. De Fransgezinde houding van bepaalde kringen zou nog regelmatig opduiken. Nog vooraleer Napoleon terugkeerde, waren de geallieerden (Oostenrijk, Pruisen, Groot-Brittannië en Rusland) al bezig met de internationale orde te hertekenen. De Belgische delegaties waren geen toonbeeld van patriottisme. Ze waren zelfs een terugkeer naar een Oostenrijkse bewind niet ongenegen. Er bestond wel een 'Belgisch' gevoel, maar het stond op een laag pitje.

Op 30/11/1813 keerde de prins van Oranje, de zoon van de in 1795 gevluchte Willem V, uit Engeland terug naar Nederland. De prins werd geen stadhouder van gewesten, maar koning van het Vorstendom der Nederlanden, een gecentraliseerde staat.

Willem had in november 1813 een voorstel ingediend bij de geallieerden waarbij Frankrijk binnen zijn oude grenzen zou blijven en de Noordelijke Nederlanden zouden uitgebreid worden met de Zuidelijke Nederlanden. Met het Protocol van Londen (21/06/1814) kwam men overeen dat Willem zijn grondgebied mocht uitbreiden met het gebied van de Oostenrijkse Nederlanden anno 1789 (dus zonder Frans-Vlaanderen). Vanaf 01/08/1814 nam hij het voorlopig bestuur van de Zuidelijke Nederlanden over. In dezelfde maand installeerde hij zijn regering die meer dan een jaar in functie bleef tot 16/09/1815.

Het Congres van Wenen (1814-15)

Op 01/11/1814 begon het Congres van Wenen, de eerste grote topconferentie in Europa. De toonaangevende landen (Oostenrijk, Pruisen, Groot-Brittannië en Rusland) hadden 2 doelstellingen. De eerste was een gedeeltelijke terugkeer naar de principes van het ancien régime. Het vorstelijk gezag en de maatschappelijke positie van adel en clerus moest hersteld worden. Liberalisme en nationalisme moesten worden tegengegaan. De tweede doelstelling was Frankrijk terug te brengen tot de grenzen van 1789. Aan de Franse grenzen werden bufferzones/staten opgericht om de Franse expansie tegen te gaan.

Willem wachtte de slotakte van het Congres niet af en riep zichzelf, op basis van de reeds genomen besluiten, op 16/03/1815 uit tot koning der Nederlanden. Het nieuwe koninkrijk werd het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden genoemd. De slotakte van het Congres van Wenen van 09/06/1815 bevestigde de nieuwe situatie.

'Willem I, Koning der Nederlanden'
door Joseph Paelinck

Grondwet en bestuursvorm

De grondwet van het nieuwe koninkrijk was conservatief met een dominant staatshoofd. In het Noorden werd de grondwet aangenomen door de oude Staten-Generaal. In het Zuiden werd door een college van 1.604 notabelen over de grondwet gestemd. 1.323 notabelen brachten hun stem uit. Slecht 527 stemden voor. 796 stemden tegen. Koning Willem I telde echter 126 tegenstemmen, die gebaseerd werden op de vrijheid van godsdienst, bij de ja-stemmen. Hij telde de 281 afwezigen ook als ja-stemmen, waardoor de grondwet alsnog aangenomen was. Men spreekt hier van de 'Hollandse Rekenkunde'.

Er was geen sprake van een scheiding der machten. De Staten-Generaal bestond uit de Eerste en de Tweede Kamer. De leden van de Eerste Kamer kwamen uit oude en nieuwe adel. De Tweede Kamer, die ondergeschikt was aan de Eerste, bestond uit 55 leden voor het Noorden en 55 leden voor het Zuiden. Het Zuiden was duidelijk ondervertegenwoordigd aangezien het 3,5 miljoen inwoners had, daar waar het Noorden 2 miljoen burgers telde.

De eerste regering die bevoegd was voor het nieuwe koninkrijk trad in functie vanaf 16/09/1815. De koning voerde de regering aan. Aan hem persoonlijk was de uitvoerende macht opgedragen. Hij nam zelfstandig koninklijke besluiten, benoemde en ontsloeg de ministers die alleen aan hem verantwoording schuldig waren, hij benoemde leden van de Eerste Kamer voor het leven, hij kon zelfstandig regelingen maken waarin de burger verplichtingen werd opgelegd en hij had het oppertoezicht over het leger, de buitenlandse betrekkingen, koloniën, munt, onderwijs, de kerken, ... We kunnen stellen dat de koning enorm veel macht had en bij benoemingen van regeringsleden de Hollanders voortrok. De ongelijkheid op het vlak van (hoge) ambtenaren was uitermate groot. De verhouding was 1 Belg op 7 Hollanders. In het leger was het overgrote deel van de officieren Hollands. Dit zorgde uiteraard voor ontevredenheid in het zuidelijke landsdeel.

Godsdienst en onderwijs

Het regime vertoonde verlichte kenmerken. Willem I voerde een godsdienstpolitiek die in België het rooms-katholicisme en protestantisme op gelijke voet behandelde. De vrijheid van godsdienst die in de grondwet was opgenomen was een doorn in het oog van de Belgische bisschoppen. Men vreesde dat het protestantisme in het Zuiden nieuwe aanhangers zou vinden.

Willem had ideeën over een universeel christendom geleid door de staat. Hij richtte een nieuw staatsseminarie op (het Filosofisch College in Leuven). Hij had eveneens plannen om de clerus onder staatscontrole te brengen. Voor de ultramontaanse katholieken was deze godsdienstpolitiek onaanvaardbaar.

De koning wilde de strijd aanbinden met het analfabetisme (veel groter in het Zuiden dan in het Noorden). Hij bracht het onderwijs onder staatstoezicht. Overal kwam er kosteloos lager onderwijs. In de grote centra werden athenea opgericht en in Gent en Luik kwam er een rijksuniversiteit. Hij wilde alle lagen van het onderwijs moderniseren en laïciseren. De katholieke scholen moesten overheidscontrole dulden en de concurrentie aangaan met nieuwe rijkslagere scholen en athenea. Ook hier kreeg Willem de wind van voor. De katholieken hadden tot dan het onderwijs ingericht en wilden dit graag zo houden.

De taalpolitiek van Willem I

Willem voerde een eenheidstaal in, namelijk het Nederlands. Vanaf het begin van de jaren 1820 moest in Antwerpen, Limburg, Oost- en West-Vlaanderen en de arrondissementen Brussel en Leuven het Nederlands als overheidstaal gebruikt worden. Ook in de Franstalige provincies werd het gebruik van de nationale taal aangemoedigd. Het was evenwel in de Vlaamse provincies dat de taalpolitiek van Willem op de felste tegenstand stootte omdat de elite, zowel de katholieke als liberale, daar reeds tientallen jaren verfranst was. Zelfs het gewone volk, dat dialect sprak, stond weigerachtig tegenover het 'Hollandse' Nederlands. Samen met de Franstalige bourgeoisie in Brussel en Wallonië beschouwden zij de vernederlandsing maar niks.

Economie en transport

Onder de Franse bezetting was de Nederlandse economie achteruitgeboerd, omdat de handel, die voor de Nederlandse economie altijd zo belangrijk was geweest, heel lang had stilgelegen. Door het verdwijnen van de Napoleontische handelsblokkade nam de Engelse

concurrentie opnieuw toe. Vooral de Vlaamse textiel- en de Waalse metaalnijverheid kregen rake klappen. Het zat de 'Belgen' hoog dat zij de staatsschuld van het Noorden mee moesten afbetalen. In 1815 had het Noorden een staatsschuld van 550 miljoen gulden en de voormalige Zuidelijke Nederlanden een schuld van amper 27 miljoen gulden. Deze schulden werden samengevoegd en moesten door de ganse bevolking worden afgelost.

Willem I bracht verandering in de slabakkende economie. Hij zorgde voor een integratie tussen de handel in het Noorden en de industrie in het Zuiden. Om de zuidelijke industrialisatie en de noordelijke handel te bevorderen stichtte hij instellingen als De Nederlandsche Bank, de Algemene Maatschappij voor de Volksvlijt (de Société Générale) en de Nederlandsche Handelsmaatschappij, die voor een flinke financiële ondersteuning zorgden.

Hij investeerde ook in een betere infrastructuur door wegen aan te leggen en te verbeteren. Hij vergemakkelijkte de binnenscheepvaart door het aanleggen van honderden kilometers kanalen. Door het graven van het kanaal van Gent naar Terneuzen (opening op 18/11/1827) werd Gent een zeehaven. De nieuwe kanalen van Brussel naar Charleroi en van Pommerœul naar Antoing bezorgden de jonge Waalse steenkool en ijzerindustrie indrukwekkende groeikansen. De haven van Antwerpen werd uitgebouwd tot de belangrijkste van het land.

De katoenindustrie bloeide op toen de nieuwe Handelsmaatschappij de uitvoer naar de koloniën ondersteunde. In 1829 was 90% van het katoen dat naar Nederlands-Indië werd verscheept afkomstig uit Gent. Door de industriële bloei kreeg Willem de onvoorwaardelijke steun van de elite uit de industrie en de handel.

De Vlaamse boeren hadden het zwaar te verduren. Door de invoer van goedkoop graan uit de Baltische landen daalden de prijzen van het inlandse graan. Bovendien drukte het belastingstelsel (voor het ganse koninkrijk gebaseerd op de toestand in het Noorden) zwaar op de Vlaamse boeren. Zij gingen gebukt onder de belastingen op het malen van graan en het slachten van vee.

Groeiende ontevredenheid en het unionisme

Zoals reeds vermeld was er ontevredenheid inzake de bestuursvorm, de godsdienstpolitiek, de inrichting van het onderwijs en de taalpolitiek.

In 1828 sloegen de liberalen en katholieken de handen in elkaar om de politiek van Willem I te bestrijden. Deze unie werd 'L'Union des oppositions' of 'Monsterverbond' genoemd. Het 'unionisme' was geboren. De beiden partijen hadden nochtans totaal andere visies op politiek. De ontevredenheid over Willem I moet wel heel diep gezeten hebben! De katholieken waren uitermate ontevreden over de godsdienstpolitiek van de koning terwijl de liberalen, voornamelijk Franstaligen, zich afkeerden tegen de taalpolitiek en het absolutistische optreden van de vorst.

Het unionisme dacht aanvankelijk niet aan een revolutie maar wel aan hervormingen en een scheiding in 2 aparte landsdelen. De liberale pers haalde al maar scherper uit naar de koning en zijn ministers. Zo werd de Brusselse journalist Louis de Potter een tijdje in de gevangenis opgesloten. In december 1829 publiceerde hij vanuit zijn cel zijn 'Lettre de Démophile au Roi.' Hierin werd de koning voor onvermijdelijke veranderingen gewaarschuwd.

De Belgische Revolutie

In 1830 mislukte de oogst en was de bevoorrading van de steden problematisch. Het brood was duur en de industrie had het moeilijk omdat er een overproductie was. Het volk vreesde voor honger en werkloosheid. In Frankrijk had de Julirevolutie, die op 27/07/1830 te Parijs uitbrak tegen koning Karel X, in amper 3 dagen de burgerkoning Lodewijk Filips aan de

macht gebracht in een nieuw geconstrueerd grondwettelijk koninkrijk. Geïnspireerd door deze revolutie maakte een groep, 'les amis du Peuple', gebruik om overal actie te voeren tegen Willem I. Hun doel was de aansluiting van België bij Frankrijk.

**'De Belgische Revolutie'
door Gustave Wappers**

Op 25/08/1830 werd in de Muntshouwborg in Brussel de opera 'de stomme van Portici' opgevoerd. Dit was een Franse opera van Daniel Auber waarin de opstand wordt bezongen van de Napolitanen tegen de Spanjaarden. De aria 'Amour sacrée de la patrie' (de heilige vaderlandsliefde) zette de toeschouwers in vuur en vlam. Die nacht werden enkele huizen van koningsgezinden in brand gestoken. Deze incidenten volstonden voor de burgerij. De koning zou het signaal wel gesnapt hebben. Op muren werden 12 W's gekalkt verwijzend naar het rijm 'Wij willen Willem weg. Wilde Willem wijzer worden, wij wilden Willem weer.' Als de koning bereid was tot een 'wijzer' bestuur mocht hij blijven.

Op muren werden 12 W's gekalkt verwijzend naar het rijm 'Wij willen Willem weg. Wilde Willem wijzer worden, wij wilden Willem weer.' Als de koning bereid was tot een 'wijzer' bestuur mocht hij blijven.

De opstand liep echter uit de hand. Opstandige arbeiders gingen over tot plunderingen, het in brand steken van fabrieken en het leegroven van wapenwinkels en bakkerijen. De opstand sloeg over op andere steden.

De burgerij schrok, en om zich te beschermen tegen plunderingen en om de orde te herstellen, richtte ze een burgerwacht op onder leiding van baron van der Linden d'Hoogvorst. Tot hun stomme verbazing merkten ze dat ze Brussel in handen hadden.

Willem I stuurde zijn zonen Willem en Frederik met 6.000 militairen naar Brussel om de orde te herstellen. De troepen stopten in Vilvoorde en prins Willem ging onder bescherming van de Brusselse burgerwacht Brussel binnen. De leiding van de burgerwacht vroeg begin september aan de troonopvolger om bij zijn vader te bemiddelen over een administratieve scheiding van Noord en Zuid, met behoud van de dynastie van Oranje. De koning weigerde.

Ook in Luik brak er opstand uit waarbij de annexionisten (die een aansluiting bij Frankrijk wilden) de leiding hadden. Op 7 september trokken Luikse vrijwilligers Brussel binnen met als enig doel de aansluiting te verzekeren. Louis-Philippe van Frankrijk brak evenwel zijn belofte en stuurde geen militaire steun omdat hij een nieuwe oorlog in Europa vreesde. Vanuit gans België stroomden vrijwilligers toe om mee te helpen bij de opstand.

Willem's tweede zoon Frederik slaagde er op 23 september in om met Nederlandse troepen Brussel te bezetten. Het Hollands leger poogde zonder bloedvergieten de stad in te nemen. Het verzet organiseerde zich en kreeg van diverse kanten steun, zelfs vanuit het buitenland. Het regeringsleger werd in het Warandepark omsingeld. Toen het regeringsleger na 4 dagen strijd, met honderden doden en gewonden aan beide zijden, in de nacht van 26 op 27 september de strijd opgaf, begon de scheiding pas goed. Tijdens de gevechten in het park van Brussel kwam een revolutionaire regering tot stand, het Voorlopig Bewind. Op 4 oktober riep deze de onafhankelijkheid van België uit. Op het einde van oktober waren nagenoeg alle Hollanders uit het Zuiden verdwenen. Op 3 november van dat jaar kozen 30.000 kiezers, volgens het cijns- en bekwaamheidskiesrecht, het Nationaal Congres dat op 07/02/1831 een zeer liberale grondwet goedkeurde.

Op 04/11/1830 begon in Londen een diplomatieke conferentie die over de toekomst van België zou beslissen. De grote mogendheden erkenden de scheiding van België en Nederland. Leopold van Saksen-Coburg werd in 1831 de eerste Koning der Belgen. In afwachting werd baron Surlet de Chokier regent.

Oudenaarde als onderdeel van de Wellingtonbarrière

Een eerste versterkingsgolf

De Oudenaardse gemeenteraad duidde een deputatie aan, waar Jan Jozef Raepsaet deel van uitmaakte. Deze deputatie werd op 08/03/1814 naar Brussel gestuurd om bij de geallieerden een vermindering te krijgen van de gedwongen lening die aan de Zuidelijke Nederlanden werd opgelegd. De som van 30.000 frank die Oudenaarde oorspronkelijk moest betalen, werd teruggebracht naar 21.000 frank

Op 31/03/1814 capituleerde Frankrijk en Napoleon werd naar het eiland Elba verbannen. De geallieerden herstelden het koningschap in Frankrijk met Lodewijk XVIII als koning. De eerste vrede van Parijs (mei 1814) was één van de eerste stappen in de herverdeling van Europa, waarbij onder meer beslist werd barrièresteden (waaronder Oudenaarde) op te richten tegen Frankrijk.

In februari 1815 werd de Ier Maxwell als gouverneur-commandant van Oudenaarde aangesteld. Er waren constant troepenbewegingen, vooral van Hannoveranen en Engelsen. Toen men in maart 1815 vernam dat Napoleon Elba was ontvlucht en in Parijs opnieuw een leger op de been bracht, ontstond er paniek. Men begon reeds op het einde van de maand, onder de leiding van Engelse ingenieurs, als gek aan de versterkingen van de stad te werken. De Vaubanvestingen van Oudenaarde waren in staat van verval. De grachten waren volgestort met vuilnis en de taluds van de vestingwerken deden dienst als groentetuin. Aan de versterking van de Beverepoort, de Einepoort en de Kezelberg werkten 1.500 mensen.

Alle gemeenten rond Oudenaarde lagen vol soldaten, vooral Engelsen.

In april kwam generaal Wellington de werken inspecteren. In dezelfde maand werden alle mannen, geboren in de periode 1780-1797, opgeroepen om zich naar het stadhuis te begeven teneinde aan de loting voor de landsmilitie deel te nemen. Oudenaarde moest 44 mannen leveren. Op het einde van de maand werden in de stad 2 schepen met kanonnen, buskruit en bollen gelost.

Begin mei begon men de stad te versterken langs de Meerspoort. Midden mei waren de versterkingen dermate opgeschoten, dat er reeds kanonnen op de Remparden en de Kezelberg konden geplaatst worden. Veel Franse officieren en soldaten verlieten het leger van Napoleon en passeerden in mei door de stad om rond Dendermonde een koninklijk Frans leger te vormen tegen de keizer.

Begin juni kregen de Engelse soldaten hun achterstallige soldij van verscheidene maanden. Ze hadden 3 dagen verlof gekregen om de verjaardag van de Engelse koning te vieren, dé uitgelezen gelegenheid om de drank bij beken te laten vloeien en baldadigheden te begaan. Zelden werd er in Oudenaarde op korte tijd zoveel verbruikt als toen.

Toen men hoorde dat Napoleon was opgerukt, werden alle meersen rond Oudenaarde, door gebruik van het inundatiesluis, onder water gezet. Napoleon werd uiteindelijk op 18 juni definitief verslagen bij Waterloo. Om dit te vieren werden in Oudenaarde onder meer 2.000 broden aan de armen uitgedeeld.

Op 24 juni werd het gerucht verspreid dat de Fransen in aantocht waren. De stad werd in staat van paraatheid gebracht. Achteraf bleek dat dit gerucht gelukkig vals was. De troepenbewegingen namen af. De bevolking bleef nog een tijdje het slachtoffer van de opeisingen van de legers.

Hierna vielen de werken aan de versterkingen een tijd stil.

In augustus 1815 werden de verkozen notabelen van het arrondissement Oudenaarde op het stadhuis bijeengeroepen om de goedkeuring voor de nieuwe grondwet te verlenen. De voorzitter van de vergadering was baron Baut de Wannegem. De constitutie werd met 50 stemmen tegen 15 verworpen. De vergadering koos 'drij gedupeerde voor het proces verbal van de niet aenneming te gaen draegen naar Brussel'.

Baron Baut de Wannegem werd in september door koning Willem als kolonel van de burgerwacht benoemd. De burgerwacht bestond uit een permanente en een vrijwillige afdeling.

De uitbouw van de barrière onder leiding van Wellington en Kraeyenhoff

- **1815-1822**

Op 20/11/1815 werd het tweede verdrag van Parijs ondertekend. De bondgenoten legden Frankrijk op hoe het bestuurd moest worden. Dit verdrag was een aanvulling op de slotakte van het Congres van Wenen en werd ondertekend door Oostenrijk, Rusland, het Verenigd Koninkrijk en Pruisen. Frankrijk werd teruggebracht tot zijn grenzen van 1790. De vestingsteden Philippeville, Mariembourg en Bouillon werden aan de Nederlanden teruggegeven. Frankrijk moest 700 miljoen FF oorlogskosten betalen en een bezettingsleger van 150.000 soldaten van de verbondenen op zijn grondgebied toelaten en bovendien betalen. Men wilde de toestand van vóór de Franse Revolutie herstellen (de Restauratie). Hiervoor werden bufferstaten opgericht. Het congres van Wenen wilde verhinderen dat Frankrijk nog eens een deel van Europa zou innemen en bevestigde wat een jaar eerder in Parijs werd afgesproken.

Generaal Wellington kreeg de algemene leiding over de uitbouw van de naar hem genoemde barrière. De Nederlander Krayenhoff was de vertegenwoordiger van koning Willem I. Hij was

Luitenant-kolonel Krayenhoff

inspecteur-generaal van de werken en had de praktische leiding. Alle vestingwerken in België stonden onder leiding van Nederlandse ingenieurs. De Wellingtonbarrière was een viervoudige verdedigingslinie van vestingen die tussen 1815 en 1830 gebouwd werden: de Noordlinie (in het zuiden van het huidige Nederland), de Zuidlinie, Oostlinie (langs de Maas) en de Westlinie (Scheldelinie, dit zijn Oudenaarde samen met Doornik, Gent, Dendermonde, Antwerpen en Lillo-Liefkenshoek). In Oudenaarde stonden de werken onder leiding van majoor-ingenieur F. Brunsveld van Hulten.

De uitvoering en de financiële lasten van deze grensversterkingen lagen bij de Nederlanden. 137 miljoen van de 700 miljoen oorlogsschade, die aan Frankrijk opgelegd was, ging naar de bouw van de barrière. Er werd ook een fonds opgericht om het project te helpen financieren. Het fonds bleef bestaan tot 1854. Tot in 1853 werd in Oudenaarde nog aan de vestingen gewerkt. Aangezien deze toen geen nut meer hadden, werden de vestingen één voor één geslecht.

In 1816 werd een Koninklijk Besluit gestemd dat onteigeningen mogelijk maakte. Dit leidde tot diverse processen die de werken vertraagden. In Oudenaarde had Guillaume Liedts onder Jozef II een groot deel van de vestingen opgekocht. Jozef II had immers in 1782 opdracht gegeven alle barrièrevestingen (het gevolg van de vrede van Utrecht) te slechten of te verkopen. In 1823 werden grote delen van de eerder door Guillaume Liedts opgekochte vestingen onteigend, teneinde de versterkingen te kunnen uitbreiden. De erfgenamen van G. Liedts vonden de vergoeding ontoereikend. Zij vroegen 300.500 gulden. De rechtbank besliste dat 89.000 gulden een faire prijs was. De erfgenamen gingen in Brussel in beroep tegen de gouverneur van Oost-Vlaanderen. Zij kregen tenslotte 100.225 gulden. Vaak werden bij latere onteigeningen door opkopers van delen van de vestingen onder Jozef II woekerwinsten gemaakt.

Er werd besloten het 'generaal plan van de geprojecteerde werken ter bevestiging van de stad Oudenaarde en het fort op de Kezelberg' uit te voeren. Er werden 5 ravelijnen gepland

en 2 forten. Een plan van 1829 toont de geprojecteerde werken met omwalling met 9 saillantten. Er waren 4 poorten met in de gracht ervoor telkens een ravelijn die de poort aan de veldzijde moest dekken. In augustus 1819 begon men met de voorbereidingswerken.

De geschiedenis had geleerd dat bij een belegering de vijand bij voorkeur vanop de Molenkouter (de hoogvlakte naast Bevere) en de Kezelberg beschoot. Men wilde beletten dat de vijand deze hoogtes kon innemen om vanaf daar de stad onder vuur te nemen. Er werd gepland om op beide plaatsen een nagenoeg identiek fort te bouwen. Op de Kezelberg werd een fort met tegenmijnenstelsel gebouwd. In Bevere werd uiteindelijk geen fort gebouwd, ondanks het feit dat de plannen volledig uitgewerkt waren. Er werd wel een groot ravelijn gebouwd om de Beverepoort te beschermen.

De werken aan de vestingen in Oudenaarde werden toegewezen aan zowel Vlaamse als Hollandse werkgevers.

Op 07/08/1821 bezocht generaal Wellington de stad en inspecteerde de versterkingswerken.

Op 2 november werd het volgende gepubliceerd: *'Den burgemeester en schepenen der stad Audenaerde brengen ter kennis van d'eijgenaers en hueraerts van hujsen en gronden binnen de stad, en desselfs rechtsbaen, dat den heer gouverneur hun komt te onderrichten dat het grondbewerp, voor de werkingen tot het oprichten van eene vesting en sterkten in deze stad zullen omringen, door zijne majesteijt den koning is goedgekeurt, dat agtervolgen, door zijne majesteijt den koning is goedgekeurt, dat achtervolgens de metijngen der gronden en erven die tot deeze werken geschikt zijn dagelijks zullen plaets hebben. Zij aanzoeken ingevolge de inwoonders dezer stad en alle de gone die het aengaet, van aen d'officieren van de genie, experten of andere persoonen die tot dies van hunnen 't wege zouden besteed worden, geene beletselen te veroorzaeken, maer ter contrarien hun daer toe den vrijen toegang en gemak te bezorgen. De eijgenaers mogen hun vermoeden geruststellen, onze landswetten hebben voorzien in de betaemelijke vergeldingen hunner eigendommen ter versterking bestemd.'*

In december besliste Brunsveld van Hulten om de huizen en percelen, waarop het Kezelfort zou komen, te laten onteigenen (30 hectaren).

In juni 1822 werd een overeenkomst bereikt voor wat betreft de te betalen vergoedingen van de eigendommen die binnen de versterking kwamen te liggen. In dezelfde maand werden de 'limieten der fortificatiën' met staken afgebakend.

In de periode 1815-1822 werd niet enkel aan de versterkingen gewerkt maar viel ook nog ander nieuws te rapen:

In mei 1816 vestigden de 'Dames van de christelijke onderwijsinge' zich in Oudenaarde, namelijk in het voormalig klooster van de zwarte zusters in de Einestraat. Ze begonnen een kostschool voor jonge juffrouwen maar gaven onderwijs aan arme kinderen. Dit onderricht gebeurde in een huis naast het klooster.

Stilaan begon men het militair materieel in de stad op te ruimen

In juni werd Bruijnfaout de nieuwe commandant van Oudenaarde.

De zomer van 1816 was kletsnat. De meersen rond Oudenaarde en de Eindries stonden onder water. Het koren stond rot op de velden. De oogst mislukte met graantekort tot gevolg. Door de duurte van het graan ontstond er armoede. Om de soepbedeling met brood aan de armen en behoeftigen van de stad te kunnen financieren, werden er vrijwillige giften aan de burgers gevraagd.

In het begin van 1817 swingden de prijzen voor levensmiddelen de pan uit. In mei was er een schip met graan aangekomen. Het graan was echter zodanig bedorven dat zelfs de dieren het niet meer aten. In juni werd de burgerwacht in dienst gesteld. Er werd constant

gepatrouilleerd omdat men vreesde voor plunderingen. Het was zo erg gesteld dat sommigen soep kookten van onkruid om hun honger te stillen. Gelukkig vernam men dat er Russische rogge op komst was, waar een vaste prijs werd opgeplakt door de provinciale staten om woekerprijzen te vermijden.

Op 07/07/1817 bracht koning Willem I een bezoek aan onze stad. De notabelen werden in snelheid genomen. De koning bevond zich reeds midden de Markt vooraleer ze doorhadden dat hij effectief al aangekomen was. Na de nodige plichtplegingen vertrok hij 's middags richting Kortrijk. 3 dagen later was er op de wekelijkse markt nagenoeg geen koren te koop. 300 mensen verlieten teleurgesteld de stad. Diverse burgers trokken naar Gent om Russische rogge te kopen.

In september 1817 werd een nieuw stadsbestuur aangesteld en in oktober bracht de nieuwe gouverneur van Oost-Vlaanderen, baron de Keverberg, een bezoek aan Oudenaarde. De notabelen wezen hem op de slechte staat van de katoenspinnerij en vroegen aan hem de nodige middelen om de spinnerij in zijn oude staat te herstellen.

In juni 1819 ontving de stad een nieuwe gouverneur, namelijk de heer Luns. Op 24 juni deed prins Frederik Willem met zijn gezellin Anne Paulowna, grootvorstin van Rusland, zijn intrede in Oudenaarde.

In 1820 werd de oude Steenbrugge afgebroken en vervangen door een nieuwe draaibrug. De Hoogstraat werd gekasseid.

In juli 1821 bracht de broer van de Engelse koning, de hertog van Gloucester, een bezoek aan de Oudenaarde en bezichtigde de 'voornaemste oudheden der stad'.

In dezelfde maand werd op koninklijk bevel het religieuze genootschap 'Dames der Christene onderwijzinge' afgeschaft. De 2 kapellen die de zusters hadden 'gestigt zonder verlof' werden gesloten. De reden hiervoor was dat de dames standvastig hadden geweigerd om hun statuten aan de goedkeuring van het gouvernement te onderwerpen, ondanks de uitdrukkelijke bevelen van de bestuurlijke macht en de herhaaldelijke oproepen van hun geestelijke overste. De zusters waren heel geliefd bij de bevolking. Deze plotse tijding schokte de bevolking. De kapellen werden onmiddellijk gesloten en het klooster moest binnen de 14 dagen ontruimd worden. De kostschool werd gesloten en het onderwijs aan een 40-tal arme kinderen (die ook gekleed werden door de zusters) werd stopgezet.

- ***Bouw van het Kezelfort (1822-1824)***

Er werd een openbare aanbesteding uitgeschreven, om 2 miljoen kareelstenen tot boven op de Kezelberg te brengen. Op 19/09/1822 kreeg een groep Hollandse aannemers de werken toegewezen. De stenen werden in steenbakkerijen in de omgeving uit Scheldeklei gebakken en per schip naar Leupegem gevaren, waarna de lading naar boven werd gebracht.

Op 25 september begon men de kazematten (bomvrij verblijf van de soldaten in het fort) te metsen. In november werkte men met ongeveer 800 man aan het fort.

De winter van 1823 was streng. Toch bleven er 500 man aan het werk op de Kezelberg. De metsers hadden voortdurend water te kort om te kunnen metsen. Met paard en kar werden tonnen met water uit de vesten naar boven gebracht. Er werd een aanbesteding gedaan om 3 steenputten te bouwen. In maart 1823 werkte men met 1.100 man. In mei liep dit op tot 1.400-1.500 man.

Op 27 juni bezocht koning Willem I de stad. Reeds dagen op voorhand werden de straten, waar hij zou doorrijden, versierd met triomfbogen, sparren, bloemkransen en vlaggen. Hij ging een kijkje nemen naar de werken op de Kezelberg. De koning ontsnapte op het nippertje aan een aardverschuiving.

Kezelfort - Muur met schietgaten

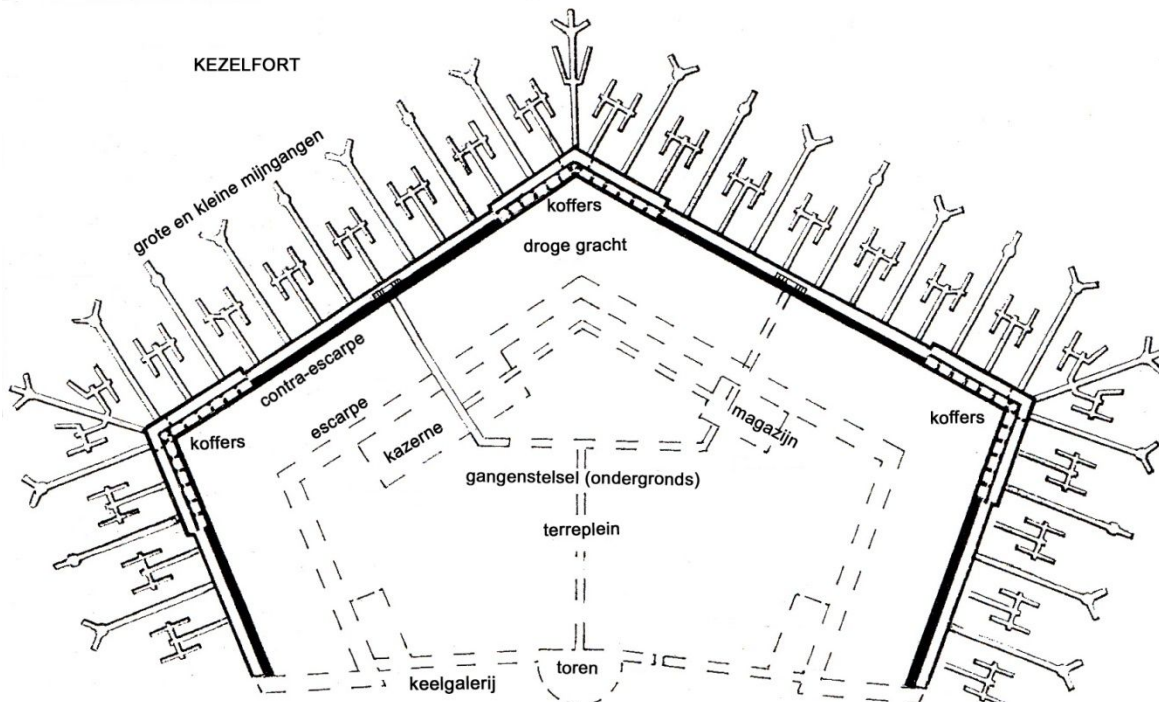
Het verslag: '... ging hij bezigtigen de gemaekte versterkingswerken gaende in eene casematte en aldaer in blijvende meer als drij minuten, en na alles noukeurlijk beschouwd te hebben, keerde hij weder onder de tente beziende de plans die hem aangeboden wierden door den heer major, redenkaevelende daerover met den colonel Hennekin die ten dien eijnde van Gend alhier gekomen was. Alsdan wierd hem den steen aengeboeden zeer konstig gehouwen waer in zijnen naem stond met den daete van 27 junij 1823 voor te metsen in den toren, maer die hij geweijgerd heeft te leggen; eenige minuten naer

dat den Koning uijt de casematte gekomen was, kwam een menigte aerde plotselijng in te storten ontrent de voute van de voorzeijde casematte waer in den koning geweest hadde, tot groote verwondering van een menigte aenschouwers.' De koning stapte naar zijn rijtuig dat aan de voet van de Kezelberg stond (ter hoogte van de herberg Egypten). Hij vervolgde zijn weg richting Brussel. De vorst bedankte de schiptrekkers met een gift van 150 gulden en de werklieden met 12 tonnen bier en boterhammen met kaas (typisch een Hollander).

Op 23 augustus kwam Wellington op inspectie. Op 10 november stopte men met metsen. De winter stond voor de deur. Alle werklieden werden eind 1823 afgedankt. Op 24/02/1824 startte men opnieuw de werken.

Eind september 1824 was de toren van het fort afgewerkt. Hiermee waren de grote werken aan het fort beëindigd. Vanaf dan ging alle aandacht uit naar de verdere versterking van de stad zelf.

Het Kezelfort in detail

**Bewerkte tekening uit 'Het Kezelfort van de vesting Oudenaarde' van Pol Borremans
Al het gearceerde bestaat niet meer.**

Het Kezelfort is een unicum in Vlaanderen. Het betreft een fort met een volledig tegenmijnsysteem. In de voorgaande eeuwen poogden de belegeraars via gangen springstof onder de vestingen aan te brengen. Op die manier kon men een bres slaan en de stad binnendringen. Bij het Kezelfort zijn er afuistergangen gebouwd zodat men kon afuisteren waar de vijand aan het graven was. Via de korte zijgangen kon men vlug naar hen toe graven en hun stellingen ondermijnen en opblazen.

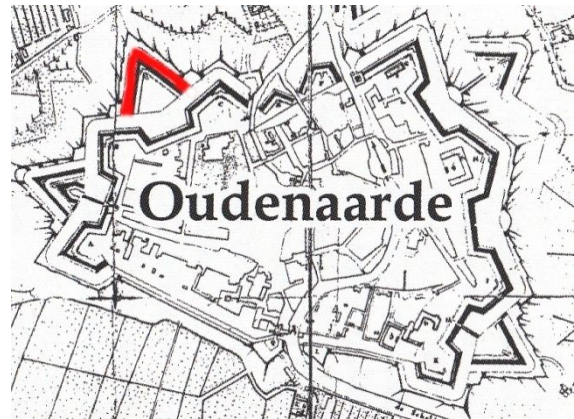
Het fort is vijfhoekig met een keelmuur, met in het midden een centrale toren van twee verdiepingen. Binnenin ligt het terreplein met toegangen tot een kazerne en een voorraadmagazijn. Tussen de escarpe en de contra-escarpe ligt een droge gracht van 26 meter breed. In elke hoek van de escarpes zijn batterijen opgesteld. De centrale poterne is in de hoeken voorzien van koffers als verdediging van de droge gracht. Een gangenstelsel verbindt ondergronds alle onderdelen van het fort met elkaar.

De linker- en de rechterflank hebben een lengte van 90 meter. De beide faces meten 155 meter. De keelmuur met ingewerkte toren is 180 meter lang.

- **Herstellen en versterken van de Vaubanbastions**

In september 1823 begon men aan de werken buiten de Beverepoort waarbij de constructie van Vauban grondig gewijzigd werd. Dit ravelijn werd volgens de toenmalige inzichten veel groter gebouwd dan ten tijde van Vauban. Zo had het ook onbeklede wallen. In april 1824 werd het zwartzusterhuis afgebroken. In mei werden 18 woningen buiten de Beverepoort afgebroken. Een maand later werkten 300 mannen buiten de Beverepoort. In oktober begon men te werken achter het klooster van de kapucijnen en op het einde van de Kattestraat. Een deel van de Wijngaardstraat werd afgebroken omdat deze in de versterkingswerken viel. Op 21 november werd het werk buiten de Beverepoort gestopt omdat door de overvloedige regen de meersen waren ondergelopen.

In 2002 werd een ander Hollands ravelijn ontdekt tijdens een verkenning door het Vlaams Vestingbouwkundig Centrum Simon Stevin (met Oudenaardist en kenner Pol Borremans) naar de overblijfselen van de vesting Oudenaarde. Voor de bouw van het ravelijn werd Liedts reeds in 1823 onteigend. Het ravelijn was in het huidige park Liedts bijna niet meer te herkennen. De wallen waren geërodeerd en overgroeid door bomen en struiken. De grachten waren in erbarmelijke staat of dichtgemaakt. Pol Borremans en de werkgroep 'militaire geschiedenis van de archeologische kring' motiveerden het Oudenaards stadsbestuur om het ravelijn te herstellen. Er werden in het kader van het Europese project Manoeuvres subsidies toegewezen. De restauratie maakt dat het ravelijn beter te zien is in het landschap. De grachten werden opengemaakt waardoor het werk nu opnieuw met water is omringd. Het talud van de wallen werd hersteld maar niet op volledige hoogte. Een betonnen profielmuur in de keel toont het aanvankelijke profiel. De beplanting is herzien en er werden wandel- en fietspaden aangelegd.

In april 1824 werden eigendommen onteigend en afgekocht zoals bijvoorbeeld het oud zwartzusterhuis, enkele huizen in de Wijngaardstraat, enkele hoven op de Eindries, een herberg op de Meinaert en een molen aan de Beverepoort.

In mei werden de versterkingswerken buiten de Beverepoort aangenomen, gaande 'van aen de veste leijdende naer den Eijndries tot aen het tweede schof achter de Casselrije.' Men begon direct 18 woningen af te breken.

In juni begon men te metsen buiten de Beverepoort en achter het gewezen kasselrijhuis.

In juli werden buiten de Beverepoot de pijlers ingeslagen om daar op te metsen.

In augustus legde men de eerste steen van de binnenste muur van het ravelijn aan de Beverepoort en in augustus de eerste steen van de buitenste muur. De molen die aan de Beverepoort stond, genaamd de Katte, werd aangekocht en afgebroken.

In oktober werden de werken opgestart achter het gewezen klooster van de kapucijnen en op het einde van de Kattestraat. Een deel van de Wijngaardstraat werd afgebroken.

Eind 1824 waren op de meeste plaatsen van de Wellingtonbarrière de grootste werken beëindigd.

In januari 1825 werden de werken voor een 2de deel van de vestingwerken tussen het kasteel van Bourgondië en de Baarpoort aangenomen.

In februari werden de versterkingswerken vanaf de Wijngaardstraat tot aan het kasteel van Bourgondië aangenomen.

In maart begon men een poermagazijn te metsen buiten de Beverepoort. Dit magazijn was een onderdeel van het ravelijn. In dezelfde maand werden grondwerken achter het gewezen klooster van Sion aangevat.

In april werden een aantal huizen en een hof in de Bergstraat alsook gronden in de omgeving onteigend, met het oog op een uitbreiding van de versterkingen aldaar. Ook het kasteel van Bourgondië zou moeten wijken voor de versterkingswerken. Op een latere topografische kaart uit 1851 zien we dat er uitgebreide versterkingswerken en een ravelijn waarneembaar zijn langs de rechterkant van de Schelde buiten de muren van de versterkingen van Vauban. Aan de kant van het Jezuïetenplein werden de versterkingswerken in april aangevat.

In mei 1825 begon men herstellingswerken uit te voeren aan de Perretoren. De onteigende huizen in de Bergstraat werden afgebroken en er werd begonnen met het metsen van de bedekte weg buiten de Beverepoort. In juli waren de muren van het ravelijn van de Beverepoort voltooid.

In april 1826 deed Krayenhoff een laatste inspectieronde.

Tussen 1825 en 1830 werd nog permanent aan de versterkingswerken in Oudenaarde gewerkt. Enkele plantekeningen uit 1829 getuigen dat men nog steeds projecten op stapel had staan zoals de bouw van een fort in Bevere en een lunet in de rug van het Kezelfort.

In 1828 vroeg de burgemeester aan de koning om het kasteel van Bourgondië te sparen en niet af te breken. Zijn motivatie was dat de stad al genoeg waardevolle gebouwen had zien verdwijnen door de werken. Het kasteel werd uiteindelijk gedeeltelijk gespaard. Op het moment van de omwenteling in 1830 waren de versterkingswerken nog niet voltooid.

*Was er in de periode **1822-1830** ook nog **ander nieuws** dan over de versterkingen van de stad?*

Op 27/09/1822 werd vernomen dat Charles Liedts de eerste prijs had behaald in het jaarlijks concours ingericht door de hogeschool van Gent, met zijn 'gedenkschrift in antwoorde op de vraege van de rechtsgeleerdheid.' In oktober werd hij als een koning in Oudenaarde ontvangen.

Een blikseminslag van 1804 had 2 torentjes op de toren van de Walburgakerk vernield. De 2 resterende torentjes werden in oktober 1822 afgebroken.

In november 1822 werd de wet inzake de belasting op het slachten van dieren en het malen van graan gepubliceerd. Deze maatregel trof de gewone man.

In maart 1823 werden de 'briefkens van de nieuwe belastingen' rondgedragen. Iedere burger moest opgeven welk beroep hij uitoefende, hoeveel huizen hij in gebruik had, in welke straat of wijk hij woonde, hoeveel hij de huurwaarde van zijn huis(huizen) schatte, hoeveel deuren, vensters en luchtgaten hij had, van hoeveel vuursteden of schouwen hij gebruik maakte, hoeveel dienstboden hij had (mannen of vrouwen?), hoeveel paarden 'van gemak of weelde'

hij hield (werden deze paarden verhuurd?), hoeveel personen bij hem woonden ... Op al deze vragen moest men duidelijk antwoorden op boete van 10 guldens.

Eveneens in 1823 werd onder impuls van de pastoor en onderpastoor van Pamele, en enkele notabelen, een school gesticht waar meisjes gratis konden leren lezen, schrijven, naaien, kantklossen en spinnen. Deze school deed de deuren open op 10 december onder het bestuur van de juffrouwen C. Malfait en M. Toussaint.

In 1824 werd bij koninklijk besluit het Nederlands garnizoen in de kerk van het voormalige Sionklooster gekazerneerd. Na een jaar verhuisde het garnizoen en werd de kerk een gevangenis. Het gewezen minderbroederklooster werd in oktober 1824 tot een wapenarsenaal omgebouwd. Op het eind van de maand losten twee schepen 4.000 bomben, 1.200 obitsen, 18.000 handgranaten en 16.000 kanonballen, bestemd voor het kersverse arsenaal.

Op 04/06/1829 bracht koning Willem I voor de derde keer een bezoek aan Oudenaarde. Na een obligate korte toespraak van de burgemeester werd de koning naar het stadhuis geleid waar een grootse ontvangst plaatshad.

De vorst nam nadien het garnizoen in ogenschouw en bracht een bezoek aan de pas gebouwde gevangenis, het nieuwe gerechtsgebouw (uit 1824) en de in opbouw zijnde protestantse tempel. Deze gebouwen stonden op de gronden van het na de Franse Revolutie afgeschafte klooster van Sion.

De protestantse tempel stond rechts naast het vorige gerechtsgebouw (postkaart)

Na een geschil tussen het gerecht en de rijkswacht werd een nieuwe kazerne voor de gendarmen voorzien.

Aangezien Oudenaarde vanaf 1816 een Hollands garnizoen had, eerst infanteristen en later geniesoldaten en fortbouwers, ontstond de behoefte van een eigen gebedshuis voor de protestantse Nederlanders. De verzoeken om de Lakenhal of de oude leegstaande kapel van het klooster van Sion te mogen gebruiken voor de protestantse eredienst, werden door de stad afgewimpeld. Uiteindelijk deed in 1827 de plaatscommandant aan het Commissariaat van Oorlog een aanvraag om op grond van het rijk een eigen garnizoenskerk te mogen bouwen. Dit werd toegestaan. August Van der Meersch, aannemer-architect, kreeg de opdracht voor een som van 18.400 gulden. Hij kreeg uit heel wat hoeken tegenwind. Men vond dat een katholiek geen protestants gebedshuis mocht bouwen. De kerk werd uiteindelijk ingehuldigd op 24/08/1830.

Onder Belgisch bewind werd de protestantse tempel bij een cholera-epidemie in 1832 gebruikt als hospitaal. In 1849 gebeurde dit opnieuw. In 1895 werd het gebouw bewoond door een mandenmaker-herbergier. Het café noemde De Wachtzaal, in de volksmond Den Tempel. Het bleef een herberg tot de afbraak in 1912 toen de tempel plaats moest ruimen voor de ingang van de nieuwe gevangenis.

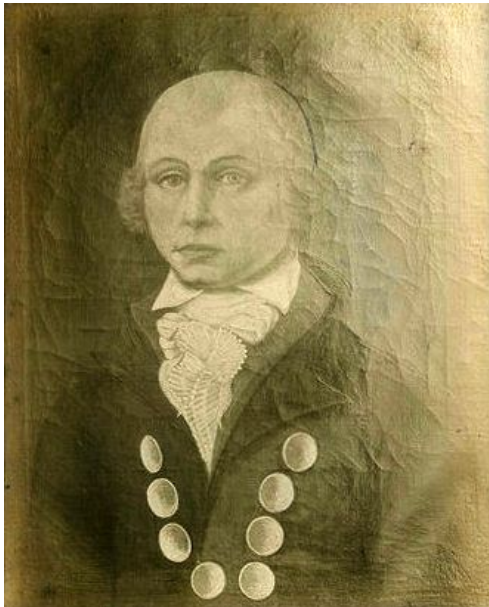
Na de Belgische revolutie werd Charles Liedts op 03/11/1830 door het kiesdistrict afgevaardigd als lid van het Nationaal Congres.

Bartholomeus De Rantere

Een kleermaker met zin voor geschiedenis

Bartholomeus De Rantere (°8 juni 1775, Oudenaarde - †18 november 1831, Oudenaarde), was de oudste zoon van Jan, een kleermaker met een winkel op de hoek van de Markt en de Einestraat. Bartholomeus trad in zijn vaders voetsporen en werd eveneens kleermaker. Hij woonde net als zijn ouders op de Markt.

Wat we weten over De Rantere is dat hij een 'patriot' was. Hij was lid van de 'volontaire' corpsen van Oudenaarde in de periode van de Verenigde Nederlandse (Belgische) Staten (1790). Als 14-jarige nam hij onder meer op 01/06/1790 deel aan het onderdrukken van een keizersgezinde boerenopstand in Mater door het detachement patriotten onder leiding van luitenant G. Liedts. Zo schreef Bartholomeus: *'...en ontrent de plaetse van het voorzeijde Maeter komende, wierden wij dapper gegroet door fusijscheuten ... maer de volontaire op hunnen tour ook schietende wierden de boeren haest verspreijd met agterlaeting van eenen gekwetsten ... Jan Avermaet, Antone Van de Castelen en ik namen alsdan den captijn van de boeren die genaemd was Fidelis De Neve, eenen keijserlijke overlooper die namaels hier is opgehangen ...'*

Van Bartholomeus is eveneens geweten dat hij eind oktober **1798** bijna het leven verloor.

Na de inval van de 'briganten' in Oudenaarde werd hij gedwongen bij hen aan te sluiten. Deze liepen al de huizen af om wapens op te vragen en ook om alle jonkheden te gaan halen. *'Ik zittende aen mijne deure ben eenen van de eerste genomen geweest.'* Dit was dik tegen zijn goesting. Hij *'maeckte niet hun gemeijne zaeke'*.

Eenmaal de Fransen de stad opnieuw innamen, gingen zij driest tekeer en schoten op alles wat zij tegenkwamen. Bartholomeus had het ongeluk enkele Fransen op straat tegen te komen. *'Ik hun ontmoetende op de Bourgbrugge, ben ook den slagtoffer van de bloeddorst geworden, want ik ben dwers door mijn hoofd geschoeten, dat is te zeggen dat den bal onder de rechte oor is ingegaen en uitgekomen in de wange. Naer mij uitgestroopt te hebben, zijn zij vortgelopen ...'* Als bij wonder overleefde Bartholomeus de aanslag.

In januari **1824** werd de Oudenaardse 'Stedelijke Commissie tot bewaarnis der gedenkstukken van Kunst en Geschiedenis' boven de doopvont gehouden. Om de eenheid van zijn onderdanen te bevorderen, introduceerde Willem I een sterke cultuurpolitiek en staatszorg voor de cultuur. De interesse voor geschiedenis en identiteit vond in Oudenaarde navolging. De vermelde commissie was het product van deze cultuurpolitiek en leidde tenslotte in 1828 tot de oprichting van een bemand stadsarchief.

Voorzitter van de commissie was Jan Jozef Raepsaet (1750-1832). Hij maakte een archiefschema en archiefbewerkingplan voor de 'Organisatie van d'Archiven van de stad Audenaerde'.

Bartholomeus De Rantere was lid van de commissie en begon in 1824 een kroniek (met chronologisch geordende gedenkwaardige en/of historische feiten) van de stad Oudenaarde te schrijven, van de vroegste tijden tot zijn eigen tijd (tot 1831). Tijdens zijn leven was hij

uiteraard ooggetuige. Hij maakte gebruik van bestaande bronnen, van een groot aantal archiefstukken uit het stadsarchief en van een belangrijke 16de-eeuwse kroniek (het manuscript Vandenbroeke) dat verloren is gegaan. Wat hij de moeite waard vond, pende hij meestal letterlijk neer. Naast betrouwbare informatiebronnen heeft Bartholomeus meer dan waarschijnlijk ook minder betrouwbare bronnen gebruikt. Hij gaf geen verklaringen en vond van zichzelf dat hij niet aan geschiedschrijving deed. Hij noteerde voornamelijk politieke/militaire en religieuze feiten. Dankzij zijn werk is een neerslag bewaard van bronnenmateriaal dat in zijn oorspronkelijke vorm al verloren is gegaan.

Het handschrift is in 14 boekdelen gebonden en is in zeer goede staat bewaard gebleven en ligt in het stadsarchief van Oudenaarde.

De stad Oudenaarde was zich bewust van het belang van haar uitzonderlijke historische archief. In januari **1828** stelde het stadsbestuur Bartholomeus De Rantere aan als archiefbeambte. Hij kreeg de taak om *'binnen den tijd van twee jaren tegen een gematigde belooning'* een inventaris op te maken van het oud archief van de stad. Bartholomeus deed zijn inventarisatie niet volgens het archiefschema en archiefbewerkingplan van Jan Jozef Raepsaet. Het resultaat van de eerste klassering van het archief was vervat in 3 lijvige boekdelen. De inventaris is slechts gedeeltelijk bewaard gebleven. Bartholomeus vermengde verschillende archiefvormers. De inventaris bevat zowel stukken van de stedelijke instellingen als van de kasselrij Oudenaarde (een bestuur voor een groter gebied rond Oudenaarde). Het werk van De Rantere is een soort geordende plaatsingslijst. De bescheiden zijn volgens hun plaats beschreven nadat ze eerst in een chronologische orde werden geplaatst. Na zijn overlijden in **1831** werd Bartholomeus De Rantere opgevolgd door een archief-supervisor, dokter Désiré Vandermeersch (1789-1863), en door een archivaris-landmeter, Henri Van Huffel (1790-1849).

We kunnen stellen dat Bartholomeus De Rantere een groot Oudenaardist is geweest. Hij leverde met zijn kroniek een schat aan informatie over de geschiedenis van Oudenaarde. Zijn verdiensten als (amateur)historicus zijn wellicht tot op heden ondergewaardeerd gebleven.

Het stadsarchief van Oudenaarde (leeszaal)

NECROLOGIE.

De stad Audenaerde heeft op 18 dezer maend, een smertelyk verlies gedaen, in het overlyden van onzen verdienstelyken en geleerden medeburger, den heer *Bartholomeus de Rantere*, archivist der stedelyke regering.

Dezen heer koesterde van zyne jongheyd af eene vurige negenheyd tot de vlaemsche letterkunde en de nederlandsche geschiedenis. Begaefd met eene gelukkige memorie en een doordringend oordeel, welke samen met het *tenax propositi* van *Horatius*, meermalen verbazende uytwerkzelen had, trad hy voort, en wierp de hinderpael om, die eene min bezorgde opvoeding in de geleerde wereld, voor hem scheen onvermydelyk te maken. Hy was dan zyne kundigheyd in 'slands geschiedenis, zyne ervarenheyd in de ontcyffering der oude charters aen zynen yver alleen verschuldigd.

Met onvertraegbaren vlyt werkte hy byna dagelyks aen het te boekstellen van alles wat binnen en ommestreeks de stad Audenaerde gebeurde en dat ééumaal tot het zamenstellen van een letter- en tydrekenkundig werk mogt nuttig zyn; en wy mogen verzekeren dat al het verledene het geen tot onze plaetselyke geschiedenis behoort, sedert het jaer 1789 tot weynige dagen voor zyn overlyden, nauwkeuriglyk en onpartydig door den verdienstelyken man wierd aengeteekend.

Maer een' byzondere titel, die hy met zeer weynige onzer tydgenoten deelde, en voor welken hy te recht eene ware erkenenis, zoo van zyne medeburgers als van allen vaderlandschen oudheids-minnaer verdient, is wel het hoogstbelangryke werk dat hy reeds tien jaren uyt eygene beweging en lang zonder eenige vergelding had begonst en onvermoeyelyk voortgezet: wy bedoelen de opzoeking, byeenzameling en klassering der menigvuldige oude charters, registers, opene brieven, handvesten van neeringen, enz., enz., die ten stadhuyze in verschillende plaetsen, kassen, kisten enz. zich bevonden en waervan, door verzuyming, en akelige tydsomstandigheden geene of zeer gebrekkige inventarissen slechts van zommige stukken voor handen waren.

Onze stad had dan een bezit van oudheidkundige rykdommen, welkers ontdekking wy te recht aen den arbeid van den heer *De Rantere* waren verschuldigd. Zyne nasporingen waren trouwens niet oppervlakkig: geen handschrift hoe duyster, hoe veelbladig ook het zyn mogte, dat hy niet doorlas en veelal niet ganschelyk uytshreef, om tot zyne geliefkoosde kronyk te laten dienen.

De stedelyke regering door deze ontdekkingen gewaar wordende dat de stad Audenaerde die allesints historieryk was, nog zoo vele echte bewysstukken van haren vorigen luyters, had behouden, benoemde vóór weynige jaren dezen verdienstelyken heer tot stedelyken archivist, en hy wierd met onderscheydene dankbetuyging tot het voortzetten van zyne onderneming aengemoedigd. Doch dit was onnoodig: doof aen lof even als aen lastering, by bleef onafgebroken in zyn werk volherden; dan slechts begon en voltoeyde hy een' grooten en welgeschikten inventaris, en hield zich onledig met een' tweeden, toen de onverbiddeleyke doodgodin zyn' dierbaren levensdraed afsneed.

Met deze voortreffelyke bouwstoffen en menigvuldige andere, zoo handschriften als geschiedkundige werken die hem door onderscheydene ondheidskenners van Audenaerde en elders (*), wierden toebetrouwd, beschreef hy eene tydrekenkundige geschiedenis van al het merkwèrdig voorgevallene, binnen en ommestreeks Audenaerde, sedert de middel-eeuwen tot de omwenteling van 1789. Nooyt vergat hy de bronnen van zyn verhaal aentehalen het geen in dergelyke werken veelal voor echtheid mag instaan. Jammer, hoogst jammer is het, dat hy vóór zynen te vroegtydigen dood, alle deze historie-schatten in orde niet heeft kunnen brengen. Waer toch de geduldige geest gevonden die den man in dit dorre vak zoo vurig zou kunnen opvolgen?

Geene woeyte viel hem te zwaer, zoo hy slechts iets kon bekomen tot het verryken van zyne kronyk. Hy bezocht derhalve de archiven van Brugge, van Ypere; van Kortryk? maer te vergeefs poogde hy tot de archiven-zalen van Gent een' toegang te bekomen: men beweert dat dezelve nog aen een' *cahos* gelyken.

Eene heussche dienstveêrdigheyd bleef nimmer by hem gebrekkig. Hoe menigmaal zagen wy geleerde oudheidsminnaren van andere steden, ten hoogste verwonderd over 's mans kundigheyd, op hun afscheyd, hem met ernstige dankzeggingen beladen. Nooyt toehi vertrokken zy, zonder van hem, met eenige historiese bijzonderheden die zy vruchteloos elders zochten, bekend gemaek te zyn; en hy bekwam dus ook ligtelyk, het geen tot de zamenstelling zynr kronyk mogt dienstig zyn. Kort, den heer *De Rantere* was den man die, by onze burgery, schier in alles wat het verledene, zoo het nuttige als het enkele geschiedkundige raekte, moest worden geraedpleegd; en zelden kon hy niet de vraegstukken, diesaengaende, gelukkig oplossen.

Tot dusverre beschouwden wy besonderlyk den heer *De Rantere*, onder het oogpunt zynr verdienstelyke geestbegaefdheden, en hoe vlytig hy, byna geheel zyn levensloop, de zelve bewerkstelligde, om éénmaal aen zyne geboortestad en aen zyn vaderland eenig nut toe te brengen: dit was zyn eenige doelwit. Nimmer de baet, uimmer eene ydele roemzucht waren de dryveren zynr moedelooze en verdrietige opzoekingen.

Minder zyn wy uytgekreid over 's mans hoedanigheden des herts. Hy, die de burgery van alle standen, tot vrienden mogt rekenen; hy, die, gedurende zyne kortstondige ziekte, het onderwerp des kammers en medelyden was van alle goede burgers; hy, in wiens begraefnis een ontelbaer tal stedelingen, aen 's mans overblyfselen, ter kerk, eene droevige en laetste hulde kwamen bieden, zyn ons bedunkens een spreker bewysstuk hiervan, dan vleyende en rykopgevalde zinsneden, waervan de klanken als nietigen rook in het ruyme verdwynen.

Wy schryven deze woorden, en eene ziltige traen rolt op onze wangen..... Wy waren ook van zyne vrienden.

Oprechte christen; goede burger; ware vriend; vreedzame echtgenoot; tedere vader; hy stierf den 18 november 1831, in den ouderdom van 56 jaren.

Jan Jozef Raepsaet tijdens de Nederlandse tijd *Voorvechter van een terugkeer naar het ancien régime*

Van zodra de verbondenen het voorlopig bestuur in de Zuidelijke Nederlanden had geïnstalleerd, trad Raepsaet opnieuw op de voorgrond voor het herstel van het ancien régime. Hij wilde een restauratie van de toestand van vóór 1794 en was voorstander van een terugkeer onder Oostenrijks gezag. Toen dit niet haalbaar bleek, schaarde hij zich achter de idee van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Hij wilde liever een sterke eenheidsstaat dan een lossere federatie van twee landsdelen.

Hij schreef zijn ideeën hierover neer en stuurde een uitgewerkte nota naar de koning. Hij pleitte daarin voor het herstel van de drie orden. Hij wilde het herstel van de clerus als eerste orde. Hij vond dat de clerus en de émigrés op zijn minst alle gronden moesten terugkrijgen die ze tijdens de revolutie hadden verloren. Dit zou een besparing voor de staat zijn omdat in dergelijk geval de clerus zelf in zijn onderhoud kon voorzien.

Na het lezen van de nota ontbood de koning in september 1814 Raepsaet voor een gesprek over de toekomst van het op te richten koninkrijk. Raepsaet wenste dat de terugkeer naar de machtsverhoudingen van vóór 1794 in de grondwet zou worden opgenomen. De koning bood hem een zitje in de Geheime raad aan, hetgeen Raepsaet weigerde.

In oktober ging Raepsaet een scherpe polemiek aan met Théodore Dotrengé, een voorstander van een rationeel geordende staat zonder voorrechten voor één of andere stand. Beide juristen werden in april 1815 tot lid van de grondwetscommissie benoemd, gelast met het opstellen van de Nederlandse grondwet van het Koninkrijk der Nederlanden. Toen de Nederlandse voorzitter van de grondwetscommissie met de tekst van de 'Acht Artikelen' kwam aandraven, zag Raepsaet dat er over bepaalde fundamentele zaken geen beslissing meer kon/moest genomen worden. Hij was zwaar teleurgesteld.

Wat waren nu deze Acht Artikelen?

De Acht Artikelen van Londen van 21 juni 1814, waren een geheime overeenkomst tussen de grootmachten het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Ierland, Pruisen, Oostenrijk en Rusland om het huidige grondgebied van België en Nederland toe te kennen aan Willem I der Nederlanden, toenmalig soeverein vorst van het Vorstendom der Verenigde Nederlanden. Hij accepteerde deze toekenning op 21/07/1814.

Artikel 1: De unie zal vertrouwelijk en volledig zijn, zodat de twee landen slechts één enkele staat zullen vormen, onder de reeds bestaande grondwet van Nederland die met wederzijdse toestemming zal worden gewijzigd waar nodig.

Artikel 2: Er zal geen verandering in die artikelen van de grondwet zijn welke aan alle godsdiensten gelijke bescherming en voorrechten verzekeren en de toelaatbaarheid waarborgen van alle burgers, onafhankelijk van godsdienst, aan openbare betrekkingen en waardigheden.

Artikel 3: De Belgische provincies zullen op een evenredige manier vertegenwoordigd worden in de Generale Staten, wier zittingen, in tijd van vrede, beurtelings in een Nederlandse en Belgische stad gehouden zullen worden.

Artikel 4: Alle inwoners van Nederland aldus hebbende gelijke constitutionele rechten, zullen gelijke voorrechten hebben op alle commerciële en andere rechten waartoe hun omstandigheden aanleiding geven, zonder enig belemmering of obstakel op te leggen aan om het even welk profijt van anderen.

Artikel 5: Onmiddellijk na de vereniging, zullen de provincies en de steden van België worden toegelaten tot de handel en de navigatie van de Kolonies van Holland op de zelfde basis als de Nederlandse provincies en de steden.

Artikel 6: De schulden aangegaan enerzijds door de Nederlanders en anderzijds door de Belgische provincies zullen ten laste komen van de openbare schatkist van Nederland.

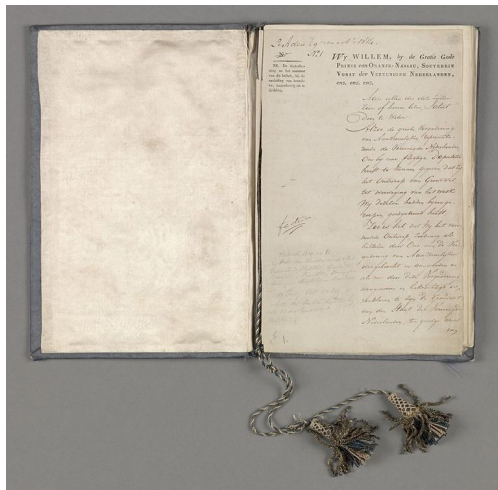
Artikel 7: De uitgaven vereist voor het bouwen en onderhouden van de grensvestingen van de nieuwe Staat zullen gedragen worden door de openbare schatkist als betreffende de veiligheid en de onafhankelijkheid van alle provincies van de gehele natie.

Artikel 8: De kosten van de aanleg en het onderhoud van de dijken zullen gedragen worden door de direct betrokken districten, behalve in het geval van een buitengewone ramp.

Raepsaet beschouwde deze artikelen als een poging om de Nederlandse superioriteit van het Noorden te bevestigen en de enorme schuld van het Noorden voor de helft op het Zuiden af te wentelen. Ondanks zijn ontgoocheling wilde Raepsaet consequent meewerken in de grondwetscommissie en pogen er het maximum uit te halen voor de Zuidelijke Nederlanden. Hij ging akkoord met het voorstel van de Merode om met alle Belgische commissieleden samen te komen en te proberen met een gezamenlijk standpunt naar buiten te komen.

Raepsaet nam in de grondwetscommissie meestal radicale standpunten in. Zo kantte hij zich tegen het voorstel om aan de koning het recht te geven in vreedstijd grondgebied af te geven en om van Amsterdam de hoofdstad te maken. Hij wierp zich op als voorstander van een tweekamerstelsel. Wat de staatsfinanciën betreft, was hij voorstander van de opsplitsing van de begroting in een gewoon en een buitengewoon gedeelte. Raepsaet schaarde zich achter de meerderheid van de Zuidelijke leden die voor een vertegenwoordiging in verhouding tot het bevolkingsaantal was.

Toen de commissie de godsdienstige thema's wilde bespreken, kwam het bericht binnen van de inval van Napoleon. Raepsaet vreesde dat hij Oudenaarde niet meer zou kunnen bereiken en vroeg aan de koning de toelating om zo snel mogelijk naar huis bij zijn familie te mogen gaan. Hij kreeg vrij snel de toestemming omdat de vorst wist dat de besprekingen over de godsdienstige materies vlotter zouden verlopen zonder de aanwezigheid van Raepsaet.

De oorspronkelijke grondwet van 1814

Hoewel Raepsaet bij volmacht het grondwetsproject ondertekende en dus impliciet instemde met het bereikte resultaat, liet hij niet na de goedkeuring ervan te bemoeilijken. In de zomer van 1815 wendde hij zijn gezag aan om de goedkeuring van de grondwet in Oudenaarde te beletten. Van de 17 Oudenaardse notabelen die over het grondwetsproject stemden, waren er 13 die een negatieve stem uitbrachten. Raepsaet voerde propaganda tegen de nieuwe grondwet.

Ondanks de kritiek bood Willem I hem het lidmaatschap van de Tweede Kamer aan, wat Raepsaet weigerde omdat het afleggen van de eed op de grondwet in strijd was met zijn geweten. Daarop benoemde Willem hem tot staatsraad in buitengewone dienst. Op die manier kon de koning Raepsaet zijn advies inwinnen. In 1816 werd hij ook

lid van de commissie die het gemeentebestuur van Oudenaarde moest samenstellen, maar zelf werd hij geen lid van dat bestuur. Hij werd voor korte tijd lid van de Provinciale Staten van de nieuwe provincie Oost-Vlaanderen, die het Scheldedepartement verving.

In het voorjaar van 1818 werd tegen Raepsaet een gerechtelijk onderzoek geopend. Hij zou opruiende geschriften hebben ontvangen van de gevluchte Gentse bisschop de Broglie en zou die verspreid hebben. Hij zou ook priesters tot ongehoorzaamheid hebben aangezet. Het onderzoek bevestigde de beschuldigingen en Raepsaet werd voortaan scherp in het oog gehouden. Hij verdween van het politieke toneel.

Raepsaet was wegens zijn leeftijd niet meer in staat actief te zijn aan de balie. Zijn inkomsten verminderden zienderogen. Toch had hij nog een grote gezinslast te dragen. Daarom vroeg hij in 1823 een pensioen aan. Hij ging zijn dossier bepleiten bij de koning en stuurde hem nadien een uitgebreide versie van zijn verzoekschrift. In januari 1824 kreeg hij een negatief antwoord. Het negatief advies van de Oostvlaamse gouverneur, graaf de Lens, speelde hierin een grote rol. De gouverneur noemde Raepsaet een 'muiteling' en een opstandeling. Hij verwees naar diens overhaaste vertrek uit de grondwetscommissie en de weigering om de eed op de grondwet af te leggen.

Raepsaet werkte in 1827 nog mee aan brochures over de vrijheden van de Nederlandse (Belgische) kerk en over de onderwijsvrijheid, maar was toen al een hele tijd uit de politieke actualiteit verdwenen

Toen de Belgische revolutie ontstond, was Raepsaet tachtig en hield hij zich afzijdig. Niemand van de familie werd in het Nationaal Congres verkozen. Hij stuurde wel enkele historische nota's (met adviezen voor de leden) naar het Nationaal Congres. Hij pleitte voor een volledige vrijheid van vereniging en voor een gedecentraliseerde, niet al te sterke staat. De grondwet van 1831 beviel hem veel meer dan die van 1815.

De vermindering van invloed in de periode 1815-1830 compenseerde Raepsaet door zijn toegenomen activiteit op het vlak van geschiedschrijving en cultuur. In 1814 werd hij lid van de literaire afdeling van de Société des Arts in Gent en in 1816 werd hij lid van de heropgerichte Koninklijke Academie van Wetenschappen en Fraaie Letteren (de voorloper van de Koninklijke Academie). Hij was een medewerker aan de Annales Belges des Sciences, Arts et Littérature en aan de Messenger des Sciences et des Arts. In 1824 werd hij voorzitter van de Oudenaardse commissie 'ter bewaring van de gedenkstukken van kunst en geschiedenis'. In 1827 werd hij lid van de jury voor de prijsvraag over de vaderlandsche geschiedenis.

Hij schreef een reeks rechtshistorische, historische en politieke werken. Zijn verzameld werk werd tussen 1838 en 1841 in Gent in het Frans uitgegeven. Eén van zijn leerlingen was de Brusselse advocaat en rechtshistoricus Auguste van Dievoet.

Patriot Jan Jozef Raepsaet stierf op hoge leeftijd op 09/02/1832, na een rijk gevuld leven, waarin hij zijn idealen steeds trouw gebleven was. Hij was een 'groot' Oudenaardist, misschien wel de grootste ooit.

Grafmonument van J.J. Raepsaet in de Sint-Walburgakerk van Oudenaarde

De periode 1830-1914

Een jonge natie

De opstart van een nieuwe natie

Het Voorlopig Bewind, het uitvoerend orgaan dat zichzelf had aangesteld (9 leden), riep op 04/10/1830 de onafhankelijkheid van België uit en bereidde de tekst van een nieuwe grondwet voor. Hiervoor werd een commissie samengesteld.

Het Nationaal Congres, verkozen op 10/11/1830, had verschillende zaken te behandelen, in de eerste plaats de stemming van een nieuwe grondwet. Deze grondwet, die afgekondigd werd op 07/03/1831, was zeer liberaal en voorzag de vrijheid van uitdrukking, onderwijs, godsdienst, taal en vergadering. De aartsbisschop van Mechelen slaagde erin de paus te overtuigen de grondwet niet te veroordelen.

De Belgische revolutie stelde op internationaal vlak een serieus probleem. Door het afkondigen van de onafhankelijkheid werd afbreuk gedaan aan de beslissingen van het Congres van Wenen. Engeland riep in Londen een internationale conferentie bijeen. Bij de protocollen van januari 1831 werd bepaald dat Nederland dezelfde grenzen als in 1790 kreeg, dat Luxemburg bij Nederland bleef en dat België 16/31-sten van de gezamenlijke staatsschuld moest overnemen. Willem I nam deze voorwaarden aan, doch het Nationaal Congres verwierp ze.

Ondertussen moest een nieuwe vorst gezocht worden. De eerste keuze was de hertog van Nemours, zoon van de Franse koning, doch dit stuitte op een Engels veto. Het regentschap werd opgedragen aan Surllet de Chokier. Uiteindelijk werden het Nationaal Congres en de mogendheden het eens over de verkiezing van Leopold van Saksen-Coburg (*zie foto schilderij*), weduwnaar van de kroonprinses van Engeland. Leopold zou in 1832 een

verstandshuwelijk aangaan met de dochter van de Franse koning. Leopold aanvaardde na aarzeling de troon, mits op de Conferentie van Londen het Traktaat der 18 artikelen werd aangenomen. Op 21/07/1831 legde hij de eed af als koning van België. Het traktaat was veel gunstiger voor België dan de protocollen van januari 1831. Willem I verwierp het akkoord en beantwoordde de 18 artikelen met de Tiendaagse Veldtocht. Maar nu kwamen de mogendheden dwingend tussenbeide. Door bemiddeling van de Engelse gezant en wegens het aanrukken van een Frans leger werden de vijandelijkheden gestaakt. Het resultaat van deze veldtocht was dat nieuwe scheidingsvoorwaarden werden vastgesteld in het Verdrag van de 24 artikelen (oktober 1831). Een deel van Limburg en de helft van Luxemburg werden aan Nederland

toegewezen. België moest jaarlijks 8,4 miljoen gulden van de rente van de staatsschuld betalen. Leopold I nam deze bepalingen (na hevige tegenstand van de Belgen) aan, maar Willem I verwierp ze. Het Verdrag van de 24 artikelen, zou pas in 1839 definitief worden ondertekend.

De unionistische periode (1831-1847)

In het begin van België werd er niet aan partijpolitiek gedaan. Het land werd bestuurd door regeringen die samengesteld werden door personen van verschillende gezindheid. Katholieken en liberalen hadden gestreden tegen een gemeenschappelijke vijand, Willem I, en bestuurden samen het land. Toen Willem I in 1839 de onafhankelijkheid van België

eindelijk erkende, begon het unionisme af te brokkelen. De doodsteek zou er komen door de oprichting van een liberale partij in 1846.

Een groot voorstander van het unionisme was koning Leopold. Hij was fel gekant tegen partijvorming en was een kind van het Ancien Regime. Hij had andere opvattingen over zijn politieke rol dan de Belgische liberalen. Ondanks zijn beperkte macht slaagde hij erin een eigenzinnig internationaal beleid te voeren. Hij werd wel eens het politieke orakel van Europa genoemd.

Vrij vlug na de onafhankelijkheid ontstond er een conflict tussen de katholieken en de liberalen over de vrijheid van onderwijs. De bisschoppen hadden aanzienlijke inspanningen gedaan om zoveel mogelijk scholen op te richten waarbij het onderwijs doordrongen was van de katholieke geest. Ook in andere scholen moest het katholicisme een prominente rol spelen.

De liberalen daarentegen beweerden dat vrijheid van godsdienst ook betekende dat de staat scholen kon oprichten. In deze scholen had de geestelijkheid, buiten het geven van godsdienstles, niks te zoeken.

In de periode 1831-1846 waren de katholieken in het parlement in de meerderheid. In 1842 werd een nieuwe wet op het lager onderwijs goedgekeurd. Iedere gemeente moest een lagere school oprichten of een bestaande vrije school aannemen. In deze scholen moest het onderwijs in katholieke zin gegeven worden en was godsdienstonderwijs verplicht.

Onder de Oostenrijkers en de Fransen was de administratie in Vlaanderen geleidelijk verfranst geraakt. In 1830 was de Vlaamse burgerij verfranst en werd het Frans de officiële taal in België. De grondwet verzekerde de vrijheid van taal en dat was ook het geval voor de ambtenaren. Een ambtenaar mocht gewoon Frans spreken tegen een Vlaamse inwoner die het Frans niet machtig was. Als reactie tegen die taaltoestanden kwam een beweging tot stand, die zou uitgroeien tot de Vlaamse Beweging.

In 1840 werd een groot volkspetitionnement georganiseerd. De petitie werd door meer dan 13.000 Vlamingen ondertekend. Men eiste dat in Vlaanderen op de zittingen van de gemeente- en provincieraden Nederlands (Vlaams) zou gesproken worden. Ook voor de Vlaamse rechtbanken en rijksambtenaren werd het gebruik van het Nederlands gevraagd. Men vroeg de oprichting van een Nederlandstalige academie in Brussel en men wilde dat aan de Gentse universiteit het Nederlands op gelijke voet met het Frans werd gesteld. Het verzoekschrift werd door de regering gewoon naast zich neergelegd.

Industrialisatie

België had vanaf zijn stichting alle mogelijkheden om tot een moderne industriële staat uit te groeien. De ligging was uitstekend tussen de industriegebieden van Groot-Brittannië, Noord-Frankrijk en het Duitse Rijnland.

De liberale grondwet zette de ondernemende burgerij aan om het land te industrialiseren.

De Waalse bodem was in 4 bekkens rijk aan kolen, namelijk in de Borinage, het Centre, Charleroi en Luik. De kolen- en ijzernijverheid maakte in Wallonië een belangrijke technische ontwikkeling mee dankzij de invoering van stoommachines en stoompompen.

De transportmogelijkheden via water en land waren sterk verbeterd en werden verder uitgebouwd. België was het eerste land op het Europese vasteland dat een treinverbinding tot stand bracht. In 1835 werd de eerste Belgische spoorlijn, tussen Brussel en Mechelen, in gebruik genomen. In een snel tempo werden in de decennia die volgden spoorlijnen aangelegd.

De sterke vooruitgang van de landbouweconomie in de vorige eeuw had tot een bevolkingstoename geleid. Hierdoor ontstond een potentieel aan goedkope arbeidskrachten.

Vlaanderen stond sterk in de bewerking van katoen en vlas. Dit gebeurde op kleinschalige basis veelal bij de arbeiders thuis.

Door het gebruik van de stoommachine en het mechanische weefgetouw verminderde stilaan de thuisarbeid. Een industrialisatie op grote schaal kwam in de plaats. Er werden in de steden grote fabrieken gebouwd waar van het platteland afkomstige arbeiders werkten. De steden raakten overbevolkt en er ontstond een stadsproletariaat. Oost-Vlaanderen werd het snelst en het felst geïndustrialiseerd.

Voor deze industrialisatie was uiteraard veel geld nodig. Het bankwezen, dat een snelle ontwikkeling en groei kende, nam in belangrijke mate deel aan de financiering van de ondernemingen en verwierf zo een zekere controle. De Société Générale en de Banque de Belgique speelden een belangrijke rol.

De uitvoermogelijkheden werden verruimd door tolunies met Duitsland (1844), Frankrijk (1845) en Nederland (1846).

In 1845-47 werd Vlaanderen door een zware crisis getroffen, zowel door de ondergang van de linnennijverheid als door misoogsten, voornamelijk van de aardappel. Het sterk verspreide pauperisme leidde tot massale uitwijking.

Een liberale periode (1847-1870)

Door de groei van de industrie waren er heel wat mensen die genoeg verdienden om te mogen kiezen. Deze nieuwe kiezers stemden overwegend liberaal. Zo kwamen de liberalen aan de macht en hadden bijna onafgebroken de meerderheid van 1847 tot 1870.

De golf van Europese omwentelingen in het jaar 1848 spaarde België, omdat de poging van de Belgische republikeinen om te Risquons-Tout (*zie tekening*) vanuit Frankrijk België gewapenderhand binnen te dringen, mislukte.

Er werden in 1850 bij wet 10 atheneum en 50 middelbare scholen opgericht waar 'neutraal' onderwijs (geen verplicht godsdienstonderwijs) werd gegeven. Hiermee werd de basis gelegd van het officieel middelbaar onderwijs.

De liberalen bouwden het binnenlands transportnet verder uit en voerden een vrijhandel in. De industrialisatie werd bevorderd en de afschaffing (door afkoop) van de Scheldetol (1863) was één van de belangrijkste verwezenlijkingen van de liberale politiek.

Het Vlaamse vraagstuk werd in deze periode, wegens het toenemend Vlaams verzet tegen de erkenning van het Frans als enige officiële taal, op de politieke agenda gezet. De regering richtte in 1856 een 'commissie der Vlaamse grieven' op. Deze commissie (met onder meer Hendrik Conscience) vroeg uiteindelijk de erkenning van het Vlaams naast het Frans in Vlaanderen. Een nieuwe regering ontkende de Vlaamse grieven en verweet de commissieleden niet vaderlandslievend te zijn.

In 1860 bundelden de Vlaamsgezinde katholieken en liberalen hun krachten. In diverse steden werden Vlaamse bonden opgericht die naast het respecteren van de taalrechten ook tegen het militarisme waren en voor de uitbreiding van het stemrecht.

Na enkele gerechtelijke dwalingen ten gevolge van eentalig Franse processen, kwam de Vlaamse strijd in een stroomversnelling terecht. In de jaren 1860 kwamen de eerste taalwetten tot stand.

Onder de liberalen ontstonden er 2 strekkingen, namelijk de progressieven en de doctrinairen. De progressieven waren vooral jongere politici die onder meer het algemeen stemrecht in hun programma hadden opgenomen en voornamelijk antiklerikaal en voor laïcisering waren. De doctrinairen waren de vertegenwoordigers van de oude liberale generatie, die deels nog kerkelijk was en gekant tegen het algemeen stemrecht. Het gevolg van deze liberale verdeeldheid was een verkiezingsnederlaag in 1870 waarna de katholieken aan de macht kwamen. De liberalen herstelden echter hun eenheid in de antiklerikale schoolstrijd van 1878-1884.

Als reactie op het liberaal bewind werd in 1868 de Bond der Katholieke kringen opgericht. 3 jaar eerder was een Federatie van Katholieke Kiesverenigingen gesticht.

Sociaal drama en opkomst van het socialisme

De arbeiders in de steden (zowel mannen als vrouwen) kenden niets anders dan ellende. Ze werden door de industriële schaafteloos onderbetaald en leefden in ellende. Ze werkten vele uren aan een hongerloon en ook kinderen werden schandelijk aan het werk gezet.

Deze meestal ongeletterde mensen hadden geen stem in het parlement en ondergingen hun lot.

Pas in het midden van de 19de eeuw ontstond er een brede beweging die zich het lot van de arbeiders zou aantrekken. Deze beweging werd het socialisme genoemd en bestond uit vrijdenkers die zich in groeperingen verenigden. Het Vlaamse socialisme ontstond in Gent waar de industrie bloeide. In 1857 zagen de eerste socialistische vakbonden het levenslicht.

Een katholieke periode (1870-1914)

In 1870 behaalden de katholieken een meerderheid in het parlement, een meerderheid die ze op enkele jaren na zouden behouden tot aan het uitbreken van WO1. Tijdens deze periode ontstond een groeiende bewustwording onder de Vlamingen en arbeiders die opkwamen voor hun rechten.

Ook in deze periode voltrok zich een kolonisatie van het Kongo van Leopold II (*zie artikel*).

- ***De schoolstrijd***

Tijdens de liberale onderbreking (1878-1884) zou een verwoede schoolstrijd losbarsten. In 1879 werd een wet op het lager onderwijs, de zogenaamde 'ongelukswet', goedgekeurd. Iedere gemeente werd verplicht één officiële staatsschool te hebben. Alle onderwijzers moesten een diploma van een officiële normaalschool hebben. Het staatsonderwijs moest neutraal zijn en door leken gegeven worden. Het godsdienstonderwijs werd gesupprimeerd en mocht enkel nog buiten de schooltijd onderwezen worden.

De reactie kwam van de bisschoppen en was uitermate hard. De onderwijzers van de staatsscholen, de leerlingen van de officiële normaalscholen en hun ouders, zou de toediening van de sacramenten geweigerd worden. Iedere pastoor kreeg de opdracht een vrije lagere school op te richten. Het gevolg was dat 2.000 van de ruim 7.000 leden van het onderwijzend personeel van de staatsscholen ontslag namen en overliepen naar de vrije scholen. In 1883 stonden in Vlaanderen alleen al 255 staatsscholen leeg.

In 1880 werden de betrekkingen met de Heilige Stoel verbroken.

In 1881 werd een wet op het middelbaar onderwijs gestemd. De regering kreeg een eigen initiatiefrecht voor de oprichting van nieuwe scholen.

De liberale regering was niet onder de indruk en ging driest te keer en nam een aantal harde maatregelen tegen de geestelijkheid. Het resultaat was dat de katholieken zich verenigden, hetgeen leidde tot een liberale verkiezingsnederlaag in 1884. Deze nederlaag was ook deels een gevolg van de liberale verdeeldheid tussen de progressieve en doctrinaire liberalen.

De nieuwe katholieke regering liet snel een nieuwe schoolwet stemmen (20/09/1884) waarbij gepoogd werd de brokken te lijmen en een verzoeningspolitiek te voeren voor het schoolvraagstuk.

- ***Evolutie van de politieke partijen***

In 1884, tijdens de schoolstrijd, smolten de Bond der Katholieke kringen en de Federatie van Katholieke Kiesverenigingen samen en vormden de Katholieke Partij. Binnen de partij waren er 2 strekkingen, de liberaal-katholieken, die de staat met de Kerk wilden verzoenen, en de ultramontanen, die fel anti-liberaal waren en een katholieke staat wilden.

Bij de liberalen leidde de tegenstelling tussen de doctrinaren en progressieven in 1887 uiteindelijk tot een afscheuring van de progressieven die de Progressistische Partij stichtten. Pas in 1900 kwam er een herstel van de eenheid onder de liberalen.

In Vlaanderen kwamen in 1877 een Vlaamse socialistische partij en een Brabantse socialistische partij tot stand. Beiden versmolten in 1879.

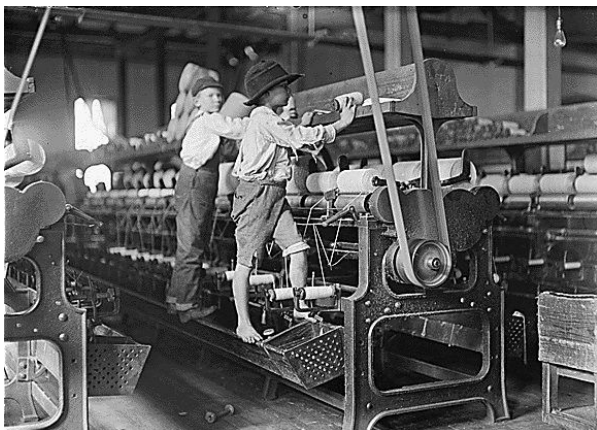
In 1885 werd een nationale partij, de Belgische Werklieden Partij, opgericht. Deze sloot aan bij de Tweede Internationale (1889).

De situatie en behandeling van de arbeiders

- ***Een schande***

De leef- en werkomstandigheden van de door de industriëlen uitgebuite arbeiders was wraakroepend. Aangezien de werkgevers de lonen zo laag mogelijk wilden houden, mocht het voedsel (vooral brood) niet veel kosten. De laag gehouden graanprijs had uiteraard zijn repercussie op de graanproducenten (de boeren), m.a.w. op de plattelandsbevolking.

Toen vanaf 1875 de economische situatie verslechterde, verlengden de ondernemers de werktijd en verminderden ze het loon. De situatie van de arbeiders was onhoudbaar geworden. In 1886 brak in Luik een grote oproer uit die zich over gans het land verspreidde. Er werd betoogd, gestaakt en zelfs geplunderd. Het leger greep hardhandig in.

Kinderen werden schaamteloos tewerkgesteld en uitgebuit

***'De aardappeleters' van Vincent Van Gogh
Vaak waren aardappelen nog het enige voedsel dat op tafel kwam***

- **Coöperaties**

Om de arbeiders te kunnen helpen, richtten de socialisten coöperaties op die zelf winkels uitbaatten en brood bakten. Supplementair zorgde men voor verzekeringen, ziekenzorg, bankieren, goedkope woningbouw ...

- **Eisen van de Belgische Werklieden Partij**

De BWP eiste een verbod op kinderarbeid, een beperking van de arbeidsduur, de schoolplicht voor de kinderen, een beperking van de arbeidsduur en werklozensteun voor werkloze arbeiders. Dit alles kon de partij niet doordrukken zolang deze niet in het parlement vertegenwoordigd was. Hun belangrijkste eis was daarom de invoering van het algemeen stemrecht. Om dit te verkrijgen grepen ze naar het stakingswapen. Ook sommige liberalen vonden zich in de eis voor algemeen stemrecht.

Na de grote stakingen van 1886 begreep de regering dat er iets moest gebeuren. In 1893 werd het cijns kiesstelsel uiteindelijk vervangen door een algemeen meervoudig stemrecht. Iedere volwassene man kreeg één stem, wie rijk of gediplomeerd was, kreeg nog een tweede en soms nog een derde stem. Het resultaat was dat in 1893 voor het eerst socialisten in het parlement kwamen. In 1899 werd de evenredige vertegenwoordiging ingevoerd. De zetels over de verschillende partijen werden verdeeld op basis van het behaalde resultaat.

- **Paternalisme**

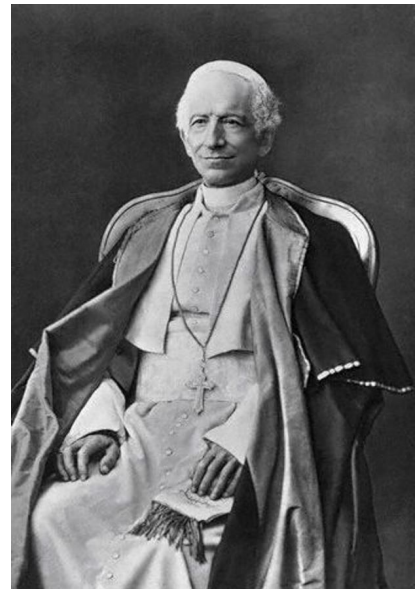
Sommige katholieken vonden de erbarmelijke werkomstandigheden van arbeiders wraakroepend. Er kwam een sociale beweging op gang waarbij een gelovige werkgever deze wantoestanden in een evangelische, christelijke geest moest bijsturen door aan goede werken te doen.

Sommige katholieken geloofden in het corporatisme om de arbeidersproblemen op te lossen. In 1891 werd de Belgische Volksbond opgericht, een vereniging van patroons en arbeiders.

- **Rerum Novarum**

In 1891 werd de pauselijke encycliciek Rerum Novarum gepubliceerd. Paus Leo XIII (zie foto) riep op tot sociale rechtvaardigheid.

Rerum Novarum wilde een antwoord geven op de uitbuiting van arbeiders. Hun levensomstandigheden konden niet zomaar door liefdadigheid verholpen worden. Er waren structurele veranderingen nodig. Het arbeidersloon mocht niet bepaald worden door de markt van vraag en aanbod, maar moest getuigen van menselijke waardigheid. Arbeidsomstandigheden, werkuren, kinderarbeid ... dienden met een wettelijk kader beschermd te worden.

Rerum Novarum legde ook de nadruk op het natuurlijke recht op autonome vakbonden en de erkenning van het natuurlijke recht op vereniging van werknemers. De encycliciek ging in tegen de houding van de toenmalige katholieke werkgevers met hun hunker naar gilden en gemengde organisaties onder hun voogdij.

Dit alles zorgde voor het ontstaan van echte vakbonden die de arbeidsbelangen van hun leden verdedigden. Toch was de katholieke beweging veel minder doortastend dan de socialistische. In 1904 werd een aanzet gegeven van de christelijke arbeidersbeweging.

In 1893 richtte Pieter Daens de Christene Volkspartij op. Zijn broer, priester Adolf Daens, speelde al snel een grote rol in deze beweging. De broers wilden een verbetering van het sociale lot van de uitgebuite arbeiders in Aalst. De katholieke kerk onderhield evenwel nauwe banden met de patroons en hield de sociale onrechtvaardigheid in leven.

Industrie rond de eeuwwisseling en ontsluiting van het platteland

Tussen 1895 en 1914 voltrok zich in België een tweede industriële revolutie. De industrie breidde zich volop uit in Vlaanderen. Nieuwe sectoren zoals de staal- en chemische nijverheid kwamen tot bloei.

Er werden technische en wetenschappelijke nieuwigheden in de industrie geïntroduceerd. Nieuwe energiebronnen en machines kenden een opmars (stoomturbines, elektriciteit, ontploffingsmotoren, petroleum...).

Door een verbetering van de transportmogelijkheden kregen de mensen meer bewegingsvrijheid en werd de wereld kleiner. In 1880 verscheen de fiets op het toneel en rond de eeuwwisseling de auto. In het begin van de 20ste eeuw verschenen de eerste vliegtuigen in de lucht. In 1885 was men begonnen met de aanleg van een buurtspoorwegennet.

De Vlaamse stem

In de tweede helft van de 19de eeuw kwamen de Vlamingen steeds meer op voor hun rechten. In 1873 kwam de eerste taalwet in het gerecht tot stand. Vlug volgden andere taalwetten. In 1883 werd het Nederlands de voertaal op de Vlaamse middelbare scholen en in de lagere klassen van de athenea. In 1889 werd besloten dat de Vlaamse strafzaken in het Nederlands dienden te gebeuren, tenzij de beklaagde vroeg om het Frans te mogen hanteren.

Legerofficieren werden tot een beperkte kennis van het Nederlands verplicht (dit was een echte farce) en vanaf 1898 werd het Nederlands een landstaal. Alle wetten moesten voortaan in beide landstalen afgekondigd worden.

Oudenaarde tijdens de omwenteling van 1830

Oudenaarde kende in de zomer van 1830 geen georganiseerd verzet tegen de Hollanders. Wel waren er een aantal ontevreden idealisten die allen uit vooraanstaande families kwamen die eerder op politiek vlak actief waren. Enkele namen: Julien en Frederik Ketele, Louis Gequiere, Jean de Contreras, Julien Briché, Raphaël Ameels, Charles Liedts en Camiel De Smet. Deze 'vaderlanders', gedreven door hun ambities, waren de spil van de omwenteling in Oudenaarde.

Op 26/08/1830 vernam men in Oudenaarde het nieuws dat er in Brussel een opstand was uitgebroken. Heel wat mensen reageerden geestdriftig. Er braken kleine relletjes uit. Dit zorgde voor een zekere onrust zodat het stadsbestuur besloot om een burgerwacht op te richten. Dit was uiteraard niet naar de zin van de revolutionairen en onder druk van een petitie stond het stadsbestuur toe dat de gebuurten zich mochten uitspreken over de leiding van de burgerwacht. Met 12 tegen 11 sprak men zich uit voor de aangestelde burgerwacht. Ondanks de overwinning van het stadsbestuur, trok deze zich terug uit de burgerwacht. De vaderlanders slaagden er vervolgens in de burgerwacht volledig te controleren.

De volgende stap was het stadsbestuur controleren. Groot obstakel was de in Oudenaarde gekazerneerde legermacht. Veel revolutionairen werden aangehouden en hun leider Camiel De Smet vluchtte naar Rijsel. De vaderlanders slaagden erin binnen de kortste keren het moreel van de soldaten te ondermijnen door hen wijs te maken dat de Fransen de

opstandelingen zou komen helpen. Op een nacht deserteerde een volledig detachement maréchaussée.

De marktdag was het ideale moment om de mensen op te hitsen

Op 30/09/1830, een marktdag, was er uitzonderlijk veel beweging in de stad. De mensen werden opgehitst door de revolutionairen. Er werd gezegd dat de Belgische vlag zou gehesen worden. De gebroeders Ketele deelden Belgische kokarden uit. De burgerwacht werd ingezet om plunderingen te voorkomen. Op het stadhuis vergaderden ondertussen de leiders van de vaderlanders, het stadsbestuur, de burgerwacht en de Hollandse garnizoens-commandant. Charles Liedts vroeg aan de commandant of de Belgische vlag mocht uitgestoken worden. De commandant zei onmiddellijk neen en dreigde ermee geweld te gebruiken indien nodig. Uiteindelijk werd een compromis

bereikt. Er werd een delegatie (met de heer Briché) naar Gent gestuurd om te zien hoe de situatie daar was en of de Belgische vlag daar reeds gehesen was. Het garnizoen, dat werd uitgejouwd, trok zich terug naar de kazerne.

Nadat de heer Briché met een min of meer bevredigend antwoord uit Gent was teruggekeerd, werd onder klokkengeluid en het spelen van de beiaard de driekleur op de Walburgatoren gehesen. Ook Hanske de Krijger kreeg een Belgisch vaandel in de hand gestoken. Politiek veroordeelde gevangenen werden vrijgelaten en de gevluchte patriotten keerden terug naar de stad (o.a. Camiel De Smet).

Op 02/10/1830 werd de grond te heet onder de voeten van de Hollanders en verlieten ze de stad. Ze dienden de sleutels van het arsenaal, het poedermagazijn en van alle andere militaire inrichtingen af te geven. De vaderlanders namen de achtergelaten wapens in bezit en negeerden het stadsbestuur. Tevens namen ze het stadhuis in bezit. De revolutie in Oudenaarde gebeurde uiteindelijk zonder bloedvergieten. Er werd wel veel geroepen en gedreigd maar tot een gewapend conflict kwam het niet.

Op 05/10/1830 werd een delegatie naar Brussel gestuurd bestaande uit I.C. de Contreras, L. Gequiere en R. Ameels. Het doel was zagezegd om geldelijke steun aan het Voorlopig Bewind te geven, maar in feite wilden ze zich ook laten aanstellen tot de officiële leiders van de stad. De missie liep uit op een fikse ruzie tussen de leden. Daarop benoemde het Voorlopig Bewind Camiel De Smet tot districtscommissaris en Charles Liedts tot commissaris bij de rechtbank van eerste aanleg.

Het Voorlopig Bewind vond het niet nodig veranderingen aan het stadsbestuur aan te brengen daar er dezelfde maand toch gemeenteraadsverkiezingen waren voorzien. Deze rechtstreekse verkiezingen gingen door op 27/10/1830. Burgers die minstens 25 f. betaalden, mochten stemmen. Dit waren de censitaire kiezers (158). Daarnaast hadden we nog de capaciteitskiezers (een minderheid, namelijk 30). Dit waren beoefenaars van vrije beroepen die onvoldoende cijns betaalden.

Op 18/10/1830 werd in Oudenaarde een club van ongeveer 40 revolutionairen opgericht (zowel radicale als meer gematigde), een vaderlandse vergadering naar analogie van de Réunion Centrale in Brussel. De 'club' stelde een commissie aan om een kandidatenlijst op te stellen voor de komende gemeenteraadsverkiezingen. Enkel pro-Belgische kandidaten werden weerhouden. Opvallend was dat burgemeester Van Verren, schepenen Feyerick en

gemeenteraadslid Thienpont, aanvaard werden als kandidaten. Blijkbaar was het voldoende om een akte van adhesie te ondertekenen om de revolutionaire gezindheid aan te tonen. Het kon natuurlijk ook zijn dat de gevestigde machthebbers hun invloed lieten gelden of dat de kandidaten werden gekozen omdat ze gematigd waren. De meer radicale ondervoorzitter R. Ameels van de club werd immers niet op de kandidatenlijst gezet.

Wat was nu de uitslag van de gemeenteraadsverkiezing? De kiezers distantieerden zich duidelijk van de extremisten, zowel de orangistische als de revolutionaire, maar kozen voor gematigde, niet-politiek gebonden kandidaten. Al de verkozenen waren lid van een gezaghebbende Oudenaardse familie. Net zoals in het Ancien Regime bleven de economisch machtigen aan de macht. De samenstelling van het stadsbestuur zag er als volgt uit: *Burgemeester*: Edouard Liefmans-Bonné; *Schepenen*: Joannes de Contreras en Ludovicus Gequiere; *Raadsleden*: Jan Thienpont, Jacobus De Bleeckere, Desiderius Van der Meersch, Ludovicus Dossche-De Schietere, Camiel De Smet, Livinus Van Cauwenberghe, Ludovicus Van Verren en J.C. De Villegas.

Op 03/11/1830 waren er verkiezingen van het Nationaal Congres. Hier haalden de Oudenaardse 'clupisten' een klinkende overwinning. Van de 5 zetels werden er 4 ingenomen door hun kandidaten: J. Thienpont, C. De Smet, C. Liedts en de 94-jarige Van Hoobrouck de Moregem.

Pas 28 jaar oud, werd Charles Liedts lid van het Nationaal Congres voor het arrondissement Oudenaarde (portret door C. Baugniet)

We kunnen stellen dat de traditioneel heersende families tijdens de revolutie stand hielden. Ze bleven de macht houden. De club der vaderlanders werd ontbonden. De Oudenaardse leidende families hadden hun geschillen bijgelegd en zorgden voor een eensgezinde politiek in de eerstkomende jaren.

De Oudenaardse politiek tot de Eerste Wereldoorlog

In de beginjaren van de Belgische onafhankelijkheid waren er nog geen politieke partijen. Gezaghebbende families deden aan politiek en op ideologisch vlak verliep de politieke strijd te Oudenaarde na de onafhankelijkheid uitsluitend tussen liberale en katholieke unionisten. Het orangisme was uitgerangeerd.

Partijvorming

In Oudenaarde ontstonden de eerste politieke partijen als gevolg van de tegenstelling tussen katholieken en liberalen.

De **Liberale Partij** vond haar oorsprong in de Vrijmetselaarsloge. Deze trad verzoenend op tussen de anti-clericale orangisten en revolutionaire liberalen van 1830. In Oudenaarde ontstond in 1809 de vrijmetselaarsloge 'L'Aurore'. Deze werd in 1830 ontbonden wegens haar orangistische gezindheid, en in 1838 opnieuw opgericht. Het waren leden van deze loge die in Oudenaarde de leiding hadden van de liberale stroming. We hebben het hier over De Contreras, De Smet, De Villegas, D'Hont, Liefmans en Van Cauwenberge.

Vanaf 1836 hadden de liberalen een eigen weekblad, de Gazette van Oudenaarde.

Er was pas in 1846 sprake van een echte partijorganisatie. De Brusselse liberale groepering 'L'Alliance' nodigde de Oudenaardse liberalen uit een liberale organisatie op te richten. De

Oudenaardse liberale families Liefmans en Liedts vonden dit een beknotting van hun beslissingsmacht. Een jaar later werd de liberale vereniging toch opgericht. De vereniging duidde de liberale kandidaten aan voor de verkiezingen van 1848. Door interne onenigheid viel de Liberale Associatie na amper één jaar uiteen. Gedurende de ganse 19de eeuw vlotte de liberale partijorganisatie niet.

De liberalen organiseerden zich slechts bij verkiezingen in kiescomités. Eenmaal de verkiezingen achter de rug, was er geen comité meer. Op een bepaald moment zaten er 3 leden van de familie Liefmans in het comité. Deze familie vormde de ruggengraat van de liberale partij.

De partijkrant de Gazette van Oudenaarde verdween in 1856 bij gebrek aan steun.

De Kerk was de kracht achter **de Katholieke Partij**. Deze wilde de scheiding tussen Kerk en staat ongedaan maken. In de lokale kiescomités zaten naast invloedrijke leken ook steeds één of meer geestelijken.

In 1863 werd de Katholieke Kring van het Arrondissement Oudenaarde gesticht, die de verschillende kiesverbonden van het arrondissement groepeerde. Het kiesverbond van Oudenaarde werd in de 19de eeuw geleid door de families De Bleeckere, Devos, Raepsaet, Thienpont, Vandermeersch, Vandewalle en Verhoost. De organisatie van de katholieke partij werd de volgende jaren op punt gesteld.

De partij werd gesteund door de Oudenaardse afdeling van het Davidsfonds (opgericht in 1875) en door de Katholieke Vlaamse Bond (gesticht in 1889). Deze laatste had als doel enkel kandidaten op de lijst te zetten die de Vlaamse zaak genegen waren. Een drijvende kracht achter de kiesstrijd van de katholieke partij was de Katholieke Jonge Wacht. Deze vereniging was onder meer belast met de propaganda (via de pers).

Rond de eeuwwisseling werd het sociale leven in de stad beheerst via mutualiteiten, vakverenigingen, verzekeringen, beroepsonderwijsgilden, patroonschappen, genootschappen, volksbibliotheken, pensioengilden, kredietmaatschappijen, politiek inzake werkmanswoningen en amusementsverenigingen. Op dit vlak was de partij de liberalen ver vooruit.

De sociale acties van de katholieken en de afwezigheid van arbeidsintensieve bedrijven waren de oorzaak dat de **Socialistische Partij** vóór WO1 geen voet aan de grond kreeg in Oudenaarde.

Het politieke strijdtoneel

In de eerste decennia na de onafhankelijkheid was er weinig interesse voor politieke strijdvoering en waren er geen politieke vijanden. Een treffend voorbeeld is dat in de periode 1854-1860 de katholieken tijdelijk de meerderheid in de gemeenteraad hadden zonder dat dit repercussies had op de positie van de liberale burgemeester.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1860 heroverden de liberalen de meerderheid met 6 op 11 zetels. Vanaf dan ontstond een felle strijd met de katholieken. De aanleiding was de oprichting van een spoorwegstation in Bevere maar niet in Oudenaarde zelf (*zie artikel over de spoorwegen en het station van Bevere*). Zelfs Leupegem kreeg een station. Volgens de katholieken was burgemeester Liefmans hiervoor verantwoordelijk. Oudenaarde zou een dode stad worden, waar handel en nijverheid stilaan zou verdwijnen. Men verweet Liefmans dat hij als vennoot en beheerder van de spoorwegmaatschappij die de werken van de lijn Gent-Oudenaarde uitvoerde, zijn persoonlijke belangen en deze van zijn broer en schoonbroer boven deze van de stad stelde. De burgemeester legde de beschuldigingen naast zich neer.

Het gevolg was dat een aantal katholieken de Oudenaardse Meetingpartij in het leven riepen met als eis de bouw van een station in Oudenaarde. Een 100-tal handelaars en nijveraars sloten zich bij de partij aan. In de zomer van 1863 gaf de liberale schepenvan Vanderstraeten zijn ontslag waardoor de liberale meerderheid in gevaar kwam. Het liberale kiescomité (ook de familieraad van Liefmans genoemd) schoof Tyman naar voor en de katholieken Verhoost. Met een nipte meerderheid werd Verhoost gekozen. Daarop gaf Liefmans zijn ontslag samen met 4 andere liberale gemeenteraadsleden. De liberalen trokken zich terug uit alle verenigingen en genootschappen en lieten de bakkers, beenhouwers en anderen, die verdacht werden op Verhoost te hebben gestemd, links liggen. Er dienden bij de tussentijdse verkiezingen van eind oktober 1863 7 nieuwe raadsleden gekozen te worden, waaronder de 5 liberalen die eerder hun ontslag hadden ingediend.

De kiescampagne verliep ongemeen hard. De liberalen stelden dat de katholieken die in de periode van 1854 tot 1860 de meerderheid hadden in de gemeenteraad verantwoordelijk waren voor de beslissingen die toen getroffen werden over de plaats van het station. De katholieken leden een verpletterende nederlaag. Geen enkele van hun kandidaten werd verkozen hetgeen het einde betekende van de Oudenaardse Meetingpartij. De liberalen hadden nu 7 raadsleden op de 11.

De liberalen vonden dat het 'payback time' was en verminderden in 1864 de stedelijke toelage voor het Onze-Lieve-Vrouwecollege van 2.600 fr. naar 1.500 fr., zogezegd om budgettaire redenen. Er was wel geld om een fonds te stichten dat tot 600 fr aan studiebeurzen verleende aan studenten van de RUG.

Fantastisch 19de-eeuws beeld van de toenmalige collegegebouwen (postkaart)

In het Nieuws- en Annoncenblad van 06/03/1864 verscheen een artikel over de 'kollegie-kwestie':

'In zitting van 27 february lestleden heeft de gemeenteraad onzer stad eene belangryke beslissing genomen, die door onze tegenstrevers gedeeltelijk wordt medegedeeld, en waervan zy gebruik maken om alweder de burgery aen te hitsen tegen onze gemeenteraadsleden. Ziehier van wat er kwestie is: Ten einde spaerzaamheden te kunnen doen op de beschikbare middelen der stad, had de gemeenteraad voorlopig de toelage aan het bisschoppelyk kollegie jaarlijks toegestaen, en beloopende tot de som van fr. 2.600 ,

verminderd met diegene van fr.1.100. Het stadsbestuur gaf kennis van dit voorstel aan den heer bestuurder van het kollegie die er aenstonds Z.H. de bisschop mede bekend maekte. Het schynt dat Z.H. geenszins te vrede was over het voorstel, en zich verhaest heeft, alsmede gezegden bestuerder, aen ons stadsbestuer hierover hunne meening te doen kennen, in bewordingen die de gemeenteraadsleden zoo weinig bevielen dat zy met zeven stemmen tegen vier geheel de toelage hebben ontnomen. Men kan denken welke grondige redenen er bestaen moeten, om de gemeenteraad ene zoo gewigtige beslissing te doen nemen.'

Het stadsbestuur ging nog een stapje verder en richtte in 1865 een middelbare gemeenteschool van tweede rang op. In De Scheldegalm van 03/09/1865 was te lezen: *'De Gemeenteraad der stad Audenaarde heeft, bij beraadslaging van 08/07/1865, besloten dat, te rekenen van het begin der aanstaande maand October, binnen deze stad eene Middelbare Gemeenteschool van de tweede afdeling, met bijvoeging van eenen bijzonderen leergang van latijnsche taal, zal worden ingericht.*

Bij gevolg heeft het Kollegie van Burgemeester en Schepenen de eer eenen oproep te doen aan diegenen welke zich tot den Gemeenteraad begeeren te wenden, ten einde als bestuurder, leeraar of toezieners van zelfde Middelbaar Onderwijs, benoemd te worden. Men verzoekt de aanvragers van zich vóór negentienden September aanstaande schriftelijk te laten kennen. Er zullen insgelijks inschrijvingen gedaan worden voor het volgen der leergangen.'

Deze gemeenteschool was blijkbaar geen groot succes want in het Ware Vosken van 02/04/1871 stond het volgende:

'Zoals elkeen weet, is hier ter stede eene school van middelbaar onderwijs ingericht, om de concurrentie te doen aan de middelbare school, die hier ter stede, bij het bisschoppelijk college is gevoegd.

De subsidie welke het college tot onderstand ontving, was groot 2.600 fr. Deze werd ingetrokken (uit armoede zegde M. schepens Verspieren); en M. de burgemeester zegde een weinig later: omdat wij ook een middelbaar onderwijs kunnen inrichten ... Wij openen de Annales Parlementaires, zitting der kamer van 16 maart 1871 en lezen daarin de redevoering van M. den minister van binnenlandsche zaken, die onder anderen zegt: ... dat te Audenaarde er maar 14 kinderen zijn in de middelbare school ...'

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1872 veroverden de liberalen alle zetels. Bij de raadsverkiezingen van 1875 waarbij 6 mandaten te verdelen waren, deden de katholieken een verwoede poging om de liberalen te besmeuren. De stations- en collegekweszie werd opnieuw naar voor gebracht en de pijlsnelle verhoging van de stadsschuld werd fel bekritiseerd. De katholieken verweten de liberalen een slechte politiek inzake de vestinggronden te hebben gevoerd. Tevens werd de mislukking van de gasverlichting gehekelde. De verkiezingen draaiden op een overwinning van de katholieken uit. Van 1878 tot 1921 bezetten de katholieken alle zetels in de gemeenteraad.

Rond de eeuwwisseling richtten de katholieken sociale verenigingen op die de arbeiders en ambachtslui beter moesten beschermen tegen wisselvalligheden in het leven. Vóór 1877 werd een Katholieke Werkmanskring opgericht. Binnen die werkmanskring ontstonden later mutualiteiten, pensioenkassen en spaarkassen.

De versterking van Oudenaarde onder Belgisch bestuur

Het Voorlopig Bewind vond het nuttig om de versterkingswerken rond de stad verder af te werken. Men wist reeds dat de Wellingtonbarrière zou gehandhaafd blijven en de afwerking de taak van het neutrale België zou zijn. Als neutraal land moest België zich kunnen verdedigen in afwachting dat de verbondenen te hulp zouden komen om deze neutraliteit te garanderen. Koning Leopold I kreeg de verplichting opgelegd de meeste vestingen in staat van paraatheid te houden.

Vanaf 1852 kwam men tot een ander inzicht. Het kleine Belgische leger had het moeilijk al de vestingen te bemannen. Het onderhoud was uitermate duur. We kunnen stellen dat vanaf 1831 in Oudenaarde niet veel meer aan de versterkingen werd gedaan. Het Kezelfort bleef bemand tot 1853. Er werd prioriteit gegeven aan het aanleggen van wegen en treinverbindingen.

Ondanks het feit dat door de ontmanteling van de Oudenaardse vesting na 1859 er aan de rand van de stad ruimte vrijkwam, leidde dit niet tot een verdere stadsuitbreiding. Door het slechten van de vestingen verloren er veel inwoners werkgelegenheid. Er werd tevens besloten om het aantal soldaten in de stad te verminderen. Dit werd uiteraard gevoeld door de winkeliers, herbergiers en leveranciers die het garnizoen bevoorraden.

Het Kezelfort werd verkocht met de verplichting van alles wat bovengronds was af te breken. Enkel de ondergrondse gangen zijn nu nog toegankelijk. Het fort werd nooit als fort gebruikt.

Tijdens de twee wereldoorlogen hielden de Duitsers er hun schietoefeningen. Bij het begin van de tweede wereldoorlog hielden meer dan 1.300 Oudenaardisten zich hier schuil. In de gangen heerst er gans het jaar door een temperatuur van 9 à 10 graden. In de winter huizen hier de vleermuizen.

Oudenaarde op economisch vlak

De handel was in de ganse 19de eeuw de voornaamste pijler van de Oudenaardse economie. Meer dan 1/3de was winkelier of handelaar. Er wordt beweerd dat het traject vanaf de kerk in Bevere tot aan de kerk in Leupegem één grote winkelstraat was.

In de tweede helft van de 18de eeuw was de kasselrij Oudenaarde één van de grootste vlasproducenten in Vlaanderen. 4/5^{den} van de plattelandsbevolking vond een inkomen in de vlasnijverheid en lijnwaadproductie. Dit alles werd verhandeld op de markt in Oudenaarde. Toen na de Franse bezetting de Franse afzetgebieden wegvielen, kreeg de linnenhandel het lastig. Na de onafhankelijkheid herstelde de linnenhandel zich, maar tegen het midden van de eeuw verloor het zijn internationale betekenis. Het weven van lijnwaad, een huisnijverheid, kon niet optornen tegen de gemechaniseerde productie van het buitenland.

In plaats van de linnenmarkt ontwikkelde zich op de markt in Oudenaarde een belangrijke markt van landbouwproducten zoals graan, erwten, paardenbonen, aardappelen, boter, eieren, varkens, kippen ... De markt had het in de 19de eeuw niet gemakkelijk.

Deze boeren brachten hun waar naar de markt met de hondenkar. Ook koeien werden ingezet om de kar te trekken.

Rondtrekkende opkopers kochten goederen op voor ze op de markt werden gebracht, om ze nadien op de markt aan een hogere prijs te verkopen of de goederen naar grote markten of handelshuizen van de grote stad (zoals Gent) te brengen. Daarnaast waren Engelse kooplui actief die producten in grote hoeveelheden kwamen opkopen en hierdoor de prijzen deden stijgen.

Bij het begin van de 19de eeuw had de Oudenaardse industrie een aantal katoenspinnerijen en -weverijen, enkele blekerijen, brouwerijen (zie artikel over de Oudenaardse brouwerijen) huidevetterijen en zeep- en zoutziederijen. De spinnerijen en weverijen verdwenen op het einde van de Franse bezetting. Enkel 1 katoenspinnerij bleef over (tot 1827). Nadien ging de industriële revolutie grotendeels aan Oudenaarde voorbij. Rond 1850 was er buiten enkele kleine vlasspinnerijen geen moderne industrie te vinden. Enkel de vlasspinnerij van Verhoost was van enige betekenis en stelde 30 mensen tewerk. Het was de enige echt moderne industriële onderneming in de stad.

De Oudenaardse economie steunde in de tweede helft van de 19de eeuw op de commerciële centrumfunctie van de stad en de activiteiten van de kleine ambachtslui. Door het ontbreken van grootschalige moderne industrie bestond de stadsnijverheid uit het verwerken van landbouwproducten (tabaksfabricanten, bakkers, beenhouwers, brouwers, ...) ofwel uit het produceren van goederen die op het platteland niet konden geproduceerd worden (kleermakers, schoenlappers, ...). De ambachtslui en winkeliers verkochten hun waar aan stadsgenoten, plattelandsbewoners en garnizoen-soldaten. In het midden van de eeuw werden diverse nijverheden geprobeerd, zoals het kant weven, het bewerken van konijnenvellen en de fabricage van handschoenen en lucifers. Deze kenden weinig succes

en verdwenen snel. De stad had naast de 'zelfstandigen' ook een grote groep loonarbeiders die aan de slag waren bij de ambachtslui, die transportdiensten voor de handel leverden, of werkten als bouwvakker of grondwerker aan onder meer de vestinggordel.

De opheffing van het garnizoen, de drastische achteruitgang van de lijnwaadhandel en het verlies van een deel van de handel door de aanleg van de spoorweg Dendre et Waes, deed het aantal inwoners in 1876 tot een dieptepunt dalen.

Tijdens de belle époque kende de stad een economische relance met een opvallende bevolkingstoename tot gevolg. Oudenaarde kende op het einde van de eeuw een opkomende textielnijverheid. Deze industrie ontstond als gevolg van privéinitiatieven van ondernemers van buiten de stad. De bekendste ondernemers waren de gebroeders Gevaert uit Bevere (*zie artikel over de Gevaertfabrieken*). Zij stelden in 1905 ongeveer een 400-tal mensen tewerk. In totaal vonden rond de 1.450 mensen werk in de textielindustrie.

De Oudenaardse investeerders durfden het niet aan om zoals elders initiatieven te nemen in de grootschalige katoen- en textielindustrie. Hun schrik voor de risico's was blijkbaar groter dan het verlangen naar grote winsten. Oudenaarde had een afkeer voor al wat progressief was en bleef eerder ongevoelig voor de industriële revolutie.

Bouwtrend

In de tweede helft van de 18de en de eerste helft van de 19de eeuw werden heel wat gebouwen in (neo)classicistische stijl opgetrokken. De bouwkundige elementen uit de klassieke oudheid werden zo zuiver mogelijk toegepast. Voorbeelden in Oudenaarde zijn de Koninklijke Academie van teken-, schilder- en bouwkunde (1780-83), het gerechtsgebouw (1824), de muziekschool (1840) en imposante gebouwen van de nieuwe rijken (zoals bijvoorbeeld in de Kasteelstraat). Ook bestaande gebouwen werden verbouwd in de classicistische stijl. Op de Markt en in aanpalende straten werden talrijke puntgevels verbouwd tot bepleisterde lijstgevels.

Classicistische gevel in de Kattestraat

Na het classicisme kwam er meer kleur met de neo-Vlaamse renaissance, neogotiek en eclecticisme. Zo werd het 'Gilde Huis' en 'Hier is het in de Valk' (een beeldbe-palend huizenblok in de Gevaertsdreef, met oorspronkelijk gildehuis, café en winkeltjes) gedateerd anno 1897, opgetrokken in een kleurrijke en rijkelijk uitgewerkte neo-Vlaamse-renaissance getinte stijl. Ook

het station van 1891-93 is een voorbeeld van neo-Vlaamse renaissance. De openbare baden (1898-1901) en het postgebouw aan de Krekelput (1911) zijn in neogotische stijl opgetrokken. Een 100-tal arbeiderswoningen in de Gevaerstdreef (1895-97) zijn de getuigen van eclectische stijl. Het Liedtskasteel werd in 1883 verbouwd en aangekleed in eclectische stijl met verwijzingen naar de renaissancestijl.

De grote crisis van midden 19de eeuw

In de zomer van 1845 vernietigde een onbekende schimmel het grootste deel van de Vlaamse aardappeloogst. De aardappel was toen het belangrijkste voedsel van de verarmde plattelandsbewoners geworden. In 1846 werd opnieuw de helft van de planten aangetast. In hetzelfde jaar leed de graanoogst zware schade door de weersomstandigheden. Er ontstond

een duurttecrisis. De prijzen voor voedsel stegen in een periode waar er dalende werkgelegenheid was. De gevolgen waren ondervoeding en ziekte. In 1849 werd Oudenaarde getroffen door een cholera-epidemie.

De crisis die vooral het platteland trof met een dalende koopkracht tot gevolg, had zijn repercussies op de stad. De ambachtstlui en winkeliers van Oudenaarde zagen hun omzet dalen waardoor de stadsbevolking verarmde. De groep mensen die een beroep moesten doen op een permanente ondersteuning werd groter. Daarbovenop had zich vanaf 1846 een immigratiegolf gemanifesteerd. Heel wat mensen van het platteland zochten hun heil binnen de stad. Een deel van de immigranten werden opgevangen door de buurgemeenten Bevere en Leupegem.

De criminaliteit steeg omdat velen niet meer op een normale manier aan voedsel konden komen. Mensen gingen stelen en bedelen. De gevangenis raakte overvol met mensen die bewust feiten pleegden. Op die manier kregen ze in de gevangenis tenminste eten. De bedelarij werd een echte plaag.

Toch kunnen we stellen dat de stad minder erg getroffen werd door de crisis. De landbouwcrisis en het verliezen van de huisnijverheid was een plattelandsprobleem. De ondersteunde armen in de stad waren vooral loonarbeiders. De stad had nagenoeg geen boeren of wevers, en het waren juist deze mensen die het meest getroffen werden door de crisis.

Een artikel in het Zondagblad van 23/01/1848 schets de situatie in Vlaanderen als volgt:
'De ellende die de behoeftige landslieden onzer voorheen zoo bloeiende Vlaanderen teistert, is onbeschryfelyk groot, en, volgens hetgene men verneemt, grooter dan in de vorige jaren. De volgende brief, door eene edelhertige en liefdadige hand geschreven, sal onze lezers over den staet der Vlaenderen eens volledige en nauwkeurige gedachte geven: In den voorleden winter – die winter van rampsalige gedachtenis – verhief sich de kreet des hongernoofds alom in Vlaenderen. Deze kreet trof in de verte het hert van den weldadige ryke, en verontrustte het geweten van den gierigaerd. Het geratel van den stervende vond toen weergalm in openbare bladen. Dagelyks toonde men, in geheel hare naektheid, aen België de afgrysselyke armoede eener wanhopende bevolking, zich met verderfelyke spyzen voedende en tegen de dood worstelende. Maer indien de armoede afschuwelyk was, waren de weeklagten welsprekend en de bestanddelen overvloedig ...'

Enkele gebeurtenissen/feiten...

In 1826 werd het **klooster van Maagdendale** overgemaakt aan de staat om vanaf **1830** tot 1966 gebruikt te worden als **militaire kazerne**. De aanwezigheid van deze kazerne zorgde voor handelsactiviteiten en een bloeiend uitgangleven met talrijke cafés in de wijk van de Baarstraat.

Ter vervanging van een andere fontein werd in 1830, op het kruispunt met het Lappersfort en de Koningsstraat, een nieuwe **fontein** (zie *postkaart*) gebouwd. De fontein werd bekroond met een arduinen Hollandse leeuw met in zijn klauw een blazoen waarop de letter W (Koning Willem I) prijkte. Deze W werd een jaar later vervangen door het jaartal **1831** en de naamletter van Oudenaarde. De fontein was het symbool van de Belgische onafhankelijkheid.

Eenmaal de Hollanders vertrokken waren, had de **protestantse tempel** geen bestemming meer. Bij een cholera-epidemie in **1832** werd de tempel als hospitaal gebruikt. In 1849 gebeurde dit opnieuw. Eind 19de eeuw was de tempel omgebouwd tot een herberg. Het bleef een herberg tot de uiteindelijke afbraak in 1912.

Op 15/05/**1833** bracht koning **Leopold I een bezoek aan Oudenaarde**. Hij stapte af aan het kasteel van Moregem en werd verwelkomd door de burgerlijke en geestelijke overheden van de stad. Na de middag ging de tocht verder richting stad. Aan de stadsgrens werd hij begroet door de burgemeester. De plaatscommandant bood de koning de stadssleutels aan. 3.000 soldaten vormden een erehaag van aan de Beverepoort tot op de Markt. Toen de koning uit zijn rijtuig stapte, verdrong de massa zich om de koning te kunnen zien en scandeerde 'Leve de koning'. Eenmaal in het stadhuis aangekomen, dankte de vorst in de schepenzaal de bevolking voor de hartelijke verwelkoming. Rond 15 uur zette Leopold zijn reis verder naar de hoofdstad.

Tijdens het Frans bewind werd de gemeenschap van de **begijnen** in 1796 opgeheven. In **1839** werden de oude huisjes door het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen opnieuw verkocht aan de begijnen. In 1869 kocht de bisschop van Gent deze over. In de loop van de 19de eeuw werd het begijnhof uitgebreid.

In **1840** werd in de Woeker begonnen met de bouw van een **stedelijke muziekschool** (zie foto). Het had een fraaie classicistische gevel waarachter één grote zaal lag en een pui met dubbele trap. Het diende, net zoals een paar waardevolle renaissancehuizen in de Einestraat op de hoek met de Woeker, plaats te ruimen voor een appartementsgebouw. De oostzijde van de straat was tot na 1850 ingenomen door de stadsvesten.

Tijdens de **grote crisis van de jaren 40** zond de regering 2 volksvertegenwoordigers (Rogier en Veydt) om de toestand in Oudenaarde en omgeving te komen bekijken. Ze kwamen aan op 23/08/**1846** en overnachtten in het hotel van de kasselrij in de Hoogstraat. Ze bezochten Mater en omliggende. Hetgeen ze daar aantroffen was hartbrekend en volgens de lokale pers erger dan wat ze in West-Vlaanderen hadden gezien. De ellende van de ondervoede bevolking was schrijnend. De volksvertegenwoordigers beloofden dat de regering er alles zou aan doen om de crisis het hoofd te bieden.

In 1796 had het besluit van suppressie een einde gemaakt aan het bestaan van het klooster van de **zwartzusters in de Einestraat**. De zwarte zusters die de troebele tijden overleefden, voegden zich later bij de zwarte zusters van Pamele. Het oude klooster werd nadien voornamelijk gebruikt als school van de dames van het christelijk onderwijs. In **1846** werd het klooster aangekocht als slotklooster van de karmelietessenorde, toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw, hulp der Christenen en aan de Heilige Engelen. De kapel werd vanaf 1860 aangepast in neo-gotische stijl en in 1872 gewijid.

In **1848** openden de dames bernardinnen in de Hoogstraat in het oud klooster der grijze zusters een vrije school (het '**Kloosterken**'). Dame Louise begon met 3 postulanten te onderwijzen. De voertaal was het Frans en de school voor meisjes breidde snel uit.

Na de afschaffing van de kasselrijbesturen door de Fransen deed de benedenverdieping van het kasselrijgebouw in de Hoogstraat dienst als correctionele rechtbank en arrondissements-commissariaat. De bovenverdieping was tot rond 1844 een hotel. De postkoetsen van Gent kwamen hier aan. In **1851** werd het gebouw aangekocht door de priestercongregatie van

Onze-Lieve-Vrouw van Dendermonde om er een school in onder te brengen, namelijk het Onze-Lieve-Vrouwecollege. In 1860 werd de school erkend als **bisschoppelijk college** (zie *artikel over het college*).

In **1851** werd de vismijn verhuisd van de Achterburg naar het einde van de Kasteelstraat aan de oever van de Schelde. Op de vrijgekomen plaats kwam een '**gasgesticht**'. In 1856 waren reeds enkele stadsdelen verlicht door straatlantaarns op gas.

In het Zondagblad van 04/12/1864 schreef men een artikel met als titel 'iets over de zaak van het gaz-licht':

'... Sedert acht jaren wordt het gazlicht gebruikt, en tot nu toe weet men volstrekt niets van hetgene het aan de stad gekost heeft of eens kosten zal. De verlichting der straten is merklijk verbeterd; de menigvuldige onaangenaamheden, welke het licht van steen- of plantenolie medebrengt zijn voor de inwoners vermeden; deze onscheidelijke voordeelen des gazlichts, niemand kan of wil het ontkennen, zijn alhier bekomen ...

Ook is het welhaast gebleken welken kemel ons bestuur geschoten had. Van het eerste oogenblik af, zoodra men de eerste rekening wilde opmaken, ontstond er betwisting: de heer ondernemer, volgens eene der maten in het traktaat vermeld, bewees dat hem zooveel toekwam; onze bestuurders, eene andere uitdrukking van hun gewrocht voor grondregel nemende, vonden een veel minder beloop. Beide partijen steunden hunne rekening op de redaktie van het kontrakt, en er was geene mogelijkheid dezelve overeen te brengen.

Blijkbaar was er over de kostprijs van de uitgevoerde gaswerken een serieus geschil gerezen tussen het stadsbestuur en de heer Verhoost, ondernemer die de werken uitvoerde. De advocaat van het stadsbestuur werd hier niet armer van. Zo verscheen in het Ware Vosken van 28/02/1869 het volgende:

'Onze zeer onvergelykbare burgemeester heeft geradig gevonden eene som van vijf duizend franks in het budget te brengen, om betaald te worden aan den heer advocaat Eeman, over verdiensten in de gaszaak.'

Op 20/07/1851 stond in het Zondagblad een artikel met als titel '**Yzeren Weg van Audenaerde**':

'Eene deputatie van onzen gemeenteraad, bestaende uit de heeren Louis Gequère, schepen, bedienende de plaets van burgemeester, Felix Van der Straeten-Dumont en Antoon de Keyzer, beide raardsleden, is dynsdag naer Brussel getrokken om bygestaen door onze drie volksvertegenwoordigers en onzen senator, by het ministerie en by den koning het bekomen van eenen yzeren weg voor Audenaerde te gaen afsmeeken, welke onze stad eenigzins zou kunnen schadeloos stellen voor hare menigte slagtofferingen.'

In het Zondagblad van 23/04/**1854** viel het volgende nieuws te vernemen:

*'Men slaet thans de laetste hand aen de nieuwe **praelfontein**, welke by inschryving ter nagedachtenis van wylen onze teerbemide koningin **Louiza Maria** van Orleans, binnen onze stad wordt opgerigt. Ter uitzondering van een yzeren of bronzen standbeeld, dat de kruin van dit pronkjuweel moet versieren, en, als 't ware, aenduiden ter welker herinnering deze fontein is daergesteld, zullen al de werken heden geëindigd zyn. Dit standbeeld zal, naer men zegt, Juno zyn, die, op vier kleine vischjes staende, met de eene hand eene immortellenkroon zal uitreiken, terwyl zy in de andere hand*

eene medaljon zal houden, waerop het borstbeeld onzer koningin zal pryken. Maendag laetst, heeft men met een dergelyk standbeeld in plaester, maer dat iets te groot was, de proef genomen. De sirenen die deze fontein versieren, en de nymfen die den bovensten bak ondersteunen, doen het schoonste effekt. By publieke feesten zal deze fontein langs acht

kanten water spuiten, namelyk langs de vier vischjes die nog te plaetsen zyn, en langs de vier sirenen. Hiermede heeft men gisteren reeds de proef genomen, en alles is ten beste gelukt. Die praelfontein doet eere aen 's stads bouwmeester, den heer Ch. Van Der Straeten, die den vervaerdiger van het bekroonde plan en den daersteller van dit kunstwerk is.'

Op 28/06/1857 werd de spoorlijn Gent-Oudenaarde opengesteld. Het was een onderdeel van de te realiseren verbinding tussen de Borinage en het Noorden. Later volgden nog de lijn Oudenaarde-Saint-Ghislain (01/09/1861), het traject Kortrijk-Oudenaarde (12/04/1868) en Oudenaarde-Denderleeuw (14/12/1868) (zie verder artikel over de spoorwegen en het station).

Zondagblad van 24/05/1857 - Artikel **'Inhuldiging des Yzeren Wegs van Audenaerde naar Gent** (1ste sectie der spoorbaen van Vlaenderen-Henegouw."

'Het zoo gewigtige arrondissement Audenaerde is eindelyk aan de groote belgische spoorwegstak gehecht; de belangrykheid van den nieuwen spoorwegstak doet met ongeduld de opening dezer baen tegemoet zien, en reeds zondag laest heeft de inhuldiging derzelve plaets gehad: de eerste treinen zyn beurtelings uit Vlaenderens hoofdstad naer Gent gestoomd.

Eindelyk, juist te middag, bereikte het eerekonvooi, onder het gedommel der kanonnen, de fraeije ruime statie van Bevere-Audenaerde, welke gansch bevlagd en met duizenden nieuwsgierigen van wyd en zyd bezet was; in welke de verschillende autoriteiten zich verzameld hadden, en waer de eigenlyke inhuldigingsplechtigheden moesten plaets grypen ... De nieuwe spoorbaen van Audenaerde op Gent zal binnen weinige dagen voor de algemeene cirkulatie geopend worden. De linie van Audenaerde op Ronsse, waervan men thans bezig is met de plans op te maken, vereischt veel studie, en zal, alvorens voltrokken te zyn om te kunnen geopend worden menigvuldige werken van aenbelang moeten ondergaen, door de heuvelachtigheid der landstreek.'

In juni 1859 begonnen de genietroepen met meer dan 150 man de versterkingen te slechten. De Leupegemse poort ging als eerste onder de sloophamer.

In het Zondagblad van 12/06/1859 stond dit artikel met als titel **'Onze fortifikatien'**:

'Het is eindelyk gedaen met onze fortifikatien, haer lot is beslist. Maendag morgen laest, zyn de kompanie mineurs en een groot deel van het bataljon van het 12de linieregiment, welke over eenige dagen alhier zyn toegekomen, aen de slechting onzer stadswallen begonnen. Men heeft aangevangen met degenen aen de Baer- of Doorykschepoort.

Dat de afwerping onzer vestingwerken onvermydelyk ene vermindering van garnizoen zal teweebrengen en aen eene menigte neringdoende persoonen groote schade zal veroorzaken, daeraen twyfel niemand. Doch van een anderen kant, zal Audenaerde nu gemakkelyk kunnen vergroot worden en zich ontwikkelen; en er is thans groote en meer hoop dan ooit, dat de statie onzer spoorbaen binnen stad zal kunnen verplaatst worden: de metingen en afbakeningen die gedurig plaets hebben, laten zulks vermoeden. Het tracé dat van nu tot aen de statie ten Bevere tot Leupegem is afgeteekend, loopt gansch op het westerdeel onzer fortifikatien die gaen afgevoerd worden, en zoo digt mogelyk tegen de huizen der Hoogstraet, het burgerhospitaal, de Meerschpoort, enz.'

Op 28/08/1859 stond in het Zondagblad een artikel over **'Onze spoorwegstatie'** waarbij het een uitgemaakte zaak leek dat Oudenaarde zijn eigen station zou krijgen ten koste van Bevere en Leupegem:

'Wat thans vast besloten is, is dat de statie van onzen spoorweg op Gent, en welke linie tot St-Ghislain wordt voortgelegd, op het grondgebied van Audenaerde gaet verplaatst worden; dat heel de statie te Bevere zal worden afgebroken, en er aldaer noch te Leupegem geene halte zal worden gemaekt.

Onze gemeenteraad en de aengestelde kommissie der koophandelskamer zyn met de hooge administratie van den yzeren weg van Vlaenderen-Henegouw hierover reeds in grondbeginsel overeengekomen.

Blyft nu nog vast te stellen op welke plaets binnen de stad onze statie zal gemaekt worden, of op het plein van den Meynaert, dat door het afbreken onzer fortificatien zeer uitgebreid zal wezen; of meer naer de Meerschpoort toe.'

Op 18/12/1859 stond in het Zondagblad een totaal ander verhaal te lezen:

Zaterdag laest, is alhier het door den minister van openbare werken goedgekeurde definitief plan teogekomen, waerby de statie definitievelyk te Bevere blyft waer zy nu bestaet

In **1860** kwam **koning Leopold I opnieuw naar Oudenaarde**, samen met zijn troonopvolger de hertog van Brabant (de latere koning Leopold II). De burgemeester Victor Liefmans herinnerde in zijn toespraak aan hoe de betreunde koningin Louise-Marie 24 jaar geleden de hertog vanop de pui aan de stad getoond had.

In hetzelfde jaar werd het laatste huis van de **Sleutelstraat** afgebroken. Het straatje aan de Louise-Mariekaai verdween voorgoed.

In mei **1861** werd het **poortgeld afgeschaft**, dit is een bijdrage die moest betaald worden wanneer men na de sluitingstijd van de stadspoorten de stad verliet.

In 1861 werd het koninkrijk Italië uitgeroepen met Victor Emmanuel II als koning. Het bestond uit het huidige Italië min Venetië en de Kerkelijke Staat rond Rome. Deze wilde een eengemaakt Italië. De Kerkelijke Staat stond deze eenmaking in de weg. Paus Pius IX deed een oproep aan de gehele katholieke wereld om jonge, ongehuwde mannen te zenden om zijn Staat te verdedigen tegen de troepen van Victor Emmanuel II en diens bondgenoot Giuseppe Garibaldi, een antiklerikaal liberaal-nationalist. De paus vroeg ook geld. Hiervoor werd de Sint-Pieterspenning (jaarlijkse vrijwillige gift van katholieken) in het leven geroepen. Er kwam een bescheiden toestroom van fanatieke katholieke ongehuwde jongemannen naar Rome op gang, waaronder 1.650 Belgen. Ook een aantal Oudenaardisten voelden zich geroepen de **pauselijke zouaven** te vervoegen. In 1870 moesten de zouaven finaal de duimen leggen en werd de Kerkelijke Staat tot de huidige omvang van Vaticaanstad herleid. Zeker is dat één zouaaf van het Oudenaards contingent niet meer levend terugkwam. Théodule Tack stierf in 1869 in een Romeins hospitaal aan tyfus. Nog 125 Belgen overleefden de oorlog niet. 3 Oudenaardisten die de strijd overleefden, werden na 25 jaar (in 1895) vereremerkt met het ereteken van Pius IX.

In augustus 1861 bezocht de wereldvermaarde Franse schrijver **Victor Hugo** Oudenaarde.

In **1862** werd na het afbreken van de Bergpoort de **Bergstraat verlengd** tot aan de herberg De Smokkelkom te Edelare (tot aan de steenweg naar Aalst).

Eveneens in 1862 openden de Zusters der Heilige Kindsheid Jezus op de Markt een '**bewaarschool**'. Bijna alle volkskinderen van de stad gingen hier naar school. Niet lang na het ontstaan werd de bewaarschool overgebracht naar het Zaksken, waar een lagere school voor meisjes werd aan toegevoegd. De meisjes werden hier klaargestoomd 'om later het hoofd te kunnen bieden aan de zorgen en bekommernissen van het huisgezin'.

Een eerste detachement **soldaten (vrijwilligers)** vertrok in Oudenaarde op 14/10/**1864 naar Mexico** (zie foto volgende pagina) om daar de keizerin Charlotte, dochter van koning Leopold I, te gaan beschermen tegen de Mexicaanse rebellen. Op 14/11, 17/12/1864 en 24/01/1865 vertrokken nog troepen naar Mexico. De Belgen zouden terecht komen in een Mexicaanse oorlog (zie verder artikel over *Tacambaro*).

In De Scheldegalm van 07/08/1864 verscheen een artikel over dit merkwaardig gebeuren: '*Sedert eenige dagen zyn alhier vele officieren en onder-officieren aangekomen, om de vorming te beginnen van het Belgisch legioen dat in den dienst van den keizer van Mexiko zal treden. De generael Chapelié, met de vorming van het legioen belast, en den baron Van*

der Smissen, die met den graed van kolonel over het legioen bevel zal voeren, hebben hunnen intrek genomen in het Hôtel du Lion d'or, op de Grootte-Markt alhier.

Van maendag laetst, zyn alhier een groot getal personen uit alle volksstanden aengekomen, om in dit korps dienst te aenvaerden, en schoon is het, dat men onder dezen, zoo wel een barons, een edelmans dan een burgers zoon aentreft,

die als dapperen het Belgisch-Mexikaensch legioen willen volgen. Dagelyks en by iedere aenkomst van het konvooi des yzeren wegs, ziet men personen aenkomen om in dit legioen te worden aenvaard ...

Al de aengenomen mannen, welke ook hun gesteltenis zy, hebben regt tot de hektaren grond, tot inwooning, tot de landbouwgereedschappen en tot al, de andere voordeelen door den keizer Maximiliaen toegestaen. Na het verloop der 6 jaeren dienst, zal elken soldaet acht hektaren bekomen. De landstreek is de schoonste der wereld; het klimaet is dat van Italië; men bekومت er twee oogsten 's jaers zonder grooten arbeid...'

De overheid had in 1822 het vroegere **minderbroederklooster** opgekocht, om er een militaire kazerne/arsenaal in onder te brengen. Het klooster werd tevens gebruikt als (foerage)magazijn (opslagplaats voor paardenvoer en munitie), het 'verhuizenmagazijn' genoemd. In **1865** werd door de regering een oud oorlogsmagazijn aan het stadsbestuur afgestaan, om er een slachthuis in op te richten.

In het Ware Vosken van 07/03/1869 lezen we iets over het uitbreken van **tyfus in het bisschoppelijk college**: 'Woensdag morgen, zijn de leergangen van ons bisschoppelijk college tot dinsdag aanstaande opgeschort en de leerlingen naar hunne families gezonden worden. Wat dezen maatregel veroorzaakt heeft, is dat verscheidene leerlingen lichte koorsten kregen. Reeds waren er eenigen naar huis gegaan, om zich des te spoediger te herstellen, als men vernam dat twee onder hen typhus hadden.

Elkeen heeft dezen maatregel van voorzichtigheid goedgekeurd; want indien de eene of andere inwonende leerling reeds de besmette kiem in zich droeg, zou hij ze aan de anderen voortzetten hebben. Door allen een verlof van een achttal dagen te schenken, was men zeker van dengene te verwijderen die de besmetting had. Doch, degene welke gedurende die acht dagen ziek wordt, zal natuurlijk den dag der intreding nog moeten te huis blijven, en de anderen, welke met de beginselen der ziekte niet aangedaan zijn, zullen zonder zwaarigheid weder ter klassen mogen komen. P.S. Zoo even vernemen wij, dat de vacantien tot den dinsdag na Paschen zijn verlongen.'

In het Ware Vosken van 14/04/1872 verscheen volgend artikel over de **Stationsstraat**: 'Men is thans alhier bezig met trottoors of voetpaden te leggen, van aan den oostkant des acclimatatiehofs ter Tacambarplaats, langs de nieuwe straat leidende naar onze spoorwegstatie te Bevere. Dit is een zeer voortreffelijk werk, bijzonderlijk voor de personen die bij slecht weder naar de statie moeten gaan of er van komen. Wat ook loffelijk zou zijn, ware van wat meer lantaarns langs deze nieuwe baan te plaatsen, want bij donker weder en wintertijd is het voor de vreemdelingen, die van onze statie komen, zeer moeilijk den weg te vinden. Verscheidene zijn aldaar reeds in grachten gedompeld, bij gebrek aan eene behoorlijke verlichting.'

De **Onze-Lieve-Vrouwekerk van Pamele** was dringend aan een restauratie toe. In de periode 1877-1904 gebeurde er dan ook een grondige restauratie onder leiding van architect A. Van Assche. Het was de bedoeling de kerk te herstellen zoals ze oorspronkelijk was. Alles wat van later was, moest verdwijnen. Er werd duchtig gesloopt.

De grote vensters en de 2 grote kapellen bleven behouden. Er werd een nieuwe sacristie toegevoegd. Ook het interieur werd in die periode ingrijpend gerestaureerd. Het meubilair werd vernieuwd.

In de **jaren 1880** werd de ruim 700 jaar oude installatie van het Spei vervangen door een **klassieke sluis**. Om de sluis te kunnen aanleggen werd een 'afleidingskanaal' (de Vaart) gegraven tussen Oudenaarde en Leupegem (Tonkin). De Vaart diende van 1883 tot 1887 en werd pas in de 2de helft van de 20ste eeuw grotendeels gedempt.

Prachtige postkaart met zicht op de sluis

Tonkin aan de Schelde - Hier vertrok de Vaart om uiteindelijk achter de Scheldekop uit te monden in de Schelde (postkaart)

Eind **1881** vertrok vanuit Oudenaarde een groep mensen van het platteland om het geluk te gaan beproeven in **Argentinië**. Plattelandsboeren van bij ons hadden veelal maar net genoeg land om van de opbrengst te kunnen overleven. Veel bijkomende activiteiten waren er niet meer in de streek. Het bestuur van Villaguay had beloofd iedere kolonist 32 ha grond te geven bij aankomst. In de jaren die volgden, vertrokken nog een aantal groepen.

In **1882-83** werd in de Woeker, aan de overkant van de muziekschool uit 1840, een **gemeenteschool** voor jongens en meisjes gebouwd. Later deed het gebouw nog dienst als muziekschool (tot een paar jaar geleden).

In de 19de eeuw werden in het **hospitaal** ziekenzalen en bejaardenzalen opgetrokken voor zowel mannen als vrouwen. In **1884** kwam het **proosthuis** of de aalmoezenierswoning tot stand. In 1893 werd een **poortgebouw** in neo-traditionele baksteenarchitectuur opgericht.

In **1887** werd in de Kasteelstraat op de hoek met de Margaretha van Parmastraat een bijhuis van de zwarte zusters van Pamele gebouwd, het **Gesticht der Heilige Familie**, een rustoord voor kloosterszusters.

In 1887 verdween de **vismijn** aan de Scheldekaai door de afbraak van het Spei en de bouw van het sas. Daarna werd de vismijn op diverse plaatsen gehouden. Tot het einde van de 19de eeuw werd er vis verkocht. De visverkoop in de mijn had voor het laatst plaats op het Jezuïetenplein, waar de aloude vismarkt stilaan ten onder ging.

In **1888** liet Omer Gevaert uit Bevere ten westen van het Tacambaroplein een **textielfabriek** bouwen (*zie verder artikel over de Gevaertfabrieken*).

Op 07/10/1888 werd de **stoomtramlijn** Deinze-Oudenaarde ingehuldigd, in aanwezigheid van 2 ministers, de gouverneur en alle lokale hoogwaardigheidsbekleders. In 1905 kwam na jarenlange onderhandelingen een tramlijn naar Geraardsbergen tot stand (*zie artikel over de buurtspoorwegen*).

In navolging van de restauratiecampagne van Pamelekerk gebeurde er tussen **1889** en 1912 een grote **restauratie** van de **Walburgakerk** met het vervangen van materialen, het

ontpleisteren van het interieur en het vernieuwen in gotische stijl. Een deel van het meubilair werd in neogotische stijl vernieuwd.

In 1894 werd de Van den Gheynbeiaard, aangevuld met 4 klokken, van het stadhuis naar de Walburgatoren overgebracht.

Op de eerste zondag van maart **1897** gebeurde iets **ludieks**. De toren van het stadhuis stond in de stellingen omdat er herstellingswerken aan de toren aan de gang waren. Jongelingen van de Katholieke Kring kropen bij nacht op hun kousen geruisloos over de afsluiting en klauterden de stellingen naar omhoog. De 'waakzame' politie die onderaan de toren de wacht hield, bemerkte niets. In een wip werd **Hanske de Krijger** in een kleurrijk carnavalskostuum gestoken. Ook de terugweg verliep zonder problemen. De mensen die naar de vroegmis gingen, waren de eersten die het aangeklede Hanske opmerkten. Velen zagen er de grap van in, het was immers carnavalszondag. Anderen vonden het een regelrechte schande. Of de politie van wacht een sigaar mocht smoren, is niet gekend ...

In september **1897** had de opening plaats van de **Gevaertswijk**, een realisatie van Omer Gevaert voor zijn arbeiders (*zie verder artikel over de Gevaertfabrieken*).

Omer Gevaert schonk aan de deken een stuk bouwgrond in de Hofstraat om er een **bewaarschool en lagere school** op te richten voor de kinderen van zijn **Gevaertswijk**. Het onderwijs werd toevertrouwd aan de Zusters der Heilige Kindsheid Jezus. De school ging van start in **1900**. In 1912 werd een huishoudschool toegevoegd.

Op de plaats van het vroegere kapucijnenklooster werd in **1904** het **Jongenspatronaat** 'Achter de Wacht' opgetrokken. Schenker was de familie Verheyden. Kenmerkend is het 18 meter hoge torentje. Momenteel huist hier het KBO College 'Het Sleutelbos'.

Verder in de straat aan de overkant bestond er reeds sedert eind 19de eeuw een '**patronagie der meisjes**' (voormalige pastorij met school).

In **1905** werd het **Sint-Elisabethgesticht** (huidige dagziekenhuis) voltooid. In 1907 werden 'apostelhuisjes' gebouwd voor getrouwde ouderlingen.

In **1907** overleed baron **Amedée Liedts**. Hij maakte bij testament zijn kasteel en zijn domein over aan de stad.

In **1909** vond voor de laatste keer de **militaire loting** plaats. In 1910 werd de algemene dienstplicht ingevoerd.

Op 05/07/1911 verscheen voor het eerst een **vliegtuig** boven Oudenaarde. Iedereen liep naar buiten om dit wonder te mogen aanschouwen. Zelfs de fabrieken vielen stil.

Op 17/08/1911 werd met de nodige politieke aandacht de eerste steen gelegd van het **postgebouw** (op de hoek van het Jezuïetenplein en de Krekelpuut) (*zie foto*).

Baron Charles Liedts

All for duty

Telg uit een politieke familie

Charles A. Liedts werd op 01/12/1802 te Oudenaarde geboren. Zijn vader Laurentius was ontvanger van de Oudenaardse burgerlijke hospitalen en van 1802 tot 1824 gemeenteraadslid van Oudenaarde. Hij stamde uit een familie van brouwers en grootgrondbezitters. De familie Liedts was al ruim een eeuw actief in het lokale sociale en politieke leven. Zo was Guillaume Liedts, wijnhandelaar en grootoom van Charles, in 1789 luitenant van het patriottenleger en ten tijde van de Verenigde Nederlandse (Belgische) Staten was hij schepen. Onder Jozef II kocht hij het grootste deel van de af te breken fortificatiën van de stad. De interesse voor politiek werd Charles als het ware met de paplepel ingegeven.

Bliksemcarrière bij de rechtbank

Charles volgde les in het college van Oudenaarde. Na deze studies studeerde hij aan de Gentse universiteit waar hij in 1823 afstudeerde als doctor in de rechten. Hij werd lid van de Oudenaardse balie. In 1830 was hij één van de leiders van de Oudenaardse revolutionairen. Wegens zijn bijdrage in de Belgische omwenteling benoemde het Voorlopig Bewind hem als procureur bij de rechtbank van eerste aanleg van Oudenaarde. Al na enkele maanden werd hij eveneens als procureur overgeplaatst naar het gerechtshof in Gent. In 1831 werd hij aangesteld als voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg in Antwerpen.

Parlementaire loopbaan

Niet enkel in de rechterlijke wereld maakte hij snel carrière, ook op politiek vlak ging het hem voor de wind. In 1830, pas 28 jaar oud, werd hij lid van het Nationaal Congres voor het arrondissement Oudenaarde. Hij speelde een rol van betekenis aangezien hij voor de ganse duur van het Congres als de voornaamste van de 4 secretarissen optrad (hij was immers met het grootste aantal stemmen verkozen). Hij las telkens het proces-verbaal voor van de vorige vergadering en gaf kennis van ingediende amendementen, petitieën en dergelijke meer. Hij diende een amendement in dat de verplichting tot het vertalen van het Bulletin Officiel des Arrêtés et des Actes du Gouvernement provisoire in de Vlaamse volkstaal overhevelde van de provinciegouverneurs naar een centrale administratie. Zijn politieke ideeën kwamen grotendeels overeen met deze van de meerderheid van de leden, namelijk een voorkeur voor een constitutionele monarchie, voor de eeuwigdurende uitsluiting van de Nassaus, voor Surllet de Chokier als regent, voor de hertog van Nemours en voor Leopold van Saksen-Coburg als koning. Hij was één van de 4 gezagdragers die rechts van de koning op de tribune stonden bij diens eedaflegging als koning. Liedts bood de koning zijn pen aan bij de ondertekening van het proces-verbaal van de eedaflegging.

In 1831 werd Charles Liedts tot volksvertegenwoordiger verkozen. Hij bekam een herverdeling van de grondlasten tussen de provincies ten voordele van de Oost-Vlaamse grondbezitters. Hierdoor kreeg hij de bijkomende steun van landbouwers en landeigenaars uit het arrondissement Oudenaarde. Bij de censitaire kiezers waren de materiële streekbelangen belangrijker dan de ideologie. De politieke opgang van Charles was meer dan waarschijnlijk ook te danken aan de steun van machtige beschermheren. Zijn gegoede afkomst en het familiale netwerk speelden uiteraard ook een rol.

Hij bleef tot 1848 onafgebroken in het parlement. Hij was eerst secretaris, vervolgens quaestor (1835-1840) en voorzitter van de Kamer (1843-1848).

In 1837 huwde Charles met Rosa De Haen. Zijn getuige was de katholieke volksvertegenwoordiger Jean Ignace Thienpont. Deze dacht dat Liedts een overtuigd katholiek was. Groot was zijn verbazing om enkele jaren later te moeten vaststellen dat zijn vriend tot de liberale partij behoorde! Liedts was noch een echte unionist noch een echte liberale partijganger. Hij was tijdens zijn ganse politieke loopbaan vooral een echte 'bestuurder' die zich niet bezighield met de strijd tussen de partijen.

Diplomatieke missies

In 1838 maakte hij deel uit van de staatscommissie (onder leiding van d'Huart) die belast was met de herziening van de, door de Conferentie van Londen, aan België opgelegde schuld. In juni 1839 werd Liedts door de regering en koning Leopold I naar Utrecht gezonden voor de verdeling van de oude staatsschuld tussen België en Nederland. Er volgde nog een reeks diplomatieke missies.

Hij werd er in 1848 en 1851 opnieuw op uitgestuurd om in Den Haag besprekingen te voeren over de hernieuwing van een handelsverdrag. Aangezien de Gentse katoenindustrie in crisis was, wilde Liedts polsen of Nederland haar monopolie op de handel met Nederlands Indië wilde laten doorbreken. Deze belangrijke afzetmarkt voor Gent was immers sedert 1830 afgesloten. Er volgde een bevredigend akkoord dat gunstig was voor de Belgische economie en de politieke betrekkingen tussen België en Nederland.

Liedts voerde ook onderhandelingen met Frankrijk. Samen met Firmin Rogier hernieuwde hij in 1852 in Parijs een verdrag dat gunstige douanetarieven had ingesteld voor Belgische goederen. In 1861 deed hij besprekingen die resulteerden in een vrijhandelsverdrag tussen België en Frankrijk.

Minister

In zijn loopbaan werden Charles Liedts ook enkele ministerposten aangeboden. Briefwisseling met koning Leopold I liet uitschijnen dat hij die niet van harte aanvaardde. Liedts had een vriendschappelijke relatie met onze eerste vorst.

Van 1840 tot 1841 was hij minister van binnenlandse zaken in de regering van Joseph Lebeau en Charles Rogier. Hij werkte aan de uitbouw van de Belgische administratie en diende bij de koning een rapport in over de administratieve toestand in de provincies en de gemeenten. Door zijn toedoen werd in 1841 een Commission Centrale de Statistique opgericht.

Na de val van de regering Lebeau-Rogier weigerde Liedts nog minister te zijn in een nieuw te vormen regering. Het was een gebruik om een aftredend minister een belangrijke functie te geven. Zo aanvaardde hij een benoeming tot gouverneur van de provincie Henegouwen. Gouverneurs waren toen de vertegenwoordigers van het centrale gezag in hun provincie. Liedts werd het aanspreekpunt van de regering in één van de grote industriële gebieden van het land. Hij bleef echter contact houden met de uitvoerende macht in Brussel.

Zijn aanstelling als gouverneur werd door zijn achterban in Oudenaarde gezien als het aanvaarden van gunsten van de katholieken. Hij bleef ondanks alles het troetelkind van de Oudenaardisten.

In 1843 en 1845 werd Liedts diverse keren gevraagd om opnieuw minister te worden. Hij was geboeid door de industriële ontwikkelingen in zijn provincie (zoals het steenkoolbekken in de Borinage) en weigerde een ministerportefeuille. Het steenkoolbekken van de Borinage werd toen vooral uitgebaat door de Société Générale om de nationale industrie te stimuleren. Het onrechtstreeks gevolg van zijn weigering om in 1845 minister te worden, was dat hij door de regering onder leiding van Sylvain Van de Weyer als gouverneur werd overgeplaatst naar Brabant. Hij bleef er tot 1860 gouverneur, met een onderbreking tussen 1852 en 1855.

Het akkoord, dat Liedts in 1852 met Frankrijk had onderhandeld, stuitte in België onverwacht op het verzet van de toenmalige minister van financiën Walthère Frère-Orban. Teneinde het

verdrag snel te kunnen bekrachtigen, stelden Leopold I en Charles Rogier, Charles Liedts aan als plaatsvervangend minister. Liedts had evenwel aanvankelijk opnieuw geweigerd. Zijn vervangend ministerschap duurde tot 1855. Als minister finaliseerde hij onder andere de onderhandelingen met Frankrijk en lag hij aan de basis van een uitbreiding van het Belgisch leger.

Sommige auteurs beweren dat hij als minister van financiën als beschermheer optrad van de Société Générale. Toen de verhoudingen tussen de Société Générale en de pas gestichte Nationale Bank van België gespannen waren, nam Liedts een reeks maatregelen in het nadeel van de Nationale Bank.

In 1847 werd Liedts tot minister van staat benoemd.

Bestuurder in het bedrijfsleven

Vanaf de jaren 1850 begon Liedts zich meer en meer te interesseren in het bedrijfsleven, meer bepaald in spoorlijnen en steenkoolmijnen. Hij werd beheerder van de verzekeringsmaatschappijen La Belgique Maritime en La Belgique en van de steenkoolmijnen in St. Hadelin en Marcinelle-et-Couillet. Hij was commissaris van de mijn van Monceau-Fontaine et Martinet. Hij zat in de raad van beheer van verschillende privé-spoorlijnen zoals du Haut et du Bas Flénu en de Dendre et Waes. Verder was Liedts bestuurder van onder andere een gieterij en een machine-atelier. In 1860 stichtte hij de Conseil Supérieur du Commerce et de l'Industrie (een raadgevend orgaan dat zich bezig hield met wettelijke bepalingen over kartelvorming, arbeidersboekjes en vrouwen- en kinderarbeid). Daarnaast overlegde Liedts nog met de koninklijke familie en de toekomstige Leopold II over investeringen in het buitenland.

Gouverneur van de Société Générale

In 1861 werd Liedts als gouverneur van de Société Générale aangesteld. Leopold I had zijn kandidatuur persoonlijk gesteund. Onder zijn leiding onderging de instelling een statuutwijziging, waardoor de leden van de beheerraad verkozen werden door de aandeelhouders in plaats van benoemd te worden door de koning. Met het oog op toenemende buitenlandse concurrentie, werd begonnen met de structurering van haar belangen in de industrie en rationalisering en concentratie van de concessies in de spoorwegen. De Société Générale coördineerde de inspanningen van de Belgische metaalbedrijven om in een gezamenlijk front bouwcontracten en exploitatieconcessies in het buitenland te kunnen binnenhalen. Liedts streefde naar een versteviging van de financiële structuur van de maatschappij en haar ondernemingen. Hiervoor werd een netwerk van gepatroneerde banken uitgebouwd.

In 1870 werd Charles Liedts in de adelstand verheven met de rang van baron, als teken van dank voor de wijze waarop hij was omgegaan met de financiële crisis ten gevolge van de Frans-Pruisische oorlog.

Liedts verliet de Société Générale in 1877. Zijn gezondheid ging achteruit en de dood van zijn vrouw had hem aangegrepen. Hij trok zich terug uit het openbare leven. Hij wilde zich na zijn loopbaan terugtrekken in zijn geboortestad, tussen zijn kunstcollectie en zijn boeken, om er zich te wijden aan zijn grote passie, de botanica. Tijdens zijn actieve leven had hij in 1840 het voorzitterschap waargenomen van de Conseil supérieur de l'Agriculture et des Haras, van 1851 tot 1854 was hij voorzitter geweest van het Schoolcomité van de Rijksschool voor Veeartsenij en Landbouw van Anderlecht-Kuregem, in 1861 was hij erevoorzitter van de Société Agricole de Brabant geworden, en van 1864 tot 1874 had hij in de beheerraad van de Société royale d'Horticulture de Belgique gezeteld.

Charles Liedts stierf op 21/03/1878.

Kasteel en park

Zoals reeds vermeld, kocht Guillaume Liedts onder Jozef II een domein, dat was vrijgekomen na de afbraak van de stadsversterking van Vauban. Een Hollands ravelijn is nog bewaard aangezien het in 1865 opgenomen werd in de grote privétuin die Charles Liedts had laten aanleggen. Deze was geïnspireerd op de Engelse landschapstuinen met wandelpaden, waterpartijen met fontein (niervormige vijver), grote grasvelden, prieeltjes en hoogstambomen. In 1869 werd in het landschapspark een ijskelder gemaakt die nu als verblijfplaats voor vleermuizen wordt gebruikt. Tussen de vijver en de ijskelder slingeren zich momenteel paden tussen kunstmatig aangelegde heuvels, hoogstambomen en struiken. Gazons in de open ruimtes zorgen voor afwisseling. Een natuurstenen boogbrugje leidt er over één van de heuvels en is aan de zuidzijde ervan geflankeerd door een romantische ruïne van een ronde toren (aangelegd in de tweede helft van de 19de eeuw), opgetrokken in natuursteen en begroeid met klimop.

Het nog bewaarde ravelijn binnen het domein is het enige vestingbouwkundige overblijfsel van de vesting Oudenaarde uit de Hollandse periode. Het ravelijn gaat in oorsprong terug tot het midden van de 17de eeuw en werd aangepast ten tijde van de Vauban. In ieder geval was het ravelijn oorspronkelijk aan alle zijden omgeven door water. Tijdens het Hollands bewind in de 19de eeuw werd het ravelijn opnieuw functioneel binnen de Nederlandse vesting rond Oudenaarde en werden er aanpassingen gedaan. In 2010 werd het ravelijn samen met het Liedtspark voorlopig beschermd als monument. In 2011 startte de restauratie van de ravelijn. De grachten werden opengemaakt zodat het werk nu opnieuw met water is omringd. Het talud van de wallen werd hersteld maar niet op volle hoogte. Een betonnen profielmuur in de keel toont echter het oorspronkelijke profiel. De beplanting werd herzien, er werden wandel- en fietspaden aangelegd en een wandel- en fietsbrug over de ravelijngracht gebouwd.

De noordoostelijke hoek van het Liedtsdomein, begrensd door de Hofstraat en de Dijkstraat, was ten tijde van Amedée Liedts, de zoon van Charles, een tuin met een serre en berging. Een hoge bakstenen muur schermde de vroegere moes- en bloementuin af. Tegen de zuidkant waren fruitleibomen aangeplant. Tijdens en na de Eerste Wereldoorlog werden de gronden al door de bevolking gebruikt als tuintjes. In 1926 nam de Koninklijke Maatschappij Werk der Volkstuinen, opgericht in 1896 en beter gekend als het 'Werk van den Akker', het beheer van de volkstuinen in Oudenaarde in handen. Heel wat gezinnen maken nu deel uit van de vzw Werk voor Volkstuinen Oudenaarde.

Zeldzame foto van het park met het oude witte landhuis

Richard, Charles en Clemence Liedts lieten in 1850 een paviljoen bouwen dat in de jaren 60 van de 19de eeuw door Charles uitgebreid werd tot een landhuis in neoclassicistische stijl. Het oorspronkelijk witgepleisterd landhuis, dat als zomerresidentie werd gebruikt, werd in 1883 door Amedée Liedts verbouwd, uitgebreid en aangekleed in eclectische stijl met verwijzingen naar de renaissancestijl. Architect Edmond Van de Vyvere werkte mee aan de opbouw van het huidige kasteel. Hij studeerde architectuur aan de Academie in Brussel en werkte in de jaren 1860 mee aan de bouw van het Brusselse

justitiepaleis onder leiding van architect J. Poelaert. Architect van de Vyvere stamde uit een belangrijke Oudenaardse kunstenaarsfamilie. Zijn broers Emiel en Polydoor waren

beeldhouwer en aannemer. Mogelijk werkten zij ook mee aan de verbouwing van het kasteel. De gekende kunstschilder Edmond Van de Vyvere was een zoon van zijn broer Emiel.

Het kasteel is opgetrokken uit bak- en kalkzandsteen (vermoedelijk Euvillesteen) op een hoge plint van blauwe hardsteenblokken. De geveltop is verfraaid met rijk gesculpteerde cartouches voorzien van de leuze van baron Liedts 'All for duty'. Het interieur bleef goed bewaard en werd ingericht in neo-Vlaamse renaissancestijl met fraaie schouwen en eikenhouten lambriseringen.

In 1907 schonk de kinderloos gestorven Amedée Liedts bij testament het kasteel en het bijhorende park van 6 ha aan de stad. De voorwaarde was dat het onverdeeld een publieke invulling diende te hebben. De begrenzing van het 'Park Liedts' zou nooit mogen wijzigen en ook de volkstuintjes moesten blijven bestaan. De schenking bevatte ook een kunstcollectie, zijn bibliotheek en een collectie munten en penningen. De meer dan 4.000 boekbanden met uiteenlopende onderwerpen, munten en penningen worden bewaard op het Oudenaardse stadsarchief. De geschonken kunstwerken bevinden zich in het stedelijk museum van Oudenaarde.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog deed het kasteel dienst als casino voor de Duitse officieren (zie foto). Na de oorlog bood het kasteel tijdelijk onderdak aan de Oudenaardse rechtbank in afwachting van de bouw van het nieuwe justitiepaleis. Momenteel is het kasteel de thuisbasis van het Vrijzinnig Centrum Liedts vzw.

De Oudenaardse brouwerijen in de 19de en 20ste eeuw

Industrialisering

Oudenaarde heeft door de eeuwen heen faam gemaakt met zijn bier, meer bepaald met het bruin bier. De geschiedenis van het brouwen in Oudenaarde gaat tot de volle middeleeuwen terug. De stad haalde heel wat inkomsten uit de productie en consumptie van bier. De stad hief belastingen (accijnzen of ongelden) op het bier.

Op de nagenoeg afwezige industrialisatie in de 19de eeuw in Oudenaarde, maakte de brouwnijverheid een uitzondering.

De structuur van de brouwerijen bleef in de eerste helft van de 19de eeuw traditioneel. In de tweede helft veranderde een brouwerij geleidelijk aan in een modern gemechaniseerd bedrijf. Nieuwe ontdekkingen zorgden voor een verbeterd en gecontroleerd brouwproces. Louis Pasteur verklaarde de vergisting, een belangrijk onderdeel van het brouwproces. Hij definieerde het begrip zuivere gist en ontdekte ook dat door het verhitten van bier diverse bacteriën uitgeschakeld worden. In 1879 vond Von Linde de koelmachine uit. Zo kon elke brouwerij het bier gedurende gans het jaar koel houden. Dit luidde stilaan de overgang in van het hoog- naar laaggistend bier zoals het pilsbier. Het eerste pilsbier werd in 1842 in Pilsen (Tsjechië) gebrouwen.

Na 1870 ging het de brouwers voor de wind. Dankzij de wetenschappelijke instrumenten en het gebruik van stoommachines verliep de productie meer gecontroleerd en werd deze sterk vergemakkelijkt. Henri Ronsse was in 1853 de eerste Oudenaardse brouwer die een stoommachine in gebruik nam. In 1880 gebruikten alle Oudenaardse brouwers een stoommachine.

De figuur van de brouwer

De brouwerijen waren veelal familiale ondernemingen waarbij de brouwer uit de betere kringen kwam en de vanzelfsprekende patron was. Wanneer er meerdere mogelijke opvolgers waren, werd er soms een zusterbedrijf opgericht of een andere brouwerij zonder opvolger overgenomen. De brouwers waren lid van de betere klasse. Om een brouwerij te starten, had men immers een ferm startkapitaal nodig.

De brouwers waren sociale en publieke figuren en waren geëngageerd in de organisatie van evenementen en kermissen in de stad. Daarnaast steunden ze financieel de oprichting of restauratie van monumenten. Vaak waren ze in de lokale politiek betrokken. Om politiek te scoren was een goede afkomst en een deelname aan het verenigingsleven onontbeerlijk.

De brouwerijen tijdens en na de beide wereldoorlogen

De brouwnijverheid ging tijdens WO1 sterk achteruit. De Duitsers namen alles in beslag wat kon dienen voor het vervaardigen van oorlogsmunitie. De brouwketels waren hiervoor erg geëerd.

De Duitsers beseften dat bier in oorlogstijd een belangrijke troost kon zijn voor zowel de bezetters als de bevolking. De Duitsers selecteerden per regio een brouwerij die vrijgesteld was van confiscatie en die draaiende werd gehouden. In Oudenaarde was dit tijdens WO1

de brouwerij Pêtre-Devos uit de Bergstraat. Een groot probleem bij het brouwen was de grondstoffenschaarste. De aanvoer van het graan was problematisch en kwam al snel onder het toezicht van de bezetter. Er werd bespaard op de hoeveelheid grondstoffen, zodat er een zogenaamd 'soldatenbier' met een lager alcoholpercentage gebrouwen werd. Ook was er een personeelstekort in de brouwerijen wegens de oproeping voor de militaire dienst. De brouwers die konden en mochten produceren, profiteerden maximaal van hun unieke situatie.

Door de oorlogsschade op het einde van WO1 moest men genoeg kapitaal hebben om na de oorlog nieuwe installaties te kopen, de schade aan de gebouwen te herstellen en opnieuw te kunnen starten. Merkwaardig is dat hierdoor in Oudenaarde geen enkele brouwerij moest sluiten.

De brouwsector kreeg een nieuw elan en floreerde. In de aanloop naar WO2 steeg de werkloosheid en werd het levensonderhoud duurder. Dit zorgde voor minder bierverbruik. Het Belgische leger vorderde van de brouwers paarden en vrachtwagens op. Eenmaal de Duitsers hier de plak zwaaiden, eisten ze de overgebleven transportmiddelen op. Opnieuw stelde zich het probleem van het grondstoffentekort en waren de brouwers verplicht een flauw bier, het zéro-huit-bier, te brouwen. Er werd een brouwkaart ingevoerd waarmee elke brouwer een vaste hoeveelheid grondstoffen kon aanschaffen. Men ging ook op zoek naar vervangende grondstoffen. De Duitsers stelden een exportverbod op graangewassen in.

De brouwers moesten voldoen aan de door de Duitsers opgelegde eisen. De bezetters stelden een lijst van brouwerijen op die onderworpen werden aan verplichte leveringen. Aangezien de Duitsers geen vlotte betalings waren, poogde men aan de verplichte leveringen te ontsnappen.

Na de oorlog daalde het aantal brouwerijen zienderogen. De oorzaken waren de opmars en het succes van het pilsbier, en de moordende concurrentie van de grote brouwerijen die over meer transportmogelijkheden beschikten en aan de opkomende supermarkten konden leveren.

Vandaag zijn er geen brouwerijen meer binnen de vroegere stadsgrenzen van Oudenaarde. In de fusiegemeente Oudenaarde bestaan er wel nog enkele brouwerijen, namelijk Roman, Cnudde, Smisje en Liefmans.

Overzicht van de Oudenaardse brouwerijen in de 19de en 20ste eeuw

Pêtre-Devos

De brouwerij in de Bergstraat was eerst vanaf 1864 een vlasspinnerij van C. Charlier met bijhorende woning en arbeiderswoningen. In 1875 werd de spinnerij verkocht aan brouwer Devos die er een brouwerij startte, de Sint-Arnoldusbrouwerij. In 1892 nam August Pêtre, die uit een brouwersfamilie uit Halle kwam, na zijn huwelijk met de brouwersdochter Mathilde Devos (dochter van de eerste katholieke burgemeester Auguste Devos), de brouwerij over.

August was de enige brouwer die zijn bruin bier brouwde met tarwe.

Toen August in 1914 overleed ging het bedrijf over naar zijn zoon Pierre.

De brouwerij werd in WO1 door de bezetter gekozen om de hele regio van bier te voorzien. Pierre werkte samen met zijn broers Charles en Louis. Het ging de brouwerij voor de wind. De brouwerij was één van de eerste om op een professionele manier reclame te voeren en werd mede hierdoor tijdelijk de grootste van de stad. De brouwerij had een grote afzetmarkt in Oost- en West-Vlaanderen en in Henegouwen.

Het bedrijf werd tijdens WO2 zwaar getroffen door de Duitse bombardementen.

Tot 1945 werd het bier hoofdzakelijk op vat verkocht waarna het door de bierhandelaars op flessen werd getrokken. Er werd besloten een deel van de mouterij om te bouwen tot bottelarij zodat de brouwerij zelf zijn bier kon bottelen.

Enkele jaren na de oorlog gingen de zaken achteruit. De smaak van de mensen veranderde waardoor de afzet daalde. Om het tij te doen keren werd de Pêtre-pils geïntroduceerd. Het mocht niet baten. In 1970 sloot de brouwerij de deuren.

De brouwerij aan de kant van de Remparden

Liefmans

Jacques Liefmans kocht in 1784 de brouwerij De Arend in de Krekelput van zijn schoonfamilie. Medio 18de eeuw was dit de grootste brouwerij van Oudenaarde. Het bedrijf bleef in handen van de familie Liefmans tot het in 1902 aan Pierre Van Geluwe werd verkocht. Deze investeerde flink en liet onder meer een nieuwe stoomketel plaatsen. Op het einde van WO1 werden het woonhuis en de brouwerij gebombardeerd. Na de oorlog wilde men uitbreiden en toen in 1923 de waterbevoorrading in het gedrang kwam, moest men op zoek naar een andere locatie. Die vond men aan de oevers van de Schelde, een eindje stroomafwaarts op het grondgebied Edelare (Aalststraat). De oude brouwerij in de Krekelput bleef in dienst als mouterij.

Na WO2 gingen alle activiteiten over naar Edelare. Na de nieuwe start was het de beurt aan Pierre's zoon Paul om het bedrijf te leiden. Omdat deze veel in het buitenland vertoefde, gaf hij het bierrecept door aan zijn secretaresse Rosa Merckx, die de dagelijkse leiding op zich nam. Ondanks enkele eigenaarswissels bleef brouwmeester Rosa Merckx in functie. Zij zorgde ervoor dat het bier minder zurig smaakte, hetgeen het publiek kon bekoren. Door deze ingreep vonden de bieren van Liefmans meer afzet, ook tot in het buitenland. Zo werd het kriekbier in 1975 zelfs verkozen tot het beste bier ter wereld.

In 2008 werd het bedrijf overgenomen door de brouwerij Duvel-Moortgat. Hierdoor kreeg de brouwerij een nieuw elan.

Dugardein

In 1810 werd door Charles De Simpelaere in de Broodstraat een jeneverstokerij opgericht. In 1846 kreeg men een vergunning om ook bier te mogen brouwen en azijn te maken. Gedurende de rest van de 19de eeuw bleef het stoken van jenever de hoofdbezigheid. De bierbrouwerij was de kleinste bierproducent in Oudenaarde. Toen de overheid het stoken van jenever aan banden legde, werd enkel nog bier gebrouwen. In 1910 werd de brouwerij verkocht aan José Dugardein, een Westvlaming. Samen met zijn zoon maakte hij in die tijd het beste Oudenaardse kriekbier dat op champagneflessen werd gebotteld. In de jaren 60 werd het brouwen stopgezet.

Felix

Midden 18de eeuw was er een azijnbrouwerij in de Krekelput gevestigd. Deze evolueerde naar een bierbrouwerij. Zo werd er in 1818 bier gebrouwen door Regina Van Langermeersch. In 1870 werd de brouwerij overgenomen door Eugène Felix. De laatste Felix, namelijk Léonard, was schepen, advocaat en hoofd van de brandweer, en had bijgevolg weinig tijd om brouwer te zijn. Hij liet de zakelijke leiding van het bedrijf in handen van zijn brouwmeester Maurice Ronsse. Na de dood van Léonard Felix ging de brouwerij

testamenteir over naar een vriendin van de familie. Haar zoon Pierre ging in associatie met Roger Clarysse die reeds voor Liefmans had gewerkt. Na de dood van Pierre in 1951 kwam het bedrijf volledig in handen van de familie Clarysse.

De brouwerij bleef investeren en innoveren, zowel op gebied van technologie als bierassortiment. Het bier Felix Speciale Oudenaards kreeg een wereldprijs op de Expo van 1958 te Brussel. In de jaren 90 werd een nieuwe koelinstallatie in gebruik genomen. De slechte ligging (geen uitbreidingsmogelijkheden) in het stadscentrum noopte Philippe Clarysse de productie van het Felixbier uit handen te geven en de productie op de hoek van de Koningsstraat en de Grachtschelde te stoppen. Het Felixbier wordt vanaf 2002 nog verder gebrouwen in de artisanale brouwerij Vebaeghe in Vichte.

Naus

In 1792 begon Constantin Galle bier te brouwen op het Jezuïetenplein. In 1836 werd Henri Ronsse eigenaar van de brouwerij. Hij investeerde veel in het bedrijf en moderniseerde volop. Zo werd de onderneming uitgebreid met een distilleerderij. Hij nam als eerste brouwer in Oudenaarde een stoommachine in dienst. Uiteindelijk ging de brouwerij failliet en werd ze verkocht aan Jules Liefmans. Deze deed opnieuw de nodige vernieuwingen maar ging vervolgens ook op de fles. In 1869 kocht Edouard Naus de onderneming bestaande uit een huis met bier- en azijnbrouwerij, een mouterij en een maalderij. Na de dood van Edouard brouwden zijn vrouw en 2 zonen, Guillaume en Maurice, verder. Guillaume verkocht in 1914 zijn deel in de brouwerij aan Maurice om een chicoreifabriek in Gent over te nemen. Maurice investeerde tijdens en na WO1 in de brouwerij. Zo werden een elektrische motor en een vrachtwagen in gebruik genomen. De brouwerij werd het slachtoffer van de Duitse bombardementen in november 1918 (zie foto). Na zijn dood in 1954 werden de brouwactiviteiten definitief stopgezet.

Maurice en Guillaume Naus hadden blijkbaar een hart voor de wielersport.

Zo stond Maurice aan de wieg van een velodroom in Oudenaarde. Weinigen weten dat Oudenaarde in het interbellum een wielersportbaan had. Het baanwielrennen was toen zeer populair. Zo waren er begin jaren 30 in België 69 verschillende zomervelodrooms waar wedstrijden werden gehouden.

Maurice organiseerde ook jaarlijks een wielervedstrijd op de weg, de zogenaamde 'Scheldeprijs'.

De Oudenaardse velodroom lag rechtover het huidige administratief centrum in de Tussenmuren

Liedts en Den Anker

De overgrootvader van Charles Liedts, Laurentius, oefende het beroep van brouwer uit. Hij had eind 18de eeuw 3 brouwerijen en brouwde zelf in één van de drie, namelijk in brouwerij Den Anker in de Tussenbruggen. De andere werden verhuurd. Laurentius gaf de stiel door aan zijn kinderen. Zijn zoon Constantin nam Den Anker over. In 1854 kwam er een einde aan de brouwerij.

Zijn oudste zoon Guillaume begon een brouwerij in de Einestraat. Diens zoon Jan trouwde met een brouwersdochter van Liefmans en nam de zaak in 1812 over. Zijn nazaten brouwden stevig verder tot 1954, jaar waarin Jan Liedts het brouwen stopte.

Six

Jan Van Ruyskensvelde, een brouwersknecht bij de brouwerij Liedts, kreeg in 1868 een vergunning voor de oprichting van een eigen brouwerij op het Jezuitenplein, grenzend aan de Liedtsbrouwerij. Na zijn dood in 1892 werd de onderneming verkocht aan Jérôme Six uit Wervik die deze na enkele jaren aan zijn broer Paul schonk. Toen Paul later naar Bevere verhuisde om daar een textielabriek op te richten, nam diens zoon Gustaaf de brouwerij over. Er werd een bruin bier en een tripel bruin gebrouwen, waarvan men de typische donkere kleur verkreeg door de donkere mout die in de brouwerij zelf werd gebrand. De broer van Gustaaf, Louis, nam de brouwerij op een bepaald moment over. Bij het begin van WO2 werden de activiteiten gestaakt. Na de oorlog startte de brouwerij niet meer op.

Cambier-Droesbeque

De brouwerij was gevestigd in de vroegere refuge van de priorij van Elsegem (thans een horecazaak) aan de Kleine Markt en was eind 18de eeuw eigendom van Laurentius Liedts. Hij verhuurde dit pand aan Louis Lessens en later aan Jan Vanderpiete. De dochter van Jan trouwde met een brouwerszoon uit Velzeke, Louis-Henry Droesbecque. Hun zoon Louis Isidore huwde met een dochter van een brouwer uit Eine. Het koppel maakte van de brouwerij een bloeiende zaak waar ook tafelbier en azijn geproduceerd werd. De brouwerij beschikte over een eigen mouterij (nu brasserie De Mouterij).

Hun schoonzoon Jean Cambier nam de zaak over en moderniseerde begin 19de eeuw de onderneming. De helft van de productie bier werd ter plaatse op flessen getrokken. De andere helft werd in vaten aan een bierhandelaar in Doornik verkocht. Het overlijden van Cambier en de concurrentie van het pilsbier zorgden voor de sluiting in 1951.

Lambert

Naast brouwerij Den Anker in de Tussenbruggen bestond eind 18de eeuw nog een tweede brouwerij. De zaak startte in 1782 toen Ferdinand Vannoo tot de brouwersgilde toetrad. Latere brouwers waren onder meer Philippe Souhiers en Jacques Lambert. De onderneming bleef een tijd in het bezit van de familie Lambert tot Léon Debreuck in het begin van de 20ste eeuw de nieuwe eigenaar werd. De brouwerij bezat ook een eigen kuiperij voor het vervaardigen van houten kuipen, tonnen en vaten. In 1913 werd de zaak stopgezet en werden de gebouwen afgebroken.

De Valcke

In 1777 startte Martinus Prieels, wijnhandelaar en azijnbrouwer, zijn eigen bierbrouwerij in de Hoogstraat. Na zijn dood bleef de brouwerij de volgende generaties in het bezit van de familie en schoonfamilie. In 1848 werd het bedrijf gekocht door een slagersfamilie, hetgeen het einde van de brouwerij betekende.

De spoorwegen

Het station van Oudenaarde (Bevere)

Transportmiddelen vóór het treintijdperk

De verplaatsingen gebeurden te voet, te paard, per koets of per privékoets (de diligence). Langs de landelijke wegen hingen benden struikrovers rond. Voor het transport van goederen was men aangewezen op de veelal niet-verharde, slijkerige aardewegen. Een andere optie was het vervoer via het water. Men maakte gebruik van platte schuiten die veelal door paarden- of mankracht werden voortgetrokken. Vaak werden tolgelden geheven en verliep het transport tergend traag.

Om aan deze situatie te verhelpen werd reeds onder het Hollands regime begonnen met de modernisering en uitbreiding van het wegen- en waternet.

Uitbouw van de spoorwegen

België scheurde zich in 1830 van Nederland af en kon daardoor de waterwegen op Nederlands grondgebied niet meer gebruiken. Bijgevolg raakte de haven van Antwerpen afgesneden van het Duitse achterland. Men zocht onmiddellijk naar nieuwe grensoverschrijdende transportmogelijkheden die noodzakelijk waren voor de exportgerichte economie. De nieuwe spoorteknik uit Engeland kon een oplossing bieden. Voordelen waren de snelheid, de vertakkingsmogelijkheden en de uitbatingskosten. Op 01/05/1834 werd een wet tot de aanleg van 380 km spoor uitgevaardigd. Zo ontstond een nationaal dekkend netwerk met een noord-zuidlijn en een oost-westlijn die in Mechelen kruisten, het middelpunt van het Belgische spoor. In 1843 werd de Duitse grens bereikt en telde het spoornet 559 km spoor.

Eenmaal de hoofdinfrastructuur aangelegd was, besloot het parlement de verdere uitbouw aan privémaatschappijen toe te vertrouwen. In een periode van 30 jaar werd het spoornet 3.100 km lang. De werking van het privéstelsel was evenwel onbevredigend. Het merendeel van de private lijnen werden in 1871 noodgedwongen overgenomen door de overheid.

Oudenaarde mocht de trein niet missen

In 1845 waren er plannen om de stad langs de kant van de Einespoort te versterken. Hiervoor zou maar een deel van de staatsgronden die voor de vesting waren gereserveerd, gebruikt worden. De niet-gebruikte gronden zou de staat dan kunnen verkopen, maar behielden wel hun statuut van vestinggronden, waardoor ze niet bebouwd mochten worden. Een deel van die gronden van de vesting werd verpacht aan landbouwers uit de omgeving.

Charles Van der Straeten, aannemer van bouwwerken, opperde een plan om de versterkingswerken verder van de stadskern op de Eindries uit te voeren. Gevolg zou zijn dat de vestinggronden die aan de stad grensden als gewone grond konden verkocht worden. De verkoop van die gronden zou een deel van de kosten kunnen dekken en het Jezuïetenplein, de Einestraat en de Kattestraat zouden kunnen worden uitgebreid. Van der Straeten geloofde dat er binnen het jaar na de verkoop van de gronden reeds meerdere huizen op zouden staan. Het plan van Van der Straeten kon op sympathie rekenen.

Rond die tijd kwam er ook het plan voor een spoorweg Oudenaarde-Gent. De vraag stelde zich waar het station zou komen. Het gerucht deed de ronde dat dit aan de Meerspoort zou zijn op het grondgebied van Bevere. Snel werd gereageerd en werd gesteld dat het station moest geplaatst worden op het gebied dat Van der Straeten wilde verstedelijken, waardoor de ganse stad, maar meer bepaald de Einestraat, Kattestraat en het Jezuïetenplein, er voordeel van zou ondervinden.

Begin september 1845 werd een plan voor de spoorweg Gent-Oudenaarde, mede ontworpen door de Oudenaardse ingenieur A. Vandermeersch, aan de stad gezonden. Vanaf dan werd een pleidooi gevoerd om deze lijn werkelijk tot stand te brengen. Het traject zou onderdeel vormen van de spoorweg Gent-Bergen die langs Ath, Ronse en Oudenaarde zou passeren. Het gemeentebestuur van Oudenaarde deed moeite om de lijn langs de stad te doen passeren, echter zonder succes want Kortrijk kreeg de voorrang.

In de jaren die volgden heerste in Oudenaarde een gevoel van frustratie omdat Oudenaarde geen deel uitmaakte van het basisnet van spoorlijnen die de overheid had aangelegd. Men voelde zich danig tekort gedaan dat in juli 1851 een afvaardiging van de stad onder leiding van burgemeester Liefmans naar Brussel ging om een spoorlijn tussen Gent en Oudenaarde te bepleiten. Op 20/12/1851 werd met hetzelfde doel een brief naar de minister van openbare werken gestuurd.

In 1852 waren de besprekingen dermate gevorderd dat er een akkoord was over de aanleg van een spoorlijn Gent-Oudenaarde. Deze lijn zou een vertakking zijn van de lijn van Gent naar Kortrijk. De aansluiting zou in De Pinte gebeuren. In Oudenaarde startte de discussie over waar het station zou moeten komen. De concessie voor de uit te voeren werken werd in handen gegeven van de gebroeders A. en J. Hertogs die in 1854 een 'Société anonyme du chemin de fer d'Oudenaerde vers Gand' stichtten.

De plaats van het station

De discussies over de locatie van het station zouden 10 jaar aanslepen. Er moest eerst rekening worden gehouden met het militaire aspect want Oudenaarde was een vestingstad. Iedere doorgang in de verdedigingsgordel betekende een verzwakking. De concessiehouders Hertogs gaven in 1854 per brief een aantal mogelijke plaatsen voor het station zoals onder meer het militaire oefenterrein op de Eindries of de weiden op de gemeentegrens met Bevere achter het huis van de familie Raepsaet. De gebroeders Hertogs vonden een voorstel van de stad met als locatie Tivoli slechter dan een terrein achter de linde en het kerkhof op de Eindries.

Eind 1854 schreef het stadsbestuur een kwade brief naar de minister omdat de nieuwe lijn maar was vastgelegd tot Eine. Er was immers een akkoord bereikt om de lijn de Schelde stroomafwaarts te laten oversteken en het station bij het oefenplein te vestigen. Bruggen en Wegen eiste een vaste brug over de Schelde in plaats van een draaibrug. Het leger daarentegen eiste een draaibrug (en een station buiten de stadsmuren). Deze patstelling hypothekeerde de bouw van een station op Oudenaards grondgebied. De spoorwegen waren gekant tegen een draaibrug omdat op die manier op vrijdag er geen treinverkeer zou mogelijk zijn. In de 19de eeuw is bekend dat men pas op vrijdag de schepen in konvooi doorliet, nadat men de stuw een hele dag gesloten had gehouden. De minister antwoordde met een nietszeggende opsomming van de mogelijkheden. Hierna volgde er radiostilte.

De aanleg begon in 1855 en was in het najaar van 1856 al klaar. In oktober 1856 werd in aanwezigheid van alle notabelen de lijn van Bevere naar Nazareth ingereden.

Op 28/06/1857 werd de lijn ('den ijzeren wegs van Audenaerde naar Gent, 1^e sectie der spoorbaen van Vlaenderen-Henegouw') opengesteld. Het was een onderdeel van de te realiseren verbinding tussen de ontginningsgebieden van de Borinage en de verdelings- en consumptiegebieden van het noorden.

In afwachting van een oplossing voor de overbrugging van de Schelde besloot de Compagnie tenslotte om in de aanpalende gemeente Bevere op goedkope staatsgronden een voorlopig stationnetje te bouwen. De plaats van het station was echter vooral ingegeven door motieven die in de eerste plaats het spoorverkeer aanbelangden. Het terrein werd deels

ingenomen door een buskruitmagazijn dat dicht bij de Beverepoort lag. De stadsmuren zelf had men kort voordien (vanaf 1859) gesloopt zodat ook het magazijn geen zin meer had.

Het werd duidelijk dat het traject van de op stapel staande verlenging van de spoorlijn naar Ronse ten westen van de stad zou gebeuren. De stad vreesde dat de regeling met het voorlopig station wel eens definitief kon worden. Er werd een commissie opgericht die bij de verschillende instanties en overheden de verplaatsing van een station naar Oudenaarde moest bewerkstelligen. Uit briefwisseling blijkt dat een verplaatsing van het station geen werkpunt meer was voor de spoorwegen en men niet geneigd was van aan de situatie nog iets te veranderen.

De bouw van een station in Leupegem werd als een dolksteek ervaren. De 'stad' Oudenaarde die zelf geen station had en de buurgemeenten Bevere en Leupegem wel! Dit kon toch niet zijn!

De lijn Oudenaarde-Saint-Ghislain werd op 01/09/1861 plechtig geopend. Deze liep zoals voorzien ten westen van de stad en overbrugde de Schelde aan de Meerspoort. De door de stad aangestelde commissie presenteerde in juli 1862 een verslag waarbij men 3 mogelijkheden zag voor de lokalisatie van een station op Oudenaards grondgebied. De eerste optie was aan het einde van de Katte- en Einestraat rechtover de gemeenteschool. Deze werd afgewezen omdat het ganse bestaande tracé zou moeten veranderd worden. De tweede optie was op de Meinaert en werd ook afgewezen omdat dit te ver van het stadscentrum verwijderd was (begrijpe wie begrijpe kan!). Het derde plan voorzag een station achter het hospitaal ter hoogte van het stadhuis, op 150 meter van de Markt. De financiële kosten ten laste van de stad zouden 208.000 frank bedragen. Men voorzag een doorsteek naast hotel De Zalm. Waarschijnlijk zag het stadsbestuur op tegen de hoge kosten van de verplaatsing en het project stierf een zachte dood. De krenterigheid van het toenmalige stadsbestuur heeft ervoor gezorgd dat Oudenaarde zelf geen station heeft gekregen.

Er bestond blijkbaar ook een plan dat enkel een halte aan het hospitaal voorzag, speciaal voor de mensen uit Oudenaarde. Zelfs een halte werd de Oudenaardisten niet gegund.

We kunnen stellen dat Oudenaarde lang en hardnekkig weerstand bood tegen een station buiten haar grondgebied. Men zag in dat de aanleg van een station gevolgen had voor de stedenbouw en de lokale economie. Een station werd immers gemakkelijk een nieuwe aantrekkingspool waarrond huizen, winkels, ateliers en fabrieken ontstonden. Hierdoor kon zich een nieuwe kern vormen die eventueel zelfs dominerend zou worden ten nadele van het oude stadscentrum. Gevolg hiervan kon zijn dat het oude centrum zijn functie verloor en gewoon een (woon)agglomeratie werd van de nieuwe kern rond het station waar een nieuw stadscentrum tot ontwikkeling kon komen. Zo'n vaart liep het niet. Er ontwikkelde zich wel een wijk, doch de oude stad behield zijn centrumfunctie. Wel heeft de aanleg van het station de verstedelijking van de zone tussen de spoorweg en de stad in de hand gewerkt, in het bijzonder naar het zuidoosten en het oosten (Eindries) toe, en dus vooral op het gebied van Oudenaarde zelf. Verder belette het stationsareaal toen een volledig naar elkaar toegroeien van de stad en van Bevere.

De verdere evolutie

Wanneer *het eerste station* werd gebouwd is onduidelijk. In ieder geval tussen 1857 en 1862. Het station werd gebouwd op de plaats van het voormalige café Den Engel en nam nauwelijks 1 are in beslag. Het was een langwerpige houten barak met kleine vensters. Het was duidelijk dat dit gebouw een tijdelijk karakter had.

Het tweede station dateerde van 1866 en was een bakstenen gebouw. Het had een oppervlakte van 252 m².

Aan de constructie, die noordelijker lag dan het eerste station, was een woning voor de stationschef verbonden.

Er is slechts één foto van het tweede station bewaard (1881)

prestige kregen in de 19de eeuw altijd een bepleisterde voorgevel waarop siermotieven in stuccowerk aangebracht werden. De eenvoudige constructies werden voorzien van versieringen die men met de baksteen zelf vormde, bijvoorbeeld lijsten, banden en allerlei figuren. Met duurdere materialen werd zuinig omgesprongen.

Op 12/04/1868 werd het traject Kortrijk-Oudenaarde geopend en op 14/12/1868 het traject Oudenaarde-Denderleeuw. Oudenaarde werd hierdoor rechtstreeks met Kortrijk en Brussel verbonden.

Het derde station dateert van 1891-1893. De eerste steenlegging gebeurde op 03/04/1891 door de minister van Ijzeren Weg en Posterijen. Op 26/09/1893 trad het gebouw zonder veel poespas in functie.

Op 02/10/1890 werd de lijn (Oudenaarde)Leupegem-Avelgem geopend. Het laatst overgebleven deel vanaf Leupegem tot Ruien was tot 2000 als raccordement in gebruik voor het vervoer van steenkolen en zware stookolie naar de in 1958 geopende elektriciteitscentrale in Ruien.

Het 3de station met de bebouwing ervóór (postkaart)

In die tijd was een nieuwe prestigieuze architectuur in de mode. Deze liet zich inspireren door architectuur uit het verleden. Naast de gotische stijl werden ook vormen van de renaissance- en de barokarchitectuur van de 17de eeuw gekopieerd en met nieuwe eigentijdse elementen vermengd. Kenschetsend waren de vele siervormen. Als materiaal werd zandsteen of hardsteen gebruikt in combinatie met gebakken en regelmatig gevormde rode bakstenen die met fijn voegwerk werd opgemetseld. Deze neo-Vlaamse renaissance of neobarok werd in de late 19de eeuw vrij veel toegepast op grote burgerlijke gebouwen zoals stadhuizen, banken, postkantoren, bibliotheken, badhuizen, kazernen en stations. Het station van Oudenaarde werd eveneens in deze neo-Vlaamse barok opgetrokken. Voor het gebouw werden vormen uit diverse stijlen

Édit. Van Cortenberghe Filis Brux. Série 26 N° 117.

samengebracht. Er diende ook rekening gehouden te worden met de functionaliteit die een stationsgebouw vereiste.

De ontwerper H. Fouquet was een hoofdarchitect der Belgische Spoorwegen. Hij koos duidelijk voor een symmetrische aanleg.

Centraal punt was een toren die een symbool- én een signaalfunctie had. Het enige gebruiksnuut was dat men de toren van op afstand kon zien staan (signaalfunctie) en van ver het uur kon lezen. De toren verhief het gebouw tot een nieuw monument. Koetsen en later auto's reden tot onder de toren om de passagiers richting stad te brengen. De toren was als het ware een soort toegangspoort van Oudenaarde.

Het langwerpige gebouw achter de toren werd functioneel opgedeeld. Aan de zuidkant vindt men de dienstfuncties, aan de noordzijde de ruimten voor het publiek, de openbare zalen in het westen, de administratieve in het oosten. Alles werd ondergebracht in langwerpige vleugels die architecturaal 5 bouwpartijen vormden: een middendeel met hoog dak als hoofddaccent, 2 langwerpige lagere vleugels en 2 hoekblokken.

De diverse bouwpartijen werden uitgebouwd volgens hun echte noodwendigheden, doch de vormvereisten van de symmetrie werden niet uit het oog verloren.

Rechts van het hoofdgebouw, op de plaats van het tweede station, werd in 1893-1894 een polyvalent dienstgebouw opgetrokken (met sanitair, lampisterie en bergplaatsen voor brandblusmiddelen, warmwaterstoven en steenkolen).

Op vrij korte afstand van het station kwam een garage van de buurtspoorwegen waarvan 2 tramlijnen Oudenaarde bedienden en als standplaats hadden. De eerste ging naar Deinze (1888), de andere naar Geraardsbergen (1905) (*zie artikel over de buurtspoorwegen*).

In 1895 bestond er aan de spoorwegovergang aan de Beverestraat reeds een seinhuisje. In het zelfde jaar stond er al een watertoren op dezelfde plaats van de huidige watertoren die van 1938 dateert.

Het dienstgebouw met links de verdwenen goederenloods

Rond 1900 bestond er reeds een eenvoudige goederenloods bij het stationsgebouw. Deze verdween in 1916 voor een veel grotere goederenloods.

In 1911 had het stationsareaal over de grootste breedte 11 sporen (het maximum zou later 14 zijn)

In 1913 telde het spoorwegnet 5.061 km voor het overgrote deel uitgebaut door de overheid. Omstreeks 1916 werd langs de Lindestraat een locomotievenstelplaats gebouwd. De

stelplaats werd tot 1967 gebruikt. Nadien was er een drankenarsenaal gevestigd.

Op het einde van WO1 werd het station van Oudenaarde door de beschietingen op de stad ernstig beschadigd. Tijdens de oorlog had het station een militaire rol vervuld.

De spoorwegen waren vóór 1926 georganiseerd binnen het Ministerie van Spoorwegen, Telegrafie en Posterijen, onder het rechtstreekse gezag van de minister van Spoorwegen. In 1926 werd bij KB de NMBS, de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen, gesticht. Het nam de spoorlijnen en activiteiten van het Bestuur der staatsspoorwegen over.

De uitbouw van de spoorwegen had een gunstige invloed op de handel en de industrie. Het goederenvervoer was vroeger van groot belang. Vooral het steenkooltransport per spoor, maar ook het seizoensgebonden vervoer (suikerbieten, aardappelen, vlas) speelde een grote rol. Het goederenvervoer was winstgevend, het personenvervoer deficitair. Stilaan ontstond een forenzenstroom (vooral een pendelverkeer naar Brussel). Men was niet meer genoodzaakt van te gaan wonen waar men werkte. Door goedkope sociale tarieven kon men blijven wonen waar men wilde en elders in loonverband werken. Men kon eventueel nog wat landbouwen in bijberoep.

Verbinding met de stad - de Stationsstraat

De Stationsstraat ontstond na het dempen van de stadsvestingen vanaf 1859, als hoofdas van de stationswijk, deels op Oudenaards grondgebied, deels op grondgebied Bevere. De straat werd wellicht samen met het Tacambaroplein bedacht en is de rechtlijnige verbindingsstraat buiten het oude stadscentrum, tussen het station en het Tacambaroplein. Het Tacambaroplein kwam in 1869 klaar. De Stationsstraat kreeg pas in 1889 kasseien. Vóór 1889 moesten de reizigers van de stad door een modderige weg tussen landerijen en weiden richting station stappen.

De oriëntatie van deze straat roept vragen op inzake de lokalisatie van het stationsgebouw. Het stationsgebouw (het 'tweede' station uit 1866) lag niet in de as van de Stationsstraat maar iets meer ten noorden ervan. Waarom kreeg de straat een dergelijke richting en op wat mondde deze toen uit? We kunnen veronderstellen dat zij op het eerste station gericht was. In dat geval stond het eerste station op dezelfde plaats als het huidige station. Een andere mogelijkheid is dat de ligging van het huidige station, reeds lang voorheen beslist was geweest.

Een andere vraag stelt zich of de Walburgatoren bij de aanleg van zowel het Tacambaroplein als het huidige stationsgebouw een beslissende rol gespeeld heeft. De Stationsstraat staat immers kaarsrecht op de Walburgatoren gericht. Hierdoor ontstaat tussen het station en de kerk een opvallende relatie, met in het midden in dezelfde as het standbeeld van W. Geefs dat daarbij nog eens ongeveer in het midden van het plein staat.

De aanleg van de Stationsstraat verliep gemakkelijk omdat de terreinen ervan stadseigendom waren. De aanpalende gronden werden verkaveld. Vooral naar het station kwamen rijen uniforme kleine huizen tot stand. Zij tonen het speculatief karakter van de aankopen aan. Meer naar het Tacambaroplein toe werden enkele grote burgerhuizen gebouwd in een vrij grote variatie van stijlen. We kunnen stellen dat de straat een vrij homogene laat-19de en begin 20ste eeuwse bebouwing heeft met bepleisterde lijstgevels en burgerhuizen in historische stijlen en eclectische baksteenarchitectuur alsook enkele doorsnee arbeidershuizen.

Volgens een foto was de straat in 1895 reeds grotendeels bebouwd en rond het station zelf was de bebouwing volledig. Deze laatste huizen waren bijna allemaal cafés, dikwijls voorzien van kamers voor (handels)reizigers. Door de opkomst van de auto na WO2 verloren al deze cafés hun logeerfunctie.

Merkwaardig waren/zijn onder meer de hoekhuizen van Taxi De Meyer (nu een kleurloos appartementsgebouw) en de horecazaak Stad Gent.

Foto uit 1895 – De Stationsstraat ligt op de lijn tussen het station en de Walburgatoren

De Stationsstraat vóór 1907 (postkaart)

Buurtspoorwegen

Naast het basisnet van de spoorwegen, aangelegd door de overheid, werden de secundaire lijnen en lokale verbindingen tot stand gebracht door privémaatschappijen. Het overgrote deel werd overgenomen door de overheid. Snel werd duidelijk dat té kleine lijnen moesten gesloten worden omdat zelfs voor een dienstverlenende overheid de uitbating niet meer haalbaar was.

Om de landelijke gebieden op een goedkopere manier te kunnen bedienen, zodat ook zij van de voordelen van betere transportmogelijkheden konden genieten (ontsluiting van deze gebieden), werd de stoomtram bedacht. De aanleg en uitbating gebeurde door een nationale maatschappij. In deze naamloze vennootschap, de NMVB (Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen, opgericht op 29/05/1884) hadden de gemeenten, die door deze lijnen bediend werden, aandelen.

De lijn Deinze-Oudenaarde

Vanaf 1887 kreeg een tramlijn vorm, die vanaf Deinze over Petegem, Kruishoutem, Wannegem-Lede, Ooike, Bevere naar Oudenaarde liep. De lijn van 1 m breed volgde gewoon de provinciale baan en liep langs één kant van de weg. Bij elke stopplaats voorzagen men ontubbelde sporen die het kruisen van trams mogelijk maken. Het voorziene rollende materieel bestond uit 4 locomotieven, 12 reizigerswagens, 4 bagagewagens en 20 goederenwagens. Bij KB van 18/11/1887 werd het project goedgekeurd. Amper één jaar later, op 7/10/1888, had in aanwezigheid van 2 ministers reeds de officiële inhuldiging plaats. Gans Oudenaarde werd voor deze gelegenheid bevlagd. Kruishoutem vierde op 04/11/1888 de inhuldiging. Er werd vuurwerk afgeschoten en 2 luchtballonnen stegen op.

De lijn van Deinze kwam Oudenaarde via de Beverestraat binnen, waar - juist vóór de spoorweg - een halte was met een ontubbeling van de sporen. Volgende halte was op het Tacambaroplein. Hier was er een aftakking richting station en de stelplaats. Vervolgens liep de lijn over de Hoogstraat en de westzijde van de Markt, via de Burg en de Achterburg richting kaai bij de Scheldesluis. Hier bevond zich een laadspoor waar het overladen van goederen van de aangemeerde schepen gebeurde. Er werden dus zowel mensen als goederen vervoerd.

Links de goederenwagens aan de Scheldekaai (postkaart)

Tacambaroplein – Duidelijk beeld van de tramsporen richting station en richting Kruishoutem (postkaart)

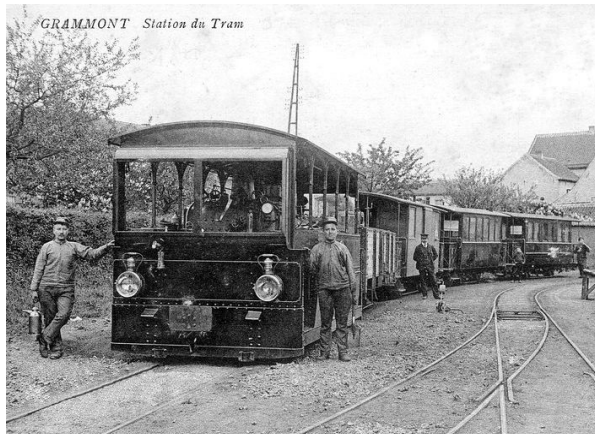
De lijn Geraardsbergen-Oudenaarde

In 1905 kwam na jarenlange onderhandelingen een tramlijn naar Geraardsbergen tot stand. In het begin liep de lijn maar tot Leupegem (geopend op 01/04/1905) omdat de werken van de lijn, uit te voeren door de stad Oudenaarde, nog niet voltrokken waren. Eenmaal dit was

gebeurd, kwam vanaf 20/11/1905 de lijn vanuit Diependale, de Doornikstraat, de Baarstraat, de Louise-Mariekaai, via een grote bocht over de Hoge Brug, vervolgens via Tussenbruggen, de Krekelpuut, het Jezuïetenplein, de Woeker, de Wijngaardstraat op het Tacambaroplein aan, waar de andere lijn werd vervoegd met aansluiting naar Deinze of het station te Bevere en de stelplaats in de Broekstraat.

De officiële inhuldiging had op 16/04/1905 plaats. In het bijzijn van de gouverneur van de provincie Oost-Vlaanderen, was er een ontvangstplechtigheid op het stadhuis. Burgemeester Paul Raepsaet verwelkomde al de gemeenteoverheden van de betrokken gemeenten en in het bijzonder het stadsbestuur van Geraardsbergen. In het gasthof Den Appel werd een lunch aangeboden.

Postkaart van de tram in Geraardsbergen

Het spoor had een breedte van 1 meter en de lijn volgde zoveel mogelijk het tracé van bestaande wegen. Er dienden wel aanpassingen te gebeuren om hoogteverschillen te overwinnen. Zo liep bijvoorbeeld, om de steile klim of afdaling van de Edelareberg te omzeilen, de lijn via Kerselare, de Doolstraat, de Winkelstraat, de Mijttestraat, de Aalststraat en het Fonteinplein, richting Diependale, en omgekeerd. Het rollende materieel bestond uit 5 locomotieven, 14 reizigerswagens, 3 bagagewagens en 30 goederenwagens.

'Time is money' bestond nog niet

Het tempo dat de tram ontwikkelde was gezapig. Toen er in de winter sneeuw lag, had de tram het moeilijk om over de heuvels te komen. De stoommachine met aanhangwagen voor kolen was open. De machinist en stoker hadden het vooraan erg warm maar bevroren van achter. De reizigers verwarmden zich aan een primitief stoofke dat met 'eitjes' gevuld was. Onderweg werd dikwijls een goederenwagen (met bieten, aardappelen, ...) op een zijspoor gerangeerd en achtergelaten. De reizigers gingen ondertussen in een cafeetje een borrel of een bruintje drinken.

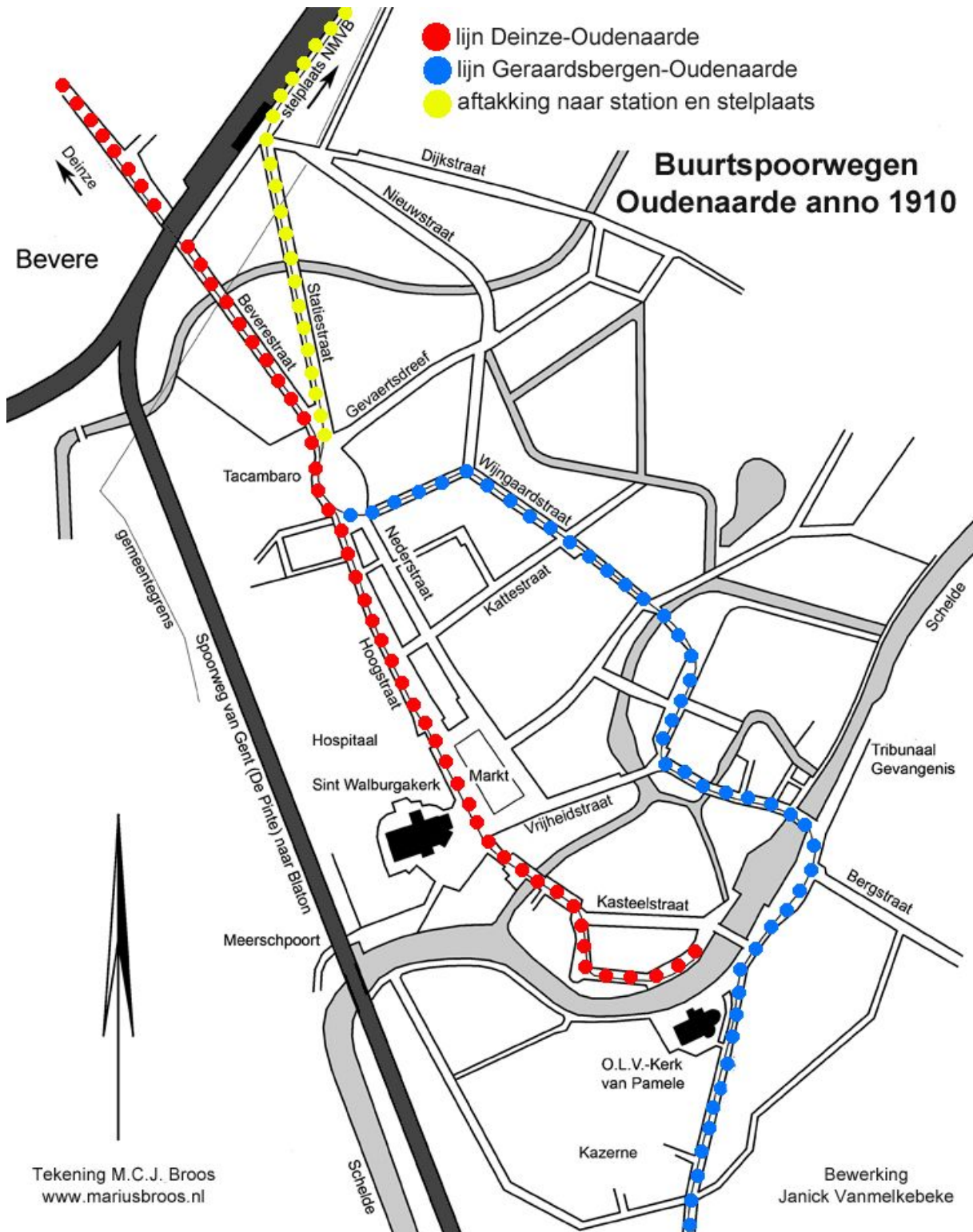
Omwenteling in het vervoer

De Duitsers lieten in 1917 en 1918 alle rails opbreken en opnieuw aanleggen voor het militaire vervoer aan het front. Pas in 1921 keerde de lijn Deinze-Oudenaarde terug. In 1922 volgde de lijn Geraardsbergen-Leupegem-Oudenaarde.

Door de opkomst van de autobus en de vrachtauto in de jaren twintig en dertig, kwam er een omwenteling in het vervoer. Het schip, de trein en de tram namen niet meer het grootste deel van het reizigers- en goederenvervoer voor hun rekening. Zij moesten steeds meer tonnage aan de autobussen laten, die de langzame buurttrammen (zowel stoomlocomotieven met verouderde rijtuigen of nieuwe benzinemotorrijtuigen) stilaan overvleugelden. De stationspleinen waren niet enkel voorbehouden aan de tram, het rijtuig, de fietser of de voetganger. In de jaren 30 stonden er ook auto's en autobussen te wachten op klanten. De

autobussen werden al in 1940 door brandstofgebrek aan de kant gezet en de buurttram kende een korte revival. Op 15/04/1943 sloten de Duitsers de lijn Geraardsbergen-Oudenaarde voor het reizigers- en goederenvervoer. Ook de lijn Deinze-Oudenaarde kende hetzelfde lot. Het opbreken van de rails (om er oorlogsmateriaal van te maken) betekende het definitieve einde van de buurtspoorwegen. Door de zwakke bezetting van het vervoer in de jaren 30 waren de lijnen niet meer rendabel. In 1945 besloot men de trams te vervangen door autobussen. Vanaf 1948 begon men de resterende sporen op te breken.

Een mooi stukje industriële archeologie

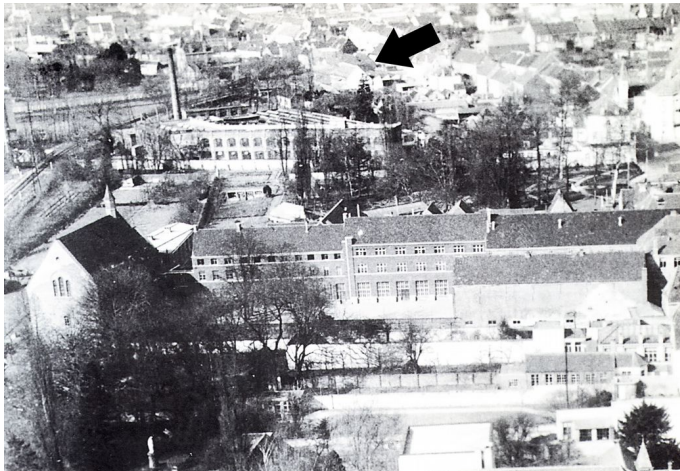
De Gevaertfabrieken en de Gevaertsdreef

Andere industriëlen

In de 19de eeuw schoten overal in het land textiel fabrieken als paddenstoelen uit de grond. In Oudenaarde voltrok de industriële revolutie zich relatief laat. Een belangrijke rol was in de tweede helft van de 19de eeuw weggelegd voor de familie Gevaert. Via de vennootschapsovereenkomsten en de familiebanden ontstonden verschillende afzonderlijke Gevaertfabrieken.

De eerste fabrieken

De patriarch van de familie was Omer Gevaert (1850-1908), zoon van Joseph, een lijnwaadhandelaar uit Bevere die ook voor hem liet weven en verven. Omer ging in de leer bij een textielabrikant in Ronse waar hij de stiel leerde. Op zijn 18de had hij reeds een textielbedrijfje in Bevere dat met thuiswevers werkte. Vanaf 1870 werkte hij samen met zijn oudere broer Prosper (1848-1901) onder de naam 'Gevaert Frères'. Hun bedrijf, een mechanische stoomweverij, bevond zich aan de Meerspoort tegen de Schelde. Het landhuis naast de weverij werd in 1778 door A. Van den Hende en P. Van der Meersch binnen een vierkante omgrachting gebouwd en bestaat nog steeds. In de 19de eeuw werd naast het landhuis een blekerijgebouw en drogerij voor linnen gebouwd. Het landhuis kwam in handen van Omer Gevaert en werd later bewoond door zijn zonen Gaston en Edgar. Gaston was een niet onverdienstelijk dichter en Edgar was een kunstschilder die zich vanaf 1920 in Sint-Martens-Latem vestigde.

Foto van de collegegebouwen met op de achtergrond de Gevaertfabriek

De samenwerking van de broers Omer en Prosper was een succes zodat het bedrijf aan de Meerspoort moest worden uitgebreid. Daarom kochten ze een groot stuk grond ten westen van het Tacambaroplein, moerassige gronden die vrijgekomen waren na het slopen van de stadsmuren en het dempen van de omwallingen. Er werd een fabriek gebouwd (mechanische weverij en ververij voor gesponnen katoen-draden) die in 1888 in gebruik werd genomen. Aanvankelijk werd de fabriek met 100 moderne getouwen eerder ongunstig onthaald door de Oudenaardse bourgeoisie. Het kapitaal voor deze investering kwam

uit autofinanciering want de overheid verleende geen enkele steun. De economische toestand was gunstig door de lage belastingen, de geringe concurrentie en de beschermde markten.

Omer Gevaert liet aan het Tacambaroplein een prachtige woning bouwen (huisnummer 4), naar ontwerp van architect A. Vossaert, zodat hij zich in 1890 dicht bij zijn bedrijf kon vestigen. Het huis bevat rijkelijk uitgewerkte salons in neo-Vlaamse-renaïssancestijl met onder meer gedecoreerde polychroom geschilderde deuren, marmere schouwen, wintertuin, ... In een ommuurde tuin stond een vierkant torenvormig bakstenen paviljoen met een ijzeren windwijzer.

In 1893 plaatsten de gebroeders Gevaert al een nieuwe stoomketel in hun weverij en ververij. De fabriek leverde vooral kwaliteitsproducten af in tegenstelling tot de Gentse

textielnijverheid waar vooral aan massaproductie werd gedaan. Als hobbychemicus ontwikkelde Omer een aantal nieuwe verfprocedés. De door hem ontwikkelde kleur 'Gevaertswart' werd juridisch door een Duits bedrijf betwist. De fabriek kende haar hoogtepunt in de periode 1900-05 en stelde een 400-tal mensen te werk.

Er ontstond een conflict tussen de 2 broers in verband met de plichten tegenover de arbeiders. Zo handelde Prosper in 1899 op eigen houtje toen hij een stoomweverij voor wollen en katoenen stoffen oprichtte (met de eigen productie van elektriciteit voor de verlichting in de fabriek). Hij liet tevens stoomtoestellen van 400 PK plaatsen. Het was de eerste fabriek in de streek die elektrisch werd verlicht. Prosper overleed in 1901.

De laatste bedrijfsdaad die de vennootschap 'Gevaert Frères' stelde, was het plaatsen van een machine voor stoombevochtiging voor garen van bedrukt katoen in 1907.

Na de dood van Omer in 1908 richtte zijn weduwe een nieuwe weverij op. Ze bracht wezenlijke veranderingen aan in haar fabriek, die nu een nieuwe mechanische katoenweverij, een bereiderij en een blekerij met chloor omvatte. De fabriek ging voortaan verder onder de naam 'Albert Gevaert en co'. Eind jaren 60 van de vorige eeuw werd de fabriek ingeruild voor een nieuwe fabriek in de Lindestraat te Bevere. De oude fabriek werd afgebroken en de terreinen werden in 1973 aan de firma Ottevaere verkocht. Eerder had deze reeds in 1969 de oude Gevacokantoren aangekocht. Momenteel is het terrein eigendom van Colruyt. De nv Gevaco in de Lindestraat (met als motto 'zo sterk als een paard') werd in 2001 door de rechtbank van koophandel failliet verklaard. 112 arbeiders en 13 bedienden verloren hun werk.

De figuur Omer Gevaert

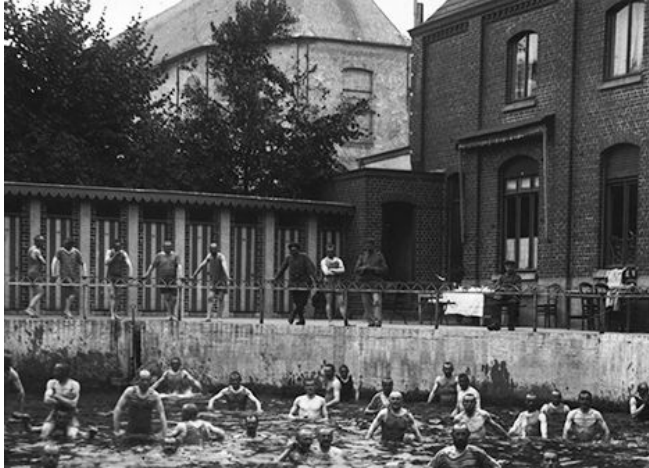
Omer (*zie foto*) huwde in 1875 met Marie-Céline Van Wynendaele, een molenaarsdochter. Ze kregen samen 9 kinderen, 3 zonen en 6 dochters. Omer was niet enkel een succesvol zakenman maar had ook een grote belangstelling voor wetenschap en economie. Als amateur-scheikundige ontwikkelde hij nieuwe verfprocedés. Hij was ook actief in de gemeentepolitiek. De schuchtere en zachtaardige industrieel was pas na lang aandringen bereid op te komen voor de katholieke partij bij de verkiezingen van 1899. Hij werd verkozen met 916 stemmen van de 1634. In 1907 kreeg hij 1.215 voorkeurstemmen op 1.867. Zijn belangstelling ging uit naar openbare werken. Zo zorgde hij voor de plannen voor het rechte trekken van de Schelde en steunde hij de bouw van een bejaardentehuis. Hij liet de apostelhuizen restaureren en verbeteren.

Omer Gevaert was geïnspireerd door de encycliek *Rerum Novarum* van paus Leo XIII (1891). De encycliek hield zich bezig met de situatie van de arbeidersklasse en formuleerde in de vorm van een aantal uitgangspunten de sociale leer van de Katholieke Kerk. Uitgangspunten waren een rechtvaardig loon, het recht op eigendom en solidariteit met de zwakkeren. Zo stond in de encycliek dat 'de patroons en de arbeiders in deze zaak veel konden bereiken door middel namelijk van die instellingen die doelmatige steun brachten aan behoeftigen en toenadering bevorderden tussen de beide klassen.' Hieronder waren te rekenen de verenigingen tot onderling hulpbetoon en allerlei fondsen door particulier initiatief opgericht, waarbij de arbeiders en hun achtergelaten vrouw en kinderen verzekerd waren als een plotseling ongeval, ziekte of dood hen trof. Vervolgens waren er de patronaten opgericht ter bescherming van jongens, meisjes, jonge mannen en ouderen van dagen. Maar de voornaamste waren de werkliedenverenigingen in wiens verband bijna alle overige instellingen werden opgenomen.

Omer Gevaert zette zijn christelijke sociale ingesteldheid in daden om, ook in zijn bedrijf. Zo ontstond een ziekenbeurs, een kas voor onderlinge bijstand en een pensioenkas. Hij liet in 1902 naast de kapel van het oude hospitaal de 'Openbare Baden' bouwen (naar een ontwerp van architect A. Vossaert). In 1903 kwam onder zijn impuls een openbaar zwembad aan de Meerspoort tot stand. Na zijn dood werd in 1913 nog een spaarkas opgericht, de 'Voorzienigheidskas', die arbeiders ertoe moest aanzetten om te sparen.

Omer's broer Prosper was veel zakelijker en strenger. Na hun dood zou het bedrijf uiteenvallen door de verschillende belangen van de families.

In de wijk 'Gibraltar', vlakbij de spoorweg, lag 'De Zwemkom', een openluchtzwembad en café, ook 'Klein Blankenberge' genoemd. Gans Oudenaarde leerde hier zwemmen. Achteraan op de foto zien we het minderbroederklooster.

De Gevaertsdreef

De grootste verwezenlijking van Omer was ongetwijfeld de bouw van de Gevaertsdreef op voormalige militaire gronden ten oosten van het Tacambaroplein. Omer had reeds in 1893 het idee om een wijk te bouwen om

zijn arbeiders te huisvesten. Het voorstel werd eind 1893 aan de stad, die voor de aanleg van de straten moest zorgen, voorgelegd. Voor de bouw van de wijk werd in 1894 een deel van de vesting/stadsgracht overwelfd. Deze liep onder het Tacambaroplein richting park.

De gebouwen werden ontworpen door architect Alfons Vossaert en opgetrokken door de aannemer Camiel De Bleeckere die ook gebruik maakte van de arbeiders van de aannemers Batteauw en Colpaert. Er werd ter plaatse een door steenkool gevoede baksteenoven gebouwd. In die tijd was het immers nog de gewoonte ter plaatse een baksteenoven op te trekken. De oven stond meer dan waarschijnlijk op de plaats van de vroegere garage Vandebossche. Deze grond bleef lang braak liggen omdat er volgens de overlevering een spinnerij gepland was, als uitbreiding van de fabriek op het Tacambaroplein. Deze uitbreiding kwam nooit tot stand. Door het gebruik van steenkool bij het bakken van de stenen produceerde de oven donkerkleurige bakstenen.

De bouw van de wijk verliep in 2 fasen.

In de eerste fase werd er gebouwd in de vroegere Fabrikstraat, Hofstraat en in het grootste deel van de Gevaertsdreef.

De tweede fase betrof de monding van de Jacob Lacopsstraat (toen Nieuwstraat genoemd) en de Devosstraat en dat deel van de Gevaertsdreef tussen dit kruispunt met beide straten tot het Tacambaroplein.

Opmerkelijk is dat de huizen naar het Tacambaroplein toe, imposanter zijn dan de andere. Men bouwde klaarblijkelijk eerst de hoekhuizen en pas daarna de gewone woningen. De werken gingen snel vooruit. In mei 1895 was het terrein nog onbebouwd en in september 1897 had reeds de opening plaats. Het straatbeeld werd verfraaid door het aanplanten van platanen. De woningen hadden als eerste in de stad elektriciteit. Deze elektriciteit was afkomstig van de fabriek. Het algemene elektriciteitsnet in Oudenaarde werd pas de jaren 20 van de vorige eeuw uitgebouwd. De huizen werden tevens aangesloten op een riolering en van gas voorzien. Het drinkwater haalde men aan de straatpompen die op de stadsleidingen waren aangesloten. De huizen werden verhuurd naar gelang ze vrijkwamen. De huurprijs lag tussen de 10 en 12 frank per maand. Om arbeiders te helpen om eigenaar te worden van hun woning, richtte Omer in 1899 de kredietmaatschappij 'Eigen Loon is Spaarloon' op.

Er zijn 8 verschillende huistypes zonder rekening te houden met de specifieke hoekgebouwen. Nochtans als men voor de eerste keer de wijk ziet, zou men denken dat alle huizen gelijk zijn.

De hoekhuizen zijn beeldbepalend voor de Gevaertsdreef (postkaart)

Er werden niet enkel woningen gebouwd. Er kwamen diverse gemeenschapsvoorzieningen tot stand. Deze situeerden zich op de hoeken van de straten of tenminste op in het oog springende plaatsen. Zo waren er winkels op de hoek van de Gevaertsdreef met de Devosstraat (een kruidenierswinkel en een bakkerij – ondertussen gesloopt), op de hoek van de Dijkstraat en de vroegere Fabriekstraat en ook aan beide zijden van café 'De Valk'. Dit laatste gebouw is samen met beide aanleunende gebouwen wellicht de eyecatcher van de wijk. Zijn ligging in het verlengde van de Gevaertsdreef leent er zich overigens goed toe. Op de voorgevel van dit gildenhuis staat: 'Hier is het in den valk'. Op de voorgevel is er een spinnenwiel en een weefgetouw afgebeeld als verwijzing naar de textielfabriek van de broers Gevaert. Ook de cafés 'De Werkmanslust' en 'De Zanglust' op de hoek van de Gevaertsdreef, met respectievelijk de Devosstraat en de Jacob Lacopstraat, sprongen in het oog. In deze cafés hadden heel wat vrijetijdsverenigingen, die de mensen van de wijk verbonden, hun lokaal. Zo huisvestte café De Zanglust een zangvereniging waarvan Omer Gevaert voorzitter was.

'Hier is het in den Valk', dé blikvanger van de wijk

Omer Gevaert trok zijn sociale bekommernis voor zijn arbeiders door naar het onderwijs. Hij wilde de vorming van de kinderen en van de volwassenden bevorderen door op de hoek van de Hofstraat en de Dijkstraat een lagere school te laten bouwen. De school werd vanaf 1900 uitgebaat door de 'zusters van de Heilige Kindsheid'. Momenteel zijn hier de jeugddienst en het jeugd-ontmoetingscentrum Jotie gevestigd.

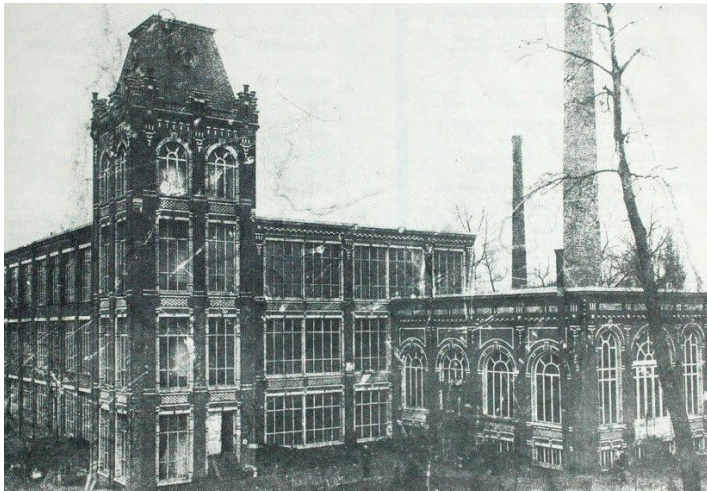

Naast de lagere school in de Hofstraat kwam in 1912 een huishoudschool tot stand waar op zaterdagmiddag les werd gegeven. De zonen van Omer kwamen hier zelfs les geven.

Splitsing

Na het overlijden van Omer Gevaert in 1908 wilden beiden takken van de familie niet meer samenwerken en werd Frères Gevaert opgesplitst in 'Weduwe Prosper Gevaert en zonen' en

'Albert Gevaert en Co.'. Deze laatste zette de bedrijvigheden in dezelfde gebouwen aan het Tacambaroplein verder.

Foto van de collegegebouwen met op de achtergrond de Gevaertfabriek

Het ene deel van de Gevaertsdreef (deel vanaf het kruispunt met de Devosstraat en de Jacob Lacopstraat tot aan het Tacambaroplein) ging naar de fabriek Albert Gevaert en Co op hetzelfde plein. Het andere (oostelijke) deel ging naar de andere in 1909 nieuw opgerichte firma Weduwe Prosper Gevaert en zonen. Deze fabriek werd op een groot terrein tussen de Jacob Lacopsstraat (toen nog Nieuwstraat genoemd), Gevaertsdreef en de Stationsstraat ingeplant. De Coupure dwarste het terrein. Er kwamen 3 blokken tot stand. In 1908 werd de weverij gebouwd. De

hoofdingang situeerde zich op de hoek van de Gevaertsdreef met de Jacob Lacopstraat. In de oude weverij bevindt zich momenteel onder meer een parking. Ten noorden van de Coupure werd in 1909 een vierkant spinnerijgebouw van het Manchestertype met aangebouwde traptoren ingeplant. Momenteel heeft het gebouw een woonfunctie met diverse lofts. Tussen de spinnerij en de Stationsstraat werd in 1911 een ververij en blekerij gebouwd. Net zoals in de fabriek aan het Tacambaroplein werd ook hier elektriciteit opgewekt.

De aanwezigheid van de Coupure (als waterloop waaruit men het koelwater kon halen) was zeer belangrijk voor de fabriek.

Net zoals voor de huizen van de Gevaertsdreef bakte men de bakstenen ter plaatse. Een vijver herinnerde tot begin 1990 nog aan de indertijd gedolven kleiput.

Andere textielindustriëlen

Een andere Gevaert, Jozef, richtte in 1906 in Bevere een mechanische katoen- en linnenweverij op, met een bereiderij voor de grondstoffen. Hij startte met 30 getouwen. Voor de aan- en afvoer van producten werd gezorgd want de weverij lag langs de spoorweg Gent-Blaton.

Industriëlen van ergens anders (al dan niet met fabrieken in een andere stad) besloten op het einde van de 19de eeuw zich in Oudenaarde te vestigen. Deze trend ging door tot het begin van WO1 in 1914. In dat jaar telden de fabrieken in de textielsector alleen al meer werknemers dan alle andere sub-sectoren samen (textiel nam 85% van het aantal werklieden voor zich). De katoennijverheid tekende voor 46% van de tewerkstelling. De tweede industriële revolutie was ook in Oudenaarde doorgebroken.

'Saffers'fabriek

In Moeskroen begon vanaf 1769 de textielnijverheid te groeien. Dankzij het verwerken van katoen kende de textielnijverheid daar tussen 1800 en 1815 een belangrijke sprong vooruit. De stamvader van de familie Saffre, Pierre François, textielindustriëel met een katoenspinnerij, was één van de exponenten van deze groei. Een aantal kinderen zetten de activiteiten verder. Eén, nl. Jean-Baptiste Saffre, werd van 1863 tot 1872 zelfs burgemeester

van de stad Moeskroen. Door huwelijken kwam het bedrijf eind 19de eeuw in andere handen en kreeg het uiteindelijk de naam Fabrique de Tissus Graveline-Dubiez.

Tussen 1890 en 1900 investeerden Franse industriëlen uit Noord-Frankrijk ter plaatse en bouwden spinnerijen en tapijtfabrieken. Heel wat Belgische arbeiders gingen daar als grensarbeider werken. Zo maakten 5.000 arbeiders uit Moeskroen alleen al dagelijks de verplaatsing naar Frankrijk om daar te werken.

Enkele nazaten van Pierre François uit Moeskroen besloten eind 19de eeuw in de Dijkstraat in Oudenaarde een textielfabriek 'Saffre Frères' te bouwen. Was dit ingegeven door een tekort aan arbeidskrachten in Moeskroen? Het lijkt erop. Het feit dat het familiebedrijf in Moeskroen in andere handen was gekomen, zal ook meegespeeld hebben.

Ze kochten op de plaats waar de blekerij Van den Bossche stond een terrein van 4ha. Ze kregen in 1897 een exploitatievergunning voor een stoomweverij, ververij en bereiderij. Het onderzoek 'de commodo et incommodo' leverde wel bezwaren op van omwonenden en omliggende bedrijven in verband met roethinder en watervervuiling. In 1901 waren de weverij en spinnerij klaar en werd opnieuw een vergunning verleend voor een ververij.

De zaken van de fabriek van 'stoffen voor broeken' (manufacture de tissus pour pantalon) gingen goed, want in 1907 werd in de weverij een nieuwe stoomketel geplaatst.

In 1908 kwam er al een uitbreiding op de hoek met de Coupure/Blekerijstraat.

In 1913 werd een stoommachine van 245 PK geïnstalleerd.

Tijdens WO1 werden in de fabrieksgebouwen Duitse soldaten gehuisvest.

In de jaren 20 kwamen achteraan en aan de kant van de Coupure een mechanische weverij en een nieuwe katoenspinnerij tot stand.

In de jaren 30 werd links van het oude weverijgebouw een bureelgebouw in art-decostijl ingeplant alsook een nieuwe spinnerij in de achterbouw.

Later ging de fabriek in andere handen over. Het laatste was ze bekend onder de naam Usines Textiles d'Oudenaarde (UTO) of de Oudenaardse Textielfabrieken. Nadat de activiteiten werden gestaakt, kwam de site in verval, ook al werden grote delen nog vaak gebruikt voor culturele, ambachtelijke en handelsdoeleinden.

In 2016 verkochten de eigenaars, de broers Desmet, het terrein aan de projectontwikkelaar Revive uit Gent. Revive is een buitenbeentje onder de projectontwikkelaars. De medewerkers ontwikkelen immers woningen en appartementen waar iedereen wel bij vaart. Betaalbare toparchitectuur met veel groenruimte waar het goed leven is. Dit nieuwe project werd 'Saffrou' gedoopt, een knipoog naar het verleden van de site. De reconversie van de

voormalige fabriekssite omvat een gemengde binnenstedelijke ontwikkeling en voorziet ongeveer 265 wooneenheden en een aantal buurtondersteunende functies, aangesloten op autoluwe groenzones en nieuwe buurtpleintjes.

Santens-fabriek

In 1913 richtte **Joannes Baptiste Santens (1856-1919)** een mechanische weverij op in de Blekerijstraat/Dijkstraat. Hij startte met de productie van katoenen zakken, zakdoeken en keukenhanddoeken. Dit was het begin van een succesverhaal.

Jean-Baptiste Santens had 4 zonen, waaronder Sylvain en Maurice. Ze moesten na het overlijden van hun vader al vrij vroeg het bedrijf (na amper 6 jaar bestaan) overnemen.

Sylvain (1893-1950) trouwde vrij laat op 39-jarige leeftijd en had onder meer 2 zonen, Lieven en Herman. Hij stierf toen zijn kinderen nog minderjarig waren.

Sylvain zette met zijn broer Maurice zijn schouders onder de textielweverij Santens Gebroeders Terry Fox, waarvan zij bestuurder waren. Er kwam een fabriek in de Koestraat in Bevere. Dit bedrijf groeide later, onder de naam Santens, uit tot een bekend fabrikant van handdoeken, een ware badstoffengigant.

Maurice (1895-1968) was niet enkel bedrijfsleider maar bouwde ook een politieke carrière uit. Hij werd gemeenteraadslid (vanaf 1927), schepen (1929-1951) en burgemeester (1951-1968) van Oudenaarde. Als burgemeester was hij medeverantwoordelijk voor het dempen van enkele Oudenaardse grachten en de kaalslag van waardevolle historische gebouwen bij de rechtekking van de Schelde. Hij was tevens senator (1950-1965) voor de CVP in het arrondissement Oudenaarde-Aalst. Van 1948 tot 1950 zetelde hij in het nationaal comité van de CVP.

Als directeur van Santens Gebroeders Terry Fox was hij tevens actief in de middenstandsvereniging en was hij van 1948 tot 1962 nationaal voorzitter van het NCMV. Ook was hij voorzitter van de elektriciteitsmaatschappij Interoot en de Nationale Pensioenkas voor Middenstand en Burgerij. Hij was eveneens actief in het verenigingsleven en ontwikkelde de destijds bekende Oudenaardse revue 't Portje, waaraan hij als acteur-regisseur meewerkte. Na WOII stortte Maurice zich op de woningbouw.

Maurice had 6 kinderen, waaronder Marc en Luc. Zij namen - samen met hun neven Lieven en Herman Santens - het familiebedrijf over. Onder de leiding van deze derde generatie kende de onderneming grote successen. Er werd een nieuwe fabriek gebouwd in de Galgestraat. Op het toppunt van het succes produceerde de onderneming dagelijks 180.000 handdoeken en draaide een jaaromzet van circa. 150 miljoen euro. De Groep Santens had ondertussen ook een fabriek in Veurne en in de USA gebouwd. In de topjaren van de nv Santens had nagenoeg iedereen wel een handdoek in huis die in Oudenaarde vervaardigd was. In de jaren 80 was Santens in Europa de onbetwiste marktleider. De naam stond synoniem voor kwaliteit.

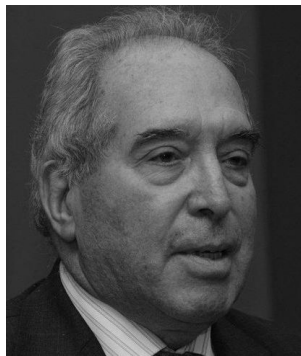
Marc Santens (1926-2018) was van 1963 tot 2003 niet alleen president-directeur-generaal van de Groep Santens die tevens actief werd in de metaalverwerking en de machinebouw.

Hij was bestuurder van onder meer Sabena, de VUM, Alcatel-Bell Telephone, KBC (1994-1998), Groep Brussel Lambert en uitgeversbedrijf Tijd. Daarnaast was hij van 1981 tot 1985 voorzitter van het Vlaams Economisch Verbond (VEV) waaruit later de

Vlaamse werkgeversorganisatie VOKA ontstond. In 1986 werd hij in de adelstand verheven en kreeg hij de titel van baron.

Luc Santens (1933-2011) was naast bedrijfsleider van Santens ook ondernemer, bestuurder en mandataris van talrijke vennootschappen. Hij hanteerde jarenlang de voorzittershamer van Fedustria, de federatie voor de textiel-, hout- en meubelindustrie.

In 1994 werd hij aangesteld als voorzitter van het Verbond van Kristelijke Werkgevers en Kaderleden (VKW). Hij bleef voorzitter tot 1997. Daarnaast was hij raadsheer sociale zaken bij het arbeidshof en voorzitter van onder andere Febeltex, KaHo Sint-Lieven en de Hoge Raad voor het Technisch en Beroepssecundair Onderwijs en de Associatie KU Leuven.

Herman Santens (1934-2017) was naast bestuurder van Santens een boegbeeld van de Vlaamse textielindustrie. Hij was voorzitter van de Belgische Kledingfederatie en van Textirama, dat nog steeds een internationale beurs voor de textielindustrie organiseert.

Hij wordt beschouwd als de stilste van alle Santens. Hij bleef altijd op de achtergrond en liep zo weinig mogelijk in de belangstelling. Herman was niet de flamboyante man. Hij was een stille werker en eerder een volks figuur. Daardoor was hij bijzonder geliefd.

In de jaren '90 kwam er een verdeling, waarbij Herman zich uit het familiaal bedrijf kocht. Hij herinvesteerde zijn vermogen in de voedingsindustrie. Zo nam hij onder andere de Oudenaardse vleeswarenbedrijven Welda en Vebo over. Daarnaast was hij bestuurder van de Golf en Country Club in Oudenaarde.

Lieven Santens (1933-2015) was de vierde bestuurder van de derde generatie die aan het roer stond van de badlinnenfabrikant Santens. Eind jaren 90, bij de overgang naar de vierde generatie, en bij de opdeling van de activiteiten, belandde de badlinnenproductie bij de broers Marc en Luc, en investeerde hun neef Lieven onder meer in de tapijtfabrikant Mc Three Carpets uit Waregem. Lieven Santens was ook eigenaar van de Lisakat Group, met naast de tapijtproducent ook bouwmaterialengroep Lecot en RF Technologies, specialist in brandwerende producten. Lieven Santens was in Oudenaarde gemeenteraadslid sinds 1977, vervolgens schepen van 1978 tot eind 1988 en vanaf 1989 tot 2000 burgemeester voor de toenmalige CVP.

Hij is de stuwende motor geweest achter de ontwikkeling van de industriezone De Bruwaan. Hij was mede-oprichter van het Bedrijvencentrum Vlaamse Ardennen. Eind de jaren 60, begin de jaren 70 stond hij mee aan de wieg van de Golf- & Countryclub Oudenaarde, waarvan hij president was. Hij vond dat Oudenaarde een plek nodig had waar leidinggevende personen uit de industrie, de handel en de overheid elkaar konden ontmoeten in alle discretie en op 'niveau'.

Fraude

Wat zeker geen 'niveau' had, waren de fraudezaken waar bepaalde leden van de familie Santens mee te maken hadden.

In 2010 bevestigde het parket van Oudenaarde dat er voor 200 miljoen euro aan zwart geld was witgewassen via Santens International en constructies op belastingparadijzen. Dat ging al die jaren gepaard met het systematisch vervalsen van officiële documenten en fiscale aangiftes. Diverse leden van de familie werden in verdenking gesteld.

5 jaar later kocht de familie Santens de fraudezaak af. De raadkamer van Oudenaarde trok een streep onder de miljoenenfraudezaak tegen Marc Santens, zijn neef Lieven Santens, en hun gezinsleden. 12 verdachten (11 leden van de familie Santens plus een vertrouwenspersoon) riskeerden voor de strafrechter te belanden. Maar de raadkamer liet de strafvordering vallen omdat ruim 4,5 miljoen euro werd betaald. Er werd een dading gesloten met de Bijzondere Belastinginspectie van Gent en nog een fikse percentage extra betaald aan de openbaar aanklager.

Een paar jaar later kon de zakenfamilie Santens voor de tweede keer in enkele jaren tijd een grote fraudezaak afkopen. De ondertussen overleden Herman Santens en zijn 3 kinderen hadden 2,5 miljoen euro aan beroepsinkomen niet aangegeven bij de belastingen, maar de 3 kinderen konden toch een minnelijke schikking sluiten. Op die 2,5 miljoen euro die niet was aangegeven, moesten de kinderen normaal samen 980.000 euro belastingen betalen. Het is dat bedrag dat ze als minnelijke schikking waren overeengekomen. Hierdoor zagen de kinderen een zware veroordeling wegvallen. Er hing hen immers mogelijk een zware gevangenisstraf en torenhoge boetes boven het hoofd.

Economische malaise

De vierde generatie, met de afgevaardigd bestuurders Jean-Baptiste en Frédéric Santens, kon in economisch zware tijden niet langer opboksen tegen de zware concurrentie. Onder meer de spectaculaire stijging van de katoenprijs en de moordende concurrentie uit het Oosten dompelden het bedrijf in zware financiële problemen.

Santens was in 2004 genoodzaakt de vestiging in Veurne te sluiten. 143 mensen verloren hun job. Ook werd er gestopt met het spinnen van katoen. Alle activiteiten, ook die van badjassenproducent Sancelux, werden geconcentreerd in de fabriek aan de Galgestraat in Oudenaarde.

In de hoogdagen van Santens bouwde de groep in 1989 een nieuwe badstoffenfabriek in South-Carolina in de USA om een voor de Amerikaanse markt aangepast product te maken. Santens of America boekte in de jaren 2000 belangrijke verliezen als gevolg van goedkope Aziatische import. Het wegvallen van het multivezelakkoord, dat de goedkope invoer gedeeltelijk beperkte, betekende in 2007 voor de vestiging de genadeslag. 250 banen gingen verloren.

De groepsomzet van Santens zakte jaar na jaar en het bedrijfsverlies werd al maar groter. Santens verklaarde verder te vechten, maar het cliënteel hechtte maar weinig belang meer aan kwaliteit. Door het verdwijnen van de gespecialiseerde handel moest Santens het van bestellingen bij grootdistributeurs als Aldi en Carrefour hebben. Die gebruikten Santens alleen nog als depannage en alles spitste zich toe op de prijs.

Het ging van kwaad naar erger. De orders bleven uit. Het nagenoeg failliete bedrijf werd in 2011 overgenomen door het Franse bedrijf Descamps. Na de overname door Descamps werd de productie bij Santens hervat met 200 van de ruim 400 werknemers.

In 2015, amper 4 jaar na de overname, ging het bedrijf dan uiteindelijk toch failliet. 120 overblijvende personeelsleden stonden op straat. Een roemloos einde van wat ooit een badstoffengigant was die begin 21ste eeuw nog 800 personeelsleden in dienst had.

Een duister stukje geschiedenis met een belangrijke Oudenaardse inbreng

Een Belgisch regiment in Mexico - Tacámbaro

Benito Juarez

In 1821 rukte Mexico zich los van onder het eeuwenoude Spaanse juk. De eerstvolgende 40 jaar deden zich talloze burgeroorlogen, opstanden en staatsgrepen voor. In juni 1861 slaagde de liberale Benito Juarez erin Mexico in te nemen ten koste van de conservatieve president Miramon. Toen Juarez besliste om de schulden tegenover landen als Frankrijk, Engeland, Spanje e.a. niet meer terug te betalen, besloten de voornaamste geldschieters een expeditiecorps naar Mexico te sturen. De Franse keizer Napoleon III was van plan om van de gelegenheid gebruik te maken om in Mexico een katholieke monarchie te vestigen als tegengewicht voor de Amerikaanse Verenigde Staten.

Eind 1861 kwamen de geallieerden aan in Mexico. Onderhandelingen leverden niks op waarop de Engelsen en Spanjaarden huiswaarts keerden omdat ze een oorlog niet zagen zitten. De Fransen bleven met 7.000 man ter plaatse. Dit leger was echter niet opgewassen tegen de mannen van Juarez. Pas toen de Fransen over een leger van 30.000 man beschikten, kwamen in 1863 Mexico-stad en andere grote steden in Franse handen. De partizanen van Juarez waren echter nog heer en meester op het uitgestrekte platteland en opereerden vanuit de bergen. De Amerikanen konden niet reageren omdat ze nog volop in de Burgeroorlog zaten.

'Keizer' Maximiliaan van Oostenrijk

Prinses Charlotte en aartshertog Maximiliaan

De Fransen organiseerden een referendum dat zich uitsprak voor de invoering van de monarchie. Men kan zich de vraag stellen wat de geldigheid van zo'n referendum was, wetende dat dit georganiseerd werd tijdens de bezetting. Napoleon wilde de kroon van Mexico aan aartshertog Maximiliaan van Habsburg (de broer van de Oostenrijkse keizer Frans-Jozef) geven. Hij hoopte dat hierdoor de banden met Oostenrijk zouden verbeterd worden. Maximiliaan was een zeer verstandig man met interesse voor kunst en wetenschap. Tevens was hij een liberaal die snel militaire carrière maakte. Maximiliaan werd in 1857 onderkoning van Lombardije-Venetië en trouwde in Brussel met prinses Charlotte van België, dochter van koning Leopold I.

Hij aarzelde bijna een jaar vooraleer uiteindelijk in april 1864 toch toe te geven en de kroon van Mexico te aanvaarden. Onder bescherming van Oostenrijk en Frankrijk werd hij tot keizer uitgeroepen. Napoleon beloofde hem dat het Franse leger in Mexico zou blijven tot zolang de keizerlijke macht

goed gevestigd was. Maximiliaan gaf met het verdrag van Miramar, voor hem en zijn nakomelingen, alle aanspraken op de Oostenrijkse troon op.

De keizer kwam eind mei 1864 in Vera Cruz aan. De Mexicaanse rebellen onder leiding van president Benito Juarez weigerden hem te erkennen.

Het keizerpaar installeerde zich op de Chapultepec, een heuvel buiten Mexicostad waar de Azteekse keizers verbleven en later een militaire academie was gevestigd. Maximiliaan beval

dat er een brede laan moest komen van het stadscentrum naar zijn paleis. Blijkbaar was een zekere grootheidswaanzin de man niet vreemd.

Maximiliaan en Charlotte hadden geen kinderen. Daarom adopteerden ze twee kleinzonen van de vorige Mexicaanse keizer Agustín de Iturbide, de neven Agustín de Iturbide y Green en Salvador de Iturbide y de Marzán. Agustín zou de troonopvolger worden.

Maximiliaan wilde Mexico aan Europa spiegelen, hetgeen niet de juiste visie was. Hij raakte snel geïsoleerd in een vreemd land dat hem niet gevraagd had, beschermd door een leger dat niet van hem was. Omdat het Mexicaanse leger niet te vertrouwen was, besloot hij een persoonlijke wacht op te richten, een samenraapsel van Oostenrijkse, Franse en Belgische militairen. De Belgen zouden belast worden met de veiligheid van de prinses. Hiertoe had Maximiliaan een krediet van 180.000 frank geopend. De Belgische regering kon zich niet inlaten met de vorming van een leger omdat dit niet verenigbaar was met het Belgische neutraliteitsprincipe en men op termijn niet in conflict wilde komen met de Verenigde Staten. Toch vroeg koning Leopold I aan de minister van oorlog Chazal om een corps te vormen.

Vorming van een Belgisch legioen in Oudenaarde

De minister gaf de opdracht door aan luitenant-generaal Chapelié, commandant van de Koninklijke Militaire School. Door de neutraliteit van België kon geen leger gestuurd worden maar enkel 'vrijwilligers'. In het parlement ontstond een hevig debat tussen de liberalen die in de regering zaten en de katholieke oppositie die radicaal tegen de vorming van een vrijwilligersleger was.

Heel wat kranten publiceerden de oproep voor rekruten voor de vorming van een Belgisch corps. Een aantal militairen wilden hun saaie kazerneleven ontvluchten en voelden zich aangetrokken door het avontuur in de Nieuwe Wereld en de uitstraling om lijfwacht te zijn van een prinses (keizerin). Ze werden gelokt door allerlei beloftes zoals bijvoorbeeld dat officieren en onderofficieren één graad zouden stijgen en men een rekruteringspremie zou krijgen.

Generaal Chapelié zocht een geschikte plaats voor logies en oefenvelden voor het corps. Dit vond hij in Oudenaarde waar het stadsbestuur beschikte over 2 voormalige abdijen die dienst deden als kazernes, namelijk de abdij van Maagdendale en het voormalige jezuïetenklooster.

Baron Alfred Van der Smissen (*zie foto*), majoor in het Belgische leger, zou als luitenant-kolonel het bevel voeren over het Belgische vrijwilligerslegioen. Eind juli 1864 werd een commissie voor rekrutering in Oudenaarde geïnstalleerd. Het was de bedoeling om 2.000 mannen aan te werven. De rekrutering gebeurde onder de militairen en de burgerbevolking. Het kader bestond alleen uit militairen die een onberispelijk gedrag en een perfecte staat van dienst hadden. Veel kaderleden lieten hun graad vallen en namen als soldaat deel. Officieren kregen 2 jaar verlof zonder wedde. De manschappen tekenden een contract van 6 jaar onder Maximiliaan. Na die 6 jaar mochten de manschappen zich als koloniale definitief in Mexico vestigen, waar ze op termijn land en uitbatingsmateriaal zouden krijgen. Mexico werd als het 'belofde land' voorgesteld. De vrijwilligers kwamen van overal, van Antwerpen tot Noord-Frankrijk. Uit Oudenaarde zelf sloten er 16 mannen aan bij het Belgische vreemdelingenlegioen.

In de abdij van Maagdendale werden de officieren ondergebracht en in het voormalige jezuïetenklooster werden de vrijwilligers gehuisvest. De rekruten die nog geen militaire dienst hadden gehad, kregen een oppervlakkige training. Zo kregen zij geen drill, geen wapentraining en geen gevechtsoefeningen met de bajonet. De rekruten die wel al militaire dienst hadden gedaan, werden getraind op de nabijgelegen oefenvelden. Het was de bedoeling indruk te maken op de bevolking. Ondertussen voerden de katholieken acties (onder meer met pamfletten) om de rekruten tot desertie aan te zetten. Omdat ze niet behoorden tot een officieel leger konden ze technisch gezien niet beticht worden van desertie als ze de plaat poetsten. Van de op het einde van de rekrutering tellende 2.067 vrijwilligers, zouden er uiteindelijk maar 1.554 vertrekken.

Het Belgische regiment bestond uit 2 bataljons, het bataljon 'Impératrice' en het bataljon 'Roi des Belges' (grenadiers en voltigeurs, elk 6 compagnieën) met staf, en kreeg de naam 'Regiment van keizerin Charlotte'.

Naar het 'El Dorado'

Het eerste detachement vertrok op 14/10/1864 en was samengesteld uit 604 streng geselecteerden mannen. Die dag regende het pijpenstelen. Kolonel Van der Smissen schouwde zijn troepen op de Markt en onder muzikale begeleiding stapten de vrijwilligers naar het station. In Ronse en in alle andere stopplaatsen tot aan de Franse grens werd het vrijwilligerskorps uitgewuifd. De eindbestemming was Saint- Nazaire waar ze overstapten op het stoomschip de Louisiane. Tijdens de overtocht leden een aantal soldaten na het eten van tropisch fruit aan dysenterie. Op 13 november bereikte het schip de stad Vera Cruz in Mexico.

Het tweede konvooi onder leiding van kapitein Loiseau, het derde onder het commando van Constantin Tijtgadit en het vierde, telden respectievelijk 403, 361 en 190 man. De respectievelijke vertrekdata vanuit Oudenaarde waren 14/11, 17/12/1864 en 24/01/1865. De schepen kwamen ongeveer een maand later aan in Vera Cruz.

*Het Belgische regiment op mars in Mexico
(Olie op doek van Charles Lahall, 1869)*

Na een allesbehalve comfortabele overtocht werden de Belgen van het eerste detachement in de kazerne 'La Merced' ingekwartierd. Het was een oud klooster, waar deuren en vensters ontbraken. Er waren noch bedden, noch tafels, noch stoelen aanwezig. Koken was ook al onmogelijk. Gelukkig deelden de Fransen tenten en levensmiddelen voor 4 dagen uit. De officieren konden overnachten in een hotel. Snel werden de Belgen op weg gezet richting Mexico-stad. Zwaar beladen met propvolle rugzakken stapten de Belgische vrijwilligers onder

een hete Mexicaanse zon, langs ontoegankelijke wegen. Dagelijks werd 18 km afgelegd. De tocht werd stilaan een lijdensweg. Waar was het El Dorado dat hen beloofd was??

In de stad Puebla werd 4 dagen gerust om vervolgens op te trekken richting Mexico-stad, waar men uiteindelijk op 10/12/1864 aankwam. Op 1 mijl van de stad werd het detachement door Maximiliaan en Charlotte persoonlijk verwelkomd. In de stad aangekomen, werden de manschappen hun kazernes toegewezen. Groot was de ontgoocheling toen de vrijwilligers op planken moesten slapen. De levensmiddelen waren extreem duur zodat de militairen (zelfs de officieren) niet rondkwamen. De levensomstandigheden waren verre van ideaal. Verder hadden ze weinig om handen en verveelden ze zich stierlijk.

In maart 1865 kwamen de eerste brieven aan op het thuisfront. Hierin werden de armzalige levensomstandigheden en de algemene ontevredenheid verwoord. De pers publiceerde de klachten, hetgeen tot heftige woordenwisselingen in het parlement leidde. De minister van oorlogszaken Chazal ontkende staalhard alle aantijgingen. Het kwam zowaar zelfs tot een duel tussen de minister en een Antwerps volksvertegenwoordiger, gelukkig zonder verwondingen.

Meegesleurd in de Mexicaanse oorlog - De slag bij Tacámbaro (11/04/1865)

Zoals aanvankelijk beloofd, was het de bedoeling dat de Belgen officieel enkel als lijfwachten zouden optreden in een beschermende rol voor Maximiliaan en Charlotte. De Fransen en Oostenrijkers beschouwden de Belgen echter als oorlogsschuw. Kolonel Van der Smissen kon deze belediging niet over zijn kant laten gaan. De Belgen werden weldra effectief ingeschakeld in de militaire acties.

Van der Smissen was niet enkel de leider van het Belgische korps maar werd ook gouverneur van de staat Michoacan in het centrum van Mexico. In dit woelige en opstandige gebied konden de Belgen voor het eerst aan de slag in de Mexicaanse guerilla-oorlog.

Op 03/04/1865 bezetten 251 soldaten van het legioen van Belgische vrijwilligers de stad Tacámbaro. Onder leiding van majoor Tijdgat trokken ze zich terug in de stad, meer bepaald in de kerk die ze ombouwden tot een versterking. Op 11 april werden ze aangevallen door de troepen van de juaristische generaal Nicolás Régules, die over 3.500 republikeinse manschappen beschikte. Langs alle kanten omsingeld, probeerden de Belgen samen met enkele Mexicaanse ruiters en 1 houwitser stand te houden tot de komst van de versterkingen, die pas 4 dagen later zouden komen opdagen.

***De slag bij Tacámbaro
(Le Monde Illustré - 17/06/1865)***

Na een heroïsche strijd van 8 uren moesten ze zich overgeven. Het legioen verloor op een dag ongeveer een kwart van zijn slagkracht. Zwaargewond tijdens de gevechten,

zou majoor Tijdgat korte tijd daarna sterven. Zijn adjunct, kapitein Ernest Chazal, de zoon van de Belgische minister van oorlog, sneuvelde tijdens de gevechten.

De verliezen waren groot. 7 officieren en een 30-tal onderofficieren en soldaten werden gedood. Velen waren gekwetst zodat er nog 150 valide mannen overbleven.

Langs de kant van de republikeinen waren er 125 doden, 70 gekwetsten waarvan er 45 niet meer vervoerd konden worden, en veel licht gekwetsten. De republikeinen waren woedend omwille van de grote verliezen en wilden in een dronken bui de Belgen van kant maken. Gelukkig kon generaal Régules het bloedbad vermijden. Toch werd dokter Lejeune door een rebel een kogel in het hoofd geschoten. De Belgische officieren moesten een document ondertekenen met de belofte nooit meer de wapens tegen de republiek op te nemen. Toen generaal Régules vernam dat nieuwe troepen uit Morelia op komst waren, maakte hij zich met zijn manschappen uit de voeten.

Eenmaal op de hoogte van de slag bij Tacámbaro hield men in Oudenaarde een herdenkingsmis.

Op 16/07/1865 behaalde het expeditiekorps onder leiding van luitenant-kolonel Alfred Van der Smissen alsnog een overwinning in La Loma de Tacámbaro.

In de slag bij Marin, werd op 16/04/1866 een overwinning op de dissidenten behaald. Er was een aanzienlijke buit en met de buitgemaakte paarden richtte men een detachement cavalerie op.

In de slag bij Charco Redondo (18/06/1866), bleven de Belgen meester van het slagveld.

Op 25/09/1866 startte een expeditie naar Ixmiquilpan. De vijand was sterk ingegraven. De Belgen slaagden er niet in de stad in te nemen. Het was de laatste en meest gruwelijke slag die de Belgen in Mexico leverden.

De ondergang van Maximiliaan

De keizer had Juárez aanvankelijk amnestie aangeboden als hij trouw zou zweren aan de kroon, wat hij weigerde. Daarna beval Maximiliaan om alle gevangengenomen volgelingen van Juárez dood te schieten. Dit was een grote fout die uiteindelijk zijn ondergang zou inluiden.

Na de Amerikaanse burgeroorlog (beëindigd in juni 1865) begonnen de Verenigde Staten de republikeinen van wapens te voorzien. Naar aanleiding van het groeiende Mexicaanse verzet en de Amerikaanse druk, trok Napoleon III in 1866 zijn troepen uit Mexico terug. Hij adviseerde Maximiliaan om Mexico te verlaten, maar de keizer weigerde zijn volgelingen te verlaten.

Op 24/12/1866 kwam er een einde aan de taak van het Belgische detachement. De keizerin bedankte de soldaten en bood hen de mogelijkheid om over te gaan naar het Mexicaanse leger met verhoging van graad. Weinigen gingen op het voorstel in.

Op 20/01/1867 vertrok de boot met het Belgische detachement aan boord richting België. De boot kwam in Antwerpen aan op 09/03/1867 waarna de eenheid ontbonden werd. 35 officieren en 754 manschappen waren teruggekeerd, de rest was gesneuveld of door ziekte gestorven. Anderen hadden op het laatste ogenblik dienst genomen in het leger van Maximiliaan of wilden in het land blijven. Ondanks het feit dat ze ons land eer aangedaan hadden, werden ze zonder veel poespas aan de kant geschoven. Alleen in het kamp van Beverloo en in Oudenaarde herinnert een monument ons nog aan het Mexicaans legioen.

Het werd duidelijk dat Maximiliaan het niet lang meer zou volhouden. Keizerin Charlotte reisde naar Europa af om in Parijs, Wenen en bij de paus in Rome steun te zoeken voor het bewind van haar echtgenoot. Dit lukte haar niet. Gekweld door de uitzichtloze situatie begon ze tekenen van krankzinnigheid te vertonen. Ze zou nooit meer naar Mexico terugkeren en trok zich in eenzaamheid terug op het kasteel Miramar bij Triëst en later in België op het kasteel van Boechout in Meise, waar ze 60 jaar later op 19/01/1927 overleed.

In februari 1867 werd Maximiliaan naar Santiago de Querétaro gedreven waar hij gedurende weken werd belegerd. Op 11/05/1867 trachtte hij te vluchten, maar hij werd gevangengenomen en door de krijgsraad ter dood veroordeeld. Vele Europese monarchen en andere prominenten zonden brieven met het verzoek Maximiliaans leven te sparen. Juárez weigerde echter het oordeel te herroepen omdat hij meende dat het nodig was te laten zien dat Mexico geen door vreemde mogendheden opgedrongen regering aanvaardde.

Maximiliaan werd op 19/06/1867 samen met zijn generaals Miguel Miramón en Tomás Mejía door een vuurpeloton gedood. Hij werd het jaar daarop in de keizerlijke tombe in de Kapuzinergruft te Wenen begraven.

Tacambaroplein

Het Tacambaroplein was vroeger eeuwenlang ingenomen door de stadsversterkingen die zich op deze plaats heel wijd uitstrekten. Het gebied tussen de wallen en de huizen lag open en droeg de naam Meinaert (gemeenschappelijke weide/grond). Vanaf juni 1859 begon men stelselmatig de versterkingen te slopen. In 1861 werd het poortgeld (octrooien) afgeschaft zodat ook de stadspoorten overbodig waren en bijgevolg verdwenen. Het gevolg was dat er een kale vlakte ontstond. Hier werd op de plaats van de vroegere Beverepoort een rechthoekig plein aangelegd.

Ter nagedachtenis van de gesneuvelde landgenoten in Tacámbaro werd op de Meinaert een standbeeld van de hand van Willem/Guillaume Geefs gemaakt, dat ingehuldigd werd op 15/10/1867. Het monument beeldt een half-liggende dame uit die op een wereldbol leunt en met een treurige blik richting het westen kijkt terwijl ze een rouwkrans op een graf legt. Ze kijkt richting Mexico, waar in april 1865 de slag van Tacámbaro plaatsvond. De vrouw symboliseert de treurnis van de vrouwen die achterbleven, van wie de mannen met het Belgische legioen naar Mexico waren afgereisd. Het beeldt geen beroemd personage uit maar een gewoon burgermeisje dat poseerde voor beeldhouwer Guillaume Geefs (zie foto).

Het standbeeld draagt volgend opschrift: *'Dank der gedachte aan Lt.-Gl. Karel Pletinckx bevelhebber der Brusselse burgerwacht en den kunstzin van Willem Geefs beeldhouwer, lid der koninklijke academie, werd dit gedenkteken bij openbare inschrijving opgericht ter eere der Belgische vrijwilligers die in 1864 den Mexikaanschen keizerstroon wilden bevestigen MDCCCLXVII (1867)'.*

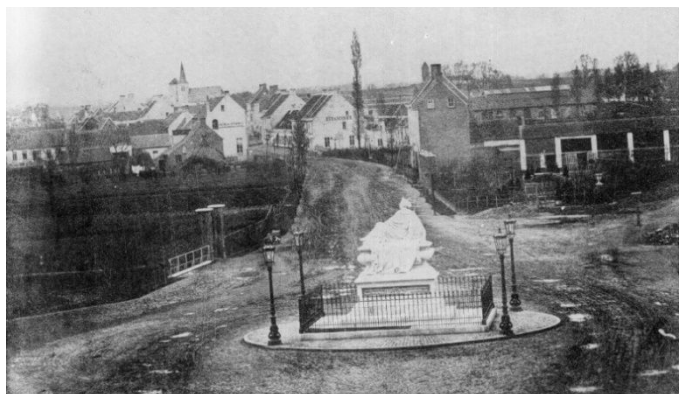
Er kwam ook een monument in Schaarbeek, maar uiteindelijk was Oudenaarde de beste plaats omdat de stad het meest verbonden raakte met dit stukje geschiedenis. Eerst was er weerstand, maar uiteindelijk heeft Oudenaarde het monument aanvaard en zelfs gefinancierd. Het was een herdenking van een duister kantje van de Belgische geschiedenis, waarbij België een bezettingsmacht stuurde naar een overzees land. Het monument had een negatieve bijklank. Toen Oudenaarde in de Eerste Wereldoorlog door de Duitsers bezet werd, herinnerde het monument aan een Belgische bezetting in buitenlands gebied.

De Meinaert anno 1867-68

Het Tacambaroplein zelf kwam in 1869 klaar. De aanleg van het plein verliep gemakkelijk omdat de terreinen ervan stadseigendom waren.

Eind 19de eeuw en begin 20ste eeuw werden rond het plein een aantal prachtige gebouwen opgetrokken.

Aan de westzijde van het plein lag een terrein van de familie Gevaert. Waar de vroegere landbouwschool staat, was eerder de 'hof van Gevaert', een deel van het domein van Omer Gevaert die er een belangrijke textiel fabriek had. Omer liet in 1889 aan het plein een statig herenhuis bouwen.

Wat weinigen weten is dat hier een stadsgracht liep. Deze vertrok vanuit de Schelde naast de spoorwegbrug aan de Meerspoort, liep langs het hospitaal richting fabriek, onder het Tacambaroplein door, om in de Gevaertsdreef zijn weg verder te zetten. Achter de vroegere Werkmanslust maakte de gracht verbinding met een oude vestinggracht van Vauban die op zijn beurt verbinding maakte met de Burgschelde op het Gentiel Antheunisplein.

Het 'huis Raepsaet' op de splitsing van de Beverestraat en de Stationsstraat is een beeldbepalend hoekpand. Het werd in 1908-1909 in Art-Nouveau-geïntegreerde stijl gebouwd door architect Alphonse Vossaert.

Waar nu het appartementsgebouw staat waar onder andere de Game Mania gevestigd is, stonden vroeger 5 arbeidershuizen met bepleisterde en beschilderde lijstgevels, gebouwd eind jaren 1860.

Een ander beeldbepalend hoekpand is het huis met klassicistische voorgevel op de splitsing van de Hoogstraat en de Nederstraat. Het werd in 1837 verbouwd door drukker Charles Ronsse, oprichter van de Gazette van Audenaerde.

Oudenaardeplein

Na 150 jaar is de spons geveegd over het verleden en werd de eerste steen gelegd voor een plein in Tacámbaro dat naar Oudenaarde vernoemd wordt. Om dit te kunnen uitvoeren, werd de bouw van een gevangenis tegengehouden. Er werd ook een samenwerkingsakkoord gerealiseerd tussen beide steden.

Onthulling gedenkplaat '150 jaar slag bij Tacámbaro'

'Dat onze geschiedenis wordt erkend door vrede en broederschap'

Koning Leopold II (1835-1909)

Een megalomane, pedofiele massamoordenaar?

Een 'rare' kerel

Leopold werd op 09/04/1835 in Brussel geboren als tweede zoon van koning Leopold I en zijn tweede echtgenote koningin Louise Marie, dochter van koning Louis Philippe van Frankrijk.

Al snel ondervond de koning dat zijn zoon een 'specialleke' was. De relatie tussen vader en zoon was verre van goed. Zo praatten ze veelal met elkaar via briefjes. Toen de jonge Leopold op een bepaald moment in een slaapkamer op de eerste verdieping een echte werkende fontein had laten bouwen, noemde vader Leopold II hem mentaal gestoord.

In 1860 ontstond een schandaal toen Leopold een bezoek bracht aan sultan Abdul-Majid I van Constantinopel. Leopold had in zijn bagage voorwerpen van zijn gastheer verstoppt. Het ging om waardevolle, met diamanten bezette waterpijpen, uit het paleis Dolmabaçe. Volgens Leopold ging het om een grote vergissing. Hij 'dacht' dat de waterpijpen een 'geschenk' van zijn gastheer waren. Vader Leopold I was furieus.

Jonge meisjes

Leopold huwde op 18-jarige leeftijd met aartshertogin Maria Hendrika van Oostenrijk. Zij was de kleindochter van keizer Leopold II en dochter van aartshertog Jozef van Oostenrijk. Het paar kreeg 4 kinderen. Na de dood van kroonprins Leopold verzuurde het huwelijk tussen Leopold en Maria Hendrika. Na de geboorte van hun jongste dochter Clementine ontstond er zelfs een breuk tussen de 2 echtgenoten.

Net zoals zijn vader piste Leopold II geregeld naast de pot en had hij een grote interesse in jonge (zelfs heel jonge) vrouwen. Hij was een notoir hoerenloper en had diverse affaires. Zijn libido was zo groot dat hij zich niet beperkte tot volwassen vrouwen. In de huidige maatschappij zou Leopold zelfs een pedofiel genoemd worden. In 1885 werd Leopold voor het eerst in opspraak gebracht. De Londense luxeprostituut Mary Jeffries leverde minderjarige meisjes aan hooggeplaatste heren. Zij exporteerde geregeld kleine Engelse meisjes naar het buitenland voor schuinsmarcheerders. De meisjes waren nauwelijks 10 jaar oud of zelfs nog jonger! Bij de verhoren vernoemde Jeffries onder meer koning Leopold II als klant. In België werd dit schandaal doodgezwegen en kreeg dit alleen weerklank in de socialistische kranten. Historici hebben later zijn voorliefde voor jonge meisjes en zelfs voor minderjarigen bevestigd.

Blanche met haar 2 zoontjes

Zijn meest gekende amoureuze affaire was deze met Caroline ('Blanche') Delacroix, een goed opgeleid meisje uit Parijs. In 1900 werd de oude koning meermaals gespot, wandelend met dit meisje van 16 aan zijn zijde. Zij werd 'La poupoule de Popol' genoemd. Zij deed zich voor alsof ze een zus was van één van Leopolds adjudanten, maar in werkelijkheid was ze zijn minnares. Hij noemde haar 'très belle', zij noemde hem 'très vieux'. De twee hadden elkaar ontmoet op de wereldtentoonstelling van Parijs (1900). Volgens bepaalde andere bronnen ontmoette hij haar al in 1899 (toen was zij 15 jaar!) tijdens een incognitoreis.

Toen Leopold in 1902 weduwnaar werd, stond niets zijn relatie met het meisje nog in de weg. Blanche kreeg een vaste residentie in Laken, in de Villa Vanderborgh. Leopold zou een tunnel tussen het kasteel en de villa hebben laten aanleggen om

haar ongezien te kunnen bezoeken. Na zijn dood liet Albert I, Leopolds opvolger, deze gang onmiddellijk dichtmetselen.

Hij schonk haar twee kinderen (jongens). Leopold zijn sexhonger was niet te stillen. Toen Caroline hoogzwanger was, plaatste hij een contactadvertentie in de krant Le Soir: *'Oude, gedistingeerde heer zkt kennismaking mt winkeljuffrouw of arbeidster, 20 tot 22 jaar, mooi, zwartharig, dik en gezond'*. Il faut le faire! Leopold schonk Caroline de titel van barones de Vaughan en trouwde kerkelijk met haar op zijn sterfbed in 1909. Door niet burgerlijk te huwen, liet Leopold II geen officiële mannelijke erfgenamen na.

Blanche kreeg een villa in Oostende, het kasteel van Balincourt in Arronville (Val-d'Oise) en de Villa des Cèdres in Saint-Jean-Cap-Ferrat.

Congo-Vrijstaat, privébezit van Leopold

Leopold II, die koning geworden was in 1865, ging vooral de geschiedenis in voor zijn beleid in Congo. In de tweede helft van de 19de eeuw ontstond er een kolonisatiewedloop tussen de landen van West-Europa, waarbij het Afrikaanse binnenland in het vizier kwam. België toonde zich onverschillig tot grote ergernis van koning Leopold II. De koning vond dat België een kolonie nodig had en liet zijn oog vallen op het Congobekken, één van de laatste nog niet ontdekte en niet geëxploreerde gebieden in Afrika. Eerder had hij al tevergeefs geprobeerd om de Filipijnen van Spanje over te kopen. Leopold hunkerde naar een kolonie. Zo nam hij op een buitenlandse reis op de Acropolis in Athene een steen mee, die hij later als presse-papier (met het opschrift 'il faut à la Belgique une colonie') aan minister Frère-Orban overhandigde.

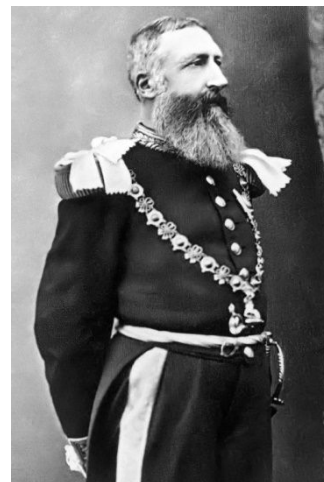
In 1876 riep de koning een internationale aardrijkskundige conferentie bijeen. In deze conferentie werd besloten om de ontsluiting van het Midden-Afrikaanse binnenland te bevorderen en er militaire posten te plaatsen die een einde moesten maken aan de verschrikkelijke slavenhandel. Met dit doel werd de 'Association Internationale Africaine' opgericht.

De koning pakte de koe bij de hoorns en nam de Britse reporter-ontdekkingsreiziger H.M. Stanley in dienst. Deze had als eerste Centraal-Afrika van de westkust naar de oostkust doorkruist. Stanley maakte in opdracht van de koning en de Association in 1879-80 een expeditie op de Congostroom. Stanley slaagde erin vooral ten zuiden van de stroom verdragen af te sluiten met de inlandse stamhoofden waarbij zij de autoriteit van de Association erkenden. In 1881 stichtte hij de handelspost Leopoldville, het latere Kinshasa.

Henry Morton Stanley

Rechts: Koning Leopold II met kenmerkende lange baard

Er kwam reactie van de koloniale mogendheden Groot-Brittannië, Frankrijk en Portugal. Om de situatie niet te laten escaleren riepen de mogendheden in Berlijn een grote conferentie

samen (1884-85). Op deze conferentie 'kocht' Leopold Congo met goedkeuring van 14 Europese landen en de Verenigde Staten. Ze beslisten dat er een onafhankelijk Congo zou worden opgericht, met Leopold II als staatshoofd. De koning kreeg van de conferentie de opdracht de slavernij uit te roeien en een menselijke politiek te voeren. Hij moest de Congolezen in de moderne wereld introduceren en toestaan dat er door andere landen vrij handel kon worden gedreven. De realiteit werd anders. Leopold had lak aan deze voorwaarden, net zoals hij lak had aan zijn onderdanen die 'hem niet begrepen'. Eindelijk had hij zijn kolonie die hij als zijn privé-eigendom kon gebruiken en die zijn prestige op internationaal vlak deed toenemen. Hij noemde dit land, dat 80 maal groter was dan België, Congo-Vrijstaat en stelde een algemeen bestuurder aan. Tevens werd een Force Publique opgericht om de orde te handhaven. Dit leger stond onder het gezag van de koning.

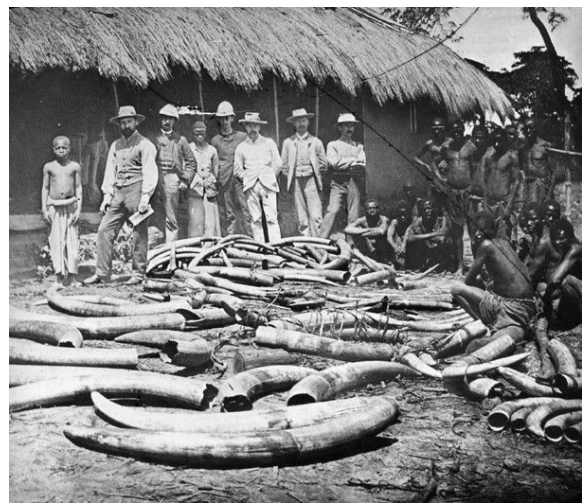
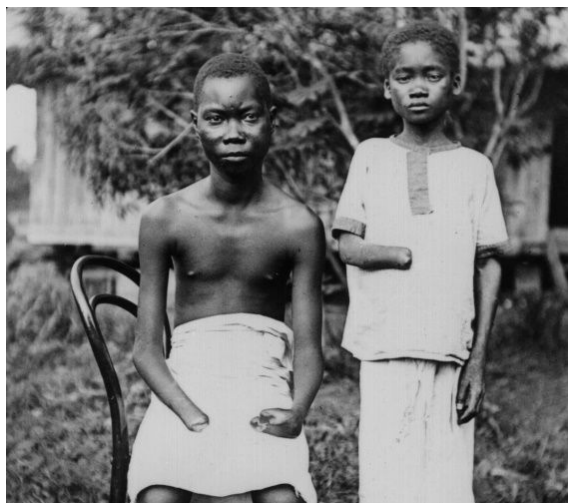
Opbrengstgebied

In de eerste jaren was de Vrijstaat een verlieslatende onderneming. De koning was toen wel al rijk, maar niet rijk genoeg om de ontwikkeling van het hele grondgebied van Congo te bekostigen.

Hij vond de oplossing in het oogsten van rubber. Onder andere door de opkomende automobielnijverheid was er wereldwijd een grote vraag naar rubber ontstaan.

Hij zette slaven in om zoveel mogelijk rubber te oogsten. Elk dorp kreeg een rubberquotum opgelegd dat koste wat kost gehaald moest worden. Het behalen van het quotum werd door de Force Publique, het huurlingenleger, gecontroleerd en het niet leveren van genoeg rubber kon met de dood bestraft worden. Het geoogste rubber kreeg later de naam bloedrubber, omdat veel mensen omkwamen bij hun dagelijks gevecht om de quota te halen. Telkens de soldaten iemand executeerden omdat deze niet aan het rubberquotum kon voldoen, werd een hand afgehakt dat als bewijs aan hun commandant werd afgegeven. Dit was om te bewijzen dat zij geen dure kogels hadden verspild. Dorpen vielen zelfs andere dorpen aan omdat zij nooit aan het quotum konden voldoen en afgehakte handen nodig hadden. De afgehakte handen werden een soort valuta om het rubberquotum af te kopen. Later werden zelfs als strafmaatregel handen van levende mensen afgehakt.

De bevolking werd op de knieën gedwongen door middel van martelingen, executies, verminkingen en de verplichte tewerkstelling in werkkampen. Er werden zelfs straffampen voor vrouwen en kinderen gebouwd, waar mannen hun gezin konden vrijkopen in ruil voor rubber of ivoor. Dit ivoor was een tweede grote bron van inkomsten. Ontelbare olifanten werden voor hun ivoor afgemaakt.

Toenemend protest

In 1904 komt er van langs om meer protest als gevolg van de gruwelverhalen van afgehakte handen, martelingen, verkrachtingen, onthoofdingen, slavernij en volkerenmoord in Congo-Vrijstaat. De koning verklaarde dat de gruwel te verantwoorden was door de kerstening van de wilde zwarten. Evangelisatie was veel belangrijker dan het aantal zwarte doden. Leopold waande zich onaantastbaar en zei: 'Als er al misbruiken zijn in Congo, moeten we ons die doen tonen'. Hijzelf was nooit naar Afrika geweest als gevolg van zijn smetvrees en hing ostentatief de onschuldige uit. Leopold wist perfect wat er in Congo gebeurde. Ging zijn zucht naar geld ten koste van de lokale bevolking? ... dan was het maar zo!

De schattingen van het aantal Congolese slachtoffers variëren van 3 tot 20 miljoen. Feit is dat ongeveer de helft van de Congolese bevolking de dood vond als gevolg van geweld, ondervoeding en uitputting.

De koning moest uiteindelijk een internationaal samengestelde parlementaire onderzoekscommissie toelaten, die in een rapport in 1905 de beschuldigingen grotendeels bevestigde. Het rapport was vernietigend en leidde in 1908 tot de overname van Congo-Vrijstaat door de Belgische staat. Congo-Vrijstaat werd Belgisch Congo. De rubberquota werden afgeschaft en de levensomstandigheden verbeterden. Er volgden investeringen in onderwijs, gezondheidszorg, infrastructuur en economie.

Op de site van de Belgische monarchie staat vandaag onder meer over Leopold II het volgende vermeld: *'1904 - De reputatie van Leopold II en zijn overzeese onderneming worden in vraag gesteld als gevolg van het wangedrag van Europeanen in Afrika. De koning roept een internationale onderzoekscommissie in het leven die de verdiensten van het koninklijk beleid in Congo erkent, maar ook wijst op wantoestanden'*.

Men moet maar durven! Blijkbaar ontkent men tot op de dag van vandaag in koninklijke kringen de (mede)schuld van Leopold II voor de massamoord in Congo. Deze kringen beweren blijkbaar dat de Europeanen de schuldigen waren voor de wantoestanden en de koning een goed beleid voerde! Ik kan even niet volgen ...

Bouwwoede De 'koning-bouwheer'

Met het geld dat de koning aan Congo verdiende, financierde hij in België heel wat bouwwerken.

Naar het voorbeeld van Parijs liet hij Brussel heraanleggen. Een voorbeeld hiervan is de Tervurenlaan. Naar aanleiding van de 50ste verjaardag van België liet hij het Jubelpark bouwen, compleet met triomfboog. En er volgden nog meer bouwwerkzaamheden: het Koninklijk Paleis (uitbreiding, verbouwing), het Kasteel van Laken (heropbouw na de brand van 1890), de Koninklijke Serres in Laken, de basiliek van Koekelberg, de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Laken, het Justitiepaleis in Brussel, het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika in Tervuren (*zie postkaart*) en de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten.

In Antwerpen financierde hij de uitbouw van de zoo en liet hij het Centraal Station en het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten bouwen.

Ook in Oostende, één van zijn favoriete vakantiebestemmingen, liet de vorst zijn stempel achter: de Koninklijke Gaanderijen, het Koninklijk Chalet, het Maria-Hendrikapark, de Koninklijke Stallingen, de Sint-Petrus- en Pauluskerk en de De Smet de Naeyerbrug.

Een geldzuchtige Coburger

Leopolds zus Charlotte was in 1864 keizerin van Mexico geworden. Toen haar man het zwaar te verduren kreeg tegen de rebellen, reisde ze af naar Europa om steun te zoeken, steun die ze niet kreeg. Uiteindelijk werd haar man keizer Maximiliaan gefusilleerd en bleef zij gek van verdriet in België achter (zie artikel over Tacámbaro). Ze bezat een fabelachtig fortuin dat door de bankiers Rothschild beheerd werd. Haar fortuin nam jaar na jaar toe.

De geldzieke koning Leopold vond dat hij het recht had om het geld van zijn geesteszieke zus te beheren en nam haar fortuin in beslag. In 1909 werd dit fortuin geschat op 54 miljoen frank, omgerekend naar vandaag is dat 300 miljoen euro.

Leopold II had het plan opgevat om aan gebiedsuitbreiding te doen en wilde in 1906 het groothertogdom Luxemburg kopen. Hij wist dat groothertog Guillaume ziek was en geen mannelijke opvolger had. Het plannetje van Leopold ging niet door want uiteindelijk genas de groothertog en stemde ermee in zich te laten opvolgen door zijn dochter. Dit gebeurde in 1912.

Spotprent - La trique, 1906

Het is een grote misvatting dat Leopold in 1908 gedwongen werd Congo aan de Belgische staat te 'schenken'. Hij liet zich hiervoor vorstelijk vergoeden door de Belgische belastingbetaler. In ruil voor het gebied in Afrika nam de Belgische regering de nog uitstaande schuld van Leopold II aan de overheid over. Het saldo op dat ogenblik bedroeg 110 miljoen frank (nu 600 miljoen euro). De overheid engageerde zich ook om de bouwprojecten van de vorst te voleindigen, kostprijs 45,5 miljoen frank (nu 250 miljoen euro). Alsof dat nog niet genoeg was, kreeg de koning een beloning van de staat van 50 miljoen frank (nu 272 miljoen euro) 'als teken van erkentelijkheid voor de grote offers die hij zich getroost had voor Congo'. Het onderhandelde

contract had een globale huidige waarde van ruim 1,1 miljard euro.

Momenteel zien de Coburgers nog steeds graag geld. Zo krijgt bijvoorbeeld onze vorige koning Albert II nog altijd een jaarlijkse dotatie van 900.000 euro, maar hoewel er nauwelijks controle is op wat daarmee gebeurt, vindt hij dat te weinig.

Het college

Het oudste spoor van een school in Oudenaarde dateert van 1333. Een zekere Johannes 'dictus maior' verzaakte aan zijn lesopdracht in Pamele. Blijkbaar hadden de parochies Pamele en Sint-Walburga elk een school die aansloot bij de kerk.

Eerder in het boek werd de rol van de jezuïeten voor het onderwijs in de 17de en 18de eeuw besproken. Door de opheffing van de orde door paus Clemens XIX in 1773 ontstond een leegte op onderwijsvlak. Om de continuïteit van het onderwijs te garanderen, werd een voorlopig college opgericht, de Koninklijke Latijnse School of het Gemeentelijk Gymnasium. Naast een regent en subregent werden 4 leraren benoemd. De lessen werden in het oud-jezuïetenklooster gegeven. Bij keizerlijk decreet werd dit gymnasium reeds in 1777 afgeschaft. Het werd vervangen door een Koninklijk College (Theresiaans College) dat onder het bestuur van de Koninklijke Commissie der Studiën stond. In 1778 werd het volledige lerarencorps vervangen. Net zoals het voorlopige college kende het Koninklijk College een laag scholierenaantal.

Tijdens de troebele Franse tijd werd het onderwijs aangepakt. Al snel werd het college gesloten en werd er rond 1797 een school geopend volgens de principes van de 'école centrale'. Deze school was tot mislukken gedoemd door de verplichte eed tegen het royalisme en door de inbeslagname van het oud-jezuïetenklooster. Hierdoor konden Oudenaardse jongens gedurende bijna 10 jaar geen onderwijs volgen. De ouders die het zich konden veroorloven, stuurden hun kinderen naar colleges in andere steden.

Burgemeester Ketele kon het niet langer aanzien en richtte in 1807 dan maar zelf een 'Latijnsche School ofte College' op. Na nauwelijks 5 jaar liep het weer fout omdat de anti-kerkelijken in Frankrijk het vrij (katholiek) onderwijs in het ganse keizerrijk verboden.

Pas onder het Hollands bewind kende het college een periode van bloei en had het tot maximaal 89 leerlingen. Er werd zelfs avondonderwijs gegeven. Toen koning Willem I zich met het onderwijs begon te moeien (alleen leken mochten les geven en leraars moesten een universitair diploma hebben) beleefde het college een crisis.

Na de Belgische onafhankelijkheid nam het stadsbestuur een initiatief door aan de bisschop te vragen om het onderwijs in handen van de geestelijkheid te geven. Toen er niets uit de bus kwam, richtte het stadsbestuur zelf een 'Ecole Municipale d'Instruction Moyenne' op die amper 40 leerlingen en 2 leraars had. De lokalen van het oud-jezuïetencollege waren in die tijd opnieuw als kazerne aangeslagen.

2 priesters uit Dendermonde besloten een congregatie voor priesters op te richten die zich speciaal zouden wijden aan de opvoeding van de jeugd (Congregatie der Priesters van Onze-Lieve-Vrouw). Zij konden de 'bedroevende toestand van het christelijke onderwijs' niet meer aanzien. De congregatie stichtte in 1834 een college in Dendermonde en in 1840 in Eeklo. In 1844 was Oudenaarde aan de beurt. Ook hier werd een college boven de doopvont gehouden onder de auspiciën van de Gentse bisschop. Het college kreeg de naam **Onze-Lieve-Vrouwecollege**.

Er werd eerst een huis gehuurd in de Einestraat. De kosten werden deels door de familie Raepsaet en deels via collectes betaald. Op 08/10/1844 opende de bisschop plechtig het college. De school die onder de leiding van een superior stond, had van meet af aan succes, zodat snel het aanpalende huis werd gehuurd. Door plaatsgebrek was er geen internaat en geen kapel. Voor het gebed begaf men zich naar de kapel van de karmelietessen in dezelfde straat. De voertaal was het Frans. Twee dagen per week werd het Latijn gebruikt. Vanaf het begin was er een tekort aan geld, een tekort dat werd weggewerkt door het bisdom en het stadsbestuur. Het geldgebrek belette niet dat het aantal aangeboden richtingen enorm

steeg. Het onderwijzend personeel kende armoede. Vaak was er zelfs geen geld om ondergoed of linnen te kopen.

Ondanks de schrale kas slaagde de superior er in 1851 in om voor de som van 40.000 frank het oude kasselrijhuis in de Hoogstraat te kopen. Eindelijk had men plaats genoeg en kon men uitbreiden. Er werden enkele klassen en een kapel bijgebouwd. Iedere frank moest omgedraaid worden en de leraren hadden het niet breed. Alle middelen gingen naar de afbetaling van de aankoop. Er werd een internaat ingericht waardoor het leerlingenaantal zienderogen steeg.

In 1852 werd de humaniora vervolledigd met de poësis en in 1853 met de retorica. De school kreeg in 1860 een erkenning als bisschoppelijk college. Voortaan werd het onderwijs enkel door seculiere priesters gegeven.

In 1860-61 waren er 194 leerlingen (waarvan 73 internen). Opnieuw drong een uitbreiding van de gebouwen zich op. Er werden plannen gemaakt om de nieuwe gebouwen van 2 jaar geleden met een verdieping te verhogen en er recht tegenover een tweede gebouw op te trekken.

In 1864 werd de toelage van de stad van 2.600 fr naar 1.500 fr, gebracht, zogezegd om budgettaire redenen. Toen de bisschop zich ermee bemoeide, werd de toelage zelfs volledig ingetrokken.

Een jaar later stichtte het stadsbestuur een middelbare school van tweede rang. Dit bleek geen groot succes te zijn want op een bepaald moment telde het middelbaar amper 14 leerlingen.

In 1869 brak er tyfus uit in het college.

In 1873 waren er reeds 281 leerlingen (waarvan 104 internen) en ontstond er een lerarentekort. Deze leemte werd opgevuld door ook leken les te laten geven.

Rond 1880 werd een overeenkomst met de deken van Oudenaarde gesloten om de betalende jongensschool aan het college te hechten.

Bij KB van 26/09/1881 werd aan de stad Oudenaarde de oprichting van een bijkomende middelbare school opgelegd. Dit betekende concurrentie voor het college. De school werd in het kasteel van Bourgondië ondergebracht. In het eerste jaar had de school, die ook een lagere afdeling had, 113 leerlingen, waarvan 33 in de middelbare afdeling. De school ging er in de volgende jaren steeds verder op achteruit, zodat ze na enkele jaren zelfs werd opgedoekt.

In 1885-86 waren er moeilijkheden met het lekenpersoneel. In 1888 kwamen 4 zusters der Heilige Engelen uit Sint-Niklaas naar Oudenaarde om het lekenpersoneel te vervangen en een aantal taken op zich te nemen. De zusters kenden echter armoede. Zo had bijvoorbeeld de keukenzuster moeite om het benodigde keukengerief te verzamelen en waren de slaapzalen en -kamers in een erbarmelijke staat.

In 1906 werden de schoolgebouwen uitgebreid met onder meer een feest(turn)zaal en slaapzaal. Daartoe werd de vleugel rechts van de poort door architect A. Vossaert ontworpen in dezelfde stijl als de gevel van 1702.

In de beginperiode van WO1 was het college een toevluchtsoord voor vluchtelingen uit het oosten van het land. Het college heropende pas zijn deuren in januari 1915.

Boven: op deze oude foto zijn rond de grote speelplaats 3 bouwfases te herkennen - van links naar rechts: 1924, 1870, 1906

Links: het college na 1906 (postkaart)

Het aantal leerlingen en leraars was fel gedaald. Tot overmaat van ramp eiste de Duitse bezetter in september 1917 de gebouwen op om er een 'Kriegslazaret' in te richten. De superior kreeg 3 dagen! om de school te ontruimen. Het college werd overgeplaatst naar de textiel fabriek van wijlen Joseph Gevaert. In de ververij werden klaslokalen gemaakt, de machinekamer werd een eetzaal, op het eerste verdiep kwamen slaapzalen en op het tweede verdiep een kapel. Na de grote vakantie in 1918 werd de school niet heropend. Dit gebeurde pas na de wapenstilstand in november.

Er wordt beweerd dat Adolf Hitler op het einde van de oorlog in het college werd verpleegd. Dit is echter niet correct, hij verbleef in het hospitaal van de bernardinnen.

Gedurende de laatste dagen van de oorlog werd de voorbouw van het college door vijandelijk geschut getroffen en beschadigd.

In 1923 werd het kwartier van de zusters herbouwd en in 1924 werden aan de westzijde een kapel en nieuwe klaslokalen gebouwd waardoor de speelplaats gesloten werd. Dit gedeelte van de school werd in 1987 gesloopt wegens instortingsgevaar.

In 1938 stichtte superior Stockman een middelbare landbouwschool.

Tijdens WO2 werd het college door de Duitsers bezet, maar de lessen konden verder gezet worden in onder meer de gebouwen van het vroegere jezuïetenklooster.

Na de oorlog kocht het college voor de 200 internen grond in Volkegem. Daar konden ze zich uitleven in sport en spel. Nu bevindt zich hier het tuinbouw-praktijkcentrum 'Tivoli' waar de leerlingen van het Bernardustechnicum 'opleiding land-, tuinbouw en milieu' de knepen van het vak leren.

In 1950 werd de voorgevel van het college gerestaureerd en beschermd als historisch monument.

In 1956 werd een nieuwe landbouwschool gebouwd op de aangekochte gronden van de vroegere 'hof Gevaert'.

Op gronden gekocht van het OCMW, werden tussen de landbouwschool en de spoorweg nieuwe klaslokalen en een sporthal voor het college gebouwd (1976-1978). Deze nieuwbouw, de 'hofbouw', was het geesteskind van superior Willy Van den Bossche (1971-1992).

Op de plaats van de afgebroken kapel met klassenblok werden eind jaren 80 nieuwe klaslokalen, een polyvalente zaal en een kapel gebouwd.

Superior Van den Bossche werd opgevolgd door vicaris Stefaan Van Der Kelen (1992-1998) die op zijn beurt werd opgevolgd door Jan Verpoest.

In september 2000 fusioneerde het college met het 'Kloosterke', het Onze-Lieve-Vrouwinstituut. Het **Sint-Bernarduscollege** was geboren. Jan Verpoest vormde vanaf dan een duo met de laatste directeur van het Kloosterke, Karel Vos. Vanaf september 2002 ging Jan Verpoest opnieuw solo. In 2005 werd Thierry Godefroidt voor 6 jaar directeur en in 2011 nam Peter Hoste voor 5 jaar de fakkel over.

Sinds 01/09/ 2013 werken alle scholen van het katholiek secundair onderwijs te Oudenaarde (waaronder het **Bernarduscollege**) samen aan een nieuwe, overkoepelende missie en visie. Dit project brengt de scholen dichter bij elkaar. Het resultaat heet de Bernardusscholen.

In het schooljaar 2016-2017 was 'bouwheer' Lieven Cnudde directeur van het college.

Ingrijpende bouwwerken drongen zich op. Het voormalige gebouwenpark op de campus bevatte een aantal gebouwen die allesbehalve energiezuinig waren. Het oude internaatgebouw werd afgebroken, samen met 2 andere aanpalende gebouwen. Op de vrijgekomen plaats verrees de nieuwbouw passiefschool. Het gebouw eist een centrale en aantrekkelijke rol op binnen de campus en bezorgt de school een

uitstraling in de ruime regio. De totale oppervlakte van de nieuwbouw bedraagt 3.848 m² en wordt ingevuld met klas- en vaklokalen, aula, circulatie, sanitair en technische lokalen. Ook werden omgevingswerken uitgevoerd, waaronder een overdekte en een open speelplaats.

Op 15 februari 2017 werd de eerste fase van dit project succesvol opgeleverd. Op 15 juni 2018 volgde de tweede fase.

Momenteel is Pieter Vyncke de nieuwe algemene directeur van het Bernarduscollege.

Le petit Bruges

Idyllisch en pittoresk

Het Oudenaarde van vóór de Eerste Wereldoorlog werd omschreven als idyllisch en schilderachtig, niet enkel en alleen door de aanwezigheid van talrijke prachtige historische gebouwen (zoals de monumentale Walburgakerk, het statige stadhuis, de imposante Grote Markt, de elegante Pamelekerk ...), maar tevens door de kronkelende Schelde en diverse grachten zoals de Burgschelde en de Grachtschelde die de stad doorklieften.

De Burgschelde is vermoedelijk gegraven in de 11de of 12de eeuw als een afsnijding van de eerste grote Scheldebocht in functie van een castrum.

Het was de administratieve grens en de grens tussen de rechtsgebieden van de stad. Het was echter geen grens tussen 2 parochies of de bisdommen Doornik en Kamerijk.

De achtergebouwen van de Markt, Broodstraat en Einestraat keken uit op het water van de Burgschelde. Op de Burgschelde tussen de Broodstraat en de Krekelput stond een grote watermolen, de Tweemeulen.

De Grachtschelde bestond reeds begin 12de eeuw en was gegraven in functie van de bouw van watermolens. De stadsgracht liep van de Krekelput naar de Schelde. Ter hoogte van de Krekelput en Tussenbruggen stond de Grachtmolen, een korenwatermolen die reeds in de 13de eeuw bestond en in 1960 werd gesloopt.

De brug over de Burgschelde aan het Lappersfort (postkaart)

De Grachtschelde met links het belvédèretorentje van de refuge van Ename (postkaart)

In Oudenaarde waren talrijke plekjes terug te vinden, die maar al te graag op doek en op foto vereeuwigd werden door de kunstenaars van die tijd (waaronder onze eigen en onovertroffen Edmond Van de Vijvere). Mede door de grachten werd Oudenaarde in die tijd vergeleken met Brugge en zelfs het kleine Brugge of 'le petit Bruges' genoemd. Engelse schilders verbleven graag in onze prachtige stad. De stad *'kon wel eens vergeleken worden met de beroemde reitjes van Brugge, en waar men zoo dikwerf de befaamdste schilders aantrof, die het mooie uitzicht van het binnenwater op het doek vereeuwigden'*.

Grachten

Rond de voorlaatste eeuwwisseling had Oudenaarde naast de genoemde Burgschelde en Grachtschelde nog twee andere aanzienlijke grachten. Een eerste was de 'vestinggracht' die vertrok naast de Scheldebrug aan de Meerspoort, vervolgens achter het hospitaal en de tuinen van de Hoogstraat liep, zich onder het Tacambaroplein en het eerste deel van de huidige Gevaertsdreef boorde, om vervolgens achter café de Werkmanslust zijn weg te vervolgen naar het park om aansluitend in de Burgschelde uit te monden.

Een tweede was de in 1776 gegraven Coupure (ook 'hoofdriool' genoemd) die vertrok op de Meerspoort (was een aansluiting op een gracht afkomstig van den Donk), de Beverestraat doorkruiste, achter de Gevaertswijk liep, via de Blekerijstraat en de Rode Los in de Schelde uitmondde. Een vertakking op het einde van de Blekerijstraat werd het Einekanaal genoemd en liep richting Eine.

Daarnaast was er nog een afleidingskanaal van de Schelde, de Vaart. Deze vertrok aan 'Tonkin' in Leupegem en omzoomde de zuid- en oostzijde van de stad tot aan de Eindries.

Verder waren er op de Ham en de Meerspoort nog diverse kleinere grachten.

Rechttrekking van de Schelde en het dempen van de grachten

Begin 19de eeuw pleitte men in de stad voor *'het behoud van de binnenwateren en heerlijke grachten die de stad in grillige bochten doorsneden en waar oude verweerde bakstenen muurtjes en trapgeveltjes zich durfden in spiegelen'*.

De Schelde ter hoogte van de Smallendam met zicht op de Walburgakerk

De Schelde met zicht op Pamelekerk (postkaart)

Uit die tijd stammen ook de eerste plannen van de centrale overheid om de Schelde recht te trekken. Dit bracht heel wat ophef met zich mee. Het verloop:

Op 21/02/1906 werd burgemeester Raepsaet bij de minister van Financiën ontboden. De minister bracht hem op de hoogte van een plan om de Schelde te Oudenaarde recht te trekken. Dit nieuws bracht heel wat commotie in Oudenaarde teweeg. Daarom vroeg de burgemeester een nieuw onderhoud aan bij de minister, graaf De Smet-de Naeyer. Op 17/04/1906 kreeg hij uiteindelijk een onderhoud, doch ... wat bleek ... dezelfde dag was de goedkeuring van de plannen reeds in het Staatsblad verschenen!?

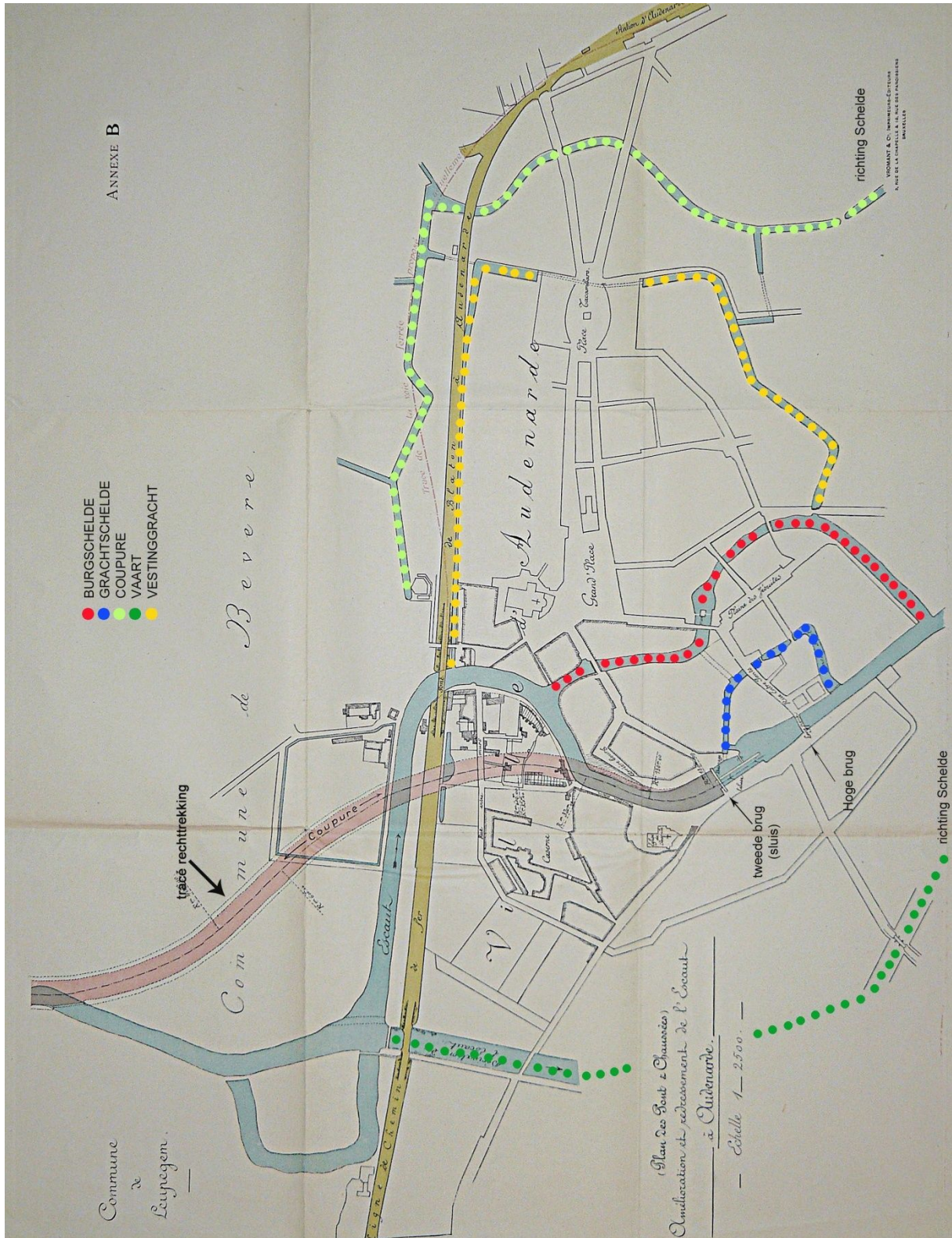
Deze werken zouden heel wat veranderingen meebrengen. Dit werd uitvoerig besproken in de komende gemeenteraden. De problematiek van het dempen der stadsgrachten, de bouw van een nieuwe spoorwegbrug, het onteigenen van heel wat eigendommen en dergelijke kwamen aan bod.

In de gemeenteraad van 21/05/1906 werd de wens geuit om de Burgschelde te behouden. In de gemeenteraad van 25/06/1906 werd besproken dat het conserveren van de Burgschelde zich opdrong en het dempen de stad haar meest pittoreske deel zou ontnemen. Het dempen zou de aanleg van nieuwe riolen noodzakelijk maken. Volgens Bruggen en Wegen echter had de Burgschelde na de rechttrekking geen toekomst en zou ze verzanden. Er werd zelfs het ontwerp geopperd om de Burgschelde te dempen tot aan de verbinding met de Grachtschelde. Het verbindingsriool zou derhalve moeten vergroot worden. Er werd een voorstel gedaan om voor wat betreft de Schelde aan de Smallendam enkel het stuk tussen de spoorwegbrug en de Burgschelde te dempen. De sloot naast het hospitaal diende behouden te blijven, anders vielen de wasvrouwen/bleeksters zonder water. Onteigeningen

(vernietiging van de Achterburg) en de aanleg van straten zou de stad enorm veel geld kosten.

Op de gemeenteraad van 06/08/1906 was de bevoegde commissie van mening dat om diverse redenen aan de administratie van Bruggen en Wegen het behoud van de Burgschelde moest gevraagd worden.

Plan van 'Bruggen en Wegen' van het rechttrekken van de Schelde (1906)

Het was namelijk ontegensprekelijk dat deze stadsgracht aan het oude Oudenaarde deed herinneren en een aanzienlijke lokale waarde had. Bijna alle kunstenaars die zichten van Oudenaarde kwamen bekijken, wilden deze op doek vereeuwigen.

Een andere reden was dat alle riolen vanaf de markt amper 2 jaar terug aangelegd werden met uitvloeisel in de Burgschelde. Het dempen zou aanzienlijke bijkomende rioleringswerken en kosten met zich meebrengen.

De Cercle Archéologique et Historique d'Audenaerde en de vereniging Licht en Schaduw pleitten dat door deze geplande ingrepen het historische waardevolle karakter van de stad verloren zou gaan. Gelijk hadden ze!

Ook de pers mengde zich in het debat. De Scheldegalm van 06/01/1907 schreef:

'Sedert verscheidene maanden wordt bij velen onzer ingezetenen over eene belangrijke kwestie gesproken, namelijk het opvullen van den arm der Scheld, gezegd de Bourgschelde, 't zij van de Brug aan den Werkmanskring tot den Tweemolen, tusschen de Vrijheid- en Krekelpuutstraten.

Volgens de plans opgemaakt door de Ingenieurs belast met de werken van een nieuwen doorsteek der Schelde, benoodigd voor dezès kanalisatie, zou de Schelde van aan Pamelekerk merkelièk verbreed worden, en voorbij de woning van den heer P. Vande Vyvere, gansch den Smallendam, alsmede de arm der Bourgschelde verdwijnen en opgevuld worden. Een nieuwe ijzeren brug voor den staatsspoorweg zou ook verder over den nieuwen doorsteek gelegd worden.

Het opvullen der Bourgschelde, een onzer schilderachtige zichten der stad, bekommert niet alleen al onze stadgenooten die Audenaarde ter harte dragen, maar belangstelligt ook al de oudheidskundigen die in onze stad verbleven of ze eens bezocht hebben.'

Als gevolg van tegenkantingen en het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog verdwenen de plannen tijdelijk in de schuif. Uiteindelijk werden de bruggen op het einde van WO1 opgeblazen. Wanneer na de oorlog met de heropbouw werd begonnen, pleitte Albert Gevaert om de bruggen over de Schelde te vervangen door stenen boogbruggen zoals in Doornik. De Schelde zou dan niet meer kunnen dienen voor commerciële scheepvaart. Als alternatief werd het plan geopperd om het Tonkinkkanaal (de Vaart) uit te bouwen tot een vaargeul. De oude stadsgrachten zouden ook gewaarborgd blijven. Zijn plan omvatte ook de heropbouw van de 3 historische bruggen aan de Burg, het Lappersfort en de Tweemolen.

Na de oorlog werden de stenen boogbruggen op de Burg- en Grachtschelde heropgebouwd.

In de periode 1922-40 werd er veel gecommuniceerd tussen de hogere overheid en de stad over het al dan niet behouden van de stadsgrachten en het rechte trekken van de Schelde. Er werd overeengekomen de vernielde sluis aan de Louise-Mariekaai niet meer te herstellen maar stroomafwaarts aan de Eindries een nieuwe sluis en stuw te bouwen. Dit zorgde na verloop van tijd voor een desastreuze verandering in het stadsbeeld. Door het feit dat er nagenoeg geen stroming van water meer was in de Burg- en de Grachtschelde begonnen deze te verzanden.

In 1935 werden grote werken uitgevoerd aan de Schelde. Van aan Pamelekerk tot aan de nieuwe sluis op de Eindries werd de Schelde rechtgetrokken en werden kaaimuren gebouwd. In 1939 werden 2 mooie ophaalbruggen over de stroom gelegd. Tijdens WO2 werd de brug tussen de Kasteelstraat en de Louise-Mariekaai opgeblazen, de andere rechtover de Tussenbruggen bleef gespaard.

In 1942, tijdens de oorlog, werd een akkoord afgesloten waarbij de Grachtschelde zou gedempt worden en de Burgschelde zou omgevormd worden tot een vijver. Na de oorlog kwam dit plan ter discussie door onder meer klachten wegens sluikstorten.

In de eerste helft van de vorige eeuw werd de vestinggracht grotendeels gedempt. In de periode 1955-58 liet men het idee varen om bepaalde stukken van de Burgschelde te behouden.

De Burgschelde verzandde (met een geurhinder tot gevolg) en werd in 1957 gedempt. 4 jaar later was de Grachtschelde hetzelfde lot beschoren. Sommigen beweren dat de verplaatsing van de sluis en de stuw stroomafwaarts buiten de oude stad doelbewust is gebeurd om de Burgschelde en Grachtschelde met opzet te doen verzanden. Een sluis stroomopwaarts vóór de stad zou deze gevolgen niet gehad hebben.

In de periode 1964-71 werd de Schelde verbreed en rechtgetrokken ter hoogte van de Ham. Gevolgen waren onder meer de sloop van het kasteel van Bourgondië, het huis Boulez en het brugwachtershuis. Ook de Achterburg was met dit doel bijna volledig met de grond gelijk gemaakt. De oude bedding van de Schelde op de Smallendam en aan de Meerspoort werd gedempt.

In dezelfde periode werd de markt op spijtige wijze ontsloten door de afbraak van de huizen ten zuiden en ten oosten van de Walburgakerk om de toegang van de Westerring tot het centrum mogelijk te maken. Ook het oude minderbroederklooster aan de Meerspoort werd in 1967 gesloopt. Het gesloten karakter van de markt werd hierdoor teniet gedaan (ondertussen heeft het project Droesbeke, met het Centrum van de Ronde van Vlaanderen, dit gat weer gedicht).

De Vaart werd vanaf de brug in de Bergstraat eveneens gedempt. De vrijgekomen gronden werden niet bebouwd. Hetzelfde gebeurde met de Coupure vanaf de Neringstraat.

Het rechte trekken, ingegeven door enggeestige economische en speculatieve motieven, zorgde voor een ware vermindering van onze stad. Deze aanslag op Oudenaarde kon gemakkelijk vermeden worden indien het beroepsscheepvaartverkeer via de Vaart (mits aanpassingswerken) zou gebeuren. Dit alternatief werd reeds vóór WOI op tafel gebracht. De oude loop van de Schelde, vanaf Leupegem tot de Eindries, zou men kunnen gebruikt hebben voor de toeristische scheepvaart ... en de mensen zouden nu niet om de haverklap voor de ophaalbrug hebben gestaan!

Weg was het idyllische en schilderachtige Oudenaarde! Welke toeristische troeven zou Oudenaarde heden gehad hebben indien deze waterlopen behouden waren gebleven!?

Enig restant van de Burgschelde bevindt zich tussen de school het Zakske en de Burg. Van de Coupure is enkel het eerste stukje aan de Meerspoort overgebleven en van de Vestinggracht een stukje in het park. Van de Grachtschelde is niets meer overgebleven.

Gelukkig hebben de huidige bewindvoerders een bredere visie en wordt getracht zoveel mogelijk wat waardevol is voor het nageslacht te redden. We zijn, als 'Oudenaardisten' ('Oudenaardenaar' is zo'n lelijk woord), verplicht om de spiegel van het verleden te bewaren.

De Scheldebruggen

De oudste brug over de Schelde was oorspronkelijk van hout, later van steen, en werd in 1275 reeds de 'Steenbrug' en nog de 'Hooge Brug' of 'Hooge Steenbrugge'. Ook de benaming 'Lange Brug' werd gebruikt. De brug lag rechtover de poort van het latere Huis Lalaing (tot 1982). De naam **Hoge Brug** was een verwijzing naar het feit dat de vaste brug 3 bogen had die ver boven het water uitstaken. De schepen konden er met opgerolde zeilen onderdoor varen.

In 1778 werd de brug vernieuwd. 40 jaar later werd de brug afgebroken en vervangen door een houten draaibrug. Dit type brug ging relatief snel open en dicht zodat de mensen niet al

te lang moesten wachten. In 1825 werd beslist om de draairichting van de brug te veranderen (in de richting van de opvarende schepen).

In 1856 werd de houten brug vervangen door een ijzeren draaibrug.

Zicht op de Hoge Brug van 1905 (postkaart)

In 1905 was de ijzeren brug aan vernieuwing toe. De werken namen een jaar in beslag. Om tijdens de werken handelsverlies te voorkomen, vroegen de mensen een passerelle. Burgemeester Thienpont kwam tussen bij de minister van openbare werken. Ondanks het feit dat de minister niet geneigd was hierop in te gaan omdat er nog een oversteek was aan de sluis van Oudenaarde, kwam de passerelle er uiteindelijk toch. De nieuwe brug was 30 m lang en 8 m breed en woog 70 ton. De nieuwe brug kon 100 ton dragen. Op 30/04/1905 werd de brug

ingehuldigd. De brug kende in het begin heel wat technische moeilijkheden.

In 1918 werd de brug door de terugtrekkende Duitse troepen gedynamiteerd. Snel werd een houten noodbrug gebouwd. Later kwam een manuele hefbrug in de plaats.

In 1939 werd een elektrische hefbrug met een motor van 20 pk in gebruik genomen. Deze kwam ongeschonden uit WO2.

Bij het rechtekken van de Schelde in de jaren 60 waren velen voorstanders van een vaste brug. Omdat er te veel huizen zouden moeten worden afgebroken, werd er toch besloten geen vaste brug te bouwen. Deze reden kan niet de ware reden zijn, daar voor de aanleg van de nieuwe hefbrug in 1982, ook heel wat huizen afgebroken werden. De brug werd immers verplaatst tot rechtover de Bergstraat. Hiervoor werden een aantal huizen in de Tussenbruggen gesloopt.

Het rechtekken van de Schelde was al verantwoordelijk geweest voor het verdwijnen van heel wat waardevolle gebouwen. Nu kwam dit er nog bij.

Het Spei had een voetgangersbrugje dat de Kasteelstraat met de Louise-Mariekaai verbond. Toen in de jaren 80 van de 19de eeuw een sluis/sas werd gebouwd, was een draaibrug voorzien. Deze was eerst in hout gemaakt en werd later in 1886 vernieuwd in ijzer. Het was de bedoeling dat over deze **tweede brug** de tramlijn Oudenaarde-Geraardsbergen zou rijden. Dit is uiteindelijk niet doorgegaan. De tram reed wel over de Hoge Brug.

Mooi tafereeltje met zicht op de tweede brug over de Schelde

In november 1918 werd de brug door de Duitsers opgeblazen. Er kwam een noodbrug in hout. Eind jaren 30 werd een elektrische ophaalbrug in werking gesteld. Bij de inval van de Duitsers in WO2 werd deze opgeblazen om nadien terug te worden opgebouwd. Deze elektrische ophaalbrug bleef in dienst tot bij het rechtekken van de Schelde in de jaren 60. De brug werd ontmanteld en deed verder dienst als brug over de Dender.

De eerste elektrische brug bleef in dienst tot begin jaren 80 – Bemerkt links het huis Boulez

De tweede elektrische brug lag rechtover de Kasteelstraat

Het heden

Door stadsvernieuwingsprojecten poogt het stadsbestuur de band tussen Oudenaarde en Pamele te herstellen en de inwoners opnieuw dichterbij de Schelde te brengen.

Dit vertaalt zich in het heraanleggen van de Scheldeboorden, de bouw van een voetgangers- en fietsersbrug aan de passantenhaven en de invulling van de Scheldekop als woonzone.

De leegte op de Ham en de Smallendam werd opgevuld door wandelboulevards, groenaanleg, woonvoorzieningen en de herwaardering van het laatste stukje Burgschelde. Men tracht de Ham en de Smallendam te laten aansluiten op het historisch stadswaefsel.

De 'grote' oorlog (1914-18)

De Eerste 'Wereld'oorlog

Door de groeiende nationalistische gevoelens en belangentegenstellingen, alsook door de voortdurende strijd om de hegemonie, hadden zich begin 20ste eeuw in Europa twee politieke machtsblokken gevormd. Zo waren er de 'centralen' (Duitsland en Oostenrijk-Hongarije) en de 'geallieerden' (de 'Entente': Frankrijk, Groot-Brittannië en Rusland). De kans was groot dat de oplopende spanningen en bewapeningswedloop zou resulteren in een oorlog.

Toen de Oostenrijkse troonopvolger aartshertog Frans Ferdinand en zijn echtgenote op 28/06/1914 te Sarajevo door de Servische nationalist Gavrilo Princip (*zie foto*) werden vermoord, bleek dat de vonk te zijn die het kruitvat tot ontploffing zou brengen. Oostenrijk -Hongarije zag Servië als verantwoordelijke en verklaarde enkele weken later de oorlog aan de Balkanstaat. Rusland mengde zich en kondigde een algemene mobilisatie af. Daarop

mobiliseerde Duitsland zijn strijdkrachten. Nederland volgde, maar verklaarde neutraal te blijven in de oorlogsdreiging. Door onderlinge, al dan niet geheime afspraken tussen landen, regende het oorlogsverklaringen. Binnen enkele weken kon men spreken van een 'Grote Oorlog'.

Tegen het einde van 1914 waren er reeds 10 Europese landen met elkaar in oorlog. De oorlog bleef echter niet beperkt tot Europa. Japan had eind augustus de oorlog verklaard aan de 'centralen', terwijl het Ottomaanse Rijk (Turkije), met zijn vele nationaliteiten, in november oorlogsverklaringen kreeg van Rusland, Servië, Engeland en Frankrijk.

Ondanks het feit dat Italië een bondgenoot was van Duitsland en Oostenrijk-Hongarije, hield het zich afzijdig, om uiteindelijk zijn kar te keren en in mei 1915 de oorlog aan de Donaumonarchie te verklaren.

Op het einde van de oorlog waren 33 landen (samen 1,5 miljard mensen) met elkaar in oorlog. Dit was meer dan 80% van de wereldbevolking. Slechts 12 landen in de wereld bleven neutraal.

Naast het West-Europees front waren er nog fronten in Karinthe, de oostelijke Alpen, Rusland, de Balkan, Turkije en het Midden-Oosten. In totaal vielen er ten gevolge van de oorlog bijna 10 miljoen doden en waren er 20 miljoen mensen lichamelijk en geestelijk gewond.

Niet enkel te land werd er gevochten, ook op zee woedde de oorlog. Op 31/05 en 01/06/1916 werd voor de kust van Jutland een grote zeeslag geleverd tussen de Britse en de Duitse vloot. De strijd bleef onbeslist en er vielen veel slachtoffers.

Het waren niet alleen oorlogsbodems die het slachtoffer werden van Duitse duikboten, ook koopvaardij- en passagiersschepen werden regelmatig tot zinken gebracht. Ongeveer 1,5 miljoen bruto registerton van de geallieerde koopvaardij werd tot zinken gebracht.

Een bekend voorbeeld hiervan was het kelderen van het Britse passagiersschip de Lusitania in 1915, waarbij 1.200 mensen om het leven kwamen. Zelfs schepen uit neutrale landen (zoals Nederland) bleven niet altijd gespaard.

Ook in de lucht werd er oorlog gevoerd. De geschiedenis van de luchtvaart was amper 10 jaar oud toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak. De eerste oorlogsvliegtuigen leverden geen strijd en waren verkenningsvliegtuigen die de vijandelijke linies en artilleriebeschietingen vanuit de lucht bekeken. Al snel maakten beide kampen gespecialiseerde gevechtsvliegtuigen.

Tegen het einde van de Eerste Wereldoorlog was de rol van de militaire vliegtuigen veranderd, van die van hulp voor de grondstrijdkrachten in die van een belangrijke zelfstandige strijdmacht.

Manfred von Richthofen, alias de Rode Baron, was zonder twijfel de beruchtste piloot tijdens WO1

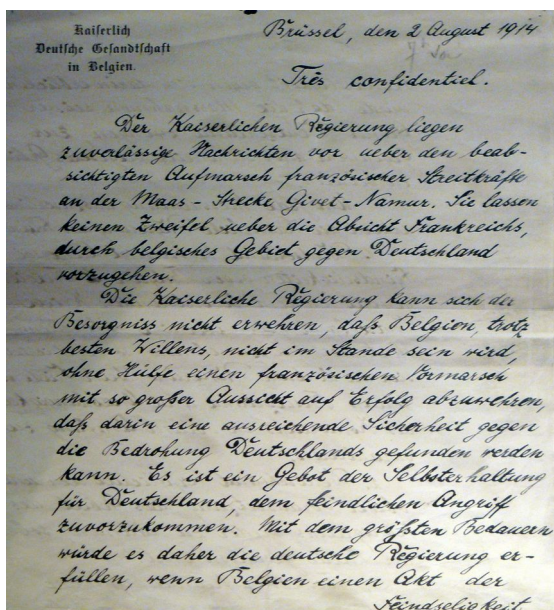

Hoe beleefde België en meer in het bijzonder Oudenaarde de oorlog?

1914

In een ontmoeting met koning Albert in 1913 had keizer Willem duidelijk laten blijken dat een oorlog met Frankrijk onvermijdelijk was. De koning merkte op dat België zijn neutraliteit zou verdedigen zoals het verdrag van 1839 voorschreef.

Toen op 28/07/1914 de Dubbelmonarchie de oorlog verklaarde aan Servië, trok het Belgisch leger onmiddellijk alle verlopen in. 's Anderendaags kondigde België de staat van versterkte vredesvoet af en bevestigde zijn neutraliteit in een eventueel conflict.

Duitsland wilde volgens het Von Schlieffenplan, in een omtrekkende beweging door België, Frankrijk aanvallen. Op 02/08 overhandigde Duitsland België een ultimatum met de eis tot vrije doortocht. België weigerde de Duitse troepen de doortocht, waarop Duitsland het neutrale België de oorlog verklaarde. Op 03/08 verklaarde Duitsland Frankrijk de oorlog en de dag nadien trok Duitsland België binnen. Dit was voor de Britten reden om Duitsland nog dezelfde dag de oorlog te verklaren, aangezien Groot-Brittannië de neutraliteit van België had gegarandeerd. België, dat het zwakste leger van Europa had, riep ook de hulp in van de andere leden van Triple Entente, namelijk van Frankrijk en Rusland.

Het Duitse ultimatum aan België (legermuseum)

Tijdens de eerste maanden van de oorlog lag het college in Oudenaarde vol met vluchtelingen uit het oosten van het land. Deze mensen waren gevlucht voor de gruweldaden die de Duitsers uitvoerden op de burgerbevolking. Mensen werden in koelen bloede vermoord omdat België het aangedurfd had zich te verzetten. In totaal werden tijdens de inval van België rond de 500 gemeenten het slachtoffer van wrede daden, en werden meer dan 5.000 burgers vermoord (waaronder vrouwen en kinderen). 25.000 anderen werden naar Duitsland gedeporteerd. Ook het in brand steken van de beroemde bibliotheek van Leuven werd wereldwijd scherp veroordeeld.

Op 15/08 vielen de Luikse forten. Het Belgische leger trok zich terug op Antwerpen waar met 90.000 manschappen de verdediging werd opgebouwd. Op 20/08 werd Brussel ingenomen en de volgende dag viel Namen in Duitse handen.

Op 'vliegende maandag' (24/08) ontstond in het Oudenaardse een paniekstemming. Er waren immers Duitse ulanen opgemerkt. Deze Duitse soldaten te paard voerden verkenningstaken uit en werden daarnaast ook ingezet voor allerlei sabotagedaden. Heel wat valide mannen namen de vlucht en verschuilden zich in de Scheldebeemden of trokken naar Frankrijk, Nederland of Engeland, waarna ze het Belgische leger vervoegden. Om de aanzwellende roddels te stoppen, verbood het stadsbestuur van Oudenaarde op 25/08 het fietsgebruik. De fiets was toen het snelste vervoermiddel om nieuws te verspreiden. Ook samscholingen werden verboden en alle herbergen moesten om 22 uur sluiten.

Ook elders brachten geruchten over de Ulanen een ware volksverhuizing op gang. Duizenden waren op de vlucht voor een onzichtbare vijand.

Enkele Ulanen die beschoten waren, werden verzorgd in de kliniek van Dr. Demeule-meester aan de Schelde.

Op 27/08 zette het Duitse leger de aanval in op de Antwerpse forten. Snel werd duidelijk dat de Duitsers een maatje te sterk waren. Op 09/10 werd Antwerpen ingenomen. Koning Albert had eerder het gros van zijn troepen teruggetrokken richting het Vlaamse kustland en de regering had een onderkomen gevonden in Oostende om vervolgens 4 jaar asiel te vinden in Sainte Adresse (Le Havre).

Reeds in september begon het voedseltekort de gezondheid van de mensen te beïnvloeden. Op 30/09 nam de gemeenteraad financiële maatregelen om de bevolking te helpen.

In de eerste maanden van de oorlog werd Nederland overspoeld door vluchtelingen (volgens schattingen meer dan 1.000.000) die vanuit België de grens overtrokken om op Nederlandse bodem bescherming te zoeken tegen het Duitse oorlogsgeweld. Onder deze vluchtelingen bevonden zich ook veel militairen. Dit waren voor het overgrote deel Belgen maar hieronder waren ook Engelsen en Duitsers. Deze militaire vluchtelingen werden ondergebracht in interneringskampen. Dit geschiedde in overeenstemming met de internationale afspraken, zoals die waren vastgelegd in 1907.

Het grootste deel van de burgervluchtelingen keerde voor het einde van het jaar weer terug naar België. Ongeveer 100.000 Belgen bleven in Nederland achter. Van deze groep werden degenen die niet zelf in hun levensonderhoud konden voorzien (ongeveer 20.000) ondergebracht in vluchtelingenkampen. De Nederlandse gastvrijheid was niet gemeend. Zo verdiende het land fortuinen door de handel met Duitsland en hield het tonnen graan achter voor het bezette België! De Belgische geïnterneerde vluchtelingen en militairen kenden honger en ontbering in Nederland. Schone burenen!

Op 09/10 deed burgemeester Raepsaet een laatste oproep aan de weerbare mannen om zich voor legerdienst te melden.

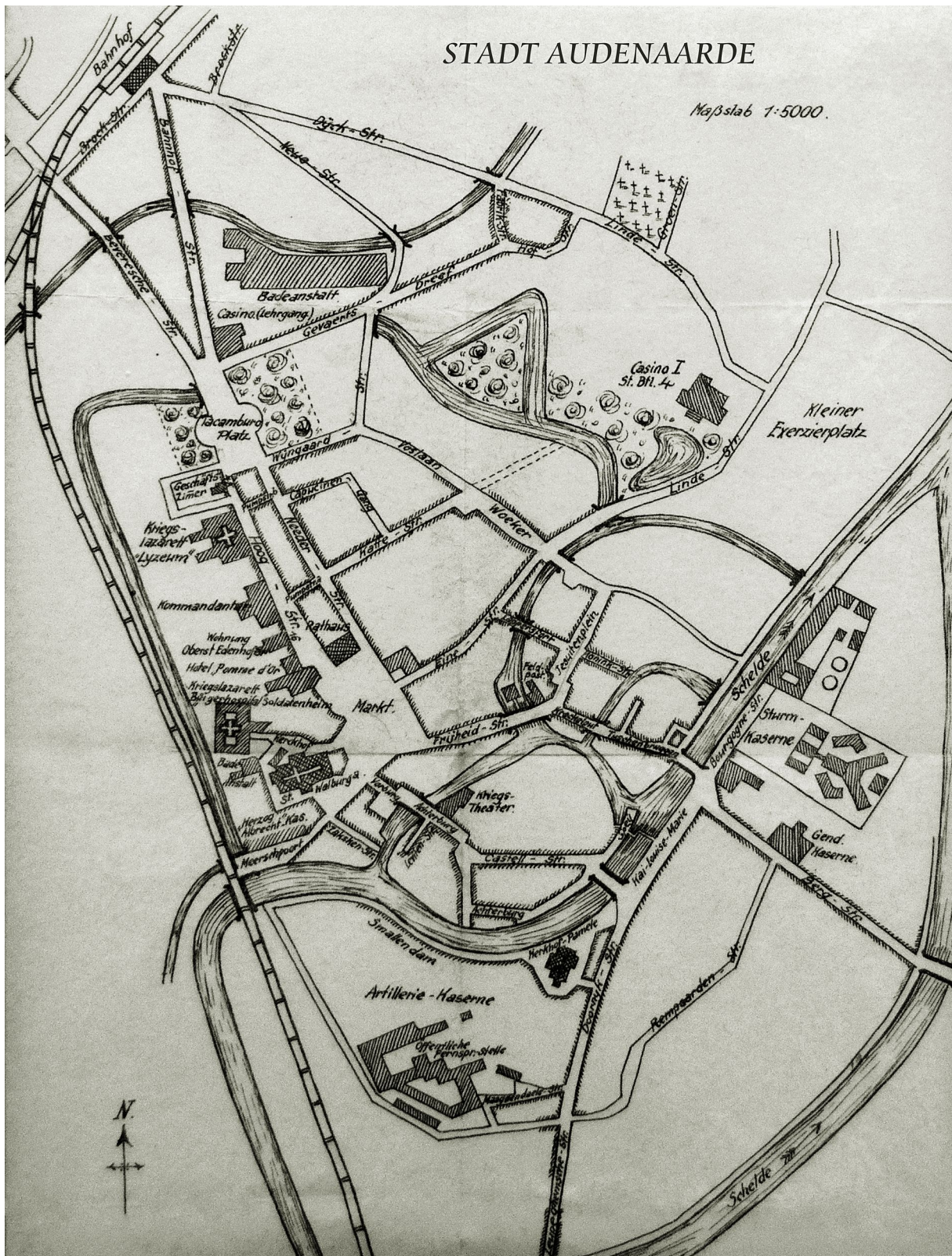
Op 11/10 deed de Belgische genie de brug aan de Meerspoort springen met veel schade aan de gebouwen in de omgeving tot gevolg. De volgende dag verlieten de laatste vrijwilligers het hospitaal.

Op 13/10 was het zover, het Duitse leger bezette de stad.

Oudenaarde werd door de Duitse bevelhebbers ingericht als opleidingscentrum. Dagelijks verbleven in de stad 2.000 tot 3.000 Duitse soldaten. Naast de bestaande kazerne in Maagdendale werden andere grote gebouwen ingericht als kazerne. Elke kazerne kreeg de naam van een vorst. Zo werd de nieuwe gevangenis de König Friedrich August Kaserne genoemd naar de Saksische koning en kreeg het minderbroederklooster de Herzog Albrecht Kaserne als naam.

Het hospitaal werd een oorlogslazaret en op 18/10/1914 kwamen de eerste Duitse gewonde militairen aan. Het aantal gekwetsten groeide gestaag aan. Het Duitse leger zorgde zelf voor

het medisch personeel. Enkel Duitse dokters en verplegers mochten de soldaten behandelen en verzorgen. De Duitse troepen kwamen in Oudenaarde regelmatig op rust of genoten een opleiding om daarna terug naar het front te trekken. De troepen werden dan eerst gezegend en trokken onder de begeleiding van een muziekkapel door de stad.

Kaart met aanduiding van de door de Duitse bezetter opgeëiste gebouwen (tentoonstelling 'Stad onder vuur')

Ondertussen had het Belgische leger zich achter de IJzer teruggetrokken. Op 18/10 ontketenden de Duitsers een offensief tegen de IJzerlinie. Dit offensief zou 8 dagen duren waarna een pauze werd ingelast. Dit gaf de Belgen de tijd om een lumineus idee van kapitein-commandant Prudent Nuyten uit te voeren. Er werd besloten de polders in de IJzervlakte onder water te zetten teneinde de Duitsers te stoppen. Karel Cogge, die in Veurne woonde, was toezichter van de afwatering in Veurne-Ambacht. Hij kende dus alle waterlopen op zijn duim en bedacht een plan om dit te realiseren. Het was tenslotte ex-schipper Hendrik Geeraert uit Nieuwpoort die dat plan samen met enkele militairen uitvoerde.

Dankzij de overstroming bleef het laatste stukje van België uit de handen van de Duitsers en konden de bezetters ook de kusthavens van Frankrijk niet bereiken.

De aanvankelijk goed verlopende opmars van het Duitse leger werd in Frankrijk bij de Marne tot stilstand gebracht. Aan het einde van 1914 was vanaf het zuidwesten van België tot aan de Frans-Zwitserse grens het Westelijk Front ontstaan, waar de legers zich diep hadden ingegraven.

Het was het begin van een vreselijke loopgravenoorlog waarin men elkaar, achter prikkeldraadversperringen gelegen, met artillerie, mitrailleurs en gifgas bestookte en waarbij ook vliegtuigen en later eveneens vlammenwerpers en tanks werden ingezet.

Het gebruik van vliegtuigen beperkte zich niet alleen tot acties aan het front. Voor het eerst in de geschiedenis werd ook de burgerbevolking geconfronteerd met luchtaanvallen op steden en fabrieken, waaraan af en toe ook zeppelins deelnamen.

Voeding

België was een industrieland dat voor zijn voeding grotendeels aangewezen was op invoer. Deze invoer van voedsel werd vanaf het begin van de oorlog nagenoeg afgesneden door de Engelse handelsblokkade. Ook de Duitse opeisingen zorgden voor een tekort aan levensmiddelen.

Het voedingscomiteit van Bevere (‘Stad onder vuur’)

Een hongersnood zou er vlug aankomen waardoor er snel moest ingegrepen worden.

De aankoop en invoer van levensmiddelen werd in handen gegeven van de Amerikaanse Commission for Relief for Belgium en er werd een akkoord bereikt met de Duitse overheid om deze hulpgoederen niet aan te slaan. Tevens kwam een nationaal hulp- en voedingscomiteit tot stand, met vertakkingen tot op lokaal niveau. Deze zorgden voor de verdeling van de goederen aan de hongerige bevolking.

De Duitsers teerden op de lokale voedselvoorziening. Het beleid van de stad was om alle opeisingen van de Duitsers aan de mensen te vergoeden. Hierdoor ontstond een serieuze schuldenlast. In totaal zou de stad tijdens de oorlog voor 3.800.000 frank leningen aangaan. De bezetter hield de productie van de gewassen in de gaten en wilde een beeld hebben van de totaalopbrengst. De Duitse overheid bepaalde waar het voedsel terechtkwam. Er kwam een beperking op het transport. Wat de veestapel betreft, was alle handel en vervoer verboden.

Naast een hulp- en voedingscomiteit bestonden er in Oudenaarde nog andere comiteiten zoals een werklozencomiteit, een bureau voor voedselbonnen, een naaiatelier, een

kolencomiteit, een kledingcomiteit en een winkel van het comiteit (de 'Amerikaanse winkel' waar men weinig bekende Amerikaanse producten kon kopen zoals rijst en corned beef).

Dagelijks werd een voedselbedeling georganiseerd (de volksoep en de schoolsoep). De noodlijdenden konden hierdoor één warme maaltijd per dag krijgen. In mei 1917 deed meer dan 30% van de inwoners van Oudenaarde beroep op de bedeling van de volksoep.

Vlees werd tijdens de oorlog een kostbaar goed. De Duitsers legden vleesrantsoenen aan waardoor de gewone Oudenaardist vaak op zijn kin mocht kloppen.

Het stadsbestuur was snel na het begin van de oorlog genoodzaakt maatregelen te nemen om de woekerprijzen op de markt van Oudenaarde tegen te gaan. De gemeenteraad legde de prijs van bepaalde etenswaren vast. De prijzen van de basisproducten zoals meel, boter en brood werd door het stadsbestuur kunstmatig getemperd. Toch stegen tijdens de oorlog de prijzen van deze levensmiddelen gevoelig (respectievelijk met 36%, 40% en 70%).

Om de zwarte markt te stoppen, bepaalden de Duitsers een maximumprijs op vlees en aardappelen.

Het stadsbestuur van Oudenaarde besliste op 20/10/1914 om bonnen uit te geven. Cash geld was immers schaars geworden. De winkeliers zagen deze bonnen niet graag komen. Naast de bonnen moest ook de Duitse mark aanvaard worden als betaal-middel.

Bon van 5 Belgische frank ('Stad onder vuur')

Aan banden gelegd

De Duitsers wilden orde en discipline in de bezette gebieden. Tal van zaken werden verboden of gelimiteerd.

Zo werden vanaf de eerste dag van de bezetting de fietsen van de Oudenaardisten opgeëist. De Belgische troepen hadden bij hun aftocht juist hetzelfde gedaan. De Duitsers verzamelden alle fietsen in het stadhuis en namen van de fietsen die in goede staat waren alle bruikbare onderdelen in beslag.

Tevens werden vanaf augustus 1915 paspoorten met foto ingevoerd voor allen ouder dan 15 jaar. Wanneer de inwoners zich wilden verplaatsen buiten het gebied van de Kommandantur hadden ze een doorgangsbewijs nodig dat moest voorgelegd worden bij de controlepunten. Wanneer het beroep dit vereiste, werd gemakkelijker een doorgangsbewijs toegekend (procureur, advocaten, dokters en politieke mandatarissen). De mobiliteit van de gewone burger werd beperkt. Hierdoor kregen de landbouwers via de wekelijkse markt hun goederen niet meer tot bij de consumenten.

Spionnen maakten in de oorlog gebruik van duiven om te kunnen communiceren met hun contactpersonen over de grens. Om die communicatie te liquideren werd het verboden nog duiven te houden. Wie toch duiven hield, kon zelfs de doodstraf krijgen.

Een andere maatregel om de vrijheid van de inwoners aan banden te leggen was het instellen van een avondklok. Om 21 uur (Duitse tijd) moest iedereen binnen zijn. Deden er zich spanningen voor met de lokale bevolking, dan werd de stad gestraft door het vervroegen van de avondklok.

Toen er in oktober 1915 8.000 Duitse manschappen in de stad waren, werd voor hen ook een avondklok ingevoerd. De Duitsers zetten immers af en toe de bloemetjes stevig buiten. Bepaalde drankgelegenheden of herbergen werden uitsluitend toegewezen aan Duitse militairen. Het kasteel Liedts werd een casino.

Burgemeester Paul Raepsaet (°15/04/1843 - †19/10/1918)

Als zoon van advocaat Henri Raepsaet promoveerde hij in 1868 tot kandidaat-notaris aan de RUG Gent en werd 5 jaar later notaris in Oudenaarde.

Hij werd voor de Katholieke Partij gemeenteraadslid (1875), schepen (1879) en burgemeester (1890) van Oudenaarde.

In 1887 werd hij verkozen tot katholiek volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Oudenaarde-Aalst en bleef dit tot in 1900. Hij werd toen senator voor hetzelfde arrondissement en hield dit mandaat tot aan zijn dood.

Paul Raepsaet (*zie ingekleurde foto*) was een man met een visie en had grote plannen voor Oudenaarde. Hij zorgde voor de nodige investeringen om de infrastructuur van de stad te moderniseren (o.m. aanleg van nieuwe straten, een openbaar waternetwerk, overschakeling stadsverlichting op elektriciteit, installatie van drankfontein). Onder zijn leiding werd het stadhuis gerenoveerd en werd de markt verfraaid met bomen. Raepsaet had veel aandacht voor het rijke Oudenaardse patrimonium.

Als katholiek kon hij het goed vinden met de textielfamilie Gevaert. Hij ondersteunde de textielindustrie die werkgelegenheid verschafte aan heel wat Oudenaardisten. In totaal vonden 1.450 mensen werk in de textielbedrijven van Oudenaarde.

Door de grote investeringen kreeg hij af te rekenen met zijn eigen partijgenoten uit de gemeenteraad (bestond enkel uit katholieken), die hem wilden afremmen. Toen de minister van oorlog in 1913 vroeg of Oudenaarde een groter garnizoen wilde huisvesten, was hij direct voorstander en zag hij enkel maar voordelen voor zijn stad. De gemeenteraad was tegen. Misnoegd stapte Raepsaet op en wilde zijn mandaat neerleggen. Men vroeg hem niet zo voortvarend te zijn en rustig de tijd te nemen en alles nog eens goed te overdenken. Hij nam opnieuw zijn taken op in tijden waar de oorlogsdreiging steeds maar groter werd. Er wordt beweerd dat hij zijn stadsgenoten niet in de steek kon laten.

We kunnen stellen dat Paul Raepsaet tijdens de oorlog een moedig man is geweest, die er alles aan gedaan heeft om voor de inwoners van Oudenaarde de lasten van de oorlog zo draaglijk mogelijk te maken. Zijn taak als burgemeester in oorlogstijd mag niet onderschat worden.

Toen de Duitse troepen Oudenaarde naderden, riep hij als burgervader de bevolking op om confrontaties met de Duitsers (met eventuele represailles tot gevolg) te vermijden.

Als hoofd van het stadsbestuur moest hij tijdens de bezetting van de stad instaan voor het logement van alle Duitse officieren en droeg hij de verantwoordelijkheid voor de verschillende opeisingen en het gebruik van private woningen. Regelmatig moest hij verantwoording afleggen aan de Duitse overheid, op gevaar van een gevangenisstraf voor zichzelf en/of zware boetes voor de stad.

Hij nam strenge maatregelen om de prijzen van voedingswaren, zoals voornamelijk eieren, boter en bloem, in de hand te houden.

Constant werd gezocht naar financiële mogelijkheden om zowel de bezettende macht te kunnen onderhouden als de noden van de bevolking te kunnen ledigen.

Waar hij het uitermate moeilijk mee had, waren vanaf december 1916 de opeisingen van mensen. Het uiteindelijk lot van deze sukkelaars was bijzonder onzeker.

Paul Raepsaet werd reeds eind 1914 door zijn eerste schepen, in naam van de gemeenteraad, geprezen voor zijn niet-aflatende toewijding voor de bevolking. Zijn jarenlange inzet op hogere leeftijd knaagde aan zijn gezondheid. Hij zou uiteindelijk het ultieme geluk van de bevrijding niet meer mogen meemaken. Nog geen maand vóór de wapenstilstand overleed de man die zijn stad zoveel had gegeven.

1915

Het jaar 1915 werd gekenmerkt door de talloze pogingen die de Britten en de Fransen deden om een doorbraak in de Duitse stellingen af te dwingen. Onder meer bij Ieper waren er zware gevechten. Hierbij stond altijd de aanval centraal. Deze aanvallen zorgden voor een ongekende massaslachting die bijna nooit terreinwinst opleverden.

Bij Ieper werd voor het eerst gifgas gebruikt, eerst door de Duitsers, later ook door de geallieerden. Het meest werden de verstikkende gassen gebruikt. Het waren deze gassen die op het einde van de oorlog in Oudenaarde slachtoffers zouden maken. Daarnaast waren er de blaartrekkende gassen, de niesgassen (die het dragen van het gasmasker onmogelijk maakten) en de toxische gassen.

Voor het eerst werden ook vlammenwerpers gebruikt.

De levensomstandigheden in de loopgraven waren mensonterend. Ziekten, ongedierte (luizen en ratten), zware beschietingen en gasaanvallen maakten het leven in de voorste linies tot een hel.

België was ingedeeld in 3 zones. Zo was er: het *Operationsgebiet* (de militaire of frontzone, d.i. Zuidwest-Vlaanderen en de kust) en het *Etappengebiet* waar Oudenaarde gedeeltelijk (op de linkeroever) toe behoorde (was achter de gevechtszone gelegen en strekte zich uit over de rest van West-Vlaanderen en delen van Oost-Vlaanderen, Henegouwen en Luxemburg). Het Etappengebiet stond onder streng militair toezicht en omvatte verschillende ondersteunende diensten zoals ziekenhuizen, lazaretten, administratie, wagenpark en logistieke diensten. De derde zone was het *Besatzungsgebiet* (de rest van het land waaronder Pamele).

De Duitsers legden in en rond Oudenaarde diverse oefenterreinen aan. Op de Eindries werd gebruik gemaakt van het bestaande oefenveld (zie foto). In het voorjaar van 1915 werd begonnen met de aanleg van een oefenterrein op de Koppenberg met een schietplein, loopgraven en zelfs bomkraters. Hiervoor werden talrijke akkers en bossen verwoest. Honderden bomen werden gekapt. De bezetter vergoedde de geleden schade met bonnen. Dit terrein bleef niet beperkt tot Melden en deinde uit richting Nukerke en Maarkedal. Deze bosrijke omgeving bootste realistisch de oorlogssituatie na van Noord-Frankrijk en de Ieperboog.

De Duitsers hadden besloten om stormbataljons in het leven te roepen. Deze kleine groepen soldaten zouden verrassingsaanvallen uitvoeren, gewapend met onder andere handgranaten, later met vlammenwerpers en onder dekking van machinegeweren.

Sturmabteilung 4 (*zie foto*) was voor het Duitse leger in Vlaanderen werkzaam. Het bataljon bestond uit atletische jongemannen die bij voorkeur vrijgezels waren. Zij kregen hun training op de Koppenberg en op het oefenveld op de Eindries. In de voormiddag deden ze aan sport. In de namiddag kregen ze specifieke aanvalstraining. Deze elitesoldaten genoten zekere privileges.

In de zomer van 1917 bracht een delegatie van de Rijksdag een bezoek aan het bataljon

waarbij een demonstratie werd gegeven.

Wanneer bedrijven niet wilden meewerken met de bezetter, werden ze gesloten met werkloosheid tot gevolg. De werklozen waren dan een doelpubliek dat kon opgeëist worden voor dwangarbeid in Duitsland of aan het front in België of Noord-Frankrijk.

In Oudenaarde speelde vanaf 1915 t/m 1918 iedere zondag een Duitse militaire muziekkapel op de kiosk van de markt. Voor de soldaten was dit een uurtje ontspanning. Als protest tegen de bezetting deden de Oudenaardisten bij het begin van het concert telkens hun luiken dicht.

Vanaf 1915 werden systematisch kerkklokken opgeëist om er kanonnen van te gieten. Burgemeester Raepsaet kwam tussen bij de Duitse overheid en verklaarde dat er in Oudenaarde geen klokken waren behalve de historisch belangrijke beiaard van Sint-Walburga. De meeste klokken van Oudenaarde werden dan ook om hun geschiedkundige waarde bewaard. De Etappen Commandant gaf aan Rittmeister Backhausen, bevelhebber van de Kommandantur, de toelating om de Oudenaardse beiaard te sparen. Later werden alsnog 4 grote klokken opgeëist.

Midden 1915 werd een werklozencomiteit opgericht. In de regio Oudenaarde was meer dan 1/4de van de bevolking werkloos en afhankelijk van werklozensteun. De steden en gemeenten konden werklozen oproepen om tegen betaling gemeentelijke werken uit te voeren.

Geleidelijk aan werden vanaf 1915 in het hospitaal het ziekenkwartier van de mannen en de aanpalende kamers ingenomen door de Duitsers. De Duitse soldaten met besmettelijke ziekten verbleven in de apostelhuisjes aan de koer van het hospitaal. De bewoners van deze huizen (oude echtparen) waren vanaf het begin van de oorlog verhuisd naar een tehuis voor ouderlingen.

Op marktdagen kwam het meer en meer voor dat er geen boter of eieren te verkrijgen waren.

De bevolking en de voedselcomiteiten toonden hun erkentelijkheid aan de Amerikaanse en Canadese bevolking voor de levensnoodzakelijke voedselscheningen.

Het soldatenleven in Oudenaarde

Behalve in de 3 eerder genoemde kazernes (minderbroederklooster, gevangenis en Maagdendale) werden de soldaten ook ondergebracht in de Saffrefabriek en de gendarmerie. De regimenten werden verdeeld over de beschikbare kazernes.

De officieren kregen onderdak bij de rijke burgerij van de stad.

Tijdens de bezetting kwamen de troepen in Oudenaarde op rust voor één of meerdere weken om nadien weer richting front te trekken.

In de Hoogstraat werd een Kommandantur ingericht (verrassend niet in het stadhuis).

Tijdens de oorlog kende Oudenaarde meerdere Kommandanten. Rittmeister Backhausen was de bekendste. Hij kreeg eerst het administratieve bestuur van de stad in handen om uiteindelijk Kommandant te worden.

Daarnaast was er een postkantoor, een Duitse boekwinkel, een havenkantoor, ... De soldaten en lagere officieren konden zich ontspannen in de aan hen toegewezen cafés. Voor hen gold geen avondklok. De officieren kregen het Kasteel Liedts ter beschikking.

De militairen werden soms getrakteerd met een toneel-, zang- of filmavond.

Er waren ook private huizen waar de Duitse soldaten bij de 'miekes' konden gaan. Deze huizen werden streng gecontroleerd door de Duitse gezondheidsdienst.

1916

Vanaf 21/02 probeerde het Duitse leger een substantiële doorbraak te forceren bij Verdun. De veldslag zou uiteindelijk 10 maanden duren en Frankrijk kwam op de rand van de afgrond te staan. Om de druk die de Duitsers op Verdun uitoefenden te breken, werd in juni bij de Somme een gemeenschappelijke Frans-Britse aanval opgezet. Deze liep uit op een fiasco. De Britten verloren alleen al op de eerste dag van deze slag 60.000 man (gedood, gewond, vermist of krijgsgevangen gemaakt). Op het einde van het jaar slaagden de geallieerden erin de Duitse troepen weer terug te drijven tot aan hun oorspronkelijke stellingen. De verliezen aan beide kanten waren enorm (400.000 à 600.000). Wat een waanzin!

In dat jaar poogden de Duitsers de bevolking te destabiliseren en tweedracht te zaaien door hun Flamenpolitiek. Het doel was de Vlaamse bevolking te overtuigen om zich aan de Duitse zijde te scharen en zo de greep op het bezette België te vergroten. De Duitsers maakten gebruik van de spanningen tussen Franstaligen en Vlamingen en het wantrouwen van de laatsten tegen het verfranste Belgische bestuur. Het Frans had sinds het ontstaan van België een bevoorrechte positie en het gebruik van het Nederlands werd door de burgerij zo veel mogelijk geweerd.

De bevolking kreeg het steeds moeilijker. De bevoorrading van voedsel werd almaar moeilijker omdat de Duitse U-Boten steeds meer de geallieerde koopvaardij schepen kelderden. Op 25/03 werd het vlees gerantsoeneerd tot 150 gram per persoon per week. Een maand later werd dit zelfs teruggeschroefd tot 100 gram.

De vleesproductie werd strikt opgevolgd

De Oudenaardisten moesten zelf naar voedsel op zoek. Zo viste iedereen in Oudenaarde in de Schelde, de Burgschelde en de Coupure.

Naast de Commission for relief in Belgium dat voedsel aanvoerde, deden het 'armenbestuur' en sommige liefdadigheidsinstellingen zoals Sint-Vincentius à Paulo al wat ze konden. Dit was ook het geval bij de lokale afdeling van het Rode Kruis onder voorzitterschap van Dr. Demeulemeester.

Om te overleven, werd er soms gesmokkeld. Degenen die met de trein mochten rijden, konden uiteraard gemakkelijker smokkelen (zeep, vlees, boter, meel, ...).

De fietsen van de Oudenaardse bevolking werden voor de tweede keer opgeëist. Bedoeling was om het metaal en het rubber te hergebruiken voor het vervaardigen van oorlogstuig.

Het paspoortgebruik werd verstrengd en de Duitsers reikten moeilijker paspoorten uit. Reden was dat spionnen erin geslaagd waren valse paspoorten te maken.

Op 06/04 werd advocaat Jozef Braet aangehouden en op 11/08 wegens spionage in Gent terechtgesteld (*zie verder artikel over spionage*).

Tyfusepidemie

In 1916 werd Oudenaarde getroffen door een tyfusepidemie. De eerste diagnose werd rond 16/09 in het hospitaal gesteld. Het aantal besmette personen zou snel oplopen. In totaal schat men het totale aantal besmetten op 150. Dr. Douterligné, hoofdgeneesheer, was in het begin van de epidemie niet aanwezig. Hij was eerder meegenomen door de Duitsers voor ondervraging. 2 dochters van hem, Madeleine en Marthe, waren immers actief in een Oudenaards spionagenetwerk (*zie verder artikel over spionage*).

Wat was de oorzaak van deze tyfusepidemie? De bevolking legde de schuld bij de Duitsers. Uit testen bleek al snel dat de oorzaak moest gezocht worden in verontreinigd grondwater. Elke waterpomp was ernstig verontreinigd. Deze verontreiniging in combinatie met een verzwakte bevolking leidde tot het uitbreken van de epidemie.

Op 27/10 afficheerde de bezetter om alle drinkwater voor consumptie eerst te koken. Iedereen die in contact was gekomen met een tyfusleider werd verplicht ingeënt. Alle tyfuspatiënten werden afgezonderd in het lazaret, waar ze door de zusters bernardinnen en de dokters Douterligné en Raf De Vos werden verzorgd. Dame Thérèse zou wegens haar inspanningen tijdens deze periode de 'barmhartige engel' worden genoemd. Wegens het grote aantal zieken verlieten de Duitsers het hospitaal. Er kwamen 3 barakken uit Gent.

De Duitse troepen in Oudenaarde werden tot een minimum teruggebracht.

Er volgden nog heel wat richtlijnen. In het geval iemand overleden was of naar het hospitaal gebracht was, werd diens kamer en alles wat er aanwezig was, grondig ontsmet met creoline en formolrook.

Kolen

Vrouwen op weg met hun schamel rantsoen kolen

Bij het begin van de winter 1916-17 waren de Oudenaardse kolenvoorraden zo goed als uitgeput. De aanvoer was door de oorlogshandelingen serieus verstoord en de Duitse bezetter hield zoveel mogelijk kolen voor zichzelf om de oorlogsindustrie draaiende te houden.

Op 11/12 werd een 'kolencomitee' opgericht voor de ganse streek met de bedoeling de bevoorrading en verdeling beter te organiseren. Het comitee moest de Duitse bezetter, de nijverheid en de burgerbevolking van kolen voorzien. Burgemeester Raepsaet was voorzitter en onder meer de burgemeesters van Eine, Zingem en Berchem waren lid. De bedeling voor

een ganse winter was uitermate mager. De Duitse overheid beloofde het aantal kolenschepen te verhogen. Dit bleek een loze belofte te zijn. Raepsaet ging dan maar zelf op zoek naar leveranciers en mogelijkheden om de kolen te transporteren. Steeds botste hij op de beperkingen die de Duitse bezetter de stad oplegde. Hij vond een oplossing door industriële kolen te gebruiken van de katholieke industrieel Albert Gevaert. Deze stelde in maart 1917 70 ton kolen ter beschikking van de inwoners van de stad. Kolenschepen die de Schelde afvoeren, gooiden zakken af op bepaalde bergplaatsen, de zogenaamde tabernakels. Deze daden van rebellie waren een druppel op een hete plaat.

In 1917 waren er gans het jaar door klachten over de leveringen van kolen en het plunderen van de bossen voor brandhout. Voor de volgende winter rantsoeneerde de Duitse overheid de kolen en de houtvoorraad tot 1 halve kubieke meter. De burgemeester en de dokters van Oudenaarde protesteerden heftig.

Opgeëisten

Tijdens de laatste maanden van 1916 werd een harder beleid gevoerd in de veroverde gebieden

Naast het gedurig opeisen van goederen, werden geschoolde arbeiders geworven om in Duitsland te gaan werken tegen een goed salaris. Toen dit onvoldoende bleek om de oorlogsindustrie op peil te houden, vonden de Duitsers de oplossing in dwangarbeid. Vooral werklozen en behoeftige gezinnen zouden het slachtoffer worden.

Op 21/11/1916 kreeg de burgemeester de opdracht om 120 personen te vinden die voor de Duitsers moesten werken. Raepsaet weigerde hier aan mee te werken en verwees naar het Internationaal Verdrag van Den Haag dat dwangarbeid veroordeelde.

Feit is dat tussen november 1916 en het einde van de oorlog vanuit Oudenaarde in totaal 168 mensen werden gedeporteerd. Velen zouden het niet overleven. Vooral de mensen die aan het front tewerkgesteld werden, hadden het bijzonder zwaar. Ze werden mishandeld, kregen onvoldoende eten en konden zich niet wassen. Degenen die de dwangarbeid overleefden, kwamen veelal als echte wrakken terug.

1917

Duitsland kondigde vanaf februari een onbeperkte duikbotenoorlog af, waarbij ook neutrale handelsschepen zonder waarschuwing tot zinken konden worden gebracht. Dit leidde er toe dat uiteindelijk ook de Verenigde Staten op 06/04 de oorlog aan Duitsland verklaarden. Het duurde evenwel nog tot juni 1918 vooraleer het Amerikaanse leger een beslissende bijdrage kon leveren aan de oorlog aan het westelijk front.

In april 1917 begonnen de Fransen een offensief aan de Chemin des Dames, dat andermaal uitdraaide op een zinloos bloedbad. Er brak muiterij uit in het Franse leger. Deze opstand werd hard onderdrukt.

Ook de Britten deden een poging om een doorbraak te forceren in België. In juni boekten zij bij Mesen na een aantal mijnontploffingen enige terreinwinst. Daarna volgde opnieuw een veldslag bij Ieper, die bij het dorp Passendale in de modder zou smoren. De verliezen waren weer enorm.

Er ontstond een zekere oorlogsmoeheid. Stoppen kon men echter nog niet. Rusland verdween van het geallieerde toneel, toen na de oktoberrevolutie de aan de macht gekomen bolsjewieken een wapenstilstand met de Duitsers sloten. Deze werd in maart 1918 gevolgd door de vrede van Brest-Litovsk. Hierdoor was Duitsland in staat een groot deel van zijn troepen naar het westelijk front over te brengen.

In januari kloeg het stadsbestuur over de stijgende buitengewone uitgaven van de stad door de vele soldaten die in de stad verbleven. De bezetter beloofde 50.000 frank. Toen burgemeester Raepsaet persoonlijk naar Gent ging om dat bedrag op te vragen, kreeg hij de wind van voor. Raepsaet kreeg de raad om zo snel mogelijk een lening van 500.000 frank aan te gaan voor nieuwe kosten. De rijken van de stad moesten de som maar betalen! Uiteindelijk zou deze som nog niet volstaan en was het nodig een lening van 1.500.000 frank aan te gaan. In totaal zou de stad tijdens de duur van de oorlog 3.725.000 frank aan leningen afsluiten.

In 1917 investeerde het stadsbestuur, op bevel van de bezetter, in de installatie van ontsmettingsbaden in de fabrieksgebouwen van wijlen Joseph Gevaert (zoon van Prosper).

In de nacht van 10/06 werd het bevel gegeven om het volledige hospitaal te ontruimen en in te richten als Kriegslazarett. Het lazarett van Kortrijk kon de toevloed van gewonden bij de

mijnenslag van Mesen niet meer aan. Hetzelfde gebeurde op 25/06 voor het college waar het Kriegslazarett-Abteilung I 'Lyceum' (zie foto) werd ondergebracht.

De burgemeester stelde de gebouwen van de stadsschool aan de Woeker (8 klassen) ter beschikking van het hospitaal. Hospitalisatie van burgers werd vanaf dan enkel gedaan als het echt nodig was. Er was in de school immers geen water, verwarming, verlichting, gas. Eén klas werd ingericht als keuken. De dokters in de stad verzorgden hun patiënten thuis (dokters De Graeve, Van Ongeval, Van Meirhaeghe en Doutreligne). Dr. Theodoor Demeulemeester, chirurg, praticeerde in een privaat huis.

Het college week uit naar de weverij en ververij van de weduwe Prosper Gevaert. Er werden klassen, studies, een refter, een keuken, slaapvertrekken en zelfs een kapel ingericht.

Op 07/10 werd het verboden 's nachts afval te verbranden in de velden zodat de geallieerde vliegtuigen geen mikpunt zouden hebben.

Dokter Deweer zaliger noemde Oudenaarde in WO1 één groot concentratiekamp. De bewoners van het kamp hadden honger, leden kou en werden ziek.

Het jaar 1918

In de lente van 1918 ontketende Duitsland een groot offensief met als doel een beslissende overwinning te behalen, voordat de Amerikaanse troepen op volle gevechtssterkte zouden zijn. Pas in juli werden de Duitse aanvallen definitief tot staan gebracht bij de Marne. Dit was het keerpunt in de oorlog.

In augustus werden de Duitsers bij Amiens voor het eerst ver teruggeslagen en in september volgde een groot geallieerd offensief. Hierbij waren ook de Amerikanen op volle sterkte ingeschakeld. Het Belgisch leger onder leiding van koning Albert nam deel aan het offensief. In een eerste fase werd de slag om de Vlaamse heuvels uitgevochten (28/09 tot 04/10).

Op 14/10 trok de legergroep Vlaanderen opnieuw ten aanval. De dag daarna stortte het Duitse front in elkaar en trokken de Duitsers zich terug. Op 23/10 wisten ze de geallieerden aan de Leie tot staan te brengen.

Eind oktober werd een definitieve aanval tegen de Duitsers gelanceerd. Tijdens dit laatste offensief zou Oudenaarde een zware prijs betalen.

In Duitsland braken in oktober onlusten uit als gevolg van voedseltekorten, oorlogsmoeheid en linkse politieke agitatie. De rellen deinden snel uit over Duitsland en dreigden ook Berlijn in hun greep te krijgen.

De regering trad af en een nieuwe regering zocht contact met de geallieerden om tot een vredesregeling te komen. Keizer Wilhelm II vluchtte op 10 november 1918 vanuit zijn militaire hoofdkwartier te Spa naar Nederland. Een dag later deed ook keizer Karl I van Oostenrijk afstand van de troon en zocht hij een onderkomen in Zwitserland.

Op 11/11/1918 sloten de Fransen, de Engelsen en de Duitsers in een treinwagon bij Compiègne een wapenstilstand en was de Eerste Wereldoorlog in feite voorbij. Officieel ging de vrede pas in toen op 28/06/1919 het Verdrag van Versailles werd getekend. De kaart van Europa en de machtsverhoudingen in de wereld werden grondig gewijzigd.

Hoe onderging Oudenaarde de laatste maanden van de oorlog?

In de laatste maanden van de oorlog was de bevoorrading van bloem zeer schaars geworden. Daarom verbood het plaatselijk voedingscomitee in mei de bakkers om voortaan patisserie, eier-, krenten- of wit brood te bakken.

In juli werd op Duits bevel een deel van het nieuw kerkhof in beslag genomen om Duitse militairen te begraven. Op het einde van de oorlog lagen er 364 Duitse soldaten begraven.

In oktober 1918 werd een zekere korporaal Adolf Hitler (*zie foto 2de van rechts bovenaan*) in Oudenaarde verpleegd voor brandwonden aan de ogen, opgelopen in Wervicq (Frankrijk) als gevolg van oorlogsgas. Het inschrijvingsbewijs van Hitler is opgedoken in een psychologisch artikel over de hysterie van Hitler als gevolg van de shellshock die hij had opgelopen tijdens de oorlog. Hitler werd verzorgd in het Bayrische Feldlazarett 53 in Oudenaarde en dus niet in het Onze-Lieve-Vrouwecollege zoals door sommige auteurs werd beweerd. Het Feldlazarett was in het hospitaal gelegen. Het is niet duidelijk of het om het hospitaal zelf gaat of één van de barakken die de Duitsers daar hadden opgetrokken. Hij is hier maar 1 dag/nacht gebleven en dan op 20/10 met de Sanitätszug overgebracht naar het hospitaal van Pasewalk in Duitsland waar hij tot 19/11 verzorgd werd voor psychopathische blindheid.

Op 19/10 vernam men in de stad het overlijden van de burgervader Paul Raepsaet, de man die in de oorlogsjaren al het mogelijke had gedaan voor zijn noodlijdende stadsgenoten. Hij zou de bevrijding net niet meemaken.

Op 27/10 voerden de Duitsers en de geallieerden een luchtgevecht boven Oudenaarde. De Duitsers legden aan het station bommen onder de treinsporen.

Op 28/10 vielen er bij artilleriebeschietingen enkele bommen op de stad en op 29/10 werd 's avonds het station gebombardeerd.

Op 30/10 vlogen geallieerde vliegtuigen over de stad. De slag om de Schelde (30/10-11/11) was begonnen. Oudenaarde werd zwaar gebombardeerd en de bruggen in de Beverestraat en de Stationsstraat werden tot ontploffing gebracht.

Op 31/10 waren de geallieerden reeds dicht genaderd en werd de stad het slachtoffer van zware beschietingen waarbij de Duitsers zich uit de stad begonnen terug te trekken. De moffen stelden hun langeafstandskanonnen op buiten de stad. De Britten namen de brug in de Bergstraat en de Duitse kanonnen op het oefenterrein op de Eindries onder vuur. De sluizen aan de Louise-Mariekaai werden door de verbondenen beschoten. Deze beschietingen kostten het leven aan enkele inwoners van Pamele. De obussen vlogen boven de stad. Enkele ontploften in het park Liedts.

Vooraleer de stad te verlaten, hadden de Duitsers de overblijvende bruggen van de stad, het station en de spoorlijnen gedynamiteerd.

De laatste dagen van de bezetting was de toestand heel verward. Achtergelaten Duitse soldaten probeerden alsnog te vluchten en vermoeide vluchtelingen passeerden met have en goed op zoek naar een veilig onderkomen, terwijl de obussen voorbijvlogen en huizen in vlammen opgingen.

In de nacht van 31/10 op 01/11 bleven de beschietingen doorgaan en brachten de mensen de nacht door in kelders.

De eerste geallieerden die de stad betraden, waren de Fransen. Toen zij uit de Einestraat kwamen, werden zij beschoten door Duitse mitrailleurs die in de toenmalige Meerspoort op de Kleine Markt hadden postgevat.

Fransen bevrijders aan de Herzog Albrecht Kaserne

Drukker Bevernaege gidste enkele verkenners langs de tuin van het college, het 'Kloosterke' en het hospitaal naar de Meerspoort, waar zij de Duitsers in de rug aanvielen en uitschakelden.

Op 1 november om 12 uur 's middags tekende een Frans officier het Gulden Boek op het stadhuis. Een paar uren later arriveerden de Amerikanen. De bevolking was uitzinnig van vreugde. Deze vreugde zou echter van korte duur zijn want eenmaal de stad ontvlucht, ontketenden de Duitsers een bombardement op de stad. De Duitsers hadden zich teruggetrokken onder meer op de hoogten van Edelare en de Koppenberg om van daaruit Oudenaarde, Bevere en Ename te beschieten. Rond 15 u werd de kerk van Bevere in puin geschoten. De geallieerden richtten eerst hun vuur op een Duitse batterij in Ename. De Duitsers namen van daar immers de oprukkende geallieerden in Bevere onder vuur.

Op 2 november raakten 2 voltreffers het stadhuis (aan weerszijden van de toren). Een regen van obussen kwam op de Walburgakerk terecht. Vanop de toren van Walburga hadden de geallieerden een goed zicht op de streek en bijgevolg ook op de Duitsers. Het gerechtshof

werd in brand geschoten en totaal vernield (zie foto). Door het opblazen van de bruggen zaten de bewoners van Pamele afgezonderd op een eiland. Velen waren echter reeds de stad ontvlucht en zochten beschutting in het Kezelfort.

Op 3 november werden vooral Bevere en de Walburgakerk beschoten. In de nacht van 3 op 4 november werd de ganse westkant van de Kasteelstraat in brand geschoten. Vanaf dan ontvluchtten de inwoners massaal de stad richting Bevere.

De volgende nachten en dagen bleven de beschietingen door de Duitsers onverminderd verder gaan. Op 6/10 werd vooral de toren van de Walburgakerk geviseerd. In de nacht van 6 op 7/11 bombardeerden de geallieerden en Duitsers elkaar voortdurend. De Duitse batterij werd verplaatst van Ename naar Mater om van daaruit constant de stad te beschieten. Nochtans waren niet veel geallieerden daar terug te vinden. Op 7/11 werd de spoorweglijn Oudenaarde-Ronse opgeblazen.

In de nacht van 7 op 8/11 zetten de Duitsers bommen met mosterdgas in. In de Beverestraat en de Stationsstraat kwamen verschillende mensen door gasverstikking om.

Op 9/11 werd Melden bevrijd en trokken de Duitsers zich definitief terug. Op 10/11 werd Etikhove door de Fransen bevrijd. Op 10/11 stopten de beschietingen op Oudenaarde. Op 11/11 werd een wapenstilstand afgekondigd. De inwoners kwamen uit hun schuilplaatsen en

overal werden Belgische vlaggen uitgehangen. De laatste slachtoffers van de oorlog werden begraven.

Zicht op de Walburgakerk na het ruimen van het puin

De Amerikanen herstelden de door de Duitsers onklaar gemaakte douches in de fabriek van wijlen Joseph Gevaert (†1914, zoon van Prosper) en konden uiteindelijk genieten van een welverdiende wasbeurt. Op 15/11 werd ter ere van koning Albert een Te Deum opgedragen. Een Amerikaanse muziekkapel zorgde voor de muzikale omlijsting.

Het grootste deel van de toenmalige bevrijders waren de Amerikanen van de 91ste Inf. Div. die hier enkele weken zouden verblijven.

Oudenaarde had juist op het einde van deze oorlog een zware tol betaald. De stad kwam enorm gehavend uit de strijd. Oudenaarde was de laatste stad waarop het terugtrekkend Duitse leger zijn woede botvierde. 25% van de stad was vernield. De Walburgakerk alleen al werd door 500 obussen getroffen. Ook Bevere en Eine hadden bijzonder zwaar geleden onder de beschietingen.

De vernielde spoorwegbrug aan de Meerspoort

*De brug aan de Tweemolen
Alle bruggen in de stad moesten eraan geloven*

Spaanse griep (1918-19)

Terwijl de oorlog zijn einde naderde, ontstond er een nieuw gevaar voor de soldaten in de loopgraven, namelijk de Spaanse griep. Honderdduizenden soldaten aan beide zijden van het front stierven ten gevolge van het virus en ook onder de bevolking vielen er veel doden. Door veelvuldig contact tussen de werelddelen door de oorlog, verspreidde het virus zich in snel tempo over de ganse wereld. Schattingen geven aan dat er door de Spaanse griep in 1918-1919 wereldwijd zo'n 50 tot 100 miljoen mensen stierven, veel meer dan er dodelijke slachtoffers vielen in WO1.

*Slachtoffers van de Spaanse griep
© Getty Images*

Helden van de oorlog

Sergeant Paul A. Smithhisler en soldaat Frank Burke

Toen de Verenigde Staten van Amerika aan Duitsland de oorlog verklaarden (april 1917) was het land slechts de 17de legermacht in de wereld. Generaal John-J. Pershing werd de commandant in chief van de American Expeditionary Force. Het leger had uiteraard de tijd nodig om te groeien en gevormd te worden, vooraleer effectief deel te nemen aan de oorlog in Europa. De Amerikaanse jonge mannen werden opgeroepen om in Europa voor vrijheid en democratie tegen de Duitse keizer te gaan vechten.

Paul Smithhisler was een intelligente jongeman die gestudeerd had en de ambitie had om architect te worden. Ondanks zijn ambities gaf de jonge Smithhisler zich, samen met ontelbare anderen, als vrijwilliger aan om deel te nemen aan de oorlog in Europa (zij waren de zogenaamde 'Sammy's'). Aangezien hij gestudeerd had, werd hij snel gepromoveerd tot sergeant en aangeduid voor het 37ste Inf. Div., een infanteriedivisie met soldaten uit Ohio.

Door de oproep groeide het Amerikaanse leger spectaculair. Hierdoor ontstond er een nijpend tekort aan beroepsofficieren en zware bewapening. Na een grondige selectie en medische keuring kregen de vrijwilligers hun basisopleiding in grote legerkampen die verspreid waren over het land. Daarna vertrokken ze naar Europa waar ze een specifieke oorlogsopleiding van kleinere eenheid tot bataljon kregen, om vervolgens als onafhankelijke divisie op te treden.

De Amerikanen hadden het opzet om hun eigen leger in een welbepaalde sector in te zetten. De oorlogswerkelijkheid noopte de Amerikanen evenwel om hun divisies op de meest kritieke punten van het front in te zetten. Hun durf en moed was legendarisch. Ze leden grote verliezen wegens hun onervarenheid en roekeloosheid want ze stonden tegen een vijand die bijna 4 jaar oorlogservaring had.

Op 14/10/1918 zond maarschalk Foch een dringende telegram naar generaal Pershing: *'De krijgsverrichtingen heden ondernomen door de Belgische, Franse en Britse troepen in België hebben voldoende vorderingen gemaakt om er verder voordeel uit te halen, indien deze actie met de nodige manschappen wordt verdergezet. Onder deze voorwaarden en met dat doel beveel ik dat 2 Amerikaanse divisies, te kiezen tussen diegene die reeds een offensief hebben meegemaakt, naar dit operatiegebied worden gestuurd.'*

De 2 aangeduide divisies werden de 91st Division (Major General William Johnston) met de 53th Field Artillerie Brigade en de 37th (Major General Charles S. Farnsworth).

De 37th Infantry Division kwam op 20/10 aan in de zone van de legergroep van Vlaanderen in de streek van Ieper. Ze werden direct geconfronteerd met de overstromingen en de totale vernietiging van de dorpen in het frontgebied. Ze schrokken van 'the plane of the Yser', dat het apocalyptische uitzicht van een maanlandschap had, en zagen een bevolking die in miserabele omstandigheden leefde en hongerig was.

De Amerikanen stelden vast dat de krijgsverrichtingen zeer gunstig evolueerden en dat de overschrijding van de Schelde zo snel mogelijk moest georganiseerd worden. Na de Leie te zijn overgestoken, namen beide Amerikaanse divisies zij aan zij deel aan het Schelde-offensief en leden zware verliezen. Op de avond van 01/11 bereikte de 91st Division, na strijd te hebben geleverd in de Spitaalbossen, de Schelde ten zuiden van Oudenaarde, terwijl de 37th Infantry Division de oevers naderde ten noorden van de stad (de streek van Eine en Heurne met onder meer 'den Heuvel'). Door de hevige Duitse weerstand op de rechteroever slaagden ze er niet in een bruggenhoofd te bouwen.

De gevechten en lange marsen van de laatste dagen hadden veel van de soldaten gevegd. De 37th Infantry Division trok zich terug tot in Wannegem-Lede waar de soldaten wat rust

ge Gund werd. Sergeant Smithhisler (zie foto) was blij dat hij zich in een schuur mocht neervlijen.

Toen hij vernam dat de hogere legerleiding vrijwilligers vroeg om nog dezelfde nacht een risicovolle verkenningsopdracht uit te voeren op de rechteroever van de Schelde, stelde hij zich kandidaat. De jongeman kon heel goed zwemmen, was schrander en kon uitmuntend tekenen. Hij kreeg de opdracht om de Schelde over te zwemmen, door te dringen tot de vijandelijke stellingen en hiervan zoveel mogelijk (aan)tekeningen te maken. Dit moest de Amerikanen vervolgens in staat stellen de vijandelijke stellingen te beschieten en uit te schakelen. Een andere vrijwilliger, soldaat Frank Burke, zou hem tot aan de Schelde begeleiden.

Na een voettocht door de koude en winderige nacht, bereikten ze de Scheldeoever in Heurne. Smithhisler liet zich muisstil in het koude water zakken. Zonder dat hij opgemerkt werd door de Duitse wachtposten, en ondanks de sterke stroming (de sluizen waren immers buiten werking gesteld en het had de laatste dagen geregend), bereikte hij de steile oever van de overkant. Hij sloop langs grachten, onder prikkeldraadversperringen en door het struikgewas tot diep in vijandelijk gebied. Hij was genoodzaakt om heel dichtbij de vijandelijke stellingen te komen om deze nauwgezet te kunnen schetsen. Toen hij klaar was, stak hij zijn tekeningen veilig weg in een waterdichte rugzak en begon hij aan de terugweg.

Door de opkomende dag was het al wat minder donker geworden en werd hij ontdekt door de Duitsers. Hij werd langs alle kanten beschoten. De vijandelijke artillerie schoot in actie en gebruikte zelfs chloorgranaten. Paul A. Smithhisler slaagde erin onderwater de Schelde over te zwemmen. Hij bereikte totaal uitgeput en blootgesteld aan de chloorlucht de oever waar zijn kompaan Frank Burke hem opwachtte. Burke zette de uitgeputte Smithhisler zijn gasmasker op vooraleer zijn eigen gasmasker aan te doen, en hielp hem de oever op te klimmen. Ze slaagden erin te ontsnappen, ondanks de hevige beschietingen door de Duitsers. Frank Burke (zie foto) zijn longen werden door het gas aangetast. Hij stierf een maand later aan de Spaanse griep, maar zijn longproblemen hebben ongetwijfeld ook bijgedragen aan zijn vroegtijdige dood.

Dankzij de door Smithhisler afgeleverde schetsen kon de geallieerde artillerie de vijandelijke stellingen onder vuur nemen en de Duitsers terugdringen. Er kon een definitief bruggenhoofd worden aangelegd. Zowel de 37th als de 91st Division konden in Eine de Schelde oversteken en de Duitsers verder terugdringen. Daarna werden de Amerikanen teruggetrokken en namen de Fransen hun plaats in.

Op 16/11/1918 ontmoette Smithhisler koning Albert in het kasteel van Lozer, waar de 37th Division tijdelijk zijn hoofdkwartier had opgeslagen. De vorst kwam zijn respect betuigen voor de rol die de divisie had gespeeld in de bevrijding van de streek.

Na zijn heldendaad kreeg Smithhisler gezondheidsproblemen. Hij kwam in verschillende hospitalen terecht wegens algemene uitputting, onderkoeling en longlijden. Bij het verlaten

van het hospitaal van Alençon kreeg hij op 25/01/1919 van generaal Pershing himself het Distinguished Service Cross, Silver Star. Van de Franse generaal Gegoutte ontving hij la Croix de Guerre.

Pershing decoreert Smithhisler

Dezelfde dag van zijn heldendaad maakte Smithhisler deze tekening van de hoeve in Wannegem waar hij en Burke in het stro hadden gerust - © Western Front Association Image Library

Na zijn terugkeer in de States leed hij aan PTSD (post-traumatic stress disorder). Hij bracht een bezoek aan de familie van Frank Burke en vertelde aan diens broer Joe hoe Frank zijn leven had gered.

Een aantal jaren later studeerde Paul A. Smithhisler af als architect aan de Chicago Institute of Art. Hij trouwde met Stella Barrett en kreeg 2 zonen, 4 kleinkinderen en 6 achterkleinkinderen. Hij stierf in 1982 en werd 93 jaar oud.

Een anekdote:

Een kleinzoon van Paul vertelde dat zijn vader hem uitdrukkelijk verboden had om met zijn grootvader over de oorlog te praten. Ondanks dit verbod had hij toch aan zijn grootvader gevraagd hoeveel Duitsers hij in de oorlog gedood had. Hierop barstte Paul in tranen uit ... hij zou de oorlogswaanzin nooit kunnen vergeten!

Eenmaal op de hoogte van het voorval gaf Paul's zoon zijn ongehoorzame zoon een flink pak rammel.

Zonen Joe en Jack brachten in 2005 een bezoek aan de plaats waar hun vader Paul de Schelde had overgezwommen - © Western Front Association Image Library

In het verzet

In het bezette België droegen veel burgers hun steentje bij in het verzet tegen de bezetter. In tegenstelling tot de periode tijdens WO2 was het verzet tijdens WO1 in hoofdzaak ongewapend. Men smokkelde brieven naar het front, er was een verzetspers, gestrande geallieerde soldaten werden over de grens met Nederland gesmokkeld, en men verzamelde inlichtingen over het Duitse leger in het achterland van het front.

Zo'n 7.000 Belgen speelden hun inlichtingen door aan de geallieerden. Voor deze spionnen vormde het spoor hun front. Via het spoor werden Duitse divisies verplaatst en gereorganiseerd en werden nieuwe strijdkrachten en materiaal aangevoerd. Spionage onder de vorm van spoorwagobservatie was essentieel. Alle treinen werden op zo weinig mogelijk plaats en zo duidelijk mogelijk op papier neergepend aan de hand van een vastgestelde vragenlijst (uur, herkomst en richting, samenstelling van de trein, volgorde wagons, ...).

Naast dit saai, eentonige werk gingen de spionnen ook met de fiets de omgeving verkennen om te zien hoeveel Duitse soldaten er op rust waren. Ze gingen tevens naar cafés waar Duitse officieren of soldaten over de vloer kwamen. Zo hoopten ze het één en het ander te vernemen. De verzamelde info werd via een koerier naar een centrale verzamelaarsplaats gebracht. Via het neutrale Nederland werden de boodschappen naar Engeland gesmokkeld en aan de geallieerden bezorgd.

Als de wind gunstig zat, werden ook ballonnen gebruikt om de informatie over het front naar de geallieerden te brengen. Ook duiven werden hiervoor ingezet. De Duitsers wisten dat natuurlijk ook en maakten jacht op alle reisduiven. Het was uiteraard verboden van thuis duiven te hebben en de overtreder werd zwaar gestraft en veelal verbannen naar een Duits werkkamp.

Daarnaast werden brieven naar het front gesmokkeld. Gestrande geallieerde soldaten werden naar Nederland gesmokkeld. Het was gevaarlijk werk want de Duitse contraspionage was zeer actief. Zo werd één spion op vier gearresteerd,

Ook in en rond Oudenaarde werden tijdens de Eerste Wereldoorlog inlichtingen verzameld door de spionagediensten. De gekendste Oudenaardse spion uit deze periode was Jozef Braet, een advocaat die vlakbij het station woonde. Een andere spionne was Irma Pharazyn, uitbaatster van het restaurant Au Prince Albert in de Stationsstraat, een belangrijke ontmoetingsplaats waar spionnen hun informatie uitwisselden. De zussen Madeleine en Marthe Doutreligne, dochters van de Oudenaardse dokter Robert Doutreligne, waren eveneens erg actief in het verzet. Andere spionnen die hier actief waren, zijn Romanie 't Kindt, Alfred Algoet, Gaston Creemers, Constant Scheerlinck, Aloïs Van Gheluwe, René Verstichel, Aloïs Windels, ...

Martha en Madeleine Doutreligne

Toen hun vader Robert (*zie foto*) opmerkte dat hij het spijtig vond geen zoon te hebben die zijn vaderland kon dienen, waren zijn dochters vastbesloten een rol van betekenis te spelen in het verzet en bij te dragen tot de strijd tegen de Duitsers. De zussen waren al heel vroeg bedrijvig en waren nuttige medewerksters in een spionagenetwerk. Vooral na de dood van Martha's verloofde vormden ze een zeer goed georganiseerde groep die voor de Britse inlichtingendienst werkte.

Martha was verloofd met Jozef Baeckelmans, een architect uit Antwerpen. Bij de inval van de Duitsers vluchtte hij naar

Engeland. Daar werd hij klaargestoomd om samen met zijn vriend Alexander Franck als spionnen terug te keren naar België en er een netwerk op te zetten. Dit netwerk werd vlug door de Duitsers gespot. Jozef Baeckelmans en Alexander Franck werden gearresteerd en in 1915 ter dood veroordeeld wegens spionage. Jozef werd op 23/09/1915 in Schaarbeek gefusilleerd. *Een anekdote:* Toen zijn familie afscheid van hem wilde komen nemen, werden ze buitengegoid. Ze waren nog maar net op straat toen ze de fatale schoten hoorden. Dit persoonlijk drama zal Martha ongetwijfeld getekend hebben en haar verzet groter gemaakt hebben. Ze nam de activiteiten van het opgedoekte netwerk van haar verloofde over en had banden met onder meer de beroemde Brusselse spionne Gabrielle Petit (op 01/04/1916 geëxecuteerd).

De Duitsers kregen op een bepaald moment Martha in het vizier. Hierdoor was ze genoodzaakt haar werkzaamheden te stoppen en naar Nederland te vluchten. De Duitsers hadden langs de grens met het neutrale Nederland een goed bewaakte 332 kilometer lange draadversperring aangelegd, die onder dodelijke elektrische spanning stond. Het was geen sinecure deze 'dodendraad' (zie foto) te passeren. Toch lukte het Martha. Ze werd uiteindelijk met een onderzeeër naar Engeland gebracht.

Madeleine had een spionagenetwerk dat vooral treinen in de gaten hield. Zij wilde meer en zocht contact met brouwer Tsjoen in Wannegem-Lede die door zijn beroep de streek mocht doorkruisen en zelfs in de kastelen kwam die door de Duitse militaire staven bezet waren (Nokere, Kruishoutem en Wannegem-Lede). Madeleine vormde een spionagegroep met betrouwbare mensen. Deze groep was bij de Britten gekend onder het nummer 8540. De leden waren jachttopziener Fons Bartsoen, brouwer Charles Tsjoen, gemeentesecretaris Jan Gabriels en koster Remi Tsjoen. Het nummer was de afspiegeling van het aantal kinderen dat zij respectievelijk hadden.

Eén van Fons zijn taken was de duifjes te vinden die met een parachute door geallieerde vliegtuigen werden gedropt. Deze ingepakte duifjes hadden een capsule bij met een briefje om inlichtingen te noteren. Als men ze losliet vlogen die automatisch terug naar hun eenheid in de frontstreek. Charles legde overal waar hij kwam zijn oor te luisteren om zoveel mogelijk bruikbare informatie in te winnen. Jan was goed op de hoogte van de juiste identiteit en getalsterkte van de gestationeerde troepen. Remi (broer van Charles) deed allerlei karweitjes en verzorgde de duifjes in de kerktoeren waar hij ze verborgen hield. Het hoofddoel van de spionagegroep was het signaleren van de troepenverplaatsingen naar of van het front.

Madeleine Doutreligne werd op een bepaald moment aangehouden en in december 1916 zelfs ter dood veroordeeld. Onder impuls van haar vader diende het stadsbestuur van Oudenaarde een genadeverzoek in bij de Duitse overheid en vroeg de doodstraf om te zetten in levenslang. Er werd beweerd dat de toenmalige Spaanse regering (koning Alfons XIII) eveneens een genadeverzoek had ingediend. Dit verzoek werd door de bezettende macht aanvaard en Madeleine overleefde uiteindelijk het slechte gevangenisregime en de dwangarbeid in de gevangenis van Siegburg (zie foto) waar zij voor de rest van de oorlog naar verbannen was.

Groep 8540 bleef operatief. Een succesvolle operatie van de groep was de vernietiging van de installaties van het reservevliegveld te Wortegem, gelegen in een driehoek ten noordwesten van de weg Wortegem-Kruishoutem, de hoeve Te Wallem en de hoeve van Van Cauwenberghe. Brouwer Tsjoen had gemerkt dat er snel loodsen bijkwamen waarin zowel munitie als andere bevoorrading in opgeslagen werden. In de zomer van 1917 werden de omwonende boeren verplicht alle hoogstammige bomen af te zagen en al de landerijen mooi effen te leggen.

Eenmaal de loodsen klaar en goed gevuld waren, was het moment gekomen om, van zodra de wind goed zat, de geallieerden te verwittigen. De 2 Duitse soldaten die de brouwer verplicht moest huisvesten, werden dronken gevoerd. Toen deze uiteindelijk uitgeteld waren, werd een ballon met CO2 opgeblazen en met de nodige informatie opgelaten. 2 dagen later bombardeerden Britse vliegtuigen de ganse installatie die knallend de lucht inging.

Brouwer Charles Tsjoen werd later naar de Kommandantur geroepen voor verhoor. Men kon hem niets ten laste leggen. Voortaan was het evenwel opletten geblazen!

Jozef Braet

Jozef Braet werd op 21/06/1882 in Gent geboren. Na zijn studies rechten vestigde hij zich als advocaat te Oudenaarde, waar hij op 27/07/1906 met Julia De Ruyter huwde. Ze kregen 2 dochters, Yvonne en Madeleine.

In december 1914 werd hij via Alfred Algoet, een wachtmeester bij de rijkswacht, als spion gerekruteerd bij het inlichtingennetwerk 'Ambulants et Gendarmes'.

Deze Algoet had in september 1914 van zijn oversten de opdracht gekregen om in de door de Duitsers bezette zone te blijven en de directie in Vlissingen op de hoogte te houden van de bewegingen van de Duitse troepen. Dit was een wijdverspreid inlichtingennetwerk van het Belgisch leger. Algoet rekruteerde een gepensioneerde rijkswachter, Aloïs Van Gheluwe, en zijn zoon Leon. Braet verzamelde inlichtingen en voerde samen met zijn vrouw Julia observatieopdrachten uit. Hij functioneerde ook als doorgeefluik voor andere spionnen in Oudenaarde.

In november bracht Algoet de leiding van zijn groep over naar Oudenaarde omdat het van daaruit gemakkelijker was observatieverslagen naar Vlissingen te sturen. Er kwamen nog andere agenten bij de groep. Het netwerk groeide steeds verder uit en telde een 6-tal posten die de spoorlijn in Kortrijk, Oudenaarde en omgeving in het oog moesten houden. De territoriale observatiediensten werkten goed, net als de koerierdienst die de communicatie tussen Kortrijk en Gent moest verzekeren. De efficiëntste koerier was Aloïs Windels. De inlichtingen werden overgebracht naar het hotel Au Prince Albert (dat als commandopost moest dienen) en naar de doorgeefluiken in Gent. Speciale koeriers in Gent sluisden dan de inlichtingen door naar Vlissingen. Eén van die koeriers bleek later een dubbelspion te zijn.

De Duitsers slaagden erin een aantal keren het netwerk op het spoor te komen en enkele kopstukken op te pakken. De overblijvende spionnen hernamen dan hun werkzaamheden. In zo'n nieuwe structuur kreeg Braet de taak om de verslagen van Oudenaarde naar Gent te brengen. In 1916 ontmaskerde de Duitse contraspionage het netwerk. De Belgische leiding in Vlissingen had begin maart in de mot dat Algoet verbrand was en vroeg hem naar Nederland te vluchten en zijn adjunct Aloïs Van Gheluwe de leiding te geven. Hij werd in de val gelokt en op 28/03/1916 aangehouden. Hij verklikte op een zeer naïeve manier de andere leden van de groep. De ene arrestatie volgde op de andere.

Jozef Braet werd op 06/04/1916 bij hem thuis aangehouden en voor ondervraging naar Kortrijk overgebracht. In het station van Oudenaarde passeerde hij burgemeester Raepsaet die snel begreep wat er aan de hand was. Hij verwittigde de familie. 's Anderendaags werd Braet onder strenge bewaking naar de Nieuwe Wandelling in Gent overgebracht. Daar werd hij tijdens zijn eerste nacht wakker van de schoten van het executiepeloton. Hij was in de hel beland!

Tijdens zijn gevangenschap (in een cel van amper 2,5 m op 1,5 m) hield hij een dagboek bij waarin hij het dikwijls had over de terdoodveroordeelden en over zijn eigen angsten.

Op 15/04 ontving hij de eerste voedselpakketten van zijn vrouw en zijn broer uit Gent.

Op 16/04 werd hij samen met mevrouw Wante, een dame uit Kortrijk die hem regelmatig inlichtingen bracht, aan een kruisverhoor onderworpen. Mevrouw Wante stortte in en legde volledige bekentenissen af.

Op 02/05 werd Braet opnieuw ondervraagd. De bewijzen waren overduidelijk en Braet gaf alles toe nadat zijn bejaarde moeder, zijn vrouw en zijn broers waren aangehouden. Na de bekentenissen werden zij vrijgelaten.

Op 11/05 werd hij naar een andere cel overgebracht.

Op 15/05 werd hij ondervraagd over bepaalde artikels in sluikbladen en over een geheime leeszaal voor Franse en andere vreemde dagbladen.

Op 25/05 werd hij eindelijk door de Krijgsauditeur ondervraagd en bevestigde hij zijn eerdere bekentenissen. Aangezien het onderzoek nog niet afgelopen was, mocht hij nog steeds zijn familie niet zien. Dit zou pas gebeuren na de uitspraak in zijn proces. Toch probeerde hij zoveel mogelijk aandacht te schenken aan zijn dochters en vrouw.

Op 21/06, zijn verjaardag, kreeg hij van zijn dochters een lief briefje.

Op 27/06 verscheen Jozef met 17 medegevangenen voor het Duitse krijgsgerecht. De dag nadien viel de uitspraak. Jozef werd samen met 5 kompanen ter dood veroordeeld. Na de uitspraak kon hij regelmatig zijn familie en gezin terugzien.

Tevergeefs probeerde hij gratie te krijgen.

Na het bezoek van zijn vrouw kreeg hij op 10/08 het bericht dat hij de volgende dag zou geëxecuteerd worden.

In het besef van zijn nakende dood

schreef hij een pathetische afscheidsbrief:

'Mijn duurzame Julia. Nauwelijks waart gij een kwart uurs van mij weggegaan, als ik het verschrikkelijke nieuws vernam: ik ben veroordeeld om morgen gefusilleerd te worden. 't Is vreselijk. Wat zal er geworden van u arme weduwe?

Arme lieve dochterkens, vaartwel, vaartwel...

Duurbare Julia, wat betreur ik het u te verlaten, u, zoo goed voor mij, zoo goed! ... Troost u. Ik sterf als goed christen en als moedig man. Ik heb gansch mijn plicht gedaan. Blijf altijd goed voor mijn oude, teedere moeder; bemin onze verrukkelijke dochterkens en voed ze goed op; vergeet niet er waere Braets van de te maken. Beween niet te zeer uw echtgenoot die u aanbad: we zullen elkander wedervinden in den hemel.

Brave dochterkens, ik verlaat u wel met spijt, in den leeftijd waarop gij voor mij zoo belangwekkend werd. Bemint vurig uw goede moeder, verdubbelt uw genegenheid voor haar. Zij zal zoozeer behoefte hebben aan uw liefkozingsen. Bemint zeer elkanderen de

Goede God zal u zegenen. Weest altijd braaf, blijft immer rein. Vaartwel, mijn lieve dochterkens; ik verlaat u, al u zegenend.

Duurbare moeder, ik zal u dinsdag vieren, in gezelschap van mijn braven vader, van mijn broers en zusters, hierboven bij de Heilige Maagd. Ik zal veel voor u bidden, opdat God u de kracht geve, deze harde beproeving te doorstaan. Men heeft in de familie nog zoozeer behoefte aan uw wijze voorbeelden. Bid veel voor mij, duurbare moeder; gij zijt een heilige en de goede God zal u verhooren. Vaarwel, duurbare, goede en verkleefde moeder, vaarwel. Vaartwel, welbeminde broeders en zusters. Bemint altijd zeer elkander. Het leven is zo kort ... en we moeten zoo gauw aan God rekening geven over onze daden. Weest zolang mogelijk gelukkig hier op aarde en bemint zeer onze oude goede moeder. Vertrouwt haar en omsluit haar in uw genegenheid.

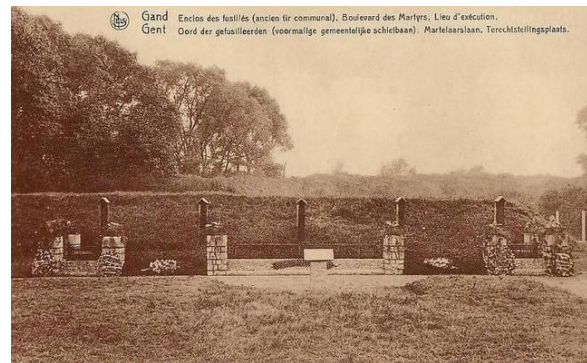
Een laatste vaarwel aan al mijn vrienden en kennissen.

Vaarwel, mijn aanbedene; vaartwel, mijn lievekens; ik ga mij voorbereiden om moedig en christelijk te sterven. Vaarwel, lief en teeder vrouwken; vaartwel, mijn jolige kinderkens; ik verzegel dezen brief met mijn tranen en mijn kussen.

Moed, vertrouwen, en bidt voor mij.

JOZEF.'

Jozef Braet werd samen met Algoet, Van Gheluwe, Windels, Mus en onderpastoor De Clercq (allen lid van het inlichtingennetwerk 'Ambulants et Gendarmes') op 11/08/1916 geëxecuteerd op de stedelijke schietbaan van Gent, die na de oorlog herdoopt werd tot de Orde der Gefusilleerden (*zie postkaart*). Het is vandaag een beschermd monument dat langs de Offerlaan ligt, een zijstraat van de Martelarenlaan.

In Oudenaarde kwam het nieuws van de executie hard aan. Iedereen had verwacht dat het genadeverzoek zou worden ingewilligd en hij tot dwangarbeid zou worden veroordeeld.

Kort na de oorlog werd als eerbetoon aan Jozef de Nieuwstraat in Bevere omgedoopt tot de Jozef Braetstraat.

Irma Pharazyn

Irma werd in Wortegem geboren op 17/10/1882 en verhuisde in 1909 naar Bevere om samen met haar zus Sidonie en haar huishoudsters Bertha en Zulma, het café-restaurant-hotel 'Au Prince Albert' in de Stationsstraat uit te baten (nu huist hier het restaurant Colosseo) (*zie postkaart*).

Op 08/08/1917 in de namiddag werd zij door de Duitse Geheime Politie thuis opgepakt. Ze werd een aantal keren ondervraagd over haar betrokkenheid bij spionage en over de mannen die in het café kwamen en die bleven overnachten. Ze werd beschuldigd om informatie over de Duitse troepenbewegingen te hebben doorgespeeld aan de geallieerde inlichtingendiensten. De Duitsers beweerden dat Irma in de loop van 1916 informatie had ontfutseld van Duitse officieren die met hun eenheid in Oudenaarde in rust waren en in haar hotel verbleven (en nadien naar het front in Verdun trokken).

Irma ontkende elke betrokkenheid en gaf toe wel een aantal bekende spionnen zoals Jozef Braet en Alfred Algoet te kennen, maar enkel en alleen als klant in het café en niet als spion. Na haar vierde ondervraging stopten de verhoren. Zij moest wachten op een proces dat ze nooit zou krijgen. Irma zou tot het einde van de oorlog gevangen blijven.

Later zou blijken dat zij wel degelijk een spionne was. René Verstichel verklaarde dat Irma deel uitmaakte van het spionagenetwerk Braet-Algoet en dat ze de inlichtingen die ze in het café hoorde, doorgaf aan het netwerk. Verstichel was een spoorwegbediende uit Oudenaarde die vaste klant was in het café van Irma. Hij was actief in het spionagenetwerk Pagnien-Goedhuys. Toen Jozef Braet aangehouden werd, stopte hij plots met zijn spionageactiviteiten. Uiteindelijk werd Verstichel in januari 1917 aangehouden. Tijdens zijn proces praatte hij één van de topmannen van het spionagenetwerk aan de galg. Ondanks zijn medewerking werd hij tot 15 jaar dwangarbeid veroordeeld. Na de oorlog trouwde hij met Irma Pharazyn.

Irma haar dochter Adrienne bevestigde in 2011 dat haar moeder zich wel degelijk via een list toegang wist te verschaffen tot het station van Oudenaarde om er inlichtingen te verzamelen over de troepen die naar Verdun trokken.

Irma was een voorbeeldgevangene. In haar brieven en in haar dagboek schreef ze niets over spionageactiviteiten. Ze was uitermate voorzichtig, en maar goed ook, want achteraf bleek haar celgenote een gevangene in Duitse dienst te zijn.

In vergelijking met anderen was het gevangenisleven in Gent voor Irma draaglijk. Ze kreeg regelmatig pakketten met eten en kleding van het thuisfront. Wat ze teveel had, deelde ze met haar medegevangenen die niets van thuis ontvingen. In de gevangenis van Gent bestond het dagelijks menu immers uit koffie met een halve boterham als ontbijt en 's middags en 's avonds een kom soep. Aangezien Irma over geld beschikte, kreeg ze dagelijks een diner dat in de buurt werd klaargemaakt.

Op 10/10/1917 verhuisde ze naar de gevangenis van Sint-Gillis (*zie postkaart*). Daar beschikte ze over een gasvuur om te koken. Tegen betaling kon ze bij de bewakers kranten, sigaretten, droogkuis, postzegels, een beter bed, brieven of kaarten kopen en zelfs een mesje om een potlood te scherpen.

Mentaal kreeg ze het zwaar. Na 6 maanden was er nog geen uitspraak over haar zaak en kreeg ze doemgedachten. Ze wist niet wat haar te wachten stond. De aanhoudende dreiging dat ze naar Duitsland zou worden gevoerd, maakte haar ziek van angst en verdriet.

Op 14/08/1918 werd ze naar de gevangenis van Diest overgebracht. Ze bleef in de gevangenis tot het einde van de oorlog.

Een 'goeie' Duitser moet vluchten

Joseph Remmlinger

Eind 19de en begin 20ste eeuw woonde en werkte een Duitse beroepsfotograaf in Oudenaarde. Zijn naam was Joseph Remmlinger.

Hij werd op 12/10/1875 te Keulen geboren en werd op 03/12/1897 in de Oudenaardse bevolkingsregisters ingeschreven met de melding 'komende van Kortrijk'. Zijn adres was Krekelpuut 14. Hij woonde hier in bij een andere fotograaf, Karel Janssen.

Deze Karel Janssen had 2 adressen. Naast zijn Oudenaardse adres had hij nog een ander adres in Kortrijk, namelijk de Lange Steenstraat 33. Janssen is niet terug te vinden, noch in de bevolkingsregisters van Oudenaarde noch in die van Kortrijk. Blijkbaar had hij zowel een fotografiewinkel in Kortrijk als in Oudenaarde. Hij was de eerste beroepsfotograaf in Oudenaarde. Ongetwijfeld kende Joseph Remmlinger Karl Janssen reeds van in Kortrijk. Leerde Remmlinger de knepen van het vak bij Janssen? Meer dan waarschijnlijk bereidde Janssen de komst van Remmlinger voor in Oudenaarde.

We kunnen met bijna zekerheid veronderstellen dat 'Karel' Karl Janssen ook een Duitser was. Op 23/08/1898 trad Joseph Remmlinger in Keulen in het huwelijk met Wilhelmine Pauline Janssen (*zie foto van het koppel*). Was zij een dochter, een zus of een nicht van Karl? Op 02/09/1898 werd zij in de bevolkingsregisters van Oudenaarde opgenomen met de vermelding 'komende van Keulen'.

Een gelukkig en welvarend gezin

Tijdens hun verblijf in Oudenaarde werd het huwelijk gezegend met 12 ! gezonde kinderen (6 meisjes en 6 jongens). Bijna ieder jaar werd een nieuwe Remmlinger verwelkomd. Wilhelmine werd bij elke bevalling bijgestaan door één of meerdere zussen Herreman uit Bevere.

Joseph verdiende als fotograaf goed zijn kost. De foto's die toen gemaakt werden, waren voornamelijk *carte-de-visite*-foto's, die enkel per dozijn en soms per half dozijn verkocht werden. Een gemiddelde arbeider in die periode moest al gauw enkele dagen werken voor een set van 12 foto's.

De zussen Martha en Pauline De Keyzer waren in dienst als kindermisje en keukenhulp. In de voormiddag hielp Martha haar zus in de keuken. In de namiddag trok zij met de kleinsten naar het park om te ravotten. Na 16 uur kwamen de oudste meisjes en jongens, die school liepen in het Kloosterke en het College, nog een uurtje meespelen. Daarna ging het richting huis waar iedereen gewassen werd. Na het gezamenlijk avondmaal werden de jonge kinderen naar bed gebracht.

De kinderen maakten net zoals in andere gezinnen regelmatig ruzie, maar als het erop aan kwam, vormden ze één solide geheel.

's Avonds ontving het koppel Remmlinger-Janssen dikwijls bezoek. Er werd dan tot een stuk in de nacht goed gegeten, gedronken, gekeuveld en gelachen.

Het was een gelukkig gezin, waaraan velen later goede herinneringen hadden.

Mevrouw Remmlinger was bijzonder vriendelijk, sociaal-voelend en bereid om mensen te helpen, zowel financieel als materieel. Joseph was een graag gezien figuur die 's avonds een pintje ging drinken in het café om de hoek en met plezier naar de schietoefeningen van de

'francs-tireurs' (scherpschutters) ging. In 1906 werd hij lid van de Geschied- en Oudheidkundige Kring. Hij verdeelde zijn tijd onder zijn gezin, zijn drukbeklant atelier, zijn fotografische exploraties en zijn ontspanningsleven.

Het grote gezin verhuisde op 01/09/1912 van de Krekelput naar de Vrijheidsstraat (Broodstraat) 22, om wat ruimer te kunnen wonen.

Op de vlucht

En toen kwam de oorlogsdreiging ... De mensen keerden zich stilaan tegen alles wat Duits was. Joseph werd door sommigen van spionage verdacht en er op een bepaald moment zelfs openlijk van beschuldigd. De inval van de Duitsers in België deed de gemoederen nog meer verhitten. De Remmlingers werden op de hoogte gebracht dat ze voortaan ongewenst waren en beter het land zouden verlaten.

In september 1914 stopte een paardenspan. Gans het gezin stapte in, met uitzondering van Joseph die niet aanwezig was. Ze werden weggevoerd en moesten al hun bezittingen achterlaten. Ten slotte werden ze de Belgisch-Nederlandse grens overgezet. In het bevolkingsregister werd naast Joseph zijn naam 'expulsé avec sa famille en septembre 1914' vermeld. Het gezin kreeg een onderkomen op een gemeubileerd appartement in Vlissingen. Hier vond Joseph zijn gezin terug.

Het gezin Remmlinger in 1913

Op 29/09/1914 schreef hij een brief naar zijn goede vriend Octaaf Van Ommeslaeghe:

'Vriend Octave en familie,

Eindelijk heb ik zaterdag avond mijne vrouw en kinderen gezond hier tot Vlissingen wedergevonden, ik voor mijn deel heb verschrikkelijk geleden in België, maar het is beter onrecht lijden, dan onrecht doen, en die het ons aangedaen hebben zullen wel hunne gerechte straffe niet ontlopen, God zal hun wel vinden.

Gelieft mij onmiddellijk het adres van Adhemaer te doen kennen, ik zal all doen, wat mogelijk is, om hem met mijne familie in contact te brengen.

Hoe staat het met ons huis?

Groot genoeg zal het doen iets van Oudenaarde te horen. Vlissingen is eene mooie zeestad, maar het leven is duur, wij wonen op een gemeubeld appartement en dit kan men maar hier vinden, wij zullen dus verplicht zijn van hier te blijven.

Hartelijke groeten aan alle.

Joseph en familie - 29/9/14.'

Nadat het gezin uit Oudenaarde vertrokken was, sloegen enkele heethoofden de inboedel van het huis kort en klein en gooiden Remmlingers foto's op straat.

Joseph zou tijdens de oorlog nog een paar keer als officier van het Duitse leger (zie foto) naar Oudenaarde zijn teruggekeerd. Na de oorlog hebben vrienden nog de Remmlingers in Keulen bezocht. Daarna werd het stil rond de familie. Rond 1980 bezochten 4 dochters van Joseph en Wilhelmine Oudenaarde (3 uit Keulen en 1 uit Parijs) en meer bepaald het huis in de Broodstraat (Vrijheidsstraat) waar zij vroeger gewoond hadden.

Bibliografie

- Aan Joseph Braet door de Duitschers voor den kop geschoten den 11 augustus 1916. Een oorlogsheld uit Oudenaarde: zijn leven, dagboek en herinnering;** Jan Van Der Fraenen; HGOKO; Deel 45; 2008
- Adriaen Brouwer in perspectief;** HGOKO; 2018
- Adriaen Brouwer - Meester van emoties;** Openbaar Kunstbezit Vlaanderen; Katrien Lichtert; 2018
- Adriaen Brouwer - Zo zijn leven, zo zijn werk;** Eric Meersschaert; 2018
- Alexander Farnèse bevrijdt Oudenaarde in 1582;** Pol Borremans; HGOKO; Deel 44; 2007
- Bartholomeus De Rantere kritisch bekeken;** Marc Desmet; HGOKO; Deel 23; 1986
- Bijdrage tot de geschiedenis der minderbroeders te Oudenaarde;** P. De Meyer; HGOKO; Deel 12; 1960
- Bijdrage tot de studie van het Oudenaardse ambachtswezen in de 14e en 15e eeuw;** Marceline Van Eeckhoudt-De Jaegher; HGOKO; Deel 20; 1983
- Bisschop Triest op bezoek bij de geestelijken in de stad Oudenaarde (1623-1654);** Catherine Scheerlinck; HGOKO; Deel 31; 1994
- Bouwstenen voor de kennis van de veertiende-eeuwse economie in Oudenaarde;** Karl Van Hoecke; HGOKO; Deel 39; 2002
- Bronstijdvondsten in het Oudenaardse : één bronzen randbijl uit Oudenaarde en twee bronzen hielbijlen uit Huise en Oudenaarde (tweede millennium vóór Christus);** Elie Verhaeghe; HGOKO; Deel 31; 1994
- Bruin: de geschiedenis van het brouwen in en rond Oudenaarde sinds 1357;** Charlotte Cappelle; 2010
- Charles Liedts (Oudenaarde 1802 - Brussel 1878);** Stefaan Minnaert; HGOKO; Deel 20; 1980
- De 91st Infantry Division van de American Expeditionary Force (A.E.F.) te Oudenaarde tijdens W.O.I van 01 tot 18-11-1918;** Jean-Pierre Deweer; HGOKO; Deel 41; 2004
- De Calvinistische Republiek te Oudenaarde (1578/'82) : een tijdelijke triomf voor de hervorming in de Zuidelijke Nederlanden;** Solange De Grootte; HGOKO; Deel 24; 1987
- De Duitse begraafplaats van W.O.I in Oudenaarde (1914-1956);** Jean-Pierre Deweer; HGOKO; Deel 46; 2009
- De H. Sacramentsprocessie te Audenaerde van de 15e eeuw af tot in de 17e eeuw;** J. Walters; Deel 2; 1908-09
- De historiciteit achter de stadslegende van Hanske de Krijger (15de-16de eeuw);** Karl Van Hoecke; HGOKO, deel 56, 2019
- De huizen op de kleine markt te Oudenaarde volgens het landboek van 1616;** P. Vergracht; HGOKO; Deel 47; 2010
- De lle slag bij Oudenaarde 5-8.9.1944 : de doorbraakpoging van het 15e Duitse leger in september 1944 tussen Schelde en Leie;** Jean-Pierre Deweer; 1994
- De inlichtingendiensten rond Oudenaarde tijdens de Eerste Wereldoorlog;** Jean-Pierre Deweer; HGOKO; deel 48; 2011
- De inlichtingsdiensten rond Oudenaarde tijdens de Eerste wereldoorlog;** Jean-Pierre Deweer; HGOKO; Deel 48; 2011
- De instellingen van de kasselrijen van Oudenaarde (13e eeuw - 1796);** Herman Van Isterdael; HGOKO; Deel 35; 1998
- De leden van de Raad van Vlaanderen onder Jan zonder Vrees (1405-1419);** David Lauwers; scriptie; 1998-1999
- 'De legato domini Arnulphi de Audenarde' : de testamenten van Arnulf IV van Oudenaarde (1242);** Robin Moens; HGOKO; Deel 50; 2013
- De Merovingische beschaving in de Scheldevallei;** André Van Doorselaar; 1981
- De Merovingische bewoning in de provincies Antwerpen, Limburg en Vlaams-Brabant;** Geoarcheologische benadering aan de hand van GIS-analyse en inventarisatie; Joachim Rozek; scriptie; 2008-2009

De militaire gebeurtenissen tijdens de 20ste eeuw te Oudenaarde: het verhaal van de strijd om de vrijheid; Jean-Pierre Deweer; HGOKO; Deel 42; 2005

De militaire geschiedenis van Oudenaarde tot 1900; J.P. Deweer; 2008

De minderbroeders te Oudenaarde (1230-1797); P. De Meyer; HGOKO; feestnummer; 1956

De Onze-Lieve-Vrouwkerk van Pamele te Oudenaarde: kleine gids voor de bezoeker; Vereniging voor Vreemdelingenverkeer en Monumentenzorg; 1985

De pest in Oudenaarde 16de-17de eeuw; Rik Castelain; HGOKO; Deel 39; 2002

De plattelandsopstand der gelijken van 1790 : bijdrage tot de kennis van de crisis van de oude maatschappij en de politieke en ideologische geschiedenis van het platteland; Luc Dhondt; HGOKO; Deel 19; 1978

De politieke dynastieën te Oudenaarde van 1815 tot 1914 (licentiaatsverhandeling); Stefaan Minnaert; 1974

De politieke elite van Pamele en Oudenaarde tijdens de Bourgondische periode (1453-1500); Wendy Rogge; HGOKO; Deel 38; 2001

De pre-Romaanse kerk in Vlaanderen: een archeologische inventarisatie; Tine Rassalle; scriptie; 2006-2007

De rechtspraak te Oudenaarde en in de kasselrij (15e-17e eeuw); Rik Castelain; HGOKO; Deel 32; 1995

De slag aan de Schelde - 1918: het VIe Franse leger en de 91st en 37th Div. American Expeditionary Forces; Jean-Pierre Deweer; 1988

De Slag bij Oudenaarde 11 juli 1708; Robert Gils; HGOKO; Deel 40; 2005

De Spaanse Successieoorlog en de slag bij Oudenaarde (11 juli 1708); Frederik Dhondt; HGOKO; Deel 44; 2007

De St.-Walburgakerk te Oudenaarde; Robert Willems

De tijd van de kapmantels en de belleman in Oudenaarde; Jean-Pierre Deweer; HGOKO; Deel 39; 2002

De vernieling van het 'Gouvernement' op 8 maart 1790; Luc Dhondt; HGOKO; Deel 18; 1975

De vrouwen van de Eerste Wereldoorlog; Denise de Weerd; 1993

De Zwarte Zusters te Oudenaarde en het Zwartzusterhuis van Pamele; Pierre Scheerlinck; 1984

Een geschiedenis van België; Marc Reynebeau; 2009

Een geschiedenis van Vlaanderen; Henri van Daele; 2005

Een Merovingische nederzetting te Avelgem-Kerkhove; M. Rogge; 1981

Een Oudenaards tolregister (1413-1416) : een uniek document voor de economische geschiedenis en voor de draperie in het bijzonder : Gentse schippers vervoerden in 1415 Spaanse wol; Erik Verroken; HGOKO; Deel 42; 2005

Enkele documenten uit het Oudenaards archief: de Oudenaardse kloosterlingen in 1793; M.J. Tulleken; HGOKO; Deel 17; 1971

Fragment van een gepolijste vuurstenen bijl gevonden te Eine; Marnix Pieters; HGOKO; Deel 27; 1990

Françoise Marie Long en het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal te Oudenaarde 1785-1819; Mariette Martens; HGOKO; Deel 28; 1991

Françoise Marie Long en het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal te Oudenaarde 1785-1819; Mariette Martens; HGOKO; Deel 28; 1991

Gabrielle Petit - The Death and Life of a Female Spy in the First World War; Sophie De Schaepdrijver; 2015

Gazetteklap: fragmentjes uit de Oudenaardse weekbladen van 1830-1875; Marga Bonte; 1985

Geschiedenis van de abdij Maagdendale; Elie Verhaeghe, Lucas Vandenabeele; 1993

Geschiedenis van Oudenaarde van 1398 tot 1468; Bartholomeus De Rantere; uitgave van Denis Tack en Marc De Smet; 1986

Geschiedenis van Oudenaarde van 1701 tot 1786; Bartholomeus De Rantere; uitgave van Marc De Smet; 1986

Geschiedenis van Oudenaarde van 621 tot 1397; Bartholomeus De Rantere; uitgave van Eddy Dhoop en Marc De Smet; 1986

Heksenprocessen in de kasselrij Oudenaarde; J. Monballyu; HGOKO; Deel 39; 2002

Het Bourgondisch kasteel te Oudenaarde als onderdeel van een laatmiddeleeuwse defensiestrategie; Kevin Poschet; HGOKO; Deel 44; 2007

Het dagboek van Bartholomeus De Rantere : beschrijving van al het merkwaardigste dat er voorgevallen is in de stad en casselrije van Audenaerde zedert het jaer zeventhien hondert zeventachtig tot het jaer achthien hondert vijftwintig; Bartholomeus De Rantere; uitgave van Marc De Smet; 1973

Het dagboek van Bartholomeus de Rantere : Oudenaarde van 26 augustus 1830 tot 2 november 1831; Bartholomeus de Rantere; uitgave van Marc De Smet; 1977

Het Kezelfort van de Vesting Oudenaarde; Pol Borremans; 2006

Het materiële leven te Oudenaarde 1450-1600; Bart Ouvry; HGOKO, Deel 21 (1984)

Het ontstaan van Oudenaarde in het licht van de laat-middeleeuwse bronnen; Karl Van Hoecke; HGOKO; Deel 42; 2005

Het ontstaan van Oudenaarde; J. Dhondt; HGOKO; Deel 10; 1952

Het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal te Oudenaarde en de zusters Bernardinnen : een bijdrage tot de ontsluiting van 800 jaar geschiedenis 1202-2002; diverse auteurs; 2004

Het oog van de storm. Waarom Oudenaarde de grote crisis van het midden van de negentiende eeuw zo goed doorstond; Wouter Ronsijn; HGOKO; Deel 42; 2005

Het Oudenaardsche door de eeuwen heen; Hector Vande Velde; 1946

Het Sion te Oudenaarde; Raf Van Der Donckt; HGOKO; Deel 32; 1995

Het stadhuis van Oudenaarde: een architecturaal overzicht; Patrick Devos; 1990

Het station van Oudenaarde: een cultuurhistorische benadering; Patrick Devos; 1985

Historie van de ketterij te Oudenaarde: met inleiding tot het werk en een proeve tot een schets van de geschiedenis van Oudenaarde en het Oudenaardse in de 16e eeuw; Ludovicus Robyn; 1982

Hitler voor Hitler : zijn medische achtergronden en de rol van zijn verblijf te Oudenaarde; Jean-Pierre Deweer; HGOKO; Deel 44; 2007

In de rug van de Duitsers: Het verzet tijdens WO I in België, Luxemburg en Noord-Frankrijk; Emile Engels; 2014

'In den tijd dat de stede van Audenarde beleit was' : de politieke en militaire geschiedenis van Oudenaarde op de kentering van middeleeuwen en nieuwe tijden; Jelle Haemers en Lars De Jaegher; HGOKO; Deel 46; 2009

Industriële ontwikkelingen in Oudenaarde; J.P. Van Der Meiren; HGOKO; Deel 23; 1986

Jan Jozef Raepsaet (Oudenaarde, 1750 - Oudenaarde, 1832); Luc Francois; HGOKO; Deel 27; 1990

Joseph Remmlinger, de Duitse fotograaf die -in de periode voor Wereldoorlog I - heel Oudenaarde portretteerde; Marcel van Lauwe; 1980

Kunstenaarsfamilies in Oudenaarde: familie De Paepe; Elsa Vandermeersch-Lantmeeters; HGOKO; Deel 21 en 22, 1984-1985

Landschap, geschiedenis en archeologie in het Oudenaardse; Geert Berings; 1989

Marlborough kwam terug : de bevrijding van Oudenaarde in september 1944 - de doorbraak van de 21ste Legergroep door België en de Ile Slag van Oudenaarde 5-8-1944 - De weerstandsgroeperingen en andere gebeurtenissen in de streek van Oudenaarde; Jean-Pierre Deweer; 1987

Meer dan groen: Oudenaardse wandtapijten van de 16de tot de 18de eeuw; Ingrid De Meuter; 1999

Mgr. Jan Mahieu : eerste bisschop van Deventer o.f.m.; P. De Meyer; HGOKO; Deel 12; 1960

Middeleeuwse pelgrimsbroederschappen te Oudenaarde; Paul Trio; HGOKO; Deel 28; 1991

Monumenten en landschappen te Oudenaarde; 6 delen; Patrick Devos; 1989-1993

Niet zomaar een ophaalbrug; Astrid Peyskens; 2009-2010

Nieuw historisch onderzoek van de Dulle Griet bombarde in Gent; Marc Beyaert

Nog over het ontstaan van Oudenaarde; G. Gevaert; HGOKO; Deel 10; 1952

Officieel ceremonieel te Oudenaarde, 1450-1600; Bart Ouvry; Deel 22; 1985

Ontwikkelingen te Oudenaarde in de late middeleeuwen op kerkelijk, godsdienstig en charitatief vlak; Paul Trio; HGOKO; Deel 50; 2013

Oorlogsgewoel in de Oudenaardse Kasselrij : de resolutieboeken (1604-1622) als bron voor het oorlogsverloop; Ph. Van Den Daelen; HGOKO; Deel 43; 2006

Op hoop van vrede: Oudenaarde tijdens de beide wereldoorlogen; Marga Bonte; 1985

Oudenaarde: de bijzondere militaire gebeurtenissen van de XXste eeuw beleefd vanuit een kleine Vlaamse historische stad; Jean-Pierre Deweer; 2013

Oudenaarde 1708: een stad, een koning, een veldheer; red. Pieter-Jan Lachaert; 2008

Oudenaarde en militaire expedities in de Bourgondische Tijd; Rik Castelain; HGOKO; Deel 48; 2011

Oudenaarde en Pamele vóór 1117; HGOKO; feestnummer

Oudenaarde tijdens de revolutie van 1830; Stefaan Minnaert; HGOKO; Deel 18; 1975

Oudenaarde: stad onder vuur; Stijn Lybeert; Michiel Bauters; HGOKO; Deel 52; 2015

Over de talrijke opeisingen in de kasselrij Oudenaarde in de jaren 1701-1713; Paul Vergracht; HGOK; Deel 46; 2009

Parochiegeestelijkheid uit het Oudenaardse tijdens het oud Regime; Frans Michem; HGOKO; Deel 18; 1975

Politieke geschiedenis van België; Theo Luykx, Marc Platel; 1985

Productie van wandtapijten in de regio Oudenaarde : een symbiose tussen stad en platteland 15de tot 17de eeuw; Martine Vanwelden; HGOKO; 2006

Productie van wandtapijten in de regio Oudenaarde : een symbiose tussen stad en platteland 15de tot 17de eeuw; Rik Castelain; HGOKO; Deel 30; 1993

Recente vaststellingen over ceramiek bij de studie van de Merovingische grafvelden in de Scheldevallei. Semmerzake (O.-VI.): nederzettingssporen; K. Van der Gucht, 1981; In Van Doorselaer A. (ed.). Westvlaamse archaeologica monografieën II. De Merovingische beschaving in de Scheldevallei. Handelingen van het internationaal colloquium Kortrijk 28 - 30 oktober 1980, Kortrijk: 103-121

Refuge "De Rame" van de Abdij van Enname in Pamele-Oudenaarde; Marcel Maes-Wim Maes; HGOKO; Deel 36; 1999

Ruimtelijke en typologische analyse van enkele eenheden van een mesolithische vindplaats te Oudenaarde-Donk; Lien Lombaert; 2007

Sergeant Paul A. Smithhisler, an American hero of the First World War; Jean-Pierre Deweer; HGOKO, Deel 43; 2006

Spioneren voor het vaderland: de memoires van Evarist De Geyter 1914-1918; Jan Van der Fraenen, Pieter-Jan Lachaert; 2011

Tacambaro; Michel Provost; HGOKO; Deel 33 en 34 ; 1996-97

The Long Silence: The Tragedy of Occupied France in World War I; Helen McPhail; 2014

Tijd voor Oudenaarde; diverse auteurs; redactie Paul Trio, Rik Castelain, Geertrui Van Kerkhoven en Marjan De Smet; 2012

Twintig bloedige jaren uit de geschiedenis van Oudenaarde voor en na oktober 1572; Florent van Ommeslaeghe

'Twist ende Groote Beroerte': opstand in Oudenaarde in 1539-1540; Elien Doesselare; HGOKO; Deel 49; 2012

Van katoen tot katoen: de industrie te Oudenaarde 1794-1914; Guy Hoebeke; scriptie, 1998

Wannegem-Lede: dorp van stilte; Marc Lamiroy, Marga Bonte; 1984

Waren de afstammelingen van de heren van Petegem ooit heren van Oudenaarde? (Xle eeuw); R. Castelain; HGOKO; Deel 24; 1987

Internet

18^e eeuw: het verhaal van priorin Long:

<https://www.kerknet.be/zusters-bernardinnen/artikel/acht-eeuwen-geschiedenis>

Archeologische sleutels op middeleeuws Vlaanderen; Frans Verhaeghe:

http://www.dbnl.org/tekst/_vla016199001_01/_vla016199001_01_0045.php

Archiefbeheer in een kleine Vlaamse stad tussen 1828 en 1942. De casus Oudenaarde:

http://www.vvbad.be/sites/www.vvbad.be/files/artikel/file/201006_Lachaert.pdf

Baljuw in de Nederlanden:

<http://elfri.be/juridische-informatie/baljuw-de-nederlanden>

Baron Charles A. Liedts (1802-1878) - Inventaris van het archief (1823-1877)

<http://www.liberaalarchief.be/Liedts2005.pdf>

België de Oudheid

http://keltische-en-germaanse-mythologie.clubs.nl/nieuws/detail/66284_belgie-de-oudheid

Beroemde verhalen en overblijfselen uit de Romeinse Tijd:

http://www.vilters-vanhemel.be/belgie_romeinenconcreet.html

De Brabantse Omwenteling (1789):

<https://geschiedenislessen.wordpress.com/belgie/de-brabantse-omwenteling-1789/>

De Eerste Wereldoorlog in kort bestek;

<http://www.wereldoorlog1418.nl/eindexamenstof/>

De Franse periode (1794-1814):

<https://geschiedenislessen.wordpress.com/belgie/de-franse-periode-1794-1814/>

De Gallo-Romeinse tijd / De Noormannen:

<http://www.didier-snauwaert.be/munkgesgrt.htm>

De Gevaertsdreef. Een wijk met geschiedenis:

<https://issuu.com/randeevoe/docs/oudenaarde27/13>

De gilden - betekenis:

<http://www.baasgansendonck.be/gilde-betekenis.html>

De inventaris van het bouwkundig erfgoed – Oudenaarde (diverse straten, pleinen, gebouwen, monumenten, ...):

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/geheel/121247 - doorklikmogelijkheden>

De inventaris van het bouwkundig erfgoed - Oudenaarde (historisch, bouwkundig, ...):

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/geheel/120214 - doorklikmogelijkheden>

De inventaris van het bouwkundig erfgoed - Stadhuis Oudenaarde en Lakenhal:

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/relict/27225>

De kronieken van de Westhoek, Graaf Jan zonder Vrees:

<http://www.dekronieken.com/P1405100.html>

De kruistochten:

<http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/nieuws/3265/de-kruistochten.html>

De moeilijke jaren 1840 in Oudenaarde – Sociaal-economisch en politiek beeld van een stad tussen 1840 - 1850. Een historisch onderzoek naar het verloop van de crisis van 1845 - 1849 binnen de sociaal-economische context van Oudenaarde en de behandeling van die crisis binnen de politieke context van Oudenaarde; Wouter Ronsijn; scriptie; 2003-2004:

http://www.ethesis.net/oudenaarde/oudenaarde_inhoud.htm

De politieke carrière van Omer Gevaert:

<http://www.erfgoedbankleieschelde.be/erfgoed/3685-de-politieke-carrire-van-omer-gevaert>

De Romeinse Tijd: het vernis van een sterke beschaving:

http://www.vilters-vanhemel.be/belgie_romeineninbelgie.html

De schok van nieuwe invasies:

http://www.vilters-vanhemel.be/belgie_nieuwe_invasies.html

De Stad Gent - 1379-1400 - Gent in de veertiende eeuw - De Wraak; René Jean-Paul Dewil:

<http://www.theartofpainting.be/AOP-Wraak.pdf>

De Standaard

De Tempeliers in Vlaanderen; M.Nuyttens;

<http://ojs.ugent.be/hmgog/article/download/38/35>

De Tijd

De tien miljoen 'vergeten' doden van Congo; Nora Naber:

<http://beanoorsblikopdewereld.blogspot.be/2015/12/de-tien-miljoen-vergeten-doden-van-congo.html>

De toren van het Torregood in Heurne:

<https://oar.onroenderfgoed.be/publicaties/AIVT/7/AIVT007-007.pdf>

Diverse onderwerpen:

<https://nl.wikipedia.org/wiki/...>

Een mesolithische vindplaats te Oudenaarde-Donk: een ruimtelijke, typologische en technologische analyse; Lien Lombaert, Gunther Noens en Vera Ameels; Notae

Praehistoricae 27-2007; 89-99:

http://www.naturalsciences.be/mars/groups/fnrs-contact-group/notae-praehistoricae/NP_pdf/np27/NP27_89-99_Oudenaarde_p.pdf

Een woordje over de ijzertijd in Vlaanderen; Alain Haeck; 2012:

<http://legia-forum.org/een-woordje-over-de-ijzertijd-in-vlaanderen/>

Eeuwfeestboek afdeling Bovenschelde; Waterwegen en Zeekanaal nv:

http://www.wenz.be/opencms/export/sites/default/publications/Eeuwfeestboek_LR_2.pdf

Er was een tijd van brons en een tijd van ijzer ...; Luc Van Impe:

http://www.dbnl.org/tekst/_vla016199001_01/_vla016199001_01_0043.php

Gallië, België en Germanië;

<http://users.telenet.be/leopold.winckelmans/caesar.htm>

Geschiedenis langs de zijlijn: de prehistorie van Vlaanderen; Dirk Huyge:

http://www.dbnl.org/tekst/_vla016199001_01/_vla016199001_01_0042.php

Geschiedenis van de beiaard; Lode Schynkel:

http://www.beiaard.org/steden_ouden.html

Gilden:

<http://www.sint-rochus.be/gilden/gilden.htm>

Het beleid van de grafelijke gerechtsdienaren tijdens de Gentse opstand in Brugge en het Brugse Vrije (1379-1385); Koen Van Huele; scriptie; 1997-1998:

http://www.ethesis.net/gerechtsdienaren/gerechtsdienaren_inhoud.htm

Het Belgisch vrijwilligerskorps in Mexico 1864-1867:

<http://www.ablhistoryforum.be/viewtopic.php?t=757>

Het financiële beleid van de kerkmeesters van de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Pamele, 1450-1650; Lincy Eeckhout; scriptie; 2009-2010:

http://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/457/727/RUG01-001457727_2011_0001_AC.pdf

Het Jezüetencollege en -klooster in Oudenaarde (1615-1777):

<https://issuu.com/randeevoe/docs/oudenaarde33/12>

Het Laatste Nieuws

Het leven van Adriaen Brouwer:

<http://home.scarlet.be/jvanomme/brouwer/5.html>

Het Nieuwsblad

Het ontstaan van brouwerij Clarysse:

<http://www.claryssedranken.be/>

Het stadhuis van Oudenaarde. Interieur:

<http://users.telenet.be/oswaldschneider/coovidocs/13-5.doc>

Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden: een mislukt avontuur (1814/15-1830):

[https://geschiedenislessen.wordpress.com/?](https://geschiedenislessen.wordpress.com/?s=verenigd+koninkrijk+der+nederlanden&submit=Zoeken)

[s=verenigd+koninkrijk+der+nederlanden&submit=Zoeken](https://geschiedenislessen.wordpress.com/?s=verenigd+koninkrijk+der+nederlanden&submit=Zoeken)

Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden; Willem I en België:

http://www.stamgent.be/userfiles/files/scholen/20151020_DO_Educatief_Pakket_Het_Verloren_Koninkrijk.pdf

Het wegennet van de Romeinen in Gallië en Germanië; Marc Rogge:

http://www.dbnl.org/tekst/_vla016200401_01/_vla016200401_01_0038.php

http://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/414/208/RUG01-001414208_2010_0001_AC.pdf

In een uithoek van het Romeinse Imperium; Guy De Boe en Hugo Thoen:
http://www.dbnl.org/tekst/_vla016199001_01/_vla016199001_01_0044.php

Een klein beetje rebel:

<http://oudenaardealsmenjevertelt.blogspot.be/2012/11/een-klein-beetje-rebel.html>

In het reine met "duister kantje Belgische geschiedenis":

<http://dederedactie.be/cm/vrtnieuws/binnenland/1.2311850>

Jezüietencollege te Oudenaarde:

http://search.arch.be/nl/zoeken-naar-archiefvormers/zoekresultaat?text=eac-BE-A0500_117881&inLanguageCode=DUT&view=eac

Kolonel van der Mersch:

<https://sites.google.com/site/heemkringascania/documenten/oorlog-in-asse/bekkerzeel-en-de-omwenteling>

Koning Leopold II, de imperialistische vorst met een donker hart; Thalmaray:

<https://tallsay.com/page/4294969578/koning-leopold-ii-de-imperialistische-vorst-met-eeen-donker-hart>

Koninklijk college te Oudenaarde:

http://search.arch.be/nl/zoeken-naar-archiefvormers/zoekresultaat?text=eac-BE-A0500_117882&inLanguageCode=DUT&view=eac

Korte samenvatting van de Eerste wereldoorlog;

<http://www.wereldoorlog1418.nl/notendop/index.htm>

Le petit Bruges; Janick Vanmelkebeke:

<http://www.le-petit-bruges.be/>

Leopold II met Hitler vergelijken is onterecht: Hitler was geen pedofiel; Wart Van Schel:

<http://pallieterke.net/2015/12/leopold-ii-met-hitler-vergelijken-is-onterecht-hitler-was-geen-pedofiel/>

Leopold II: koning-bouweheer met privékolonie; Rik Arnoudt::

<http://dederedactie.be/cm/vrtnieuws/buitenland/congo/1.732859>

Maréchal Vauban:

<http://www.fortified-places.com/vauban.html>

Margaretha van Parma (1522-1586):

<http://resources.huysgens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Margaretha%20van%20Parma>

Meer dan groen. Oudenaardse wandtapijten; Dirk Van Assche:

http://www.dbnl.org/tekst/_ons003199901_01/_ons003199901_01_0166.php

Merovingers - Karolingers

<http://www.vanin.be/DigiPoint/Components/Downloads/DownloadHandler.ashx?id=%7B9417A3B6-2DD3-4366-AE19-FF0EA6CA116B%7D>

Misstanden onder het bewind van Leopold II; Robin Bruggemman:

<http://www.isgeschiedenis.nl/nieuws/misstanden-in-congo-onder-het-bewind-van-leopold-ii/>

Munkzwalm in de prehistorie:

<http://www.didier-snauwaert.be/munkgesprek.htm>

Neolitische beendermonsters van Oudenaarde-Donk; P. Van Der Plaatsen;

Praehistoricae – 1986; 123-127:

http://www.naturalsciences.be/mars/groups/fnrs-contact-group/notae-praehistoricae/NP_pdf/copy_of_Np01/np06_123-127_oudenaarde-donk_scan-20090623_nb_text.pdf

Oudenaarde - Stad onder vuur - 27 april 2014 tot 15 maart 2015; tentoonstelling MOU:

<http://www.stadondervuur.be/>

Oudenaarde op kaart: een grondige analyse van de 16de eeuwse kaart van Jacob van Deventer; Cyril Carton; scriptie; 2009-2010:

http://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/457/781/RUG01-001457781_2011_0001_AC.pdf

Prehistorie (500.000 v. Chr. tot 57 v. Chr.):

http://www.vilters-vanhemel.be/belgie_prehistorie.html

Prehistorie en Oudheid (900.000 v.C.-400 n.D.):

http://www.iphlex.com/web%20demo/belgium/item-2314_big_nl.html

Romeinse heirbanen:

<http://people.zeelandnet.nl/pauho/photo.htm>

Sociale geschiedenis van de hoge middeleeuwen:

https://nl.wikibooks.org/wiki/Sociale_geschiedenis_van_de_hoge_Middeleeuwen/Inhoudsopgave

Station van Oudenaarde/Buurtspoorwegen/Tacambaro:

<http://www.mariusbroos.nl/>

Toerisme Vlaanderen. Algemene en politieke geschiedenis; Jos Van Dooren:

http://www.toerismevlaanderen.be/sites/toerismevlaanderen.be/files/assets/documents_VORMING/Algemene%20en%20politieke%20geschiedenis.pdf

Verdwenen brouwerijen in Oudenaarde:

<https://issuu.com/randeevoe/docs/oudenaarde25/8>

<https://issuu.com/randeevoe/docs/oudenaarde24/9>

Virtual reconstruction of Ename in 1020; Daniel Pletinckx:

<https://enearound1000.wordpress.com/2014/07/13/ename-1020/>

Vroeg-middeleeuwse nederzettingsstructuren:

https://onderzoeksbalans.onroerenderfgoed.be/onderzoeksbalans/archeologie/vroege_en_volle_middeleeuwen/onderzoek/topics/nederzettingsonderzoek/vroege_middeleeuwen

Women's mobilization for war (Belgium):

http://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/womens_mobilization_for_war_belgium